

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE
XXXVII
ISTORIE

2017

**MARISIA
XXXVII**

REDACTOR ȘEF

SOÓS Zoltán

directorul Muzeului Județean Mureș

REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR

dr. Virgil PANĂ

Colegiul de redacție

dr. KOVÁCS Mária-Márta, dr. Dorel MARC, dr. ORBÁN János

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI:

Dr. Pieter DE MEYERE, Professeur honoraire (Université de Gand – Belgique)
Prof. univ. dr. Cornel SIGMIREAN, Târgu-Mureș
Prof. univ. dr. Alexandru PORȚEANU, București
Cercetător științific I dr. Vasile CIOBANU, Sibiu
Prof. univ. dr. Ion ZAINEA, Oradea
Cercetător științific I dr. Gheorghe IANCU, Cluj-Napoca
Prof. univ. dr. Ioan Silviu NISTOR, Cluj-Napoca
Prof. univ. dr. Gabriel MOISA, Oradea
Cercetător științific dr. Dorin-Ioan RUS, Institut für Geschichte „Karl-Franzens”,
Universität Graz

Marisia XXXVII, Istorie, 2017

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

Orice corespondență se va adresa:

Any correspondance will be addressed to :

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:

Anschrift für Jedwelche Korrespondenz:

A leveleket a következő címre kérjük:

C.P. 85

Str. Mărăști, nr. 8/A, 540328

Târgu-Mureș, România

e-mail: muzeumures@gmail.com

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
MUREȘ**

**MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
MAROS MEGYEI MŰZEUM**

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor
revine autorilor

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXXVII

STUDII ȘI MATERIALE

ISTORIE

**TÂRGU - MUREȘ
2017**

SUMAR / CONTENT / SUMMAIRE

Mădălina Elisabeta CONSTANTIN

Identitate românească și europeană în contextul Cruciadelor vechi și noi
Romanian and European identity in the context of the old and new crusades / 9

Olimpiu Manuel GLODARENCO

Acțiunile navale desfășurate pe timpul Războiului de Independență American
Naval actions carried out during the War of American Independence / 17

Florin Bogdan

Tipărituri transilvanice din Biblioteca Veche a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia
Transilvanice from the Old Library of the National Museum of Union Alba Iulia / 27

Mihai SUCIU

Rezistența prin credință a voșlobenilor
The resistance through faith of the Voșlobeni inhabitants / 39

Florin BENGHEAN

DEDA – important centru cultural-spiritual-istoric al Văii Mureșului Superior
Deda- important spiritual, cultural and historical centre of the Upper Mures' Valley / 49

Ilie ȘANDRU

O familie de iobagi români ridicată în rândul nobilimii transilvănene. Familia iobagului Ladislau(Vasile) Lado din Săcalu de Pădure
A family of Romanian serfs higher among Transylvanian nobility. Ladislau serf family (Basil) Lado in the Săcalu de Pădure / 55

Nicolae Victor FOLA

Aspecte ale modernizării și occidentalizării învățământului superior din Transilvania (1850-1918) și confluențele lui europene
Modernization and westernization aspects of higher education in Transylvania (1850-1918) and the junction of Europe / 61

Nicolae TEȘCULĂ

Breasla pălărierilor în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara
Die Hutmacherzunft in dem Patrimonium des Schässburger Geschichtsmuseums / 95

Ioachim LAZĂR

O personalitate marcantă a orașului Deva. Eugen Hossu Longin (1892-1965)
A prominent personality of Deva Town. Eugen Hossu Longin (1892-1965) / 99

Răzvan Mihai NEAGU

Considerații pe marginea vieții și activității protopopilor greco – catolici de Turda în prima jumătate a secolului al XX-lea
Considerations regarding the life and activity of the greek – catholic archpriest of Turda in the first half of the twentieth century / 109

Răzvan Mihai NEAGU

Considerații pe marginea vieții și activității lui Basiliu Podoabă, directorul Băncii „Economul” din Cluj

Considerations on the life and work of Basiliu Podoabă the director of „Economul” Bank from Cluj / 127

Ioan Eugen MAN

Câteva considerente cu privire la o veche școală târgumureșeană

Facts about an old school in Târgu-Mureș / 139

Ioan Eugen MAN

Noi date cu privire la viața și activitatea arhitectului Bogdan – Cornel Șildan

New data on life and activity of architect Bogdan – Cornel Șildan / 149

Ionela Simona MIRCEA

Martha Bibescu, Izvor, țara sălcilor. Redescoperirea unui destin în slujba României

Martha Bibescu, Spring, willow country. Rediscovering a destiny to serve Romania / 153

Liviu BOAR

Contribuții documentare la istoricul Despărțământului Târnăveni (Diciosânmărtin) al ASTREI la semicentenarul Asociațiunii (1911)

Documentary contributions to the history of the Târnăveni (Diciosânmărtin) Department of ASTRA at the Association's 50 year anniversary (1911) / 165

Pieter DE MEYERE

L'Europe en guerre sur le front de l'Ouest 1914-1918

Europa în război pe Frontul de Vest / 173

Alexandru PORȚEANU

Secretizarea ermetică a pregătirilor intrării României în Război (august 1916)

Hermetic secrecy of preparation of Romania's War (August 1916) / 201

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ

Cronica faptelor Misiunii militare române pentru repatrierea prizonierilor din Regatul Sârbo-Croato-Sloven

Romanian Military Mission Chronicle facts for repatriation of prisoners of the Serb-Croat-Slovene / 211

Milandolina - Beatrice DOBOZI

Documente de arhivă despre un monument al Ostașului Român la Târgu-Mureș

Documents d'archive relativement à un monument du Soldat Roumain à Târgu-Mureș / 223

Ioan LĂCĂTUȘU, Ciprian HUGIANU

Contribuții documentare referitoare la activitatea Protopopiatului Ortodox Oituz (1921-1925)

Documentary contributions regarding the activity of "Oituz" Deanery / 235

Dr. Marin POP

Întrunirile politice național-țărăniști de la Sovata în perioada 1933-1938. Iuliu Maniu versus Alexandru Vaida-Voevod și camarila regală

The National Peasant Party political meetings organized in Sovata from 1933 to 1938. Iuliu Maniu versus Alexandru Vaida Voivod and the royal Camarilla / 257

Prof. Virgiliu Z. TEODORESCU
Bicentenarul nașterii lui Andrei Mureșanu
Bicentenary of the birth Andrei Mureșan / 283

Tudor RĂȚOI
La doi ani de la Marea Unire. Un miner din Abrud îi scrie Guvernatorului Bancii Naționale a României
At two years of the Great Union. A miner Abrud writes Governor National Bank of Romania / 299

Carmen Lucia PETRU
Edificări și reparații de biserici în Protopopiatul Greco - Catolic Târnăveni, între anii 1918-1948
Building and repairs of the Greek-Catholic Churches between 1918-1948 in the Greek-Catholic Deanery of Târnăveni / 303

Nicolae BALINT
6 martie 1945 - 6 martie 1952. De la Siguranța statului la Securitatea poporului. Aspecte privind transformarea și preocupările instituției mureșene reflectate în documentele aflate în custodia DJMAN
March 6th 1945 – March 6th 1952. From State Security to People's Security. Aspects regarding the transformation and the concerns of the institution in Mureș county as they are reflected in the documents existing in the custody of DJMAN (The Mureș County Department of the National Archives) / 307

Petre BEȘLIU MUNTEANU
Procesul unei organizații inventate: Grupul I Mehedinți
Invented Process organization: Group 1 Mehedinți / 315

Dorel MARC
Chiaburii din Reghin în anii '50 ai sec. XX. Caracterizarea lor în listele oficiale de către autoritățile comuniste
Les koulaks de Reghin dans les années '50 du XXème siècle. Leur caractérisation dans les listes officielles par les autorités communistes / 329

Traian Valentin PONCEA
Tendințe geopolitice și geostrategice actuale în bazinul Mării Negre și în zona adiacentă acestuia (ponto-caucazo-caspică)
Geopolitical and geostrategic current trends in the Black Sea and adjacent area (Ponto-Caucazo-Caspian) / 345

NOTE

Traian Tr. CEPOIU
Paradoxul maghiar în Transilvania. De la „Gesta hungarorum” la „Methamorphosis Transylvaniae”
The maghiar paradox in Transylvania from „Hungarorum Gesta” to „Metamorphosys Transylvaniae” / 361

Emanuel COPILAȘ
Strania istoriografie a comunismului românesc?
Lucian Boia, Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe), Editura Humanitas, București, 2016 / 405

RAFT

Dorin-Ioan Rus, **Wald- und Ressourcenpolitik im Siebenbürgen des 18**

Jahrhunderts, Peter Lang Verlag, 2017, – Frankfurt am Main·Bern·Bruxelles·New York
Oxford·Warszawa·Wien, ISBN 978-3-631-69865-5, 460 Pagine, 36 ilustrații

Seria: Neue Forschungen zur ostmittel- und südosteuropäischen Geschichte / New
Researches on East Central and South East European History / Recherches nouvelles sur
l'histoire de l'Europe centrale et orientale / **410**

ANEXE / 413

Identitate românească și europeană în contextul Cruciadelor vechi și noi

Mădălina Elisabeta CONSTANTIN*

Romanian and European identity in the context of the old and new crusades

Abstract

The crusades were a complex phenomenon of the Medieval times, producing consequences of extreme importance, not only in what the political and economical effects are concerned, but also important religious outcome. The solution is even more ardent if we consider the fact that present realities place us in front of a very similar situation: the rising expansion of Islam, the extremist peril, as well as the increase in the fight against terrorism. Islamism managed to connect different peoples, cultures and traditions, drawing a unitary line for all of them, and, which is more, offering them the consciousness of the Muslim identity, quite the opposite from what Europe does when trying to silence the many national-religious identities. Europe lives in a state of "political correctness" which accepts as possible to happen but the facts that agree to its self-created artificial and utopian philosophy (beautiful as it may be in theory). The Romanian identity is a unique one, both national and European, profoundly Christian. The correct understanding of the (bloody) interaction between religions, which has put its mark on mankind for more than one millennium and a half, can't be done unilaterally. It relies on our placing face to face the different perspectives involved, especially because the Islamic extremists today mirror many of the views of Medieval crusade fighters. All of them thought their mission to be "holy", their sacrifice (both physical and financial) to lead to absolution from sins and even to complete forgiveness in case of supreme sacrifice (irrespective of how heavens was perceived by any of the sides), extreme violence, the wish to convert the others by using the sword, forgetting the initial purpose etc. We believe that an efficient approach should consider not only the logical, psychological, tactical analysis of the historical data (much of which subjective, according to the ones paying for the record), but also the larger, longer stride of history, as Braudel called it (a macro-historical approach).

Key-words: crusade, Muslim expansion, identity, macro-history

Motto

*"N-auzim noaptea armonia din pleiade?/
știm de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimțite
cade?" (Mihai Eminescu, Memento mori)*

Cruciadele au fost un fenomen complex al epocii medievale, având consecințe de o însemnătate uriașă, atât în ceea ce privește efectele politico-economice, cât și în ceea ce privește consecințele în plan religios. Problema este cu atât mai stringentă cu cât prezentul ne pune în fața unor conjuncturi în multe aspecte similare, privitor la expansiunea galopantă a islamismului, acutizarea pericolului extremist, concomitent cu intensificarea luptei împotriva terorismului.

În cazul cruciadelor medievale, scopul public a fost unul foarte atent ales. Imaginea Ierusalimului era, încă din vechime, una deosebit de sensibilă mai cu seamă

* Profesor, Colegiul Tehnic Târnăveni; e-mail: m_constantin79@yahoo.com

pentru diaspora iudaică, așa cum vedem în Psalmul 136: *“La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns, când ne-am adus aminte de Sion./ Cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin? / De te voi uita, Ierusalime, uitată să fie dreapta mea!”* După anul 70 d.Hr., dispersarea evreilor din Palestina ocupată de romani continuă spre țările arabe¹. Plângerii Ierusalimului i se adaugă plângerea Templului. În Evul Mediu, comunitățile iudaice din spațiul turc și din cel al Africii de Nord vor crește. Motivul Ierusalimului, conexat cu ajutarea fraților creștini, nu aveau cum să dea greș. Impactul emoțional, accentuat de predicile călugărilor, a fost garantat. Uneori emoțiile colective au avut și consecințe nedorite, condamnate prompt de întreaga lume apuseană. Este însă de văzut dacă obiectivul oferit mulțimilor a fost și cel real.

Contextul istoric al Cruciadelor medievale

La cumpăna dintre milenii, în Orientul Mijlociu, turcii selgiucizi își consolidează puterea. Imperiul bizantin se confruntă nu doar cu atacurile turcilor, ci și cu cele ale normanzilor, cumanilor și pecenegilor, atrași de puterea teritorială și de bogățiile bizantinilor.

În Europa, papalitatea se confruntă, pe de o parte, cu acutizarea disensiunilor cu Constantinopolul, atât religioase (în 1054 are loc Marea Schismă între Biserica Apuseană Catolică și Biserica Răsăriteană Ortodoxă), cât și politice (la o fază de vârf după împărțirea Imperiului Roman); pe de altă parte, autoritatea papală este contestată sau chiar negată de către unii suverani apuseni. Controversa Investiției și momentele care au urmat-o au evidențiat criza majoră prin care trecea papalitatea, inclusiv în ceea ce privește autoritatea sa în fața nobililor și a suveranilor. Împăratul Henric al IV-lea² al Imperiului Romano-German l-a demis pe papa Grigore al VII-lea (Worms, 1076), a asediat vreme de 7 luni Roma și a cucerit-o după 3 atacuri, reușind să îl înlăture pe papa Grigorie al VII-lea și să îl înlocuiască cu cel care îl va și încorona împărat în 1084, papa Clement al III-lea. Un an mai târziu, în 1085, papa Grigorie al VII-lea moare, lansând însă chemarea la cruciadă a tuturor creștinilor împotriva lui Henric al IV-lea (care va muri relativ victorios în august 1106).

În acest context, în 1096, Papalitatea inițiază Cruciadele.

Debutul

La 27 noiembrie 1095, la Conciliul de la Clermont, papa Urban II predică episcopilor și cavalerilor francezi cruciada împotriva turcilor selgiucizi, după cererea de ajutor adresată de împăratul bizantin Alexie I Comnenul³. Cuvintele exacte ale predicii

¹ Vorbim despre o variantă specială de diasporă evreiască, după cele anterioare din Asiria, Babilon, Egipt, unele forțate (deportări), altele voluntare (Siria, Grecia, Roma, Asia Mică, Spania, Galia).

² În timpul lui are loc o unificare a Europei apusene, dar fără recunoașterea supremației papale. Henric al IV-lea a fost rege al Germaniei începând cu anul 1054, doi ani mai târziu devine rege de Burgundia, rege al Italiei din 1180, respectiv Împărat al Sfântului Imperiu Roman începând cu anul 1084.

³ I se atribuie acestuia cuvintele: *“noi preferăm să fim sub stăpânirea latinilor decât sub jugul păgânilor. Mai bine să vă revină vouă Constantinopolul, decât turcilor și pecenegilor”* (https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexie_I_Comnenul).

nu se cunosc (au fost transcrise mult mai târziu), însă a rămas emblematică deviza: "Deus le volt". Acest aspect de conformitate cu voința divină, căruia i s-au adăugat indulgența plenară (iertarea completă și lipsită de altă penitență a păcatelor), într-un context pronunțat eshatologic și cu Ierusalimul pământesc ca simbol central deosebit de sensibil și dureros, vor angaja în cruciade inclusiv populația de rând, nu doar cavalerii și persoanele desemnate de aceștia (cavalerii erau îndemnați să îi recruteze pe aceia care doreau să își pună energia războinică – adesea antisocială – în slujba unui "scop sfânt"). Caracterul de masă este pronunțat mai cu seamă în prima dintre cruciade, în așa-numita "Cruciadă a săracilor", în care un rol semnificativ revine predicilor lui Petru Eremitul. Alte motive ale participării populare la cruciade includ obligațiile feudale, dorința de beneficii economice⁴/politice.

Cruciada I: 1096 – 1099: cruciada săracilor debutează din Köln, traversând Germania, Ungaria, Bulgaria, iar la 1 august intră în Constantinopol, unde, în ciuda avertismentelor împăratului bizantin, insistă să fie trecuți dincolo de Bosfor⁵, unde vor înregistra o înfrângere zdrobitoare în fața turcilor. În paralel, cruciații nobili, aliați cu bizantinii, câștigă cetățile Niceea, Dorylaeum, Antiohia, și pun bazele unor state latine: comitatul de Edessa (care a rezistat în această formă 46 de ani), respectiv ale principatul Antiohia, care se va menține până în 1268. Au intrat în stăpânirea cruciaților Caesareea, Ascalon, Arsuf, Ramla, Acra, Beirut, Haifa, Laodiceea, Tripoli, Tyr. În contextul creării Regatului (latin) al Ierusalimului, Tancred de Sicilia nu se sfiise să jefuiască aurul și pietrele prețioase din însăși biserica Sfântului Mormânt, restituite se pare, iar jefuitorii obligați să facă penitență, după cum aflăm de la Foucher de Chartres.

Cruciada II: 1147-1149: condusă de către papa Eugeniu al II-lea și Bernard din Clairvaux, cu participarea regelui Ludovic al VII-lea al Franței și a împăratului german Conrad al IV-lea. Înregistrează înfrângeri în Asia Mică și pierd bătălia pentru Damasc.

Cruciada III: 1189-1192. A fost condusă de împăratul Imperiului German, Frederick I Barbarossa, regele Filip al II-lea al Franței și regele Richard I Inimă de Leu al Angliei, acesta din urmă fiind cel care a ajuns în Orientul unificat de Saladin, sultanul Egiptului, sub steagul musulman, cu identitate unică, orientată înspre războiul sfânt contra creștinilor. Saladin reușise, prin victoria de la Hattin din 1187, să îngenuncheze Regatul creștin al Ierusalimului. Cruciada a III-a s-a încheiat cu un armistițiu între el și Richard al Angliei, care prevedea liberul acces la Ierusalim pentru peleri.

Cruciada IV: 1201-1204; s-a finalizat în 1204 cu jefuirea și cucerirea Constantinopolului de către cruciați (brusc neinteresați de excomunicarea lor de către papa Inocențiu al III-lea), respectiv cu constituirea Imperiului Latin (Imperium Romaniae, 1204-1261). La 16 mai 1204 era încoronat în locul împăraților ortodocși Balduin I (romano-catolic, fost conte de Flandra), urmat apoi de Henric I. Alte regate latine s-au

⁴ S-au câștigat sume enorme inclusiv din răscumpărări, musulmanii bogați luați ca robi fiind eliberați în schimbul unor sume considerabile, dar și reciproca a fost valabilă.

⁵ „După traversare, ei n-au încetat să săvârșească felurite fapte urâte, punând foc și pustiind bisericile” (Anonim, *Faptele francilor și ale altor ierusalimiți*). (https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexie_I_Commenul).

constituit la Salonic, Ahaia, dar au fost învinse de statele grecești succesoare ale Imperiului Bizantin, mai ales Imperiul de Niceea⁶.

Papa Inocențiu al III-lea spunea în apelul din 1215 la cea de-a cincea cruciadă că scopul declarat al acesteia este ajutarea fraților creștini și restaurarea Ierusalimului: „Cum iubește un om pe aproapele său ca pe sine însuși, după învățătura divină, știind că frații săi creștini după credință și după nume sunt privați de libertate, sub jugul celei mai grele robii, de către musulmanii perfizi, și nu se angajează să îi elibereze? Oare din întâmplare ignorați că mii de creștini sunt ținuti în robie și sunt închiși de musulmani și torturați în chinuri nenumărate⁷. Nenumăratele apeluri, desperate, ale Constantinopolului asediat de turci în 1453, dar și cererile de ajutor pe care țările române le-au adresat în atâtea ori confrăților creștini din Apus au rămas însă aproape fără ecou. Pe de altă parte însă, rezistența românească a asigurat secole de liniște Europei de Apus, într-un context în care nici celalalte cruciade din secolul al XIII-lea nu au avut mai mult succes decât incursiunile anterioare, secolele următoare fiind strălucitoare pentru musulmani⁸, ale căror regate devin din ce în ce mai consolidate, sub o conducere unică, otomană, și cu o conștiință unică, islamică. Musulmanii se extind după cucerirea Constantinopolului, invadând Italia (1480, cucerirea Otranto-ului și asediarea Romei de către sultanul Mehmet al II-lea) și asediind Viena⁹ (1529). S-a constituit Liga Sfântă, care a reușit în 1571 victoria de la Lepanto (una din rarele victorii anti-otomane ale vesticilor până în secolul al XIX-lea, când Imperiul Otoman se descompune lăsând în urmă nostalgia puterii, dar și visul unității islamice orientată spre război sfânt, cu un pol de conducere oscilant între Turcia și alte mai puteri financiare musulmane).

Este interesant cum, în pofida victoriilor reduse, Europa apuseană reușește să își asigure pacea după căderea Constantinopolului și secolul care a urmat. Ce anume s-a întâmplat, care a oferit Europei de Vest liniștea Renașterii, opulența feudală contrastantă cu pauperizarea maselor, zorii Iluminismului etc? Nu o dată cruciații au încheiat armistiții cu musulmanii. Ce i-ar fi făcut pe musulmani să își respecte cuvântul? Poate neputința de a trece de țările române. Spre deosebire de cruciați, românii nu și-au propus să cucerească teritorii, ci să își apere propria poziție strategică. În cazul nostru, spre deosebire de alții (vechi, și noi), poziția strategică nu era la mii de kilometri de casă, ci însăși casa. Popor ne-nomad, poporul român în componența sa medievală a asigurat rezistența creștină cu conștiința profunde legături cu teritoriul, strămutarea

⁶ Deși Balduin II a fost învins în 1261 de către împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul, fiind nevoit să se retragă în exil, titlul a continuat să fie revendicat până în secolul al XIV-lea, semn că Imperiul Latin se dorea restabilit (căderea Constantinopolului sub turci a pus capăt dorințelor restauratoare).

⁷ Madden, Thomas F., *Adevărata istorie a Cruciadelor*, insidecatholic.com, 24 aprilie 2011, trad. Florin Tatu, <http://lumea.catholica.ro/2011/04/adevarata-istorie-a-cruciadelor/>

⁸ „Cruciada Alexandriană” din 1365 a fost generată de interese financiare legate de principalul port la Mediterana al Egiptului, mai degrabă decât de zel religios. Pe fondul supunerii bulgarilor și a sârbilor, precum și al deselor incursiuni otomane de pradă la nordul Dunării, „Cruciada” de la Nicopole, inițiată de regele ungar, Sigismund, la data respectivă și vicar al Imperiului German, s-a soldat cu o rușinoasă înfrângere la 25 septembrie 1396, care va descuraja vreme de mai bine de jumătate de secol orice încercare de cooptare a apusenilor în sprijinul țărilor rămase singure în prima linie: țările române (inclusiv Ungaria, care deținea Ardealul, direct vizat de fiecare slăbire a rezistenței din Țara Românească).

⁹ Soliman Magnificul a fost oprit în planurile sale de expansiune spre Germania nu de europeni, ci de furtună, care l-a obligat să abandoneze mare parte din artileria grea.

nefiind o alternativă. Pentru români, Ierusalimul nostru era pământul românesc, spațiu vital, iar Ierusalimul ceresc era în credință și în așteptare, cu convingerea simplă dar certă că Dumnezeu este fidel promisiunilor Lui.

Poate că nici acum europenii nu au început să reflecteze la posibilitatea reală de realizare a obiectivului cuceririi întregii lumi, cu atât mai puțin având în centru o religie. Islamul a reușit să coaguleze popoare diferite, culturi și tradiții, conturându-le tuturor nu doar unitatea, ci și conștiința identității musulmane, într-un proces invers celui prin care Europa vrea să adoarmă conștiințele național-religioase pentru a se trezi conștiința europeană laică. Europa trăiește într-o stare de "political correctness" în care nu se pot întâmpla decât lucrurile conforme cu filosofia (artificială și utopică, oricât de frumoasă ar fi ea ca teorie) pe care singură și-a creat-o.

Consecințele Cruciadelor I-IX

- a. Se consolidează identitatea colectivă a statelor europene catolice sub autoritatea papală, cu o formă armată (chiar dacă de proastă calitate strategică în luptele de teren, victoriile fiind cel mai adesea ascunse și rezultat al diplomației de culise).
- b. Foste teritorii bizantine devin proprietatea apusenilor, regate latine (inclusiv imperiul latin de Constantinopol, care va slăbi orașul și va ușura ulterior căderea acestuia sub turci, fenomen care a dus la degradarea severă a relațiilor bisericești bilaterale).
- c. Înflorirea Genovei și a Veneției prin redeschiderea Mediteranei pentru comerț (concomitent cu crearea de noi rute comerciale, dominate de apuseni, dar și cu dezvoltarea unor ramuri industriale, cum ar fi construcția navelor necesare pentru transportul trupelor, impulsionarea comerțului cu mărfuri din Orient, mai ales condimente și mătăsuri).
- d. Consolidarea autorității regale (și a averilor coroanei, prin confiscarea averilor nobililor care refuzau să plece în cruciadă sau atribuirea acestora în cazul nobililor care mureau fără moștenitor).
- e. Dezvoltarea orașelor (și a burgheziei acestora, îndeosebi cămătarii – prin împrumuturile acordate celor care plecau la cruciadă).
- f. Dobândirea de resurse consistente (din donarea averilor/cumpărări de la cei care plecau în cruciadă, din jefuirea teritoriilor tranzitate, inclusiv creștine, dar și din răscumpărări).
- g. Crește expectanța luxului nobiliar/ecclesial, deci cresc și taxele țăranilor.
- h. Influențe din Orientul musulman, reflectate în știință, artă etc.
- i. Noi dimensiuni în filosofie, literatură, arte, multe accentuând cavalerismul, pietatea, curajul.

Noile Cruciade

Termenul de cruciadă a fost folosit în contextul luptei împotriva terorismului. În 11 septembrie 2001, dar și în ziua doliului național (16 septembrie 2001) în amintirea celor

peste 3000 de victime ale atacului din 11 septembrie 2001, președintele G.W. Bush¹⁰ a numit războiul împotriva terorismului o "cruciadă": *"This is a new kind of -- a new kind of evil. And we understand. And the American people are beginning to understand. This crusade, this war on terrorism is going to take a while. And the American people must be patient. I'm going to be patient. But I can assure the American people I am determined, I'm not going to be distracted, I will keep my focus to make sure that not only are these brought to justice, but anybody who's been associated will be brought to justice. Those who harbor terrorists will be brought to justice. It is time for us to win the first war of the 21st century decisively, so that our children and our grandchildren can live peacefully into the 21st century"*¹¹ (Acesta este un nou tip de –un nou tip de rău. Și noi înțelegem. Și poporul american începe să înțeleagă. Această cruciadă, acest război împotriva terorismului va dura o vreme. Și poporul american trebuie să aibă răbdare. Eu voi avea răbdare. Dar pot să asigur poporul american că sunt hotărât, că nu mă voi abate, că voi fi atent pentru a asigura nu doar că aceștia vor fi aduși înaintea justiției, ci și că orice persoană asociată va fi adusă înaintea justiției. Cei care îi adăpostesc pe teroriști vor fi deferiți justiției. Este timpul să câștigăm decisiv primul război al secolului al 21-lea, astfel încât copiii și nepoții noștri să poată trăi în pace în secolul 21").

Drept urmare, comentarii din sfera analizelor au continuat să numească războiul anti-terorist drept "cruciadă", indiferent de numărul pe care i l-au atribuit (este cunoscută expresia "A Zecea Cruciadă", pe care Alexander Cockburn a folosit-o în articolul său din 7 septembrie 2002 din revista CounterPunch, sau expresia "A 12-a Cruciadă", folosită de James Pinkerton în articolul său din 3 decembrie 2003 din Newsday¹². Acesta din urmă a extins analogia cu cruciadele medievale, pe care le-a numit "războaie de apărare" și la "Cruciadele mai apropiate de zilele noastre", între care menționa invadarea Egiptului în 1798 de către trupele lui Napoleon, ocupația britanică asupra Egiptului începând cu 1882 și mandatele britanice și franceze de după Primul Război Mondial acordate de Liga Națiunilor.

Concluzii

Ierusalimul avut drept obiectiv nu a fost dobândit decât vremelnic. Principale rezultate ale celor nouă mari cruciade medievale au fost consolidarea autorității papale, slăbirea (și jefuirea) Imperiului bizantin, deja în dificultate (culminând cu căderea Constantinopolului și înrobirea multor națiuni ortodoxe, între care și românii), respectiv impulsul economic deosebit pe care îl va primi Occidentul catolic. Pe termen lung, apropierea Reformei va coincide cu respingerea de către mulți monarhi apuseni a influenței papale, dar și respingerea Bisericii de către popor, din ce în ce mai apăsate de taxe și Inchiziție. Această atitudine (deși nu singura cauză) va duce în prezent la o Europă declarat neutră față de religii, bazată la nivel instituțional pe principiul separării puterilor în stat, iar la nivel cultural pe identitatea europeană (ne-religioasă cel mai

¹⁰ Înaintea lui, președintele american Dwight David Eisenhower (la vremea respectivă doar general), folosea expresia "Marea Cruciadă" pentru a se referi la debarcarea trupelor aliate în Europa.

¹¹ <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html>

¹² Pinkerton, James, *Century In, Century Out – It's Crusade Time*, www.newsday.com, 3 decembrie 2003

adesea) și pe multiculturalitate. Identitatea românească este în acest context una particulară, în egală măsură națională și europeană, profund creștină.

Înțelegerea corectă a fenomenului de interacțiune, cel mai adesea sângeroasă, dintre religii – care a marcat profund omenirea aproape un mileniu și jumătate – nu se poate face unilateral, ci doar punând laolaltă diferitele perspective ale celor vizati, cu atât mai mult cu cât, ca într-o luptă în oglindă, aceleași metode de implicare în luptă se pot astăzi regăsi, cu modeste variații, în concepțiile radicalizaților islamici, cum se întâmpla în cele ale cruciaților de demult. Pentru toți există conceptul de misiune "sfântă", împlinirea voinței divine, jertfa personală (inclusiv a bunurilor), iertarea absolută a păcatelor și atingerea "raiului" în cazul sacrificiului suprem (indiferent de cum percepe raiul fiecare dintre părți), violența extremă, dorința de a converti cu "sabia", uitarea scopului etc. Apreciem că o abordare optimă trebuie să țină seama nu doar de analiza logică, psihologică, tactică etc. a dovezilor istorice (multe documente contemporane redactate la intervale de timp destul de mari de evenimentele relatate, autenticitate îndoielnică a unor aspecte, vădit subiectivizate, date fiind interesele celor care au comandat scrierile respective etc.), cu scopul de a stabili adevărul faptic, dar și de perspectiva mai largă, "durata lungă a istoriei", cum o numea Braudel (abordarea macroistorică).

Bibliografie

Izvoare primare

- **Comnena, Anna**, *The Alexiad*, trad. Sewter, E. R. A., Penguin Classics, 1969
- *De expugnatione Lyxbonensi*, editată și tradusă de Charles Wendell David, Columbia University Press, 1936
- **Geoffroy de Villehardouin**, *Cucerirea Constantinopolului*, Limes, Cluj-Napoca, 2002
- *Nicetæ Choniatae Historia*, ed. J.P. Migne, *Patrologia Graeca*, vol. 140, traducere Magoulas, Harry J. *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit, 1984
- **Odo of Deuil**, *De profecione Ludovici VII in Oriente*, editată și tradusă de Virginia Gingerick Berry, Columbia University Press, 1948
- **Otto of Freising**, *Gesta Friderici I Imperatoris. (Faptele lui Frederick Barbarossa)*, editată și tradusă de Charles Christopher Mierow, Columbia University Press, 1953
- **Schiltberger, Hans**, *Ein wunderbarliche vnnd kurtzweilig*, Frankfurt, 1570, tradus în **Holban, Maria**, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968
- *The Damascus Chronicle of the Crusaders*, din *The Chronicle of Ibn-al-Qalanisi*, editată și tradusă de H. A. R. Gibb. Londra, 1932
- "The Fourth Crusade" *Translations and Reprints from the Original Sources in European History*, Dana Carlton Munro, ed. and tr., vol. III, no. 1, Universitatea din Pennsylvania, 1907: traduceri din *Robert de Clari*, ch. lxxi-lxxiii, in Hopf: *Chroniques*, pp. 5758, Gunther: *Historia Constantinopolitana*, ch. xix, in Riant: *Exmviae*, Vol 1, 104, Nicetas: *Atexii Ducae Imperium*, ch. iiii, in *Recueil des historiens des Crusades, hist. grec.*, I, 397
- **William al Tyrului**, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, editată și tradusă de E. A. Babcock și A. C. Krey, Columbia University Press, 1943

Izvoare secundare

- **Angold, Michael**, *The Byzantine Empire, 1025–1204*, Longman, 1997
- **Francopan, Peter**, *The First Crusade: the Call from the East*, Belknap Press, 2012
- **Godfrey, John**, *1204: The Unholy Crusade*, Oxford University Press, Oxford, 1980
- **Harris, Jonathan**, *Byzantium and the Crusades*, Bloomsbury Academic, 2014
- **Hitti, Philip K.**, *Istoria arabilor*, Editura All, București, 2008
- <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html>
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexie_I_Comnenul
- **Lung, Ecaterina; Zbucnea, Gheorghe**, *Structuri etno-politice și economico-sociale în Evul Mediu*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007
- **Madden, Thomas F.**, *Adevărata istorie a Cruciadelor*, insidecatholic.com, 24 aprilie 2011, trad. Florin Tatu, <http://lumea.catholica.ro/2011/04/adevarata-istorie-a-cruciadelor/>
- **Norwich, John J.**, *Byzantium: The Decline and Fall*, Alfred A. Knopf, Inc., 1995
- **Pecican, Ovidiu**, *Între cruciați și tătari. Creștinătate occidentală și nomazi în Europa central-sud-estică*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
- **Pinkerton, James**, *Century In, Century Out – It's Crusade Time*, www.newsday.com, 3 decembrie 2003
- **Runciman, Steven**, *A History of the Crusades, vol. II: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*, Cambridge University Press, 1952
- **Zimmermann, H.**, *Papalitatea în Evul Mediu. O istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei*, Iași, 2004

Acțiunile navale desfășurate pe timpul Războiului de Independență American

Olimpiu Manuel GLODARENCO*

The naval actions carried out during the American Independence War

Abstract

From the naval point of view, the American War of Independence brought face to face the fleets of British Empire and France. The latter had, for the first time in history, no continental enemy, so it was free to concentrate all forces at sea and attack British possessions all over the globe. Thus, the American War of Independence became for France a purely maritime war. Many naval battles took place during that war, such as the Battle of Chesapeake Bay or the Battle of the Saintes, after which the British had maintained their maritime supremacy. Although the American War of Independence was a failure for British Empire, since it was forced to recognize the independence of the revolted colonies, by the peace treaty, it remained an unchanged colonial empire.

Key-words: admiral, artillery, battle ship, independence, naval battle, sea power, war

Pacea din 1763, care a pus capăt Războiului de Șapte Ani¹, a fost atât de umilitoare pentru Franța, încât toți francezii așteptau o ocazie să se răzbune. Această ocazie a venit odată cu revolta coloniilor americane, în anul 1775². Chiar de la începutul acestei revolte, Franța a păstrat o neutralitate binevoitoare față de rebelii din America; nimic nu putea face o plăcere mai mare francezilor decât văzând dificultățile prin care trecea vechiul adversar confruntat cu populația din bogatele colonii. Pe timpul primilor doi sau trei ani, Franța a ajutat din umbră pe răsculați dar, după capturarea generalului John Burgoyene, în anul 1777, s-a decis să intre în război în mod fățiș, reușind să atragă și Spania, în 1779, și Olanda, în 1780³. Intrarea în război a acestei ultime puteri nu a avut decât o importanță militară redusă, dar Franța a reușit să transforme revolta din coloniile americane într-un război european. În acest război nu a avut, pentru prima dată în istorie, niciun inamic continental, astfel că a avut libertatea de a concentra toate forțele pe mare și de a ataca posesiunile britanice în toate părțile globului. Războiul de Independență american a devenit, astfel, un război pur maritim, primul după cele anglo-olandeze din secolul al XVII-lea.

În timp ce căpitanul Paul Jones, cel mai cunoscut comandant naval american, aștepta la Paris să i se ofere comanda promisă, a prezentat ministrului francez al marinei un proiect de descindere în forță pe coasta americană. Dacă acest plan ar fi fost adoptat și riguros executat, ar fi putut să sfârșească războiul dintr-o singură lovitură. Dar, acest proiect s-a pierdut în ocolșurile și rutinele birocratice ale ministerului

* Conf. univ. dr. habil, Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș; e-mail: oli_glodarenco@yahoo.com

¹R.R. Palmer, Joel Colton, *A History of the Modern World*, McGraw-Hill, Inc. New York, 1995, pp. 283-285.

²*ibidem*, pp. 351-353.

³*ibidem*, pp. 355-356.

și, o propunere ulterioară de a ataca Liverpool, s-a transformat, de asemenea, într-o mică crucieră de distrugere a comerțului materializată admirabil de Paul Jones de la bordul navei SERAPIS. În orice caz, marina de război franceză, în întregime, a fost introdusă în ecuație contra marinei de război britanice, și acest fapt a contat foarte mult pentru independența Statelor Unite, deoarece oamenii și munițiile au putut să sosească constant de pe continentul european și, într-o ocazie importantă, în bătălia de la capul Henry, flota franceză a jucat un rol decisiv prin victoria câștigată. Dar, în multe alte ocazii, aceasta a eșuat lamentabil datorită lipsei unui plan strategic bine stabilit și a lipsei de energie și a inițiativei amiralului comandant⁴.

Este bine de subliniat faptul că marina de război franceză făcuse progrese după Războiul de Șapte Ani, astfel că, în 1778, cuprindea 80 de nave de linie excelente. Un an mai târziu, Spania s-a alăturat cu încă 60 de astfel de nave. Dar, Anglia începuse războiul cu 150 de nave; prin urmare, chiar dacă personalul marinelor franceză și spaniolă ar fi acționat cu energia și devotamentul asemănătoare marinarilor britanici, acestea erau în inferioritate numerică, mai ales că flotele aliate erau divizate în porturile proprii și nu erau conduse de un comandament unificat. Dar, marinarii spanioli și francezi erau mult inferiori față de cei britanici. Valoarea marinei spaniole a fost aproape nulă de la început, iar toți ofițerii francezi erau de origine nobilă din naștere. Aristocrația engleză a furnizat și ea ofițeri de marină dar, în marina franceză, considerentele de rang social primeau față de capacitatea oamenilor, ceea ce nu se întâmpla în marina britanică. Prin urmare disciplina, acest principiu al subordonării animat de spiritul de echipă, lăsa de dorit în flota franceză. Căpitanii erau individualiști și preocupați mai ales de propriile prerogative decât de succesul în ansamblul său. Această situație este subliniată foarte pregnant de atitudinea căpitanilor aflați în subordinea amiralului Pierre André de Suffren⁵, în Oceanul Indian, geniul comandantului fiind constant subminat de reaua voință a subordonaților. În sfârșit, din punct de vedere tactic, francezii au avut parte de o teorie complet greșită, aceea de a se concentra pe apărare și a evita acțiunile decisive, de a-și conserva flota în detrimentul riscului de a obține victoria. Astfel, în pofida capacității de manevră deosebite a navelor, a faptului că erau cele mai bune nave din lume, a avantajului privind semnalizarea, această eroare fatală de principiu i-a împiedicat să speculeze avantajele de moment și, în final, a dus la înfrângere⁶.

Este, de asemenea, evident că puterea maritimă a Franței și Spaniei nu erau la fel de redutabile precum cea a Marii Britanii dacă acesta din urmă ar fi acționat pe baza unei strategii convenabile, altfel spus dacă ar fi blocat flotele adverse în porturi, de la Brest la Cadix. Această tactică ar fi asigurat nave pentru aprovizionarea armatelor din America și pentru urmărirea corsarilor francezi și americani, dar și pentru atingerea obiectivului principal, acela de a împiedica sosirea escadrelor cu trupe franceze pe teatrul de război american. Deoarece nu a urmat această manieră de acțiune, guvernul

⁴William Oliver Stevens, Allan Westcott, *Sea Power. Histoire de la puissance maritime de l'antiquité à nos jours*, Payot, Paris, 1937, pp. 211-212.

⁵Alfred Thayer, Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Little, Brown and Company, p. 433.

⁶William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, pp. 212-213.

britanic a comis o eroare fatală. În loc să se concentreze asupra coastelor franceze și spaniole, a încercat să apere toate locațiile de sub pavilion britanic care erau amenințate. Astfel, flota britanică, superioară, s-a găsit dispersată pe întreg oceanul planetar, de la Calcutta în Jamaica, în timp ce flotele franceze se deplasau după cum doreau, trimițând trupe și aprovizionări în America și disputându-și dominația mărilor⁷. Dacă marina franceză ar fi avut o comandă mai energică, ar fi obținut avantaje în fața adversarului său; în orice caz, Marea Britanie a pierdut coloniile americane.

În loc să lovească coasta americană prin lovitura rapidă propusă de Paul Jones, de abia după cinci luni de la intrarea în război, Franța a trimis o escadră, comandată de amiralul Charles Hector d'Estaing⁸, care a ajuns la Delaware după o mare întârziere. În pofida acestei pierderi de timp prețios, d'Estaing a mai avut o ocazie de a înfrânge o escadră britanică inferioară, condusă de Howe, în fața orașului New York, și de a cuceri această bază importantă, dar nu a profitat de ocazie, timiditatea sa caracteristică împiedicându-l să realizeze ceva în aceea regiune. El a părăsit coasta americană pentru a se îndrepta spre Antile, lăsând să îi scape toate ocaziile de a-și atinge obiectivul. Astfel, a acceptat ca Santa Lucia să cadă în mâinile englezilor și nu a reușit să cucerească Grenada. Revenind în nord, a avut o vagă tentativă pentru a relua Savannah care se găsea, de asemenea, ocupată de englezi. Și astfel, la sfârșitul anului 1779, în timpul, poate, a celei mai întunecate perioade din istoria americană, s-a înapoiat în Franța, lăsând coloniile răsculate într-o situație grea. D'Estaing își desfășurase cariera în infanterie, iar nominalizarea sa într-un comandament maritim atât de important demonstrează, în mod elocvent, efectele influenței demoralizante care domnea în marină. Este adevărat că pe un teatru de acțiuni terestre, cu care era familiarizat, d'Estaing era un om întreprinzător, dar în calitate de comandant al unei escadre, nu avea experiență și a dat dovadă de o lipsă de inițiativă care ar fi trebuit să îl trimită în fața consiliului de război⁹.

În martie 1780, flota franceză din Antile a fost plasată sub comanda amiralului Luc Urbain de Guichen, o persoană mult mai capabilă decât d'Estaing, dar care era, de asemenea, sub influența doctrinei defensive¹⁰. Adversarul său în marea Antilelor era George Rodney, ofițer englez al vechii școli, slăbit de vârstă și de boli, dar destinat să își facă un renume datorită unei mari victorii pe care a obținut-o doi ani mai târziu. Din multe puncte de vedere, Rodney era un tradiționalist, iar din punctul de vedere al apetitului pentru câștig, era un om al secolului al XVI-lea, totuși, prin exemplul său, a contribuit mult la scoaterea marinei britanice din paralizia generată de "Instrucțiunile de luptă" ale ducelui de York, reluând metodele de luptă de la mică distanță și decisive care i-au propulsat pe amirali Blake sau Ruyter în secolul trecut¹¹.

În timpul când Rodney se afla la comanda escadrei din Antile, un scoțian pe nume Clerk, a publicat un pamflet despre tactica navală, care a atras atenția. Acesta a

⁷Paul M. Kenedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, The Ashfield Press, London, 1987, p. 121.

⁸Colman-Maison, Jean Joseph Robert, *L'Amiral d'Estaing (1729-1794)*, Calmann-Lévy, 1910, p. 35.

⁹William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, pp. 213-214.

¹⁰William Stewart, *Admirals of the World – A Biographical Dictionary, 1500 to the Present*, MacFarland, Jefferson 2009, p. 93.

¹¹Thomas Fleming, *The Perils of Peace: America's Struggle for Survival After Yorktown*, First Smithsonian Books, 2008, p. 76.

fost un exemplu frapant despre lipsa de interes a ofițerilor din marina britanică asupra teoriei proprii profesiei, în condițiile în care aceea persoană nu mai scrisese niciodată nimic despre acest subiect. Acel civil, fără educație și fără experiență militară, a făcut o analiză a "Instrucțiunilor de luptă", ajungând la concluzia că baza tacticii navale exprimată în acele instrucțiuni era, în întregime, eronată, deoarece nu se puteau executa bătălii decisive decât prin concentrarea unor forțe superioare față de adversar. Ne putem ușor imagina batjocura care s-a abătut asupra acelei persoane, care pretindea să dea lecții amiralilor, dar nu au existat niciun fel de mijloace de demontare a raționamentelor sale. Bineînțeles că precizia matematică a victoriilor pe care le prezenta în lucrarea sa depindea de pasivitatea inamicului pe timpul executării atacului dar, în fond, Clerk avea dreptate. Istoria celor o sută de ani care trecuseră demonstrase eroarea dispozitivului de luptă în linie de șir, în care avangarda, centrul și ariergarda angajau elementele corespunzătoare ale inamicului. Victoriile decisive nu se putuseră obține decât în urma unei lupte de la distanță mică, cu concentrarea forțelor¹².

În perioada războiului de independență american, Antilele reprezentau o regiune contestată, în care interesele Marii Britanii se intersectau cu cele ale inamicilor săi, Franța, Spania și Olanda. Zona avea o mare importanță pentru comerțul maritim; de fapt, un sfert din comerțul maritim englez venea din Antile. Pe de altă parte, insulele conțineau baze navale împotriva coastelor americane pentru una sau alta dintre părți, de aceea au reprezentat principalul teatru de operațiuni navale. Obiectivul lui Rodney era acela de a trece definitiv arhipelagul în subordinea britanică, protejând comerțul și posesiunile Marii Britanii și capturând o cât mai mare parte din posesiunile și comerțul inamicilor¹³.

Imediat după numirea sa, în primăvara anului 1780, a început să îl caute pe Guichen. Acesta a avut puține acțiuni, pierzând ocazia de a captura un convoi britanic, și o altă ocazie de a împiedica joncțiunea flotei lui Rodney cu o escadră condusă de amiralul Hyde Parker pe care o aștepta. Odată această joncțiune realizată, totalul forțelor britanice se ridica la 20 de nave de luptă, cărora li se opuneau 22 de nave franceze cu care Guichen ar fi putut să declanșeze confruntarea. Dimpotrivă, urmând strategia franceză a epocii, amiralul francez a rămas la ancoră La Fort Royal din Martinica, așteptând ca plecarea britanicilor să îi ofere ocazia cuceririi unei insule fără a se lupta¹⁴.

Rodney l-a descoperit repede și a început supravegherea intrării în Port Royal cu ajutorul fregatelor. Când, pe 15 aprilie, Guichen a ieșit din port pentru a-și convoia trupele, lui Rodney nu i-a luat mult timp să treacă la urmărire. După două zile, pe 17, cele două flote se aflau în contact vizual. La începutul dimineții, amiralul englez și-a făcut cunoscute intențiile prin semnalul *Atacați ariergarda inamică!*, deoarece Guichen avea o linie prea extinsă, cu o largă breșă între centru și ariergardă. Guichen a sesizat pericolul, a întors și a închis aceea breșă, apoi a reluat navigația spre nord, astfel că cele două flote s-au aflat pe drumuri paralele, în afara razei de acțiune a artileriei. La patru ore după primul său semnal, în jurul orei 11.00, Rodney a transmis un nou

¹²William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, p. 216.

¹³Thomas Fleming, *op. cit.*, p. 83.

¹⁴William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, p. 217.

semnal, anunțând intenția de a ataca inamicul și, o oră mai târziu a transmis ordinul următor: *Fiecare navă să se îndrepte spre nava corespondentă din linia inamică, conform Articolului 21 din "Instrucțiunile de luptă"*! Rodney avea în intenție să realizeze o concentrare a navelor sale asupra navelor inamice din ariergardă, unde linia franceză era foarte alungită. Dar, căpitanul navei care se găsea în față a interpretat ordinul strict în sensul „Instrucțiunilor de luptă” și s-a dirijat pentru a angaja navele din prova dispozitivului inamic, fiind urmat de navele aflate imediat în urma lui. Astfel, planul lui Rodney a fost distrus¹⁵.

Această eroare subliniază, în mod elocvent, maniera tradiționalistă de luptă care a dominat spiritul ofițerilor de marină. Este adevărat că ordinul dat de Rodney prezenta unele ambiguități. Acesta s-a infuriat foarte tare, deoarece considera că bătălia care urma îi va consacra faima, dacă subordonații îi executau întrutotul ordinele. Ceea ce este interesant în această istorie este că avea în intenție să arunce întreaga flotă asupra unei părți mai slabe a inamicului, conform principiului concentrării forțelor. Într-o bătălie ulterioară și, de asemenea, celebră, îl vom vedea pe Rodney îndepărtându-se de metodele tradiționale și reputând o mare victorie.

Astfel, bătălia a fost mai puțin onorabilă, Rodney pasând o parte din vină. Dar, când Olanda a intrat în război, Rodney a întrezărit ocazia de a-și reface norocul prin cucerirea insulei Saint Eustache care era, până atunci, principalul centru al comerțului de contrabandă cu Statele Unite, și a sacrificat pentru acest obiectiv toate considerentele. Insula a fost ușor de obținut, dar scandalurile și procesul de repartizare a prăzilor i-au îmbolnăvit pe Rodney, care s-a înapoiat în Anglia într-un moment în care prezența sa era necesară în Antile, lăsând comanda amiralului Samuel Hood¹⁶.

În martie 1781, de Grasse a ajuns la Brest cu 26 de nave de luptă și un important convoi. Cinci dintre navele de luptă au fost detașate pentru a merge în Indii sub comanda lui Suffren; le vom observa mai târziu. Sosind în Martinica, de Grasse a avut o ocazie excelentă de a repurta o victorie asupra lui Hood dar, ca și predecesorii săi, d'Estaing și Guichen, a rămas, pur și simplu, în defensivă, având drept scuză siguranța convoiului. La Capul Haitian, a primit scrisori de la Rochambeau și Washington care insistau asupra cooperării sale în luptă alături de Statele Unite. Este meritul său că, de această dată, a acționat cu promptitudine și abilitate, rezultatele deciziilor sale având o mare importanță¹⁷.

În aceea perioadă, britanicii cuceriseră Georgia și Carolina de Sud, iar generalul Cornwallis încerca să pătrundă în Carolina de Nord. Pentru a rămâne în contact cu liniile sale de aprovizionare pe mare, a fost nevoit să se replieze spre Wilmington. Acolo i-a dat ordin generalului Clinton de a se deplasa spre nord până la Yorktown, în Virginia, unde urma să facă joncțiunea cu o mică unitate de infanterie Washington și Rochambeau au căzut de acord în recunoașterea necesității obținerii cooperării cu flota din Antile pentru o ofensivă dirijată ori asupra lui Clinton, la New York, ori asupra lui Cornwallis, la Yorktown. Rochambeau a preferat a doua variantă, care prezenta mai puține dificultăți, și i-a trimis o scrisoare personală lui de Grasse prin care îi prezenta

¹⁵Eric Grove (editor în chief), *Great Battles of the Royal Navy, Arms and Armour*, London, 1994, p. 89.

¹⁶*ibidem*, p. 90.

¹⁷William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, p. 218.

preferința sa de a executa operațiuni în baia de la Chesapeake. Prin urmare, de Grasse a trimis fregata care îi adusese corespondența cu răspunsul că intenționa să se îndrepte spre Chesapeake¹⁸, apoi a luat măsuri judicioase de a transporta trupele pe care le avea cu toate navele de care dispunea și a trecut prin șenalul puțin frecventat de la Old Bahama pentru a-și ascunde intențiile.

Bătălia navală de la Chesapeake Bay¹⁹ Pe 30 august 1781, de Grasse a ancorat în baia de la Linn Haven, chiar în interiorul capurilor de la Chesapeak, cu 28 de nave de linie. Cele două fregate engleze de supraveghere se aflau, în mod stupid, la ancoră în interiorul golfului; una dintre ele a fost capturată, iar cealaltă a fost vânată în interiorul râului York. Astfel, de Grasse și-a debarcat trupele, care au reprezentat o întărire substanțială a forțelor lui Lafayette, care se găsea în fața lui Cornwallis. În același timp, Washington mășăluia spre sud pentru a se întâlni cu Lafayette, și au fost date ordine micii escadre franceze de la Newport să facă joncțiunea cu de Grasse, cu artileria de asediu necesară operațiunilor împotriva orașului Yorktown. Forțele disponibile convergeau spre Cornwallis cu o superioritate numerică evidentă; singura cale pe care putea primi aprovizionări și întăriri era calea mării. Totul depindea de forțarea, de către englezi, a intrării de la Chesapeake.

Hood, cu 14 nave de linie, l-a urmărit pe de Grasse și a intrat în golful Chesapeake la trei zile după sosirea flotei franceze. Amiralul englez nu a descoperit pe francezi și s-a îndreptat spre New York pentru a se întâlni cu amiralul Graves care, fiind mai în vârstă, a luat comanda celor două escadre reunite.

Graves a plecat, din nou, spre Chesapeake, sperând să elimine, pe drum, escadra inamică care naviga din Newport, deoarece aveau aceeași destinație. Pe 5 septembrie, când a ajuns la intrarea în Chesapeake, l-a găsit pe de Grasse păzind șenalul cu 24 de nave de linie; alte 4 fuseseră detașate să blocheze estuarele râurilor James și York. Graves nu dispunea decât de 19 nave pentru a se opune inamicului, dar nu a avut nicio ezitare în a angaja lupta.

Pentru de Grasse existau două soluții. Prima era să rămână pe loc iar, a doua, să țină ocupată flota engleză cât mai departe în larg pentru a putea permite micii escadre din Newport să intre în golf.

Evident, el trebuia să asigure îndeplinirea acestor două obiective, realizând o victorie decisivă asupra flotei britanice dar, din păcate, ideile sale nu erau conforme cu doctrina navală franceză. Intrarea de la Chesapeake Bay se afla la zece mile în larg, dar pasa principală se găsea între capul Henry, care este la sud, și un banc numit Middle Ground, situat la trei mile spre nord de acest cap. Dimineața, englezii au luat drum drept spre această pasă, iar francezii, profitând de marea descrescătoare din mijlocul golfului, au luat, treptat, dispozitiv de luptă în linie de șir, urmând să iasă în plină mare. Cum navele franceze trebuiau să execute mai multe manevre pentru a dubla capul Henry, au ieșit mult dispersate, fapt care i-a oferit lui Graves o șansă de a ataca, dar pe care nu a știut să o aprecieze. Din contră, el a plecat spre larg, luând drum est, paralel cu de Grasse, păstrând poziția față de vânt. Când cele două linii s-au aflat la distanță mică una față de cealaltă, Graves s-a grăbit să atace.

¹⁸ *ibidem*.

¹⁹ Ilie Manole, Ioan Damaschin, Anatolie Zemba, *Confruntări navale*, vol. 1, pp. 172-176.

Metoda lui Graves urma foarte exact doctrina ortodoxă tradițională, conducând la un rezultat invariabil. Cum flota atacantă se afla oblic în linie de șir, avangarda a început, în mod normal, să tragă, fără să fie sprijinită de restul flotei. Graves a transmis semnalul de angajare de la distanță mică, unghiul a devenit mai ascuțit și, în încercarea de a strânge linia, mai multe nave engleze s-au nimerit una lângă alta și, prin urmare, au fost mascate de focul propriei artilerii. În acest timp, ariergarda, formată din 7 nave de linie aflate sub comanda lui Hood, continua să se mențină în linie de șir și nu a intrat, deloc, în luptă. Graves a semnalizat corect ca navele să se lupte de la distanță mică, dar Hood a crezut că semnalul care stabilea linia de șir era, de asemenea, valabil, atâta timp cât ordinul de luptă de la mică distanță fusese repetat. În acest moment, acesta a lăsat ca evenimentele să se desfășoare de la sine. Dar, cum și francezii lăsaseră ca lucrurile să se petreacă nestingherite, Hood nu a contribuit cu nimic la luptă. Bătălia a luat sfârșit odată cu apusul soarelui. Englezii au avut 90 de morți și 246 de răniți, iar francezii au avut 200 de oameni scoși din luptă. Mai multe nave britanice au fost serios avariate iar una, care era pe punctul de a se scufunda, a fost incendiată.

Cele două flote au continuat să se deplaseze spre est, pe drumuri paralele, la distanță de trei mile una de cealaltă. Timp de cinci ore, acestea au manevrat fără să angajeze lupta. Graves avusese, în prima zi, destule avarii pentru a evita lupta, iar de Grasse era satisfăcut că fusese lăsat în pace. Graves avea, de asemenea, posibilitatea să întoarcă de drum și să pătrundă în golf, unde ar fi putut ocupa o poziție de pe care nu ar fi putut fi scos, îndeplinindu-și, astfel, misiunea de a bloca intrarea în golful Chesapeake. Dar, se pare că această idee nu era pe placul lui. De Grasse, care pusese în pericol campania lui Washington, manevrând prea departe de intrarea în golf, a pătruns, în sfârșit, pe 11 septembrie, găsim escadra de la Newport sosită în siguranță, cu o zi înainte.

Când Graves a realizat că flota franceză conținea, acum, 36 de nave de război, a știut că pierduse orice speranță de a pune stăpânire pe golf și a plecat spre New York, abandonându-l pe Cornwallis. Peste o lună, pe 19 octombrie, Cornwallis a capitulat, epuizându-se, astfel, ultima șansă ca rebeliunea coloniilor americane să fie înăbușită.

Această bătălie, numită de la Chesapeake sau de la Linnhaven, nu a fost plasată în perspectiva ei istorică veritabilă decât în epoca contemporană, mai mult pentru că a fost destul de lipsită de vigoare, dar a avut efecte ulterioare foarte importante deoarece reprezintă un exemplu semnificativ al influenței puterii maritime asupra unei campanii de război. În momentul crizei revoluției americane, marina de război franceză, întrerupând comunicațiile maritime britanice, a avut un rol decisiv în război.

Eșecul britanicilor a fost determinat de atitudinea comandantului șef și de metoda eronată de a executa un atac bazat pe "Instrucțiunile de luptă". De asemenea, este necesar să se sublinieze vina lui Hood, care nu și-a îndeplinit misiunea de a-l sprijini pe superiorul său.

Deși războiul a fost, practic, reglat prin eșecul de la Yorktown, a mai trecut un an până să se încheie. Și, în acest ultim an a avut loc o bătălie navală faimoasă care a avut un rol important în stabilirea supremației navale britanice în Antile și care a scos în evidență o tactică navală radical diferită față de cutumele vremii.

În primăvara anului 1782, Rodney a revenit în Antile, luând comanda forțelor din aceea zonă geografică, succedându-i lui Hood care a continuat să conducă o escadră. Baza britanică de operațiuni se afla într-un golf din Large Island, Santa Lucia. De Grasse se afla la Fort Royal din Martinica, așteptând să transporte trupe la Santo Domingo, unde se adunau alte trupe și nave. De la Santo Domingo, de Grasse trebuia să se întâlnească cu forțele spaniole care veneau din Cuba și să declanșeze un atac asupra Jamaicai. Misiunea lui Rodney consta în faptul că trebuia să facă tot posibilul ca acest plan să eșueze. Pe timpul perioadei de pregătire, fiecare dintre cei doi adversari a primit întăriri. Cele britanice au fost atât de importante, încât i-au oferit lui Rodney o superioritate evidentă; navele lor erau foarte puternice, având cinci punți, față de francezi care aveau doar o astfel de navă, și dețineau 200 de tunuri în plus. De asemenea, aveau superioritate de viteză, deoarece erau numeroase nave cu corpul dublat prin înveliș de cupru. Mai mult decât atât, nu aveau probleme în a proteja vreun convoi, față de amiralul francez, a cărui principală misiune ea tocmai aceasta. Astfel, în cazul unei bătălii, balanța puterii înclina de partea britanică²⁰.

Bătălia de la Les Saintes²¹ În dimineața zilei de 8 aprilie, fregata engleză aflată în supraveghere în fața orașului Port Royal a descoperit pe francezi și a plecat să anunțe vestea la Santa Lucia. Rodney a ridicat imediat ancora gândindu-se, pe bună dreptate, că de Grasse naviga spre Santo Domingo pentru a se debarasa, pe cât posibil, de convoaiele sale, conducându-le cât mai rapid posibil. A doua zi, în zori, a descoperit flota franceză în largul coastei occidentale a insulei Dominica. La apropierea flotei britanice, de Grasse a semnalizat navelor de transport să se îndrepte spre nord-vest, în timp ce el manevra flota pe un drum care ducea în șenalul dintre Guadelupa și insulele Saintes. Cum flota engleză urmărea, în mod evident, pe cea franceză, această manevră trebuia să permită convoiului să scape.

În cursul urmăririi, Hood cu avangarda britanică, compusă din 9 nave de linie, a luat un avans față de restul flotei, oferind o ocazie tentantă francezilor, care îl puteau ataca cu forțe superioare. Dacă de Grasse sesiza această ocazie, ar fi putut să îi dea lui Rodney o lovitură puternică și să restabilească echilibrul de putere. Dar, și de această dată, deciziile lui au fost influențate de spiritul defensiv al doctrinei franceze, ratând, astfel, șansa care i-a fost oferită.

Vântul slab și marea calmă au făcut ca cele două flote să plutească în derivă o zi întreagă. Pe 11, de Grasse a încercat să treacă pasajul cu flota sa, trăgând cu artileria dintr-un bord dar, chiar în momentul în care și-ar fi atins obiectivul, a zărit unele dintre navele sale departe spre vest, fiind în pericol de a fi capturate. Pentru a le salva, a abandonat drumul său și s-a înapoiat în șenal. În dimineața zilei de 12 aprilie 1782, cele două flote rivale au fost atât de aproape încât francezii nu au mai putut evita lupta. Englezii au manevrat direct spre ei, iar Rodney a semnalizat navelor sale să angajeze lupta sub vânt. Când cele două linii au ajuns la distanță mică, nava din capul formației engleze a girat astfel încât să ajungă pe un drum paralel dar de sens opus față de dispozitivul francez, astfel că cele două flote au schimbat bordul.

²⁰ Ilie Manole, Ioan Damaschin, Anatolie Zemba, *op. cit.*, pp. 177-178.

²¹ Eric Grove (editor în chief), *op. cit.*, pp. 89-94.

Bătălia care a urmat s-a desfășurat, în mod tradițional, în linie de șir. În momentul în care nava britanică din capul formației a ajuns în pupa flotei franceze, vântul s-a schimbat, brusc, spre sud, micșorând viteza francezilor și determinând navele să își îndrepte provele direct spre navele britanice. În aceea vreme a navelor cu vele, o linie de bătălie era, chiar și în cele mai bune condiții, o formație atât de neregulată, încât efectul acestor salturi de vânt care s-au răsfrânt asupra navelor franceze a determinat ruperea liniei și constituirea unor grupuri de nave inegale, separate prin breșe largi. Una dintre aceste breșe s-a format în dreptul navei amiral a lui Rodney, FORMIDABLE, care a străpuns linia franceză. Șeful de stat major al lui Rodney, comandantul Douglas, a sesizat ocazia oferită și a insistat pentru ca Rodney, trecând prin aceea breșă, să traverseze linia inamicului. Rodney a spus că nu dorește să își fracționeze propria linie de luptă, dar Douglas a insistat din nou. După un moment, FORMIDABLE se afla în interiorul breșei, iar ocazia a fost atât de tentantă încât Rodney și-a dat consimțământul. Semnalul *Angajați navele inamice sub vânt!* încă era valabil, când FORMIDABLE, a trecut linia adversarului împreună cu alte cinci nave de linie. Nava din fruntea dispozitivului englez a descoperit, de asemenea, o altă breșă, iar navele aflate în urma navei amiral au identificat o alta, prin care s-au strecurat toate navele aflate în ariergardă. Traversând linia ruptă a inamicului, fiecare navă engleză și-a folosit tunurile din ambele borduri, executând un puternic foc de artilerie.

Rezultatul acestei manevre a determinat ca trei grupuri de nave britanice să vină în vânt față de francezi. Navele franceze se aflau dispersate sub vânt, și au încercat să scape. În centru, un grup de 6 nave franceze, inclusiv nava amiral a lui de Grasse, VILLE DE PARIS, a oferit un magnific obiectiv de atac. Dintre aceste 6 nave, una de dimensiuni reduse a fost capturată, iar nava amiral, după o luptă eroică ce a durat până la apusul soarelui, a sucombat sub loviturile unui inamic superior. De Grasse nu a reușit deloc, în pofida semnalelor transmise, să își regroupeze flota după ce linia a fost ruptă. Avangarda a luat drum spre sud-vest, iar ariergarda spre nord-vest, fără a face vreun efort vizibil de a veni în ajutorul comandantului lor sau de a relua lupta.

Rodney a fost înnobilit pentru succesul său, deși victoria sa nu a fost atât de categorică precum s-ar fi dorit. Mulțumit că a capturat cinci nave de linie franceze și că a luat prizonier pe de Grasse, acesta a lăsat grosul flotei franceze să scape, cu toate că putea să captureze toate navele.

Deși victoria a fost doar pe jumătate, ea a fost importantă deoarece a zguduit întregul organism naval francez din Antile, oprind campania din Jamaica și determinând obținerea de condiții satisfăcătoare pentru englezi la încheierea tratatului de pace din 1783.

Din punct de vedere tactic, această bătălie a devenit faimoasă prin manevra de rupere a liniei, contrară regulilor formulate în "Instrucțiunile de luptă". Este clar că acea manevră nu a fost premeditată și, se poate afirma, de asemenea, că Rodney a fost determinat să o execute împotriva voinței sale, doi dintre căpitani săi având propria inițiativă. Totuși, lecția oferită este evidentă: lupta de la distanță mică și concentrarea focului de artilerie au avut efecte decisive. Această bătălie a marcat debutul acestei maniere de luptă pe mare cu violență și inițiativă, ceea ce a dus la stăpânirea incontestabilă a mării de către britanici. De asemenea, a reprezentat sfârșitul

“Instrucțiunilor de luptă” care, timp de o sută de ani înăbușise spiritul tactic al marinei de război britanice²².

Înainte de terminarea războiului de independență, trebuie să îl menționăm pe Suffren care, după cum am văzut, îl părăsise pe de Grasse în primăvara anului 1781 pentru a realiza propria campanie în Oceanul Indian. Obiectivul său era acela de a relua teritoriile cucerite de către englezi în războiul de 7 ani. Dar, obiectivul stabilit de Suffren era foarte dificil de pus în practică, deoarece escadra sa era insuficientă. De exemplu, nu dispunea decât de două fregate pentru supraveghere și comunicație, și nu deținea în apele indiene niciun port care i-ar fi putut servi drept bază. Pentru realizarea succesului, trebuia o energie și o inițiativă care nu exista la niciun amiral francez. Peste aceste dificultăți, a trebuit să facă față moliciunii și insubordonării căpitanilor săi. Totuși, Suffren a reușit, în pofida tuturor dificultăților, să obțină rezultate remarcabile, făcând numeroși prizonieri englezi și capturând portul Tricomalee pentru a-și face bază. În largul coastelor Indiei, s-a confruntat în cinci bătălii cu viceamiralul britanic Edward Hughes; o singură dată, acesta din urmă a avut inițiativa de a ataca, în toate celelalte Suffren luptând onorabil. Totuși, a fost îngreunat, în mod constant, de incapacitatea și insubordonarea căpitanilor săi. În patru sau cinci ocazii, inclusiv pe timpul unui angajament în Insulele Capului Verde, pe timpul voiajului în jurul Indiei, nefericita conduită a ofițerilor l-a împiedicat pe Suffren să obțină rezultatele planificate. Din păcate pentru acesta, victoriile sale nu au avut niciun rezultat, deoarece termenii tratatului de pace nu ofereau Franței niciuna dintre vechile sale posesiuni din India²³.

Deși războiul de independență american a fost un insucces pentru Marea Britanie, deoarece a fost nevoită să recunoască independența coloniilor revoltate, prin tratatul de pace, aceasta nu pierdea mare lucru. Precum am văzut, dominația asupra Indiei rămânea neschimbată. Menținerea, cu obstinație, a Gibraltarului, pe timpul întregului război, cu ajutorul flotei, a conservat, pentru Anglia, această importantă fortăreață, dar a fost nevoită să înapoieze Spaniei Minorca și Florida. Franța își recâștiga toate insulele pe care le pierduse din Antile, cu excepția insulei Tobago, fără alte teritorii. Războiul nu a restituit Franței imperiul colonial din vremurile trecute și nu a produs nici-o altă schimbare în puterea relativă dintre cele două națiuni. În pofida erorilor pe care le-a comis pe timpul războiului, la semnarea păcii Marea Britanie rămânea, totuși, fără rival pe mare²⁴.

²²Paul M. Kenedy, *op. cit.*, p. 136.

²³William Oliver Stevens, Allan Westcott, *op. cit.*, p. 230.

²⁴*ibidem*, p. 231.

Tipărituri *transilvanice* din Biblioteca Veche a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia

Florin BOGDAN*

Transilvanice from the Old Library of the National Museum of Union Alba Iulia

Abstract

Many of the public libraries or those of some cultural institutions from Romania hold valuable funds of old book, both Romanian and foreign. A particular category, part of group of old books, directly connected to the Romanian area, especially Transylvania, is that of books printed in this geographical area between 1525 and 1800.

Transylvanian printing produced Latin, Hungarian, German, Slav and Romanian printed book (these last ones especially printed with Cyrillic letters, yet exist also exceptions – books printed in Romanian, with Latin letters and Hungarian orthography).

This study intends to make known to reader, either specialised or only „fond” of bibliophily, a fund of Transylvanian book held by the National Museum of Unification from Alba Iulia, respectively by the Old Library, which is also the first core of the library belonging to the institution from Alba Iulia. The printings cover a period between 1736 and 1800, they being the product of some workshops important for the history of Transylvanian printing from localities known for typographical activity carried out there: Cluj, Șumuleu-Ciuc, Sibiu, Aiud [Țirgu-Mureș] and Alba Iulia.

And last but not least our contribution is not only bibliographical, enumerating the copies of Transylvanian book, but also one referring to cultural history, with special emphasis on Alba Iulia, many of printings bearing the bookplates of some important cultural institutions that activated in the former capital of Transylvania's Principality.

Key- words: old book, Transylvania, XVIIIth century, Alba Iulia, library

Colecția de carte veche - atât românească, cât și străină sau transilvanică - deținută de către Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia este împărțită pe mai multe fonduri, după cum urmează: Biblioteca Veche a muzeului (BV), fondul de carte veche românească (CVR), fondul de carte veche străină (CVS) și Sala Unirii (SU). În ceea ce ne privește, în materialul de față, interesul nostru se îndreaptă spre cartea *transilvanică*, cartea tipărită în spațiul transilvănean în limba latină, maghiară sau germană, în intervalul 1525¹ - anul în care a apărut prima tipăritură din Transilvania la Sibiu, - 1800. Deși aceste tipărituri sunt prezente în toate fondurile menționate, în acest stadiu al cercetării interesul nostru se îndreaptă către transilvanicele din Biblioteca Veche, primul nucleu al bibliotecii Muzeului Național al Unirii, fond în care se regăsesc un număr de 23 de tipărituri apărute în intervalul 1736-1800 în centre tipografice precum: Cluj, Șumuleu-Ciuc, Sibiu, Aiud [Țirgu-Mureș] și Alba Iulia.

Cea mai veche lucrare din categoria transilvanicelor aflată în Biblioteca Veche a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia este un exemplar al lucrării lui Massaeus Kresslinger, *Ortus et Progressus Sacri Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci*.

* doctor în istorie, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia; e-mail: bogdan_florin_reghin@yahoo.com

¹ Cu privire la cea mai veche tipăritură transilvăneană cunoscută a se vedea și Zsolt Simon, *Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)*, în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca*, tom. XLVI, 2007, p. 89-106.

Annis DXXV, tipărită la Cluj în anul 1736, în officina Societății Academice lezuite², imprimarea tirajului datorându-se tipografului Simon Thadeus Weichenberg. Volumul, un în 4° prezintă [12] f. + 181 p. + [17] f., acestea din urmă reprezentând indexul și errata și se află într-o stare de conservare bună. Tiparul este realizat cu negru, textul fiind în limba latină; lucrarea nu conține ornamente tipografice. Unele surse bibliografice oferă oferă și un alt nume pentru autor, respectiv Dároczi Georg³; de asemenea exemplarele semnalizate prezintă și alte caracteristici față de exemplarul aflat la Alba Iulia, este tipărit în aceeași officină și de către același tipograf, dar este de formatul în 12° și prezintă [25] p. + 177 p. Este posibil, totuși, să fie doar o semnalizare greșită a unui exemplar incomplet. Legătura volumului este realizată din carton presat, căruia i s-a adăugat o învelitoare din piele maronie, decorată cu chenare liniare pe ambele coperti. Pe foaia de titlu a cărții se păstrează și un ex-libris manuscris: *Joannis Biró 1739*, volumul aflându-se în posesia respectivei persoane la scurt timp după imprimarea sa. Lucrarea este colligată cu o altă tipăritură transilvanică: Györffi Pál, *Ortus, Progressus, Vicissitudines, Excisio, et Restauratio, olim custodiae, nunc ab anno M. DCC. XXIX*, Șumuleu-Ciuc, 1737.

Acest al doilea titlu, Györffi Pál, *Ortus, Progressus, Vicissitudines, Excisio, et Restauratio, olim custodiae, nunc ab anno M. DCC. XXIX*, Șumuleu-Ciuc, 1737⁴ este tot o lucrare cu caracter religios, fiind o prezență unică a officinei ciucane în biblioteca muzeului din Alba Iulia pentru perioada aflată în atenția noastră. Lucrarea de format în 4° prezintă [8] p. + 51 p. + [1] p., fiind un exemplar complet aflat într-o bună stare de conservare. Tiparul a fost executat cu tuș negru, textul fiind în limba latină, cu puține ornamente tipografice (2 vignete). Nu prezintă însemnări manuscrise.

Următoarea carte din punct de vedere cronologic este tot o lucrare teologică, avându-l ca și autor pe Csátó Alexius, *Deus discernens seu dissertationes theologicae scholastico-dogmaticae de gratia omnium et Praedestinatione Sanctorum*, Cluj, 1739⁵. Tiparul a fost executat în officina Academiei Societății lezuite din Cluj, textul fiind redactat în limba latină, pe două coloane, cu negru (în cazul foii de titlu s-a folosit și culoarea roșie), și conține ornamente tipografice (inițiale ornate, vignete, frontispicii). Volumul în 2° prezintă [16] p. + 355 p. + [11] p., este, conform unor surse bibliografice, doar prima parte a lucrării⁶. Exemplarul nu este unicat în mediul albaulian, un alt exemplar al lucrării aflându-se în biblioteca Institutului Teologic romano-catolic din Alba Iulia⁷. Legătura volumului este realizată din tăblii de lemn îmbrăcate în piele. Pe cotor prezintă registre decorative cu motive geometrice, florale și vegetale aurite. Starea de

² Cota BV 1048, coll. 1; Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. I, București, 1931, p. 191, nr. 355 (în continuare Veress).

³ Petrik Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, könyvészeti kimutatása a magyarországon és hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak, összeállította és tudományos szakmutatóval ellátta Petrik Géza*, bevezetéssel Szilágyi Sándortól, I, Budapest, 1888, p. 501 (în continuare Petrik), precum și Doina Năgler, *Catalogul transilvanicelor*, vol. II (sec. XVIII), Sibiu, 1982, p. 52, nr. 16.

⁴ Cota BV 1048, coll. 2; Veress, I, p. 197, nr. 369; Petrik, II, p. 12; Petrik, V, p. 181; Năgler, p. 54, nr. 167.

⁵ Cota BV 476; Petrik, I, p. 457.

⁶ Doina Năgler, *op. cit.*, p. 57, nr. 177.

⁷ http://teka.sis.romkat.ro/index.jsp?from_page=details&page=details&dbname=database&bib1id=4&bib1field=0&term=206132, consultat în data de 16 aprilie 2014.

conservare a volumului este satisfăcătoare, fiind vizibile urmele unui atac xilofag. Din punct de vedere documentar volumul este foarte important datorită însemnării de pe foaia de titlu: *Inscri. No. Catal. Resident. Cibir. S. f. 1770*. Conform notiței, volumul se afla, în anul 1770, în posesia așezământului iezuiților din Sibiu. Mai mult, pe foaia de gardă 1r prezintă o cotă de bibliotecă: "F II 7", nefiind exclusă varianta că după desființarea ordinului iezuiților volumul să fi ajuns în biblioteca Institutului Teologic romano-catolic de la Alba Iulia, de unde a poposit, ulterior, în biblioteca muzeului.

Rămânem în sfera lucrărilor teologice tipărite la Cluj în tipografia Societății Academice Iezuite cu lucrarea lui Emeric Pallovics asupra operei profesorului francez Pierre Annat: *Traditiones Ecclesiasticae studio et opera Petri Annati collectae*, Cluj, 1745⁸. Volumul de format mic, în 8°, prezintă [8] p. + 118 p., ceea ce indică un exemplar complet, legat în coperti de carton îmbrăcate în piele maronie, decorate cu chenare din motive vegetale și florale aurite care se repetă pe ambele coperti. Starea de conservare este bună, atât la nivelul blocului cărții, cât și în cazul legăturii. Volumul a poposit în zona Alba Iuliei probabil imediat după tipărire, mențiuni referitoare la instituții care au deținut cartea întâlnim pe foaia de gardă 1, unde avem următorul text: *Sem[inarium] Inc[carnatae] Sap[ientiae] 1845*, dar și o cotă de bibliotecă: "D VI 21".

În același an și în aceeași tipografie se imprima și lucrarea lui Christophor Peichich, *Concordia orthodoxorum patrum orientalium et occidentalium De Spiritu Sancti Processione*, Cluj, 1745⁹. Din nou vorbim despre o lucrare cu largă circulație în zona Alba Iuliei, existentă și în biblioteca Institutului Teologic romano-catolic¹⁰; lucrarea face parte din acea categorie a cărților tipărite de iezuiți în idea de a-i atrage pe ortodocși¹¹. Volumul de format mic, în 8°, prezintă [14] p. + 112 p., ceea ce indică un exemplar complet, aflat într-o stare de conservare relativă bună, fiind vizibile urmele unui atac xilofag pe coperta spate. Tiparul a fost executat cu tuș negru, în limba latină, iar elementele de ornamentație tipografică sunt prezente în cuprinsul cărții sub forma inițialelor ornate, a vignetelor și a frontispiciilor. Volumul a fost legat în coperti de carton îmbrăcate în piele maronie, decorate cu chenare din motive vegetale și florale aurite care se repetă atât pe coperta față, cât și pe coperta spate. Deosebit de importante sunt însemnările manuscrise prezente pe foaia de gardă 1 și pe foaia de titlu, ele oferă informații despre foștii proprietari ai cărții. Dacă pe foaia de gardă avem trecut anul 1845 și ex-libris-ul manuscris *Sum R. D. Joannis de Thinell* - este vorba cu siguranță despre numele unui fost proprietar - pe foaia de titlu avem numele unei instituții în posesia căreia s-a aflat cartea: *Seminarij Clericorum Sap[ientiae] Incarnatae*, deci un nou volum care s-a aflat cândva în biblioteca Seminarului Teologic romano-catolic din Alba Iulia. Un ultim însemn de proprietate este o cotă, redată în ocr, tot pe foaia de gardă: "D VI 2".

În officina iezuiților de la Cluj s-au imprimat și ediții revizuite ale unor membrii ai ordinului, așa cum a fost și cazul lui Timon Samuel, iezuit care a predat filosofie și

⁸ Cota BV 368; Petrik, I, p. 87.

⁹ Cota BV 378; Veress, II, p. 211, nr. 404.

¹⁰ http://teka.sis.romkat.ro/index.jsp?jsessionid=0B40247D3FF0C3FA121CC62B98E5662B?from_page=details&page=details&dbname=database&bib1id=4&bib1field=0&term=201594, consultat în data de 16 aprilie 2014.

¹¹ Paul J. Shore, *Jesuits and politics of religious pluralism in eighteenth century Transylvania: culture, politics and religion 1693-1773*, Hampshire-Roma, Ashgate Publishing Limited - Institutum Historicum Societatis Iesu, 2007, p. 82, nota 152.

teologie la universitățile din Trnava și Kosice. Lucrarea acestuia, *Purpura pannonica* a fost imprimată inițial la Trnava în anul 1715, apoi retipărită la Kosice în 1745, pentru ca un an mai târziu, în 1746, să apară și la Cluj¹². Volumul în 8° prezintă [8] p. + 381 p. + 8 p., lipsesc ultimele 4 pagini ale lucrării, care a fost imprimată cu tuș negru, în limba latină. Tipograful a utilizat și câteva ornamente tipografice: inițiale ornate, frontispicii sau vignete. Volumul a fost legat în coperti de carton îmbrăcate în piele, pe cotor prezentând câteva registre în a căror ornamentare s-au utilizat motive decorative vegetale și florale, cărora li se mai adaugă și o etichetă pe care este înscris titlul cărții: "PURPURA PANNONICA". Starea generală de conservare a volumului este bună. Din punct de vedere documentar lucrarea păstrează două însemnări manuscrise, una pe foaia de titlu cu numele unui fost proprietar, ștersă parțial: [...] *Fanczaly* [...] 1760, iar cea de-a doua însemnare, redactată în limba latină este plasată pe paginile 20-21: *Diam 1802. vivebat Canon. Strigon. Wanczai celebris oratore in Comitii e Fam. Off. et de Kanifa dicta*. Pe interiorul copertei față este trecută, în creion, o cotă de bibliotecă: "Q IX 25".

Pe aceeași linie religioasă se înscrie și următorul titlu, *Andreae Maximiliani Fredro Castellani Leopoliensis, Norma Principium Christianorum*, Cluj, 1751¹³. Imprimată tot în tipografia iezuiților de la Cluj, în limba latină, cu tipar negru, cartea este îmbogățită nu doar cu ornamente tipografice specifice – inițiale ornate, vignete și frontispicii – ci și cu o gravură, așezată chiar la început, imediat după foaia de gardă și înaintea foii de titlu, amintind de autorul lucrării. Volumul de mici dimensiuni, în 8°, prezintă [6] p. + 164 p. + [16] p., fiind un exemplar complet legat în carton, cotorul fiind realizat din piele. Volumul, într-o stare de conservare relativ bună, prezintă ușoare deteriorări la colțurile copertilor, fiind vizibile și mici urme ale unui atac xilofag. Din punct de vedere documentar, volumul oferă informații suplimentare provenite din însemnări manuscrise redactate atât în limba maghiară cât și în limba română. Pe foaia de gardă 1r. este plasată însemnarea în limba maghiară: *Die 24 Julii 1800 keresztem M. Köbler* [...] *Doboka Varmegenek*. Din însemnare rezultă prezența volumului în comitatul Dăbâca la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Și mai interesantă este însemnarea în limba română, plasată pe aceeași pagină: *Aceasta carte am primit-o de cadou de la amicul Virgil Orosz. Zlatna 24 Aprilie 1913, Iuliu V. Albin*. Însemnarea este foarte importantă întrucât ne oferă informații referitoare la unul dintre foștii proprietari ai cărții, Iuliu V. Albin, președinte al Consiliului Național Român din Zlatna, calitate în care a participat la Marea Unire¹⁴; în timpul primului război mondial a fost decorat cu medalia imperială "Signum Laudis", iar din 1922 a fost directorul Soc. Anon. "Țesătoria Ardeleană"¹⁵. La finalul volumului, pe foaia de gardă 2v. mai avem un alt însemn de proprietate, databil în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Ex libris Ladislai Vajda*, probabil unul dintre primii proprietari ai cărții.

Pe lângă lucrările care comentează tratate de filosofie și religie, sau manuale originale avându-i ca autori pe profesorii care activau mai ales în mediul iezuit de la Cluj,

¹² Cota BV 393; Veress, II, nr. 406, p. 212; Petrik, III, p. 642.

¹³ Cota BV 921; Petrik, I, p. 826.

¹⁴ Cristian Florin Bota, Horia Ciugudean, Gabriela Mircea, *Zlatna de odinioară*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2013, p. 65.

¹⁵ Ion Mărgineanu, *Oameni din Munții Apuseni – Județul Alba. Dicționar fără sfârșit*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2005, p. 16.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar și traduceri ale unor lucrări necesare acestor instituții de învățământ, lucrări cu autori din mediul european, redactate în limba latină în general și traduse în limba maghiară. Este cazul protestantului francez Charles Drelincourt, a cărui lucrare a fost tradusă din limba franceză în limba maghiară de către György Aranka de Zagon, jurist și scriitor transilvănean - fiul lui György Aranka Senior, episcop al Bisericii Reformate din Transilvania – care a îndeplinit funcția de jude supreme la Tabla Regească de la Tîrgu-Mureș începând cu anul 1796. Lucrarea *A' keresztyén léleknek halál' félelmei ellen való orvosságai, Némely báldog ki-múlásra való szükséges Készületekkel*, 1768¹⁶, de format în 8°, are [8] p. + 375 p. + [6] p., reprezentând doar prima parte. Volumul imprimat cu negru, în limba maghiară, conține puține ornamente tipografice (inițiale ornate, frontispicii, vignete) și a fost imprimat după unele surse la Tîrgu-Mureș¹⁷, ipoteză probabilă și datorită legăturilor traducătorului cu localitatea mureșeană, fie la Aiud, în tipografia colegiului de acolo, imprimarea fiind realizată de către Samuel Debretzeni, ipoteză rezultată în urma apariției unor exemplare ale lucrării în cataloage online de licitații din Ungaria¹⁸; în urma extinderii căutării a apărut și o a treia ipoteză, aceea a imprimării cărții la Cluj, susținută de catalogul online al Muzeului Național Secuiesc¹⁹. Legătura exemplarului aflat în colecția muzeului din Alba Iulia este realizată din carton presat, colțurile copertilor și cotorul fiind realizate din piele; cotorul este decorat cu motive florale care, inițial, au fost aurite. Starea generală de conservare a volumului este relativ bună. Dintre proprietarii vechi ai cărții l-am putut identifica, conform însemnării manuscrise de pe foaia de gardă, datată în anul 1843, pe Kiraly József.

Tiparul transilvănean din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea nu a fost dedicat exclusiv cărții religioase sau manualelor școlare, cu atât mai mult, în afara tipografiilor existente pe lângă instituțiile de învățământ existau și tipografii particulare, cum a fost cazul celei deținute de sibianul Martin Hochmeister, care avea o filială și la Cluj. În officina sa va imprima o lucrare juridică, un regulament de funcționare a Tablei Regești de la Tîrgu-Mureș, *Instructio pro tabula regia Judiciaria Transylvanica*, Cluj-Sibiu, 1777²⁰. Lucrarea, de format în 8°, tipărită în limba latină, fără ornamente tipografice, prezintă 180 de pagini, fiind un exemplar complet. Unele bibliografii²¹ și cataloage de specialitate²² indică pentru același an o altă ediție sibiană cu doar 123 de pagini, imprimată în officina concurentului lui Martin Hochmeister, Petru Barth. Volumul, aflat într-o stare de conservare satisfăcătoare, a fost legat în carton presat, peste care s-a aplicat hârtie marmorată cu nuanțe de albastru și galben; colțurile copertilor și cotorul sunt realizate din piele, pe cotor sunt vizibile ornamente florale. Pe foaia de gardă 1r.

¹⁶ Cota BV 409.

¹⁷ Fülöp Maria, Ferencz Klára, *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș*, vol. I, Tg. Mureș, 2005, p. 83, nr. 407.

¹⁸ <http://www.kozpontiantikvarium.hu/aukcio/117/tetelek/32>, consultat în data de 17 aprilie 2014; http://www.antikkonyv.hu/konyv/bibliofil/drelincourt_charles_karoly_a_keresztyen_leleknek_halal_felelmei_ellen_valo_orvossagai_vigasztalasi_nemely_baldog_kimulasra_valo_szukseges_keszuletekkel_1_2_darab_egybekotve, consultat în data de 17 aprilie 2014.

¹⁹ <http://www.szekelynemzetimuzeum.ro/konyvtar.php?start=7000>, consultat în data de 17 aprilie 2014.

²⁰ Cota BV 407

²¹ Petrik, II, p. 226.

²² Doina Năgler, *op. cit.*, p. 167-168, nr. 592-594.

este o însemnare ștersă în mod intenționat din care se mai poate citi doar un nume: *Georgius Pól*, probabil numele persoanei care s-a aflat în posesia cărții; dată fiind ștergerea unui însemn de proprietate, este posibil ca volumul să fi constituit obiectul unui furt la un moment dat.

În Clujul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea a funcționat și tipografia Colegiului Reformat, unde s-au imprimat atât lucrări religioase și manual școlare, cât și lucrări juridice. În această categorie din urmă se încadrează și textele legislative transilvănene, cunoscute sub denumirea de *Aprobate* și *Compile*. Ediția imprimată în tipografia Colegiului Reformat din Cluj, *Erdély országának Három könyvekre osztott törvényes könyve. Melly approbata, compilata constitutiokból, és novellaris articulusokból áll*, Cluj, 1779²³, de format în 4°, este tipărită în limbile latină și maghiară, cu ornamente tipografice (inițiale ornate, frontispicii), la tipărirea foii de titlu fiind utilizat și tuș de culoare roșie. Textul este împărțit în trei părți distincte: partea I, cuprinzând *Aprobatae Constitutiones Regni Transilvaniae & Partium Hungariae eidem annexarum*, cu [7] f. + 282 p.; partea a II, cuprinzând *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae & Partium Hungariae eidem annexarum*, cu [3] f. + 118 p.; partea a III-a, care conține *Novellarum articulosok*, cu 90 p. + [30] f.; lucrarea este colligată cu *Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania*, Cluj, 1779. Legătura volumului este realizată din carton presat peste care s-a adăugat o învelitoare din piele de culoare maro închis, iar pe cotor sunt 5 registre decorate cu motive florale aurite. Starea generală de conservare este satisfăcătoare. Pe interiorul copertii față sunt câteva notițe manuscrise cu referiri la textul cărții: *Leges de Substitutione Appr. Cons. Par. 3a Titt. 46 art. 5°. Math 67 [...] Decr. Maju 33*. În același loc este și o consemnare a donării volumului în perioada interbelică: *Donată de elevul Roman Alexandru cl. I. 1937/38 A. Iulia*. Pe foaia de gardă prezintă și o cotă, redată în ocr: "S III 29".

În continuarea lucrării descrisă anterior avem al doilea colligat al volumului, *Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania*, Cluj, 1779²⁴, tipăritură, în format în 4°, cu [14] p. + 61 p. + [3] p., în limba latină, cu tipar negru și ornamente tipografice (inițiale ornate, frontispicii, vignete). Este vorba despre o ediție revizuită, după cea de la Brașov din anul 1583. Legătura este identică cu cea de mai sus, însemnările manuscrise lipsesc de pe filele lucrării.

Alături de operele teologice, filosofice sau juridice le adăugăm și pe cele didactice, o tradiție în tipărirea unor astfel de lucrări avea, în Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tipografia lui Martin Hocmeister, care era și unul dintre primii librari care au activat în spațiul românesc. Lucrarea *Chrestomathia ex optimis linguae Latinae autoribus concinnata in usum scholarum grammaticarum per Magnum Principatum Transilvaniae*, Sibiu, [1781]²⁵, în formatul în 8°, prezintă 206 p., lipsind paginile 207-240. Legătura volumului este realizată din tăblii subțiri de lemn îmbrăcate în carton și hârtie marmorată cu nuanțe de albastru și roșu pe fond negru. Coperta față și cotorul sunt

²³ Cota BV 1062, coll. 1; Veress, II, p. 303-304, nr. 600; Petrik, I, p. 662; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 180, nr. 642-644.

²⁴ Cota BV 1062, coll. 2; Petrik, V, p. 473; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 187, nr. 668; Petrik, III, p. 430 dă ca și loc de tipărire Sibiu.

²⁵ Cota BV 437; anul tipăririi a fost identificat cu ajutorul bibliografiilor online: <http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/Petrik/b005/c84c?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>, consultat în data de 17 aprilie 2014.

desprinse de blocul cărții, care prezintă urme ale unui atac xilofag. Lucrarea conține o serie de texte, fabule, texte istorice și texte literare aparținând unor autori ai antichității latine²⁶. În interiorul copertilor întâlnim semnături cu rol de ex-libris aparținând aceleiași persoane, Will Károly, datate în anul 1855 pe coperta față și 1859 pe coperta spate. Tot un însemn de proprietate poate fi considerat și sigiliul aplicat în ceară roșie cu textul *W. Wagner*, probabil un alt proprietar al cărții.

Revenim în sfera cărții religioase cu o lucrare imprimată la Cluj, în tipografia episcopală, în fapt tipografia care se afla în proprietatea lui Ignac Batthyani, episcop romano-catolic al Alba Iuliei, tipografie care va fi mutată ulterior în orașul în care se afla și sediul Episcopal. Este vorba despre lucrarea lui Ferenczi András, preot în Tîrgu-Mureș între 1780-1795, *A' Régi Igaz az az: A Romai Katolika hitnek az Apostoli Tudományban virágzo igazsága*, Cluj, 1785²⁷. Volumul de mici dimensiuni, un în 8°, conține 77 pagini numerotate, numerotarea începe abia de pe pagina 10, pe primele 9 neapărând numărul. Tiparul a fost realizat cu negru, ornamentele tipografice sunt puține la număr (un frontispiciu și o vigneta). Legătura a fost realizată din carton presat, cu învelitoare de hârtie marmorată în nuanțe de galben, roșu, verde, albastru, totul pe fond negru. Starea generală de conservare a volumului este relativ bună, sunt vizibile mici urme ale unui atac xilofag. Deși nu prezintă nici un fel de mărturii manuscrise, pe interiorul copertii față este trecut, cu creionul, o cotă de bibliotecă: "C III 30".

Următoarele două titluri provin tot din tipografia episcopului Batthyani, *typis episcopalibus*, după mutarea acesteia la Alba Iulia și au același autor, Antonius [Antal] Szeredai, prepozit al capitolului romano-catolic de la Alba Iulia. Prima lucrare este *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transsilvaniae*, Alba Iulia, 1790²⁸, iar cea de-a doua *Notitia Veteris, et Novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae*, Alba Iulia, 1791²⁹, aceasta din urmă se regăsește și în biblioteca Institutului Teologic Romano-Catolic de la Alba Iulia³⁰. Din punct de vedere tehnic ambele lucrări sunt în formatul în 4°, prima prezintă [5] f. + 243 p., în timp ce a doua prezintă 244 pagini, fiind vorba despre exemplare complete; tiparul a fost realizat cu negru, textul fiind redat în limba latină; tipograful a utilizat puține ornamente, respectiv inițiale ornate și frontispicii. Nici unul din cele două volume nu a mai păstrat legătura originală, iar starea lor de conservare este satisfăcătoare, parte din file sunt desprinse, iar hârtia este fragilizată. Din punct de vedere istoric cele două titluri fac parte din categoria izvoarelor istorice cu referire la episcopul și Episcopia Romano-Catolică a Alba Iuliei și a capitolului care a funcționat aici. Ambele volume s-au aflat, la un moment dat, în posesia lui Knauz Nándor, așa cum reiese și din ștampila aplicată pe foaia de titlu a cărților: "KNAUZ NÁNDOR SAJÁTJA".

După cum am specificat anterior, pe lângă faptul că deținea o tipografie la Sibiu care avea și o filială la Cluj, Martin Hochmeister deținea și câte o librărie în fiecare dintre

²⁶ Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *Miscelaneu bibliografic: ediții didactice latine și trei cărțuli interbelice din "Biblioteca Veche" a muzeului albaulian*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 456-458.

²⁷ Cota BV 375; Petrik, I, p. 780.

²⁸ Cota BV 10184; Petrik, III, p. 533; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 246, nr. 909-910.

²⁹ Cota BV 10185; Petrik, III, p. 533; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 259, nr. 966-968.

³⁰ http://teka.sis.romkat.ro/index.jsp?sessionId=E1F3FE7FB53AC5EFD49878857AD9FD41?from_page=details&page=details&dbname=database&bib1id=4&bib1field=0&term=202270, consultat în data de 17 aprilie 2014.

orașe. Interesul tipografului era desigur să își asigure o piață de desfacere pentru cărțile imprimate de el însuși, mai ales din sfera manualelor școlare care, probabil, erau foarte căutate. Hochmeister nu a tipărit însă doar lucrări didactice, teologice sau juridice, în officina sa au apărut și cărți aparținând beletristicii, cum este cazul lucrării lui John Barclay, tradusă în maghiară de Boér Sándor: *Bárkláj Árgénisse deákbold szabad fordítás, K. Boér Sándor által*, Cluj-Sibiu, 1792³¹. Volumul de mici dimensiuni, în 8°, cuprinde 328 pagini, lipsind parțial file din partea de început (I-IV, și 1-2), fiind tipărit în limba maghiară și cu puține ornamente tipografice (vignete și frontispicii). Cartea a fost legată în carton presat care prezintă ornamentație cu motive florale redată cu negru pe fond alb; colțurile copertilor și cotorul au fost realizate din piele. Pe lângă mici deteriorări ale legăturii, volumul prezintă file cu hârtie fragilizată, starea de conservare fiind satisfăcătoare. De pe interiorul primei coperti aflăm și numele unuia dintre foștii proprietari: nro. 53. *Jenei Sámuelé ez a Könyv. 1824 be*. Pe pagina 48 mai avem încă o însemnare în limba maghiară: *Avastan (?) végág ez könyver 1828 Prepodenus Szász*.

Faptul că Martin Hochmeister a avut un privilegiu din partea Curții vieneze pentru a tipări cărți în Transilvania reiese și din diversitatea subiectului cărților ieșite de sub teascurile officinei sale. Spre finalul secolului, mai ales în ultima decadă, el tipărește și multe lucrări cu caracter juridic, sau chiar și decrete imperiale. O astfel de lucrare apare în [1795]: *Az Erdélyi Három Nemzetekből Álló Rendeknek 1792-dik Esztendőben Kis Asszony Havának 20-dik napjára Szabad Királyi Városban Kolo'svárra*³². Volumul, de mari dimensiuni, într-un format în 2°, prezintă un număr de 576 pagini, tipărite cu negru, în limba latină și limba maghiară. În afara compoziției artistice de pe foaia de titlu, caracteristică officinei lui Hochmeister, cartea nu prezintă alte ornamente tipografice. Legătura volumului a fost realizată din carton presat, peste care s-a aplicat hârtie marmorată în nuanțe de maroniu pe fond negru; colțurile copertilor și cotorul au fost realizate din piele, cotorul fiind decorat cu motive florale și vegetale aurite. Pe foaia de titlu se află un ex-libris databil la începutul secolului al XX-lea: *Chiorean Iuliu*. Lucrarea este colligată cu o altă tipăritură: *Articuli Diaetales Anni M.DCC.XCI*, Cluj, 1793, imprimată în officina de la Cluj a lui Hochmeister și care conține articolele Dietei întrunite la Cluj în anul 1791³³. Formatul este tot unul mare, în 2°, dar cartea este destul de redusă ca și paginație, prezintă [39] f. + [6] f. Tiparul este cu negru, textul fiind în limba latină; ca și ornament tipografic este utilizat un frontispiciu care conține stema Transilvaniei. În text, pe mai multe pagini, sunt redată, pe lângă articolele votate, și numele celor care au participat la lucrările Dietei ținute la Cluj în anul 1791. Trebuie făcută mențiunea că unele surse bibliografice amintesc o ediție cu o paginație diferită, respectiv 123 de pagini de text³⁴. Legătura este cea descrisă la titlul anterior, iar starea de conservare este bună.

O lucrare istorică în care se regăsesc informații despre Transilvania este cea a lui Christian Schesaeus, *Ruinae Panonicae*, Sibiu, 1797³⁵. Volumul, tipărit în limba latină cu puține ornamente tipografice, este un în 4° defectuos, din care lipsesc primele 2 pagini

³¹ Cota BV 404; Petrik, I, p. 182.

³² Cota BV 1065, coll. 1.

³³ Cota BV 1065, coll. 2; Veress, II, p. 87, nr. 790.

³⁴ Petrik, I, p. 122; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 269, nr. 1011-1013.

³⁵ Cota BV 1063; Petrik, III, p. 302; Veress, II, p. 103, nr. 828; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 284, nr. 1077.

de la început și ultimele 4 de la sfârșit, prezintă [4] p. + 296 p., fără legătură, într-o stare de conservare satisfăcătoare, multe file fiind desprinse, iar hârtia este fragilizată. În fapt lucrarea de față este doar primul volum din *Scriptores Rerum Transilvanarum*, lucrare tipărită sub îngrijirea lui Carol Joseph Eder, din care vor mai apărea alte 2 volume, tot la Sibiu, în 1800 și 1840, în tipografia familiei Hochmeister. Revenind la lucrarea lui Schesaeus, aceasta se vindea cu prețul de 2 florini și 42 creițari³⁶, o informație deosebit de importantă pentru contextul economic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Ciclul cărților juridice imprimate de Martin Hochmeister continuă cu lucrarea lui Theophil Lányi, *Lis Transylvanica seu Practica, Transylvanorum litigandi methodus*, Cluj, 1799³⁷. Volumul este de formatul în 8°, cu tipar simplu, fără ornamente tipografice, textul este în limba latină și prezintă VIII p. + 116 p., fiind un exemplar complet. Legătura este realizată din carton presat, coperta față și cotorul fiind desprinse de blocul cărții, pe care sunt vizibile urmele unui atac xilofag; starea generală de conservare a volumului este satisfăcătoare. Din punct de vedere documentar volumul prezintă un ex-libris manuscris, un însemn de proprietate plasat pe foaia de titlu: *Szuboszlai* [?], iar pe foaia de gardă 1r. prezintă o însemnare în limba latină: *Omnes veritas in brevitatem et simplicitate dextera paset in flexitate autem et obscuritate latet*.

Ultimele trei tipăriri aparținând categoriei transilvanicelor aflate în "Biblioteca Veche" a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia sunt rezultate ale producției din officinele celor două familii rivale sibiene: Hochmeister și Barth, reprezentate de Martin senior și Martin junior, respectiv Petrus și Johannes; toate cele trei lucrări au fost imprimate în anul 1800. Din officina familiei Barth, cea care avea privilegiul de a tipări cărți și pentru românii ortodocși din Transilvania, a ieșit lucrarea juridică a lui Carol Joseph Eder, *Breviarum Juris Transsilvanici*, Sibiu, 1800³⁸. Volumul este în formatul în 8° și prezintă [28] p. + 196 p. + [50] p., ultimele reprezentând indexul. Lucrarea a fost tipărită în limba latină, iar tipograful Petrus Barth nu a utilizat nici un fel de ornamente tipografice. Legătura este realizată din carton presat, cotorul fiind realizat din piele și decorat cu motive florale, care încadrează o etichetă pe care este trecut titlul cărții; colțurile din piele ale copertilor nu s-au mai păstrat, la fel ca și hârtia decorativă de pe coperta față. Starea generală de conservare a volumului este bună. Pe foaia de titlu prezintă o ștampilă cu text în limba maghiară: "Alsofeherm. Tort Reg. es Torm. Egyuleti Museum Konyvtar". De asemenea, pe foile de gardă sunt prezente mai multe însemnări, redactate în limbile maghiară și latină, databile în anii 1802, 1805, 1806, 1808, 1809, 1815, 1822.

Deosebită, ca și conținut, este lucrarea lui Farkas Cserei, dedicată femeilor, *A' magyar, és székely asszonyok' törvénye. Mellyet E' két nevezetű, de egy Vérű Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokásiból, Végezésiből, Birák Itéletiből, és más Törvény-Tudók*, Cluj, 1800³⁹. Volumul este un produs al filialei clujene a tipografiei lui Martin Hochmeister, de format mic, în 8°, cu XII p. + 392 p., tipărită în limba maghiară cu puține ornamente tipografice. Legătura volumului este realizată din carton presat de

³⁶ *Repertorium des gesamneten deutschen Literatur*, vol. 20, Leipzig, 1839, p. 63.

³⁷ Cota BV 917; Petrik, II, p. 546; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 291-292, nr. 1110-1112.

³⁸ Cota BV 985; Petrik, I, p. 583; Veress, II, p. 120, nr. 869; Doina Năgler, *op. cit.*, p. 292-293, nr. 1115-1117.

³⁹ Cota BV 434; Petrik, I, p. 464.

culoare maronie, fiind ușor degradată la colțurile copertilor și la nivelul cotorului; starea generală de conservare a volumului este satisfăcătoare. La nivelul informației documentare poate fi menționat un ex-libris manuscris Szuboszlai [?], prezent și pe lucrarea lui Theophil Lányi, *Lis Transylvanica seu Practica, Transylvanorum litigandi methodus*, Cluj, 1799.

Cronologic vorbind, ultima carte din seria transilvanicelor prezintă în colecția albaiuliană este tot un produs al filialei clujene a lui Martin Hochmeister. Este vorba despre lucrarea medicului Nyulas Ferenc, *A Radna vidéki vasas borvizeknek orvosi erejéről, hasznairól és vélek élésének módjáról. Irta Nyulas Ferentz orvos*, Cluj, 1800⁴⁰, al cărei subiect este cercetarea efectuată asupra efectelor medicale ale apelor feruginoase de la Radna, fiind, de fapt, volumul doi al unei lucrări în trei volume, *Az erdélyországi orvosvizeknek bontásáról közönségesen*, Cluj, 1800. Produs tipografic în formatul în 8°, cu VIII p. + 203 p., lipsind paginile 204-248, în limba maghiară, cu tipar simplu cu puține ornamente tipografice (vignete). Legătura volumului este realizată din carton de culoare albăstruie, unele file sunt franjurate și hârtia este fragilizată; starea de conservare a cărții este satisfăcătoare. Lucrarea nu prezintă nici un fel de însemnări manuscrite, însă putem menționa existența unei cote de bibliotecă redată în creion pe interiorul copertii față a volumului: "E2 II 22".

Se observă diversitatea tematicii subiectelor abordate în cele 23 de exemplare studiate, ele se referă la teologie, drept, literatură, cărți didactice sau cărți de medicină. Deși sunt prezente doar 5 centre tipografice: Sibiu, Cluj, Aiud [Țirgu-Mureș], Alba Iulia și Șumuleu-Ciuc, ele acoperă activitatea mai multor tipografii: inițiativele private sibiene ale familiilor Barth și Hochmeister, aceasta din urmă cu o filială la Cluj, officina iezuiților de la Cluj, unde au mai funcționat și o tipografie a Colegiului Reformat, precum și tipografia episcopului Batthyani într-o primă fază înaintea mutării acesteia la Alba Iulia; tot în sfera tipografiilor de pe lângă instituțiile de învățământ amintim cea de la Aiud, iar în cazul ordinelor religioase semnalăm și prezența tipografiei franciscanilor de la Șumuleu-Ciuc.

Prezentarea de față este o contribuție la cunoașterea unei părți a fondului de carte transilvăneană din colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, reprezentând "Biblioteca Veche" a muzeului, această categorie de cărți regăsindu-se și în celelalte fonduri ale bibliotecii, într-un număr mult mai mare, ele constituind obiectul unei cercetări viitoare, a cărei finalitate se dorește a fi editarea unui catalog al cărții transilvanice din colecțiile menționate.

Bibliografie

- Bota, Cristian Florin, Ciugudean, Horia, Mircea, Gabriela, *Zlatna de odinioară*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2013;
 Dreghiciu, Doina, Mircea, Gabriela, *Miscelaneu bibliografic: ediții didactice latine și trei cărți interbelice din "Biblioteca Veche" a muzeului albaiulian*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 455-484;
 Fülöp Maria, Ferencz Klára, *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș*, vol. I, Tg. Mureș, 2005;
 Mărgineanu, Ion, *Oameni din Munții Apuseni – Județul Alba. Dicționar fără sfârșit*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2005;

⁴⁰ Cota BV 916; Petrik, II, p. 897.

- Nägler, Doina, *Catalogul transilvanicelor*, vol. II (sec. XVIII), Sibiu, 1982;
- Petrik Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, könyvészeti kimutatása a magyarországban és hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak, összeállította és tudományos szakmutatóval ellátta Petrik Géza, bevezetéssel Szilágyi Sándortól*, I, Budapest, 1888;
- Repertorium des gesamneten deutschen Literatur*, vol. 20, Leipzig, 1839;
- Shore, Paul J., *Jesuits and politics of religious pluralism in eighteenth century Transylvania: culture, politics and religion 1693-1773*, Hampshire-Roma, Ashgate Publishing Limited - Insitutum Historicum Societatis Iesu, 2007;
- Veress Andrei, *Bibliografia româno-ungară*, vol. I, București, 1931;
- Zsolt Simon, *Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)*, în *Anuarul Institutului de Istorie "G. Barițiu" din Cluj-Napoca*, tom. XLVI, 2007, p. 89–106.

Rezistența prin credință a voșlobenilor

Mihai SUCIU*

The resistance through faith of the Voșlobeni inhabitants

Summary

Voșlobeni is the toponym of the residence village in the commune named the same. It designates an ancient settlement located in the South-East of the Giurgeu Basin, documentary attested in 1630. A village that has preserved its ethnicity, not without being a thorn for an arrogant empire - the Habsburg Empire (the Austro-Hungarian Empire after 1867), being located on the Eastern border of these entities shattered by history. Over time, the Romanians in the area were assimilated, all their settlements being Magyarized, except for Voșlobeni, the beating heart of the Romanian people in the area, an island in the middle of a Székely ocean, at the heart of today's Romania. The temptations and means of coercion were rejected. Yet not "the miracle" referred to by certain analysts of the phenomenon, justifies the resistance, the poetry and the metaphor not being efficacious. By analyzing the causality, the favorable factors can be synthesized into two components: geographical environment - the proximity to Moldova - and the human factor: mountaineers hardened in a fairytale, but tough, inhospitable living environment. Adding the unshakeable faith in God and in nation, whose flame the author's ancestors have also burn with dignity and dedication, the lineage of priests named Ciobotariu, who covered almost the entire 19th century virtually fighting for the conservation of the nation, the language, and the faith.

The study "scans" the prominent moments of active resistance which had been neither scarce, nor precisely easy throughout time, demanding inclusively offerings of the lives of the people who had stepped forward onto the barricades of the fight against denationalization.

Keywords: Voșlobeni, the Giurgeu Basin, Ciobotariu

MOTTO

Și pe mine „mă dor strămoșii”

Ca un preambul al enunțurilor reunite sub genericul de mai sus – două explicații referitoare la supratitlul și titlul lucrării:

„*Mă dor strămoșii*” este titlul, expresiv și emoțional, care reunește într-un tom câteva interviuri cu personalități care au impus o nouă direcție în psihologie, lăsându-l în urmă pe Freud: **psihogenealogia și terapia transgenerațională**. În esență: necesitatea imperativă a comunicării deschise, sinceră și fără sincope, la nivelul familiei. Nevoia și chiar obligativitatea spunerii, a comunicării intrafamiliale necenzurate, nerestrictive, inclusiv a unor situații jenante, sau chiar tragice, cu conotații negative. Nu trebuie escamotate traume ce se pot repeta peste generații, în rândul urmașilor, trăite identic, dar ascunse de părinți cu intenția de a-și proteja urmașii, fără să intuiască efectul invers. Informați corect și complet, nu suntem codamnați să repetăm viețile înaintașilor noștri, având libertatea opțiunii.

* Profesor doctor, Târgu-Mureș; e-mail: mihaimsuciu@yahoo.com

Voşlobeni, mai nou Voşlăbeni, este toponimul satului de reședință al comunei omonime, unitatea administrativ-teritorială căreia i se circumscrie și satul-stațiune Izvoru Mureșului.

Voşlobeni este o așezare umană străveche, bine înfiptă în legendă, dar mai precar în istoria scrisă; cel mai vechi document scris păstrat este de dată relativ târzie (în Anul Domnului 1630, se menționează un conflict de interese al sătenilor cu groful Lazar din Lăzarea, finalizat printr-un proces, pricina constituind-o construirea de către săteni a unei mori pe pâraul Vederea Mare, care traversează satul). Un sat cvasi-total românesc, ghimpe în coasta unui imperiu arogant dar și amnezic, ai cărui amploriați au „uitat” să-l menționeze scriptic, mulțumindu-se cu spolierea băștinașilor de puținul lor avut agonisit în urma unei trude la limitele umanului și la folosirea lor drept „carne de tun” în vreme de bătaie. (Pare de domeniul anecdotei, dar e fapt real, apelul împăratului habsburg la obolul material al voşlobenilor, care și-au vândut boii de povară, cotizând în bani, cu asigurarea fermă a împăratului că, după câștigarea războiului, îi va despăgubi până la ultimul crețar. Ghinionul face că a pierdut războiul, iar „titlurile de valoare” – cum le-am numi astăzi – au ajuns niște cartonașe cu care pruncii păgubașilor se jucau „de-a prăvălia”). Furat și dreptul la istorie de către același regim monarhic străin pământului românesc, dinspre „*tăcerea istorică*” sau autismul conscripțiilor din 1602, 1614 și 1616 referitor la existența Voşlobenilor. Și, spre a nu-i învinui fără drept de apel, o circumstanță ar exista. Lustra din 1602 urmărea exclusiv înregistrarea păturii sociale libere, cu potențial combatant (secuii liberi și războinici), iar următoarele au comasat localitățile mici cu altele mai mari, evitând să le menționeze și pe cele mai mici.

Strict geografic, Voşlobeniul se situează la cumpăna celor două râuri tutelare ale țării, Mureșul și Oltul, în sudul Depresiunii Giurgeului, la o altitudine de 780 m., străjuit de Dealul Cicoșelului (1.000 m., pe creasta căruia, după al doilea război mondial, a fost amplasat un post de observație antiaeriană). Flancat de munți: Harghitei la sud, masivul Gurghiului la vest, munții Giurgeului la nord și est, Călimanii spre nord; crestele albe de stâncă, maiestuoase, ale Hășmașului Mare sunt invizibile din sat, ascunse de munții Giurgeului, dar fac parte din zestrea „terestră” a Voşlobenilor cu titlul de pășune alpină pentru oi, fiind atât de prezente în viața și în conștiința localnicilor. „*Cerul și pământul să judece lipsa de rodnicie a acestui loc! Amin!*” – se menționa, sentențios, în Conscripția de la 1750, cu referință la întreg Scaunul Giurgeu. Și poate în compensație, satul aparținător comunei actuale Izvoru Mureșului reprezintă una dintre cele mai însorite așezări din România.

Raportat la istorie, oameni de certă notorietate au considerat Voşlobenii un „*miracol istoric*”: „*Între comunele din Giurgeu, este și o minune, anume comuna Vaşlab, care, cu toate că este încinsă de un brâu strâns de comune secuiești, totuși își menține caracterul etnic românesc.*”

Până ca Voşlobenii să ajungă unicat, „*miracol istoric*”, „*oază de românită în mijlocul secuimii*”, aidoma unei insule înconjurată și asaltată de ape tulburi, vrăjmașe, nici secuimea nu era ce este astăzi (sau ce pretinde unii că ar fi!). Referindu-ne exclusiv la așezările vecine din Giurgeu, secuizate sută la sută, elementul românesc a fost prezent până la odiosul Diktat de la Viena din 1940 în toate: Suseni, Ciumani, Joseni (capitala românismului din Giurgeu, cf. Teodor Chindea), Lăzarea, Ditrău, precum și în orașul Gheorgheni, posedând școală, biserică românești. Rând pe rând, toate au înclinat

steagul, nemiareizistând asalturilor furibunde de deznaționalizare și asimilare în masa siculară a elementului autohton românesc. Singura redută necucerită – Voșlobeni. În Joseni, mai cată spre cer, cerând îndurare sau iertare, Biserica Ortodoxă Românească, iar Cerul pare neîndurător față de cei câțiva enoriași, numărați pe degetele unei mâini, rămași cu conștiința rădăcinii autentice. Un caz singular, de excepție, tangent tot la sfera „miracolului”, ar fi destinul preotului protopop Gligore Vizoli, unul dintre cei mai longevivi parohi ai Voșlobenilor din toate timpurile știute (slujește aici din anul 1973). Sfinția Sa provine dintr-o familie respectabilă din Joseni, care a dat Bisericii slujitori de nădejde, cu conștiința etnicității încă vie, fie și exprimată în limba asimilatorului, cum se întâmpla cu părintele... părintelui spiritual al Voșlobenilor: „*En román vagyak!*” („Sunt român!”). Părintele Gligore a urmat studii teologice în limba română, și-a ales preoteasă moldoveancă de lângă Tîrgu-Neamț, sprijin de nădejde, inclusiv în perfecționarea limbii române, cu care se mai poticnea la stabilirea în Voșlobeni.

Și dacă chestiunea autohtoniei în Giurgeu, precum și în tot sud-estul Transilvaniei, a fost elucidată cu argumente imbatabile de către istorici docti și onești, cărora le-au ieșit în întâmpinare și incontestabile dovezi arheologice (Vezi Tezaurul de la Valea Strâmbă, sau recente investigații de pe șantierul arheologic din zona municipiului Miercurea Ciuc), nu excludem nici voia și bunăvoința Domnului ca Voșlobeni să fie unicat de rezistență a etnicității, în vreme ce vecinii lor giurgiuveni au purces pe drumul fără de întoarcere al secuizării. Credința neștrămutată în Dumnezeu și în neam le-a fost reazem și azimut al destinului istoric, fără a minimaliza prezența unor factori pământești favorizanți, cum ar fi gradul redus de reprezentare al altor etnii în obștea satului - secui, evrei, italieni – raportat la efectivul românilor din Voșlobeni. Factor de influență foarte important și activ a fost imediata vecinătate cu Moldova, hotarul propriu-zis fiind situat în zona pășunilor alpine ale Voșlobenilor de pe crestele Hășmașului Mare (Muntele Calului). În timp, s-au consemnat chiar „incidente de graniță”: inconștiente, oile sau vitele mai ignorau linia mai mult teoretică a hotarului. Conflictele se stingeau de regulă la un pahar, oferit de stăpânul necuvântătoarelor găsite vinovate, iar comunicarea, și chiar roirea umană în dublu sens nu a putut fi stăvilită de nicio autoritate.

Biserica, prin slujitorii ei, și-a asumat rolul, deloc comod, de apărător al credinței, dar și al limbii și al neamului, de la începuturile existenței acestei instituții fundamentale a spiritului. De trei veacuri, Biserica actuală din Voșlobeni este atestată scrptic. Un ANTIMIS, descoperit de protopopul Elie Câmpeanu sub piatra de altar a bisericii, menționează anul sfințirii, precum și înalta față bisericească prezentă la eveniment: „SZABA EPISKOP ROMÂNESZK vleat 7222”. Cu siguranță, chiar și în lipsa dovezilor scrise, biserica a existat cu mult înainte, situată pe deal, străjuită de o superbă pădure de pini, de unde a dominat și domină vatra satului, adunat în jurul ei precum turma în jurul păstorului. Același lucru îl putem afirma despre preexistența așezării cu mult înaintea menționării din 1630: ca să înfrunți un feudal de talia grofilor Lazar, trebuie să fi fost o obște bine așezată, organizată și solidară. Iar chemarea Bisericii a rezonat în sufletele sătenilor și în vremuri fără istorie scrisă, fiind pavază împotriva disperării la vremuri durute și făclie a speranței.

Situată la granița răsăriteană a imperiului Habsburgic și mai apoi a Regatului Ungariei Mari, într-o zonă cu o populație majoritar secuiască, localitatea Voșlobeni a fost supusă de-a lungul timpului multor presiuni în plan etnic și religios. Dacă a rezistat, este

meritul obștii locuitorilor care s-au succedat, cu credință în Dumnezeu și în neam. Asprimea și dârzenia caracteristice acestor oameni ai muntelui, nedreptățiți ai soartei, pe care viața nu i-a răsfățat niciodată, supunându-și o natură deloc generoasă, ba chiar ostilă, și surmontând vicisitudini sociale, le surprindea cu exactitate și scriitorul Geo Bogza în „Cartea Oltului”: „Oameni aspri, cu chipurile împietrite (...) obișnuiți să înfrunte greutățile, nu se încovoiau, erau loviți, dar nu învinși.”. Același scriitor se întreba retoric: „Cum m-aș fi putut îndoi de îndreptățirea la viață a acestui neam, al cărui suflet păstra vigoarea și prospețimea dintru început ale celor dintâi metafore?”

Cum turma are nevoie de păstor drept și luminat, obștea satului s-a adunat în jurul Bisericii, beneficiind de preoți vrednici, care au empatizat cu enoriașii întru împlinirea visului de preservare a identității naționale. De regulă, parohii au fost și liantul între celelalte instituții fundamentale locale – școala și primăria – știind să găsească consensul necesar și benefic obștii, exceptând anii de tristă memorie ai regimului comunist.

Dușmani perfizi, declarați sau inopinați, fortuiți, nu au fost nici puțini, nici neglijabili. Răscola antihabsburgică a curuților lui Ferenc Rakotzi II din 1703-1711 nu a ocolit nici hotarele satului Voșlobeni. Urme dezastruoase a lăsat și ciuma din 1717-1719. Lăcomoia feudalilor – cu trimitere directă spre familia Lazar din Lăzarea – a fost neostoită, acaparând mare parte din pământul Voșlobenilor în teritoriu alodial, în posesia moșierului. Locuitorii, din jeleri, devin iobagi, cu sesiile drastic diminuate. Cele mai vechi date statistice menționează 20 familii de iobagi, 8 familii de jeleri fără sesie și un păstor (Conscripția din 1703). Recensământul din 1760-62: 2 preoți și 32 de familii de țărani iobagi, circa 160 de locuitori, pentru ca numărul lor să sporească în 1835 la 605, iar în 1871 la 803.

Obligațiile iobagilor față de feudal au frânat dezvoltarea gospodăriilor țărănești, chiar dacă, în cazul nostru, au fost ceva mai relaxate, de teama fugii peste munți a supușilor, în Moldova. „...noi – conform propriilor mărturisiri – care suntem locuitori legați de curtea familiei Jozsef Lazar din Lăzarea, din primăvară, de când plugul se pornește la arat, până-n toamnă, când îngheață pământul, mai precis când se termină aratul de toamnă, fiecare gospodar cu o sesie întreagă, slujește săptămânal o zi cu 4 boi, sau două zile cu palmele. În timpul iernii, suntem obligați să transportăm doi stânjeni de lemne pentru foc, iar primăvara o plută până la Reghin sau Tîrgu-Mureș, pentru care primim din partea curții un felderu de cereale. Pe deasupra, trebuie să efectuăm anual un transport pentru curte, care când e scurt, când e lung, mai precis poate ține mai multe zile”. La robota istovitoare, se adăuga renta în produse: „... fiecare gospodărie oferă anual curții 100 bucăți de varză, 2 felderi de secară, o găină, 10 ouă, o sfoară de tei sau în lipsa acestuia se plătește o poltură și trebuie toarse 2 pfunzi de lână și 2 pfunzi de cânepă”.

Situația avea să fie curmată la Revoluția din 1848, care consfințea lichidarea iobăgiei, punând capăt regimului feudal. An în care, clopotele Bisericii din Voșlobeni au răscolit din nou satul, ridicat împotriva orânduielilor feudale învechite și înrobitoare; revoluționarii din Voșlobeni aveau în frunte pe Gheorghe Colceriu și Dumitru Pop.

Până la Dualismul austro-ungar din 1867, avea să urmeze o durată ceva mai relaxată a opresiunii în plan etnic, permițând chiar înfăptuirea unor proiecte ediliare de primă stringență, precum biserica și școala, folosind materiale durabile. Astfel, în anul 1864, pe locul vechii biserici din lemn, se va înălța actuala biserică din piatră. (Renovată

În anul 1905, dotată cu o nouă cruce, fixată pe turla Bisericii, și înlocuirea învelitorii din tablă, pe spezele săteanului Grigore Ciobotariu a Marinii, însumând 850 de coroane. Despre autorul mecenatului, tradiția populară susține că ar fi fost fructul dragostei dintre localnica Marina și haiducul Buștiuhan, care ar fi acționat prin partea locului, agonisind averi considerabile, pe care, spre cinstea lui, copilul din flori al haiducului, ajuns la maturitate, le-ar fi destinat unor acțiuni filantropice, inclusiv construirea Bisericii Ortodoxe din Gheorgheni). În 1864, șantierul noii biserici a mobilizat întreaga suflare a satului, inclusiv necuvântătoare – boi, cai, vaci, înjugate, respectiv înhămați, la atelaje pentru a transporta piatra, nisipul, varul și alte materiale de construcție. Banii necesari manoperei au fost procurați prin vânzarea lemnului din parcele aflate în posesia bisericii. Inițiatorul și coordonatorul lucrării a fost preotul paroh **Teodor Ciobotariu**, devotat slujitor al Bisericii din Voșlobeni vreme de peste patru decenii (1825-1868), succedându-i tatălui său, preotul **George Ciobotariu**, răposat în 1821, și succedat, la rândul său, cu aceeași devoțiune și destoinicie, de fiul (sau nepotul) său **Ioan Ciobotariu** (străbunicul subsemnatului, respectiv tatăl bunicii dinspre tată), plecat prematur la cele veșnice la doar 40 de ani, în anul 1883. Trei parohi vrednici, „*într-o succesiune de familie*” coform istoricului Vasile Netea. Pe lângă cele sfinte, în atribuțiile lor era circumscrisă și permanenta supraveghere și buna îndrumare a școlii – alt important bastion al rezistenței -, grija pentru „*învățătura tinerimei bărbățești și femeiești ce se țin de cultura generale*”, cu accent pe evitarea abandonului școlar, a „*băieților însemnați de leneși în cercetarea școalei*”, investigând „*pricinile părăsirilor de școală ce le observă el însuși sau i se arată din altă parte să le înlătureze seau să mijlocească a lor înlăturare*”. Îndatoriri onorate cu prisosință de preoții Ciobotariu, după cum specifică raportul „*vizitarei*” din 22 februarie 1880: „*În Voslabu edificiulu școalei de lemn e edificatu după planu, în stare bună, întocmirea internă corespunzătoare întru toate, e provezută cu toate requisitele scolastice grădina de pomăritu se află de asemenea și unele din aparate gimnastice, curățenia școalei susținută, școlarii împărțiți în desparțiamintele prescise în planu, progresulu mulțumitoriu, docentele Nicodim Rusu preparandu absolutu, portarea lui lăudabilă*”.

Aproape întreg veacul al XIX-lea, Voșlobenii au avut povățuitor spiritual din același neam al **Ciobotarilor**, continuând în fapt o tradiție de familie impusă în veacul anterior, chiar dacă înaintașii dintru început în slujirea Altarului erau simpli țărani, fără studii teologice, mânuind cu sfințenie și cădelnița și coarnele plugului. Urmașii aveau să fie școliți la Mănăstirea Neamțului - până la Unirea cu Roma, respectiv la trecerea la ritul Greco-Catolic. Pregătiți după canoanele ortodoxiei la Mănăstirea Neamțului, se întorceau în satul de baștină sau în alte parohii spre a-și păstori enoriașii. Și nu este exclus ca unul dintre Ciobotari, vrăjit de ochisorii unei humuleștence, așezare aflată la o aruncătură de băț de Mănăstire, să-și fi anulat intenția de întoarcere la baștină, devenind străbunicul – sau bunicul - lui Ion Creangă, fiul lui Ștefan a Petrii CIUBOTARIU. Este doar o supoziție, nestrăină nici marelui povestitor, care susține că înaintașii săi ar fi ar fi ardeleni, pribegiți peste munți „*din cauza ungurilor și a papistașilor*”. Or, „*papistășirea*” Voșlobenilor se circumscrie duratei 1733-1750. Pregătiți la Blaj, poeții din neamul Ciobotariu devin veritabili intelectuali ai vremii. Drept mărturie stă și fondul de cărți prețioase și rare aflate în inventarul Bisericii din Voșlobeni și valorificate de protopopul de Gheorgheni Elie Câmpeanu. Pe un exemplar din „*Cazania lui Varlaam*” (Iași, 1643),

pe care fiul protopopului, docentul Liviu Câmpeanu, o dăruia unui inginer, nota: „Această carte de învățătură, zisă *Cazania lui Varlaam*, pe care o am de la tatăl meu protopopul canonic Ilie Câmpeanu... s-o păstreze cu cinste cum a păstrat-o și familia bunicii mele după mamă, al cărui întemeietor emigrat pe la 1700 de la Mănăstirea Neamțului la Voșlobeni – jud. Ciuc a dat lungul șir al preoților Ciobotariu, paznici neîntrecuți timp de 215 ani ai românismului la izvoarele Mureșului, Oltului și Trotușului.”. Soția protopopului Elie Câmpeanu, Iuliana, era fiică de țaran din Sărmaș (azi, Județul Harghita). Notăm și numele unor alți preoți proveniți din același neam al **Ciobotarilor**, menționați de istoricul Liviu Boar: **Petru Ciobotariu**, fiu al cantorului și învățătorului cu același nume, cu studii teologice la Blaj, ajuns învățător la Ghimeș Făget și ulterior preot la Reghin, **Gavril Ciobotariu**, preot paroh la Ghimeș peste o jumătate de veac, ambii originari din Voșlobeni.

În perioada dualismului austro-ungar, s-au intensificat eforturile de maghiarizare a românilor din Voșlobeni, urmărind asimilarea greco-catolicilor cu romano-catolicii și, implicit, introducerea limbii maghiare în care să se officieze Liturgia în bisericile lor. S-a înființat Episcopia Greco-Catolică Ungară de la Hajdudorog, răpind 83 de parohii, filii și cătune de la eparhiile Oradiei, Blajului și Gherlei, însumând 73.225 de suflete. Deși era de rit grec, noua episcopie nu a fost subordonată Mitropoliei unite de la Blaj, intrând în subordinea canonică a Arhiepiscopiei de Esztergom. Românii greco-catolici din Voșlobeni, cu toată opoziția manifestată, inclusiv demersurile și protestele preotului paroh Alexandru Donea Donescu, susținut de protopopul Elie Câmpeanu, au fost trecuți cu forța la Episcopia maghiară de la Hajdudorog. Pentru nesupunere și instigare, cei doi prelați au fost arestați și condamnați la câte un an de închisoare, fiind eliberați prin decizia Curții de Apel din Tîrgu-Mureș. După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Parohia Voșlobeni revine la Mitropolia Blajului, dar scenariul se va repeta, în altă distribuție, după 1940.

Ajunse la apogeu teroarea și prigoana în anii ulteriori Diktatului de la Viena din 1940, durată în care regimul horhyst și-a arătat adevărata față și colții otrăviți. Oameni de vază ai satului, veritabili lideri de opinie, au fost expulzați peste frontiera arbitrară și temporară, după ce au fost umiliți și maltratați. Tentativele de maghiarizare silită s-au intensificat și diversificat; fără să-i întrebe cineva, locuitorii s-au văzut cu o identitate străină, fiindu-le traduse în limba ocupantului nume-prenume (Colceriu – Kulcsár, Voaideş – Vajdos, Suciuc – Szöcs, Vița – Szigyártó, Ioan – János, Petru – Péter, Gavril – Gábor, Iuliu – Gyula, Ana – Anna ș.a.). Școala românească a devenit unitate cu limba de predare exclusiv maghiară, idiom impus tuturor locuitorilor ca limbă oficială. Directorul școlii, învățătorul Zaharia Blaga, a fost destituit, reclamat că face politică românească, înscriind elevii în matricolele școlare cu numele autentic, nemaghiarizat. Nu a contat faptul că numele consoartei Domniei Sale era Ilona, o unguroaică din satul vecin Valea Strâmbă, învățătoare care, lovită brusc de amnezie, a uitat că până în ziua fatidică a sfârșitului de august 1940 îmbrăca ia cu alțiță și cânta „Trăiască Regele” la serbările școlii sau ale satului. Succesorul blajinului Domn Blaga – veritabil Domnul Trandafir al Voșlobenilor – se numea Darvas, figură de tristă amintire pentru școlarii perioadei respective; substituind tactul pedagogic cu apucăturile brutei, a impus un regim tiranic sufletelor nevinovate. Și mai umilitoare a fost soarta tinerilor încorporați în armata ungară, act precedat de pregătirea premilitară: „levente” erau numiți tinerii între

12 și 18 ani, instruiți cu comenzi în limba ocupantului și umiliți de un instructor poreclit „Borzoș” din cauza părului său răvășit. Nu au lipsit actele de împotrivire, de frondă, ale tinerilor oprimați. După epuizarea stagiului premilitar, tinerii români erau încadrați în unități militare de pe zona graniței impuse, respectiv Tulgheș sau Bicz, de unde, după o pregătire prealabilă în Ungaria sau Cehia, erau trimiși pe frontul de răsărit, drum fără de întoarcere pentru mulți dintre ei. Pe durata anilor de teroare, autoritatea horthystă a fost exercitată la nivelul comunei de primarul numit, nu ales, Gegő János, un exponent al șovinismului și antiromânismului hugarist.

Credincioșii greco-catolici, circa 1200, au fost somați să solicite alipirea la episcopia Hajdudorog din Ungaria, spre a-i disloca de românii ortodocși din Transilvania și a impune limba maghiară în Biserică. În adunările generale din 28 septembrie, 28 octombrie și 3 noiembrie 1940, au refuzat categoric, fapt pentru care 46 de credincioși au fost închiși și 6 expulzați. Totodată, autoritățile militare l-au suspendat din funcție pe preotul-paroh Avisalion Costea; jandarmii l-au condus la Primărie, împreună cu credincioșii Petru Colceriu, Ioan Gavrilă și Mihăilă Blaga, unde comandantul Bereznav i-a comunicat că urmează să fie expulzat. Cu cinism, li s-a cerut să semneze o declarație că pleacă de bună-voie, fără nicio pretenție de la statul maghiar. La refuzul preotului de a-și însuși falsul, a fost amenințat cu împușcarea. Aceiași jandarmi cu pană i-au condus la gară și, îmbarcați în tren, au ajuns la Chichiș, de unde, după două nopți petrecute pe câmp, sub un pod, împreună cu copilașii minori, au ajuns, prin comuna Prejmer, la Brașov. La altarul Bisericii din Voșlobeni i-a succedat preotul localnic Petru Suciu, licențiat în Teologie la Blaj, care tocmai fusese alungat de autoritățile horthyste din satul Aldea, fostul județ Odorhei, unde, prin misionariatul greu, luminat de spirit național românesc, izbutise să readucă la religia greco-catolică mai mulți români maghiarizați. Ajuns în satul natal, buna cunoaștere a limbii și a obiceiurilor catolicilor maghiari i-a adus oarecare toleranță din partea autorităților, reușind prin diplomatie să păstreze ca limbă liturgică limba română, perpetuând și tradițiile împământenite chiar și în condițiile vitrege de prigoană a tot ce era românesc. Mai mult, preotul Petru Suciu s-a opus vehement și regimului comunist, refuzând atât reconvertirea la ortodoxie din 1948, cât și înscrierea în colectiv sau participarea la vot, continuând, până la sfârșitul zilelor, în anul 1985, să slujească, mai mult ca un pustnic, șicanat permanent de autoritățile comuniste, într-o odăiță a casei părintești, unde și-a improvizat un altar.

Același odios regim horthyst a avut grijă și de soarta evreilor din Voșlobeni: marcați cu „Steaua lui David”, îmbarcați în bou-vagon și transportați spre ultima stație a vieții lor, spre „soluția finală” proiectată de hitleriști. Spre cinstea consătenilor români din Voșlobeni, unii evrei au fost ascunși și salvați, evident, conștienți de riscul asumat.

Anii celui de al Doilea Război Mondial au lăsat răni adânci Voșlobenilor, satul fiind sărăcit atât sub aspect material, cât și uman: femei văduve, copii orfani, bătrâni rămași fără sprijin și tineri cu aripile frânte, chiar dacă au supraviețuit înclăștării de la Cotul Donului, sau au scăpat de spectrul Siberiilor de gheață. Și nici nu era superlativul chinurilor: avea să urmeze seceta și foametea din anii 1945-1946. Sărăcia lucie, coroborată cu excesele neaveniților ridicați la putere de regimul comunist au tensionat starea de spirit a locuitorilor, ajunși în pragul revoltei. În 1946, este adus în sat un zbir comunist, medicul Zosmer, mai mult pentru impunerea și consolidarea regimului decât pentru presupuse servicii medicale absolut necesare, dar cu o competență discutabilă în

materie a doctorului impus. Îndrituit cu puteri discreționare, așa-zisul doctor spiona și diriguia tot ce mișca în perimetrul satului. Și dacă prozelitismul comunist i s-a mai trecut cu vederea (chiar a reușit să câștige adepți întorși din URSS), excesele în plan etic nu i s-au iertat: atentarea la pudoarea unor tinere fete sau neveste. Convocate la consultații medicale „de specialitate” la Dispensar, erau violate de medic. A fost scânteia care a declanșat revolta în masă a satului în toamna anului 1946. Clopotul Bisericii, cu încuviințarea preotului Gavril Colceriu, a fost semnalul de atac, adunând toată suflarea satului în fața Dispensarului, unde scandau „Afară cu porcul!”, „Afară cu taurul comunal!”. Până la urmă, supranumitul, în pericol real de linșaj, a fost salvat printr-un șiretlic de către jandarmii sosiți din Gheorgheni. A plecat pentru totdeauna, dar numele său de tristă amintire avea să tortureze memoria sătenilor, lămurii prin nemernic exemplu asupra conduitei adevărate, a „codului etic” al noului regim, aflat în zorii celor peste patru decenii de dictatură comunistă.

Pe măsura impunerii cu forța a noii „religii” atee, slujitorilor Bisericii li s-a anulat statutul de lideri spirituali ai comunității, fiind nu doar marginalizați, ci chiar declarați dușmani ai regimului socialist și persecutați, chiar dacă acceptaseră fără împotrivire convertirea la ortodoxie. O ultimă tentativă de ieșire în prim-plan a parohului Voșlobenilor, Gavril Colceriu, s-a petrecut în anul 1971, la scurtă vreme după faimoasa plenară a PCR referitoare la ideologie și cultură. În luna august 1971, s-a organizat (inițiată de subsemnatul, în calitate de profesor și director al Căminului Cultural) prima ediție a sărbătorii „Ziua fiilor satului Voșlobeni”, o manifestare curată, sinceră, dezideologizată, la care au răspuns toți invitații, risipiți prin țară, derulați pe platoul „Sub Luci”, într-un cadru natural deosebit, unde s-a amenajat o scenă în aer liber. La un moment dat, spre masa prezidiului și-a croit drum părintele, în strai preoțesc și încins cu brâul roșu de protopop onorific. Drumul spre microfon, de la care se reverberau mesaje încărcate de emoția revederii și bucuria apartenenței la această comunitate umană, i-a fost stăvilat de către liderul local de partid, Gavril Rusu, cumulând și rolul de primar. Și cum Dumnezeu nu dormea nici în acele vremuri păgâne, comunistul zelos a fost sancționat pe măsură: în aceeași seară de sărbătoare, rătăcit prin pădurea de pini în compania unei sâtence tinere și nurlui, a fost surprins de săteni în flagrant, iar „organele” l-au destituit urgent din funcție, fiind incompatibil cu codul eticii și echității comuniste.

Solidari la bine, dar mai cu seamă la greu, la necaz, locuitorii Voșlobeniului s-au dovedit toleranți cu etnicii maghiari din sat și din așezările vecine, legând prietenii, vizite reciproce „în ospetie”, acceptând chiar să se exprime în asemenea situații în limba lor. În schimb, relațiile matrimoniale interetnice au fost excluse inechivoc, cele câteva derogări întărind regula. Bătrânii lăsau „cu limbă de moarte” această excludere. Probabil, aici trebui căutat încă un factor al păstrării peceteii etnice a Voșlobenilor, rezultantă a „miracolului” perceput dinafara așezării. Din păcate, toleranței nu i s-a răspuns mereu cu aceeași monedă. În august 1940, câțiva locuitori din Voșlobeni au fost invitați la o serbare găzduită de Casa de Cultură din Gheorgheni. Onorând invitația, românii și-au îmbrăcat straiile de sărbătoare, frumoasele costume populare, fără a intui surpriza neplăcută ce li se rezervase: la finele serbării, sunt luați la bătaie de către maghiari și alungați cu pumni și picioare în zonele sensibile, după ce li se prescurtasera cu foarfeca poalele cămășilor populare. De un tratament similar beneficiau și la

tradiționalele târguri de animale sau de bucate din Gheorgheni acești daci ai secolului XX din Voșlobeni.

De ospitalitatea proverbială a Voșlobenilor se bucurau și participanții secui la pelerinajele de Rusalii la Șumuleu-Ciuc; unii poposeau pentru o noapte – rămâneau „de mas” - în gospodării din Voșlobeni, drumul spre „Golgota” secuilor trecând prin inima satului Voșlobeni. Toleranță, da, nu și sfidare! În Duminica de Rusalii a anului 1946, într-un Ardeal reîntors acasă, dar cu rănilor provocate de horthyști necicatrizate, convoaiele din Remetea și Ditrău au fost primite cu aceeași prietenie și ospitalitate; sfidarea a venit dinspre cei din Ciumani. Alaiul îl avea în frunte pe preot, cu o cocardă uriașă în culorile tricolorului unguresc, ce răscolea memoria durerii și a umilințelor. Flăcăii și fetele din sat se prinseseră într-o horă, la o șură situată pe drumul național în centrul satului (la Milu de la Pod). Aflat la fața locului, primarul Iuliu Voaidăș i-a cerut politicos preotului să renunțe la podoaba provocatoare. La refuzul arogant al feței bisericești, crezându-se uitat de Dumnezeu în Ungaria lui Mare, flăcăii au spart hora și, înșfăcând aracii de alun stivuiți în curtea gospodarului, i-au pus pe fugă, însoțindu-i, convingător, până la ieșirea din sat, care pe unde a reușit. Mânia tinerilor din Voșlobeni a fost augmentată de rememorarea „ospitalității” de care chiar unii dintre cei prezenți la înfruntare beneficiaseră la Casa de Cultură din Gheorgheni. Conflictul deschis avea să genereze o dușmănie pe termen lung între cele două comunități învecinate. În 1989, în contextul exceselor la care s-au dedat unii reprezentanți ai secuilor, instigați de elemente revanșarde, satul Voșlobeni a fost pe punctul de a fi incendiat și ars din temelii, așa cum se întâmpla cu Susenii la vremea războiului curuților, acum mai bine de trei veacuri.

Solidaritatea obștii Voșlobenilor a continuat să funcționeze, nu fără sincope și dezertări. Imediat după evenimentele din decembrie 1989, unii enoriași s-au pronunțat vehement pentru revenirea la Biserica Unită cu Roma, Greco-Catolică, cum fuseseră până în 1948. Prin voința majorității enoriașilor și cu diplomația preotului paroh, o nouă schismă a fost evitată.

Așadar, toată viața – în front, cu arma la picior, „de veghe la toate zările”. Cu obol de jertfă și pe „câmpurile de onoare”, pe fronturi străine ființei și sufletului lor, chiar dușmane neamului și pământului românesc, sacrificați pentru cauze paralele cu aspirațiile lor, fie de suveranul habsburg, fie de zbirii lui Horthy. Ce era în sufletele lor, numai Domnul știe, dar nu s-au sustras nici datoriei față de stăpânirile vremelnice. Pentru ei, adevărata patrie semnifica sfoara de pământ din Padină sau din Luncă, Sub Dâmburi sau Pe Murăș, La Grădină sau Peste Vedere. Ar fi suficient temei pentru care „Mă dor strămoșii”. Mă dor și pentru faptul că în anii grei ai comunismului nu am putut comunica cu ei spre a le mulțumi pentru fapta, vrednicia și jertfa lor. Nu am putut nici măcar să-i „declar” pe strămoșii mei preoți, spre a nu-mi „strica dosarul”, obturându-mi cariera, dar, dimpreună cu frații mei, le-am continuat, între alte orizonturi profesionale, fapta și le-am potențat visul. Mi-au fost confiscați fără drept de apel, așa cum i-au fost confiscate și tatălui meu cele câteva zeci de hectare de planetă, moștenite de la străbuni, deturnate pe calea obștescului, a colectivizării.

O carte – „*Părinții noștri, țărani*”, o Troiță având săpat în trăinicia stejarului un Crist și reverberând textul „*Slavă Domnului și recunoștință străbunilor*”, amplasată la intrarea în curtea părintească, alături de fântâna cu apă vie ce astâmpără setea riveranilor de pe cele două ulițe, șura transformată în ambient plăcut și sfânt, reunind la evenimente

cruciale familia extinsă, de la părinți și bunici la nepoți și strănepoți, sub „firma” „La Străbuni” le-am conceput ca limbaje de comunicare cu străbunii și expresii ale recunoștinței urmașilor.

Lupta nu s-a încheiat nici în aceste „slobode vremuri”, cum ar spune cronicarul. Mult prea slobode, punând în cumpănă însuși viitorul satului, de vreme ce fiii s-au tot risipit prin țară și prin lume, ademeniți de alte cântece de sirenă și surzi la chemarea străbunilor. Rândurile credincioșilor din Biserica de pe deal se tot rarefiază, iar dangătul tragic al clopotelor vestește săptămânal câte o plecare definitivă în Lumea Dreptilor, spre jubilația dușmanului tradițional al neamului. Și dacă istorici cu expertiză și respect pentru profesie întorc timpul și fac lumină doar până la dacii liberi de la limesul răsăriten al Imperiului Roman, aventurieri năimiți sunt capabili să depisteze oseminte mongoloide pietrificate printre moluștele fosilizate pe crestele Carpaților, iviți după retragerea Mării Thetis. Contextul continuă să confere actualitate îndemnului reverberat de Andrei Mureșanu la jubileul de șapte decenii al Gazetei Transilvaniei: *„Stați neclintiți la postul la care v-a chemat soarta, nu așteptați de la nimeni nici mulțumire, nici recunoștință, ci în bine și-n rău, în pace și-n război, țineți sus și tare steagul mântuirii poporului nostru”*.

DEDA – important centru cultural-spiritual-istoric al Văii Mureșului Superior

Florin BENGHEAN*

Deda- important spiritual, cultural and historical centre of the Upper Mures' Valley.

Summary

Deda is a very old settlement with deep roots in the history of the Romanian people and therefore in the history of the Upper Mures' Valley. But Deda is attested quite late being mentioned for the first time in 1393. Deda is a centre of the Upper Mures' Valley. It is a cultural centre, too. Here at Deda the teaching element was always at home. It gave a number of personalities. Even from a long time ago here we could find schools not only for the children of Deda but for those living in the surrounding villages, too. Today the high school from Deda is named after the great scholar and "the son of the village", Vasile Netea. Even nowadays the highschool represents the cultural centre of this area and here we find students not only from Deda but from neighbouring villages, having to travel quite long distances. In Deda the spiritual life is rich. By God's help a church was built here (1906-1907), having as a titular saint "The Descent of the Holy Spirit" under the pastoral care of the parish priest Leon Popescu. When the church was finished, it was consecrated by Bishop Ion Metianu from Sibiu. Over the time many worthy priests served here.

Key-words: culture, spirituality, history, Upper Mures' Valley, education, church, teachers, scholars, priests

Valea Mureșului Superior, partea ei situată dinspre crestele Călimanilor spre confluența cu apele Gurghiului, se remarcă printr-o rară frumusețe peisagistică a defileului Toplița–Deda, prin hărnicia și priceperea seculară a crescătorilor de animale și a muncitorilor forestieri, prin tradiția obiceiurilor folclorice și o mare varietate a acestora. Fiecare sat își reliefează cu pregnanță frumusețea sa aparte, printr-un specific ce-l face deosebit de celelalte, în marele tezaur al spiritualității românești.

E zona în care Moldova, se întâlnește cu Ardealul. Aici, din cele mai străvechi timpuri, nelăsând loc unor viduri etnice, au trăit românii, a căror existență este atestată și prin locuri cu nume de „Cetate”, și unde au primit și alte naționalități pentru a munci în liniște în acest colț din pământul țării.

Nu există acțiune în istoria Transilvaniei la care Mureșul să nu-și fi adus contribuția ei, iar șirul cărturarilor, luptătorilor și publiciștilor mureșeni este într-adevăr impresionant.

Mureșul Superior este o regiune cu o străveche viață istorică, bogată din punct de vedere economic, activă ca participare la dezvoltarea culturii naționale și elocventă sub raportul conviețuirii seculare dintre români, unguri și sași. Mureșenii au deci datoria de a păstra mereu vie amintirea înaintașilor străluciți pe care i-a dat Valea Mureșului Superior de-a lungul timpului, de a-și aminti de realizările istorice îndeplinite de poporul român, aceasta și cu contribuția reprezentanților mureșeni.

Localitatea Deda este foarte veche, cu adânci rădăcini înfipite în istoria poporului român și, implicit, în istoria Văii Mureșului Superior. Însă localitatea Deda este atestată documentar destul de târziu, apărând menționată pentru prima dată în anul 1393. Astfel,

* Doctor în istorie, preot, profesor, cercetător științific, Târgu-Mureș; e-mail: florinbengean@yahoo.com

localitatea Deda, pentru prima dată apare menționată ca localitate de sine stătătoare în lucrarea lui Coriolan Suciu, lucrare intitulată *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, volumul I, apărut la București, în anul 1967, la pagina 195. Deci, în anul 2013, s-au împlinit 620 de ani de la prima atestare documentară cunoscută a frumoasei localități Deda, de pe Valea Mureșului Superior.

Trebuie să analizăm toponimicul Deda, de certă origine slavă. Din rădăcina adjectivului slav „ded”, având înțelesul de „vechi” au derivat sensuri diferite, precum „cel bătrân”, „cel care a fost”, „cel care este strămoșul nostru”, „moșul nostru”, „Moș Crăciun” etc. În 1854, apare redarea toponimicului prin „Ghieda”, urmare a palatizării consoanei „d”, fenomen specific foneticii slave. De reținut că forma consacrată în limbajul local tradițional este tocmai „Ghieda”¹.

Se poate afirma că la așezarea slavilor pe valea Mureșului prin secolul al VIII-lea sau cel mai târziu în secolul al IX-lea, ei au întâlnit o așezare locuită. Adjectivul slav „ded” nu redă calitatea unui lucru neînsuflețit ci a unei ființe umane; oamenii pe care i-au întâlnit în acest loc și care pentru ei sunt cei vechi, care au fost, iar sensul de strămoș, de moș, are o apariție mai târzie, în urma asimilării slavilor de către populația românească. Toponimicul „ded” apare în mai multe părți ale Transilvaniei și Banatului. Putem spune că comuna Deda nu a fost exclusă de la istoria zbuciumată a poporului român. La toate evenimentele istoriei au participat și oameni din comuna Deda. Astfel, mulți au căzut la datorie în cele două războaie mondiale. Când s-a realizat Marea Unire de la Alba Iulia, s-a hotărât să plece o delegație și de la Deda. Astfel, al 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia a fost prezentă o delegație din Deda, având în frunte pe Vancu Ioan, un om cu aprins spirit românesc, și pe învățătorul Ioan Borșianu. Mulți dintre participanții la Marea Unire vor avea de suferit mai târziu, pentru simplul motiv că au fost prezenți la Alba Iulia. Apoi, în timpul regimului comunist, asistăm la foarte multe întemnițări ale oamenilor comunei Deda. Cu motive neîntemeiate îi luau cu forța, îi duceau și aceștia se vor întoarce la casele lor abia după ce făcut câțiva ani buni de pușcărie sinistă.

Deda reprezintă un centru al Văii Mureșului Superior. Este și un centru cultural. Aici, la Deda, elementul învățătoresc a fost totdeauna la el acasă. S-au ridicat o serie de mari personalități. În primul rând trebuie menționat cărturarul **Vasile Netea**.

Un alt mare cărturar provenit din comuna Deda este și **Teodor Ceontea**. Acesta se trage dintr-o veche familie ortodoxă, din acea familie de frunte Ceontea care mai există și astăzi. Teodor Ceontea a studiat la Gratz, în Austria, cu sprijinul material și moral al marelui mitropolit al Transilvaniei Andrei Șaguna. A fost apoi profesor la Institutul Pedagogic Teologic din Arad, remarcându-se printr-o activitate cărturărească deosebită. Se spune că Teodor Ceontea ar fi fost prieten cu poetul nostru național Mihai Eminescu. Sunt păreri care spun că Eminescu, când a făcut itinerariul său prin Ardeal, îndreptându-se spre Blaj, a trecut și pe la Deda, iar aici a venit pentru a-l vizita pe Teodor Ceontea.

Un alt reprezentant de frunte al comunei Deda este **Andrei Ghidiu**, care, de asemenea, se trage dintr-o veche familie ortodoxă dedeană. Andrei Ghidiu a fost un mare naționalist și orator bisericesc. A fost protopop al Caransebeșului. A păstorit aici ca

¹Toader Pârlea, *Lucrare metodico-științifică cu referire asupra Văii Mureșului*, (pentru obținerea gradului didactic I), 1986, p. 32.

protopop între anii 1888-1937, deci 49 de ani². Trebuie să vedem activitatea lui și în cadrul Academiei Teologice. Aici, la Institutul Teologic, servește un singur an de studiu, 1880-188¹, trece apoi în administrație ca protopop. Revine iar în timpurile de criză, 1914-1916, dar numai ca suplinitor³.

Merită să aruncăm o privire și asupra învățământului românesc în comunei Deda. Aici, la Deda, din timpuri îndepărtate a existat școală nu numai pentru copiii din Deda ci și pentru cei din satele din jur. Menționăm numele câtorva dintre învățătorii și profesorii care au participat la ridicarea nivelului cultural al comunei Deda și nu numai, între care pe învățătorul Ioan Borșianu. Acesta era originar din Dumbrava și a activat ca învățător la Deda o bună perioadă de timp. Precum am precizat, el a fost prezent la Marea Unire de la Alba Iulia, în fruntea delegației din Deda. Mai târziu, avea să fie arestat se pare chiar pentru motivul că a fost la Alba Iulia. Mai menționăm pe învățătorii: Ștefan Pașcan, care era originar din Bistra Mureșului; pe învățătorul Dorneanu; altul este Iosif Ghidui. Un mare personaj care a activat aici la școala din Deda este Eftichie Ionescu. Acesta a fost și directorul școlii. Soția lui, Didina, era de asemenea cadru didactic la școala din Deda, iar după ce Eftichie Ionescu nu a mai fost director, funcția de conducere a școlii a fost preluată de soția acestuia. A activat la școala din Deda sau mai bine-zis liceul din Deda de acum, un alt cuplu de dascăli, și anume Mureșan Vasile și Eugenia. Aceștia au fost de o pregătire deosebită și au format multe generații de oameni aici pe Valea Mureșului Superior. Au locuit o bună perioadă de timp chiar în incinta școlii, fiind astfel foarte apropiați de copii. Profesorul Vasile Mureșan a fost și director al liceului iar lui i-a urmat la conducerea școlii soția sa, Eugenia, care era profesoară de limba română.

Astăzi, liceul din Deda poartă numele marelui cărturar și, în același timp, fiu al satului Deda, Vasile Netea. Liceul reprezintă și azi centrul cultural al Văii Mureșului Superior, aici studiind tineri atât din comuna Deda cât și din localitățile învecinate, venind copii de la distanțe destul de mari.

Trebuie să facem o incursiune și în viața spirituală a românilor din Deda și a Bisericii lor, care le-a fost pavază și ocrotire de-a lungul istoriei atât de încercate. De la început, facem precizarea că Deda a fost și este pur ortodoxă și românească.

Cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a zidit Sfânta biserică din comuna Deda, cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh” între anii 1906-1907, sub păstoria preotului paroh Leon Popescu. La terminarea construcției, biserica a fost sfințită de mitropolitul Ioan Mețianu de la Sibiu, împreună cu protopopul Galaction Șagău și numeroși preoți invitați, în fața unei asistențe numeroase de enoriași.

Din documentele păstrate reiese că actuala biserică din Deda a succedat unei alte biserici din lemn, dar în altă zonă a comunei, construită în anul 1841, sub preotul paroh Teodor Matei, care până în 1922 a funcționat împreună cu satul Bistra Mureș, formând o singură parohie.

Biserica existentă este construcție monumentală cu aspect de catedrală, construită în stil bizantin în formă de cruce, temelia și pereții sunt din piatră și cărămidă, iar acoperișul este din tablă. În decursul anilor, actuala biserică a mai suportat renovări exterioare în anii 1937 și 1960.

²Nicolae Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1940, p. 109.

³*Ibidem*, p. 75.

La inițiativa Prea cuviosului arhimandrit Dosoftei Moraru, între anii 1971-1974, s-a adăugat și pictat pridvorul de la intrarea de la bărbați, s-a executat pictura din cor cu scena Adormirea Maicii Domnului și s-a făcut parchetarea în interior a bisericii.

Între anii 1980-1981, s-au executat noi lucrări de reparații exterioare și la acoperiș. În urma acestor lucrări, episcopul Emilian Birdaș al Alba Iuliei săvârșește slujba de resfințire a bisericii din Deda, la data de 18 iulie 1982.

La îndemnul preotului paroh Fărcaș Dumitru, împreună cu consiliul parohial, în anul 1990 s-a luat inițiativa schimbării tencuielilor din interiorul bisericii, în vederea împodobirii cu o pictură în tehnica „frescă”. Între anii 1991-1995, biserica a fost împodobită cu o pictură nouă de către profesorul pictor Corneliu Pașcan, împreună cu o echipă de colaboratori. Toate cheltuielile necesare lucrătorilor de pictură au fost suportate integral prin contribuția tuturor enoriașilor comunei Deda. După terminarea lucrărilor de pictură și a împodobirii cu mobilier nou sculptat, s-a făcut slujba de resfințire a bisericii în anul 1996, în duminica Tuturor Sfinților, de către Înalt Prea Sfințitul Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, însoțit de preotul protopop de Reghin, Teodor Beldeanu, și de un numeros sobor de preoți, la care au participat și numeroși credincioși locali și din alte părți.

Au urmat apoi alte lucrări frumoase care s-au făcut la biserica din Deda, lucrări coordonate de vrednicii preoți ai comunității: Dumitru Fărcaș și Gabriel Fărcaș (tată și fiu). În anul 2006, anul centenarului bisericii din Deda, a avut loc din nou o slujbă de binecuvântare și resfințire a marelui biserici din Deda, eveniment ce a avut loc în ziua de 17 septembrie 2006, când ÎPS Andrei (azi Mitropolit al Clujului, Maramureșului și Sălajului) al Alba Iuliei, în fruntea unui sobor de preoți a resfințit biserica din Deda.

În continuare, trebuie să urmărim șirul preoților care au păstorit în comuna Deda. Înainte de 1733, se cunosc știri despre un preot Teodor și despre preotul Ioan. În perioada 1733-1761, păstorea un preot cunoscut sub numele de Ioan al Irinei. În perioada 1812-1821, este preot Teodor Popovici, iar din anul 1821-1824 este Vasile Popovici. Teodor Matei păstorește până în 1832, Vasile Matei până în 1856, urmează Grigorie Branea, până în 1857, apoi Ioan Popescu în perioada 1857-1890. Acesta din urmă era originar din Dumbrava. După el urmează fiul său Leon Popescu până în 1907, în timpul lui ctitorind-se biserica. Urmează preotul Ioan Vodă până în 1913, acesta fiind originar din Toplița. După el păstorește în Deda preotul Suciu Pavel, din 1913 până în 1926. Acesta a păstorit în condițiile deosebit de vitrege ale primului război mondial, având așadar foarte multe de îndurat din pricina războiului. În perioada 1927-1956 a păstorit preotul Mihail Grecu. Despre el se știe că era „de pe câmpie”, făcea religie la școală. Preotul Mihail Grecu a fost președintele cercului cultural Deda în cadrul Despărțământului Reghin al Astei. Va avea o păstorire grea din cauza instaurării comunismului în țară. Astfel, este luat cu forță și dus la închisoare, unde a stat 7 ani, în perioada 1957-1964. Este înmormântat la Deda.

În perioada 1957-1971, a păstorit în Deda părintele Lucian Străuțiu. Din 1971 și până în 1975, a păstorit arhimandritul Dosoftei Moraru. Acesta mergea foarte des pe la credincioși, îi vizita pe bolnavi, era într-adevăr un model de slujitor al altarului. A stat un timp la mănăstirea Sihăstria, apoi are de suferit în închisoare. Este preot în Munții Apuseni, în Poiana Sohodol, până în 1971. Din 1972 vine preot în Deda, unde păstorește până în 1975.

În 1975 vine paroh în Deda preotul Fărcaș Dumitru, care păstorește cu mult sârg, evlavie și intensă trăire duhovnicească până la pensionare. Și după pensionare părintele Dumitru Fărcaș mai slujește și azi.

Din primăvara anului 2002 este numit preot în Deda, părintele Gabriel Călin Fărcaș (fiul părintelui Dumitru Fărcaș), care slujește cu mult drag și astăzi. Lucrările frumoase în cadrul parohiei Deda continuă, să amintim aici doar faptul că s-a construit o capelă mortuară la standarde europene, iar în prezent se lucrează la construirea unei case parohiale noi. Desigur, lucrările frumoase făcute în cadrul parohiei Deda sunt multe, am amintit aici așa doar câteva.

Deda, frumoasa așezare de la poalele Călimanilor și de pe malul drept al Mureșului, se distinge ca fiind cea mai importantă comunitate de pe Valea Mureșului Superior, acest ținut mirific și binecuvântat de Dumnezeu cu atâtea frumuseți.

Deda este așezată acolo unde Mureșul, după ce iese din defileu, prinde curaj spre curgerea lui mai departe, ducând cu el frumusețea locurilor și a oamenilor pe care îi întâlnește în cale. Este zona în care măreții Călimani supraveghează de la semeția înălțimii lor, văzduhurile înconjurătoare și povestesc parcă despre faptele minunate ale celor de dinaintea noastră.

Deda reprezintă acea vatră a românismului, a creștinismului curat și sănătos, a respectului, a dragostei și a legăturii indestructibile care trebuie să existe între toți cei care simt românește și a căror inimă vibrează intens pentru sfântul nostru neam românesc.

Deda reprezintă raiul copilăriei, bucuria tinereții, locul împlinirilor, nostalgia amintirilor, visele curate, gândurile așezate, bucuria întruchipată în sfântul cuvânt „acasă”. Râul Mureș, în curgerea sa firească, va spune, pe unde se duc, multe povești frumoase, povești cu oameni frumoși, harnici, cinstiți, cu dragoste față de Dumnezeu, de semeni, de locurile natale, iubitori de frumos și de tot ce înseamnă tradiție, istorie, cultură și intensă spiritualitate românească. Râul Mureș va duce cu el dorurile dedenilor, gândurile lor așezate și pline de bucurie sufletească, și va spune tuturor că la poalele Călimanilor sunt oameni de toată nădejdea, buni români și buni creștini.

Bibliografie:

1. Bengean Florin, *Lumina Faptelor*, Casa de Editură „Mureș”, Târgu Mureș, 2010.
2. Idem, *Omagieri, Elogii, Evocări – studii publicistice*, Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2011.
3. Idem, *Slujind credința și neamul*, Editura Veritas, Târgu-Mureș, 2016.
4. Idem, *Credință și dăruire*, Editura Veritas, Târgu-Mureș, 2016.
5. Cornean Nicolae, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1940.
6. PârleaToader, *Lucrare metodică-științifică cu referire asupra Văii Mureșului*, (pentru obținerea gradului didactic I), 1986.
7. *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi*, vol. I, II, III.

O familie de iobagi români ridicată în rândul nobilimii
transilvănene.

Familia iobagului Ladislau (Vasile) Lado din Săcalu de Pădure

Ilie ȘANDRU*

**A family of Romanian serfs raised among the Transylvanian nobility.
The family of the serf Ladislau (Vasile) Lado from Săcalu de Pădure**

Summary

The village of Săcalu de Pădure, Brâncovenești commune, is one of the oldest settlements with an exclusively Romanian population in Transylvania and even in Romania. Over the years, the inhabitants of the village, all Romanians, after having lost their lands, following the continuous increase of the power of the Hungarian grafts and barons, lost their freedom, becoming serfs in the vast feudal domain of the owners of the castle from Brâncovenești (Ieci). It happened, however, as one of the serpent families in Săcalu de Pădure (Zakal), the family of the serf Ladislau (Vasile) Lado to be raised from the serfdom in which it was and included in the ranks of the Transylvanian nobility. It was an extraordinary and almost unprecedented thing that a Romanian serf from Transylvania would receive the title of nemeș and be included among the nobles.

Satul Săcalu de Pădure, comuna Brâncovenești, este una dintre cele mai vechi așezări cu populație exclusiv românească din Transilvania și chiar din România. Prima atestare documentară apare sub denumirea latină de Zakalus și datează din 1169. Acesta se află într-un document(nr.10) atribuit regelui ungar Geza al II-lea(1141- 1162). În realitate actul respectiv a fost dat de fiul său, Ștefan al III-lea(1162-1172), fiindcă Geza al II-lea nu mai era principe al Transilvaniei în 1169. O a doua atestare datează din anul 1228 și se află într-un act al regelui Andrei al II-lea (1205-1235), prin care principele îi dăruiește unui magistrat al său, Dionisie, anumite moșii. În acesta, localitatea apare cu denumirea de Zakal. De-a lungul timpului satul a avut mai multe denumiri: Săcalu de Margine, Săcalu de Munte, Magyarerdoszkál, Erdoszakal, pentru ca începând din 1918 să se numească Săcalul de Pădure, județul Mureș.

De-a lungul vremii, locuitorii satului, toți români, după ce și-au pierdut pământurile, în urma creșterii continue a puterii grofilor și baronilor unguri, și-au pierdut și libertatea, ajungând iobagi pe întinsul domeniu feudal al baronilor stăpâni ai castelului din Brâncovenești (Ieci): familiile: Lasancy, Banfy, regelui Matei Corvinul și, în cele din urmă, familia Kemeny.

S-a întâmplat totuși ca una dintre familiile iobăgești din Săcalu de Pădure(Zakal) să fie ridicată din starea de iobăgie în care se afla și inclusă în rândul nobilimii transilvănene. Era un lucru extraordinar și aproape nemăintâlnit ca un iobag român din Transilvania să primească titlul de *nemeș* și să fie inclus între nobili. Trebuie să se fi întâmplat ceva extraordinar. Însă tocmai acest „extraordinar” nu s-a putut lămuri pe deplin nici până astăzi, chiar dacă, între timp, cu totul întâmplător s-a descoperit actul prin care iobagul Ladislau(Vasile) Lado a primit titlul nobiliar.

* Profesor, Toplița; e-mail: sandruilie35@gmail.com

Părintele Romulus Sever Todea (1903-1989), care a slujit la altarul bisericii satului vreme de o jumătate de veac, în *Monografia satului Săcalu de Pădure* (pe care subsemnatul am tipărit-o în două ediții: 2001 și 2015) a lămurit, într-o oarecare măsură această întâmplare extraordinară, însă nu pe deplin. Și nici nu avea cum, fiindcă lipsesc documentele lămuritoare.

În primul rând, s-a oprit la o legendă orală, care s-a transmis din generație în generație, despre înnobilarea lui Ladislau(Vasile) Lado. Bătrânii povesteau că au auzit de la bunicii lor că în vremurile îndepărtate tinereții erau prinși cu funia(arcanul) și duși la oaste. Ca să scape, mulți nu dormeau în casă, ci prin podul grajdului, ca să poată fugi în caz de pericol. Unul dintre acești tineri, prinși cu funia și dus în armată, a fost și Ladislau(Vasile) Lado. Țara era în război pe vremea aceea, cu turcii. Ladislau(Vasile) Lado, acolo în război, ar fi găsit o ladă plină cu aur și alte podoabe scumpe. El ar fi cerut să fie dus la împărăteasă ca să-i dea personal lada aceea. Când a văzut bogăția aceea din ladă, împărăteasa, după ce l-a întrebat cum îl cheamă și de unde este, i-ar fi spus că din acel moment el nu mai este iobag, ci nemeș și se va numi „Ladislau Lado de Zakal”. I-a dat diplomă cu emblemă împărătească, pământ, l-a scutit de dări, avea drept să poarte armă etc. De toate acestea urmau să beneficieze și toți urmașii săi, indiferent de sex.

Adevărul a fost cu totul altul. Nu era vorba de nici o legendă cu împărați și împărătese, ci de Diploma dată de principele Transilvaniei, Gabriel Bathory (1608-1613) în 6 februarie 1610, la Târgu Mureș, prin care Ladislau Lado era ridicat în rândul nobililor din Transilvania, „*pentru credință și fidelitate*”. Printr-o întâmplare fericită, părintele Todea a descoperit acest act la avocatul clujean Teodor Iustinian, cel ce păstra „*cu legitimă mândrie diploma scrisă în latinește care atestă vitejia și vrednicia străbunului Vasile Lado, de la 1610*”. Iată și dovada, tradusă din latină:

„*Noi, Gabriel Bathory, din mila lui Dumnezeu Principe al Transilvaniei, domn al părților anexate de la regatul Ungariei, Comite al secuilor etc. dăm de știre și facem cunoscut prin scrisoarea de față, tuturor pe care îi privește, că odată cu mijlocirea unor domni consilieri credincioși ai noștri, luând aminte și considerând credința și slujbele credincioase ale credinciosului nostru nobil Ladislau Lado de Zakal pe care le-a făcut și îndeplinit cu fidelitate, întâi principilor Transilvaniei, adică predecesorilor noștri, și apoi nouă, conform exigenței posibilităților sale și după varietatea locurilor și timpurilor, pe același Ladislau Lado, din milostivirea noastră specială și din plinătatea puterii noastre, am hotărât să-l scoatem din starea de rând și nobilă în care s-a născut și a stat până acum și să-l socotim, să-l înglobăm, să-l cooptăm și introducem cu milostivire în rândul și numărul adevăraților nobili ai principatului nostru Transilvania și a părților supuse ale Ungariei, după cum îl și socotim, înglobăm și cooptăm și introducem, hotărând în chip lămurit ca de acum înainte același Ladislau Ladoși toți moștenitorii și succesorii lui de ambe sexe, să fie considerați nobili adevărați și neîndoși.*

Însemnul acestei nobilități adevărate și perfecte îi dăm și conferim cu milostivire, încuviințând și hărăzind acest blazon sau însemn al nobilității, adică un scut militar de culoare albastră ca cerul, pe al cărui fundal sau câmp se vede un călăreț șezând pe un cal alb, ținând în mâna dreaptă o cunună verde de lauri, iar în mâna stângă frâul calului; deasupra scutului este așezat un coif militar închis, pe care îl acoperă o coroană regală împodobită plăcut cu pietre prețioase și mărgăritare; din vârful coifului betele și panglici de culori variate care atârnă jos, înconjoară și împodobesc foarte frumos laturile sau marginile scutului, după cum toate acestea se văd mai bine în capul sau începutul acestei scrisori de nobilitate, fiind pictate mai clar

de o mână iscusită în arta picturii, cu milostivire îi dăm și conferim susnumitului Ladislau Ladoși tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambe sexe încuviințând și hărăzind ca ei să poarte blazonul prescris sau însemnul nobilității, după obiceiul celorlalți nobili adevărați și distinși, care folosesc blazoane în tot locul: lupte, întrecerile cu lancea, în turnire, dueluri, , loviri și în alte tot felul de lupte nobiliare și militare, precum și pe sigilii, steaguri, cortine, pânze, covoare, inele, pe case, scuturi, pavilioane, morminte, în general pe tot felul de lucruri și rânduieli, ca titlu de nobilitate absolută și adevărată, prin care să-i ridice lângă oamenii de orice stare, clasă, condiție, demnitate și treaptă mai înaltă, voim să-i declarăm, să-i ținem, să-i numim deosebiți de distinși ca să poată beneficia și bucura în veci de toate onorurile, milostivirile, privilegiile, favorurile, libertățile, imunitățile și prerogativele de care ceilalți nobili adevărați, născuți și neîndoioși și oameni militari, de drept și după obiceiul vechiu se bucură, cu atât mai mult apoi pentru declarația mai amplă a bunăvoinței noastre față de acesta, am hotărât să scoatem și să scutim, să o eliberăm și să o înnobilăm casa lui, situată în moșia de mai sus Săcal, din comitatul Turda, în vecinătatea caselor iobagilor Chynok Triff de o parte și a lui Petru Nierge de altă parte, de toate dările, taxele și contribuțiile noastre atât ordinare cât și extraordinare, de plata dărilor și a veniturilor cămării noastre, de prestarea oricăror slujbe iobăgești și particulare, de asemenea viile, semănăturile, culturile agricole și orice fel de moșteniri ale sale, le scoatem pe veci de plata dijmelor, nonelor, dărilor de cap și de plata dreptului și a consului de munte, ceea ce le scutim, le eliberăm și înnobilăm prin scrisoarea prezentă.

De aceea credincioșilor, aleșilor și nobililor comiți, vicecomiți și juzi ai nobililor, strângătorilor de dare, dijmuitorilor, strângătorilor de none, computatorilor și perceptorilor noștri de tot felul de contribuții, dijme și none, conducătorilor susnumitului comitat Turda, de asemenea administratorilor și castelanilor cetății noastre Vechy, de asemenea juzilor și juraților posesiunii amintite mai înainte, Săcal, celor de azi, și celor ce care se vor rândui pe viitor, de asemenea și altora pe care îi interesează sau îi va interesa, care vor cunoaște cuprinsul scrisorii, prin aceasta le ordonăm serios și le cerem ferm, după ce vor primi scrisoarea de față, pe numitul Ladislau Lado, pe toți moștenitorii și urmașii lui de ambele sexe să nu îndrăznească și să nu aibă cutezanța a-i opri, a-i tulbura, a-i molesta, a-i păgubi, într-un cuvânt la niciun fel de cenzuri, taxe și contribuțiuni ale noastre, atât ordinare, cât și extraordinare, la plata dărilor și a veniturilor cămării, de a încerca și a-i sili la plata veniturilor cămării, la prestarea oricăror slujbe iobăgești sau private, la plata dreptului și consului de munte, ci acea casă și toate averile trebuie să le considereți și să le țineți cu toate mijloacele ca scutite, ocrotite, eliberate și înnobilate. Altfel să nu faceți. S-a citit celor prezenți și s-a restituit prezentatorului. În amintirea cărui lucru și în tăria veșnică această scrisoare a noastră întărită cu puterea sigiliului nostru atârnat a hotărât și hotărât cu milostivire să-i fie numitului Ladislau Ladoși tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambe sexe.

Dat în Târgu Mureș în ziua a șasea a lunii Februarie, anului Domnului una mie șase sute zece. Principele Gabriel.

Scrisoarea a fost alcătuită și scrisă în fața scaunului judiciar al Comitatului Turda, prezentată, publicată și proclamată în ziua de 3 martie 1610 și emisă de mine, Mihaly – diacul Coloșvary, notar jurat al aceluiași comitat”.

Deși, s-ar părea destul de clare toate cele cuprinse în scrisoarea de mai sus, se ridică destule semne de întrebare asupra acelor întâmplări petrecute la începutul anului 1610, în timpul domniei principelui Gabriel Bathory în Transilvania.

În primul rând, așa cum reiese din scrisoare, se pare că nu este vorba de o înnobilare a iobagului Ladislau(Vasile) Lado, ci de o reînobilare, o întărire, o reafirmare categorică și a ridicării nobilului Ladislau Lado pe o treaptă nobiliară superioară. *„Luând aminte și considerând credința și slujbele credincioase ale credinciosului nostru nobil Ladislau Lado de Zakal pe care le-a făcut și îndeplinit cu fidelitate, întâi principilor Transilvaniei, adică predecesorilor noștri și apoi nouă, conform exigenței posibilităților sale și după varietatea locurilor și timpurilor, pe același Ladislau Lado, din milostivirea noastră specială și din plinătatea puterii noastre, am hotărât să-l scoatem din starea de rând și nobilă în care s-a născut și a stat până acum și să-l socotim, să-l înglobăm, să-l cooptăm și introducem cu milostivire în rândul și numărul adevăraților nobili ai principatului nostru Transilvania și a părților supuse ale Ungariei.*

Din cele de mai sus, reiese clar că în timpul lui Gabriel Bathory Ladislau(Vasile) Lado era deja nobil, în nici un caz iobag. El era deja *„credinciosul nostru nobil”*. *„Starea de rând în care s-a născut”*, respectiv cea de iobag, nu o mai avea, din moment ce era *„și nobilă”*, ce-i fusese acordată de predecesorii lui Gabriel Bathory. Care dintre ei o fi fost, nu se știe. Ceea ce se știe este că predecesorul lui Gabriel Bathory a fost Sigismund Rakoczy, însă acesta a domnit foarte puțin în perioada 1607-1608 iar Ladislau(Vasile) Lado *„nu l-a simpatizat”*.

În schimb *„cu toate puterile sale a fost alături de noi”*, spune Gabriel Bathory. Este și motivul care l-a determinat pe principe să-l *„introducă cu milostivire în rândul și numărul adevăraților nobili”*. Cu alte cuvinte, să-l ridice pe cel care l-a servit cu credință și i-a fost mereu alături pe o treaptă nobiliară superioară. Avea nevoie Gabriel Bathory de astfel de oameni credincioși chiar și înainte de a deveni principe al Transilvaniei. Gabriel Bathory a fost un personaj contradictoriu, un spirit agresiv și imoral, care și-a creat destui dușmani chiar în rândul nobilimii din Transilvania.

Dar, de fapt, s-a aflat în conflict cu mai toată lumea. Gabriel Bethlen, viitorul principe, la început a fost în bune relații cu el, l-a ajutat să se urce pe tron, însă în cele din urmă, i-a devenit dușman. După ce a ocupat Sibiul și-a ridicat împotriva toată suflarea săsească din Transilvania. Cu vecinii, în primul rând cu Țara Românească și cu Moldova, a avut mereu relații încordate, datorită spiritului său aventurier, care l-a determinat să viseze că va deveni domn peste toate cele trei țări. Invazia în Țara Românească din 1610 a fost mai sălbatică decât a barbarilor, semănând groază în rândul populației. Va plăti însă în cele din urmă, fiind înfrânt la Brașov de coaliția moldo-munteană, sprijinită și de turci, în urma căreia îi va veni și sfârșitul. Înfrânt și părăsit de toți, Gabriel Bathory s-a refugiat la Oradea, unde va fi ucis chiar de către proprii săi soldați.

După toate cele întâmplate se pune întrebarea firească: ce s-a întâmplat cu Ladislau(Vasile) Ladoși cu *„toți moștenitorii și urmașii săi de ambe sexe”*? Și-au mai păstrat ei titlurile nobiliare? Despre soarta lui Ladislau(Vasile)Lado nu se știe nimic. Din câte se pare *„moștenitorii și urmașii săi”* și-au păstrat titlurile moștenite de la înaintașul lor până târziu, pe la începutul secolului XX. Încă din secolul al XVII-lea familia nobiliară a Ladoșilor a dat Săcalului vreo patru generații de preoți care au ținut nestinsă făclia credinței străbune, în fața tuturor încercărilor, în mod deosebit în fața ofensivei calvinismului. Marele învățat al Școlii Ardelene, Petru Maior povestește cum și-a găsit sfârșitul mitropolitul ortodox al Transilvaniei, Iosif Budai, în cetatea Eciului (Brancovenești) omorât de principele calvin Mihail Apafi al II-lea. Cel care avea să-i facă slujba prohodului a fost tocmai un preot din familia Ladoș.

„Ba preotul Ioan Ladoș el Bătrân din Săcalu de Margine, care e sat vecin cu Eciul, mi-a povestit că lui i-a spus tată-său că fiind prunc diecuț și tată-său preot acolo, în Săcalu de Margine, a fost cu tată-său la îngropăciunea zisului vlădică și numai amândoi l-au prohodit. Cauza pentru ce fu omorât vlădică acela spun că au fost aceea: că fiind vlădică la prânz cu prințul Ardealului, în zisa cetate, și mâncând vlădică bucate de post după legea Bisericii Răsăritului, îi zice prințul către vlădică românilor să-i boteze un câine, ce-l avea acolo lângă sine. Vlădică, bine pricepând această poruncă a fi numai spre a batjocori credința cea pravoslavnică, răspunse către prințul calvin: „De iaste câinele de legea mea, eu îl voi boteza, iar de iaste de altă lege, să-l boteze preoții cei de legea aceea. Să-l ispitim pe câine de ce lege iaste”. Prințul răspunde: „Bine”! Atunci vlădică puse un blid cu fasole înaintea câinelui, care amirosind-o câinele nu-i plăcu să mănânce. După aceea îi puse câinelui înainte un blid cu carne, din care îndată începu câinele să se îndoape. Atunci zise vlădică către prinț: „Vezi de-a cui lege e câinele”? Pentru că a îndrăznit să-l înfrunte, Mihail Apafi s-a răzbunat crâncen pe mitropolit și a dat ordin să fie ucis.

Iosif Budai a fost mitropolitul ortodox al Transilvaniei între 1680 și 1682. Deci cele povestite de Petru Maior s-au petrecut în anul 1682, când Iosif Budai a fost ucis de Mihail Apafi. Pe vremea aceea preotul Ioan Ladoș cel Bătrân era „prunc diecuț”, iar tatăl său era preot în Săcalu de Margine. Acesta avea și titlul de protopop și se numea Simion. Părintele Romulus Todea susține că el a fost cel care în 1682 a făcut prohodul de îngropăciune pentru mitropolitul Iosif Budai. Și tot el este cel care a luat parte la sinodul de la Alba Iulia, convocat de mitropolitul Atanase Anghel, în 1698, semnând actul de unire cu Biserica Romei. Numele lui figurează pe acel act la nr. curent 22, unde se află înscrisul „Simion- Sakal”. Din câte se pare, nu a semnat actul respectiv cu inima ușoară, bucuros, ci forțat de împrejurări. Știa el că credincioșii ortodocși din Săcal, pe care îi păstorea, nu se vor bucura când vor afla ce s-a întâmplat la Alba Iulia. Așa s-a și întâmplat, iar în cele din urmă preotul Simion a trebuit să plece din sat, fiindcă credincioșii nu au vrut să-l urmeze pe preotul care „ne-a vândut credința la unguri”, după cum afirmă preotul Ioan Duma.

Cu preotul Simion s-a încheiat șirul preoților din familia Lado. Nu s-a încheiat însă și arborele genealogic al familiei Lado, care a continuat cu multe generații până în secolul XX și chiar până în zilele noastre.

Unul dintre urmașii familiei Lado, probabil un strănepot al preotului Simion, a fost Ioan Lado de Zakal (1831-1917), care mai păstra încă titlul nobiliar, fost mare proprietar de pământ. El a trăit vreo 25 de ani în Italia, unde a devenit antreprenor, specializat în construcția de drumuri și poduri. După ce a revenit în țară s-a stabilit în comuna Răstolița. A adus însă cu el o echipă specializată în aceste construcții, astfel că a putut obține concesionarea construirii liniei ferate Târgu Mureș - Miercurea Ciuc, inclusiv tunelurile de la Lunca Bradului, Sărmaș și Izvorul Mureșului. De asemenea, a construit drumul național Târgu Mureș - Miercurea Ciuc, urmând cursul Mureșului, care a înlocuit vechiul „drum de creastă”, prin munți. A construit clădirea școlii din Răstolița, unde a funcționat și ca învățător voluntar; a contribuit la construirea bisericii ortodoxe din aceeași comună.

Ioan Lado de Zakal a fost căsătorit de două ori. Cu prima soție, Tița Gorog-Grecu a avut un singur copil, un băiat, Ioan (Iani), devenit pictor de biserici în Basarabia și Bucovina, plecat apoi în America. Mama sa, Tița, a murit la nașterea lui. Cu cea de a doua soție, Paraschiva Branea, fiica preotului ortodox din Aluniș (Muierău), Ioan Lado de Zakal a avut zece copii, din care șase au murit de mici și patru, toate fete, au supraviețuit: Aurora, Iuliana, Maria și Viorica.

Aurora Lado, căsătorită cu prof. Pompei Grigoriță, „mort de tânăr”, recăsătorită cu Nicolae Chintăoan. Cu primul soț a avut un copil, tot Pompei Grigoriță, fost funcționar la Primăria Târgu - Mureș, nevoit însă să părăsească orașul în 48 de ore, în 1940. Copiii săi mai trăiesc și azi la Târgu Mureș.

Iuliana Lado, căsătorită cu dr. Aurelian Iustinian, ajuns medic-șef al orașului Târgu - Mureș, membru fondator al Astrei, prieten cu Emil Aurel Dandea, primar și deputat de Mureș. Aceștia sunt bunicii doamnei dr. Voica Foișoreanu (n.1941), prin fiica lor Paraschiva Iustinian, căsătorită cu dr. Constantin Foișoreanu. Voica este soția scriitorului Romulus Guga (1939-1983), fostul redactor-șef al revistei „Vatra”.

Maria Lado, căsătorită cu contele Simon Denes, român, cu care a avut o fiică, Flora, care a studiat engleza la Londra, dată afară din învățământ în 1948, ajunsă femeie de serviciu la bancă.

Viorica (Pica) Lado, căsătorită cu preotul Teodor Moldovan din Sântu, iar apoi în Răstolița. Femeie deșteaptă, inteligentă, plină de vioiciune și energie, păstrate de la strămoșii săi, chiar dacă avea un handicap (semi - paralizie), motiv pentru care sătenii au ales-o primăriță.

Cât privește Ladoșii rămași în Săcalu de Pădure, aceștia au avut un destin mai puțin fericit. Vorba părintelui Todea „*nici-o bogăție nu este veșnică*”. Așa s-a întâmplat și cu ei. Datorită multor evenimente petrecute de-a lungul vremii, prin marile schimbări sociale ce au avut loc, încet, încet, în locul bogăției și-a făcut cuib sărăcia, astfel că unii dintre aceștia au ajuns la o stare de decădere aproape totală, pierzând tot ce au avut cândva moșii și strămoșii lor, ajungând chiar servitori pe la gospodarii mai înstăriți ai satului.

Surse de informare

Wikipedia, enciclopedia liberă;

Romulus Sever Todea, *Săcalu de Pădure – monografie, ediția a II-a, revăzută și completată*, îngrijită de Ilie Șandru, Ed. Nico, Târgu Mureș, 2014;

Informațiile primite despre familia Lado, de la doamna Voica Foișoreanu din Târgu Mureș, una dintre urmașele familiei Lado.

Aspecte ale modernizării și occidentalizării învățământului superior din Transilvania (1850-1918) și confluențele lui europene

Nicolae Victor FOLA*

Aspects of Modernization and Westernization of Higher Education in Transylvania (1850-1918) and its European confluences

Abstract

Higher education in Transylvania between the Revolution of 1848 and The First World War has been subject to several improvement projects(until then only partially accomplished), the intra-Carpathian region being a border zone at the junction between the countries with insufficiently reformed university systems of education and the sphere of influence of the former Germanic model . Within the frame of the implementation of the Austrian reform of the educational system(1849-1853), this adds to the education related mobility of Germanophile teachers and students , the so called „ peregrinatio academica”. During the Austro-Hungarian dualism , the Hungarian educational policy develops, centered upon the strategy of consolidation of the Hungarian unitary concept . The German and Swiss universities remain the most popular ones, while the non-German and non- Hungarian universities within the Empire (Poszony/Bratislava, Kracow, the Prague and Zagreb University) quickly became centers of the national movements. The distinctive features of the national identities got more and more defined over time, while the national movements intensified. As a consequence, within the context of the changes brought by the world war and the tendencies of redefining the European societies, the Habsburg Empire(however, not the only one) fell, and the world evolved towards new horizons of developement.

Key-words: Scientific and technical progress, educational progress, intellectual elites, institutional modernization

Dezvoltarea culturală europeană, în accepțiunea a ceea ce include în „valorile culturale lungi” (secolele al XII-lea - al XIV-lea), în contextul introducerii unor inovații tehnice și economice (din secolul al XII-lea în Europa Occidentală se consideră că s-a atins prosperitatea economică), a promovării păcii sociale, chiar a încercării de coagulare a începuturilor societății civile se înființează primele universități. În primul val, în Europa Centrală și de Est iau naștere universitățile din Praga (1348), Cracovia (1364), Pecs (1367), cu funcționare intermitentă fiind cele din Buda (1389) și Pressburg (1456). În al doilea val se cuprind universitățile din Rostock (1419), Königsberg (1544), Lemberg (1661). Evoluția lor a fost stimulată de Iluminism și valorile lui, în primul rând autoeliberarea prin cunoaștere (idee cardinală, pentru Immanuel Kant), alături de triada libertate-egalitate-fraternitate, promovată de revoluțiile burgheze. Spațiul geografic circumscris acestor procese cuprinde nordul Italiei, Elveția, Beneluxul, Anglia, jumătatea vestică a Germaniei, nord-vestul Franței, Suedia, regiuni care până azi se constituie ca „inimă” a continentului. Tentația de explicare a acestui avangardism doar prin cauze economice nu este suficientă. Prevalează factorul uman și avangardismul cultural al societăților acestui areal. Dovada o reprezintă utilizarea tiparului cu litere mobile, în 1447, iar majoritatea tipografiilor (ca și a universităților) se concentrau în acest spațiu (rol important îl au aceste zone până azi, de fapt, în cadrul Uniunii Europene).

* Profesor doctor, Târnăveni; e-mail: doinafola@yahoo.com

În intervalul temporal ce începe cu prima revoluție științifică (1600-1650), respectiv cea de a doua (1825-1850), care se interferează cu prima revoluție industrială (1750-1800) și cea de a doua (1850-1900) are loc instituționalizarea științei și extinderea procesului de comunicare și, desigur de instruire. Se include întregul evantai de categorii ale științelor: exacte (matematica și informatica), științele naturale (și științele comportamentului), cu științe ale socio-educării de decizie, științe aplicate și științe sociale, umane și artele.¹

Modernizarea, în sensul cuprinderii globale a transformărilor comprehensive cunoscute de societatea europeană și cultura ei, începând cu perioada Renașterii, continuă cu Reforma, iluminismul, mergând spre istoria recentă, în timp ce modernizarea este în opoziție directă cu teoria ciclică a evoluției omenirii. Interpretările moderniste implică componente ale metamorfozelor intelectului, dar și ale socialului și revoluției tehnologice, integrând relațiile fundamentale între individ, timp, natură, umanitate. Meandrele (și desigur, nuanțele interpretării) modernizării, conform sociologiei istorice cuprind interpretarea europocentristă a așa-numiților „evoluționiști”, dar și a celor care investighează căile „condensate” de evoluție a societății (unele cu accent pe progresul industrial și tehnologic). Începând cu anii '60 ai secolului trecut se analizează aspecte ale mentalităților colective, ale relațiilor democrație-bună guvernare-eficiență, corelate cu modernitatea, dar și manifestarea unor componente de psihologie socială, inovație și succes personal, respectiv spirit antreprenorial, în contextul practicării unui discurs liberal. Reflexivitatea implică trecerea de la metafizicile speculative la științele empirice, interpretarea istorică, dar și sociologică, antropologică și etnologică, dar intervin, selectiv și componente diverse, a ceea ce se constituie ca industrializare contemporană, raționalizare, secularizare și birocratie în cadrul dezvoltării urbane și asimilării sociale, pe fundalul democrației liberale. Occidentalizarea, ca și concepție, include adaptarea unor valori certe, principii și norme sociale, implică o puternică aculturație, atât în sfera individului, cât și a comunităților. În natura ei, modernizarea este nonideologică și aduce interdependențe culturale și economice, mai mult decât integrare și unificare.²

În sudul și estul Europei, secolul al XVIII lea a constituit momentul unui demaraj sui-generis vizavi de Europa Occidentală, atunci când franceza devine limbă universală, iar monarhia absolută franceză devine sursă de inspirație pentru despotismul luminat. Înainte de apariția Luminilor, în Moldova și Muntenia se constituie o elită culturală, prin contactele mai vechi cu cultura grecească, iar în Transilvania, lupta lui Inocențiu Micu Klein, precursor al Iluminismului românesc reprezintă năzuințele unei pătri suprapuse, care aspiră spre emancipare. În spațiul cultural și de civilizație a ceea ce s-a numit „coridoare culturale” (academician Răzvan Teodorescu). Se facilita comunicarea între nordul göttingenez spre estul transilvan, dinspre universul flamand spre cel austriac, maghiar și românesc, dinspre mediile universitare și aulice din Halle și Berlin spre cele din Buda, Karlowitz, Sibiu, Blaj, Iași, București, dar și spre Rusia lui Petru cel Mare și Athosul grecesc. Bibliotecile nu au doar rolul lor propriu-zis, dar și de școală de inițiere în cultura umanității. Se adaugă școala (instituționalizată) și biserica, tipografia și editura, cu participarea preoților de diferite confesiuni, reprezentanți ai noii aristocrații, negustori. Tipografii blăjeni colaborează cu Szekeley Paldi Istvan, tipograful Colegiului reformat

¹ Mihail Voicu, *Secolul XXI sau cum descinde secolul XXI din mileniul II*, Ed. Academiei Române; București, 2000, pp. 32-34, 40-41 și 68.

² Cătălin Turliuc, *Modernization and Westernization in Rumania during the Late 19th Century*, în „Transylvanian Review,” vol. XVII, nr. 1/2008, pp. 3-7.

din Cluj, instruit în Olanda, dar și cu Mistotfalusy Kiss Miklos. La Tg. Mureș, nobilul Samuel Teleki își organiza biblioteca pe model iluminist, împrumutat în Viena. Blajul, ca centru cultural avea legături prin Buda, cu Viena, cu Lembergul, spre nord, spre sud cu Thessalonikul, spre sud și est cu Iași, Galați și București. Biblioteca publică a contelui Samuel von Bruckenthal avea bibliotecar vienez, conținea și incunabule și manuscrise, ca și fonduri particulare ale unor personalități transilvănene. El însuși a frecventat instituții din Halle și Jena (științe juridice, politice, filosofie și teologie), menținea legături cu cercurile intelectuale germane și franceze ale vremii și cu francmasoneria (era membru al logii berlineze), investiga, pe baza istoriografiei săsești și istoria românilor și maghiarilor. Se întemeia "Societatea filosoficească și „Societas philohistorum Transilvaniae”. La Alba-Iulia, prelatul romano-catolic Batthyany Ignac înființa biblioteca ce-i poartă numele, incluzând și incunabule. Intenționa să înființeze o Academie de Științe, funcționa o tipografie, dar se fonda și o „Societas Assiduorum” (Societate savantă). Importantă era și Biblioteca Bethlen din Aiud, cu fond de carte bogat. Cărți importante de științe, filosofie, istorie se întâlnesc în toate acestea, la Buda se tipăreau, pe de altă parte, lucrări în maghiară, slovenă, română, sârbo-croată, bulgară, greacă. În comparație cu Occidentul, Europa Central-Estică s-a modernizat mai târziu, structurile medievale se prelungesc până la 1850-1870, ponderea și rolul orășenimii în viața economică și politică fiind la mare distanță în raport cu Apusul. Păturile cultivate, până la 1750-1800 influențează modest viața politică a aristocrației, iar absorbirea ideilor Iluminismului se făcea parțial. Idealurile politice moderne se receptau cu întârziere și datorită rolului conservator impus de Biserică și monarhi, fapt ce explică decalajele existente. Frecventarea școlilor și universităților occidentale, interesul pentru însușirea noutăților promovate de reforme și revoluții devin semnificative în cazul generației luminist-pășoptiste și contribuie la prima afirmare deschisă a orientării spre Apus. Era importantă circulația informației în efortul făcut spre emancipare, dar și în trezirea conștiinței politice. Politica economică a despotismului luminat din Ungaria și Transilvania a contribuit decisiv la crearea unor adevărate rețele de comunicare și au promovat mici revoluții intelectuale, oamenii instruiți în universități au dat tonul în recuperarea distanțelor care separă aceste zone de Europa Occidentală. În pofida diferențelor dintre ele, în planul mentalităților, se răspândesc informațiile, cu caracter pragmatic, iar cei dintâi intelectuali care acordă importanță sunt teologii. Imperiul Habsburgilor a încurajat emanciparea de sub servitudinea mentalităților medievale, prin legislația pe care a promovat-o sub presiunea Aufklärungului german, asigurând ridicarea nivelului de instruire. Prima alfabetizare a unui segment important al comunităților Europei danubiene s-a petrecut în anii despotismului luminat. Intervenția normativă a statului austriac avea ca scop dezvoltarea clasei mijlocii și a capitalismului, dezvoltarea în sens modern. Împărații austrieci acordau importanță ridicării economice, dar și supravegherii administrative a provinciilor, în contextul asigurării integrității statului. Controlau riguros mișcările demografice, dar aplicau și regulile comerciale și cele privind organizarea vieții orașelor libere regești, ca și constante ale politicii Vienei. Interesul Habsburgilor era realizarea unui fel de conștiință austriacă, pentru a asigura siguranța și siguranța imperiului. Germanizarea populației, în special a intelectualilor (în măsura în care a fost posibilă), se extinde în tot secolul al XIX-lea. Imperiul propaga ideile reformiste privind dobândirea demnității colectivităților lingvistice și religioase. Prin o ideologie iluministă cu un caracter mai special urmărea ridicarea nivelului cultural vizat, prin acțiunea de influențare/ridicare de intelectuali a maselor de țărani., pentru

dobândirea conștiinței de sine și conservarea tradiției. Cosmopolitismul austriac percepea stadiul dezvoltării provinciilor sale, comparativ cu Europa Occidentală și pune accent pe asimilarea mijloacelor de instruire și satisfacerea necesităților proprii de cunoaștere. Programele imperiale de ridicare a competenței administrative și economice la un nivel acceptabil a jucat un rol provocator (incitator-n.n.), pentru un segment social din sânul minorităților etnice.³

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în special după 1890, se constată accelerarea modernizării și în Transilvania austro-ungară, desigur, mai accelerat în statul român. Fără să avem pretenția abordării chestiunii sincronismului în dezvoltare, comparativ cu Europa Occidentală, unele trăsături caracteristici ale evoluției istorice se detașează pe fundalul societății. Regimul dualist austro-ungar nu a reușit să determine la nivelul elitelor maghiare, dar și a opiniei publice să-i micșoreze carisma lui Kossuth, aflat în emigrație, față de personalitățile oficiale (Deak, Eötvös, Andrassy). Regimul dualist austro-ungar a salvat pe termen scurt monarhia, dar a slăbit-o pe termen lung. Cisleithania era mai dezvoltată economic și mai avantajată politic, inclusiv prin sistemul de vot din 1907, votul universal pentru bărbați. Monarhia dualistă era grevată de viciul fundamental, menținerea poziției dominante a aristocrației, prin condiție, avere, favoritism imperial, în condițiile dezvoltării clasei de mijloc și a muncitorimii. Nicio grupare și nici un om politic nu se putea prezenta cu un program de perspectivă pentru întreg spectrul problemelor din societate. Pentru Austria, punctul sensibil în problema națională era Cehia. Pentru Ungaria, (n. n.) erau slovacii, slavii în genere și românii transilvăneni. În Ungaria, modernizarea (inclusiv nivelul prelucrării tehnologice și eficiența economică, pe ansamblu, era grevată de menținerea marii proprietăți funciare și a influenței/puterii aristocrației. Ca urmare, caracterul dual al regimului era în pericol din cauza permanentei acomodări și concesiilor dintre Viena și Budapesta.⁴ Pentru zona controlată de Budapesta (Transleithania), majoritatea activităților economice și beneficiilor, rezultate din activitatea rețelei bancare, transportului feroviar, exploatarea producției agricole (morăritul) și industria prelucrătoare, în ansamblu (în industria grea erau puternice participările austriece și germane), se concentra în zona capitalei. Transilvania era periferializată, avea un rol suburbial, față de Ungaria-inclusiv zona locuită de secui era neglijată. Aceștia întrețineau legăturile tradiționale cu România, inclusiv lucrau permanent dincolo de munți (contrar propagandei mitteleuropene). De fapt, mulți istorici evidențiază distanța între dezvoltarea Cisleithaniei, față de Transleithania și, în cadrul celei din urmă, subordonarea economică a Transilvaniei, menținând decalajele economice și de trai ale populației. Deci, erau discrepante economice, de viață, în condițiile în care civilizația budapestană concursa cu cea vieneză (desigur nu economic - n.n.). Istoricul bucureștean pe care-l cităm aici pentru stadiul dezvoltării, cunoscut pentru analizele comparatiste europene făcute, concluzionează, pentru Transilvania, dar și pentru Vechiul Regat, că au realizat unele progrese în modernitate, dar nu au devenit cu adevărat societăți moderne, nu se angajaseră pe

³V. Neumann, *Tentația lui homo europeus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est*, București, 1991, pp. 128, 129, 149-150, și Idem, *Mitteleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat-națiune*, în volumul „Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii”, de Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Edit. Polirom, Iași, 1997, pp. 1454-146.

⁴Academician Camil Mureșan, *Procesul de modernizare a Imperiului habsburgic după 1850*, în *În templul lui Ianus. Studii și gânduri despre trecut și viitor*, Cluj-Napoca, 2000, p. 71.

calea unei dezvoltări economice susținute și au pierdut teren în raport cu rata medie de creștere economică a Europei.⁵

În viața universitară europeană, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-au cultivat vechi tradiții-regulamente, planurile disciplinelor studiate, nu s-au asimilat inovațiile culturale, nici nu s-au făcut deschideri spre gândirea filosofică și științifică, universitățile nu constituiau centre de cercetare. Numărul universităților germane s-a redus, după perioada napoleoniană (noi înființate erau cele din Berlin, Bonn și Breslau). În secolul al XIX-lea, în Europa se concureau două modele universitare, cel german și cel francez. Viziunea germană impunea supremația valorilor culturale asupra celor materiale, iar fundamente teoretice noi se datorează marilor filosofi, Hegel, Fichte, Schelling etc. La baza transformărilor se aflau ideile curentului neumanist (reprezentat de marele savant Wilhelm von Humboldt), dar și ideile filosofico-pedagogice ale lui Fichte și Schleiermacher, implicând liberarea predării și cercetării, dar și cea a alegerii disciplinelor și profesorilor de către studenți. Începutul modernizării se realizase la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la Göttingen, prin reforma ministrului Münchhausen, iar dacă enciclopedia era caracteristic acestui model universitar, accentul pus pe disciplinele teoretice nu însemna neglijarea celor cu implicații practice. Se organiza finanțarea judicioasă, salariile profesorilor se ameliorară astfel încât nu trebuiau să-și caute ocupații complementare. Spre deosebire de Franța, liberalismul german avea în centru organizațiile studențești, ca și un mare număr de profesori cu autoritate, care formau un grup distinct în Parlamentul de la Frankfurt (numit al profesorilor, fiindcă avea nu mai puțin de 52 de universitari). În spațiul universitar francez, au continuat după revoluție să subziste unele laboratoare, dar și unele școli superioare de profil practic (Șc. Superioară de poduri și șosele și mine, École Centrale, viitoarea Ecole Polytechnique, Collège de France), se refăcu Institutul de medicină, erau școli juridice. Au cunoscut progrese când au preluat unele metode de lucru sau organizare germane. Sistemul francez era însă mai puțin liberal și mai riguros scolastic („tirania diplomei de stat”, ca normativ). Universitățile germane erau novatoare, cele franceze vegetau (însă nici nu erau subvenționate suficient), erau supuse cenzurii și „observațiilor politice” (unele discipline noi se introduc după războiul din 1870-1871). Accesul cadrelor tinere se realiza, prin concurs, abia după 1900⁶. Se cunosc cazuri de personalități universitare liberale suspendate.

În spațiul românesc, intelectualii români din Transilvania și Bucovina sunt prezenți, în număr mare și peste munți, ca și corp didactic, în diverse forme de învățământ (până la 49,7%), iar în secolul următor ajung să constituie până la 72% din personalul didactic, în condițiile în care, după 1860 se modernizează educația și se adoptă standardele europene. Modelul intelectualilor transilvăneni se constituie sub influență germană și austriacă și se extinde și peste Carpați. Desigur că au mai fost și influențe grecești, sârbești, bulgare, dar și poloneze și maghiare în școlile din Iași și București.⁷

⁵Bogdan Murgescu, *România și Europa, Acumulări și decalaje 1500-2010*, Ed. Polirom, 2010, pp. 148-149 și 151; Ilie Bădescu, *Sincronismul european și cultura critică românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pp. 171-175.

⁶N. Balotă, *Explorări în istoria universităților europene*, în „Magazin istoric”, Serie nouă, an XXXIII, nr. 12/1999, pp.33-38.

⁷Elena Siupiur, *The Trening of intellectuality in south-east Europe during the 19 th Century, The Romanian Model*, în „Anuarul Inst. de Istorie și Arheologie A.D.Xenopol”, Iași, XXXII/nr. 2/1980, pp. 474,479 și 490.

În anii Iluminismului, în Transilvania funcționau, în 1760, numai 19 gimnazii catolice, ale ordinelor iezuiților, piariștilor și franciscanilor, cu durate de 6,5 și 4 ani. Gimnaziul blăjean se întregea în 1772 cu un curs de filosofie și teologie, ulterior devine liceu, așa cum aveau și confesiunile maghiare și sașii. Limba de predare era latina, dar, în unele gimnazii și licee, cu aprobarea consistoriilor bisericești se predă și în limba maghiară și germană (doar la școala ortodoxă din Scheii Brașovului și la Blaj se predă în limba română). Cel mai bine suplinea lipsa unei universități propriu-zise în Transilvania Colegiul academic catolic din Cluj, frecventat de catolici maghiari, germani, greco-catolici români și armeni. După 1750, funcționa cu facultate de filosofie și teologie, de trei, respectiv patru ani. Absolvenții primeau titlurile de baccalaureus, magister și doctor.

Directiva „Norma Regia (1781), „Regulamentul școlilor naționale din 1784” și dispozițiile complementare ulterioare au creat posibilități suplimentare pentru români, ca și pentru maghiari și germani. Românii ortodocși, neavând gimnazii și licee beneficiau pe de o parte de înființarea școlilor elementare, dar și de frecventarea institutelor de învățământ catolice și greco-catolice secundare și superioare.⁸ Reorganizarea sistemului educațional austriac care începe în 1753 sub conducerea lui Gerhard van Swieten, viza înlocuirea sistemului de predare făcut de iezuiți și piariști. Se urmărea pregătirea unui număr suficient de funcționari publici, la nivelul cerințelor reformismului austriac. Programele de studii erau depășite, iar din motive de economie un singur profesor predă disciplinele de studiu la o clasă. Pentru soluționarea problemei instruirii, s-au introdus studiile filosofice (de 3 ani, din anul 1824 de doi ani), pentru tinerii care doreau să se înscrie la facultățile de drept, medicină sau teologie. Termenul de filosofie se referă nu la disciplinele de profil, ci la Facultatea de Filozofie cu trei componente: științe umaniste, științe naturale și matematică. Disciplinele filosofice predate erau logica, estetica și metafizica (ca filosofie a religiei). Se predau latina (consistent), matematica, istoria naturală, istoria universală, fizica, diplomatica și cameralistica (cea din urmă ca amestec pragmatic de geografie, economie și legislație). Greaca veche era materie obligatorie la medicină(!), istoria statului austriac la drept și istoria bisericească la teologie. Profesorii universitari, spre deosebire de cei gimnaziali, aveau o bună pregătire, dar puțin timp pentru cercetare sau pentru a scrie. În componența curriculum-ului se mențin filosofia, istoria, științele naturii, care se regăsesc în tematica subiectelor examenului final, Rigorosen. Directorul de studii, controla strict educația, dar făcea și supravegherea oficială (politică și a Bisericii catolice). Studenții primeau certificate confesionale (din 1804 se introducea și în gimnazii „dublețul” buni creștini și cetățeni supuși).⁹

Foarte restrictive era obligația de a respecta strict conținutul manualelor, nici detaliile nu se admitea să fie schimbate, atunci automat se pierdea dreptul de a predă (cazul filosofului Leopold Reinhold, de la Universitatea din Viena, în 1824). Doar în cazuri excepționale își puteau scrie cursurile, dar textele se verificau de o autoritate superioară, Studienhofkommission. Importante erau considerate știința religiei (pe primul plan), filosofia (după revoluția franceză trebuia să combată „falsele doctrine” considerate periculoase pentru legea și ordinea societății civile) și istoria Austriei. Principalele criterii urmărite erau aspectul politic și cel ideologic. Studiul

⁸ Ioan Chiorean, *Politica școlară a Guberniului Transilvaniei în epoca luminilor*, în „*Studia Universitatis Petru Maior*”, Tg. Mureș, nr. 5/2005, pp. 73-78.

⁹ Peter Strachel, *Regional Traditio*, în „*L'Enseignement de Elites en Europe Centrale (19-20 siècle)*”, Cracovia, 1999, pp. 48-49.

filosofiei urmărea combaterea „slăbiciunii și prejudecăților spirituale ale tinerilor și (educarea) instinctelor needucate” ca și formarea gândirii corecte și coerente.¹⁰ Abia revoluția din 1848-49 și reforma educației au adus în universitățile austriece libertatea de predare, autonomia științifică și a administrației. Munca de cercetare științifică devine mai importantă ca pregătirea profesională. Ultimele legături cu Biserica erau mai mult de ordin principial, dar provocau dificultăți în alegerea decanilor, fiind desființate în anul 1873 (Erich Zollner, „Istoria Austriei”).

Pentru perioada Vormartzului, românii ardeleni au beneficiat, (la nivelul elitelor) de o generație iluministă, familiarizată cu ideile lui Ignaz Felbiger și Christian Wolff, care a furnizat elita Școlii Ardelene și a Supplex-ului și generația liberală (romantică), educate în spiritual filosofiei lui I. Kant și W. Tr. Krug, ideologie care (prin filiera germană), în consens cu spiritual european a pregătit revoluția. În raport direct cu legislația școlară a epocii și spiritului actelor fundamentale datorate episcopului P. P. Aron s-a impus trinomul spiritual format din tipografie, bibliotecă, școli, corespunzând comandamentelor politico-naționale stabilite de Inocențiu Micu Klein și continuate de succesorii lui. La Blaj a funcționat, începând cu anul 1747, cea mai importantă tipografie românească transilvană (a românilor) și de aici au pornit principalele direcții ale mișcării politico-naționale, în veacul dominat de filosofie și rațiune. Nucleul bibliotecii basilitanilor s-a format prin donații și cumpărări de cărți ale călugărilor poligloți, care aveau ca misiune principală calitatea de cadre didactice și educatori ai poporului (în 14 iunie 1747 biblioteca avea în inventar 283 poziții). Fondul de carte a sporit prin donațiile celor întorși din Roma, Viena, Trnava, Trencen etc. Etapa a doua a dezvoltării bibliotecii este în perioada reformelor lui Iosif al II-lea, când călugării au fost comasați într-o singură mănăstire și s-au contopit seminariile. În deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea, biblioteca avea 422 de titluri, cuprinse în 884 volume. Cărțile pledează pentru o bibliotecă de tip enciclopedic, care trebuia să fie utilă procesului de învățământ (în special studenților Seminarului diocesan), multe volume erau reprezentative pentru literatura didactică europeană și cea națională, conferind o importanță culturală aparte complexului bibliologic blăjean. Deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea semnifică un moment organizatoric important în existența școlilor din Blaj, prin înființarea Liceului Greco-catolic (episcopal), cu două facultăți, teologie și filosofie. Seminarul, care exista dinainte de 1831, se transformă în Facultas Theologica (cu durată de 4 ani), iar Facultas Philosophica își desfășoară mai departe activitatea, alături de Regium Gimnazium Balasfalvense.¹¹

Menționăm succinct că intelectualii blăjeni (teologi la „bază”) au fost prezenți în multe localități din afara Carpaților, în primul rând ca profesori și institutori, scriitori, istorici, cercetători științifici, publiciști, muzicieni, pictori, folcloriști, oameni de teatru, diplomați și juriști.¹² Dintre absolvenții Blajului, ca și ai Facultății de Litere din Budapesta și Viena, Ioan Paul a profesat mult timp ca profesor secundar la Slatina și Iași, iar după susținerea unui examen – concurs, între anii 1920-1926, a fost profesor de estetică la Universitatea românească din Cluj.¹³

¹⁰*Ibidem*, pp.50-51.

¹¹Iacob Mârza, *Confesiune și cultură în Evul Mediu*, în volumul „*In honorem Ion Toderașcu*,” (studii reunite de B.P. Maleon și Al. Fl. Platon, Iași, 2004, pp. 329-334.

¹²În amănunt, la N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, Ed. Demiurg, 1994; Ana și Arcadie Hinescu, *Oamenii de ieri și de azi ai Blajului*, Ed. Eventus, 1994 și N. V. Fola, *Școlile Blajului între anii 1850-1918 (Dezvoltarea instituțională și contribuții la dezvoltarea elitelor intelectuale românești)*, Ed. Ardealul, Tg. Mureș, 2009,

¹³I. Georgescu, *Școlile din Blaj*, în revista „*Boabe de grâu*”, nr. 6 (an IV), iunie 1933, p. 341.

Între universitățile din Imperiul Habsburgic, frecventate și de student români, în anii domniilor Mariei Tereza și Iosif al II-lea, pe primul plan este cea din Viena, în care se afirmă, la mijlocul secolului al XVIII-lea, Facultatea de Medicină, respectiv cea de Filosofie și Religie. Acestea erau conduse de un Consistoriu, în locul magistratului numit de Ordinul iezuit, iar membrii ordinului, numiți de împărăteasă predau în continuare filosofie și teologie. Predarea științelor politice și camerale era începută de Sonnenfelds, la o catedră nou înființată, iar Martini și Riegger predau discipline științifice în spiritul luminismului. S-au introdus cărți/manuale în predare, în locul dictării cursurilor. În 1778, se introduce dispoziția care permite și protestanților obținerea de titluri științifice. Cu începerea din anul 1782, titlurile de doctor în medicină și drept se pot obține și de studenții evrei, iar din 1783 se introduce predarea în limba germană.¹⁴ La Trnava, în Slovacia, în școlile catolice, prin strădania arhiepiscopului de Esztergom, Nicolaus Olahus, încă în secolul al XVI-lea se unifica școala orășenească cu cea capitulară, devenind colegiu și se introduc obiecte de studiu din domeniul filosofiei (model nu doar pentru colegiile catolice, dar și cele protestante). Cel mai important rol în dezvoltarea învățământului catolic l-au avut iezuiții, în gimnazii ca cele din Bratislava, Komarno, Trencin, Kosice, etc (două treimi din gimnaziile din Slovacia erau iezuite, restul fiind conduse de piariști). Sub egida arhiepiscopului de Esztergom, Petru Pazmany, în anul 1635, colegiul din Trnava devine universitate iezuită (Studium generale) și în același an împăratul Ferdinand al II-lea îl luă sub patronajul lui, întărindu-i drepturile și privilegiile. Inițial, avea Facultate de Filosofie și Teologie, din anul 1667 și Facultate de Drept. Între anii 1635-1711 a avut 1952 studenți (cu titluri de Baccalaureus și Magister), aproximativ 2/3 proveniți din vestul Slovaciei. În cei 76 de ani a avut și 135 de studenți originari din Transilvania (unul și-a menționat originea românească). Cercetătorul științific dr. Iacob Mârza a identificat 20 de tineri români, în secolul al XVIII-lea, studenți în institutele slovace. Importanța Trnavei pentru românii transilvăneni a crescut după Unirea cu Biserica Romei, iar la Seminarul din Trnava a studiat și viitorul reprezentant al renașterii naționale românești, Inocențiu Micu Klein. Un "Studium generale" era organizat în anul 1657 și de episcopul de Eger, Benedek Kisdy, la Kosice și aprobat de împăratul Leopold I în anul 1660. Acesta îi asigura finanțarea, (avea cursuri de filosofie și teologie). Până în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea instituțiile de învățământ superior ale Ungariei se aflau pe actualul teritoriu al Slovaciei, spațiu care concentra întreg potențialul școlar, spiritual și științific al Ungariei.¹⁵

Studenții slovaci frecventau universitățile din Viena, Cracovia, Padova, Strasbourg, Praga, Paris, evangheliștii mergeau la Wittemberg, iar la începutul secolului al XIX-lea și la Jena și Halle.

La Trnava/Nagyszombat, în anul 1753 funcționa un curs de filosofie de 2 ani, pe lângă cel de teologie. În anul 1760, la Facultatea de Drept se introducea studiul dreptului natural, în 1765 se elaborau directivele reformei în învățământ, proiect dezbătut în anul 1769 de un comitet, din care făcea parte consilierul imperial van Swieten, dar și cancelarul maghiar. Universitatea va avea patru catedre. Noile principii ale

¹⁴Kissné Bolgar Krisztina, *A Habsburg Birodalom felsőoktatási rendszerének alakulása XVIII század második felében*, în „*Libraria*”, Tg. Mureș, anuar, studii și cercetări de bibliologie, 2007, p. 141.

¹⁵*Scurtă istorie a Slovaciei*, Academia Slovaciei (coordonatoare Elena Mannova), Edit. Enciclopedică, București, 2011, pp. 212-213. *Studenții români prezenți de Iacob Mârza*, apud L. Gyemant, *Mișcarea națională a românilor transilvăneni 1790-1848*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 357.

educației, cuprinse în „Norma Studiorum”, din 1770, fixau ca organ conducător Consistoriul, după modelul celui vienez, iar directorii celor 4 facultăți erau membrii (fiind numiți de împărat, ca și rectorul). La teologie, funcționau două catedre de etică, alte două la drept. La filosofie se diversifică obiectele de studiu, iar din 1770 se introduc ca discipline de studiu științele politice și cameralistica, în 1777 etica, estetica și astronomia și își începe activitatea o nouă catedră de matematică. Legea „Ratio Educationis”, din 1777, preciza că rolul învățământului superior nu este doar de a pregăti personal pentru funcții publice și ecleziastice, dar și „...studierea și răspândirea științei în toată țara.” S-au înființat noi catedre la universitate (științe auxiliare ale istoriei, științe naturale, științe agricole, fizica experimentală, mecanica, construcții, geologia, hidraulica) și diverse colecții, în aceste discipline, pentru întărirea caracterului aplicativ. În toamna anului 1777, universitatea se mută la Buda (populația orașului contribuia cu bani, s-a oferit spațiu/clădiri), iar Facultății de Medicină i se oferi clădirea Spitalului orășenesc. Se garantau toate drepturile, pe care le aveau universitățile din Viena, Praga, Graz și Olmutz. După reforma lui Iosif al II-lea, în 1784 Universitatea se mută la Pesta (împăratul urmărea să înlăture influența ecleziastică). Împăratul a eliminat funcția de director (cel de la teologie era contestatar al reformelor) și a restabilit atribuțiile decanilor. Universitatea supraveghea/monitoriza activitatea Academiei Regale și editarea de carte științifică și pedagogică.¹⁶

Din rațiuni pragmatice, legate de progresele economice și îmbunătățirile tehnice (pentru minerit, metalurgie, rețeaua de drumuri, pregătirea finanțistilor etc) s-au înființat școli de profil, care, în secolul al XIX-lea, devin instituții de învățământ superior de sine stătătoare. Academia de Inginerie Militară din Viena, aflată sub patronajul statului începe să funcționeze din 1755. Studenții își însușeau la nivel înalt matematicile și geometria. La Praga institutul care pregătea ingineri a apărut datorită unei inițiative particulare și abia în 1806 devine institut de stat. În Ungaria, „Institutum Geometrico-Hydratehnicum” se înființa la mijlocul secolului al XVIII-lea la Buda și devenea politehnic peste un secol. Școală tehnică superioară funcționa la Selmecbánya din 1735, iar în 1763-1770 se intitula Academie tehnică. Academia Militară Theresianum din Becsujheli pregătea ofițeri din anul 1752. Pentru cadre de stat se înființau, în 1754, Academia Konzuli din Viena și Academia de limbi orientale, pentru diplomați. În 1776, în institutele din Kosice (Kassa), Trnavia, Győr, Nagyvarad (Oradea Mare), Zagreb și în Academia Regală se studiau doi ani filosofia și dreptul (dreptul pentru administrația publică). Specialiștii pentru agricultură și ramurile conexe ei erau pregătiți în Academia de Medicină Veterinară, de la Viena (înființată în 1766), o catedră de medicină veterinară era și la Pecs, din anul 1787 (apoi devine Institutum Veterinarium). Conform legii „Ratio Educationis”, o catedră de economie funcționa la Trnavia, însă primul institut european de agronomie din Europa se înființa, de către Festetics Gyorgy, la Kesztele, în anul 1797. Din motive funcționale, practice, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea „Asociația agricolă transilvană” se preocupă de înființarea școlilor superioare de profil și se adresează, cu această inițiativă, ministerului de resort. Se propun ca locații: Aiudul, Turda, Gilăul, Clujul, iar modelul urmat este bavarez. În anul 1869 ia ființă Institutul de învățământ agricol Cluj-Mănăstur. Candidații lui sunt absolvenți cu diplomă a șase clase de liceu, sau cu diplomă de școală comercială, având în program discipline teoretice și practice. În anul I examenele date erau producția agricolă, chimie, botanică, agronomie,

¹⁶Kiss Bolgar, *op. cit.*, pp. 142-145.

fizică, anatomie și fiziologie animală. În anul al II-lea se preda cultura plantelor, creșterea animalelor, studiul mașinilor și instrumentelor agricole, iar în anul final economie rurală, igienă veterinară, drept și contabilitate agricolă. Absolvenții primeau diplomă de „agronom diplomat.” Nu se cunoaște numele niciunui profesor român.¹⁷

În 1848, când sistemul politic condus de Metternich a sucombat, moto-ul legitimării revoluției din martie în Austria era „...știința și învățarea/educația sunt libere”. Atunci se conturează caracteristicile sistemului educațional modern austriac, pe toate componentele lui, datorate unui trio cuprinzând excepționali învățați, deopotrivă teoreticieni și practicieni, Bonitz, filolog clasic berlinez și austriecii Exner și Leo Thunn, care au realizat „Marea Chartă”, a educației central-europene. Gimnaziul, cu structură de studiu de șase ani cunoștințe practice și, cu cei doi ani de „studii de filosofie” pregătea candidații pentru universitate, iar liceele, ca instituții autonome se afiliuau direct universităților. Absolvenții liceelor primeau o instructivă solidă, verificată prin examenul de maturitate). În gimnaziu, primii patru ani de studii erau de gramatică, iar următorii doi de studii umaniste. Nu se aplica un curriculum clasic pur, ci o combinație de filologie și științele natural. Comisia oficială a educației (Studienhofkommission) prezenta programa analitică cu îmbunătățirile necesare gimnaziului. Ministrul Fr. Von Sommaruga a început reforma, numind în comisie un excelent slavist, Safaryk (și continuă ministrul Dobhnhof, apoi contele Leo Thunn), fiind numiți în comisie apoi Ernst von Feuchtersleben, Franz Exner (profesor de filosofie la Praga), Freiherr von Helfert, student praghez al lui Exner. Se adaugă colaboratori de valoare, Gindely, Curtius, Mocnik etc. În ianuarie 1850, se puneau bazele publicației „Zeitschrift für Österreichische Gymnasien”, redactată de Hermann Bonitz, J. Mozart, J. G. Seidle, Adalbert Schifter, organ de presă pedagogic care se va menține șapte decenii. Exner era influențat de filosofia religioasă a lui Jacobi și Salat, dar nu se aplicau încă în învățământul austriac preceptele psihologico-pedagogice ale lui Herbart. Exner, apropiat de teoriile logicianului Bernard Bolzano a redactat principiile esențiale ale „Organisationenwurfes” și pune în discuție principiile educației publice. Noul gimnaziu de 8 ani se diviza în ciclul inferior, de 4 clase și cel superior, cu același număr de clase. Disciplinele predate cuprindeau: limba latină, limba greacă(veche), educația religioasă, lb. germană, istoria, geografia, matematicile, geometria și un număr de discipline opționale. Sommaruga preciza intențiile de fundamentare științifică ale educației, după modele avansate, germane și libertatea studiului și învățării. Reforma a început cu gimnaziile. Legea școlară „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich” se publica în septembrie 1848 și se definitiva prin decret imperial în anul 1854.¹⁸

În gimnaziu se studiau: lb. latină, greaca veche, lb. germană, istoria, geografia, matematica, științele naturale. Pentru cei care candidau la facultate se adăuga un curs pregătitor de filosofie și literatura germană. Gimnaziul inferior urmărea asigurarea unei educații complete, care să optimizeze școlile reale respectiv cele orășenești. Literaturii germane i se acorda o valoare formativă de excepție, în toate provinciile Coroanei în detrimentul limbii materne a negermanilor. Științele naturale și matematicile au devenit materii cu rol deosebit, parte a educației

¹⁷ Ibidem, pp. 146-147. Pentru Institutul din Cluj, Stelian Mândruț, *Învățământul universitar juridic și agronomic din Transilvania în epoca dualismului austro-ungar*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXXII/1993, pp.179-180.

¹⁸ Rainer Lettner, *The Reform of Austrian Secondary Education in 1849*, în „L'enseignement des Elites en Europe Centrale (19-20-Siecle)”, coordonator R. Kulczykowski, Cracovia, 1999, pp. 66-69.

generale, completând predarea limbii și istoria. Se fixau categoriile de profesori (după calificare, titlatură, examene luate – n.n.), diriginții/îndrumători ai claselor, directorul cu atribuțiile sale, ca și cele ale organului colectiv, consiliul profesoral (elemente păstrate până azi), ca și subordonarea față de inspectoratele școlare și administrația locală. În activitatea universitară se introduce autonomia (garantată) a activității, libertatea de studii și cercetare, iar universitățile cuprindeau 4 facultăți. Se atașau gimnaziului două cursuri obligatorii. Unul cuprindea 2 lectii/teme de educație religioasă, 5 de filozofie, 6 de matematică, 2 de filologie latină. Al doilea cuprindea 2 lectii de educație religioasă, 5 de filozofie, 8 de fizică, 2 de filologie latină/pe săptămână, iar predarea matematicii și fizicii se concentra pe perioade scurte. Istoria naturală și cea universală erau materii opționale. Conform legii educației, gimnaziul acorda atenție egală limbilor clasice și literaturii lor și limbilor moderne și științelor. În contrast cu alte state europene, Austria promova un sistem de predare/educare ce cuprindea limbile moderne și științele într-un sistem integrat, devenind promotoare în domeniul extinderii și consolidării orizontului științific al cunoașterii. Tinerii erau educați în direcția participării active la viața culturală, conform unei concepții asupra lumii avea rădăcinile în știința și cultura lumii vechi și moderne, europene. Școlile erau percepute ca organisme viabile și capabile de dezvoltare în cadrul societății.¹⁹

Reforma austriacă a învățământului, se remarcă, pe lângă modelul german a avut și influențe franceze. Accentul nu mai cădea pe religie și atitudine obedientă față de stat, ci pe pregătirea studenților pentru pregătirea universitară. În locul predării tuturor disciplinelor la nivelul unei clase, fiecare profesor își predă disciplina proprie. Științele naturii erau predate de profesori tineri și entuziaști, iar critica și disputele erau încurajate, nu sancționate. Se constată o stratificare, o divizare a studenților. Primul gimnaziu înființat în Austria a fost Akademische Gymnasium, iar Schlottemgymnasium nu era supus secularizării și era mai popular în rândurile nobilimii, avea și mulți cursanți evrei, iar profesorii benedictini încurajau clericalismul. În Ritterakademien (colegiile pentru cavaleri), cel mai prestigios era Theresianum (fondat de Maria Tereza la 1746). Profesorii erau inițial iezuiți, apoi călugări piariști, iar elevii proveneau din familii de aristocrați și mari burghezi, vizau cariera militară sau politică. Până în 1914, programa cerea studierea limbii latine, respectiv a limbii gecești vechi (punctul culminant era citirea lui Aristotel). Obligându-i pe adolescenți să parcurgă autori a căror experiență o depășea cu mult pe a lor, gimnaziul îi pregătea pe cei mai capabili absolvenți să jongleze cu abstracțiunile. Un studios care la 18 ani îl asimila pe Sofocle, nu ezita să-și formuleze mai târziu propriile maxime. Deși reformele lui Bonitz și Exner au micșorat cerințele de memorare sistematică, tendința de a învăța papagalicește pasaje întregi se menține. Acest gen de exerciții reușeau să imprime cunoștințe remarcabile de literatură veche și mitologie, în minți complet diferite. În afara accentului pus pe sintaxă, exercițiile de traducere a textelor vechi facilitau deprinderea de obiceiuri, a improvizației verbale, cu transpunerea instantanee a gândurilor în cuvinte. Discursurile politice și prelegerile universitare erau împănate cu aluzii la auctori greci și latini, insuflând fiecărui student conștiința faptului că participă la un demers cultural început cu milenii în urmă.²⁰

Respectarea tradiției s-a datorat preoților catolici, care continuau să predea în școlile primare chiar și după anul 1918. Călugării piariști împărtășeau spiritul iosefinismului, învățau deopotrivă pe evrei și creștini, fără să se preocupe de

¹⁹*Ibidem*, pp. 69-73.

²⁰William Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Ed. Polirom, 2000, pp. 79-80 (se menționează studenți ajunși somități în diverse domenii).

convertirea celor dintâi. Nu întâmplător școala elementară piaristă de la Praga, datorită performanțelor ei excepționale era preferată de evrei.

În gimnazii era o disciplină strictă, frica de eșec era profundă, fapt reflectat și de lucrarea "Interpretarea viselor", Viena, 1900, a lui Sigmund Freud. La nivelul învățământului superior, Fr. Jodl se plângea că niciunul dintre studenții lui nu știa să citească în franceză sau engleză, iar după șase luni de greaca (veche) nu ajungeau să citească din Tucidide. Avocații, cunoscători de germană și latină, avertiza el „nu erau bine pregătiți pentru a administra Boemia, respectiv Carniolia. Instruirea în lb. germană (nu în cehă), în gimnaziile cehești încuraja atitudinea slugarnică față de superiori. În schimb, în Ungaria, se cerea folosirea lb. maghiare și se excludeau progeniturile nemaghiarilor, iar în Slovacia și Transilvania, lipsea o bază economică suficientă (n. n.) a elitelor locale (efortul trecea tot pe intelectualii bisericești, parțial pe laici). Profesorii universitari austrieci, de economie și drept, erau funcționari superiori și, nu puțini, jurnaliști. Ca membrii ai aparatului birocratic, profesorii se ocupau, mai întâi de toate, de organizarea examenului de doctorat, care atesta dreptul unui candidat de a-și practica profesiunea. „Rigorosen”-ul consta din o probă orală, în care patru profesori chestionau candidatul, câte un sfert de oră. Deși programul Universității din Viena era foarte solicitant, cu excepția medicinei și facultății economice nu atrăgea studenți străini. Femeilor li s-a permis să urmeze filosofia la Viena abia în anul 1897, iar trei ani mai târziu și medicina, cu toată opoziția universitarilor. Motivul, împăratul a decretat că femeile musulmane din Bosnia meritau să fie doctorițe (deși, în mediul universitar circula ideea că ele au creierul mai puțin dezvoltat ca bărbații). Universitatea vieneză a inițiat organizarea căminului cultural ca centru de educare al adulților, respectiv învățământul seral pentru muncitori. În pofida inerției birocratice, după 1850 Imperiul Habsburgilor a cunoscut multe idei noi, în tehnică, medicină, științe umane, în teoria socială. Pionierii ideilor noi, E. Mach, Ed. Husserl, S. Freud, O. Neurath, L. Wittgenstein etc., au știut să-și exploateze solida educație clasică, profitând de exercițiul dobândit în oratorie. De la diverși preoți-profesori, evrei practicanți, filologi și istorici, tinerii dobândeau un aparat intelectual care le permitea celor dotați să interpreteze mediul pestriț în care trăiau. Având capacitate de perpetuare a deprinderilor tradiționale, învățământul austriac își educa absolvenții cu cele necesare pentru a schimba radical moștenirea primită.²¹

În anii revoluție din 1848-1849, în Programul de la Blaj, punctul 13, referitor la instruire și educație prevedea: „Națiunea română cere înființarea școlilor la sate și orașe, a gimnaziilor, institutelor militare și tehnice, seminarii preoțești și o Universitate română.”²² (doar teologia blăjeană și cursul de drept, de doi ani, erau, până atunci, de nivelul superior). Într-o primă petiție, după revoluție, delegații românilor cereau înființarea unei facultăți politico-juridice la Blaj, motivând prin nevoia pregătirii de personal competent în administrație. O a doua petiție (primeia nu l s-a răspuns), înaintată de 11 fruntași transilvăneni și bănățeni solicita (sub influența lui Șaguna) înființarea unei universități „într-un loc potrivit” (nu neapărat la Blaj), pentru studenții români, care au pierdut deja doi ani prețioși. A treia petiție, înaintată la 29 decembrie 1850 (A. Șaguna, Șt. Șuluțiu, A. Iancu, G. Barițiu, T. Cipariu) solicita o facultate filosofico-juridică cu sediul la Cluj, căci celelalte națiuni le aveau pe ale lor. Ideea înființării unei universități comune la Sibiu era respinsă, pe motiv că orașul

²¹ Ibidem, pp. 80-85.

²² *Istoria României, Transilvania* (coordonator prof. univ. dr. A. Drăgoescu), volum I, 1997, p. 825.

este situat în extremitatea sudică a provinciei. Neprimindu-se răspuns, se înaintă o petiție-memoriu în 16 ianuarie 1851 direct împăratului, pentru toți românii din imperiu. Națiunea română, ajunsă la conștiința de sine, având limba dezvoltată în sfera bisericească și în afara ei, având unii reprezentanți la nivelele superioare solicita posibilitatea instruirii moderne, în limba maternă, solicitând ca locație Clujul. Era respinsă de factorii vienezi înființarea universității germane în Sibiu (deși exista facultatea de drept săsească, de renume – n.n.), iar studenții în drept și administrație erau necesari, în perspectivă (susțineau ideea, în special S. Bărnăuțiu, Al. P. Ilarian și Iosif Hodoș).²³

Răspunsurile, mai mult sau mai puțin directe de respingere, erau de tentă absolutistă, specifică deceniului postrevoluționar. Șaguna era muștrat că „... face cauză comună cu oameni neodihniți,” lui Timotei Cipariu i s-a spus că nu va mai studia la Viena și să se retragă pe postul lui de canonic. Guvernatorul Transilvaniei, Karl von Schwarzenberg, în timpul unei călătorii de inspecție în Munții Apuseni lua cunoștință de la liderul Simion Balint de această doleanță românească. Acesta spunea guvernatorului, care-i replica că nu sunt bani pentru așa ceva, că, în pofida sărăciei lor, românii și-ar da și cămașa de pe ei pentru ceruta universitate (se știe că A. Iancu, prin testament și-a lăsat averea națiunii, ca ajutor în înființarea unei Adademii de Drepturi, având credința că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii.) S. Bărnăuțiu, în discursul său din Catedrala Blajului a relatat „Cuvântul unui student despre necesitatea unei academii”, pe care îl trimite spre completare lui Papiu și Hodoș, cu intenția de a-l publica în „Gazeta Transilvaniei”. Document de valoare, înfățișează concepția gânditorului, în anul 1852, despre rolul universității în viața națiunii, pentru propășirea românilor transilvăneni. Arată necesitatea funcționării a patru facultăți, (teologie, drept, medicină și filosofie) și consideră că fără ele nu pot spori instituțiile naționale și diversele tipuri de școli. Pe de altă parte, spunea, referitor la relațiile dintre națiunile avute și cele sărace, universitatea poate constitui și o pârgie principală de susținere și promovare a națiunii stăpânitoare.²⁴

În proiectul său, Bărnăuțiu se gândea și la învățământul tehnic, pentru fructificarea practicii, ceea ce îi arată orizontul modern. Primatul îl avea facultatea de filosofie, în accepțiunea includerii disciplinelor umaniste și a celor exacte. Un argument adus, de ordin pedagogic, instruirea în limba maternă, care dă luminarea, fără a respinge pregătirea și în alte limbi. Argumentul de ordin filosofic-social invocat, știința înseamnă putere, înaltă națiunea (au dovedit-o practic, împreună cu Papiu și Hodoș, făcând studii în Italia). Argument psihologic, școala superioară ridică prestigiul în fața străinilor. Desigur și patronează și coordonează școlile, societățile literare, influențează publicațiile vremii (într-o oarecare măsură-n.n.), Pledează pentru părăsirea apatiei /dezinteresului (desigur nu respinge rolul teologiei și bisericii, pe plan moral-comportamental). Sugerează și pericolul deznaționalizării (scrie în anii regimului neoabsolutist), care se poate insinua și prin instituțiile (exclusiv) străine, în acest caz cu tenta de germanizare. Pledoaria pentru cultura juridică și drept, este

²³Cornel. Albu, *Universitatea română a Transilvaniei în concepția lui Simion Bărnăuțiu*, în „Acta Musei Porolissensis”, VIII, 1984, pp. 436-438 și Ioan-Aurel Pop, I. Bolovan, *Istoria Transilvaniei, Cluj-Napoca*, 2013, pp. 237-238.

²⁴C. Albu, *op. cit.*, pp. 438-440.

și un suport pentru cultura națională, dar și pentru cei care se angajează în viața politică a națiunii proprii.²⁵

Avram Iancu, susținător activ al înființării Academiei de drept, întrevădea cu clarviziune remarcabilă soluția cea mai bună a rezolvării problemei transilvane, rezumată în idea „prin noi înșine”. Organizarea învățământului juridic românesc, cerută de nevoia participării națiunii la viața politică a statului reclama existența unor juriști bine pregătiți pentru activitatea dietală, dar și în organismele de conducere locală, inclusive un contingent mai numeros de funcționari. Habsburgii nu se oferă să preia inițiative, nici acum. Pentru români, declara justificat „Gazeta Transilvaniei” într-un apel entuziast din septembrie 1863 nu e numai „o imperativă necesitate, ci chiar o condiție esențială a vieții naționale”, pe care trebuie să o realizeze cu propriile eforturi. Frământările politice ale anilor 1863-1864, opoziția obstinată făcută de mitropolii români școlilor neconfesionale, al căror control le scăpa, în parte deosebirile de vederi între adepții unei Academii susținute de stat și adepții sprijinirii pe forța națiunii au făcut să treacă momentul favorabil, fără să se ajungă la o realizare practică. A contribuit, în mare măsură și faptul că în 1863 se vorbea foarte insistent despre deschiderea unei Universități, în care să se folosească toate cele trei limbi oficiale ale statului.²⁶ Însă planul pașoptist al înființării Academiei de Drept cu limba de predare română era considerat indezirabil, chiar subversiv de autoritățile absolutiste austriece. În anul 1852, cu ocazia vizitei lui Franz Iosif, s-au emis dispozițiile de principiu privind Academiiile juridice de la Cluj și Sibiu. Și Blajul a făcut demersuri pentru o instituție similară, iar poliția a percheziționat concomitent reședința episcopului blăjean și locuința din Viena a lui Ioan Maioreșcu, promotorul întregii acțiuni. Chestiunea aceasta este ilustrativă pentru modul în care puterea habsburgică instrumentaliza politic finanțarea școlii. În 1863, se deschidea Academia din Cluj, compensație pentru pierderea supremației tradiționale în domeniul legislativ a maghiarilor, se preiau la buget cheltuielile celei din Sibiu, a sașilor, iar românii sunt ignorați din nou. Tot ce obțin în această privință este subvenționarea de stat a câte trei profesori la fiecare din noile instituții, chemați să țină prelegeri de drept în limba română studenților interesați, să emită certificate de frecvență și de examene, indiferent dacă pentru specialitatea lor exista sau nu o catedră ordinară. Singura numire pentru cele șase posturi a fost a dr. Ioan Răcuci la Academia de Drept din Sibiu, în 1866. Momentul este trăit de români ca o mare traumă, iar intelectualitatea românească, la chemarea „Gazetei Transilvaniei” începe o lungă campanie de colectare de fonduri bănești în vederea înființării unei facultăți proprii (proiect abandonat abia în anul 1881)²⁷ Dar, puținătatea mijloacelor materiale, obstacolele politice (inițial austriece, apoi ungurești) au făcut ca proiectul să rămână nerealizabil, iar în 1881, fondurile colectate de „Asociațiunea transilvană...” de la Sibiu să fie folosite pentru construirea edificiului Școlii superioare de fete din Sibiu (școala „Astrei”). Acest proiect, chiar nefinalizat, constituie o valoroasă tradiție culturală.²⁸

²⁵ George Em. Marica, *Studii de istorie și sociologie a culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, vol. I, 1977, pp. 169-172.

²⁶ Dr. Simion Retegan, *Străduințe ale românilor transilvăneni pentru înființarea unor instituții de învățământ superior*, în „Alma Mater Crisiensis”, supliment cultural-științific Universității din Oradea, an II, nr. 1, ianuarie-febr. 1994, p. 1.

²⁷ Idem, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Presa Universitară Clujeană, 2004, pp. 240-241.

²⁸ Idem, *Străduințe ale românilor*..., p. 1.

Învățământul austriac, având acest specific ca suport teoretic și filosofic viza formarea de funcționari publici. Funcțiile propedeutice filosofice enunțate erau oferirea unei calificări practice și utilizau metode de soluționare a problematicilor specifice pe baza logicii formale. Se urmărea constituirea unui fundament normativ, conținând elemente de etică a datoriei și subordonării. Înainte de reforma școlară, istoria și filosofia erau discipline opționale, cea din urmă (în accepția de atunci) era concepută ca un fel de abilitate manuală(?!). În timp se contură o opoziție fundamentală între idealismul german și cel austriac, de fapt între respectivele școli de filozofie. Controverse se manifestă între empirismul logic al Cercului de la Viena și neokantieni și existențialiști de mai târziu (M. Heidegger și adepții lui, în primele decenii ale secolului trecut), dar și controversele dintre pozitivisti și teoria critică a hegeliانو-marxiștilor (Școala de la Frankfurt, din anii '60 ai secolului trecut).²⁹

Dacă propedeutica filosofică se generalizează, filosofia kantiană era exclusă complet din sistemul de educație al monarhiei danubiene (excepție făceau discuțiile particulare). Profesorul Ignac Hanusch, de la Universitatea din Praga, după ce a predat filosofia kantiană și-a pierdut catedra și dreptul de a profesa. În Austria și-a menținut influența sistemul tradițional de filozofie Leibniz-Wolff, ca și scolastica, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea câștigă teren empirismul, influențat de școala engleză (Hume, Locke și J. St. Mill). Unele recenzii privind activitatea acestor teoreticieni se întâlnesc în publicația blăjeană „Foaia scolastică” la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Empirismul austriac a fost puternic influențat de epistemologia lui E. Mach, L. Boltzmann și Moritz Schlich. Persistența scolasticii se explică prin dogmaticile solide, prezente în Austria catolică, pe când în metafizica din spațiul spiritual german predomina influența kantiană.³⁰

În comparația dintre universitățile austriece (de prim plan, apoi cele maghiare) și cele germane, învățământul superior al celor dintâi reprezintă un model mult mai tradițional și sever, față de cele germane. Puterea civilă controla sistemul instructiv-educativ, inclusiv în zonele negermane, iar păstrarea moștenirii conservatoare/medievale, a împiedicat introducerea modelului german reformat. Modernizarea a inclus înmulțirea seminariilor la discipline ca: filologia, istoria, matematicile, fizica, dar și clinicile urmăreau perfecționarea profesională și științifică. În statele germane, în condițiile aspirației spre unitatea națională s-au dezvoltat marile sisteme filosofice (Hegel, Schleiermacher și Fichte). Curentul neo-umanist, reprezentat, pe lângă ultimii doi lideri spirituali amintiți mai sus de von Humboldt, pune accent pe libertatea de a învăța, preda, independența și libertatea cercetării și studiului și pe enciclopedism (elemente experimentate inițial la universitatea berlineză). Prin corpul profesoral și studenți au fost influențate progresiv universitățile mai vechi, tradiționaliste. În statele catolice din sudul Germaniei (Bavaria, mai ales) se mențin unele influențe apropiate de cele menționate în Austria. Guvernanții germani urmăreau în permanență păstrarea controlului politic al universităților (în Parlamentul de la Frankfurt au fost prezenți 52 de universitari).³¹

În Austria, predarea filosofiei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea prezenta dificultăți, în condițiile în care cercurile conservatoare agreau ideologia catolică și scolastica. Dacă inițial se preda după cartea publicată în limba latină (folosită până în anul 1822 și retrasă în 1835, criticată ca având anumite influențe kantiene) a profesorului vienez Johann von Liechtenfels, în spiritul cerut de Exner s-

²⁹R. Lettner, *op. cit.*, pp. 71-75.

³⁰P. Strachel, *op. cit.*, pp. 44-47.

³¹Chr. Charle, J. Verger, *Istoria universităților*, Institutul European, 2001, pp. 80-81.

a redactat o lucrare care încerca să fundamenteze filosofia pe credința religioasă și ideile antiraționaliste ale lui Fr. Jacobi. Încheierea reformei învățământului în 1854 consacră rolul filosofiei, introdusă ca disciplină academică alături de drept, medicină și teologie în Academia austriacă, fondată în 1848, iar cercetarea istoriei, ca și propedeutica filosofică este prezentă în facultăți și în anii superiori de liceu. Filosofia se studia obligatoriu în institutele juridice, iar din 1853 propedeutica filosofică devine disciplină obligatorie de studiu în gimnazii. Manualul de filosofie care va fi folosit în Austria, ca și în Italia și Ungaria, intitulat „Leibniz și Herbart”, din 1849, aparținând universitarului Zimmerman va fi folosit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (deși s-au utilizat, mai puțin și manualul profesorului tomisto-aristotelian Otto Wilmann din Praga și altele). Se urmărea dezvoltarea unei etici raționaliste, cu elemente aparținând concepțiilor lui Wolff și Leibnitz.³²

Manualul de filozofie frecvent folosit în Austria, ca și în Ungaria și Austria, a fost „Leibnitz și Herbart” și aparținea lui Zimmermann, inițial profesor universitar la Olmutz, apoi la Praga și Viena (până în 1896), filosof oficial al monarhiei. În spațiul universitar și în cel public se dezvoltă o etică raționalistă și utilitaristă, care înlocui elementele de dogmatică catolică și cele ale raționalismului lui Wolff și Leibnitz. Alt curent etic, combinat cu elemente de logică matematică, reprezentat inițial de lucrarea „Doctrina științei”(1837) a dus la constituirea unui sistem axiomatic-deductiv, cu rol de instrument al percepției raționale în orice domeniu al cunoașterii. Desigur, componente ale lui se regăsesc și în învățământul superior și mediu din Transilvania, în curriculum-ul filosofic al lui Zimmermann și în psihologia lui Lindner. Pe un plan secund, se manifestă o orientare critică, din filonul filosofiei speculative a lui Hegel, cu nuanțe de analiză logică, dar și de psihologie empirică, cuprinse mai târziu în filosofia analitică. În ediția a doua, revizuită, a lucrării lui de psihologie, Lindner arată o puternică influențare de Herbart, preconiza folosirea metodei inducției, dar și a celei genetice. Pregătea terenul pentru filosofia lui Freud, a analizei terapeutice, dar se constituia și ca metodă de investigare în analiza socială și culturală. Și în învățământul teologic greco-catolic, dar și în cel ortodox român din Transilvania (elitele teologice ale Sibiului făceau studii în Germania) întâlnim modernizarea curriculară, în sistem central-european. Se introduc discipline cu finalitate practică (economie rurală, medicină pastorală), ca și grădinaritul, creșterea animalelor în învățământul mediu), se urmărea îmbogățirea dotării/logisticii, sub forma grădinilor școlare/experimentale, stupini moderne, loturi agricole pentru aplicații agrotehnice etc. Se adaugă activitatea unor conferențieri de prestigiu ai „Astrei”, dar și preluarea unor înnoiri din partea asociațiilor cooperatiste germane și maghiare din Transilvania.³³

Cursurile de inspirație kantiană, predate anterior revoluției la Blaj (după prelucrarea făcută de Krug), parțial și volumul publicat de A.T. Laurian, la București, din același autor de inspirație kantiană au constituit suportul teoretic al ideilor din programul de la Blaj, în corelație cu argumente de ordin juridic, Timotei Cipariu a tradus la Blaj integral manualul lui Krug (nu doar partea de filozofie, dar și etica și estetica), iar în 1870 tipărea manualul „Filosofia aplicată. Dreptul natural și etica lui Krug.” La Iași, Simion Bărnuțiu continua, amplificându-le cursurile inițiale de la Blaj, în învățământul superior. Dar lucrările bărnuțiene au fost inspirate din Krug, port-drapel al liberalismului în Europa Centrală și Răsăriteană, instrument al rezistenței

³²P. Strachel, *op. cit.*, pp. 48-64.

³³N. V. Fola, *Școlile Blajului între anii 1850-1918 (Evoluția instituțională și contribuții la dezvoltarea elitelor intelectuale românești)*, Edit. Ardealul, Tg. Mureș, 2009, pp. 71-72.

față de restaurația catolică în spațiul germanofon. Afinitățile arătate de profesorul, gânditorul și ideologul transilvan față de Kantianism nu se pot despărți de Școala romantică germană de istorie a dreptului, reprezentată de Karl von Savigny și Eichorn. S-a teoretizat astfel cultul comunității naționale, sentimentului patriotic, istoriei idealizate și tradiției, cu accent pe studiul istoriei naționale. Se resimte poziția antidogmatică și antiteologică, primatul moralității kantiene, dar se introduc și unele elemente din filosofia lui Fichte, fapt care face concepția filosofică mai puțin abstractă, realist și practică. În școlile blăjene se foloseau ca manuale „Propedeutica filosofică pentru gimnaziul inferior”, „Psihologia empirică” (1852), „Logica formală”, influențate de ideile lui Zimmermann, dar și „Psihologia lucrată pe bazele psihologice și etice ale realismului herbartian” (edițiile 1863, 1873, 1903), manual al profesorului sibian Ioan Popescu, respectiv „Psihologia precedată de somatologie și urmată de logică elementară”, 1896, a profesorului arădean Petru Pipoș. În bibliotecile blăjene se găseau atunci și lucrările „Logica” și „Criticile” lui Titu Maiorescu, ca și publicația didactică sibiană „Organul pedagogic.”

Pedagogia europeană cunoaște în anii 1850-1918 transformări esențiale, de esență. Ea se sistematizează, în funcție de fundamente filosofice, de psihologie și sociologie, ceea ce a impus modificări de programe și predare. Se discută normele metodologice herbartiene, în pedagogie, interpretări kantiene, ulterior interpretări filosofice contemporane și curentele pedagogice ale „Școlii active.” Acum se desprinde pedagogia de filozofie, devenind autonomă, dar nu independentă de ea. Apare pedagogia experimentală, fenomen important (de influență germană), odată cu psihologizarea și sociologia disciplinei. Modalitățile de abordare pedagogică sunt povestirile, romanele, eseurile, studiile pedagogice, cu două direcții, inductivă și deductivă. Dacă în orientarea psihologică se valorifică teoriile educative ale lui Rousseau (educația „axată pe copil,” cu cerințele și trebuințele lui), latura sociologizantă se centra pe educație și avea un caracter rigorist, de inspirație herbartiană. Accentul pe promovarea noutăților și experimente este relevantă în activitatea „Școlii experimentale” de la Blaj, inițiată de Toma Cocișiu (își începe activitatea prin 1917 și continuă în anii interbelici), activitățile depuse au rezonanță nu doar în instruirea din România Mare, ele sunt apreciate la nivelul ministerului de resort, și este cunoscută și comentată de revistele de pedagogie franceză.³⁴

La sfârșitul secolului al XIX-lea încep să absolve primele femei cursuri învățământului superior, prima licență de filosofie se ia în Austria în 1897, iar la Budapesta, în 1898, prima licență în matematică și fizică, primul titlu de doctor îl obține în Austria, Gabriela Wartesleben, în 1900. Prima femeie cu studii post-universitare în Austria și Germania a fost specialistă în filologie romanică Elise Richter, evreică asimilată, coordonată de profesorii Adolf Musssafia și W. Meyer-Lubke (a fost autorizată să predea în universitate în 1907). A fost exterminată în lagărul de concentrare de la Theresienstadt, de naziști. Se adugă, după război, germanista Charlotte Buhler, în domeniul esteticii și psihologiei adolescenților, Marianna Thalmann, în istorie literară, Erna Patzel în studii medievale, iar patologul Carmen Coronini-Kronberg a fost a șasea femeie recunoscută ca lector la Facultatea de Medicină din Viena. Prima româncă, licențiată în filologie și posesoare a titlului de doctor în Transilvania a fost Margareta Hodoșiu Pop, care a funcționat ca profesor și folclorist, soția fruntașului național-țărănist Ionel Pop, stabilită la Cluj. Absolventă a liceului din Blaj, a urmat la Budapesta Facultatea de Română-Istorie

³⁴ *Ibidem*, pp. 74-75.

(secundar germana și franceza), pe care le-a definitivat la Geneva. Și-a susținut teza de doctorat cu titlul „Poezia populară românească din zona Blajului ” (A roman nepokolteszet Balaszfalva videken) în anul 1915.³⁵

Dacă românii ardeleni (cei care studiau în afara Romei și facultăților de teologie din Slovacia) au urmat la Viena Pazmaneumul, Institutul Sf. Ana, Colegiul Sancta Barbara, Politehnica, Academia de Arte Frumoase (până la 1848-1849), din Transilvania între anii 1831-1848 cinci români au studiat la Institutul de Medicină și Chirurgie din Cluj, 19 la Facultatea de Medicină din Budapesta, între 1801-1848, la seminarul catolic Oradea 169 (cifra nu este sigură). La Liceul din Blaj, au urmat cursurile de teologie și drept 220 de persoane, iar 129 la Gimnaziul din Beiuș. Semnificativă pentru prima jumătate a secolului al XIX-a lea este tendința de limitare a accesului românilor de autoritățile de atunci la formele de învățământ ale timpului. În 1805, Guvernul Transilvaniei solicita episcopului Ioan Bob reducerea numărului de bursieri la Cluj, sub pretextul scumpirii vieții. Același for respingea în anul 1843 cererea episcopului Lemeni privind primirea absolvenților de la Blaj la cursul de drept de la Cluj, pe motiv că românii nu sunt recunoscuți ca „națiune” (medievală), ceea ce încheie accesul la studii mai înalte și la funcțiile publice, după absolvire. În cazul bursierilor Ramonțai se târăgăna mulți ani primirea burselor, măbind frustrarea tinerilor români de acest beneficiu.³⁶ În planul general al instruirii din secolul al XVIII-lea în Transilvania, românii sunt prezenți, în proporție mai mare sau mai mică, în toate centrele educaționale din principat și ținuturile învecinate. În mod firesc, ei se îndreptau spre școlile catolice, dar nu le evitau nici pe cele reformate, evanghelice și unitariene (aceste instituții erau decise, de cele mai multe ori în a nu respecta restricțiile impuse de stat pentru a putea rezista concurenței cu centrele educaționale favorizate prin politicile oficiale). Dinamica studioșilor români, ca și celorlalte etnii arată o caracteristică de bază a perioadei reformiste, stimula avansul multor grupări sociale economice și etnice, până atunci dezavantajate, declanșând noi energii, fidele Curții vieneze.

În anii regimului habsburgic al secolului al XVIII-lea, cu toate eforturile făcute în perioada restaurativă de după 1790, limba maghiară nu reușește să își câștige decât statutul de materie facultativă de studiu. Pericolul deznaționalizării nu vine dinspre rețeaua formativă, ci dinspre regimul de stări, ale cărui posibilități de a utiliza pârghiile puterii scade spectaculos. Educația uniformizată de tip latin, îmbunătățită pe parcurs cu o educație de factură tehnică, științifică și birocratică, supuse acelorași presiuni eșuate de germanizare vor apropia elitele creatoare române și maghiare sensibil în plan valoric (chiar dacă ultimele au beneficiat încă de un suport politic provincial încă deosebit de puternic). Oportunitățile create în domeniul școlar au contribuit la egalizarea relativă a șanselor, iar dimensiunile sociale ale fenomenului, timid) evaluate încă, se arată, cer valorificarea tuturor surselor, indiferent de istoriografia căreia îi aparțin. Rezultatele obținute de cercetătorul academic clujean pe care-l cităm (deși le consideră, în momentul redactării lucrării, parțial relevante statistic, urmând continuarea cuantificării ponderii și efectelor), îi permit concluzionarea unor sensuri interesante de evoluție privitor la structurile sociale elitare. Dacă la instaurarea regimului habsburgic în Transilvania națiunile privilegiate aveau și în mediul urban, ca și în cel rural o intelectualitate

³⁵R. Lettner, *op. cit.*, pp. 48-64. Pentru Margareta Pop, la Ana și Arcadie Hinescu, *Oameni de ieri și de azi ai Blajului*, Ed. Eventus, 1994, pp. 89-90.

³⁶Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității române din Transilvania și Banat (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 351 și 354.

modestă ca proporții, dar consolidată, în mare parte de factură clericală, înspre a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se manifestă, tot mai pregnant, eforturile recuperatorii ale anumitor componente românești, chiar în condițiile în care vechiul sistem politico-juridic rămâne în vigoare. Noua intelectualitate medie română se fortifică în mică măsură pe calea peregrinării academice, sursa ei principală de alimentare o constituie rețeaua școlară internă, care, supusă reformelor, crează în permanență noi șanse de orientare și afirmare.³⁷

La nivelul învățământului superior, Academia Regală de la Oradea era înființată în 1780 de împărăteasa Maria Tereza într-un oraș cu bogată tradiție școlară. Inițial avea o secție de filosofie, dar prin dispoziția imperială din 17 mai 1788 se introduce Facultatea de Drept, de doi ani (după cercetător științ. dr. Stelian Mândruț avea cursuri de patru ani, ca și facultatea de profil din Kosice-înființată în anul 1774, respectiv cea din Bratislava, din 1784). Corpul profesoral avea inițial un conferențiar și suplinitori, judecători și avocați, mai târziu vor predă 15 persoane. Până în anul 1844 cursurile s-au predat în limba latină, apoi obligatoriu în maghiară, iar în deceniul neoabsolutismului în limba germană. În același timp, în Liceul Regal academic din Cluj se predă, din anul 1784 dreptul și filosofia în limba maghiară. În ambele instituții se consemnau un număr însemnat de studenți, dar și profesori români. La Oradea, Nicolae Brbola predă, între anii 1816-1845 dreptul natural, dreptul ginților, dreptul public și bisericesc, iar dintre studenții de atunci, ajunși personalități publice, se numărau: Al. Roman, Em. Gojdu, I. Dragoș, G. Pop de Băsești, I. Popovici, V. Mangra etc. Dacă în anul 1857 erau patru catedre de drept, în 1857 erau cinci și apoi șase. Numărul studenților a sporit între anii 1866-1877, limba de predare fiind maghiara, care înlocuia limba germană. Din anul 1855 se organiza sub numele Academia de Drept cesaro-crăiască, durata de studii fiind de trei ani, în limba germană. În anul 1861, în majoritatea instituțiilor de învățământ superior din Ungaria, Slovacia și Transilvania s-a introdus limba de predare maghiară, iar din 4 mai 1874, Academia orădeană era echivalată ca statut cu facultățile de drept din universitățile Ungariei, cu durata de studii de 4 ani. Creștea numărul de catdre, a crescut numărul studenților și al orelor de studiu. Se predau: dreptul roman, dreptul penal, filosofia dreptului, economia politică, procedura civilă și cea extraprocesuală, dreptul comercial și cambial, statistică, drept administrativ ungar, istoria dreptului și drept canonic, politică, drept public maghiar, introducere în drept și științele statului. Cursuri suplimentare și facultative erau dreptul universal, statistica statelor europene. În ultimul an de studiu se făcea bifurcarea în specialitatea științe juridice ori științe de stat. Singurul cadru didactic român, cunoscut acum era dr. Nicolae Popovici, lector la igiena publică. Numărul studenților români, până la 1918 era sub 105, o proporție modestă. Funcționau societăți ale studenților români, de înțajutorare (1868) și de lectură (1872). Ele stimulau eforturile de impunere a deputaților români în Parlamentul Ungariei, dar și de sprijin și solidaritate cu mișcarea memorandistă, în anii 1898-1899, în timpul episcopului Lucian Bolcaș.³⁸

Ea a prezentat un mare interes pentru tinerii români, între 1790-1848 au urmat cursurile ei 318 studiosi români. În aceeași perioadă, cam 2000 tineri români

³⁷Remus Câmpeanu, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, pp. 313-315.

³⁸C. Sigmirean, *op. cit.*, pp. 134-135. St. Mândruț, *Învățământul universitar juridic și agronomic din Transilvania în epoca dualismului austro-ungar*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXXII/1993, pp. 169-170 și 175-176 (mențiuni și la L. Gyemant și R. Câmpeanu, *op. cit.*)

au urmat reformatul Liceu regesc din Cluj.³⁹ Românii erau prezenți în liceele catolice, reformate, evanghelice, unitariene din Transilvania. Mai numeroși au fost la :Colegiul reformat Aiud (222), Gimnaziul catolic Baia-Mare (647), Gimnaziul catolic Bistrița (582), Gimnaziul catolic Brașov (288), Gimnaziul catolic Sibiu (656).⁴⁰La Cluj, au frecventat mulți români și Liceul Piarist, datorită faptului că aveau acces mai ușor, pe de alta datorită prestigiului profesorilor.

Academia din Oradea funcționează și după revoluție. Au studiat aici (cel puțin în anul I) 698 de studioși români (majoritatea originari din Bihor, Arad, Satu-Mare, mai puțini din Transilvania centrală și sudică, respective din comitatele secuiești, dar și din București). După proveniența socială, cam 51% proveneau din familii de intelectuali (în majoritate din cele de clerici), apoi cadre didactice și functionari, restul din familii de comercianți, meseriași, proprietar de pământ, copii de văduve, orfani (după datele cunoscute). Lipsesc pentru mulți dintre ei date sigure, iar limba maternă, arată autorii citați nu este suficientă pentru identificarea corectă. Din Reghin urma cursurile Schiopu Iosif, din Vâlcele (Arieș-Turda) Lăpușean Vasile, Birtalan Emil era din Lăscud (Târnava Mică), Radu Vasile din Alba Inferior. Se cunosc și numele a doi profesori români, Nicolae Borbola și Ladislau Ghedeon.⁴¹

Datorită faptului că în perioada dualismului austro-ungar se înregistrează o direcționare mai substanțială a învățământului superior spre necesitățile statului laic, se dezvoltă ideea cetățeanului util și creator, capabil să fie antrenat în producerea de bunuri materiale și spirituale, dar și receptor în măsură mai mare la noua literatură de stat, la instrucțiunile juridice, economice, etc. Tot mai mulți tineri români transilvăneni îmbrățișează profesii juridice, didactice, medicale, ingineresti etc. Pentru români conta faptul că deși majoritari, nu aveau învățământ superior în limba națională. Dată fiind distanța redusă în timp și în spațiu, cheltuielile de studii mai moderate, facilitatea urmării cursurilor în limba oficială, prestigiul corpului profesoral pentru anumite discipline, un stimul și o emulație academică în cazul susținerii tezei de doctorat ori a prelungirii carierei post-universitare au îndreptat opțiunile studioșilor români spre Budapesta. Dinamica anului 1910 reflectă dimensiunea politicii de maghiarizare a guvernelor ungare, românii fiind defavorizați în ocuparea unor funcții intelectuale. În legislație, românii aveau pondere în posturi de 11, 7%, germanii 66%, maghiarii 33%, în administrația locală 5,3%, maghiarii 74,9%, germanii 13,1%. În justiție românii aveau pondere de 3,3%, maghiarii 75,2%, germanii 7,3%, în învățământ românii aveau pondere de 21,7%, maghiarii de 51,2%, germanii 14,1%. După criteriile recensământului, românii nu aveau liber-profesioniști, maghiarii dețineau 5,1%, germanii 20,5%. Românii dețineau proporții modeste în instituțiile științifice, în literatură, arte și științe. Între funcționarii de stat aveau, în 1910, pondere de 17,1%, maghiarii 69,5%, germanii 13,4%, în intelectualitatea juridică românii reprezentau 15,9%, maghiarii 74,9%, germanii 9, 2%. În intelectualitatea didactică românii reprezentau 36%, maghiarii 49%, germanii 15%, în cea ecleziastică românii formau 55%, maghiarii 26,2%, germanii 11,8%. În intelectualitatea medicală românii erau 7,99%, maghiarii 64,9%, germanii 27,1%, în cea cultural-artistică românii erau 5,2%, maghiarii 75,1%, germanii 18,9%. Pentru avocați, într-un studiu de specialitate din 1916, urmărind mediul social de

³⁹Ladislau Gyemant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 357.

⁴⁰C. Sigmirean, *op. cit.*, pp. 356-357.

⁴¹Viorel Faur, I. Fleisz, *Studenti români la Academia de drept Oradea*, în revista „Crisia,” Oradea, XVII/1987, pp. 131, 180 și 181, 172, 176, 161, 132.

proveniență și activitatea profesională, Buday Deszö stabilea următoarele categorii: avocatul „star”, juristconsultul, angajat la întreprinderile economice, avocatul „de cafea”, avocatul de provincie, aspirantul la avocatură. Concluzia sa, bazată pe realitățile epocii, marchează locul/statutul avocatului în societate, ca: „personajul cel mai influent al vieții publice, care provenea în general din familii cu avere.” Deseori erau aleși în Parlamentul Ungariei, în conducerea partidelor politice și societăților culturale, dar mai ales în adunările comitatense, municipale, orășenești, înființau bănci.⁴²

Atracția/preferința spre studiile universitare, postuniversitare și parțial (comparativ cu totalul absolvenților, desigur), se referă la acei tineri ai căror susținători financiari i-au susținut inițial în școlile medii, apoi în institutele de învățământ superior, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Dintre profesorii Blajului, 34 au făcut studii la Viena, câte unu la Leipzig și Berlin, 38 la Budapesta, 4 la Praga (din cei 124 absolvenți de învățământ superior). Din corpul profesoral al Sibiului, dintre cei 68 care au făcut studii superioare în spațiul german 16 au studiat în Austria, 22 în Germania, 31 în Ungaria (Ungarische Altenburg sau Magyarovar). Din cele 66 de cadre didactice ale Gimnaziului Superior/Liceului din Năsăud, 26 au făcut studii în Austria, 5 în Germania, 21 în Ungaria, câte unu la Praga și București. Dintre profesorii Liceului greco-catolic din Beiuș, dintre cei 102 preoți și mireni, 27 au făcut studii în Austria, 7 în Ungaria, 2 la Trnava, unu la Roma. La Institutul teologic din Arad, din 31 profesori, 7 au studiat în Austria și Germania, 4 la Cernăuți, iar din cele 50 de cadre ale Școlii pedagogice din Arad, 26 și-au făcut studiile în Ungaria, 3 la Viena, unu la Leipzig, doi la București. La Brașov, din 108 profesori 28 și-au făcut studii la Viena, 15 și-au completat studiile în Germania, 6 la Leipzig și Berna, 19 la Budapesta (doi le-au completat la Viena, dar și la Munchen, Paris, Bruxelles, Anvers, Zurich), doi la București, unul la Karlowitz.

Referitor la obținerea titlului științific de doctor, în diverse discipline, profesorii brașoveni au obținut 11 titluri în spațiul german și 9 la Budapesta, doi au urmat studii postuniversitare la Paris și Bruxelles, Constantin Lacea a urmat filosofia la Budapesta, Munchen, Leipzig, Paris, iar doctoratul l-a făcut la Leipzig, în 1898. Dintre profesorii sibieni cu doctorat, 17 l-au luat în spațiul german, 7 la Budapesta, 6 la Cernăuți, unu la București (Onisifor Ghibu a făcut studii la București, Budapesta, Strasbourg, Jena). Dintre profesorii blăjeni, 9 și-au luat doctoratul în Austria, 5 la Roma, 6 în Ungaria, doi la Cluj. Dintre profesorii Institutului teologico-pedagogic din Arad, 9 și-au luat doctoratul la Cernăuți, 3 în spațiul german, unu la Budapesta, iar profesorii Școlii pedagogice Arad, Dinu Horatti și Iosif Iorgovici, absolvenți de filologie și litere și-au făcut facultatea și doctoratul la Budapesta. Profesorii din Beiuș și-au făcut doctorate la Budapesta, Viena și Cluj.

Ca membri ai Academiei Române, blăjenii au avut 9 membri titulari, 9 membri corespondenți, 3 de onoare. I. Moisil de la Năsăud a fost membru al Academiei Române până în 1948. Institutul teologico-pedagogic de la Arad a avut 4 reprezentanți/cadre didactice în Academia Română, iar profesorii și foștii absolvenți ai liceului din Brașov 48 de persoane (cu mențiunea că Augustin Bunea era „revendicat” și de blăjeni, iar Onisifor Ghibu de sibieni).⁴³

⁴²I. Chiorean, *Aspecte privind dinamica intelectualității juridice din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar*, în „Revista Bistriței”, 1997, pp. 131-132, 134-135.

⁴³N. V. Fola, *Considerații privind situația elitelor române din Transilvania în perioada modernă (1850-1918)*, în revista „Marisia”, Tg. Mureș, Studii și Materiale de Istorie, XXXII-XXXIII, 2013, pp. 129, 131-132, 142-148.

În întreg spațiul central-european (dar, considerăm noi și în spațiul Principatelor Unite și o parte a celui balcanic) se constituie o zonă de tranziție între țările cu sistem universitar încă incomplet reformate și sfera de atracția a modelului german precedent. Pe de o parte universitățile sunt moderne și apropiate de Germania în măsura circulației profesorilor și a studenților germanofoni, pe de alta, sunt arhaice, marcate de subdiviziuni regionale (cu înclinația spre profilele juridic, ecleziastic, medical, mai puțin științe și litere). Moștenirea despotismului luminat se manifestă în puternica prezență a școlilor superioare tehnice. O particularitate, datorată tradiției și apartenenței religioase, legată de peregrinajul academic, cu cât se merge spre estul Europei, studenții (desigur în funcție de posibilitățile financiare-n.n.), mergeau spre centre universitare occidentale-germane, dar și franceze etc. Se includ aici tradițional sașii, studenții unguri, slovaci, dar și românii uniți după 1700 (în special pentru Roma). Dreptul se preda în limbile naționale, la universitățile din Buda, dar și la Lwow și Cracovia, Praga și Zagreb, Debrețin și Poszony, care repede devin centre ale mișcărilor naționale.⁴⁴ Pentru românii din Transilvania și Ungaria, orientarea spre facultățile de drept (inclusiv drept administrativ și științe politice) și teologie, dată fiind condiția socială modestă a majorității și ingerința bisericească și a statului (care le oferă sprijin), explică faptul că nu au abordat în număr mai mare profilele tehnice de pregătire. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și începutul celui următor se resimte fățiș discriminarea națională, ca și faptul că pregătirea juridică, hipertrofiată, atingea latura cantitativă și neglija cea calitativă. Studenții români se grupau în jurul societăților studențești „Petru Maiorș” la Budapesta, „România Jună” la Viena, „Carmen Sylva” la Graz. La Universitatea din Budapesta, în 1897 și 1898 erau 38 studenți originari din comitatul Alba, 34 din Bihor, 50 din Caraș-Severin, 33 din Arad, 30 din Bistrița-Năsăud și Sibiu, celelalte comitate erau reprezentate între 21 și o persoană. Dintre ei s-a remarcat o pleiadă de politicieni, literați, publiciști, economiști, juriști, medici, pedagogi, istorici, filologi, naturaliști, filosofi, teologi, muzicieni etc., nume ilustre ca : Eugen Barbul, Victor Bontescu, Valeriu și Victor Braniște, Coriolan Brediceanu, Ilarie Chendi, Valer Frențiu, Victor Onișor, Sextil Pușcariu, Al. Vaida Voevod, etc.⁴⁵ Fără pretenția de a evalua numeric (și aproximativ, desigur), remarcăm că au fost și transilvăneni studenți la București, dar și la Iași, destul de numeroși (începând cu mijlocul secolului al XIX-lea), mai ales stipendiați ai Societății „Transilvania” din București, între anii 1868-1914. Se continuă de fapt tradiția prezenței intelectualilor transilvăneni în școlile din provinciile extracarpatiche, dar și în unele posturi de conducere școlară.

În spațiul Principatelor Unite, respectiv al Regatului României, modelul organizatoric era cel francez, însă cel german îi determina pe francezi să facă schimbări și evaluări critice. Profesorul universitar Ioan Bogdan, junimist, decan al Facultății de Filosofie din București era trimis de Titu Maiorescu, în 1886, într-o călătorie de investigare în Germania pentru a prelua...„ceea ce este potrivit cu spiritual și trebuințele poporului nostru”, lucru urmărit și de B. Petriceicu Hașdeu, în anul 1885. Legislația din instruire și educație, în primul rând legea din 1898, cu completările din primii cinci ani ai secolului al XX-lea, integra noutăți occidentale (structura liceelor cu studii clasice, moderne și reale) recrutarea și avansarea în cariera universitară, introducerea seminariilor, institutelor și laboratoarelor,

⁴⁴Chr, Charles,J, Verger, op, cit.,pp. 128-129.

⁴⁵Stelian Mândruț , *Studenți români transilvăneni la universitățile din Austro-Ungaria și Germania în anul 1897-1898*, în „Cultură și societate în epoca modernă”, sub îngrijirea lui N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, Ed. Dacia, 1990, pp. 255-261.

autonomia universitară se făcea după modelul german. Progresele erau dificile, datorită atașamentului structurilor de învățământ de autorități și puternicului centralism politic. Consecința acestora din urmă, deservirea de interese particulare și de grup, ca și lipsa pragmatismului a dus la punerea accentului pe formarea elitelor politice și administrative ale statului și secundar pe pregătirea de noi categorii profesionale-întreprinzători, ingineri, tehnicieni, manageri (fapt accentuat după primul război mondial, datorită ascensiunii științelor empirico-experimentale).⁴⁶

Cercetătorul științific citat anterior, d-l L. Năstasă, vorbește de idealul meritocratic, care dă naștere elitelor intelectuale. Franța și Germania domină indiscutabil, fiind pepinierele pentru licențiații și doctorii români în litere, filozofie, istorie, drept, filologie, dar și în domeniul tehnic și științific, pe când Viena, până la Primul Război Mondial deținea supremația în medicină. Se exemplifică cu ascensiunea lui Titu Maiorescu (ale cărui „începuturi” ca pregătire liceală) și le revendică Brașovul, care-l include între academicieni. (S. Toma, *Monografia Colegiului Național "A. Șaguna," Brașov*, 2010). El face liceul la Viena, universitatea la Berlin, iar doctoratul îl susține la Giessen. Se adaugă alte nume mari: A.D. Xenopol, Dan Rădulescu, Em. Bacaloglu, absolvenți ai unor prestigioase universități germane (Halle, Bonnul, Heidelbergul și Göttingenul, leagănul renașterii universitare germane). Dar, la sfârșitul secolului al XIX-lea, universitatea germană traversa o criză de identitate, generată de reculul idealului humboldtian, universalist și dezinteresat, în favoarea utilitarismului și avansului noilor institute tehnice.⁴⁷ Dacă influența formativă a Germaniei și Franței prima, pe plan secund erau universitățile din Austria, Italia, Ungaria, Belgia, Elveția și Spania. Titu Maiorescu, era personalitate de prim plan și societatea „Junimea”, revelatoare prin prestigiul social, literar și intelectual fără rival între 1866-1918, ca și prin influența exercitată asupra vieții politice a societății românești. Semnificativă pentru orientare este misiunea, anterior amintită, a lui I. Bogdan. Titu Maiorescu promova de fapt un tip nou de acțiune și cultură, promovând o nouă forță, intelectocrația. Printr-un subtil tact pedagogic, impunea exercițiul inițierii și cunoașterii prin observare directă, spirit critic și eficientă. Pe lângă cei menționați anterior, la inițiativa și intervenția lui directă au mai studiat în Germania C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Teohari Antonescu, Al. Phillipide, S. Mehedinți etc.⁴⁸

Se impune relevarea contribuției unor reprezentanți ai nobilimii cultivate din Europa Centrală și Estică la viața intelectuală a societății, în Austria, Ungaria, Croația (contele Drașcoviți), „vârfurile” aristocrației exercitau un patronaj în domeniul creativității artistice (mai ales în muzică și arhitectură). Dacă la Praga intrau în această categorie cei numiți „Hauskapellen” (Auersperg, Clam-Gallas, Liechtenstein, Lobkowitz etc), se adăugau și reprezentanții de vârf ai păturii mijlocii (burgheze), care rivalizau cu primii (cazul saloanelor Wittgenstein și Todesco, la Viena, înainte de 1900), dar și personalități ca Em. Gojdu, la românii din Transilvania și Ungaria și frații Hurmuzachi, la românii bucovineni. În Principatele Unite/Regatul României s-au ridicat, în alt context politic, prin studii făcute în centre universitare de prestigiu

⁴⁶L. Năstasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii universitare în străinătate 1864-1944*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2006, pp. 18-23.

⁴⁷Idem, *L'espace universitaire allemand et la formation de l'élite intellectuelle roumaine (1864-1944)*, în „*Transylvanian Review*”, nr. 3, volum XX/2003, pp. 41-44.

⁴⁸Idem, *Universitățile germane și formarea elitelor intelectuale românești (1864-1944). Reflecții memorialistice*, în vol. *Intelectualii și promovarea socială în România sec. al XIX-lea-al XX-lea*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, pp. 157-158.

european, reprezentanți ai aristocrației românești, care au pus bazele cercetării și educației matematice, științifice și istorice românești. Este cazul unor personalități de anvergură europeană, lingviști ca Alexandru Rosetti, istorici și teoreticieni de frunte ai arhitecturii românești ca G.M.Cantacuzino și I. Ghica-Budești, Aristide Caragea și Emil Racoviță, personalități internaționale în entomologie și speologie, Ioan Cantacuzino, care a pus bazele imunologiei și patologiei experimentale, Alexandru I. Ghica, important matematician, Henri Catargiu, Helene Vacaresco, Lucia Sturza, Martha Bibescu și Matyla Ghyca, figuri remarcabile ale artei și literaturii românești.⁴⁹

Pentru toți studioșii români, intra și extracarpatici, a primat influența formativă a universităților din Germania, apoi din Franța, pe locul secund fiind Austria, Italia, Belgia, Ungaria, Elveția și Spania. Este revelator exemplul societății „Junimea” cu prestigiul ei social, literar și intelectual fără rival între 1866-1918 (dar și după aceea), ca și prin influența exercitată în viața politică a societății românești. Titu Maiorescu, șeful incontestabil al grupării, personalitate care a avut rol decisiv în orientarea culturii române până la Primul Război Mondial era de formație strict germană (începând cu liceul). Brașovenii și-l reclamă, în calitate de academician, căci a început liceul la Brașov (la Simion Toma, Monografia Colegiului Național „Andrei Șaguna”, Brașov, 2000-lista academicienilor ridicați dintre profesori și absolvenți). Oricum, liceul l-a definitivat la Viena, universitatea a urmat-o la Berlin, iar doctoratul l-a promovat la Giessen. Însă a făcut și doi ani de drept la Paris, 1859-1861. Deși, majoritatea membrilor de frunte ai societății erau de formație franceză, tonul și direcția ideologică au fost date de o minoritate relativă, care privea cu mare admirație la cultura germană. Nu întâmplător un apropiat al lui Titu Maiorescu, universitarul Ioan Bogdan a studiat la fața locului principiile și organizarea școlilor germane, elaborând un voluminos raport în anul 1885. Maiorescu promova un nou tip de acțiune socială și culturală, stimulând (și promovând) o nouă forță, intelectocrația. Deținând un subtil tact pedagogic, impunea exercițiul inițierii și cunoașterii prin observație directă, spirit critic și eficiență. La inițiativa și intervenția lui directă au studiat în Germania viitoare personalități ale culturii noastre, precum Constantin Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Teohari Antonescu, Al. Phillipide, S. Mehedinți, etc.⁵⁰

A doua formă de imitație, mai modestă, mult mai răspândită pretutindeni în Europa Centrală și de Sud-Est era cea a asociațiilor culturale destinate lecturii și practicii muzicale, progresului cultural. Pentru studioșii români, cei mai mulți de condiție socială modestă, conta enorm acordarea burselor de studii. Rolul Fundației Gojdu, între anii 1870-1918 a fost considerabil. Se concretizează în acordarea a de 2 burse pentru școli primare, 3 pt. școlile civile, 6 pentru școlile reale, 7 pt. școlile tehnice, 117 pentru gimnazii, 7 pt. școli pedagogice superioare, 10 pt. școli de notari, 2 pt. medicină veterinară, 1076 pentru Academii și diverse universități și institute⁵¹ În lucrarea aceluiași cercetător mureșean, C.Sigmirean, privind formarea intelectualității

⁴⁹Virgil Nemoianu, *Cazul etosului central-european. Instruirea dincolo de clase*, în vol. *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, cordonare Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Ed. Polirom, Iași, 1997, pp. 181 și 184.

⁵⁰Lucian Nastasă, *Universitățile germane și formarea elitelor intelectuale românești (1864-1944). Reflecții memorialistice*, în vol. *Intelectualii și promovarea socială în România sec. al XIX-lea-al XX-lea*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, pp. 157-158.

⁵¹Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația Gojdu 1871-2001*, Ed. Universității Petru Maior, 2002, pp. 81-170.

românești dintre 1867-1918,(anexa), se poate constata, în mare măsură originea socială și posibilitățile de întreținere ale studenților rezultată din situația întreținătorilor.

În măsura în care ne-au permis sursele de documentare am urmărit și noi proveniența socială a corpului profesoral și absolvenților diferitelor forme de învățământ blăjene (în „Școlile Blajului între anii 1850-1918, Evoluția instituțională și dezvoltarea elitelor intelectuale românești”). La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, la Budapesta studiau cca. 3000 de tineri români în învățământul superior. Cam 25% proveneau din familii de agricultori, 8,8% din familii de intelectuali cu funcții publice (clerici, profesori, funcționari etc.) - în general din familii cu venituri modeste. Cca. 30% își datorau studiile bursei acordate de fundațiile de stipendii, iar ca proveniență geografică peste 80% proveneau din mediul rural. Puțini erau din familii înstărite, cazul lui Petru Groza, viitorul om politic, fiu de preot din Băcia, Hunedoara, bursier Gojdu, care începe studiile în drept la Budapesta și le continuă la Berlin și Leipzig, sau Ilie Carol Bartul, coleg cu el ,originar din Satu-Mare, viitor deputat și prefect în zonă.⁵²

Analiza mai completă a unor asemenea aspecte rămâne de domeniul viitorului. Pentru unele din școlile medii românești din Transilvania, sunt puține date (pentru absolvenții sibieni, la Eusebiu Roșca, "Monografia Institutului seminarial teologico-pedagogic „Andreian” al arhiepiscopiei Greco-orientale române din Transilvania”, 1911), absolvenți și profesori renumiți fiind Ioan Popescu, Petru Șpan, Simion Popescu (activitatea în școlile bucureștene), Onisifor Ghibu etc.), situații apropiate fiind pentru școlile din Arad și Năsăud. Pentru Blaj, date fiind tradițiile sale, rolul cultural-bisericesc și centru școlar, cercetarea întreprinsă în timp, ne-a permis, după investigarea completă a fondului de arhivă din Alba-Iulia, respectiv Cluj-Napoca să avem date ample, care însă acceptă completări și nuanțe de interpretare. Între anii 1830-1920 au fost susținuți din burse 7582 elevi și studenți, cu 2956787 coroane. În afara bursei Gojdu au funcționat încă 39 de fonduri de burse (mai mari Ramonțai, Fondul Seminarului, două fonduri Vancea, Șuluțiu, etc.), marele lor neajuns-datorat statutelor /normelor de funcționare-faptul că maxim 25% din fonduri aveau această destinație, majoritatea fondurilor lor se capitaliza. Bursele se obțineau prin concurs și se anunțau în "Gazeta Transilvaniei" din Brașov, "Unirea" din Blaj, etc. Se adăugau contribuțiile periodice ale modestelor bănci românești-comparativ cu cele germane și ungurești, sprijinul „Astrei" (fondatoarea Școlii de fete din Sibiu), donații particulare ocazionale, etc. Toate, într-un ansamblu vast social, când ajutoarele de salarizare ale preoților de diverse confesiuni, ca și ale profesorilor din școlile publice, respectiv comunale aveau regim special, (de funcționari nu se pune problema), Bisericele românești sprijineau, în măsura posibilităților salarizarea, vădulele și orfanii preoților, fondurile de pensionare, efectuau acțiuni filantropice. Doar astfel se pot aprecia la adevărată valoare activitățile unor vârfuri intelectuale blăjene, ca: Simion Mihali-Mihăescu, profesor la Craiova, profesorii care au predat în orașele moldovene (aici se include Ioan Paul, de la Iași, care își desfășoară finalul activității predând estetica la Universitatea românească din Cluj), îndelungata activitate școlară și de cercetare a canonicului Timotei Cipariu, membru al Academiei Române, activitatea intensă a celui alt canonic și om de cercetare, I. Micu Moldovan, activitatea prodigioasă a viitorului academician Ioan Bianu, unul dintre fondatorii Bibliotecii Academiei Române, marele muzician și compozitor Iacob Mureșianu, la

⁵²Idem, *Dilemele modernității. Din viața studenților români la Budapesta (sfârșitul sec.al XIX-lea-începutul sec. al XX lea)*, în " *Studia Universitatis Petru Maior*", Tg. Mureș, nr. 7/2007, pp. 120-121.

Blaj, canonicul Augustin Bunea, la Blaj, deschizător de orizont nou în cercetarea istoriografică, Ștefan Pop, care a predat și el în multe școli importante ale Bucureștiului, naturalistul dr. Ambrosiu Chețan, la Blaj, prof. dr. Alexandru Borza, naturalist și cercetător de anvergură mondială, academician, viitor profesor universitar la Cluj, sau neurologul și cadrul universitar Constantin I. Parhon etc.

Sinuozități în evoluția vieții universitare se datorează și aplicării, cu rezultate diferite a legislației școlare, în tentative de adaptare și optimizare a modelelor vest-europene. În Regatul României importantă a fost legea din 1898, cu completările din primii cinci ani ai secolului următor, privind structura liceelor cu studii clasice, modern și real, recrutarea și avansarea în cariera universitară, introducerea seminarilor, laboratoarelor, dar și a unor noi discipline didactice, aplicarea autonomiei universitare, după modelul german. Progresele erau dificile, datorită atașamentelor structurilor de autorități și puternicului centralism politic. Consecința, se deserveau interese particulare și de grup, lipsea pragmatismul, accentual se pune pe formarea elitelor politice secundar pe pregătirea profesională (întreprinzători, ingineri, tehnicieni, manageri), lucruri care s-au accentuat după Primul Război Mondial, datorită ascensiunii științelor empirico-experimentale.⁵³

Dacă universitățile din Franța și Germania pregăteau licențiați și doctori români în litere, istorie, filosofie, filologie, drept, discipline tehnice, Viena deținea supremația în pregătirea pentru medicină, până la Primul Război Mondial. Modelul german rămânea foarte influent/ poate predominant, pentru români și datorită promovării meritocratice de Titu Maiorescu a unor studenți dotați (pe lângă cei anterior menționați și A. D. Xenopol, Dan Rădulescu, Emanoil Bacaloglu etc.), românii frecventau universitățile din Göttingen, Berlin, Halle, Bonn, Heidelberg, Germania atrăgea, în instruire și educație, fiind principalul model pedagogic. Însă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și învățământul superior german traversa o criză de identitate, generată de reculul idealului humboldtian, universalist și dezinteresat, în favoarea utilitarismului noilor institute tehnice.⁵⁴

Pentru studenții români, condițiile financiar-materiale de studiu erau precare și acest lucru explică, pe de o parte fluctuațiile de frecvență, întreruperile de moment sau definitive ale studiului, datorate nevoii de a-și câștiga existența din diverse activități. Sunt prezente restricțiile introduse de legislația dualistă din învățământ, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, căci se interzice frecventarea multor universități austriece. Dar, lucrul este valabil și pentru cele germane (se condiționau și acordarea de burse, nu doar înscrierea), fapt care viza și pe studenții teologi români care intenționau să se perfecționeze în spațiul german. În învățământul primar și mediu se aplică legislația lui Appony, dar și în sistemul de pregătire teologică din Ungaria (romano-catolic) se întâlnesc situații de sancționări arbitrare a studenților teologi.

Sibiul, centru administrativ al scaunelor săsești (Universității Săsești) și sediu al unor școli medii ale acestora adăpostește, cu începere din anul 1844 o instituție de învățământ superior, Academia de Drept, în condițiile în care se încerca, în Dieta Transilvaniei introducerea maghiarei ca limbă oficială, încalcându-se drepturile vechi ale sașilor (desigur și a românilor majoritari în provincie și a altor etnici nemaghiari). Această instituția a atras interesul studenților români, cursurile

⁵³ L. Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii universitare în străinătate 1864-1944*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2006, pp. 18-23.

⁵⁴ Idem, *L'espace universitaire allemande et la formation de l'élite intellectuelle roumaine 1864-1944*, în „*Transylvanian Review*”, vol. XX, nr. 3/2003, pp. 41-44.

sale se desfășurau în limba germană. Întrerupte datorita evenimentelor din timpul revoluției (1848-1849) și războiului civil, cursurile s-au reluat în anul 1850, acum instituția de învățământ era subvenționată de stat (regimul neoabsolutist). Dintre studiosii români, ajunși personalități publice mai târziu au fost: S. Bărnăuțiu, Ilie Măcelariu, Ioan Pușcariu, Aron Densușianu, D. Pop Marțian, A. Brote, M. Braniște. Într-o scrisoare trimisă lui S. Bărnăuțiu, un coleg de studii menționa, în noiembrie 1860 faptul că 61 de români studiau la Sibiu. În anul 1870, deputatul Laszlo Berzeniczky ridica problema predării în limba maghiară, dar și în limba română, venind cu proiectul de înființarea de academii similare pentru fiecare națiune. Deranja și faptul că profesorii de aici aveau salarii mai mari ca cei din Cluj. Și deputatul Iosif Hodoș pleda pentru predarea dreptului în cele trei limbi vorbite în provincie, ika Șandor Csanady vorbea de egala îndreptățire prin lege pentru naționalitățile Ungariei dualiste. Din cei 1402 studenți, pentru perioada anilor 1866-1888, cercetătorul dr. Iulian Stelian Mândruț a găsit 470 români. Desigur, pentru studiosii juriști români, Sibiu ca centru de pregătire era mai atractiv decât Clujul de atunci.⁵⁵

În primul an de studii, 1844-1845, disciplinele de studiu menționate de documente erau: enciclopedia politico-juridică, literatura juridică și politică, istoria dreptului din Transilvania, enciclopedia științei camerale, economie națională, economie politică (dar și studiul obligatoriu al limbii maghiare), dreptul natural drept de stat (și public transilvan), dreptul popoarelor, drept financiar și de afaceri, facultative dreptul austriac și drept privat austriac). Între studenții români, în afara celor menționați anterior, la St. Mândruț (cei cunoscuți mai târziu, desigur) se adaugă și Ștefan Neagoe, Demetriu Răcuciu, George Vlăsa, Barbu Patriciu, Nicolae Densușianu, Liviu Bran de Lemeny, Ieronim Barițiu. Pentru corpul profesoral și disciplinele predate, avem următoarele date oferite de documentele de arhivă: Johannes George Menich preda "Etică" după un manuscris german al lui G. Michael, „Introducere în dreptul public transilvan” (în latină), „Metafizica,” în lb. germană, Szasz Karoly preda „Drept privat transilvan,” în lb. latină și „Procedura civilă din Transilvania,” în lb. maghiară, Ungar Jozsef preda, în lb. germană „Drept civil austriac”, Zimmermann Iosif, „Drept public transilvan”, în germană, dar și „Drept civil german,” în limba latină. Toate aceste cursuri se predau în deceniile al doilea și al treilea, credem că în sistemul de instruire din Austria acelor ani, acele colegii care se adăugau anilor terminali de liceu. În anul 1847, J. Zimmermann preda „Drept privat transilvan,” în lb. germană, după un manuscris al lui Eugen Salmon, După același autor, în formă de manuscris se preda „Drept procesual civil maghiar” și „Drept procesual civil săsesc”. Tot în germană preda Meller Gottfried „Drept penal transilvan,” iar în anul 1865 Kranz Pfaff preda în germană „Drept privat” și „Drept medieval”, dar și drept bisericesc, după „Jurisprudenția ecclesiastica” a lui Hermann.⁵⁶

Urmărind comparativ, pentru studiosii blăjeni ai timpului, se poate constata că frații Zachei și Iosif Hodoș erau înscriși la Blaj, în toamna anului 1844 la cursul de filozofie (partea a I-a și a II-a) al liceului din Blaj (clasele a VI-a și a VII-a). La cursul I de filozofie studiau „Doctrina religionis”, „Philosophia” și „Mathesis”, iar în cel de-al

⁵⁵ Stelian Mândruț, *Învățământul universitar juridic și agronomic din Transilvania în epoca dualismului austro-ungar*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXXII/1993, pp. 169-170 și 173-174.

⁵⁶ Arhivele Statului Sibiu, *Programe de studii Klassifikatione Ausweis der Studieren der Saschischen Rechte-Akademische fur das Schul Jahre 1844-1845 și Fondul Bruckenthal.P. 1-6* (profesorii, discipline și manuale de studii).

doilea curs „Religia,” Fizica” și „Istoria Universalis”. Cel mai apreciat profesor al lor era Simion Bărnuțiu, care predă istoria generală? (universală) și filozofie.

Cei trei studioși în științe juridice plecați la finalizare de studii, respectiv la susținerea doctoratului în universități italiene, Iosif Hodoș, Al. Papiu-Ilarian și S. Bărnuțiu cunoșteau programa de predare de acolo. La Padova Iosif Hodoș urma cursuri de drept natural și cutumiar, Drept canonic, Drept roman, Drept comercial și financiar, Științe și legislație politică, Procedura civilă. Ceilalți doi au cunoscut predarea Statisticii, Economiei Politice, Dreptului natural privat și public, Introducere în enciclopedia științelor politice-legale, Drept statutar(?), Drept medieval.⁵⁷

Referitor la instituția sibiană, se constată că și anterior anului 1872, al lichidării autonomiei Universității Săsești, se merge în lichidare cu cursurile la Sibiu și studenții noi se încadrau la Academia de Drept din Cluj, ulterior la Universitatea clujeană. Se generalizează cursurile în lb. maghiară, iar prin ordonanțele Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 30 iunie 1884 și 27 iunie 1884 Academia săsească își înceta activitatea. Academiiile de Drept erau atunci deschise, ca frecvență tuturor studenților, indiferent de confesiune. La Academia din Bratislava, înființată în 1783 au studiat peste 70 de studenți români, la cea din Debrețin peste 85, la Rjeka 55, la Eperjes (Presov), între anii 1870-1918 54 de studenți, la Pecs 12, la Șarospata 4 studenți români.⁵⁸

În concluzie, pentru sașii transilvăneni, Biserica evanghelică și școlile au rămas bastioanele prin care sașii și-au păstrat identitatea națională în condițiile aplicării legislației școlare maghiare din anii dualismului. Dacă în restul Ungariei se asistă la o decădere masivă a școlilor de limbă germană, sașii beneficiau în Transilvania, în anul 1911 de un sistem școlar dezvoltat. Alături de 229 școli elementare, șapte gimnazii, două școli reale, aveau un seminar teologic-pedagogic pentru învățători, alt seminar pentru învățătoare, nouă școli de meserii, două școli comerciale, trei școli agrare și șapte școli cetățenești. În anul 1912 exista o școală primară săsească la 882 locuitori sași. Bogăția comunelor săsești și spiritul lor de sacrificiu au zădărnicit eforturile de maghiarizare. Spre deosebire de șvabi, sașii nu au acceptat subsidiile guvernamentale maghiare, decât în măsura în care nu le amenințau autonomia școlară. Deja în 1907 își creaseră, prin vânzarea de păduri ale Universității Săsești un fond de 18 milioane de coroane, cu care finanțau construirea și finanțarea de școli. Urmare a acestei politici școlare, au eradicat analfabetismul până la Primul Război Mondial Calitatea acestor școli reiese și din faptul că un sfert dintre elevii lor proveneau din rândul copiilor de români și maghiari. Până în anul 1888, când își închide porțile, Academia de Drept sibiană a pregătit 1387 de juriști, în patru decenii de existență. La 1900, intelectualitatea germană din Transilvania număra 728 de cadre didactice, 502 funcționari, 398 membrii ai corpului ecleziastic, 217 lucrători în sistemul medical, 51 de avocați, 19 judecători, 37 de oameni de cultură și artă, etc.⁵⁹

Înființarea universității moderne din Cluj a fost precedată de funcționarea unui colegiu, apoi Universitatea, cu trei facultăți (juridică, filozofie și teologie și profesori iezuiți), de Ștefan Bathory (a funcționat între anii 1591-1603), fiind restaurată în

⁵⁷ Ioan Chiorean, Iosif Hodoș. *Viața și activitatea sa*, Ed. Mica Doris, Tg. Mureș, 1996, pp. 28-29, 59 și 66.

⁵⁸ C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității române din Transilvania și Banat 1867-1918*, Cluj-Napoca, 2000, pp. 132-133.

⁵⁹ Ioan-Aurel Pop, Thomas Nagler, Andras Magyari (coordonatori), *Istoria Transilvaniei de la 1711 la 1918*, vol. III, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, pp. 585-586.

1698 (între profesori și românii Illia Andrei și Vasile Dobra). Între anii 1753-1786 funcționa un colegiu academic (cu facultăți de teologie și filosofie, drept, medicină-chirurgie), apoi Liceul academic regal (între profesori și oculistul Ioan Piariu-Molnar, Antonie Bran, Antoniu Nurcă). Prin Legea XIX/1872 se constituie Universitatea modernă, având Facultatea de Drept, Medicină, Litere, Științe (mai târziu și secție de farmacie), cu 41 de catedre, inițial. Între profesori erau și românii Grigore Silași și Grigore Moldovan, filologi. În anul 1901 se construia corpul central al universității, în 1904 se inaugura Institutul de Zoologie și Histologie, în 1908 Biblioteca universitară.⁶⁰

Deși a fost structurată după model german, era considerată de rang secund, ca o „consolare” pentru instaurarea dualismului, deși era egală în rang cu cea din Budapesta. Vinovați pentru aceasta au fost și profesorii ei (39 s-au mutat la Budapesta până în anul 1918), alții s-au complăcut cu statutul social și nu au depus efort pentru sporirea prestigiului științific al universității. Nici în opinia publică locală („Kolozsvari Ujsag,” nr. 24/1901) „nu ocupa locul pe care ar fi trebuit să-l ocupe într-o cultură națională sănătoasă, cu rădăcini adânci”. Un prim proiect al înființării Institutului de Medicină și Farmacie data din 1848, de fapt proiectul mai vechi al școlilor înalte confesionale maghiare, urmat de proiectul fostului profesor din Aiud, Szasz Karoly, ajuns secretar de stat la Budapesta. În anul 1851, în prezența lui Eotvos se inaugura la Cluj Muzeul Asociației Ardelene, iar în anul 1869 Comisia de Sănătate propunea reunirea cursurilor de ginecologie și chirurgie într-un singur curriculum. Ca și Universitatea din Budapesta, Universitatea clujeană avea patru facultăți: de științe juridice și politice, de Medicină (și curs de 2 ani de chimie), Filosofie (Litere și Istorie), respectiv Științe (lipsea teologia) filosofia, după modelul facultăților franceze, cuprindea disciplinele umane și științe. În Europa de atunci, facultate de matematici și de științele naturii nu avea decât Universitatea din Tübingen. În anul 1873 se înființa Institutul pedagogic, după modelul Budapestei și a început selectarea candidaților pentru posturile de profesori. Facultatea de Medicină avea la început 11 departamente cu 9 institute special, cu 8 profesori de la secția mai veche de chirurgie, în 1874 se adăuga dermatologia, iar în 1891 venerologia. Facultatea teologică reformată (calvină) funcționa din anul 1893.⁶¹

Principiul libertății învățământului implica firesc autonomia internă universitară, având ca organ de conducere Senatul universitar, rectorul și decanii erau aleși. Universitatea avea dreptul la susținerea doctoratului și de a desemna profesori universitari extraordinari. Liberalismul instituit, folositor în principiu, mai ales la Facultatea de Litere a fost dăunător în depunerea examenelor de student și alegerea disciplinelor care urmau a fi predate. De practica libertății învățământului era legat și scopul învățământului universitar, care latură să primeze, cea de pregătire generală sau cea de pregătire a cercetătorilor. Cu toate că discuțiile purtate în anii compromisului dualist au fost vii, problema a rămas nerezolvată. Conform legii, pe lângă facultățile de filosofie, litere și istorie, matematică și științele naturii au funcționat institute pentru pregătirea profesorilor din învățământul gimnazial.

Dacă înființarea Universității clujene a fost un pas înainte în evoluția învățământului superior transilvan, declararea lb. maghiare ca limbă unică de predare

⁶⁰Nicolae Bocșan, *Historique de la Université de Cluj*, în „*Transylvanian Review*”, IV, nr. 1/1995, pp.8-9 și Andrei Marga, *Universitatea Babeș-Bolyai la aniversare*, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 3-7.

⁶¹L. Nastasă, *L'espace universitaire allemande...*, pp. 27-31 și Idem, *The University of Kolozsvár/Cluj and the students of the Medicine Faculty (1872-1918)*, Budapesta-Cluj, 2004, pp. 21-26, 29-31, 53-54.

a făcut ca românii și germanii să se simtă nedreptățiți. Erau și intelectuali maghiari nu erau de acord cu această limbă unică de predare. Ziaristul clujean Matrai Erno, viitor profesor universitar, cerea în 1871 ca predarea să fie trilingvă, ceea ce cereau insistent și intelectualii români.⁶²

În mod judicios se remarcă faptul că Universitatea clujeană (fondată în 1872) și cea din Cernăuți (1875) aveau ca scop maghiarizarea, respective germanizarea românilor (respectiv a celor ce erau nemaghiari, respective negermani). Atât în Transilvania, cât și în Bucovina, alături de doleanța universității naționale sau paritatismul lingvistic, se întâlnește tot mai des solicitarea ca în universitățile din Viena, Budapesta, Cluj și Cernăuți să ia ființă și catedre de limba și literatura română, Desigur că dezideratul era doar un expedient comparat cu idea de universitate națională. În condițiile înăsprii tendințelor pangermaniste și șovinist-ungare, asemenea catedre erau proiectate de români pentru a da tinerilor posibilități, chiar restrânse, de a desfășura un învățământ academic în limba națională.⁶³

Numărul catedrelor universității clujene crește la 60, până la marele război. Nu puțini profesori universitari au ajuns renumiți, ca oameni de știință peste hotare. Este cazul lui Brassai Samuel, polihistor, profesor de matematică, autor a numeroase lucrări științifice și manuale, redactor de reviste de cultură, profesorul de filosofie Bohm Karoly, reprezentant al materialismului mecanicist, Szinnyei Jozsef, specialist în fino-ugrică, Marki Șandor, Finaly Henrik, Posta Bela, specialist în istorie, creatori de școli valoroase de științe auxiliare și antichități, geologul Szadeczy Gyula și Koch Antal, profesori de istoria dreptului, Koloszvári Sandor și Ovari Kelemen, foarte cunoscuți pentru publicarea unui corpus juridic. Printre profesorii de matematică, în primul rând Martin Lajos este recunoscut datorită experiențelor cu aparate de zbor. Berde Aron, specialist în economia națională a fost primul rector al universității.⁶⁴

Consolidarea științifică și racordarea la viața științifică europeană a dus la formarea unei ample rețele de institute și seminarii de științe și cercetare. Pe lângă Facultatea de Medicină s-a creat Institutul de Fiziologie și Evoluționism, Institutul de Farmacie, Institutul de Fiziologie. În cadrul Facultății de Filosofie, Limbi și Istorie s-a înființat Institutul de Geografie și Seminarul de filosofie și pedagogie, cel de filologie clasică și de istorie și filologie modernă. Facultatea de Matematică și Științe Naturale sunt separate de Institutul de Botanică, funcționau Institutul de geometrie descriptive, cel de științele naturale, respectiv de fizică aplicată și electronica. Referitor la calitatea profesorilor încadrați inițial, 90 la număr, Onisifor Ghibu aprecia că mulți nu corespundeau exigențelor universitare, excepție făceau cei de la drept. După nume, erau mulți slovaci, șvabi și evrei. La Facultatea de Filosofie nici un profesor maghiar nu avea doctorat, de aceea la 7 decembrie 1872 au fost declarați doctori de onoare șapte profesori. Situație similară era și la Facultatea de Științe. Singura concesie făcută românilor la Facultatea de Filosofie și Limbi era la Catedra de limbă română, căci cereau organizarea paritetică a cursurilor. Galdi Laszlo arată că Universitatea din Cluj își propunea, între altele să cultive prin instruirea superioară spiritual maghiar între naționalitățile din Ardeal.⁶⁵

⁶²Akos Egyed, *Învățământul maghiar din Transilvania*, în *Istoria învățământului din România*, volum II, 1821-1918, Ed. Didact. Și Pedagog., 1993, pp. 264-265.

⁶³Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității Cluj (1919-1940)* Ed. a II-a, Edit. Eikon, Cluj-Napoca, 2003, pp. 67-68.

⁶⁴Akos Egyed, *op. cit.*, pp. 265-266.

⁶⁵C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității...*, pp. 101-102 și 106.

Dintre profesorii Blajului, Ambrosia Chețan, teolog inițial și absolvent apoi al Facultății de Științele naturii la Cluj (1890) și-a dat apoi doctoratul. A funcționat foarte puțin ca asistent universitar (doctoratul, în lb. maghiară, l-a luat în botanică, în 1891, în legătură cu planta *Ruppia Transilvanica*). A preferat să predea natural și geografie la Gimnaziul Superior al Blajului, a condus Muzeul de Științe Naturale, a preluat în custodie Grădina botanică școlară și a desfășurat, pe ansamblu o activitate laborioasă. Succesorul lui de geniu a fost dr. Alexandru Borza, în anii interbelici, la Cluj. A. Chețan a realizat pentru liceu trei colecții de valoare deosebită, a îmbinat munca de specialitate cu folclorul. Acestea i-au fost expuse la Expoziția națională de la București din 1906, dedicate instaurării dinastiei și în cadrul serbării semicentenarului „Astrei”, din 1911, de la Blaj. A fost autor al unor lucrări de popularizare, unele de dimensiuni mai mari, altele mai mici, publicate în rapoartele și programele anuale ale școlilor din Blaj. A avut contribuții și pe plan pedagogic și a fost un valoros director.⁶⁶

Personalitatea și contribuția lui Grigore Silași, important intelectual roman și fruntaș al Bisericii Greco-catolice o urmărim sintetic, după sursele de documentare consultate. Absolvent al Facultății de Teologie a Blajului, a fost bursier al Colegiului Barbareum din Viena, unde și-a luat doctoratul în teologie, iar în 1881 al doilea doctorat în filosofie, fiind și animator al Societății culturale „Iulia” a studenților români din Cluj (dizolvată de autorități, pe motive politice), dar și al Casinei române. respective al despărțământului „Astrei”, a participat la conducerea Asociației sodalilor români, dar a participat și la administrarea băncii românești „Economul”. La Cluj a fost cadru universitar între anii 1872-1884 la Facultatea de Filosofie. Fiindcă a „îndrăznit” să întrețină discuții cu studenții lui în afara strictă a orelor de curs (dar, spunem noi că acesta era un pretext, vizavi de activitățile lui publice), a ajuns în paginile presei budapestane, iar ministrul Trefort îl sancționează în anul 1876 și îl obligă să se pensioneze la 48 de ani. A fost supus violențelor studenților șovini maghiari, incitați desigur, iar în mai 1884 locuința i-a fost devastată și biblioteca arsă. A fost membru onorariu al Academiei Române (1877). Pasivist moderat, era adept al folosirii formei și structurilor limbii române, este autor de studii lingvistice și filologice asupra folclorului românesc, evidențiind originea latină, unitatea cultural-spirituală și continuitatea românească. A susținut cursuri de filologie, a publicat, între altele „Renașterea limbii române în vorbire și scriere” (1874 și 1881) trată probleme de istorie și literatură în revista „Transilvania” a „Astrei” (1872-1875), dar și în „Familia” de la Oradea, „Telegraful Român” din Sibiu, în revista pedagogică „Amicul școlii,” ca și în „Erdely Muzeum”. În perioada în care a stat la Viena a publicat în „Sionul românesc”.⁶⁷

Moldovan Grigore (Gergely), succesorul lui, a fost căpitan de poliție și revizor școlar în Turda-Arieș unde s-a remarcat prin zelul depus în satele românești și a fost numit profesor universitar cu toate că nu avea docentura (o istorie recentă a teatrului îl consemnează cu câteva piese modeste). Între români avea renume de renegat (trădător), mai ales după redactarea „Răspunsului la memorialul studenților universitari români privind situația românilor din Transilvania și Ungaria”, comandat de oficialii vremii. Promotor al teoriei imigrației românilor, pe care a susținut-o atât la catedră, cât și în revista „Ungaria”. În anul 1906, a fost ales rector și și-a arătat în

⁶⁶Datele biografice, la N.Comșa, T.Seiuceanu, Dascălii *Blajului 1754-1948*, Ed.Demiurg, 1994, pp. 120-122. Contribuția la momentele 1906, 1911 și pe plan pedagogic și de organizare școlară, la N.V.Fola, *Școlile Blajului între anii 1850-1918*.

⁶⁷N.V.Fola, *op. cit.*, pp 101-102.

continuare fidelitatea față de politica și națiunea maghiară. Referitor la activitatea sa, ca și a lui Siegescu, alt profesor de istorie literară, profesorul Nicolae Drăgan, reputat lingvist și unul dintre oficialii români ai Universității românești a Clujului spunea că cele două catedre de limba română, de la Cluj și Budapesta, nu aduc nici o contribuție la studierea limbii române.⁶⁸

Numărul studenților universitari a crescut la Cluj, de la 269, în primul an de învățământ, la peste 2300. Dintre ei, peste 75% erau maghiari, ceva mai mult de 12% români, ceva peste 7% germani. Majoritatea proveneau din familii de proprietari agricoli, din familii burgheze, de funcționari și intelectuali. Fiii de țărani săraci și proletari industriali erau în număr foarte restrâns. Ca și în alte universități, facultatea juridică era cea mai frecventată, urmată la distanță de medicină, etc. Fiecare facultate avea și secție fără frecvență, cea din urmă cuprindea mai puțin de un sfert dintre studenți. Facultatea de drept acorda diplome cu cel mai mic efort intelectual, studenții cu posibilități intelectuale mai mici erau deci favorizați, puteau să-și câștige existența studiind. Majoritatea fiilor de gentry, proprietari mici și mijlocii maghiari, dornici să devină funcționari în aparatul de stat sau în comitate aveau nevoie de diploma de drept. Și în sfera economică exista o cerere pentru acești absolvenți. Situația nefirească era sesizată de contemporani de seamă, ca prof. universitar și rectorul Apathy Istvan, sau ornitologul și muzeograful Hermann Otto și, adăugăm și renumitul pedagog și cadru universitar Onisifor Ghibu.

În schimb, facultatea de medicină nu se dezvoltă, datorită slabei retribuiri a medicilor. Salariul mic al profesorilor secundari a frânat creșterea substanțială a numărului de studenți la litere, matematică și științe ale naturii. Fetele au primit dreptul de a frecventa universitatea în anul 1897. Universitatea clujeană a fost cadrul de manifestare al activității multor societăți studențești. Studenții reformați aveau asociație din anul 1872, juriștii din 1873, medicii din 1887. Pe lângă universitate, studenții frecventau și Institutul agricol Cluj-Mănăstur, devenit din 1906 Academie de agricultură, dar și Școala Superioară de Comerț, devenită apoi și ea Academie comercială.⁶⁹

Proiectul universitar românesc, pentru Cluj și Cernăuți îngemăna și eforturile și concepția comună asupra culturii academice, fiind actuală și azi. În Europa Centrală și Sud-Estică, după 1918 și constituirea statelor naționale, universitatea modernă era privită ca instrument al dezvoltării proprii și al dialogului cu lumea „Restituirea” și edificarea universităților s-a corelat cu reformele de modernizare, purtându-se, pentru prima dată dialog cu toate experiențele modernizatoare. Pentru înfăptuirea unității naționale românești, cultura a fost nu doar element de coagulare spiritual, dar și de dinamizare eficientă a acțiunii politice, ca și factor de accelerare a integrării provinciilor unite în structura național-statală a Regatului României. Universitarii, ca și ceilalți intelectuali, apreciau că „...România Mare este o realitate și rezultat normal a superiorității morale și culturale a poporului, ca moment de începere adevărată a istoriei neamului românesc.” Intelectualitatea a sesizat că propria contribuție la dezvoltarea civilizației românești postbelice trebuie să fie cu totul deosebită (cultural și științific), pentru ca, având în vedere decalajul dintre România și Occident, doar o accelerare a progresului putea realiza racordarea la sensul și la viteza evoluției civilizației moderne.⁷⁰

⁶⁸C. Sigmirean, *op. cit.*, pp. 105-106.

⁶⁹Akos Egyed, *op. cit.*, pp. 266-268.

⁷⁰V. Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare...*, pp. 86-89 și 91,93-94.

Luarea pe umeri a răspunderii față de cultura națională nu a însemnat în concepția fondatorilor căderea în naționalism provincial. N. Iorga, spirit lucid avertiza limpede asupra pericolului „...hrănirii unui particularism provincial”, ca și Vasile Pârvan, C. Rădulescu-Motru. Criticând slaba atmosferă universitară din București priveau spre Universitatea din Cluj ca spre o șansă de reconstrucție europeană a universității românești în ansamblu. Sextil Pușcariu, la rândul lui, cerea „...să se sintetizeze oarecum tot ce a fost recunoscut mai bun și mai folositor în Apus”. La Cluj s-a reflectat mult asupra modelului universitar cel mai productiv. S-a ales calea unei sinteze, dându-se prioritate modelului german și celui american. Principiile humboldiene ale autonomiei universitare, ale identității dintre instruirea universitară și cercetare s-au preluat explicit. Pârvan le reafirmă în cuvântarea sa „Datoria vieții noastre”, în care contura trei niveluri de obiectivitate. Unul era dotarea subiecților instruirii universitare cu o cultură specială, formarea caracterelor, concepției despre lume unitare etnico-națională a studenților, fără deosebire de specialitate, origine sau confesiune. Se adăuga promovarea literelor, artelor și științelor, atât pure, cât și aplicate, prin activitatea creatoare a studenților și profesorilor. Cunoscător al istoriei universale moderne, ca și a celor mai bune modele din lume, se inspiră din modelul Academiei Române și al universității americane. Este critic în legătură cu pragmatismul anglo-saxon, educativ dar nu agreea nici pretențiile taylorismului și standardizarea. S-a preocupat de structura învățământului, organizarea universitară, recrutarea personalului, obligațiile didactice și retributive, condițiile de studiu pentru student, formarea personalității lor etc. Nicolae Drăgan, ca și Iuliu Hașegan îmbrățișau principiile humboldiene, în viziunea de modernizare, noua universitate era văzută ca „...uzină unde se produce știința și prin știință, noile resurse ale vieții economice și industriale”, iar Ion Breazu pleda pentru preluarea modelului american, ca și pentru „întoarcerea hotărâtă a omului spre realitatea înconjurătoare.”⁷¹

Critica vechilor vechi nu însemna negarea valorii lor reale, pentru Universitatea din Iași și București, ci de punerea de acord a modernizării cu societatea postbelică și constituirea unei tradiții universitare românești. N. Iorga făcea trimitere la activitatea lui S. Bănuțiu, la Universitatea din Iași. Ca un detaliu semnificativ, menționăm antetul diplomei de doctorat în științe juridice a lui Victor Simonetti (unchi al autorului prezentului studiu), din 1927, -UNIVERSITAS LITTERARUM REGIA DACOROMANA NAPOCENSIS.

Constituirea sistemului de învățământ românesc din Transilvania postbelică a fost una dintre misiunile cele mai dificile ale Consiliului Dirigent. Pentru organizarea universităților din Cluj și Cernăuți a contat experimentul Universității din Strasbourg, aflată într-o situație similară, care devenise model pentru reformarea întregului învățământ superior din Franța, odată cu revenirea Alsaciei și Lorenei la Franța. Sextil Pușcariu, unul dintre artizanii schimbării, arăta că se justifica folosirea de metode necunoscute în legislația românească. Dacă până la 1919 scheletul de organizare era german, nu s-au preluat sensurile cu adevărat moderne, cerându-se inovare (O. Ghibu), fiind necesară stabilirea normelor de alcătuire și funcționare.⁷²

Consiliul Dirigent, pentru corpul profesoral se preocupa de atragerea de cadre didactice din alte universități românești. Tentativelor de presiune politicianistă sau chiar administrative Sextil Pușcariu le opunea criteriul fundamental al selecției prin concurs, valoare, urmărirea aptitudinilor în domeniul cercetării științifice,

⁷¹ Andrei Marga, *Universitatea Babeș-Bolyai la aniversară*, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 11-12. Pt. V. Pârvan, la V. Pușcaș, *op. cit.*, pp. 104 și următoarele.

⁷² V. Pușcaș, *op. cit.*, pp. 166-167.

pedagogiei și educație, (deși se știa că va avea loc reforma învățământului). La Facultatea de Științe au fost propuși savanții Țițeica, Mrazec și Borza, V. Pârvan la Facultatea de Litere, G. Marinescu, M. Manicatide, Iuliu Moldovan și Iuliu Hațieganu. A fost invitat să predea Victor Babeș (avea propuneri de angajare în Franța), altă somitate, Emil Racoviță, din București, dar și J. Guyat, de la Universitatea din Lyon, P. Thomas, dar și personalități din Viena și Copenhaga. Consiliul Dirigent, dar și Comisia Universitară au fost de acord cu ocuparea catedrelor de lb. și literatura germană și maghiară de un german și un maghiar din România. Gestul avea sensul de bunăvoință al autorităților față de minoritari. Germanii până la 1918 nu au fost reprezentați în corpul profesoral și au preluat postul, iar maghiarii, după ce au văzut că formula teritorială a României se stabilea la Tratatul de Pace. Astfel, Iulius de Szadeczky, titular al catedrei de geologie și paleontologie, cu notorietate cunoscută, a fost numit geolog al Institutului de Geologie din București. Foștii profesori maghiari au lansat o campanie violentă de defăimare a calităților morale și intelectuale ale națiunii române, pentru a crea neîncredere în mediile universitare europene, față de Universitatea românească din Cluj. Acestui țel îi era destinat și „Appel de l'Universite hongrois Francois Joseph de Koloszvar a toutes les Univesites du monde„ (1920), ca și numeroase lucrări editate în Occident și Ungaria. Prima generație de profesori la Universitatea română din Cluj avea mai mult de trei sferturi licențiați sau doctori ai unor universități din Franța, Anglia, SUA., Germania și numai în anii 20 au furnizat Academiei Române 7 membri titulari și 10 membrii corespondenți. Despre certitudinea valorii Universității s-a exprimat chiar un neprieten al ei, profesorul Gyula Kornis, la sfârșitul deceniului al treilea, când a fost nevoit să recunoască că a enunțat concluzii false, deoarece românii au reușit... „O serioasă mișcare științifică și culturală, de la care ar putea învăța câte ceva cei de la Budapesta.”⁷³

Desigur că realizările s-au confirmat în anii interbelici, dar și în anii regimului comunist. Astăzi, universitatea multiculturală a Clujului are cunoscutele trei secții de activitate, numeroase extensii în țară și contacte și recunoaștere în multe medii universitare, continuând deschiderea începută după Marea Unire.

⁷³ *Ibidem*, pp. 173, 176-177, 180, 196-198,

Breasla pălărierilor în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara

Nicolae TEȘCULĂ*

Die Hutmacherzunft in dem Patrimonium des Schässburger Geschichtsmuseums

Zusammenfassung

Die Hutmacherzunft erschien in Schässburg vergleichsweise spät. Ihr Dasein war mit der jeweiligen Kleidermode sehr eng verbunden. Mit den Fransenmacher verwandt, werden sie erst in dem XIX-ten Jahrhundert in der Stadt an der Großen Kokel erscheinen. Dieses Handwerk wurde als ein weniger bedeutsames eingestuft, und bot Erzeugnisse für die Bewohner der Stadt und für Soldaten an. Die Meister dieser Zunft wohnten vorwiegend in der Hüllgasse, heute Ilarie Chendi Straße. Von den Hutmacher-Familien erwähnen wir: Keller, Galter, Lingner.

In dem Patrimonium des Schässburger Geschichtsmuseums befinden sich Objekte welche der Hutmacherzunft gehörten, von denen wir 6 Artikel vorstellen, welche wir als repräsentativ für die Hutmacherzunft einstufen.

Schlüsselworte: Wirtschaft, Handwerker, Hutmacher, Schässburg, XVIII-XIX. Jhdte.

Breasla pălărierilor se dovedește a fi una destul de recent apărută în cadrul breslelor sighișorene. Prezența ei a ținut foarte mult de moda îmbrăcăminte. Înruțiți cu ceaprazării ei vor apărea în secolul al XIX-lea în urbea de pe Târnava Mare. Socotit a fi un meșteșug minor, oferea pe piață produse folosite de orășeni și soldați.¹

Documentele arată că la 1846, în Sighișoara existau în jur de 1159 meșteșugari și comercianți în frunte cu țesătorii care aveau 164 meșteri, 133 calfe și 54 de ucenici urmații de cizmari cu 125 de meșteri, tăbăcarii cu 58 pălărierii și cojocarii cu 38 de meșteri și tâmplarii cu 30 de meșteri. La 1854 avem în total 682 de meșteri, iar la 1883 doar 493 de meșteri din care 125 au renunțat la meseria lor.²

Din relatările contemporanilor această breaslă este legată de altele. După cum am văzut era în legătură cu breasla cojocarilor, iar mai apoi vor fi legați de postăvari. Josef Zielinski, un fin observator al realităților sighișorene de la mijlocul secolului al XIX-lea arăta în memoriile sale: „*Postăvarii și Pălărierii. Ei merită pomeniți în mod special. Aceștia trebuiau să își aducă materia primă cu căruța din Siebendorfer* de pe lângă Brașov, urmând ca s-o spele singuri în Târnava. (Aici era legată la brâu Geldkatze*, așa se numea un brâu pentru*

* Doctor în istorie, director al Muzeului de Istorie Sighișoara; e-mail nicolaetescula@yahoo.com

¹ Pál Judit, „Meșteșugurile în orașele din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea” în *Historia Urbana*, tom VI, (1998), nr. 1-2, p. 94.

² Carol Diff, Julius Holitzer, *Meșteșuguri și bresle*, mss. – Biblioteca Muzeului de Istorie Sighișoara, p. 8; Adolf Hohr, „Aus der Vergangenheit der Ehrbaren Schässburger Leinweberzunft” în *Schässburger Zeitung*, nr. 8/1901, p. 29;

* Azi orașul Săcele, jud Brașov.

*Pisica cu bani

monede, pentru că pe acestea le luau românii cu mare drag, la pachet). Înainte de spălare cel puțin la postăvari, lâna era vopsită cu albastru de indigo original, și abia ulterior spălată, pentru că după câte știu eu, doar lâna nespălată absorbea vopseaua. Astfel, atât postăvarii cât și pălărierii, nu toți, dar măcar unii din ei aveau propriile lor mici plute pe Târnăvă. Postăvarii, 10 meșteri în Sighișoara, făceau în totalitate numai flanele. Pentru mine rămâne de neuitat o imagine, și anume ramele pentru întins și uscat flanelele de pe Dealul Școlii. Aici erau montate niște rame de 30 de metri lungime, dacă erau proprietatea orașului sau a breslei, nu știu, dar, iar și iar, i-am văzut pe băieții postăvarului Adleff urcând Dealul Școlii cu o bucată udă de postav. Aceasta rămânea eventual și peste noapte sus, întreb acum, ce ar fi rămas astăzi din postavul sau flanelă, dacă ar fi întinsă așa nesupravegheată pe Dealul Școlii –nimic! Flanela sighișoreană căutată în toată țara și foarte apreciată, dar și era de cea mai bună calitate, făcută numai din lână de oaie curată.”³

Legătura lor cu postăvarii se va dovedi a fi una eficientă, deoarece acum și meșteri pălărieri sunt recunoscuți în Transilvania. Referitor la acest aspect, profesorul sighișorean Joseph Haltrich arată: „Dintre produsele meșugărești se mai pot enumera articolele de frângherie (se livrează funii și la Uioara*la ocnă), clei talpă, pălării, marfă fină și pentru țară. Articolele de pâslă fină produc pălărierii Johann Hoch jr. de la 1853 și Friederich Folberth în 1865...”⁴

De altfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea meșterii acestei bresle locuiesc în de obște în zona Hüllgasse, azi strada Ilarie Chendi, iar dintre familiile de pălărieri amintim pe: Keller, Galter, Lingner.⁵

În patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara avem obiecte aparținând breslei pălărierilor din Sighișoara, dintre acestea prezentăm 6 obiecte pe care le considerăm reprezentative*:

1. Însemn de reclamă al unui atelier de pălărier

Nr. inv. 817

Descriere: Obiect de reclamă al unui atelier de pălărier așezat într-o vitrină cu patru geamuri. Reprezintă o coroană cu flori artificiale și panglici colorate sub care se găsesc două pălării cenuși mari și macheta unui instrument numit "Fachbogen". Pe un carton rotund este o inscripție: HOCH DIE HUTMACHER GENOSSENSCHAFT 1884. Sub coroană sunt 26 pălării de bărbat, femeie și militar, apoi patru pălării dintr-o bucată, 2 perechi de cizme din pâslă, o mănășă, o pereche de papuci de casă din pâslă, o pereche de pantaloni militari și un

³ Josef Zielinski, *Lernen und Wander*, Schäßburg, 1917, p.13.

* Azi Ocna Mureș, jud. Alba.

⁴ Joseph Haltrich, „Culturhistorische Skizzen aus Schäßburg” in *Sächsischer Hausfreund*, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1868, p. 73.

⁵ Reinhold Schneider, Walter Roth, „Aus der Geschichte des ehebaren Handwerks in Schäßburg < Das Alte stürzt und ändert sich die Zeit...>”, in *Schäßburger Nachrichten*, nr. 21, Heilbronn, den 30 Juni 2004, 10 Jahrgang, p. 14.

* Pentru partea iconografică vezi Anexa I de la sfârșitul lucrării.

manșon. Dintre acestea 36 ar fi datate după moda din jurul anului 1790, pălăria de femeie și cele militare la 1830, și jobenul la 1884.

Epocă: secol XIX.

Dimensiuni: L=50cm ; LA=50cm; Î=67.

2. Joben

Nr. inv. 1482

Descriere:Joben din păslă cu panglică din mătase, căptușit pe interior, donație din partea domnului H. Binder

Epocă: secol XIX.

Dimensiuni:L=19 cm.

3. Pălărie funcționar

Nr. inv. 1484

Descriere:Pălărie de funcționar austriac, probabil folosită de persoanele din funcțiile de conducere a orașului, primar, consilieri la finele secolului al XVIII-a și începutul secolului XIX. Pălăria este din postav negru și după moda timpului două părți din loburile pălăriei ridicate.

Epocă: secol XVIII-XIX.

Dimensiuni:L=39 cm; Î =18 cm.

4. Însemnul breslei pălărierilor

Nr. inv. 1501

Descriere:Însemnul breslei pălărierilor din lemn sub formă de scut. Pe o față este sculptată o ghirlandă și în centru în relief sculptată o pălărie. Pe fața a doua cu vopsea de culoare roșie pictată o stea în opt colțuri și anul 1801.

Epocă: secol XIX.

Dimensiuni: L= 28cm; LA=18cm.

5. Banduliera de drapel a breslei pălărierilor

Nr. inv. 1685

Descriere:Chingă din mătase țesută cu ornament albastru pe fond cenușiu deschis cu o agrafă cu cârlig din tablă de alamă pentru agățat drapelul. Piesa legată de steagul breslei pălărierilor. Piesa a fost donată împreună cu obiectele pălărierilor. Pe verso este scris la primirea obiectului de către Julius Misselbacher "Hutmacher".

Epocă: secol XVIII- XIX.

Dimensiuni:L= 82cm; LA= 9,5cm.

6. Însemnul breslei pălărierilor

Nr. inv. 1788

Descriere:Însemnul breslei pălărierilor din lemn sub formă de scut, sculptat și pictat. Pe o față se văd urme de flori pictate și o pălărie sculptată în relief în partea centrală și un an, probabil 1736, fiind vizibile doar 3 și 6. Fața a doua are urme de vopsea și patru urme de cuie.

Epocă: secol XVIII.

Dimensiuni:L=16,5 cm, LA=13,5 cm.

O personalitate marcantă a orașului Deva. Eugen Hossu Longin (1892-1965)

Ioachim LAZĂR*

A prominent personality of Deva Town. Eugen Hossu Longin (1892-1965)

Abstract

Eugen Hossu Longin was born on December 11, 1892 in Deva Town, begin the son of Alexandru Hossu Longin. He was christened by the Greco-Catholic priest Petru Pop from Bârcea Mare parish with the name of Eugen Lazăr Marius. The godparents were his uncle Francisc Hossu and his wife Elena, born Pop of Băsești. He attended the primary school and high school in his natal town. After graduating the Real High School from Deva, he followed the Medicine Faculty from Budapest, which he graduated in 1915 when he received the grade of sub-lieutenant in reserve. He participates in the First World War in capacity of army medical officer, being sent on the Italian front and being held prisoner on November 7, 1918.

He comes back in Transylvania just on the date of the Great National Assembly from Alba-Iulia from December 1, 1918. On August 18, 1919 he asks to the Prefect's Office of Hunedoara County a passport in order to travel to Hungary, Austria, Germany, Czechoslovakia and Yugoslavia with the purpose to "obtain supplies and useful materials" necessary for practicing the profession of doctor. In the year 1920 the doctor Eugen Hossu participates to the campaign of eradication of the typhoid fever epidemic that started in Deva Town. Besides the function of doctor of Deva Town, the doctor Eugen Hossu worked from the school year 1920/1921 until 1941/1942 as substitute doctor within "Decebal" High School. In the year 1950 the houses of the doctor Eugen Hossu and of his brother, the engineer Alexandru, were nationalized, even if they, as clerks, didn't enter into the provisions of the Nationalization Decree. Due to the nationalization of Eugen Hossu's house, where the medical consulting room was arranged, he is obliged to abandon the profession of dentist.

Key-words: lawyer, christening, godparents, army medical officer, dentist, epidemic, oath.

Eugen Hossu se remarcă ca un veritabil continuator al activității politice naționale desfășurată de frații Francisc și Alexandru Hossu Longin. Eugen Hossu s-a născut la Deva, la 11 decembrie 1892, fiind fiul avocatului Alexandru Hossu Longin, de 37 de ani, de religie greco-catolică și Aurelia n. Petco, de 20 ani și religie ortodoxă¹. Unchiul său Francisc Hossu și soția sa Elena n. Pop de Băsești i-au fost nași de botez². La 31 decembrie 1892 a fost botezat de parohul Petru Pop din parohia Bârcea Mare greco-catolică, cu numele Eugen Lazăr Marius³.

* Cercetător științific I dr. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva; e-mail ioachim_lazar@yahoo.com

¹ Serviciul Județean Hunedoara a Arhivelor Naționale (în continuare SJHAN), Fond Primăria orașului Deva, dosar 2/1938, f. 7.

² Ibidem.

³ Ibidem.

Pentru „crezământul deplin al acestor date matriculare, am dat aceste litere subscrise cu mâna proprie și întărite cu sigiliul parohial”, Bârcea Mare în 22 decembrie 1936, semnează preotul greco-catolic, Septimiu Câmpian⁴.

Cursurile Școlii primare și ale Liceului le-a urmat în orașul natal Deva. Eugen Hossu Longin a fost absolventul Liceului real din Deva, promoția 1909/1910⁵. După absolvirea Liceului Real din Deva tânărul se înscrie la Facultatea de medicină din Budapesta pe care a absolvit-o în anul 1915⁶, conform copiei Diplomei de absolvire, eliberată la 15 mai 1915⁷ când a primit și gradul de sublocotenent rez. Este încadrat începând cu data de 1 septembrie 1915 ca medic sublocotenent în cadrul Spitalului 6 din Gratz⁸. Participă la Primul Război Mondial în calitate de medic militar, fiind înaintat la gradul de medic locotenent, începând cu data de 1 septembrie 1917⁹. Este trimis, ca medic militar pe frontul din Italia, fiind luat prizonier, la 7 noiembrie 1918. După încetarea războiului se reîntoarce în România, chiar în data desfășurării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918¹⁰.

Însoțind trupele la care era repartizat și-a pierdut o parte din echipamentul medical, din haine și din materialele necesare practicării profesiei. Pentru recuperarea unor articole sau cumpărarea de alte materiale, medicul Eugen Hossu adresa Prefecturii județului Hunedoara următoarea cerere:
„Domnule Prefect!

Vă rog să binevoiți a elibera un pașaport de călătorie pentru Ungaria, Austria, Germania, Cehoslovacia și Jugoslavia pe timp de 12 luni. Rugarea mea mi-o bazez pe următoarele:

„Sunt medic în loc, în timpul războiului mondial mi s-a ruinat și stricat materialele mele militare, iar fiind apoi mutat în diferite localități unde am servit fiind român. mi-au furat hainele și aș voi să merg, să caut să pot să-mi aduc și cumpăr requisite și materiale trebuincioase branșei mele și să caut să-mi aduc hainele.

Deva, 18 august 1919.

Cu stimă,
Dr. Eugen Hosszu, medic”¹¹.

⁴ Ibidem.

⁵ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, Monografia Liceului „Decebal” Deva, Deva, 1971, p. 150.

⁶ SJHAN, Fond Primăria orașului Deva, dosar 2/1938, f. 8.

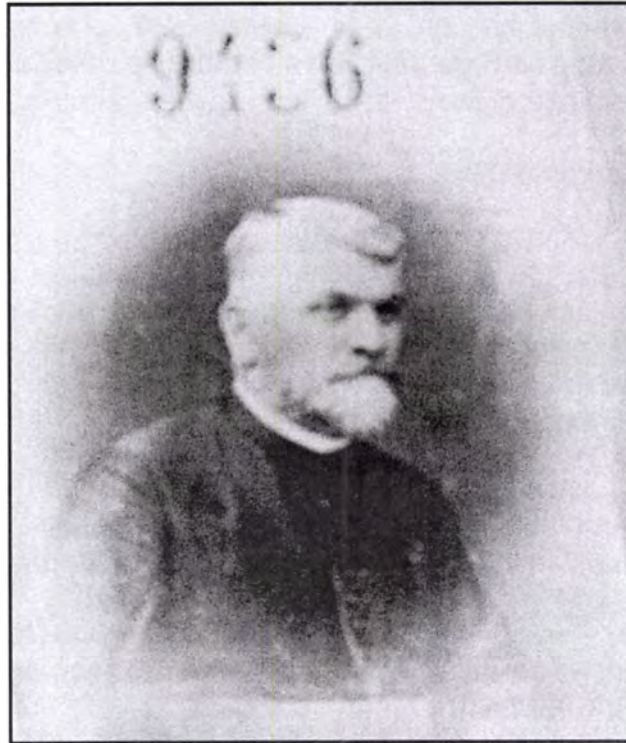
⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, f. 12.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Idem, Fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 7/1919, f. 147.

Eugen Hossu – 1919

EXTRAS MATRICULAR.

No. 53- / 1926
parohial.

Dieceza Lugojului, Protopopiatul Hunedoara

Schimbând prin aceste litere fac cunoscut și adeveresc, cămă în Tomul II la Pagina 21

MATRICULEI BOTEZAȚILOR

a Sfintei Biserici Parohiale greco-catolice din Deva sau Deva a cărei hrană este St. Spiridon

se cuprind următoarele date:

Născut	Anul, luna și ziua nașterii	Numele botezătorului	Numele din părinți	Numele cununatului, etnia și religiei	Condiția și locația în țară	Numele și ramura, religia, condiția și locația în țară	Numele și cununatul preotului botezător și mirator	Locația deosebită în țară sau în străinătate	Observări pentru actele de stare și de familie etc.
8	1892 Decembrie 21 de m.	Eugen Lazar Marino	Lepint	Alexandru Lăzăr de 37 anș și cal. Aurelia Pătra de 20 anș și m.	Adorant Deva	Francisc Lăzăr și soția Therese de 20 anș și cal. Adorant Deva Deva, Pătră Pătră	Pătra Lăzăr Pătră		

Spec. creștinătății după al acestor date matriculare, am dat nouă înregistrare cu marea președinte și tatălui cu sigilă parohială.

Deva sau Deva în 22 Decembrie 1926.

Spiridon Băimășan
preot parohial

Se poate citi la Biblioteca Diocesană, Lugoj.

Actul de naștere a lui Eugen Hossu

Cererea înaintată de către medicul Eugen Hossu este înaintată, la 19 august 1919 către Siguranța Publică din Sibiu, însoțită de următoarea motivație a Prefecturii Jud. Hunedoara: „Am onoarea a Vă înainta cererea medicului orășenesc din Deva, dr. Eugen Hossu, cu rugarea să binevoiți a-i elibera pașaportul solicitat, deoarece este în interesul publicului să-și procure requisitele

necesare pentru profesiunea sa"¹². În aceeași dată, un exemplar al dosarului este trimis și la Brigada de Siguranță Deva pentru „ne da avizul D-voastră”¹³.

Actul de identitate eliberat de Poliția orașului Deva cuprinde următoarele date:

Poliția de siguranță Deva
Nr. 18/1919

Certificat de identitate

DI Dr. Eugen Hosszu, cetățean român, născut la Deva, județul Hunedoara, de profesiune medic orășenesc, voiește a călători în Ungaria și Deutsch Ostereich, Cehoslovacia și Jugoslavia, în scopul , pentru a-și aduce acasă rufele și hainele de acolo.

Semnalmentele D-sale sunt următoarele:

Etatea – 27 ani.	Gura – normală.
Talia – mijlocie.	Barba – rasă.
Părul – negru.	Bărbia – rotundă.
Fruntea – înaltă.	Fața /obrazul/- rotundă/
Sprâncenele – negre.	Tenul – negru.
Ochii – negri.	Semne particulare - o
Nasul – normal.	tăietură pe obrazul
Gura – normală.	stâng.
Gura – normală.	Semnătura titularului
Barba – rasă.	Dr.Eugen
	Hosszu.
	L.S. Șef de poliție
	Costescu ¹⁴ .

În anul 1920 medicul Eugen Hossu ia parte la campania de eradicare a epidemiei de tifos exantematic care izbucnise în orașul Deva. Medicul orașului Eugen Hossu comunica Primăriei orașului luarea următoarelor măsuri:

„După ce în orașul nostru s-a ivit typhosul exantematic, în 11. II. 1920, am fost silit, conform ordinului prim medicului județean, a ordona izolarea oamenilor care au conlocuit cu bolnavii de exantematic. Acești oameni în număr de 19 fiind săraci și neputându-se alimenta de propriile puteri am fost silit să rog domnul primar să dea ordin ca aceștia să fie din partea orașului alimentați”¹⁵

La 20 septembrie 1921 „dr. Eugen Lazăr Marius Hossu, medic, de religia gr[eco] cat[olică], născut la 29 noiembrie 1892, domiciliat în Deva, fiul dr. Alexandru L. Hossu și Aurelia Petco, se căsătorește cu Margareta Gizela Banfi de religie rom[ano] cat[olică], născută la 27 decembrie 1897, domiciliată în Deva, fiica lui Eduard Banfi și Berta Csiszer, decedată. Martori la căsătorie au fost dr. Petru Groza și Constantin Ghițianu din Deva”¹⁶. Pe Extrasul din Registrul Stării Civile este consemnat: „Noi August Herbai, ofițer al Stării Civile după ce față fiind

¹²Ibidem, f. 147, verso.

¹³Ibidem.

¹⁴Ibidem.

¹⁵Idem, Fond Primăria orașului Deva, dosar 8/1920, f. 39.

¹⁶Ibidem, dosar 2/1938, f. 74.

martorii, am întrebat pe rând pe viitorii soți, prezenți împreună și în persoană dacă voiesc să se căsătorească unul cu celălalt, la răspunsul lor afirmativ, i-am declarat uniți prin căsătorie”¹⁷. În 20 februarie 1922, ofițerul Stării Civile, Ioan Ilie mai consemna că „soția conform certificatului parohiei Gr[eco] Cat[olice] Român[e] din Deva estrădat sub nr. 2/1922, a trecut la religia greco-catol[ică] Română”¹⁸.

După trecerea în rezervă este încadrat la Casa Asigurărilor Sociale Deva, unde funcționează în perioada 30 VI 1936, fiind și medic la Ministerul Sănătății, unde optează pentru salariu¹⁹. Nota calificativă pe anul 1945/1946, F. bună²⁰.

La 22 iunie 1936 a fost aprobată „angajarea provizorie, pe data prezentării la serviciu a d-lui dr. Eugen Hossu Longhin, în postul de medic dentist ce se află vacant la Ambulat[oriul] Casei cu drepturile conform bugetului”²¹. Angajarea se făcea în conformitate cu „Decizia Ministerială, Jurn[alul] nr. 4.160/1936”²². La raportul Casei de Asigurare Deva, Parchetul Tribunalului Hunedoara anexează Certificatul nr. 10.920 din 9 decembrie 1936 prin care se menționau următoarele: „Noi, primul procuror al parchetului Trib[unalului] Hunedoara văzând petițiunea înregistrată la nr. 17/697/1936, certificăm că d-l dr. Eugen Hossu, medic născut în comuna Deva, în anul 1892, fiul lui Alexandru și Aurelia, domiciliat în orașul Deva, jud. Hunedoara, n-a suferit nici o condamnare penală în ultimii zece ani. Drept pentru care am eliberat prezentul certificat”²³.

La 10 ianuarie 1942, Primăria Orașului Reședință de Județ Deva, elibera medicului Eugen Hossu următorul document solicitat de către autorități²⁴:

CERTIFICAT

Se certifică de noi Primarul orașului reședință de județ Deva că d-l Dr. Eugen Lazăr Marius Hossu, medicul orașului Deva, născut în comuna Deva, jud. Hunedoara, în ziua de 11 decembrie 1892, din părinții Alexandru Hossu Longin și Aurelia Petco, de religie română unită, domiciliat în orașul Deva, str. dr. Hossu Longin, nr. 5, este de origine etnică română.

Certificatul s-a eliberat la cerere și pentru a-i servi numai în scopul completării actelor de la cazierul de funcționar”.

Perioada petrecută în cadrul armatei austro-ungare și apoi române au lăsat urme în ceea ce privește sănătatea medicului Eugen Hossu Longin. Starea sănătății medicului Eugen Hossu se desprinde și din cererea adresată Casei Asigurărilor, la 23 septembrie 1943:

„Domnule medic Șef,

Subsemnatul Dr. Eugen Hossu Longin medic dentist al Casei de Asig[urări] Sociale Deva, cu onoare Vă rog să binevoiți a interveni de a mi se

¹⁷Ibidem.

¹⁸Ibidem.

¹⁹Ibidem, f. 78

²⁰Ibidem.

²¹Ibidem, f. 6.

²²Ibidem.

²³Ibidem, f. 11.

²⁴Ibidem, f. 73.

aproba de forul competent un concediu de boală de 30 zile, în baza certificatului medical eliberat de medicul internist al C.A.S. Deva, doamna dr. V. Ciocan Ivan.

În susținerea cererii mele am onoare a Vă înainta, în copie, adresa nr. 2.821/1943 a Serviciul Sanitar al jud. Hunedoara, din care reiese că Inspectoratul General Sanitar și Ocrotire Sibiu mi-a aprobat 30 zile concediu de boală. Observ că la capătul lunii august am înaintat cererea mea pentru a primi acest concediu pe care acum l-am obținut, și ca atare nu m-am putut să mă tratez în timpul de concediu de vară de 20 zile, primit de la C.A.S. și ca atare primind numai acum acest concediu de boală, cu onoare Vă rog să binevoiți a-mi aproba și Domnia Voastră, pentru a-mi putea aplica tratamentul necesar pentru a mă putea vindeca.

În timpul concediului de boală mă va substitui Doamna dr. V. Ivan Ciocan.
Doresc aprobarea concediului cu începere de la 1 octombrie 1943.

Dr. Eugen Hossu Longin
Medic dentist C.A.S. Deva²⁵.

La 21 septembrie 1943, medicul șef al județului Hunedoara, dr. Octavian Stănilă autentifica copia după următorul act:

Serviciul Sanitar și de Ocrotire al județului Hunedoara, nr. 2.821/1943. Domniei Sale D-lui dr. Eugen Hossu Longin, medic al orașului Deva. În conformitate cu Ordinul Inspectoratului General Sanitar și de Ocrotire Regional Sibiu, nr. 7.230 – 15 septembrie 1943, avem onoare a Vă aduce la cunoștință că în baza certificatului medical înaintat vi s-a aprobat un concediu de boală de 30 zile, cu începere de la data plecării, fiind suferind de nevroza inimii, hipertensiune și surmenaj²⁶.

După 23 august 1944, fiecare funcționar era obligat să depună jurământul, conform Decretului Lege nr. 1.683/1944. În momentul depunerii jurământului de către Eugen Hossu Longin s-a încheiat de către conducătorul instituției următorul act²⁷:

Proces verbal

Astăzi 29 noiembrie 1944

Noi, dr. Ioan Pop, Administratorul Oficiului de Asigurări Sociale Deva, în baza Decretului Lege nr. 1.683/1944, publicat în Monitorul Oficial cu nr. 212 din 14 septembrie 1944, am procedat la luarea jurământului prevăzut de decretul de mai sus, din partea d-lui dr. Hossu Eugen, medic stomatolog, după cum urmează:

„Jur de a fi credincios regelui și intereselor Țării mele, de a observa în totul Constituția și legile Țării, de a executa cu onoare și conștiință funcțiunile ce-mi sunt încredințate și de a nu face nimic de natură a periclita ordinea în stat. Așa să-mi ajute Dumnezeu²⁸.”

Pentru activitatea desfășurată în anul 1944, de către medicul stomatolog dr. Eugen Hosu, atât șeful său ierarhic cât și conducătorul de unitate îi acordă

²⁵Ibidem, f. 57.

²⁶Ibidem, f. 53.

²⁷Ibidem, f. 57.

²⁸Ibidem.

„Calificația generală, nota 10”²⁹. În cursul anului 1945, Eugen Hossu cerea un nou concediu pentru tratament. În urma aprobării cererii înaintate se comunica Casei Asigurărilor Sociale din Deva că „s-a aprobat d-lui dr. Hossu Longin, medic la Dispensarul Casei Deva un concediu de 15 zile, cu începere de la 17 septembrie, a.c. cu înlocuitor plătit de Dvs”³⁰.

MINISTERUL ASISTENȚEI ȘI ASIGURĂRILOR SOCIALE
CASA CENTRALĂ A ASIGURĂRILOR SOCIALE
CASA DE ASIGURARI SOCIALE DEVA

FOAIA CALIFICATIVĂ
pentru anul 1946

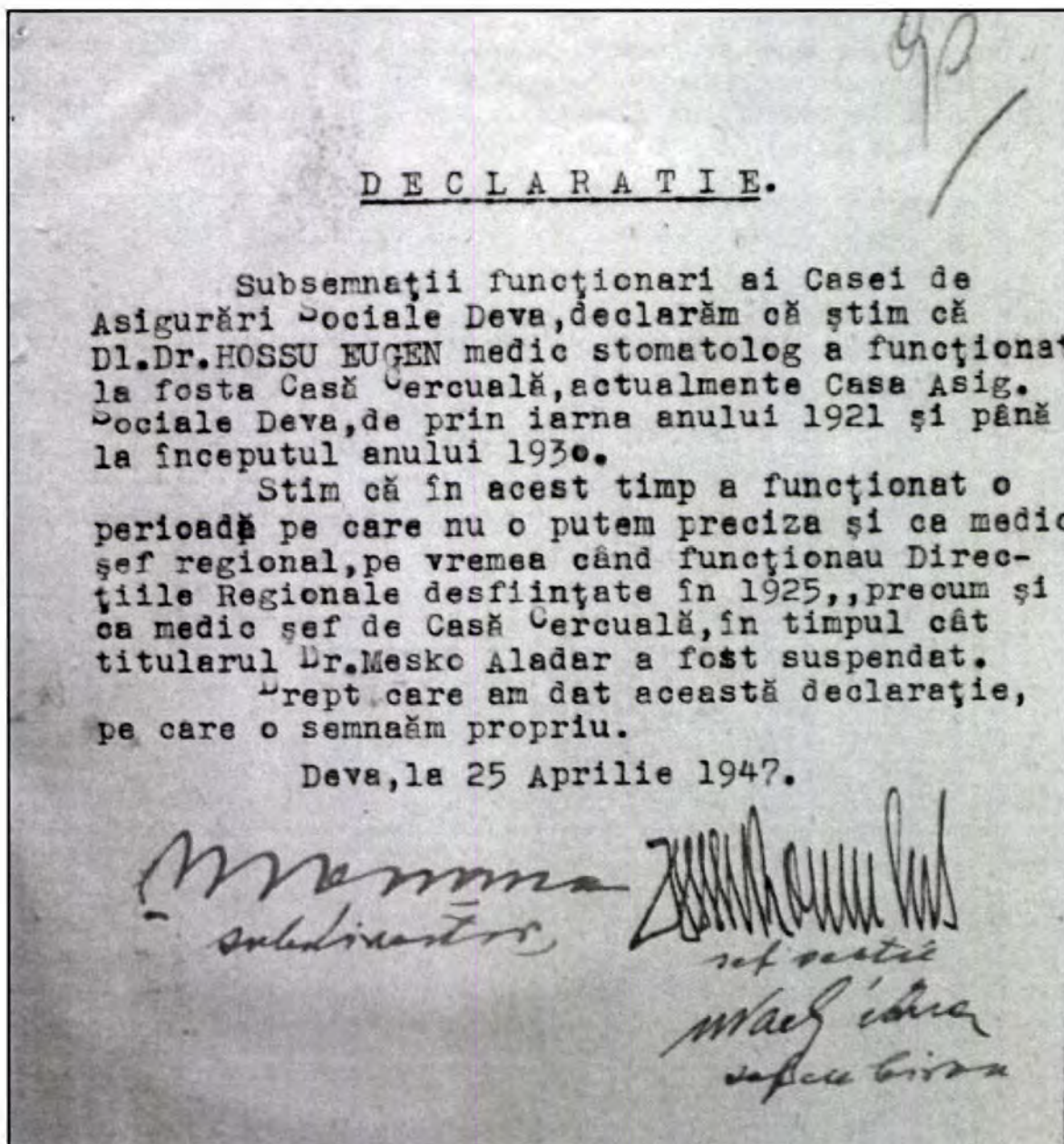
Pentru D. *Dr. Hossu Eugen Longin*
Gradul *„medic de dr. 2 cl.”*
Făcând funcția de *medic stomatolog*

Calificarea șefului ierarhic	Calificarea conducătorului de unitate
Priceperes și cunoștințele profesionale Nota <i>10.</i>	Priceperes și cunoștințele profesionale Nota <i>10.</i>
Sărguința Nota <i>10.</i>	Sărguința Nota <i>10.</i>
Frecvența Nota <i>10.</i>	Frecvența Nota <i>10.</i>
Portarea în serviciu ... Nota <i>10.</i>	Portarea în serviciu ... Nota <i>10.</i>
Tinute și activitatea în afara de serviciu Nota <i>10.</i>	Tinute și activitatea în afara de serviciu Nota <i>10.</i>
Calificația generală Nota <i>10.</i>	Calificația generală Nota <i>10.</i>
Data <i>21. Oct.</i> ... 1946	Data <i>22. Oct.</i> ... 1946
<i>Medic șef</i> Director <i>[Signature]</i>	<i>Inspector General</i> <i>[Signature]</i>
Motivarea calificării „rău” și observațiuni asupra aptitudinilor...	
Director,	

Foaia calificativă - 1946

²⁹Ibidem, f. 56.

³⁰Ibidem, f. 58.

Declarația funcționarilor Casei de Asigurări Deva - 1947

În anul 1946 dr. Eugen Hossu solicita Cercului Teritorial Hunedoara, Biroul 2 Mobilizări, o adeverință despre situația sa militară. Cercul Teritorial îi eliberează următoarea

„ADEVERINȚĂ

Astăzi, anul 1946, luna octombrie, ziua 29.

La cererea medicului maior rezervist, dr. Hossu Eugen, înregistrată la nr. 55.778/946, Noi Comandantul Cercului Teritorial Hunedoara, lt. colonel Coman Nicolae și Șeful Biroului 2 Mobilizare, Cpt. Munteanu Teodor, adeverim prin

prezenta, că în Foaia matricolă a medicului maior rezervist, dr. Hossu Eugen sunt următoarele mutații:

Născut la 29 XI 1892 la Deva, domiciliat în Deva, str. Francisc Hossu Longin, nr. 9, fiul lui Alexandru și Aurelia.

Înainte de primirea în cadrele armatei române / în armata austro-ungară/.

1. IX. 1915 – Medic sublt. rez., la Spitalul Gratz în armata austro-ungară.

1. IX. 1917 – înaintat medic locot. rez.

7. XI. 1918 – reîntors în țară.

În armata regală română

24. IX. 1922 – Înscris în controalele Reg. 4 Gr.

18. II. 1924 - Primit în cadrele armatei române cu data de 1 XI 1917.

9. V. 1942 - Înaintat medic maior rez.

1. II. 1943 la 1.VI. 1945 ultima concentrare ca medic la C. T. Hunedoara.

Drept care i s-a eliberat prezenta adeverință spre a-i servi la nevoie³¹.

Problemele de sănătate continuă să-i ridice probleme medicului Eugen Hossu. Potrivit unui certificat medical eliberat de un medic primar al unui spital din București aflăm că medicul Eugen Hossu

„a fost internat în serviciul Oftalmologic din Spitalul Prof. dr. I. Cantacuzino de la 28 noiembrie 1946 până la 4 ianuarie 1947 suferind de dezlipire de retină, ochiul stâng, afecțiune pentru care a fost operat la 3 decembrie 1946. Pentru continuarea tratamentului mai are nevoie de un repaus ocular de încă circa 90 de zile”³².

Pe baza certificatului eliberat de medicul curant, Ministerul Asistenței și Asigurărilor Sociale, Subdirectoratul Personal Medical comunica, la 28 ianuarie 1947, Casei Asigurărilor Sociale Deva, aprobarea unui concediu medical scriind următoarele:

„Urmare a cererii înregistrate cu nr. 12.975/1947, avem onoare a vă face cunoscut că se aprobă d-lui dr. Hossu Eugen Longin, medic la Casa Dvs., un concediu medical de 90 zile, cu începere de la 8 ianuarie 1947”³³.

La 23 octombrie 1946, Direcțiunea Liceului „Decebal” Deva elibera un Certificat prin care certifica că „Eugen Hossu Longin, prim medicul orașului Deva, a funcționat, la școala noastră ca medic suplinitor”. Potrivit certificatului medicul Eugen Hossu a funcționat din anul școlar 1920/1921 până în 1941/1942, cu o remunerație începând de la 450 lei (1920-1925)³⁴. Între anii 1933-1937 a primit un salariu de circa 1.100 lei, pentru a ajunge la 4.750 lei în perioada 1937-1940³⁵. În tot timpul funcționării – menționează directorul liceului, Liviu Sirca – la școala noastră nu a avut concedii mai mari de 2 luni într-un an”³⁶.

Potrivit declarației semnate la 24 mai 1947, dr. Hossu Eugen opta „pentru salariul primit de la Ministerul Sănătății, ca medic de oraș”³⁷. Reforma monetară și

³¹Ibidem, f. 82.

³²Ibidem, f. 71.

³³Ibidem, f. 69.

³⁴Ibidem, f. 84.

³⁵Ibidem.

³⁶Ibidem.

³⁷Ibidem, f. 92.

insuficienta pensie de boală din cadrul Ministerului Sănătății, îl determină pe Eugen Hossu să ceară Comisiei Medicale Speciale C.C.A.S. „să rămână ca medic în Asigurările Sociale, renunțând la pensie”³⁸. Direcțiunea Asigurărilor Sociale Deva solicită Comisiei Medicale Speciale a consulta dosarul înaintat și a-și da avizul conform indicațiunilor Consiliului de avocați³⁹.

În anul 1950 medicul Eugen Hossu și fratele său, Alexandru, inginer cu domiciliul în Brașov au cunoscut „binefacerile” regimului comunist. Casele pe care cei doi frați le aveau în proprietate, de pe strada Lenin nr. 17 și 18 și Francisc Hossu Longin, nr. 9, le-au fost naționalizate, deși ei ca funcționari nu intrau în prevederile Decretului de naționalizare. Împotriva acestei măsuri abuzive Eugen și Alexandru înaintează contestații Președintelui Comitetului Provizoriu al orașului Deva, care le sunt respinse⁴⁰.

La 13 mai 1950 Comitetul Provizoriu al județului Hunedoara comunica Comitetului Provizoriu al orașului Deva următoare decizie:

„La adresa Dvs. nr. 4.735 din 8 mai 1950, vă restituim alăturat contestația numiților Dr. Eugen Hossu și Ing. Hossu Alexandru, cu mențiunea că se încadrează în Decretul de naționalizare, urmând ca Dvs. să comunicați acest lucru petiționarilor. Semnează C. Grigoraș, președinte și Bodea Ioan, secretar”⁴¹. Naționalizarea casei de pe str. Lenin nr. 17 care aparținea medicului Eugen Hossu era compusă din 2 camere /cabinet medical și sală de așteptare/ și 4 camere locuibile, 2 bucătării, 1 cămară alimente și 1 laborator⁴².

Trecerea acestui imobil în proprietatea statului comunist, stopa în mod brutal activitatea medicului Eugen Hossu Longin. Eugen Hossu ca medic al orașului Deva, își concentrase toate energiile pentru apărarea sănătății populației acestei urbi, era răsplătit în mod ticălos de către autoritățile comuniste ale județului Hunedoara și orașului Deva.

³⁸Ibidem, f. 96.

³⁹Ibidem.

⁴⁰Ibidem, dosar 2/1950 f. 169.

⁴¹Ibidem, f. 168.

⁴²Ibidem, f. 103.

Considerații pe marginea vieții și activității protopopilor greco – catolici de Turda în prima jumătate a secolului al XX-lea

Răzvan Mihai NEAGU*

Considerations regarding the life and activity of the greek – catholic archpriest of Turda in the first half of the twentieth century

Abstract

The issue of the Greek-Catholic archpriest parish district and archpriests of Turda is a less tackled topic both in general as in the local historiography. The present paper has the purpose of bring new information and interpretations on this topic, as well as recovering a forgotten part of the confessional history of the town of Turda. The Greek-Catholic archpriest parish district of Turda is one of the oldest presbyterial units of the Romanian United Church. Its emergence coincides with unification moment of a part from the Transylvania's Romanian believers with the Rome. Thus, at the synod of 14th of September 1700, the archpriest Pascu from Turda was signing, together with the 28 priests subordinated to him, the documents that consented to the religious union with Rome. This way came into existence the Greek-Catholic archpriest parish district of Turda, which along history has been an important landmark in the evolution of the Romanian community from this region. The Greek-Catholic archpriests of Turda were remarkable personalities of the local community and beyond, bringing their valuable contribution to its development. The distinguished united clerics had a thorough specialized training acquired at the schools of Blaj.

Key-words: Turda, the confessional history, the Romanian United Church, the schools of Blaj

Preliminarii

Problematica protopopilor greco-catolici de Turda este un subiect mai puțin abordat atât în istoriografia generală, cât și în cea locală. Acest material își propune să aducă informații și interpretări noi despre acest subiect, precum și să recupereze o parte uitată a istoriei confesionale a orașului Turda.

Protopopiatul greco-catolic Turda este una dintre cele mai vechi unități protopresbiteriale din cadrul Bisericii Unite. Apariția sa coincide cu momentul unirii unei părți a credincioșilor români din Transilvania cu Roma. Astfel, la sinodul din 14 septembrie 1700 protopopul Pascu din Turda își punea semnătura împreună cu cei 28 de preoți din subordinea sa pe actele care consființeau unirea cu Roma. În acest mod s-a inaugurat existența protopopiatului greco-catolic de Turda, care de-a lungul istoriei a scris o pagină importantă în evoluția comunității românești din aceste ținuturi. Deși nu știm care erau localitățile din subordinea sa, protopopul avea competență jurisdicțională peste 28 de așezări¹.

Considerăm că evoluția organizatorică a protopopiatului greco-catolic de Turda a avut două faze distincte: etapa de debut (sec. al XVIII-lea-prima jumătate a secolului al XIX-lea) și etapa de consolidare și stabilizare (a doua jumătate a secolului al XIX-lea- sec. al XX-lea).

Primele date clare despre structura internă a protopopiatului provin din actele conscripției realizată în anul 1733 de către episcopul Inocențiu Micu Klein. Potrivit

* Profesor doctor, Colegiul Tehnic Turda; e-mail neagurazvan10@yahoo.com

¹ Ioan Micu-Moldovan, *Acte sinodale ale bisericești române de Albă Iulia și Făgăraș*, tom II, Blasiu, 1872, p. 118; *Șematismul venerabilului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopesc, p. 580 (în continuare Șematism 1900).

acestora, protopopiatul greco-catolic Turda (*Archidiaconatus Thordensis*) avea 20 de parohii, reședința Turda, fiind caracterizată ca *oppidum*. O parte a localităților care îl compuneau, se găsesc azi în județul Cluj (Vișoara, Urca, Trittenii de Jos, Trittenii de Sus, Pădureni, Iacobenii, Ceanu Mare, Boian și Cristiș, azi Opișani azi cartier al orașului Turda), iar cealaltă parte în județul Mureș (Tăureni, Sânger, Cipăieni, Zau de Câmpie, Valea Largă, Dătașeni, Bogata, Luduș, Chețani și Hădăreni)². Această structură organizatorică nu s-a păstrat, ea a evoluat de-a lungul anilor, iar din prima jumătate a secolului al XIX-lea se poate vorbi de o relativă stabilitate: au dispărut din componența protopopiatului localitățile situate azi în jud. Mureș, dar și o parte a celor din jud. Cluj. De asemenea, se observă și dispariția parohiei Opișani. Referitor la rearondarea parohiilor din cadrul protopopiatului Turda și nu numai motivul principal mișcarea de revenire la ortodoxie de la mijlocul secolului al XVIII-lea condusă de ieromonahul sârb, Visarion Sarai și călugărul Sofronie de la Cioara. În urma acesteia, o parte a credincioșilor uniți au acceptat trecerea la ortodoxie, astfel că a fost nevoie de o nouă organizare administrativă a protopopiatelor greco-catolice. Precizăm că afectat a fost și protopopiatul Turda. Pe de altă parte, explicația pentru dispariția din componența protopopiatului a localităților din actualul jud. Mureș, rezidă în depărtarea lor față de Turda, fapt care îngreuna posibilitățile de comunicare împiedicând astfel administrarea lor corespunzătoare de către protopop.

Un nou tablou al tractului protopopesec al Turzii este consemnat de Șematismul din 1880. Din acest punct de vedere documentul poate fi considerat un reper, deoarece structura afișată, cuprinzând 23 de parohii se va menține neschimbată timp de o jumătate de secol, fiind atestată de Șematismul din 1929. Astfel, se poate vorbi de o stabilizare a alcătuirii parohiale a protopopiatului. Cele 23 de unități parohiale erau: Boian (Beiu), Borzești (Berchiș), Ceanu Mare, Ceanu Mic, Ciurila, Comșești (Comițig), Copăceni (Copand), Filea de Jos, Filea de Sus cu filia Muntele Filii de Sus, Micești (Micusiu), Cheia (Mischiu), Petreștii de Jos, Petreștii de Mijloc, Petreștii de Sus, Mărtinești, Săliște, Săndulești, Trittenii de Jos, Trittenii de Sus, Turda Nouă, Turda Veche, Tureni și Urca³.

În deceniul al IV-lea al secolului al XX-lea s-a făcut o rearondare a parohiilor, astfel că Șematismul din anul 1932 indica următoarea componență a protopopiatului

²Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I secolul al XVIII-lea Transilvania, București, 1986, p. 1444-145.

³Șematismul veneratului cleru alu Archidiecezei Metropolitane Greco-Catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anulu 1880, Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic, 1880, p. 235-242 (în continuare Șematism 1880); Șematismul veneratului cleru alu Archidiecezei Metropolitane Greco-Catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anulu 1886, Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic, p. 240-247 (în continuare Șematism 1886); Șematismul veneratului cleru alu Archidiecezei Metropolitane Greco-Catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anulu 1890, Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic, p. 225-231 (în continuare Șematism 1890); Șematismul veneratului cleru alu Archidiecezei Metropolitane Greco-Catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anulu 1896, Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic, p. 241-248 (în continuare Șematism 1896); Șematism 1900, p. 580-595; Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, p. 275-283 (în continuare Șematism 1906); Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, p. 229-235 (în continuare Șematism 1911); Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1923, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1923, p. 63-64 (în continuare Șematism 1923); Șematismul clerului Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1929, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1929, p. 58-59 (în continuare Șematism 1929).

Turda (23 de parohii): Aiton, Bădeni (cu filiile Plăiești și Stejeriș), Borzești (cu filia Buru), Ceanu Mic, Cheia, Comșești, Copăcenii, Cornești (cu filia Mihai Viteazu), Deleni, Mărtinești, Micești, Moldovenești (cu filia Văleni), Petreștii de Jos, Petreștii de Mijloc, Petreștii de Sus, Pruniș (cu filiile Crăiești și Pădureni), Reditu, Săliște, Săndulești, Turda Nouă, Turda Veche, Turda-Hodăi (cu filia Crairât) și Tureni⁴. Această configurație se menține parțial până în preajma celui de-al doilea război mondial, cu o mică modificare; în Șematismul pe anul 1937 este menționată și parohia Turda-Fabrici, numărul parohiilor, fiind astfel 24⁵.

Considerăm că în acest punct al demersului nostru, este utilă deschiderea unei discuții privind numărul parohiilor greco-catolice din orașul Turda. Precizăm că la început a existat o singură parohie unită care deservea tot orașul. Această situație s-a schimbat, după ce Baziliu Rațiu a construit Biserica greco-catolică Adormirea Maicii Domnului din centrul Turzii, sfințită în 1839, fapt ce a determinat scindarea parohiei în două: Turda Nouă, care a rămas și sediu al protopopiatului și Turda Veche, parohie aflată sub patronajul spiritual și nu numai al familiei Rațiu. În deceniul al IV-lea al secolului al XX-lea, în contextul dezvoltării economice și industriale a orașului, s-au mai constituit încă două parohii unite turdene. Șematismul din anul 1937 consemnează faptul că în Turda funcționau 4 parohii: Turda Nouă, Turda Veche, Turda-Hodăi și Turda-Fabrici, aceasta din urmă fiind ultima înființată. Crearea acestei parohii indică grija protopopiatului greco-catolic pentru muncitorii care își desfășurau activitatea în fabricile și uzinele turdene, aflate în plin proces de dezvoltare economică în perioada interbelică, fapt care i-a determinat pe responsabili protopopiali să decidă crearea unei noi parohii. Pe de altă parte, existența a patru parohii unite în Turda atestă vigoarea și forța comunității greco-catolice turdene, capabilă să întrețină parohiile respective.

Protopopiatul a fost și este unitatea administrativă fundamentală a unei dieceze. În cadrul unui protopopiat greco-catolic din Transilvania existau 3 instituții fundamentale: protopopul, sinodul protopopial și scaunul protopopial. Numitorul comun al acestora era persoana protopopului, care în același timp era titularul funcției protopopiale și cumula președinția sinodului cu cea a scaunului⁶. Principalele atribuții ale protopopului pot fi împărțite pe trei paliere: administrative, pastorale și școlare, la care se mai puteau adăuga și altele în funcție de conjunctură. Protopopul avea un rol social fundamental, fiind un catalizator social foarte important.

Cât privește numărul credincioșilor din protopopiatul greco-catolic Turda, datele de care dispunem, culese din edițiile succesive ale șematismelor, indică o continuă creștere, după cum o demonstrează tabelul următor:

⁴Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1932, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1932, p. 197-202 (în continuare Șematism 1932).

⁵Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1937, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1937, p. 58-60 (în continuare Șematism 1937).

⁶Ciprian Rigman, *Protopopiate și protopopi în Dieceza Greco-Catolică de Gherla la mijlocul secolului al XIX-lea (1856-1868)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, p. 56.

Tabel nr. 1

Nr. crt.	Anul	Număr de credincioși din protopopiatul Turda	Referință
1	1896	15.831	Șematism 1896, p. 248
2	1900	16.067	Șematism 1900, p. 595
3	1906	16.443	Șematism 1906, p. 282
4	1911	17.953	Șematism 1911, p. 235
5	1932	21.289	Șematism 1932, p. 202

Pe de altă parte, forța comunității greco-catolice din Turda era vizibilă și în ceea ce privește numărul studenților care frecventau marile universități europene. Astfel, până în anul 1918 majoritatea românilor turdeni, care plecau să studieze în Europa aparțineau confesiunii unite. Amintim aici nume precum: Baziliu Rațiu, Ioan Rațiu, Vasiliu Rațiu, Constantin Barițiu, Eugen Tilea, Ludovic Ciato jr. sau Liviu Cigăreanu⁷.

Protopopii greco-catolici de Turda în secolul al XX-lea. Pregătire intelectuală, activitate și destin

Primul protopop greco-catolic de Turda, care a păstorit în secolul al XX-lea a fost **Artemiu Codarcea**. S-a născut la 25 iulie 1850 în satul Oroiu Secuiesc (Scaunul Mureș, azi sat Oroiu, comuna Band, jud. Mureș). El s-a pregătit la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Blaj, iar ulterior a urmat teologia în orașul de la confluența Târnavelor între anii 1869-1873⁸. A fost hirotonit preot la 30 decembrie 1873 și numit preot paroh la Aschileu Mare (comitatul Dăbâca, azi jud. Cluj). În anul 1876 a devenit administrator protopopesesc al Tractului Miluani (comitatul Cluj, azi în comuna Hida, jud. Sălaj)⁹. În anul 1890 a fost numit viceprotopop al Giurgeului și paroh la Gheorgheni (comitatul Ciuc, azi jud. Harghita)¹⁰. Codarcea s-a preocupat și a sprijinit școala românească din tractul protopresbiterial pe care l-a condus. Astfel dintr-un document din anul 1892 aflăm că în protopopiatul său funcționau 12 școli cu un total de 1483 de elevi¹¹. Viceprotopopul consemna că numărul copiilor școlari a crescut cu 211 în anul școlar 1891-1892 față de cel anterior. Pe de altă parte, Codarcea arăta că o reală problemă era cunoșterea limbii române de către populația școlară românească, fapt constatat la examenele de sfârșit de an școlar (17 mai 1892), la care a participat în calitate de inspector școlar¹².

La 29 martie 1898 devine protopop de Turda și paroh în Turda Nouă, intrându-și în atribuții la 1 mai 1898¹³. Ca protopop, Codarcea a fost și președintele Tribunalului protopopesesc de prima instanță și al Senatului scolastic protopopesesc.

⁷Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2015, *passim*.

⁸Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Ed. Universității Petru Maior, Târgu Mureș, 2007, p. 165.

⁹Liviu Boar, *Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*, Ed. Universității „Petru Maior” din Târgu Mureș, Târgu Mureș, 2004, p. 95.

¹⁰*Răvașul*, anul I, Cluj, 5 decembrie 1903, nr. 36, p. 143.

¹¹Liviu Boar, *op. cit.*, p. 149.

¹²*Ibidem*, p. 152-153.

¹³*Unirea*, anul VIII, Blaj, 2 aprilie 1898, nr. 13, p. 101; Șematism 1900, p. 581; Florin Gheorghiu, *Parohii greco-catolice turdene. Istorie și actualitate (1700-2011)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, p.42.

Ajungând la Turda, protopopul Codarcea a desfășurat o bogată muncă pastorală, administrativă și culturală. În 1898 s-a înscris ca membru ordinar în despărțământul local al ASTRA, plătind o taxă de 5 florini. Cu această ocazie a fost ales director al filialei turdene a pretigioase asociații culturale românești¹⁴. Artemiu Codarcea a fost reales director al despărțământului Turda în 1901 pentru o perioadă de trei ani¹⁵. Protopopul a fost o fire generoasă, după cum o demonstrează diversele donații pe care le-a făcut. Astfel, în 1894 a donat 10 florini pentru Gimnaziul din Blaj¹⁶, iar în 1898 a donat 50 de coroane pentru renovarea Mănăstirii Prislop¹⁷. S-a preocupat și de starea preoților din tractul supus jurisdicției sale, pe care i-a convocat cu regularitate la sinoadele protopopești¹⁸. Pe plan economic, protopopul greco-catolic al Turzii a făcut parte din conducerea Băncii Arieșana¹⁹. Energicul protopop al Turzii a murit la 12 noiembrie 1903²⁰.

După moartea lui Codarcea conducerea protopopiatului Turda a fost încredințată lui **Nicolae Portos Rațiu**, administrator parohial în Turda Veche și notar al districtului protopopesesc, în calitate de administrator, între anii 1903-1906²¹. În această ipostază, Nicolae Portos Rațiu a fost membru al sinodului arhiepiscopesc, participând la lucrările acestui for bisericesc din 10-12 mai 1904 de la Blaj²². După expirarea perioadei cât a administrat protopopiatul, în martie 1906 Nicolae Portos Rațiu a fost numit viceprotopop onorific²³. Cel mai probabil această decizie a survenit ca urmare a modului admirabil în care clericul turdean a administrat protopopiatul Turda, timp de trei ani. Fiind o personalitate exponențială a comunității greco-catolice turdene, considerăm necesar a face câteva considerații. El s-a născut la Turda, la 9 octombrie 1856 și provenea din familia nobiliară Rațiu. Studiile liceale le-a urmat la Blaj, în cadrul Gimnaziului Superior Greco-Catolic, iar apoi a ales să studieze teologia, tot în orașul de la confluența Târnavelor, între anii 1879-1883. În anul 1881 devine membru al Partidului Național Român din Transilvania, înscriindu-se astfel pe linia luptei pentru drepturile poporului său²⁴. La 16 septembrie 1883 a devenit ipodiaton, iar 20 septembrie 1883 a fost hirotonit preot de către mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa²⁵. Nicolae Portos Rațiu și-a început pastorația în satul Petreștii de Sus, din apropiere de Turda, unde a funcționat în calitate de administrator parohial. În anul 1891 a fost transferat la Cluj, fiind numit capelan pe seama Bisericii Bob din orașul de pe Someșul Mic²⁶.

¹⁴ *Transilvania*, nr. VII-VIII, Sibiu, septembrie-octombrie 1898, anul XXIX, p. 212; *Transilvania*, nr. IX-X, Sibiu, noiembrie-decembrie 1898, anul XXIX, p. 215.

¹⁵ *Transilvania*, nr. VI-VII, Sibiu, iulie-august 1901, anul XXXIII, p. 164.

¹⁶ *Unirea*, anul IV, Blaj, 2 iunie 1894, nr. 24.

¹⁷ *Unirea* anul VIII, Blaj, 17 septembrie 1898, nr. 37, p. 263.

¹⁸ La 4 aprilie 1901 a avut loc sinodul de primăvară a Tractului Turda cf. *Unirea*, anul XI, Blaj, 20 aprilie 1901, nr. 16, p. 133, iar la 30 octombrie 1902 s-a desfășurat sinodul de toamnă al tractului cf. *Unirea*, anul XII, Blaj, 20 decembrie 1902, nr. 51, p. 429.

¹⁹ *Revista Economică*, anul VI, Sibiu, 23 aprilie 1904, nr. 17, p. 159.

²⁰ *Telegraful Român*, nr. 121, Sibiu, 1/14 noiembrie 1903, anul LI, p. 495; *Unirea*, anul XIII, Blaj, 14 noiembrie 1903, nr. 46, p. 451.

²¹ *Unirea*, anul XIII, Blaj, 12 decembrie 1903, nr. 50, p. 487; *Răvașul*, anul I, Cluj, 5 decembrie 1903, nr. 36, p. 143.

²² *Răvașul*, anul II, Cluj, 21 mai 1904, nr. 21, p. 91.

²³ *Unirea*, anul XVI, Blaj, 31 martie 1906, nr. 13, p. 103.

²⁴ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *Nicolae P. Rațiu și Augustin Rațiu promotori ai idealului național* în *Acta Musei Napocensis*, 34, Istorie, II, 1997, p. 327.

²⁵ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 180.

²⁶ *Unirea*, anul I, Blaj, 16 mai 1891, nr. 20, p. 157.

Fidel crezului său politic național, dar și familiei din care făcea parte, Nicolae Portos Rațiu a luat parte la Mișcarea Memorandistă. La întoarcerea lui Dr. Ioan Rațiu de la Viena, el l-a așteptat în gara Câmpia Turzii, ducându-l într-o locație ascunsă pentru a-l feri de răzbunarea celor care nu erau de acord cu Memorandul. În timpul procesului memorandiștilor de la Cluj (1894), preotul Rațiu s-a ocupat de cazarea martorilor veniți în sprijinul acuzațiilor²⁷.

Între 1897-1903 a fost preot paroh la Trittenii de Sus. În anul 1903 Rațiu a fost numit paroh de Turda Veche, după o perioadă în care parohia a rămas vacantă timp de doi ani, în urma decesului fostului titular, Alexandru Pop Ramonțian (1901). Instalarea lui Nicolae Portos Rațiu în biserica ridicată de ilustrul său înaintaș Baziliu Rațiu, a avut loc la 9 august 1903, fiind oficiată de protopopul Turzii, Artemiu Codarcea, în prezența unei numeroase asistențe. Remarcăm prezența avocatului turdean, Eugen Pătăceanu, președintele Reuniunii meseriașilor români și a lui Baziliu Podoabă, directorul Băncii Economul din Cluj. După ceremonia instalării noului preot paroh a urmat un banchet la Hotelul Europa²⁸.

La scurt timp de la instalare, Rațiu și-a făcut intrarea în societatea orașului Turda, iar la 11 octombrie 1903 a participat la Petrecerea de culesul viitor organizată la Hotelul Europa, în beneficiul ambelor biserici românești din orașul de pe Arieș (greco-catolică și ortodoxă). Președinte al petrecerii a fost protopopul ortodox lovian Mureșan, iar vicepreședinte proaspătul paroh greco-catolic de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu. În urma donațiilor s-au strâns 120 de coroane, care au fost împărțite în mod egal celor două biserici românești²⁹. Acest eveniment nu a fost singular în peisajul societății românești din Turda, inaugurându-se o adevărată tradiție. Cei doi clerici (lovian Mureșan și Nicolae Portos Rațiu) au fost prezenți la numeroase acțiuni în beneficiul comunității românești, atât înainte, cât și după Marea Unire, oferind din acest punct de vedere un exemplu aproape singular la nivelul Transilvaniei, de conlucrare și cooperare pentru binele comun indiferent de confesiune. Cei doi clerici au inaugurat astfel la Turda un frumos și fructuos parteneriat, care va fi o caracteristică esențială a comunității românești din orașul de pe Arieș.

Proaspăt instalat, Rațiu a condus în 29 noiembrie 1903 o adunare bisericească a parohiei Turda Veche în cadrul căreia s-a decis crearea unei Reuniuni de înmormântare și a unei Reuniuni pentru înfrumusețarea bisericii parohiale. Totodată s-a decis ca începând cu 1 ianuarie 1904 în biserică să fie expus portretul lui Baziliu Rațiu, ctitorul acesteia³⁰. Acest portret a costat 18 coroane, fiind plătit de Ida Ciato, văduva avocatului Ludovic Ciato³¹.

Până la Marea Unire din anul 1918 activitatea clericului a fost dedicată mișcării naționale a românilor din Transilvania, fiind unul dintre corifeii acesteia din comitatul Turda. Încă de pe vremea când era paroh la Trittenii de Sus, Nicolae Rațiu s-a înscris în prestigioasa societate culturală ASTRA, adevărată academie a românilor din Transilvania, fiind pomenit membru al despărțământului Turda în anul 1902³². În cadrul acestei instituții, Rațiu a avut o implicare activă, iar o însemnare din 1907 arată că el a susținut o comunicare cu titlul *Nutrețurile măiestrite de vite și*

²⁷ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *loc. cit.*

²⁸ *Răvașul*, anul I, Cluj, 22 august 1903, nr. 21, p. 83.

²⁹ *Telegraful Român*, nr. 110, Sibiu, 4/17 octombrie 1903, anul LI, p. 451.

³⁰ *Răvașul*, anul I, Cluj, 5 decembrie 1903, nr. 36, p. 143.

³¹ *Răvașul*, anul II, Cluj, 2 aprilie 1904, nr. 14, p. 59.

³² *Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultural Poporului Român*, nr. IV, iulie-august 1902, nr. 560, p. 56.

boalele lor, în cadrul adunării cercuale a despărțământului Turda, desfășurată la Ceanu Mic (28 iulie 1907)³³.

Ajungând paroh în orașul de pe Arieș, Rațiu s-a implicat profund în viața socială românilor din aceste părți. La 30 octombrie 1904, parohul greco-catolic a fost copreședinte alături de protopopul ortodox, Iovian Mureșan al *Petrecerii de cules de vii* organizată de elita românească din Turda și Reuniunea meseriașilor la Hotelul Europa. Taxa de intrare a fost fixată la 1 coroană, iar veniturile colectate erau destinate bisericii ambelor confesiuni românești din Turda³⁴. Pe de altă parte a dat dovadă și de un autentic spirit ecumenic, colaborând excelent cu protopopul ortodox al Turzii, Iovian Mureșan, cu care a avut și o relație de amicitie, pentru bunăstarea spirituală și materială a românilor din Turda. Astfel, la 27 februarie 1904 cu ocazia adunării generale a Băncii Arieșana din Turda, cei doi clerici amintiți mai sus sunt menționați în calitate de verficatori ai procesului verbal³⁵. Acest fapt demonstrează capitalul de încredere pe care îl avea Nicolae Rațiu în cadrul comunității românești din Turda. În anul 1905, în cadrul adunării generale a Băncii Arieșana (25 februarie), Nicolae Portos Rațiu a fost ales membru al direcțiunii instituției de credit³⁶.

Școlile confesionale românești din Transilvania, atât cele greco-catolice, cât și cele ortodoxe au fost grav afectate de legislația școlară din anul 1907, care le știrbea mult din autonomie și practic impunea o maghiarizare forțată a acestora. Printre cei care s-au ridicat împotriva acestor abuzuri a fost și Nicolae Portos Rațiu. Protestul său a fost unul legal, în calitate sa de membru al adunării congregaționale a comitatului Turda, alături de protopopul ortodox Iovian Mureșan. Astfel, la 19 mai 1910, cu ocazia adunării forului menționat, Rațiu și Mureșan au ridicat problema școlilor confesionale românești afectate de legile educaționale ale anului 1907. Cei doi clerici au arătat că învățătorii români sunt cercetați disciplinar și cer introducerea unei catedre de limba română la Gimnaziul din Turda, argumentând că și copii români învață acolo, iar părinții lor contribuie la finanțarea acestuia³⁷. Apărarea școlilor românești în fața abuzurilor statului a fost o constantă a activității lui Nicolae Rațiu. Astfel, în contextul adunării congregaționale a comitatului Turda-Arieș din anul 1911 elita românilor a ținut în preția adunării (10 mai 1911) o consfătuire în casa avocatului Valer Moldovan, unde a participat și Nicolae Rațiu alături de protopopul Iovian Mureșan, de avocatul George Pătăceanu și alții. Protestul românilor era cauzat de schimbarea din funcția de inspector școlar al comitatului Turda-Arieș a lui Teglas, care era agreat de toate confesiunile pentru politica sa moderată³⁸.

Membru de vază al elitei românești din Turda, Nicolae Rațiu a făcut parte, înainte de 1918, din Partidul Național al Românilor din Transilvania, participând activ la viața politică. La 8 octombrie 1911 la Ludaș, filiala Turda a Partidului Național Român a organizat o adunare populară, la care au participat printre alții: Nicolae Rațiu, protopopul ortodox Iovian Mureșan, avocații turdeni Valer Moldovan, George Pătăceanu și Mihai Moldovan. La această adunare a fost prezentă conducerea centrală a partidului în frunte cu George Pop de Băsești, Teodor Mihali, Vasile Lucaci, Alexandru Vaida Voevod, Iuliu Maniu și Vasile Goldiș, discutându-se despre

³³ *Transilvania. Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultural Poporului Român*, nr. IV, octombrie-decembrie 1907, p. 204.

³⁴ *Răvașul*, anul II, Cluj, 29 octombrie 1904, nr. 44, p. 185.

³⁵ *Revista Economică*, anul VI, Sibiu, 9 aprilie 1904, nr. 15, p. 141.

³⁶ *Bunul Econom*, anul VI, Orăștie, 19 martie 1905, nr. 10, p. 3.

³⁷ *Unirea*, anul XX, Blaj, 4 iunie 1910, nr. 23, p. 196.

³⁸ *Tribuna*, anul XV, Arad, 5/18 mai 1911, nr. 98, p. 4.

situația politică curentă, reforma electorală sau proiecte militare³⁹. Colaborarea dintre Nicolae Rațiu și Iovian Mureșan a fost vizibilă și în domeniul cultural. Cei doi au organizat la 9 ianuarie 1912 la Hotelul Elisabeta din Turda un concert în beneficiul filialei locale a Societății pentru fond de teatru român, cu concursul teologilor greco-catolici din Blaj. Printre cei care au toastat a fost și Nicolae Rațiu, care a remarcat în mod deosebit munca teologilor blăjeni. Cu această ocazie Rațiu a făcut o donație de 3 coroane⁴⁰. În timpul Primului război mondial (1914-1918) Nicolae Rațiu s-a implicat în asistența celor care au avut de suferit, chiar din anul 1914. Împreună cu protopopul Iosif Costin, cu Iovian Mureșan, protopopul ortodox al Turzii, cu Reuniunea femeilor ortodoxe prezidată de Lucreția Mureșan (soția protopopului ortodox), Nicolae Rațiu i-a vizitat pe răniții din spitalele turdene în preajma Crăciunului anului 1914. La această acțiune au luat parte și preoți și intelectuali maghiari și chiar comitele suprem al Turzii, Beteg Miklós. Astfel, chiar în ajunul marii sărbători preotul Rațiu a oficiat un serviciu divin și a ținut o predică la spitalul comitatens⁴¹. Cei răniți au primit mai multe cadouri. Rațiu a donat în acest context pentru folosul răniților suma de 5 coroane⁴². De asemenea la Sărbătoarea Paștilor din 1915, preotul Nicolae Rațiu s-a implicat din nou într-o acțiune similară corodonată tot de Reuniunea femeilor, în cadrul căreia s-au colectat bani și produse pentru cei răniți aflați din spitalele din Turda⁴³.

O acțiune identică a avut loc și în contextul Sărbătorii Crăciunului din anul 1915. Împreună cu protopopul Iovian Mureșan și Reuniunea femeilor ortodoxe din Turda condusă de Lucreția Mureșan, Nicolae Rațiu a fost printre organizatorii și participanții la o serie de acțiuni caritabile, beneficiarii acestora fiind tot soldații răniți pe front aflați la spitalele din Turda. Cu această ocazie, la Spitalul nr. 2, unde se găseau aproximativ 250 de răniți, pe lângă cadourile oferite acestora, Nicolae Rațiu a oficiat serviciul divin și a organizat un program de colinde⁴⁴. Pe lângă aceste laudabile acțiuni, în anul 1916, Nicolae Rațiu a organizat în parohia sa (Turda Veche) o colectă pentru Orfelinatul din Blaj, adunând de la credincioși suma de 922 de coroane. El a donat în nume propriu 150 de coroane⁴⁵. Se remarcă empatia clericului pentru cei aflați în suferință, pe care i-a ajutat atât din punct de vedere moral, cât și financiar, în contextul unei perioade deosebit de grele, cum a fost cea a Marelui Război.

Unul dintre momentele, care au marcat viața și activitatea lui Nicolae Rațiu a fost Marea Unire de la 1 decembrie 1918. El s-a implicat în organizarea românilor din comitatul Turda-Arieș, alături de elita intelectuală românească, motiv pentru care în toamna anului 1918 autoritățile vremii l-au arestat (alături de avocații Mihai Moldovan, Valer Moldovan, Gheorghe Popescu, învățătorii Simion Poruțiu și Ioan Trâmbițaș) și încarcerat în închisoarea Cetățuie (Fellegvár) din Cluj, de unde a reușit să se salveze în ultimul moment, împreună cu cei aflați cu el, sentința lor fiind una capitală⁴⁶. După consumarea acestui moment, Rațiu revine în orașul natal, fiind

³⁹ *Tribuna*, anul XV, Arad, 11/24 septembrie 1911, nr. 199, p. 7.

⁴⁰ *Românul*, anul II, Arad, 26 ianuarie (8 februarie) 1912, nr. 21, pp. 6-7.

⁴¹ *Telegraful Român*, anul LXII, Sibiu, 30 decembrie 1914 (12 ianuarie 1915), nr. 136, pp. 554-555.

⁴² *Telegraful Român*, anul LXIII, Sibiu, 10/23 ianuarie 1915, nr. 3, pp. 10-11.

⁴³ *Telegraful Român*, anul LXIII, Sibiu, 16/29 aprilie 1915, nr. 41, p. 165.

⁴⁴ *Românul*, anul VI, Arad, 17 ianuarie/4 februarie 1916, nr. 25, pp. 6-7.

⁴⁵ *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 29 iulie 1916, nr. 77, p. 2.

⁴⁶ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *op. cit.*, p. 327; Ioan I. Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea adunarea națională de la Alba Iulia*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2003, p. 188.

desemnat să-i reprezinte pe credincioșii greco-catolici la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Participarea sa la momentul de la Alba Iulia a fost fortuită, deoarece, cel care trebuia să meargă era protopopul Iosif Costin. Acesta nu a putut să fie prezent din motive de sănătate, astfel că la 29 noiembrie 1918 a emis un document prin care îl împuternicea pe Nicolae Rațiu să-l reprezinte la Alba Iulia⁴⁷. Așadar, ilustrul paroh turdean, a fost prezent la Alba Iulia și a contribuit la realizarea unirii Transilvaniei cu România.

Revenit acasă, Rațiu a fost martorul momentelor de după Marea Unire consumate în orașul de pe Arieș. La 22 decembrie 1918, alături de protopopul ortodox, Iovian Mureșan, Nicolae Rațiu a întâmpinat armata română condusă de generalul Traian Moșoiu.

Nicolae Portos Rațiu a fost una dintre personalitățile care au contribuit decisiv la integrarea comitatului și apoi a județului Turda-Arieș în cadrul României Mari. Din cauza faptului că protopopul Iosif Costin era bolnav, Nicolae Rațiu a fost cel care a reprezentat Biserica Unită în primii ani de după Unire. La 10 februarie 1919, împreună cu membrii elitei românești din Turda, Nicolae Rațiu a fost ales membru în conducerea Comitetului Național Român din Turda (prezidat de avocatul Valer Moldovan)⁴⁸.

Pe de altă parte, Rațiu nu și-a neglijat îndatoririle bisericești. Acesta a fost un important sprijin pentru superiorul său ierarhic, protopopul de Turda. Astfel, la sinodul arhiepiscopozan din 1919, Rațiu l-a însoțit pe Costin la Blaj⁴⁹. Cei doi au reprezentat tractul protopopesesc Turda.

Un eveniment important la nivelul comunității românești din Turda s-a consumat la 19 septembrie 1926, când într-un cadru solemn s-a pus piatra de temelie a Catedralei ortodoxe Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Turda, în prezența arhiepiscopului Vadului, Feleacului și Clujului, Nicolae Ivan, a primarului Turzii, Iuliu Gențiu, a primarului Clujului, Teodor Mihali, a ministrului cultelor și artelor, Vasile Goldiș și a prefectului județului Turda-Arieș, Ovidiu Gritta și bineînțeles a ctitorului edificiului, Iovian Mureșan. La banchetul oficial, care a urmat ceremoniei de sfințire, printre invitații protopopului ortodox s-a aflat și Nicolae Portos Rațiu⁵⁰.

Nicolae Portos Rațiu a trăit un moment înălțător la 9 iunie 1930, când la Turda a fost dezvelită statuia lui Dr. Ioan Rațiu, înaintașul său. La acest mare eveniment au luat parte pe lângă autoritățile locale și județene, personalități de prim rang ale României interbelice, episcopul greco-catolic de Cluj-Gherla, Iuliu Hossu, scriitorul Ion Agârbiceanu, savantul Emil Racoviță avocatul Valer Moldovan, dar și protopopul ortodox al Turzii, Iovian Mureșan, prietenul și colaboratorul apropiat al lui Nicolae Portos Rațiu⁵¹.

Pe plan politic, în perioada interbelică, Rațiu a rămas membru al Partidului Național Român, iar după 1926 a fost membru al Partidului Național Țărănesc. A deținut funcția de consilier județean, iar în anul 1930 a fost ales președinte al Biroului Consiliului Județean Turda⁵².

⁴⁷ 1918 la Români Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918, vol. X., Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 211; Daniela Comșa, Eugenia Glodariu, Maria Magdalena Jude, *Clujenii și Marea Unire*, Cluj-Napoca, 1998, p. 189.

⁴⁸ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *op. cit.*, p. 327.

⁴⁹ *Unirea*, anul XXIX, Blaj, 11 iunie 1919, nr. 118, p. 1.

⁵⁰ *Renașterea*, anul IV, Cluj, 3 octombrie 1926, nr. 40, pp. 1-2.

⁵¹ *Renașterea*, anul VIII, Cluj, 15 iunie 1930, nr. 24, p. 2; *Unirea*, anul XL, Blaj, 14 iunie 1930, nr. 24, p.3.

⁵² Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *op. cit.*, p. 328.

Nicolae Portos Rațiu s-a remarcat printr-o bogată activitate filantropică. În anul 1920 a creat o fundație pentru ajutorarea absolvenților preparandiei de la Blaj, iar în 1923, la împlinirea a 40 de ani de preoție, a pus bazele unei alte fundații pentru sprijinirea văduvelor sărace din parohia Turda Veche, pe care o păstorea⁵³. Pentru toată munca depusă în folosul cauzei naționale românești, dar și a bisericii greco-catolice, preotul Rațiu a fost decorat de Consiliul Dirigent al Transilvaniei cu Crucea de Merit, iar ulterior de către statul român cu medalia Răsplata Muncii pentru Biserică, clasa I și Ordinul Steaua României, în grad de ofițer⁵⁴. În plan bisericesc, în anul 1927, pentru toate meritele sale, Nicolae Portos Rațiu a fost distins cu titlul de protopop onorific de către Ordinariatul arhidiecezan⁵⁵. La 1 octombrie 1932, având 76 de ani și 50 de ani de preoție, Nicolae Portos Rațiu a decedat la Turda⁵⁶.

Revenind la șirul protopopilor greco-catolici de Turda, la începutul anului 1906 a fost numit un nou titular, **Iosif Costin**, care în acel moment era preot paroh la Sânpetru de Câmpie (tractul Pogăceaua) și viceprotopop onorific⁵⁷. S-a născut la 20 februarie 1843 în localitatea Ațintiș (comitatul Alba de Jos, azi jud. Mureș) și provenea dintr-o familie de agricultori. A studiat teologia la Blaj între 1866-1870, fiind hirotonit preot în anul 1872. A păstorit în satele Răzoare (comitatul Turda-Arieș, azi jud. Mureș) și Iuriu de Câmpie (comitatul Cojocna, azi jud. Cluj)⁵⁸. Din 1898 Costin a fost viceprotopop onorific⁵⁹. Mențiunile despre acest cleric sunt destul de puține și lacunare. Remarcăm că la scurt timp de la numire el participă la Blaj, la ședința ordinară a consistoriului desfășurată la 15 august 1906⁶⁰. Activitatea lui Costin a cuprins și opere caritabile. Astfel, la începutul anului 1908 el a donat 20 de coroane pentru ridicarea unui monument la mormântul profesorului Nicolae Ionaș⁶¹, iar la începutul verii aceluiași an a făcut o donație în valoare de 2 coroane pentru fondul destinat orfanilor⁶². În anul 1909 Iosif Costin a participat la sinodul arhidiecezan, iar la 23 noiembrie a făcut parte din soborul condus de mitropolitul Victor Mihályi de Apșa, care a oficiat Sfânta Liturghie în Catedrala Sf. Treime din Blaj⁶³. Protopopul Costin a avut și activitate socială în beneficiul bisericii. Astfel, la 3 august 1913 îl regăsim la o petrecere de vară cu *producțiune teatrală* la Petreștii de Jos (comitatul Turda-Arieș) destinată străngerii de fonduri pentru biserica din localitate, prilej cu care a donat 7,6 coroane⁶⁴. Tot în anul 1913 a fost menționat ca membru al direcțiunii Băncii Arieșana din Turda⁶⁵.

În timpul Primului război mondial, protopopul Iosif Costin i-a cercetat pe răniții aflați în spitalele din Turda, în cadrul unor acțiuni inițiate de Reuniunea femeilor ortodoxe, filiala locală, condusă de preoteasa Lucreția Mureșan, soția protopopului ortodox al Turzii, Iovian Mureșan. O amplă acțiune în acest sens a avut loc în

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 329.

⁵⁵ *Unirea*, anul XXXVII, Blaj, 15 ianuarie 1927, nr. 3, p. 2.

⁵⁶ *Unirea*, anul XLII, Blaj, 22 octombrie 1932, nr. 43, p. 4.

⁵⁷ *Unirea*, anul XVI, Blaj, 13 ianuarie 1906, nr. 2, p. 16.

⁵⁸ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 157.

⁵⁹ *Unirea*, anul VIII, Blaj, 21 mai 1898, nr. 20, p. 157.

⁶⁰ *Unirea*, anul XVI, Blaj, 25 august 1906, nr. 35, p. 275.

⁶¹ *Unirea*, anul XVIII, Blaj, 8 februarie 1908, nr. 6, p. 57. Nicolae Ionaș (1843-1906) a fost unul dintre cei mai remarcabili dascăli de muzică bisericească, care a predat la școlile Blajului.

⁶² *Unirea*, anul XVIII, Blaj, 20 iunie 1908, nr. 24, p. 209.

⁶³ *Unirea*, anul XIX, Blaj, 1 decembrie 1909, nr. 46-47, p. 393.

⁶⁴ *Unirea*, anul XXIII, Blaj, 9 septembrie 1913, nr. 90, p. 4.

⁶⁵ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial*, Ed. Universității Petru Maior, Târgu Mureș, 2006, p. 138.

preajma Sărbătorii Nașterii Domnului din anul 1914. Astfel, la 23 decembrie, Iosif Costin i-a vizitat pe răniții din spitalele III și IV din Turda Nouă, unde le-a vorbit celor aflați în suferință, a oficiat un serviciu divin, iar apoi le-a împărțit acestora ceai cu rom. Remarcăm prezența la această acțiune a parohului greco-catolic de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu, a protopopului ortodox al Turzii, Iovian Mureșan, a preoților maghiari, dar și a comitelui suprem de Turda, Beteg Miklós⁶⁶. În cadrul acțiunii coordonată de Lucreția Mureșan, Iosif Costin a donat 2 coroane⁶⁷. Această acțiune este o dovadă în plus a spiritului de toleranță confesională și etnică prezent la Turda. În fața dramei războiului orice alterități se anulau.

De asemenea, la Sărbătoarea Învierii Domnului din anul 1915, protopopul Costin a fost din nou prezent în mijlocul răniților din spitalele turdene, alături de colegii săi, Nicolae Portos Rațiu și Iovian Mureșan. El s-a implicat în colecta organizată de Reuniunea femeilor din Turda în cadrul căreia s-au strâns bani și produse pentru cei aflați în suferință⁶⁸.

Iosif Costin a purtat o stimă deosebită și ascultare canonică superiorilor săi ierarhici. În anul 1915, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de arhierie a mitropolitului Victor Mihályi de Apșa, alături de credincioșii din Turda, protopopul l-a felicitat pe înaltul ierarh⁶⁹. Remarcăm faptul că numele protopopului Iosif Costin apare de puține ori în presa greco-catolică a vremii. Se pare că acesta era suferind. Acest fapt este confirmat în preajma Marii Uniri, el trebuind să participe la marele moment de la Alba Iulia. Nu și-a putut îndeplini această obligație. Iosif Costin l-a delegat pe parohul de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu să-l reprezinte la festivitățile de la Alba Iulia. Într-un act din 29 noiembrie 1918 Iosif Costin preciza: *Subsemnatul fiind împiedecat din cauza morbului ce domnește în familia mea de a participa la adunarea națională română din Alba Iulia, ce se va ține în 1 decembrie 1918, deleg pe Mult Onoratul Nicolau Rațiu viceprotopop onorariu ca să mă substituie la sus indicata adunare națională*⁷⁰.

După Marea Unire, însoțit de parohul de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu, Iosif Costin participă la sinodul arhidiecezan din 1919 de la Blaj⁷¹. Protopopul s-a preocupat de buna funcționare a parohiei sale (protopopul greco-catolic era paroh de Turda Nouă), iar la sfârșitul anului 1923 el dădea un anunț la ziarul *Unirea* din Blaj prin care scoatea la concurs postul de cantor la biserica parohială din Turda Nouă⁷². În stadiul actual al cercărilor nu cunoaștem anul morții acestui protopop. Această dată este cuprinsă în intervalul decembrie 1923-iunie 1926.

Lui Iosif Costin i-a urmat la conducerea protopopiatului greco-catolic al Turzii **Ioan Cârnațiu**. El s-a născut la 14 mai 1883 în localitatea Cisteiu (azi Cisteiu de Mureș, parte componentă a orașului Ocna Mureș, jud. Alba) din comitatul Alba de Jos. Provenea dintr-o familie simplă de țărani români de confesiune greco-catolică, tatăl său Petru fiind agricultor. A studiat la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Blaj între anii 1902-1906. Cârnațiu s-a implicat în viața studentescă a Blajului, fiind membru al Societății de lectură Inocențiu Micu Klein. A fost ales bibliotecar al

⁶⁶ *Telegraful Român*, anul LXII, Sibiu, 30 decembrie 1914 (12 ianuarie 1915), nr. 136, pp. 554-555.

⁶⁷ *Telegraful Român*, anul LXIII, Sibiu, 10/23 ianuarie 1915, nr. 3, pp. 10-11.

⁶⁸ *Telegraful Român*, anul LXIII, Sibiu, 16/29 aprilie 1915, nr. 41, p. 165.

⁶⁹ *Unirea*, anul XXV, Blaj, 18 februarie 1915, nr. 15, p. 1.

⁷⁰ 1918 la Români..., *op. cit.*, p. 211; Daniela Comșa, Eugenia Glodariu, Maria Magdalena Jude, *op. cit.*, p. 189.

⁷¹ *Unirea*, anul XXIX, Blaj, 11 iunie 1919, nr. 118, p. 1.

⁷² *Unirea*, anul XXXIII, Blaj, 22 decembrie 1923, nr. 51, p. 4.

acesteia pentru anul școlar 1903-1904⁷³. La 24 noiembrie 1906, Cârnațiu a primit hirotonirea sacerdotală în Catedrala Sf. Treime din Blaj de la mitropolitul Victor Mihályi de Apșa⁷⁴. Într-o primă fază, el a ocupat postul de preot paroh în satul Balda (azi parte componentă a orașului Sărmașu, jud. Mureș) din comitatul Cluj. Ioan Cârnațiu s-a implicat de timpuriu, în mod activ în viața spirituală a celor care i-au fost încredințați spre păstorie, după cum o atestă mărturiile vremii. Astfel, în zilele de 4-7 aprilie 1907 s-au desfășurat în localitatea Cămărașul Deșert (azi Cămărașu, jud. Cluj) din tractul protopopesc al Cătinei, exerciții spirituale la care au participat locuitorii români din satele Sâmbotelec, Sărmașu Mare, Sărmășel, Țăgșor, Balda și Năoiu. Au slujit serviciile divine, au ascultat mărturisirile credincioșilor, au administrat taina Sf. Maslu și i-au cercetat pe bolnavi mai mulți preoți, printre care și Ioan Cârnațiu din Balda⁷⁵. În scurt timp părintele Cârnațiu a ajuns o persoană cunoscută la nivelul comunității românești greco-catolice, cerându-i-se expertiza în diverse probleme, inclusiv în cele de natură culturală. La 28 aprilie 1912 despărțământul Mociu al ASTRA a organizat o adunare învățătoarească, în cadrul căreia s-a decis deschiderea unei biblioteci la Sărmașu, pentru care s-a alocat suma de 150 de coroane și s-a numit o comisie pentru selectarea cărților condusă de preotul Ioan Cârnațiu⁷⁶. Această responsabilitate pusă pe seama preotului din Balda îi atestă cultura solidă pe care o avea dobândită în cadrul școlilor Blajului, fapt recunoscut și confirmat de o prestigioasă societate culturală, cum era ASTRA. Pe de altă parte implicarea sa în acest proiect îi arată grija pe care o avea pentru ridicarea intelectuală și culturală a mediului rural din Transilvania.

Înainte de a fi numit protopop de Turda, Cârnațiu a mai fost paroh în satul Pețelca, în tractul protopopesc al Aiudului.

Ioan Cârnațiu a fost un pasionat de biologie, după cum reiese dintr-o serie de articole publicate sub titlul *Cunoștințe folositoare* în ziarul blăjean, *Unirea Poporului*. Astfel, el a scris despre diverse animale, plante sau combaterea dăunătorilor. Articolele sale au titluri precum: *Viespe, Stârpitul omizilor, Câte feluri de omizi sunt, Sobolul sau Cârțița, Un mare dușman al pomilor: cotarul; Mușețelul, Cave canem*, unde vorbește despre turbarea la câine⁷⁷.

Marea schimbare în viața acestui cleric a survenit în anul 1926, când a fost numit preot paroh în Turda Nouă și protopop al tractului Turda. În urma acestei numiri Ioan Cârnațiu face marele pas din lumea satului spre lumea urbană, într-un oraș important al Transilvaniei vremii, Turda, reședința județului omonim. Ziarul *Unirea* titra la 12 iunie 1926 că Ordinariatul arhiepiscopesc de la Blaj îl numește paroh de Turda Nouă și protopop de Turda pe părintele Ioan Cârnațiu⁷⁸. Un anunț identic a apărut și în ziarul local turdean *Arieșul*⁷⁹. Instalarea sa a avut loc la 21-22 august 1926, ziarul blăjean remarcând cu această ocazie căldura neobișnuită, precum și faptul că cel numit era la acea dată cel mai tânăr protopop din arhiepiscopia de Alba

⁷³ *Telegraful Român*, nr. 110, Sibiu, 4/17 octombrie 1903, anul LI, p. 451.

⁷⁴ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 218.

⁷⁵ *Unirea*, anul XVIII, Blaj, 27 aprilie 1907, nr. 17, p. 150.

⁷⁶ *Unirea*, anul XXII, Blaj, 11 mai 1912, nr. 49, p. 5.

⁷⁷ *Unirea Poporului*, anul V, Blaj, 16 septembrie 1923, nr. 36, p. 3; *Unirea Poporului*, anul VI, Blaj, 2 martie 1924, nr. 9, p. 1; *Unirea Poporului*, anul VI, Blaj, 9 martie 1924, nr. 10, p. 3; *Unirea Poporului*, anul VII, Blaj, 12 aprilie 1925, nr. 15, pp. 2-3; *Unirea Poporului*, anul VII, Blaj, 28 iunie 1925, nr. 26, p. 3; *Unirea Poporului*, anul VIII, Blaj, 18 aprilie 1926, nr. 16, p. 4; *Unirea Poporului*, anul VIII, Blaj, 23 mai 1926, nr. 21, pp. 7-8; *Unirea Poporului*, anul VIII, Blaj, 30 mai 1926, nr. 22, p. 7.

⁷⁸ *Unirea*, anul XXXVI, Blaj, 12 iunie 1926, nr. 24, p. 3.

⁷⁹ *Arieșul*, anul I, nr. 14, 20 iunie 1926, p. 3.

Iulia și Făgăraș (avea 43 de ani)⁸⁰. Celălalt ziar din Blaj, *Unirea Poporului* anunța cu vădită satisfacție că fostul colaborator al periodicului, Ioan Cârnațiu, preot la Pețelca a fost numit protopop de Turda. Gazetarii blăjeni apreciau pozitiv articolele fostului lor coleg și îi urau ca harul Domnului să fie cu el în noua misiune primită⁸¹. Datele de care dispunem arată că Ioan Cârnațiu s-a integrat perfect în comunitatea din Turda, fiind un preot dedicat și implicat activ în viața orașului și a tractului protopopesesc pe care l-a condus.

În anul 1928 Ioan Cârnațiu a avut o interesantă și binevenită inițiativă propunând ca în toate duminicile din Postul Mare să se țină instrucții religioase pentru muncitori și servitorime. La această inițiativă protopopul i-a cooptat pe toți preoții și profesorii greco-catolici din oraș⁸².

Ioan Cârnațiu a fost un cleric implicat în viața comunității greco-catolice din Turda, fiind la curent și cu evenimentele desfășurate la nivel național. Un astfel de exemplu s-a consumat în anul 1928, când cu ocazia elaborării noii legi a cultelor cu care Biserica Română Unită nu era de acord, comunitatea greco-catolică turdeană a dorit să-și exprime nemulțumirea prin organizarea unei acțiuni de protest, însă două încercări (pe 18 și 25 martie 1928) au fost respinse de autorități, astfel că s-a optat pentru un pelerinaj de la biserica din Turda Veche la cea din Turda Nouă și înapoi. Elita greco-catolică turdeană în frunte cu avocatul dr. Augustin Rațiu a alcătuit un document de protest împotriva noii legi a cultelor, uzând de tradiționala tactică a petiționarismului. Printre cei care au semnat acest act îi menționăm pe protopopul Ioan Cârnațiu, profesorul Petru Suciu (directorul Liceului Regele Ferdinand), avocatul Iuliu Popescu, profesorul Teodor Murășan, parohul de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu, avocații Coriolan Russu și George Pătăceanu și inginerul Corneliu Mesaroșiu⁸³.

În zilele de 6-7 octombrie 1929 la Turda s-a desfășurat adunarea generală a asociației culturale ASTRA⁸⁴, cu participarea unor personalități precum Vasile Goldiș, Emil Racoviță, Onisifor Ghibu și Sextil Pușcariu. În cadrul manifestărilor prilejuite de acest important eveniment la Biserica Rățeștilor s-a celebrat o Liturghie solemnă oficiată de canonicul Ștefan Roșianu și protopopul Ioan Cârnațiu, care au sfințit și noul iconostas al bisericii realizat cu sprijinul Reuniunii femeilor române⁸⁵.

Din punct de vedere pastoral, Ioan Cârnațiu a continuat să se ocupe de misiunile populare, la care a participat încă de pe vremea când și-a început activitatea clericală la Balda. Uneori la aceste acțiuni au participat personalități remarcabile. Astfel, în zilele de 27-30 august 1932 la Mărtinești (tractul protopopesesc greco-catolic Turda) profesorul Vasile Aftenie (viitor episcop și martir al închisorilor comuniste) împreună cu Ioan Cârnațiu și alți clerici a ținut o serie de misiuni populare, în cadrul cărora s-au mărturisit și cuminecat 450 de persoane din satele Mărtinești și Rediu⁸⁶. Scopul misiunilor populare era întărirea în credință și curățirea de păcate a credincioșilor. Ele se țineau inclusiv în zone eterogene etnic și confesional. Astfel, în anul 1933 Ioan Cârnațiu ajutat de prietenul său Teodor Radu,

⁸⁰ *Unirea*, anul XXXVI, Blaj, 28 august 1926, nr. 35, p. 2.

⁸¹ *Unirea Poporului*, anul VIII, Blaj, 27 iunie 1926, nr. 26, p. 6.

⁸² *Unirea*, anul XXXVIII, Blaj, 3 martie 1928, nr. 9, p. 3.

⁸³ *Unirea*, anul XXXVIII, Blaj, 7 aprilie 1928, nr. 14, p. 5.

⁸⁴ Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și adunările generale 1861-2011*, Ed. Asociațiunii ASTRA, Sibiu, 2011, pp. 63-64.

⁸⁵ *Unirea*, anul XXXIX, Blaj, 12 1929, nr. 41, p. 3.

⁸⁶ *Unirea*, anul XLII, Blaj, 10 septembrie 1932, nr. 37, p. 2.

preot la Vințul de Sus (azi Unirea, jud. Alba) a ținut o activitate la Moldovenești, sat cu o importantă comunitate maghiară din județul Turda⁸⁷.

În calitate de protopop de Turda, Ioan Cârnațiu a condus, la 12 octombrie 1932, ceremoniile funerare pentru colaboratorul său, Nicolae Portos Rațiu, paroh de Turda Veche și protopop onorific, în cadrul căreia a rostit și un panegiric în Biserica Rățeștilor, în care a elogiât personalitatea celui dispărut⁸⁸. La scurt timp după acest moment, la 6 decembrie 1932, Ioan Cârnațiu l-a instalat pe noul paroh greco-catolic de Turda Veche, părintele Coriolan Sabău, eveniment la care au participat subprefectul județului Turda, Traian Migia, avocatul Augustin Rațiu, preotul unit Vasile Cerghizan, preotul ortodox Grigore Biji, fostul prefect Mihai Moldovan⁸⁹.

Protopopul Ioan Cârnațiu a demonstrat și sentimente naționale autentice, fiind un adevărat patriot român, care nu a ezitat să-și apere aceste convingeri, inclusiv public. Anii '30 ai secolului trecut au fost marcați de ascensiunea și consolidarea totalitarismului, fapt care a însemnat și revigorarea tendințelor revizioniste din partea unor state. Împotriva acestora s-a manifestat și la Turda. La 11 decembrie 1932 a avut loc în centrul orașului o mare adunare românească antirevizionistă la care au participat oameni din localitățile din jurul Turzii: Ceanu Mic, Copăceni, Săndulești, Cheia, Mihai Viteazu, Cornești, Câmpia Turzii, Luna, Vișoara și Călărași. Președintele adunării a fost profesorul Petru Suci (greco-catolic) directorul Liceului Regele Ferdinand. La această acțiune au fost prezenți și au luat cuvântul protopopii ambelor confesiuni românești, ortodoxă și greco-catolică, Iovian Mureșan, respectiv, Ioan Cârnațiu. În alocuțiunea sa protopopul greco-catolic a subliniat: *Granițele noastre sunt scrise cu litere de foc și sânge pentru totdeauna în istoria omenirii. Față de dușmanul din afară, lăsăm deoparte orice patimă internă și uniți într-un singur partid, partidul apărării naționale, vom fi un singur glas acel al dragostei de neam, când e vorba de apărarea hotarelor poporului român. Suntem cel mai pașnic popor din Europa, dar pentru aceia foștii noștri asupritori și dușmani de veacuri, să nu gândească că am uitat nici blestemata roată de la Bălgrad, nici viața de vită la care am fost condamnați și nici sutele de ani petrecuți în temnițele din Seghedin și Vaș. Dacă dușmanii noștri au ceva de revizuit să-și revizuiască conștiința, să nu ne silească a ne revizui noi suferințele căci atunci nu le va merge bine. De aceia strigăm sus și tare să ne audă toată lumea, prietenii, dar mai ales dușmanii: fie din afară, fie dinăuntru țării că, murim mai bine în luptă cu glorie deplină decât să fim sclavi iarăși în vechiul nostru pământ*⁹⁰.

Ioan Cârnațiu s-a simțit apropiat și de domeniul învățământului, iar la 26 august 1934 a participat la sediul prefecturii Turda, la Congresul Învățătorimii din Ardeal, fiind prezenți 800 de învățători din Transilvania și Banat, precum și ministrul instrucțiunii publice, cultelor și artelor, Constantin Angelescu. Protopopul a ținut un discurs prin care a salutat congresul din partea Bisericii Române Unite⁹¹.

În timpul păstoririi lui Ioan Cârnațiu la Turda s-a creat filiala locală a Asociației Generale a Românilor Uniți (AGRU). Această organizație a fost înființată la Blaj în anul 1929 ca asociație a mirenilor de confesiune greco-catolică. Precizăm că la congresul de constituire a participat din partea Turzii, avocatul Augustin Rațiu, care a

⁸⁷ *Unirea*, anul XLIII, Blaj, 9 decembrie 1933, nr. 49, p. 3.

⁸⁸ *Unirea Poporului*, anul XIV, Blaj, 23 octombrie 1932, nr. 43, p. 5.

⁸⁹ *Arieșul*, anul VII, nr. 12, Turda, 25 decembrie 1932, pp. 3-4.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁹¹ *Luceafărul cultural-social*, anul I, Sibiu, septembrie 1934, nr. 7, p. 29.

fost ales membru în comitetul central⁹². La scurt timp de la apariția AGRU și la Turda s-a constituit o filială, a cărei activitate a fost sprijinită de preoții greco-catolici locali. La 3 iunie 1934, într-un cadru festiv, avut loc sfințirea steagului filialei Turda a AGRU, Sfânta Litughie fiind oficiată de preotul Titus Mălaiu din Cluj și un sobor condus de protopopul local, Ioan Cârnațiu din care au mai făcut parte preotul Vasile Cerghizan și parohul de Turda Veche, Coriolan Sabău. În cadrul ceremoniilor a fost ales președinte al AGRU local, avocatul Iuliu Popescu⁹³.

În calitate de protopop de Turda, Ioan Cârnațiu a participat la 7 mai 1935, la sinodul electoral de la Blaj pentru desemnarea unui nou mitropolit după decesul lui Vasile Suciu⁹⁴. Clericii uniți au optat pentru episcopul de Lugoj, Alexandru Nicolescu (1935-1941).

La 1 septembrie 1935 cu ocazia sfințirii bisericii greco-catolice din Unirea făcută de episcopul de Cluj-Gherla, Iuliu Hossu, Ioan Cârnațiu l-a întâmpinat pe acesta la trecerea prin Turda, împreună cu prefectul Ioan Modrigan. Precizăm că la Unirea păstora prierenul său, preotul Teodor Radu⁹⁵.

Ioan Cârnațiu a continuat seria misiunilor populare la sate, iar la 15 august 1935 cu ocazia sărbătorii Adormirii Maicii Domnului îl găsim în parohia Săndulești, unde a împărțit 167 de persoane⁹⁶. La 27 mai 1937 orașul Turda a primit o personalitate cu totul remarcabilă, nunțul apostolic, Andrea Cassulo, proaspăt numit în această misiune. În fața prefecturii, pentru diplomatul pontifical s-a construit o poartă de triumf decorată cu steagurile României și Vaticanului. Nunțul a fost întâmpinat cu rugăciunea Tatăl Nostru, iar în comitetul de primire un rol important l-au avut membrele Reuniunii Mariane, conduse de Otilia Bozdog, îmbrăcate în costume naționale. Din partea Bisericii Române Unite a vorbit protopopul Ioan Cârnațiu. În cadrul festivităților se remarcă prezența preoților de confesiune ortodoxă, Iovian Mureșan (protopopul ortodox al Turzii) și Grigore Biji⁹⁷.

Alături de primarul orașului Turda, Iuliu Gențiu și de protopopul ortodox Iovian Mureșan, Ioan Cârnațiu l-a primit la sfârșitul lunii iunie 1937 în orașul de pe Arieș pe mitropolitul Blajului, Alexandru Nicolescu. Acesta se afla în drum spre satul Aiton pentru sfințirea unei biserici⁹⁸.

Pe de altă parte misiunile populare au continuat și în situația tensionată de dinainte izbucnirea celui de-al doilea război mondial, iar la 24-27 martie 1938 Ioan Cârnațiu a fost prezent la Tureni, unde a celebrat Sf. Liturghie⁹⁹. Vrednicul protopop era nelipsit de la marile evenimente din tractul pe care îl conducea. La 2 octombrie 1938 în satul Petreștii de Sus de lângă Turda, el l-a asistat pe canonicul blăjean, Dumitru Neda, trimisul mitropolitului Alexandru Nicolescu, care a sfințit Mănăstirea Schimbarea la Față. Cu această ocazie au participat 2500 de persoane, iar părintele Cârnațiu a fost unul dintre cei care i-a spovedit pe credincioși¹⁰⁰.

În decembrie 1939 protopopul Ioan Cârnațiu a oficiat slujba înmormântării pentru preotul Simion Luca (protopop onorific) din satul Cheia¹⁰¹. La începutul lunii

⁹² *Unirea Poporului*, anul XI, Blaj, 1 decembrie 1929, nr. 48, p. 2.

⁹³ *Unirea*, anul XLIV, Blaj, 9 iunie 1934, nr. 23, p. 3.

⁹⁴ *Unirea Poporului*, anul XVII, Blaj, 21 aprilie 1935, nr. 16, p. 4.

⁹⁵ *Curierul Creștin*, anul XVII, Cluj, 15 septembrie/1 octombrie 1935, nr. 18-19, p. 124.

⁹⁶ *Unirea*, anul XLVI, Blaj, 5 septembrie 1936, nr. 36, p. 3.

⁹⁷ *Unirea Poporului*, anul XIX, Blaj, 6 iunie 1937, nr. 23, p. 3.

⁹⁸ *Unirea Poporului*, anul XIX, Blaj, 11 iulie 1937, nr. 28, p. 4.

⁹⁹ *Unirea*, anul XLVIII, Blaj, 2 aprilie 1938, nr. 14, p. 2.

¹⁰⁰ *Unirea*, anul XLVIII, Blaj, 8 octombrie 1938, nr. 41, p. 5.

¹⁰¹ *Unirea*, anul XLIX, Blaj, 30 decembrie 1939, nr. 52, p. 4.

102 iulie a anului 1940, Ioan Cârnațiu, alături de parohul de Turda Veche, Coriolan Sabău și președintele filialei locale a AGRU, Damian Pop, a asistat în catedrala ortodoxă la instalarea noului protopop ortodox, Aurel Gliga¹⁰². Precizăm că Ioan Cârnațiu a avut relații bune cu noul protopop ortodox, fapt care relevă încă o dată latura ecumenică a activității sale.

Ioan Cârnațiu, la fel ca toate autoritățile laice și ecleziastice ale județului Cluj-Turda, nu au fost în afara contextului evenimentelor, de la acea dată. Astfel, împreună cu protopopul ortodox, Aurel Gliga, Ioan Cârnațiu a semnat o telegramă de felicitare și sprijin pentru gen. Ion Antonescu, care reușise să înfrângă rebeliunea legionară (21-23 ianuarie 1941)¹⁰³. La începutul lunii noiembrie a aceluiași an, Ioan Cârnațiu, alături de alte notabilități turdene (protopopul ortodox Aurel Gliga, primarul orașului Iosif Chiorean, medicul Pavel Sârbu, președintele despărțământului local al ASTRA profesorul Petru Suciș și Lucreția Mureșan, văduva fostul protopop ortodox) a întâmpinat-o la Turda pe Veturia Goga, văduva fostului prim-ministru, poetul Octavian Goga, aflată în vizită în orașul de pe Arieș¹⁰⁴.

Protopopul nu și-a neglijat îndatoririle administrativ-religioase nici în vreme de război. La 25 noiembrie 1941 el conducea sinodul de toamnă al preoților greco-catolici din tractul Turda, lucrările desfășurându-se la Eforia din Turda Veche¹⁰⁵.

În vara anului 1942, Ioan Cârnațiu a fost protagonistul unui eveniment inedit. El l-a botezat pe ce de-al 11 copil al gardianului public Miron Ciacoș-Pop, naș fiind nimeni altul decât mareșalul Ion Antonescu, reprezentat de prefectul județului Cluj-Turda, gen. Alexandru Vâlcu. Ceremonia a avut loc în biserica din Turda Nouă, iar Cârnațiu a rostit o predică despre însemnătatea gestului mareșalului. Precizăm că gardianul Miron Ciacoș-Pop era refugiat de la Cluj¹⁰⁶.

Fiind în relații bune cu comunitatea ortodoxă din Turda, Cârnațiu a participat și la evenimentele din cadrul acesteia. Astfel, la 18 iulie 1942, el a fost prezent la întâmpinarea mitropolitului ortodox al Transilvaniei, Nicolae Bălan, aflat în vizită canonică, alături de protopopul ortodox, Aurel Gliga și primarul orașului, Iosif Chiorean¹⁰⁷. Relatările din presa turdeană din timpul celui de-al doilea război mondial îl prezintă pe protopopul Cârnațiu ca fiind în continuare un factor social activ, membru de bază a comunității românești din orașul de pe Arieș. Cele două confesiuni românești din Turda (greco-catolică și ortodoxă) au organizat în februarie 1943 slujbe de pomenire a soldaților români căzuți în bătălia de la Stalingrad (încheiată la 2 februarie 1943). Dacă la Catedrala ortodoxă slujba parastasului a fost oficiată de protopopul Aurel Gliga, Ioan Cârnațiu a făcut un parastas la biserica din Turda Nouă, în timp ce preotul Coriolan Sabău, parohul greco-catolic de Turda Veche a slujit la Biserica Rățeștilor¹⁰⁸. Prin acest gest, preoții români din Turda își arătau respectul pentru cei căzuți la datorie, în lupta contra bolșevismului. Protopopul Cârnațiu a fost o personalitate care s-a bucurat de stima și aprecierea comunității locale. Astfel, în primăvara anului 1943, alături de reprezentanții intelectualității turdene (protopopul ortodox Aurel Gliga, directorul Liceului Regele Ferdinand Petru Suciș, profesorul universitar și avocatul Valer Moldovan, prefectul județului Cluj-

¹⁰² *Gazeta de la Turda*, anul I, nr. 10, Turda, 7 iulie 1940, p. 2.

¹⁰³ *Gazeta de la Turda*, anul II, nr. 39, Turda, 2 februarie 1941, p. 4.

¹⁰⁴ *Gazeta de la Turda*, anul II, nr. 82-83, Turda, 9 noiembrie 1941, p. 4.

¹⁰⁵ *Gazeta de la Turda*, anul II, nr. 86, Turda, 30 noiembrie 1941, p. 2.

¹⁰⁶ *Gazeta de la Turda*, anul III, nr. 103-105, Turda, Paștile (sic.) 1942, p. 5.

¹⁰⁷ *Renașterea*, anul XX, Alba Iulia, 26 iulie 1942, nr. 30-31, p. 1.

¹⁰⁸ *Gazeta de la Turda*, anul IV, nr. 141-142, Turda, 14 februarie 1943, p. 2.

Turda gen. Alexandru Vâlcu, primarul orașului Turda, Iosif Chiorean, președinta Societății Femeilor Ortodoxe, filiala Turda, Lucreția Mureșan) a participat la o consfătuire desfășurată la prefectură pentru organizarea unei propagande culturale la sate în cadrele societății ASTRA¹⁰⁹.

Din păcate în stadiul actual al cercetărilor, multe aspecte ale vieții și activității protopopului Cârnațiu rămân necunoscute. Nu avem date nici despre implicarea sa în ajutorarea suferinzilor din cel de-al doilea război mondial. Știm doar că Ioan Cârnațiu a murit în anul 1946.

Ultimul protopop greco-catolic al Turzii, înainte de suprimarea Bisericii Române Unite din 1948 a fost **Vasile Gherman** (1946-1948). Din păcate nu avem date multe despre el. Știm că nu a acceptat să treacă la Biserica Ortodoxă și pentru această atitudine a avut mult de suferit. La 26 octombrie 1948 el a fost arestat, iar ulterior condamnat de Tribunalul Militar din Cluj și închis în Penintenciarul Aiud. A fost pus în libertate în anul 1949, iar în urma presiunilor făcute asupra sa a acceptat să officieze slujbele în ritul ortodox până în anul 1969, când s-a pensionat. A murit în anul 1984¹¹⁰.

Considerații finale

Viața și activitatea protopopilor greco-catolici de Turda reprezintă o parte uitată a istoriei ecleziastice a orașului de pe Arieș. Demersul nostru vine să recupereze un segment important și semnificativ al istoriei greco-catolicismului turdean, dar și a orașului în general. Acest material se constituie într-un demers destul de dificil cauzat de lipsa acută de informații din acea perioadă. Cu toate acestea am încercat mai ales să creăm un punct de plecare pentru un viitor demers de o mai mare anvergură. Referitor la protopopii greco-catolici ai Turzii, aceștia au avut o pregătire de specialitate temeinică dobândită la școlile Blajului. Ei și-au adus prețioasa contribuție la evoluția orașului Turda, fiind persoane implicate social, membrii de bază și de vază ai comunității locale.

¹⁰⁹ *Gazeta de la Turda*, anul IV, nr. 150, Turda, 2 mai 1943, p. 4.

¹¹⁰ Ioan Bota, Cicerone Ionițoiu, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989)*, vol. II *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică și Biserica Romano-Catolică*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 1998, p. 79.

Considerații pe marginea vieții și activității lui Basiliu Podoabă, directorul Băncii „Economul” din Cluj

Răzvan Mihai NEAGU*

Considerations on the life and work of Basiliu Podoabă the director of „Economul” Bank from Cluj

Abstract

Basiliu Podoabă was a Romanian Greek Catholic cleric, who lived and worked in the late XIXth century and early XXth century. He studied Theology in Blaj and Law at the Cluj University. Basiliu Podoabă had a rich social activity in many fields (cultural, economical, national, educational, religious etc.) being an active member of the civil society in Cluj, but also in the Greek-Catholic Church. Basiliu Podoabă was member of the prestigious Romanian cultural association: ASTRA. In 1886, Podoabă was one of those who established "Economul" Bank from Cluj, which will bind the most of his activity. He served as executive director of the bank along two terms, the first one shorter 1889-1890 and the second one longer 1895-1905. Basiliu Podoabă was a militant for the rights of the Greek Catholic Church and a genuine member of this faith community. He left the bank management after a scandal with other members from Board of Directors and served as priest. In a first phase, Basiliu Podoabă was archpriest of Teaca, and after words archpriest of Biia and parish priest of Valea Lungă/Husasău. Key-words: Basiliu Podoabă, "Economul" Bank, Cluj, Greek-Catholic Church, priest.

Preliminarii

Basiliu Podoabă a fost un cleric greco-catolic, dar și director al Băncii Economul, personalitate marcantă a Clujului la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. S-a născut la 11 martie 1852 în localitatea Topa Mică/Topa Deșeartă, comitatul Cojocna și provenea dintr-o familie greco-catolică, cu tradiție clericală, tatăl său Ioan Podoabă, fiind parohul localității natale. Basiliu Podoabă a studiat teologia la Blaj (1873-1877), fiind hirotonit preot la 23 iunie 1878 de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa și numit capelan la Cluj (1878-1891)¹. În cadrul protopopiatului Clujului, Basiliu Podoabă a fost și notar tractual². În perioada studiilor teologice Podoabă a fost membru al Societății Inocențiu Micu Klein din Blaj, fondată în 1873, fiind ales notar al acesteia în ședința din 10 noiembrie 1873³.

Pe de altă parte, după terminarea studiilor teologice, Basiliu Podoabă a optat și pentru pregătirea juridică în cadrul Universității din Cluj, la Facultatea de drept și științe politice (1877-1880; 1886-1887)⁴. Podoabă a desfășurat o bogată activitate

* Profesor doctor, Colegiul Tehnic Turda

¹ Șematismul veneratului cler al arhiepiscopiei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200, Blaș, Tipografia seminarului arhiepiscopesc, p. 745; Cornel Sigmirean, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Ed. Universității Petru Maior, Târgu Mureș, 2007, p. 170.

² Șematismul veneratului cleru al arhiepiscopiei metropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anul 1880, Blasiu, Tipografia Seminarului gr.cat, p. 76; Șematismul veneratului cleru al arhiepiscopiei metropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pre anul 1886, Blasiu, Tipografia Seminarului gr.cat, p. 84, 88.

³ *Federațiunea*, Budapesta, 11/23 noiembrie 1873, nr. 72-797, p. 284.

⁴ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 448.

socială, pe multiple planuri (cultural, economic, național, educațional, religios etc.) fiind un factor activ al societății civile din Cluj, dar și la nivelul Bisericii greco-catolice.

Basiliu Podoabă a fost membru al asociației ASTRA, calitate în care este amintit în anul 1881, plătind o taxă de 5 florini⁵. În cadrul acestei prestigioase asociații culturale românești a devenit secretarul despărțământului Cluj, fiind pomenit în această funcție cu ocazia adunării generale din 29 iulie 1888, sub președinția profesorului Grigore Silași⁶. În anul 1894, cu ocazia alegerii noii conduceri a despărțământului Cluj, Podoabă a fost ales în comitetul director pentru o perioadă de 3 ani⁷. În anul 1898 a devenit directorul despărțământului Cluj⁸. Activitatea sa în cadrul ASTRA a fost vizibilă și la începutul secolului al XX-lea. Astfel, în august 1905 a avut loc la Sibiu a expoziție a prestigioasei asociații românești, iar printre obiectele trimise de despărțământul Cluj s-a aflat și o violină făcută de meșteri populari din satul Feleac, trimisă de Basiliu Podoabă⁹.

Ilustrul clujean a desfășurat o campanie constantă pentru colectarea de fonduri în vederea înființării unei școli de fete la Cluj. În acest sens îl întâlnim la 24 februarie 1887 la Cluj, în funcția de casier al unui bal organizat de intelectualitatea română cu scopul strângerii de bani pentru Fondul privind crearea școlii de fete¹⁰. În contextul atingerii aceluiași nobil scop, îl regăsim pe Podoabă în postul de controlor al unui concert dansant organizat de intelectualii români clujeni în Sala Reduta la 8 martie 1888¹¹. Pe de altă parte, Basiliu Podoabă a sprijinit crearea Reuniunii femeilor române din Cluj. Ziarul orădean *Familia* anunța în 1888 înființarea acestei asociații condusă de un președinte interimar, Anna Papp și de un secretar interimar Basiliu Podoabă, care au alcătuit împreună statutul, ce urmează a fi prezentat pentru dezbatere și aprobare femeilor române din Cluj convocate pentru data de 27 decembrie 1888/8 ianuarie 1889 la Casina Română¹².

În anul 1886, Podoabă a fost unul dintre cei care au pus bazele Băncii Economul din Cluj, una dintre cele mai importante băncii românești din Transilvania, de care se va lega o bună parte a activității sale. Printre personajele care au contribuit la apariția acestei importante instituții de credit românești îi amintim pe: Iuliu Coroianu, Grigore Silași și Alexandru Bohățiel. În cadrul adunării generale de constituire a băncii din 8 aprilie 1886, Basiliu Podoabă a citit statutele și a fost ales membru în comitetul de revizie¹³. Această funcție a fost începutul unei frumoase cariere bancare, care a culminat cu funcția de director executiv. Basiliu Podoabă a deținut importanta demnitate de-a lungul a două mandate, primul mai scurt 1889-1890, iar al doilea mai îndelungat 1895-1905¹⁴. Între cele două mandate, Podoabă a fost casierul băncii. Pentru o perioadă (până în 1891), Podoabă a deținut simultan atât oficiul de capelan, cât și funcțiile de la nivelul băncii.

⁵ *Transilvania*, nr. 11-12, Sibiu, 1-15 mai 1881, anul XII, p. 95.

⁶ *Familia*, Oradea Mare, 24 iulie/5 august, nr. 30, an XXIV, 1888, p. 348.

⁷ *Transilvania*, nr. 9, Sibiu, 15 septembrie 1894, an XXV, p. 301.

⁸ *Unirea*, anul VIII, Blaj, 30 iulie 1898, nr. 30, p. 237.

⁹ *Răvașul*, anul III, Cluj, 12 august 1905, nr. 32, p. 130.

¹⁰ *Amicul Familiei*, nr. 3, an XI, 1887, Gherla, 1 februarie, p. 48.

¹¹ *Familia*, Oradea Mare, 7 februarie/19 februarie, nr. 6, an XXIV, 1888, p. 71.

¹² *Familia*, Oradea Mare, 18 decembrie/30 decembrie, nr. 51, anul XXIV, 1888, p. 599.

¹³ Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 99-101.

¹⁴ *Ibidem*, p. 206.

Activitatea socială.

În cele ce urmează vom prezenta activitatea culturală, educațională, bisericească, socială, națională și caritativă a ilustrului personaj, urmând ca la finalul materialului să-i schițăm și activitatea de la conducerea băncii.

În anul 1889 Podoabă a fost implicat într-un scandal de presă în legătură cu scoaterea la concurs a parohiei și protopopiatului greco-catolic al Clujului. În acest context ziarul sibian *Tribuna* afirma că Basiliu Podoabă, capelan în acea parohie, este persecutat și expus pericolului de a părăsi clerul, iarna cu 4 copii și soția bolnavă. Pe de altă parte ziarul blăjean, *Foaia bisericească și scolastică* dezmințe aceste lucruri, caracterizându-l pe Podoabă drept: *preotu zelosu*, afirmând că nimeni nu-l persecută pe capelanul din Cluj¹⁵. Cel mai probabil prima mențiune poate fi legată de concurența dintre mediul intelectual sibian (ortodox) și cel blăjean (greco-catolic). În anul 1891 Basiliu Podoabă a primit dispensa necesară pentru a putea renunța la oficiul de capelan, fiind numit profesor de cateheză la școlile greco-catolice de băieți din Cluj¹⁶.

Activitatea caritativă a fost o constantă a implicării sociale a lui Podoabă. El s-a preocupat de încurajarea materială a elevilor și studenților săraci pentru a nu abandona școala. Astfel, la 11 februarie 1891 îl întâlnim la un bal organizat la Blaj, la Hotelul Național în folosul Fondului pentru ajutorarea studenților săraci, în caz de boală, donând 50 de coroane¹⁷. În anul 1893 a donat pentru același fond 1 florin¹⁸.

Basiliu Podoabă a fost un luptător pentru drepturile Bisericii greco-catolice și un autentic membru al acestei comunități de credință. Considerăm această atitudine ca una firească, mai ales dacă avem în vedere faptul că el era de formație cleric. La 29 iunie 1897 îl întâlnim, în calitate de notar, alături de Iuliu Maniu, Amos Frâncu și George Ilea, la o conferință generală desfășurată în Biserica greco-catolică din Cluj, unde s-a discutat chestiunea autonomiei bisericești, în contextul încercărilor autorităților budapestane de a o limita. Conferința a fost convocată de laicatul greco-catolic, care a reafirmat cu această ocazie independența Bisericii greco-catolice față de orice altă biserică din Ungaria, la amintita adunare participând personalități de prim rang precum: Alexandru Roman, profesor universitar la Budapesta, Vasile Hossu, protopop de Oșorhei, Ioan Pop, vicarul Năsăudului¹⁹.

În anul 1903, în calitate de director al Băncii Economul din Cluj, Basiliu Podoabă a participat la un pelerinaj la Roma, condus de canonul Vasile Hossu, delegația română, fiind primită la 27 aprilie 1903 în audiență privată de papa Leon al XIII-lea²⁰.

Basiliu Podoabă a fost un important personaj la nivelul societății românești din Cluj, calitate care îi este recunoscută și confirmată cu diverse ocazii. Astfel, el a fost președinte al Reuniunii sodalilor (meseriași) români din Cluj. A fost menționat în această calitate de periodicul asociației ASTRA, *Transilvania* în 1894, însă într-o notiță din ziarul arădean *Tribuna Poporului* din 1901, se precizează că Basiliu Podoabă a fost reales în această funcție, pe care o deține de 16 ani, deci începând

¹⁵*Foaia bisericească și scolastică*, anul III, Blaj, 15 octombrie 1889, nr. 2, p. 24.

¹⁶*Foaia ilustrată*, anul I, Sibiu, 14/26 aprilie 1891, nr. 15, p. 120; *Unirea*, anul I, Blaj, 18 aprilie 1891, nr. 16, p. 125.

¹⁷*Unirea*, anul II, Blaj, 23 ianuarie 1892, nr. 4, p. 29.

¹⁸*Unirea*, anul IV, Blaj, 3 februarie 1894, nr. 5, p. 44.

¹⁹*Unirea*, anul VII, Blaj, 12 iunie 1897, nr. 24, p. 197; *Unirea*, anul VII, Blaj, 30 iunie 1897, nr. 27, p. 213.

²⁰*Răvașul*, anul I, Cluj, 25 aprilie 1903, nr. 4, p. 15; *Unirea*, anul XIII, Blaj, 9 mai 1903, nr. 18, p. 187.

din 1885²¹. Mandatul său îndelungat atestă aprecierea de care se bucura Podoabă la nivelul comunității meseriașilor români din orașul Cluj. În 1905 el mai figura în calitate de președinte al asociației²², însă în 1908 în respectiva funcție era un anume Eugen Păcurar²³.

Fidel preocupărilor sale legate de învățământ, Basiliu Podoabă s-a aflat în fruntea unor acțiuni laudabile în acest sens. Astfel, la 25 februarie 1899 el a asistat la Universitatea din Cluj la ceremonia de acordare a titlului de doctor în științe politice studentului Gheorghe Popa, originar din comuna Beliu, comitatul Bihor²⁴. Alături de Amos Frâncu, Basiliu Podoabă a decis în ședința direcțiunii Băncii Economul din Cluj (septembrie 1902) crearea unui program numit Masa studenților academici din Cluj, cu un capital inițial de 1000 de coroane, pentru acordarea mesei de prânz, în mod gratuit pentru studenții săraci. Inițial, în program au fost incluse 6 persoane²⁵. În anul 1903 cu ocazia serbărilor sfârșitului anului școlar (14 iunie), directorul Economului i-a premiat cu câte 2 coroane pe elevii merituosi ai școlilor greco-catolice din Cluj²⁶. De asemenea, la sfârșitul anului școlar 1903-1904, Podoabă a donat cărțile oferite ca premii elevilor silitori de la școala din Gilău, cu ocazia ceremoniei festive din 12 iunie 1904²⁷.

Pe de altă parte, Basiliu Podoabă și-a continuat opera caritabilă atât în plan social, cât și în plan cultural-bisericesc. Astfel, în 1898 a donat 40 de coroane pentru Reuniunea pompierilor voluntari din Blaj²⁸, în anul 1901 este amintit printre binefăcătorii Societății Teologilor din Blaj Inocențiu Micu Klein²⁹, din care el a făcut parte în perioada studenției, iar în 1903 cu ocazia adunării generale a despărțământului Hida-Huedin a asociației ASTRA desfășurată la 19 iulie, a donat pentru biserica din Ciucea 3 coroane³⁰. Basiliu Podoabă și-a legat numele și de Reuniunea învățătorilor greco-catolici, participând alături de Elie Dăianu, protopopul greco-catolic de Cluj și canonicul Augustin Bunea, inspector scolastic arhidiecezan, la adunarea generală a despărțământului Cluj din 14 mai, ocazie cu care a devenit membru fondator donând 40 de coroane³¹.

Basiliu Podoabă a fost un apropiat al familiei Rațiu din Turda, iar la 9 august 1903 el a participat la instalarea ca paroh de Turda-Veche a preotului, Nicolae Portos Rațiu în Biserica Rățeștilor din centrul orașului. Se pare că relațiile dintre cei doi erau mai vechi, deoarece ziarul clujean *Răvașul* preciza că directorul Economului și noul paroh erau prieteni³². Pe lângă prietenia care îl lega de Nicolae Portos Rațiu, Podoabă a întreținut legături și cu familia mareului memorandist, dr. Ioan Rațiu, la Banca Economul avea depuneri Emilia Rațiu, soția acestuia³³.

²¹ *Tribuna Poporului*, anul V, ARad, 13/26 ianuarie 1901, nr. 7, p. 3.

²² *Răvașul* anul III, Cluj, 8 ianuarie 1904, nr. 1, p. 2.

²³ *Unirea*, anul XVIII, Blaj, 27 ianuarie 1908, nr. 25, p. 217.

²⁴ *Tribuna Poporului*, anul III, Arad, 18 februarie (2 martie) 1899, nr. 34, p. 3.

²⁵ *Tribuna Poporului*, anul VI, Arad, 11/24 septembrie 1902, nr. 168, p. 2.

²⁶ *Răvașul*, anul I, Cluj, 20 iunie 1903, nr. 12, p. 47.

²⁷ *Răvașul*, anul II, Cluj, 18 iunie 1904, nr. 25, p. 107.

²⁸ *Unirea*, anul VIII, Blaj, 26 noiembrie 1898, nr. 47, p. 373.

²⁹ *Unirea*, anul XI, Blaj, 3 august 1901, nr. 31, p. 253.

³⁰ *Unirea*, anul XIII, Blaj, 5 septembrie 1903, nr. 36, p. 357.

³¹ *Răvașul*, anul I, Cluj, 23 mai 1903, nr. 8, p. 30-31.

³² *Răvașul*, anul I, Cluj, 22 august 1903, nr. 21, p. 83.

³³ Lucian Dronca, *Din politica financiară a românilor ardeleni. Banca Economul din Cluj (1886-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 99.

În aceeași lună (august 1903), Podoabă a participat la sfințirea bisericii și a școlii greco-catolice din Sărăuad (comitatul Sălaj, azi, jud. Satu Mare) efectuată de vicarul Silvaniei, Alimpiu Barbulovici³⁴. În calitatea sa de director de bancă, Podoabă și-a respectat foștii colegi, după cum o demonstrează prezența sa la înmormântarea lui Alexandru Filip, fost contabil la Banca Economul (septembrie 1903), ocazie cu care s-au făcut, în numele celui decedat, o serie de donații pentru masa studenților academici. Directorul a donat 10 coroane³⁵.

Fiind un personaj important al vieții sociale clujene, directorul de bancă era invitat la diverse manifestări. Astfel, la 3 octombrie 1903 îl întâlnim la Serata de cunoștință a tinerimii române universitare din Cluj organizată la Hotelul Biasini³⁶.

Podoabă a avut numeroase legături în comitatul Turda-Arieș, în afară de prietenia cu ilustra familie Rațiu. Aceste legături pot fi urmărite pe filiera societății ASTRA și a Bisericii greco-catolice. A avut relații de prietenie cu parohul greco-catolic de Luncani (azi jud. Cluj), Nicolae Tămaș devenit din 1895 protopop onorar. În intervalul 1880-1888 acesta a donat societății ASTRA 1500 de florini, constituindu-se astfel o fundație care i-a purtat numele și care a fost administrată din 1900 de directorul Economului. Consistoriul mitropolitan din Blaj i-a mulțumit lui Podoabă pentru felul cum a administrat această fundație (9 iulie 1901). Preotul Nicolae Tămaș a încetat din viață la 19 septembrie 1903, la ceremonia funerară participând, printre alții, canonicul Ioan Micu Moldovan, reprezentatul personal al mitropolitului, Victor Mihályi de Apșa, dar și Basiliu Podoabă, care a ținut un discurs evocând personalitatea celui dispărut³⁷.

Directorul Economului a rămas mereu sensibil la suferințelor celor nevoiași; el și-a răscumpărat felicitarea de Anul Nou 1904 cu 5 coroane în contextul unei campanii de strângere de fonduri pentru Casina română din Cluj, iar împreună cu banca pe care o conducea a făcut o serie de donații pentru copii săraci ai școlilor greco-catolice cu scopul de a li se cumpăra daruri de Crăciun³⁸. Podoabă nu a dorit să renunțe definitiv la cariera sacerdotală și la celebrarea Sf. Liturghii. Astfel, îl găsim slujind în ianuarie 1904 la biserica din satul Someșfalău (azi Someșeni, cartier al orașului Cluj-Napoca)³⁹.

După cum am afirmat anterior, Basiliu Podoabă a fost un veritabil creștin greco-catolic, militând pentru drepturile și bunăstarea acestei biserici istorice românești din Transilvania. Uneori îl găsim pomenit inclusiv în acțiuni cu caracter misionar. Un astfel de episod s-a consumat între 25-27 martie 1904 în satul său natal Topa Deșeartă (comitatul Cojocna, azi în com. Sânpaul, jud. Cluj). El a asistat la o serie de ceremonii religioase, care au avut ca scop contracararea avansului sectelor neoprotestate din acea zonă. Podoabă a participat la respectivele slujbe împreună cu protopopul greco-catolic al Clujului, Elie Dăianu. Ziarul clujean *Răvașul* care prezintă detaliat acest eveniment consemna faptul că de la decesul tatălui directorului de la Economul, Ioan Podoabă (mort în 1894), care a fost preot paroh la Topa Deșeartă, parohia nu a mai avut un titular, iar sectele neoprotestate au câștigat teren. În cadrul acelor ceremonii, la 26 martie 1904, Basiliu Podoabă a oficiat Sf. Liturghie și a

³⁴ *Răvașul*, anul I, Cluj, 5 septembrie 1903, nr. 22, p. 91.

³⁵ *Răvașul*, anul I, Cluj, 19 septembrie 1903, nr. 25, p. 99.

³⁶ *Răvașul*, anul I, Cluj, 10 octombrie 1903, nr. 28, p. 110.

³⁷ *Răvașul*, anul I, Cluj, 12 decembrie 1903, nr. 37, p. 146-147.

³⁸ *Răvașul*, anul II, Cluj, 9 ianuarie 1904, nr. 2, p. 7.

³⁹ *Răvașul*, anul II, Cluj, 16 ianuarie 1904, nr. 3, p. 10.

predicat Despre ispitirile Sf. Spirit⁴⁰. Remarcăm în acest context latura militantă a dogmelor greco-catolice mărturisite de ilustrul clujean.

Din punct de vedere educațional, în primăvara anului 1904, Basiliu Podoabă a participat la Cluj la crearea Alianței învățătorilor greco-catolici, unde au participat reprezentanți ai reuniunilor învățătoresți din Năsaud, Sălaj și Sebeș. Informația este furnizată de ziarul *Răvașul* din 23 aprilie 1904. În același număr publicul este notificat că în satele Feleac și Topa Deșeartă se vor constitui reuniuni bisericești. În beneficiul celei din satul natal, Basiliu Podoabă a donat suma de 200 de coroane în amintirea soției sale decedate⁴¹.

Podoabă a avut legături și cu persoane din comitatul Alba de Jos. La 24 iulie 1904 el a participat la Uioara (azi Ocna Mureș, jud. Alba) la nunta teologului absolut de la Blaj, Ioan Boldor cu Ana Rus. La propunerea lui Podoabă jocul miresei a fost răscumpărat cu 34 de coroane donate pentru masa studenților din Cluj⁴². La 11 martie 1905 Podoabă a participat la Cluj, la o petrecere organizată de tinerimea universitară în folosul Casinei române, prilej cu care a donat 10 coroane⁴³. Pe lângă importanta funcție pe care a deținut-o la Economul, Podoabă a mai fost și în comitetul de supraveghere al Băncii Vlădeasa din Huedin (1905)⁴⁴.

Activitatea de la conducerea băncii.

După cum am arătat mai sus, Basiliu Podoabă a avut două mandate la conducerea Băncii Economul (1889-1890; 1895-1905). Asumându-și intrarea într-un domeniu pragmatic în care cine are puterea dictează și controlează, iar banul este valoarea supremă, îl găsim pe fostul capelan implicat în numeroase acțiuni, scandaluri dar și jocuri de culise determinate de unele adversități personale, pe care și le-a atras o dată cu numirea ca director executiv. Pe de altă parte ajungând în importanta demnitate, el și-a organizat un grup restrâns cu scopul de a controla total cele ce se petreceau la nivelul băncii. Astfel, în 1900 Podoabă a scăpat de un important contestatar, avocatul băncii, dr. Emeric Pop, care îi pune sub semnul întrebării alegerea și care a fost eliminat din rândul funcționarilor și retrogradat la statutul de simplu consultant pe probleme juridice. Cauza reală a conflictului dintre Emeric Pop și Basiliu Podoabă a fost o reclamație contra acestuia din urmă făcută la Tribunalul Cluj în care era acuzat că a prejudiciat Fondul pentru înființarea unei școli române de fete în Cluj⁴⁵.

În perioada celui de-al doilea mandat al său, activitatea băncii s-a rezumat la operațiuni de împrumut și păstrare, dar și investiții imobiliare masive în Cluj, unele total neinspirate, efectuate în colaborare cu arhitectul Koncz Ernő⁴⁶. În acest sens s-au acordat multe credite ipotecare, mai ales între 1895-1897, practică suspendată ulterior între 1898-1901, dar reluată în 1902⁴⁷. Bilanțul contabil din anul 1901 arăta că în aceste afaceri s-a acordat suma de 154.873 de coroane⁴⁸. În noiembrie 1898

⁴⁰ *Răvașul*, anul II, Cluj, 2 aprilie 1904, nr. 14, p. 58.

⁴¹ *Răvașul*, anul II, Cluj, 23 aprilie 1904, nr. 17, p. 74-75; *Unirea*, anul XIV, Blaj, 30 aprilie 1904, nr. 18, p. 170-171.

⁴² *Răvașul*, anul II, Cluj, 30 iulie 1904, nr. 31, p. 131.

⁴³ *Răvașul*, anul III, Cluj, 22 aprilie 1905, nr. 16, p. 64.

⁴⁴ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 9 aprilie 1905, nr. 15, p. 146.

⁴⁵ Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania...*, op. cit., p. 233.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 207.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 308.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 311.

Basiliu Podoabă a fost ținta unei adevărate campanii de presă, care ținea defăimarea sa. Astfel, publicațiile maghiare *Magyar Állam*, *Keleti Értésítő* din Budapesta și *Élenezék* l-au acuzat că într-un discurs ținut la Cluj a scos în evidență activitatea politică a băncilor românești. Podoabă a afirmat că nu ținut un astfel de discurs și a considerat că toate acestea sunt opera guvernului budapestan condus de baronul Bánffy Dezső (născut la Cluj) recunoscut pentru politica sa profund naționalistă. Directorul de la Economul a răspuns acestor acuzații într-un stil glumeț afirmând că dacă se va dovedi că el a ținut acel discurs va face o donație de 1.000 de florini societății culturale maghiare EMKE, iar în caz contrar autorul articolului incriminator din ziarul *Magyar Állam* să achite bisericii române din Cluj aceeași sumă⁴⁹.

În anul 1902 Basiliu Podoabă a avut un răsunător proces cu avocatul clujean Indre și fiul său la Curtea cu jurați din Cluj. Acuzația principală era că directorul Economului face o politică favorabilă României, de unde a avut și susținerea financiară și promovează ruperea Transilvaniei de Austro-Ungaria. O altă acuzație era că, în calitate de preot a căsătorit 52 de maghiari cu românce, deși aceștia erau deja căsătoriți, girând astfel acte de bigamie⁵⁰. Firește, aceste acuzații erau fantasmagorice, dar ele au contribuit substanțial la șubrezirea poziției lui Podoabă în interiorul băncii și au lovit în credibilitatea Economului. Coroborate cu actele de management defectuos ale lui Podoabă, ele au condus în final la pierderea poziției de director executiv (1905).

În perioada directoratului lui Basiliu Podoabă au avut loc două majorări a capitalului social al Băncii Economul. Prima în 1897 de la 50.000 de florini la 100.000 de florini realizată printr-o emisiune de 1.000 de acțiuni a 50 de florini pe acțiune, iar a doua în 1905, care a avut mai mult un scop propagandistic care viza demonstrarea solvabilității și a solidității băncii afectată de disensiunile grave de la nivelul conducerii⁵¹. Tot în timpul mandatului lui Podoabă s-a desfășurat la Cluj în 1899 a doua conferință a băncilor românești. Înainte de lucrările propriu-zise s-a ținut la Banca Economul o reuniune la care au participat funcționari, care au reprezentat 49 de institute de credit românești. Președinte de onoare al biroului a fost ales Basiliu Podoabă⁵².

Anul 1905 a fost unul nefast pentru viața și activitatea lui Podoabă, care a fost obligat să-și ceară pensionarea și astfel să piardă conducerea Economului. I s-a aprobat acordarea pensiei începând cu 10 ianuarie 1906⁵³. *Revista economică* din 24 septembrie 1905 titra: *Precum aflăm directorul executiv de până acum al acestui institut, dl Basiliu Podoabă, a fost trecut din motive sanitare la penziune și locul devenit vacant direcțiunea 1-a întregită, alegând director executiv pe dl Dr. Amos Frâncu, avocat în Cluj, fost și până acum membru al direcțiunii*⁵⁴. Din formularea acestui anunț reiese clar faptul că Podoabă a fost îndepărtat de la conducerea băncii invocându-se motive medicale. La momentul pensionării lui Basiliu Podoabă i s-a luat și o declarație de asigurare prin care a fost determinat să își asume răspunderea pentru eventuale pagube care s-ar fi produs din vina sa. Noul director, Amos Frâncu a dispus o investigație pentru identificarea eventualelor prejudicii aduse băncii de

⁴⁹ *Ibidem*, p. 403-404.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 208.

⁵¹ *Ibidem*, p. 264.

⁵² *Ibidem*, p. 429.

⁵³ *Ibidem*, p. 208.

⁵⁴ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 24 septembrie 1905, nr. 39, p. 337.

conducerea anterioară. Plecarea lui Podoabă a iscat un puternic conflict între noua conducere și cea veche, care îl susținea pe fostul director. Astfel, Vasile Hossu (jude la Tabla regească), Dionisie Vaida (mare proprietar), Alexandru Nemeș (judecător), Ioan Laszlo (protopop) și George Ilea (avocat) erau susținătorii lui Podoabă. Fostul director, împreună cu Aurel Isac și Iosif Onciu a încercat să convoace o adunare generală extraordinară pentru a îndepărta noua conducere. S-a pornit un adevărat război al declarațiilor în presa locală, aducându-se acuze de ambele părți. Conform taberei noii conduceri, Podoabă împreună cu Iosif Onciu și Augustin Giurgiu (nepotul său) au orchestrat *malversațiuni* financiare⁵⁵.

Noua conducere a Economului a decis să treacă la o nouă fază a luptei cu Basiliu Podoabă, care a fost dat în judecată, iar pensia i-a fost suspendată, averea fiindu-i pusă sub sechestrul. Precizăm că în această speță avocatul băncii a fost Victor Poruțiu, care ulterior va intra în comitetul de supraveghere al Economului.

Plecarea lui Podoabă din fruntea Băncii Economul a generat un uriaș scandal cu reverberații la nivelul Transilvaniei. Informațiile din interiorul băncii au transpirat și în presa românească și nu numai. Spre exemplu, *Revista Economică* de la Sibiu, cea mai prestigioasă gazetă de profil din Transilvania, a dedicat acestei chestiuni un amplu serial de presă derulat pe parcursul numerelor dintre octombrie-decembrie 1905. Astfel, în numărul 43 din 22 octombrie 1905 gazetarii vorbeau de *Afacerea Economul*, afirmând că încă din vara anului 1904 direcțiunea Economul a descoperit nereguli comise de directorul Basiliu Podoabă, care ar fi încasat de la clienții băncii sume de bani, pe care nu le-a depus la casierie și le-a folosit în interes propriu. Pe de altă parte, s-a procedat la înlăturarea lui Podoabă *în toată liniștea și fără alarmarea publicului*, fapt atât în interesul băncii, cât și al celui aflat în cauză. Podoabă a fost nevoit să-și ceară pensionarea și să dea o declarație menționată mai sus. Fostul director, deși într-o primă fază a acceptat aceste condiții, ulterior le-a repudiat și și-a căutat susținători din rândul acționarilor (Aurel Isac și Iosif Onciu) reușind să convoace o adunare generală extraordinară pentru 18 ianuarie 1906 care ar fi avut ca scop înlăturarea noii conduceri, în frunte cu Amos Frâncu.

Pe de altă parte, Podoabă a început o campanie de defăimare în presă a noii conduceri a băncii, în ziarul maghiar clujean, *Az Ór* și în broșura, *O rugare deschisă*. În urma acestor fapte direcțiunea băncii a renunțat la politica rezervată și a dezmințit public cele afirmate în presă de Podoabă. Conducerea băncii a decis să deschidă un proces în instanță contra fostului director și a cerut punerea sechestrului pe averea sa pentru *pagubele cauzate institutului prin manipulațiunile ilicite ale lui Podoabă*. Ziarul afirmă că banca este neatinsă de scandal și stă pe baze solide și sigure, bucurându-se de încrederea acționarilor și deponenților săi.⁵⁶ În ediția din 19 noiembrie 1905, *Revista Economică* anunța că noua direcțiune a reușit să mute adunarea generală extraordinară pe 28 noiembrie și s-a pregătit un *Memoriu* de 44 de pagini și 20 de anexe în care se prezintă abuzurile lui Podoabă⁵⁷.

Conflictul din interiorul băncii a luat amploare în luna noiembrie a anului 1905, *Revista Economică* titrând: *haosul în jurul acestui institut continuă a crește*. După *Memoriul* noii direcțiuni, la 14 noiembrie Podoabă a dat un *Răspuns* atacând noua conducere și afirmând că îndepărtarea sa sunt: *manopere ale contrarilor săi cu scop de a-l ruina*. La 16 noiembrie direcțiunea băncii a scos o completare a *Memoriului* inițial, care conține documente noi ce scot la iveală alte *irregularități* comise de

⁵⁵ Lucian Dronca *op. cit.*, p. 209.

⁵⁶ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 22 octombrie 1905, nr. 43, p. 365-366.

⁵⁷ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 19 noiembrie 1905, nr. 47, p. 403.

Podoabă⁵⁸. Numărul 49 (3 decembrie 1905) al publicației mai sus pomenite este dedicat adunării generale extraordinare a băncii din 28 noiembrie 1905 la care au participat canonicii blăjeni Artemiu Șacardi și Ioan Micu Moldovan, precum și personalități ca Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio Pop și Iuliu Maniu. În cadrul adunării poziția noii conduceri s-a impus în detrimentul fostului director, Basiliu Podoabă⁵⁹.

Interesant este faptul că Șematismul greco-catolic pe 1906, Podoabă este menționat ca *director emerit al institutului de credit și economii Economul din Cluj*⁶⁰, membru al clerului arhiepiscopalian. Pe lângă procesul pe care i l-a intentat noua conducere a Băncii Economul, Basiliu Podoabă a mai fost dat în judecată de Fondul pentru înființarea unei școli românești de fete din Cluj, condus la momentul 1908 de Elie Dăianu, protopopul greco-catolic al Clujului. Fostul director al Economului a administrat în trecut și acest fond, fiind acuzat de noua conducerea de delapidare. În cadrul adunării generale a fondului din 18 octombrie 1908 lui Basiliu Podoabă i s-au pretins restituirea unei pagube de 41.260 de coroane⁶¹. Pe baza documentației avute la dispoziție nu ne putem pronunța asupra unei vinovății premeditate a lui Basiliu Podoabă, cert este faptul că el a fost un donator pentru acest fond, precum am demonstrat anterior, însă pe de altă parte situația lui juridică ar fi fost determinată și de un conflict (poate chiar personal) cu protopopul de Cluj, Elie Dăianu, fostul său colaborator. Ne bazăm această ultimă aserțiune pe o declarație făcută de Podoabă în adunarea generală a Fondului pentru înființarea unei școli românești de fete din Cluj, de la data mai sus menționată, unde preciza că a denunțat fondul la comitele suprem deoarece președintele Elie Dăianu l-a *tiranizat*⁶².

Cert este că în anul 1910, Basiliu Podoabă a câștigat procesul cu Banca Economul, care l-a acuzat de manipulare infidelă, fraudă și înșelăciune, Tribunalul regional din Cluj considerând aceste acuzații nefondate a dispus sistarea oricărei proceduri în contra sa. Pe de altă parte apelul înaintat de bancă contra lui Podoabă la Tabla Regească din Cluj a fost respins prin decizia nr. 637 din 14 iunie 1910, care a sistat urmărirea penală a fostului director, iar prin rezoluția judecătorului de instrucție nr. 10513 din 8 august 1910 se ridică sechestrul impus pe averea lui sa⁶³.

Conflictul din cadrul Băncii Economul a fost aplanat cu dificultate, decisivă în acest sens fiind intervenția capitolului din Blaj, prin intermediul prepozitului Ioan Micu Moldovan din 1911. În 1913 lui Basiliu Podoabă i s-a restituit pensia⁶⁴.

După scandalul de la Banca Economul numele lui Podoabă mai apare destul de rar în presa românească din Transilvania. A fost pomenit în Șematismul greco-catolic pe 1911 ca *preot disponibil*, ceea ce denotă faptul că și-a reluat cariera clericală⁶⁵. Ceea ce putem afirma este că el și-a continuat activitatea caritabilă. Astfel, în timpul Primului război mondial, mai precis în 1915 a donat 1 coroană pentru Reuniunea femeilor române greco-catolice din Blaj⁶⁶, iar în 1916 a fost printre cei

⁵⁸ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 26 noiembrie 1905, nr. 48, p. 412-413.

⁵⁹ *Revista Economică*, anul VII, Sibiu, 3 decembrie 1905, nr. 49, p. 416-418.

⁶⁰ *Șematismul veneratului cler al arhiepiscopiei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopalian, 1906, p. 28.

⁶¹ *Răvașul*, anul VI, Cluj, 19 octombrie 1906, *passim*.

⁶² *Ibidem*, p. 568.

⁶³ *Unirea*, anul XX, Blaj, 27 august 1910, nr. 35, p. 293.

⁶⁴ Lucian Dronca, *op. cit.*, p. 209-210.

⁶⁵ *Șematismul veneratului cler al arhiepiscopiei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1911, p. 253.

⁶⁶ *Unirea*, anul XXV, Blaj, 23 noiembrie 1915, nr. 115, p. 4.

care au fondat orfelinatul din Blaj⁶⁷, iar ulterior a donat pentru acesta suma de 60 de coroane⁶⁸.

După încheierea conflagrației mondiale, Basiliu Podoabă a fost recuperat de Biserica greco-catolică și numit protopop de Teaca, instalat la 1 iunie 1919 de Ioan Hossu, protopop de Milașul Mare, tatăl episcopului Iuliu Hossu⁶⁹. Nu a stat prea mult în noul oficiu, deoarece în 1923 a fost numit paroh de Valea Lungă/Hususău și protopop al tractului Biia (jud. Târnava Mică, azi jud. Alba)⁷⁰. În această calitate el a fost printre fondatorii Editurii Sfânta Unire din Blaj (1924). Cu toate acestea, se pare că oficiul protopopesec a fost o sarcină prea mare pentru Basiliu Podoabă, care a cerut în 1929 ordinariatului arhidiecezan din Blaj să-l absolve⁷¹. În anul 1931 ziarul *Unirea* anunța că protopopul Basiliu Podoabă a fost trecut în deficiență⁷². În Șematismul greco-catolic pe anul 1932, Basiliu Podoabă apare menționat ca protopop districtual deficient, fost protopop al districtului Bii, Alba Iulia⁷³. Cel mai probabil această mențiune are legătură cu degradarea stării de sănătate a clericului datorată vârstei înaintate (în 1932 avea 80 de ani). Șematismul greco-catolic pe anul 1937 nu-l mai menționează în nici-o calitate, semn că nu mai era în viață. Așadar, Basiliu Podoabă a murit la o dată neprecizată între 1932-1937.

Considerații finale

Basiliu Podoabă a fost una dintre personalitățile remarcabile ale Clujului la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Deși teolog de formație, el a rămas cunoscut pentru activitatea sa la Banca Economul din Cluj, la fondarea căreia și-a adus prețioasa contribuție și pe care a condus-o în calitate de director. A desfășurat o amplă activitate socială, dar și culturală, caritabilă, națională etc. El a părăsit conducerea Băncii Economul în urma unui scandal uriaș, însă a ulterior a fost absolvit de orice vină de instanțele de judecată. Spre sfârșitul vieții a reintrat în rândurile clerului.

Bibliografie

1) Lucrări cu caracter general:

Lucian Dronca, *Din politica financiară a românilor ardeleni. Banca Economul din Cluj (1886-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.

Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

⁶⁷ *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 22 februarie 1916, nr. 17, p. 2.

⁶⁸ *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 11 martie 1916, nr. 25, p. 2.

⁶⁹ *Unirea*, anul XXIX, Blaj, 22 iunie 1919, nr. 128, p. 2-3.

⁷⁰ *Unirea Poporului*, anul V, Blaj, 11 noiembrie 1923, nr. 44, p. 2; *Unirea*, anul XXXIV, Blaj, 11 octombrie 1924, nr. 41, p. 1-2; *Unirea Poporului*, anul VI, Blaj, 25 mai 1924, nr. 21, p. 2; *Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1923*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1923, p. 25-25; *Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1929*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1929, p. 23-24.

⁷¹ *Unirea*, anul XXXIX, Blaj, 1 iunie 1929, nr. 22, p. 3.

⁷² *Unirea*, anul XLI, Blaj, 17 ianuarie 1931, nr. 3, p. 3.

⁷³ *Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1932*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1932, p. 43.

Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Ed. Universității Petru Maior, Târgu Mureș, 2007.

2) Șematisme:

Șematismul veneratului cler al archidiecezei metropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pe anul 1880, Blasiu, Tipografia Seminarului gr.cat.

Șematismul veneratului cler al archidiecezei metropolitane greco-catolice a Alba Iuliei și Făgărașului pe anul 1886, Blasiu, Tipografia Seminarului gr.cat.

Șematismul veneratului cler al archidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul Domnului 1900 de la sânta unire 200, Blaș, Tipografia seminarului archidiecezan.

Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, 1906.

Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1911.

Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1923, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1923.

Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1929, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1929.

Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1932, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1932.

3) Presă:

Amicul Familiei 1887.

Familia 1888.

Federațiunea 1873.

Foaia bisericească și scolastică 1889.

Foaia Ilustrată 1891.

Răvașul 1903-1906.

Revista Economică 1905.

Transilvania 1881-1894.

Tribuna Poporului 1889-1902.

Unirea 1891-1931.

Unirea Poporului 1923.

Câteva considerente cu privire la o veche școală târgumureșeană

Ioan Eugen MAN*

Facts about an old school in Târgu-Mureș

Summary

The current Aurel Filimon street from Târgu-Mureș was named in 1887 Școliistreet – the street of the School, its previous name being Ulița Găinilor – in Hungarian Tyukutca, in English the Hens Lane. Why the street of the school ? Probably because a communal school for boys was founded here at no. 22 in 1872. The initial plan is unknown but my search of the archives has brought to light a plan prepared by architect Flesch Adolf in 1897 for its extension and improvement, planning a primary school, a teachers' hall, a secretarial office and some dwellings. Works were complete only partly because shortly after the communal schools on Lupeni, Eminescu, Gh. Doja, Blvd. 1 Decembrie 1918 and Călărașilor street were finished. Thus, the school on Aurel Filimon street was turned into housing where there are ten apartments nowadays. However it should be emphasized that between 1845 and 1895 in Târgu-Mureș there were 12 schools while between 1897 and 1898 there were 17 schools

Keywords: Aurel Filimon, architect Flesch Adolf, Târgu-Mureș

Cercetări la Arhivele Naționale din Târgu-Mureș, au condus la descoperirea unei planșe,¹ întocmită în anul 1897, ce prevedea unele propuneri de extindere și amenajări interioare la o școală mai puțin cunoscută de contemporaneitate în Târgu-Mureș

Este cunoscut faptul că pe lângă atributul de „oraș al clinicilor”, Târgu-Mureș poate fi numit și „oraș al școlilor”. Încă din secolul al XVII-lea, vechea școală din Cetate, „*Schola Particula*” avea să funcționeze în strada Bolyai, lângă fosta biserică „Sf. Nicolae”. La 30 aprilie 1718, prin unificarea acesteia cu refugiații Colegiului Reformat din Sárospatak (Ungaria), ia ființă Colegiul Reformat din Târgu-Mureș („*Colegium Reformatum Marosvásárhely*”).² După întoarcerea iezuiților la Târgu-Mureș, în anul 1702, destul de curând, aceștia aveau să se impună în viața orașului și a locuitorilor săi, între care și prin promovarea stilului baroc la toate genurile de construcții. Pentru început, iezuiții au fost găzduiți de Bóer Simon de Berivoi, de fapt românul Boer Simion.³ La scurt timp, aveau să înființeze prima școală iezuită, care devine una dintre principalele instituții școlare din oraș. Prin ordinul papei, din anul 1773, aceasta devine Gimnaziul Romano-Catolic. Clădirea este construită în mai multe etape, dăinuind până în anul 1905, când se mută în noul edificiu din strada Mihai Viteazul,⁴ vechea clădire primind alte destinații.

* Tehnician arhitect, Târgu-Mureș; e-mail ioaneugenman@gmail.com

¹ ANSJ Mureș, Col. hărți, nr. 486.

² KONCZ József, *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története* (Istoria Colegiului reformat din Târgu-Mureș), Târgu-Mureș, 1886

³ Ioan Eugen MAN, „Casa cu piloni” din Târgu-Mureș, un monument baroc din sec. XVIII-XIX, în *Monumente de arhitectură civilă din municipiul Târgu-Mureș. Studii de caz*. Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2015. p. 112-146.

⁴ Ibidem, p.

În vederea întăririi sistemului educațional, în anul 1861, prin articolul XXXVIII, pe lângă sistemul confesional s-au pus bazele asigurării școlilor comunale, respectiv celor de stat. Școlile confesionale din oraș nu mai puteau cuprinde toți copii din oraș și de aceea prin Hotărârea nr. 38/1868, se ia hotărârea construirii de grădinițe, școli elementare de băieți și fete, școli industriale și de comerț etc. În perioada anilor 1893-1894, guvernul maghiar ia măsura construirii a cca 500 școli comunale. La Târgu-Mureș, programul de construire de școli comunale este susținut de Hartly János, motivat de faptul că „școlile comunale târgumureșene sunt înghesuite de ani de zile în încăperi nesănătoase, întunecate, parțial jilave, cu igrasie ale căror utilizare în scopuri educaționale, deci din punct de vedere al sănătății publice trebuiau de mult interzise”.¹

Prima școală teoretică comună din oraș ia ființă în anul 1872. În anul 1879 este înființată școala profesională, în 1883 școala de ucenici comerciali, în 1886 trei școli elementare, din care: câte una, în orașul de jos și orașul de sus, precum și o școală de fete. În anul 1894 ia ființă o grădiniță comună. În anul 1895 existau în oraș un număr de 12 școli, din care: 9 primare, 2 cetățenești, o școală superioară de fete și un orfelinat de stat.²

O listă din anul școlar 1897 – 1898 ne oferă posibilitatea cunoașterii situației unităților școlare din oraș, inclusiv numărul elevilor :

Nr. crt.	Școala	Număr elevi		Localnici	Din alte zone
		6-12 ani	13-15 ani		
1	Școala comună de băieți	60	128	117	71
2	Școala comună de fete	614	21	628	4
3	Școala comună de băieți, fete	196	1	123	74
4	Școala elementară rom. cat. fete	164	95	101	68
5	Școala teoretică rom. cat. de fete	66	29	95	58
6	Colegiul ref. de băieți	108	2	57	13
7	Școala elementară ev. de fete	188	7	107	86
8	Școala cetățenească ev. ref. de fete	30	80	90	20
9	Școala mixtă primară luterană	29	0	28	1
10	Școala elementară zraelită	55	0	46	9
11	Școala part. primară Wiener (Jakab)	62	0	51	11
12	Școala casă de fete orfane	13	4	7	10
13	Gimnaziul rom. cat.	35	150	116	69
14	Colegiul evanghelic reformat	103	57	91	169
15	Școala Comercială	0	29	5	24
16	Școala de meserii	0	152	47	105
17	Școală profesională de tâmplărie	0	55	25	30
Total		1683	884	1697	870

Devine explicabil faptul de ce la Târgu-Mureș, în anul 1900, un procent de 64,6 % din populația orașului știa să scrie și să citească, ca în anul 1910, procentul

¹ANSJ Mureș, *Acte tehnice, pachet 44*, filele 256-259.

²PALLÓS Albert, *Maros – Torda Vármegye népoktatási intézeteinek története*, Târgu-Mureș, 1896.

acesteia să ajungă la 70,5 %.¹ De altfel, se ajunge ca, din cele 24 școli de stat din Comitatul Mureș-Turda, 5 să se afle la Târgu-Mureș, 2 pentru băieți, 2 pentru fete și una mixtă, frecventate de 1183 elevi, din care, 685 băieți și 503 fete.²

Revenind la planșa întocmită în anul 1897, am constatat că aceasta se referă la vechea școală comunală din strada Aurel Filimon nr 22, anterior fostă strada Școlii. Când a fost construită, încercăm să găsim răspunsul. Potrivit indicatorului străzilor din Târgu-Mureș, de-a lungul timpului strada a purtat mai multe denumiri: 1722 – strada Găinilor (*Tyuk*); 1742 – strada Găinașului (*Tyuk Szar*); 1759 – Târgului de Găini (*Tyukszer*); 1887 – strada Școlii (*Iskola utca*); 1920 – strada G-ral Grigorescu; 1940 – strada Școlii (*Iskola utca*); 1955 – strada Aurel Filimon.

De-a lungul veacurilor, două străzi au purtat denumirea de „strada Școlii”. Prima este actuala stradă Mihail Kogălniceanu. În anul 1648 se numea „Strada din fața școlii” (*Schola eleottvalo Veza*); în 1676 „strada Școlii” (*Schola ucza*), cât și alte denumiri, până în anul 1948, când primește actuala denumire.³ Această școală nu putea fi decât aceea ce se afla pe locul actualului Colegiu Reformat. A doua stradă ce a purtat denumirea de „strada Școlii”, se afla în strada „Găinilor, (*Tyúkszer*), a cărei denumire, în anul 1887, s-a schimbat în strada Școlii (*Iskola*)⁴ și care face obiectul studiului nostru.

Așadar, școala din strada Aurel Filimon nr. 22, a fost construită anterior anului 1887, când strada a primit denumirea de strada Școlii, tocmai ca urmare a existenței acesteia, dar și înainte de anul 1892, deoarece evidențele cu autorizațiile de construire din anii 1892 – 1895, nu-i atestă existența.⁵ Se pare că a fost înființată în anul 1872, ca prima școală comunală. În anul 1883 ia ființă școala comercială de ucenici, iar în anul 1886, alte trei școli comunale de băieți, în orașul de jos și orașul de sus și una de fete.⁶ În tot cazul, potrivit listei din anul 1894, cu Autorizația de construire nr. 78/3492/1894,⁷ pe seama școlii s-a aprobat construirea unei anexe, o magazie.

În anul 1898, ing. Pompery Elemer întocmește harta generală a orașului Târgu-Mureș, inclusiv cele 23 de secțiuni, pe care la poziția nr. 36 figurează și școala: „Polgárfiiskola”⁸ (Școala cetățenească de băieți). Hărțile sunt completate cu registrul de evidență, „*Marosvásárhely belterületeinek törzskönyve. Eredeti példány. 1898* (Registrul intravilanului Târgu-Mureș. Exemplarul original, 1898), în care, la poziția nr. 529 este consemnat: „*Közsegi polgári fiuiskola*” (Școala comunală cetățenească de băieți), ca existentă în strada Școlii nr. 15, fiind proprietatea orașului Târgu-Mureș, cu un teren de 1140 mp. pe care se disting cele două clădiri, cu forma avută în anul 1897, deci lucrările propuse încă nu s-au realizat.

¹BARABÁS Endre, *Maros-Torda Vármegye és Marosvásárhely törvényhátósági joggal felruházott és szabad város leírása*, 1927, p. 23.

²KÖRÖSI Henrik – SZABÓ László, *Az elemi népoktatás enciklopédiája*, II, Budapest, 1912, p. 308.

³PÁL-ANTAL Sándor, *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára – Indicatorul istoric al străzilor, pasajelor și pietelor din Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 1997, p. 127-128.

⁴VIGH Károly, *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak*, MiercureaCiuc, Ed. Pallas.Akademia, 1996, p. 100-1012.

⁵ANSJ Mureș, *Consiliul orașului*. Listele cu autorizațiile eliberate pentru anii 1892 – 1905, în copie, se află și în posesia autorului.

⁶PALLÓS Albert, *Maros- Torda Vármegye népoktatási intézeteinek története*, Târgu-Mureș.1896.

⁷„*közsegi iskolaszék polgári iskola legisegiskolasutcza, 1 szertár*”, *Ibidem*.

⁸Arhiva Compartimentului Arhitect șef a Primăriei Municipiului Târgu Mureș.

Ceva mai târziu, harta întocmită în anul 1903 pe suportul hărții din anul 1898, la poziția nr. 36, consemnează existența școlii, ca „*Polgári fiuiskola*”,¹ ca, probabil, doar la doi ani distanță, harta întocmită pe suportul celor două anterioare să nu mai consemneze existența acesteia.² Nici harta orașului, din anul 1915,³ nu mai consemnează existența școlii, ceea ce presupune că aceasta nu mai funcționa, ea fiind înlocuită de noile școli construite în timpul primariatului lui Bernády György.

Cele două corpuri de clădiri menționate se regăsesc în proiectul din anul 1897, la data respectivă cuprinzând: clădirea dinspre stradă, corpul „A”, ce se întindea pe toată lungimea frontonului, având câte o încăpere (cameră și sala profesorilor) ce mărginea gangul de acces în curte. Pe latura stângă, în continuare, se afla o sală de clasă în lungime de cca 15,80 m. În curte, pe latura dreaptă a terenului, se mai afla o clădire, corpul „C”, ce avea tot o singură clasă, de cca. 27,40 m.

Întocmit la 31 august 1897, de arhitectul orașului Flesch Adolf, proiectul prevedea realizarea unor extinderi și amenajări la cele două corpuri de clădiri existente și anume: La corpul „A”, extinderea camerei cu o bucătărie și cămară, ca locuință pentru învățător, cât și compartimentarea sălii de clasă cu un birou pentru secretariat. La corpul „C” s-a prevăzut extinderea acestuia și unele amenajări interioare pentru crearea, în total a trei săli de clasă și două antreuri. Pentru proiectele întocmite, la 8 februarie 1897, arhitectul Flesch Adolf, solicită Consiliului orașului Târgu-Mureș, suma de 75 florini.⁴ Iar, la 29 martie 1897, Hartly János, adresându-se Consiliului orașului, restituie planurile celor trei școli, ele fiind aprobate, făcând cunoscut că este de dorit ca încă din acel an lucrările de construire a școlilor să fie demarate.⁵ La 25 mai 1897, arhitectul se adresează Consiliului orașului, făcând cunoscute valorile pentru realizarea unor școli,⁶ după cum urmează:

- Școala din strada M. Eminescu (Jokai Mor utca).....52.596 fl.

- Școala din strada Márton Áron (Regi Baromvásár utca).....30.320 fl.

- Lucrările de amenajare a școlii din strada Școlii.....7.600 fl.

La 1 septembrie 1897, prin adresa nr. 153/1897, comunică Consiliului orașului Târgu-Mureș, noile valori pentru școlile menționate mai sus:⁷

- Școala din strada M. Eminescu (Jokai Mor utca).....45.886,59 fl.

- Școala din strada Márton Áron (Regi Baromvásár utca) 18.906, 24 fl.

- Lucrările de amenajare a școlii din strada Școlii.....6.343 fl.

- În total.....71136,47 fl.

Se pare că, lucrările prevăzute prin proiect nu s-au mai realizat, probabil ca urmare a construirii, începând cu anul 1902, a școlilor orașenești de stat, prima fiind aceea din strada Márton Áron, colț cu strada Sportivilor.

Fiind imobil al orașului, am cercetat fișa acestuia aflată la S.C. „LOCATIV” S.A.

Constatăm că în anul 1950 imobilul trece în administrarea fostei Întreprinderi de Gospodărie Locativă (IGL). La 12 decembrie 1960, întocmindu-se fișele de

¹ANSJ Mureș, Col. hărți, nr. 396

²Arhiva Compartiment Arhitect șef a Primăriei Municipiului Târgu-Mureș.

³ANSJ Mureș, Col. hărți, nr. 420.

⁴ANSJ Mureș, Acte tehnice, pachet 44, fila 291.

⁵Ibidem, fila 240.

⁶Ibidem, fila 242.

⁷Ibidem, pachet 44, fila 237.

evaluare a clădirilor, constatăm că principalele clădiri (corpurile „A”, „C” și „D”), sunt menționate ca fiind realizate de cca. „60 ani”, deci prin anul 1900, iar corpul „B”, de cca „7 ani”, deci prin 1953. În orice caz, datele sunt departe de realitate, neavând nici un suport documentar. Valoarea corpului „A”, este apreciată la 134.220 lei.

Corpul de clădire situat la stradă, nu diferă ca aspect față de celelalte edificii învecinate. Fațada principală prezintă forme simetrice, cu trei registre verticale, în ritmul 2 – 1 – 2. Registrele laterale cuprind câte două ferestre, fiecare fiind împărțite în două câmpuri, prin intermediul unor lesene. De formă dreptunghiulară, ferestrele au ancadrament simplu, realizat în tencuială, ce se încheie printr-un fragment de cornișă, simplu profilat. În registrul de mijloc, se află intrarea, mărginită de lesene, deasupra, la nivelul cornișei formând un fronton triunghiular. Acoperișul este simplu, într-o pantă unică, având învelitoare din țiglă. Alăturăm două imagini ale clădirii, din anii 1960 și 2017.

Abrevieri

ANSJ Mureș, Col. hărți – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul Colecția hărți.

ANSJ Mureș, Acte tehnice – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul Primăria orașului Târgu-Mureș, Acte tehnice.

ANSJ Mureș, Consiliul orașului – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliul orașului.

Bibliografie

BARABÁS Endre – *Maros-Torda Vármegye és Marosvásárhely törvényhatósági joggal felruházott és szabad város leírása*, 1927, p.23.

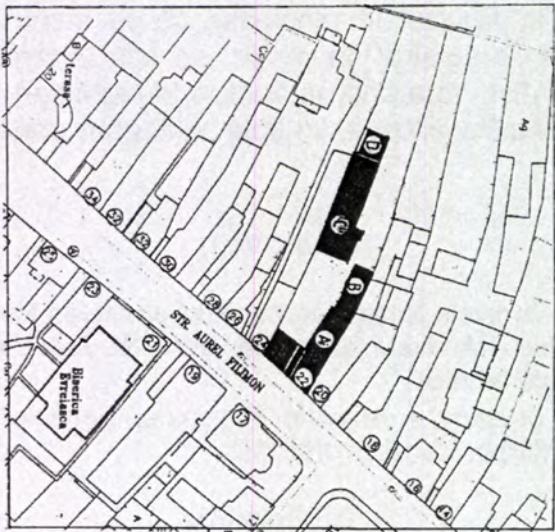
KÖRÖSI Henrik - SZABÓ László, *Az elemi népoktatás enciklopédiája*, II, Budapest, 1912, p.308.

Ioan Eugen MAN, „Casa cu piloni” din Târgu-Mureș, un monument baroc din sec. XVIII-XIX, în *Monumente de arhitectură civilă din municipiul Târgu-Mureș, Studii de caz*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2015, p. 112 – 146.

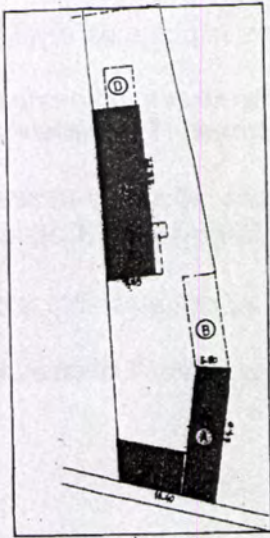
PÁL-ANTAI Sándor, *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára – Indicatorul istoric al străzilor, pasajelor și piețelor din Târgu-Mureș*. Consultant Ioan Eugen Man, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 1997.

PÁLLOS Albert, *Maros - Torda Vármegye népoktatási intézeteinek története*, Târgu-Mureș, 1896.

VIGH Károly, *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közsavak*, Miercurea Ciuc, Ed. Pallas Akadémia, 1996.

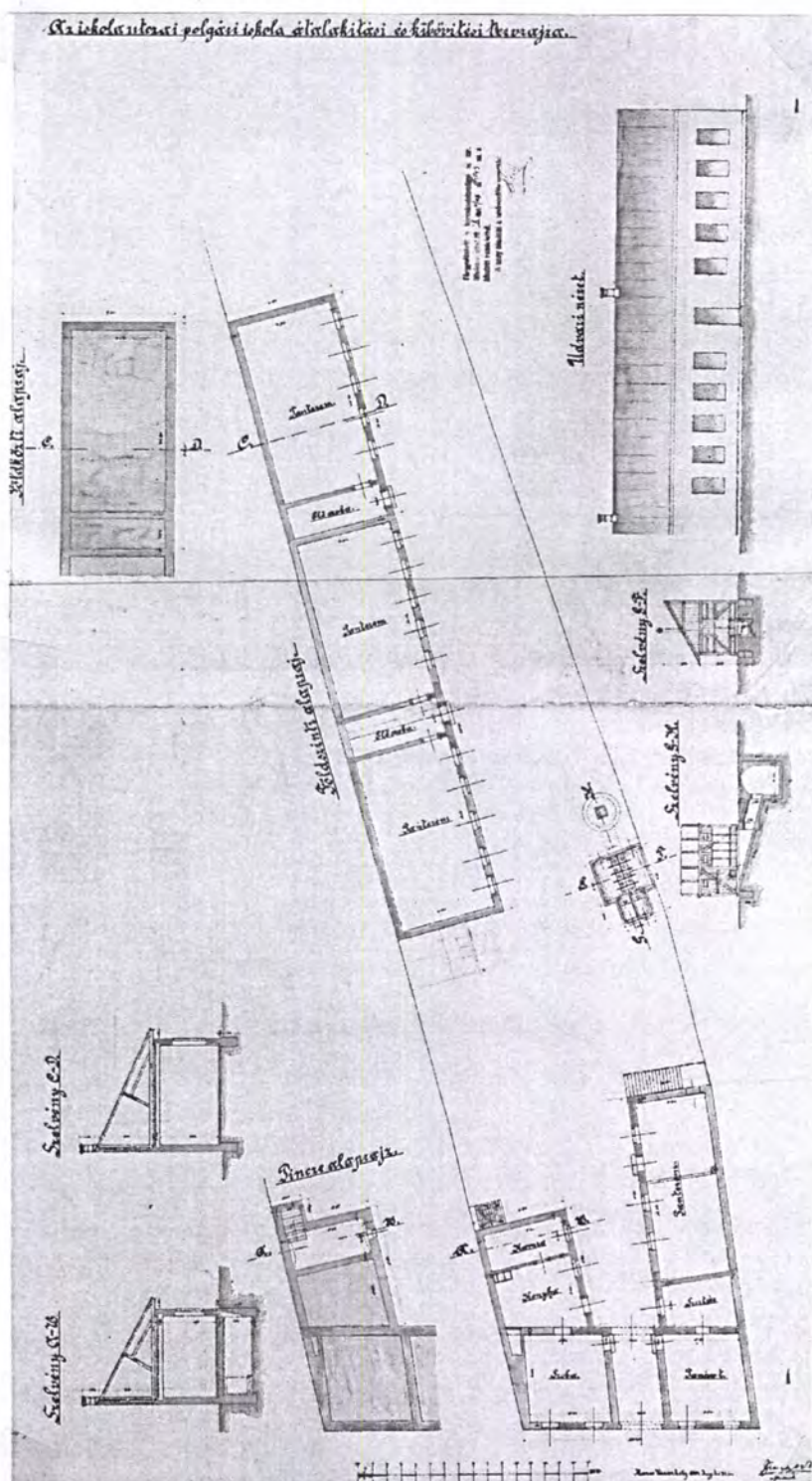

Planul de situație cu construcțiile existente în prezent
Construcțiile din strada Aurel Filimon nr. 22

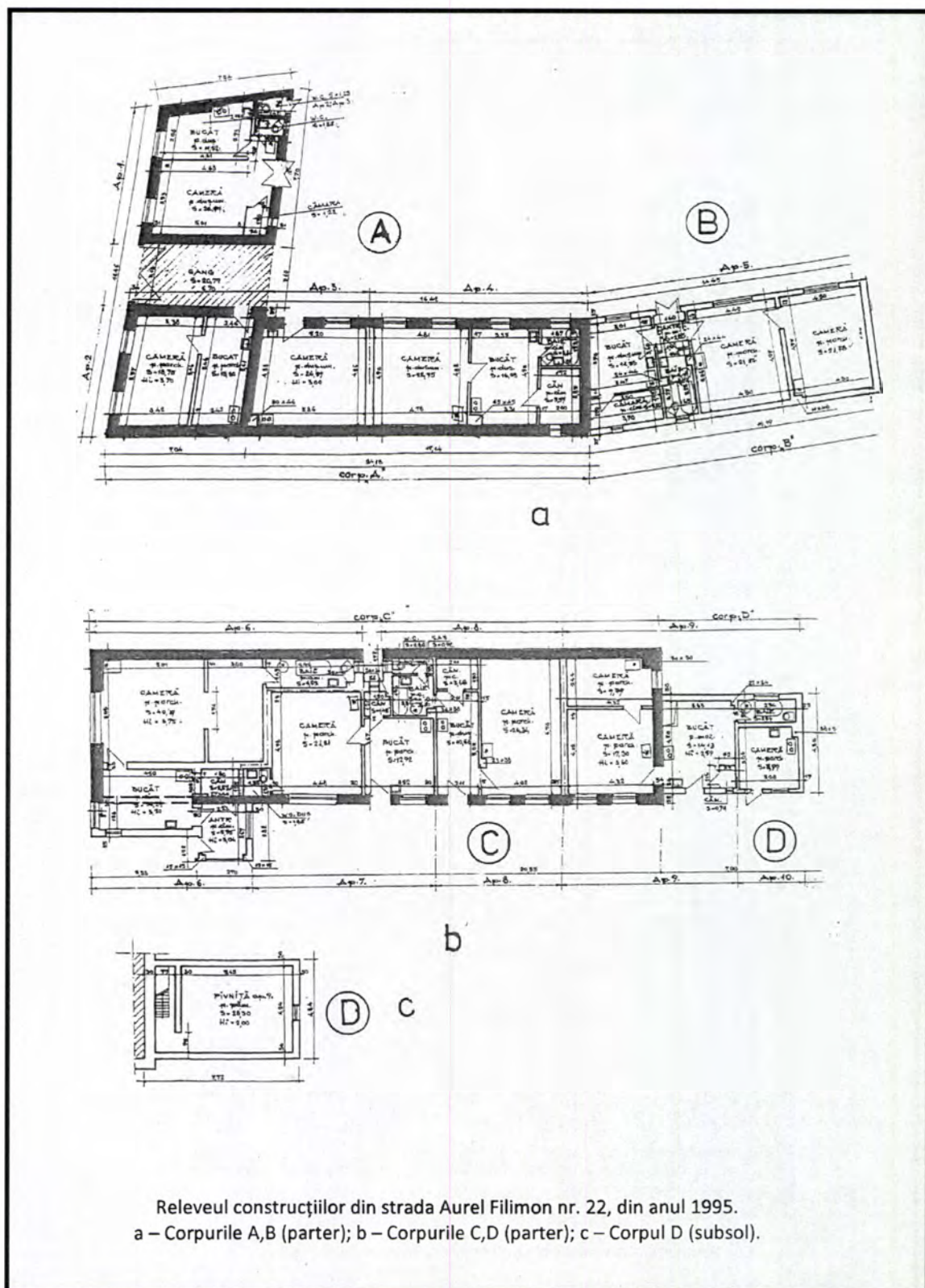

Situația construcțiilor în anul 1897

Construcțiile din anul 1897
Construcții ulterior realizate

Proiectul din anul 1897 cu propuneri de extindere a școlii

Releveul construcțiilor din strada Aurel Filimon nr. 22, din anul 1995.
a – Corpurile A,B (parter); b – Corpurile C,D (parter); c – Corpul D (subsol).

Clădirea fostei școli în anul 1960

Clădirea fostei școli în anul 2017

Noi date cu privire la viața și activitatea arhitectului Bogdan – Cornel Șildan

Ioan Eugen MAN

New data on life and city of architect Bogdan – Cornel Șildan

Summary

I have already published in the „Directory of Mureș county Archives”, no. II(VII) in 2014 a few data on the activity of architect Bogdan-Cornel Șildan in Târgu-Mureș. According to existing evidence between 1935 – 1940 the architect was frequently encountered either as specialist in the Town Hall or as a designer, however, having no other data about him. New researches resulted in my finding new information about him, his family, his purchase of a piece of land in 1939, in the current Piața Unirii where he intended to build a dwelling house, an intention that remained unaccomplished due to the war.

Key-words: Mureș county Archives, Bogdan-Cornel Șildan, Târgu-Mureș

Într-un studiu publicat în anul 2014 în Anuarul Arhivelor din Târgu-Mureș, am prezentat unele date privitoare la activitatea arhitectului Bogdan-Cornel Șildan¹ în orașul Târgu-Mureș. În urma cercetării documentelor, până în perioada prelucrării studiului, am reușit să stabilesc parțial activitatea arhitectului la Târgu-Mureș. Era angajat la Primăria din Târgu-Mureș, Serviciul Tehnic, unde numele său este întâlnit în mai multe documentații tehnice, ca verficator de proiecte. În paralel cu activitatea sa la Primărie, a întocmit mai multe proiecte, pentru diferite lucrări de construcții, precum case noi de locuit, extinderi, amenajări și transformări de clădiri, etc. A lăsat posterității mai multe construcții, unele caracteristice stilului național, cum este cazul casei primarului Emil Aurel Dandea, azi Studioul Teritorial de Radio, din B-dul 1 Decembrie 1918, nr.109, dar și clădiri în stil modern, cum ar fi casa din strada Baladei nr. 2, din strada Libertății nr. 27 etc.

În timpul cercetărilor inițiale, nu am găsit date privitoare la viața și activitatea anterioară a arhitectului. Ca urmare am solicitat Uniunii Arhitecților din România, ca, în măsura în care au date despre acesta, să mi le comunice. În răspunsul lor telefonic, mi s-a transmis faptul că arhitectul, în anul 1941, activa la Arad. Presupunem că arhitectul a părăsit orașul Târgu-Mureș în anul 1940.

Prin amabilitatea domnului Moldovan Peter,² am avut posibilitatea cercetării unor noi documente, din care reiese că Bogdan-Cornel Șildan, împreună cu soția și Eugen Pora, cu soția, doresc cumpărarea unui teren în vederea construirii unei case.

Considerăm că, în anul 1939, arhitectul Bogdan-Cornel Șildan intenționa să se stabilească definitiv în Târgu-Mureș, deoarece, printr-o scrisoare adresată primarului, nr. 4606, din 2 mai 1939, numitul dr. Ioan Bogdan,³ domiciliat în

¹Ioan Eugen Man, *Bogdan-Cornel Șildan – un arhitect mai puțin cunoscut la Târgu-Mureș*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, Serie nouă. Nr. III (VII), Târgu-Mureș, 2014, p. 187-204.

²Și pe această cale, aduc mulțumiri domnului Peter Moldovan, pentru sprijinul acordat în depistarea documentelor.

³ANSJ Mureș, *Actetehnice*, Pachet 399, Cererea nr. 4606/1939.

Târgu-Mureș, își exprimă dorința de a vinde un teren arhitectului Bogdan – Cornel Șildan cu soția, născută Ana Onușca și doctorului Eugen Pora, cu soția Magda Onușca. Terenul era situat în actuala Piața Unirii, nr.5, la data respectivă fiind parcela nr. 6, din strada Carol I (Köteles Sámuel), cumpărat prin licitație la 20 septembrie 1937, cu suma de 111.000 lei.

Văzând cererea comună, a vânzătorului și a cumpărătorilor, precum și îndeplinirea condițiilor din partea lui Bogdan-Cornel Șildan cu soția Ana, având domiciliul în Târgu-Mureș, precum și faptul că dobânditorii sunt rude apropiate (soțiile fiind surori), la 12 mai 1939, Consiliul orașului ia hotărârea: „1. Să se aprobe cererea dlui Dr. Bogdan Ioan în sensul că primăria admite să-și vândă locul de casă cumpărat la licitație publică din 20 septembrie 1937. 2. Cumpărătorii Arh. Șildan Cornel și soția Ana Onușca și Dr. Eugen Pora și soția născ. Magdalena Onușca să-și ia toate sarcinile și restricțiunile prevăzute în caietul de sarcini”.⁴

Tot la 12 mai 1939, primarul orașului Târgu-Mureș, în urma analizării cererii părților contractuale, precum și referatul Serviciului contencios, decide: „1. Se aprobă ca dl. Dr. Ioan Bogdan să-și vândă parcela nr. 6 proprietatea sa și cumpărată de la Primărie la licitația din 20 septembrie 1937, d-lui Arh. Șildan Cornel și soția născ. Onușca și Dr. Eugen A. Pora și soția Magdalena Onușca”.⁵

Întrucât nu s-a dat nici o referire cu privire la datele de carte funciară ale terenului, am luat ca reper schița de carte funciară a zonei fostei străzi Regele Carol I, în prezent zona Piața Unirii, determinând că parcela nr. 6 este terenul înscris în cartea funciară nr. 1444/II Târgu-Mureș, top nr. 1248/6, 1251/3, cu o suprafață de 212 stânjeni pătrați, adică 763 mp (fig. 1). Potrivit datelor din evidența de carte funciară (cartoteca),⁶ adresa poștală a terenului, avută de-a lungul timpului era următoarea: strada Regele Carol I; str. Molotov nr. 5; piața Unirii nr. 5.

Din cartotecă rezultă că proprietarii terenului au fost Șildan Cornel cu soția Onușca Ana și Dr. Pora A. Eugen cu soția Onușca Magdalena din Cluj, ceea ce presupune că terenul era transcris pe numele lor. O însemnare, tot pe cartotecă, purtând nr. 15435/1947, arată că au mai devenit ca proprietari Șildan Nina și Norica, ambele minore la data respectivă, despre care presupunem că au devenit moștenitoare, prin decesul unuia dintre părinți. O ultimă însemnare pe cartotecă, cu nr. 13337/1953, indică în calitate de proprietar al terenului, pe numita Imreh Polixenia.

Cercetări ulterioare la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,⁷ au condus la descoperirea a cinci cereri înregistrate ale lui Bogdan-Cornel Șildan. Din păcate, cererile nu au putut fi găsite, probabil, au trecut în diferite evidențe, sub alte numere. În tot cazul, din însemnările în registrele a actelor, deja menționate, cu cererile nr. 25689/1935 și nr. 27100/1935,⁸ arhitectul solicită atribuirea unei „locuințe în natură”, ceea ce presupune că în anul 1935, s-a stabilit la Târgu-Mureș. Tot din acest an, îl întâlnim pe Bogdan-Cornel Șildan în

⁴Ibidem, Avizul nr. 8731/1939.

⁵Ibidem, Decizia nr. 873 din 12 mai 1939.

⁶Evidențele de carte funciară (cartotecile) se păstrează la Primăria Municipiului Târgu-Mureș, Compartimentul Arhitect șef, ordinea păstrării fiind după numerele topografice.

⁷ANSJ Mureș, *Primăria Târgu-Mureș, Instrumente de evidență*, nr. 719/1935, vol. I, (1-15200) și nr. 720/1935, vol. II, (15201-30176).

⁸Ibidem, nr. 720/1935, vol. II.

arhive, fie ca angajat la Serviciul Tehnic al Primăriei, fie ca proiectant a unor clădiri din oraș.

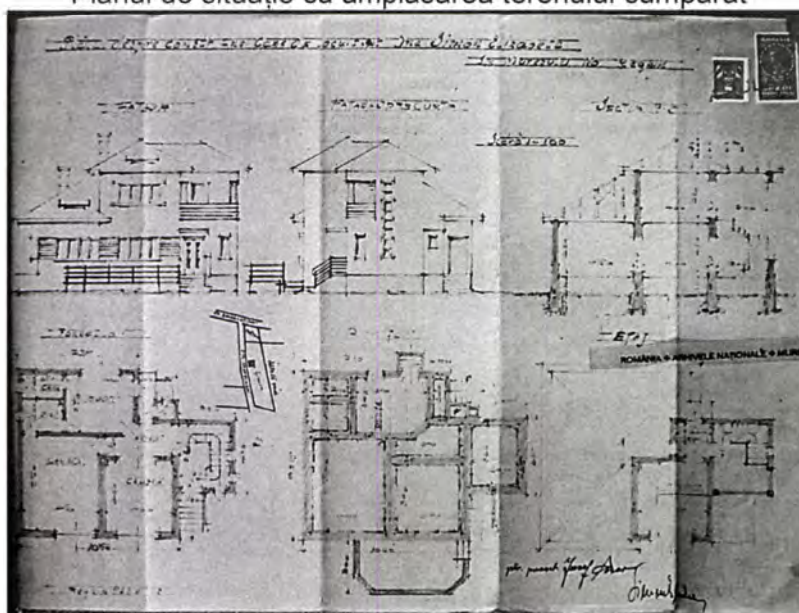
Activitatea de proiectant a lui Bogdan-Cornel Șildan nu s-a rezumat doar la Târgu-Mureș, ci s-a desfășurat și în alte localități, precum Reghin. Întocmește astfel proiectul unei case de locuit pentru beneficiara Simon Elisabeta, în fosta stradă Mureșului.⁹ Este o clădire cu subsol, ce ocupă doar parțial suprafața construcției, un parter cu 2 camere și dependințe și mansarda cu 2 camere și dependințe. Este o clădire în forme moderne, caracteristice arhitectului, cu terase și logii, care, împreună cu volumele construite, creează un aspect aparte. A fost autorizată cu nr. 4244 din 21 iunie 1938.

⁹ ANSJ Mureș, *Primăria orașului Reghin*, nr. 289, f. 40.

ANEXĂ

Planul de situație cu amplasarea terenului cumpărat

Proiectul casei lui Șimon Elisabeta din Reghin

Martha Bibescu, *Izvor, țara sălciilor*.
Redescoperirea unui destin în slujba României

Ionela Simona MIRCEA*

Martha Bibescu, *Izvor, the land of the willow trees*. Rediscovering a destiny in the service of Romania

Summary

Under the impact, yet, the Great Union, grieving that due to opportunism and the interests of the big powers, Romania is still kept in the shadows, prevented from developing that Romanians are constantly forced to defend themselves and demonstrated through enormous sacrifices, resorts interiors and steadfastness, keeping their cohesion, their specific national, Martha Bibescu anticipates that this time people will be heeded. Irretrievably linked to this land, he feels a duty to disclose even the world a glimpse of what defines Romanian peasant culture, traditions and way of simple to think, to feel, to relate to everything around.

Key-words: Martha Bibescu, Romania, Izvor, Romanian traditions

Motto:

*Minciuni și vis sînt toate Un lucru-i sigur însă:
Că-n zborul orei repezi și viața noastră-i prinsă
Cu trandafirii-odată trec vîrstele pe plai.
Ce surdă este viața când noi îi spunem: Stai!
(Martha Bibescu, *La umbra lui Omar Khayyám*,
trad. Șt. Aug. Doinaș, în *Secolul XX*, 8/1971)*

Scriitoare română de limbă franceză sau scriitoare franceză de origine română, așa cum o cataloghează criticii literari și toți cei care au cunoscut-o, Martha Bibescu, „legată prin sânge și alianță”¹ cu câteva dintre cele mai vechi familii boierești de la noi, s-a impus nu doar prin scriitură, un atu care i-a adus recunoașterea europeană prin distincțiile ce i-au fost conferite², ci și prin franchețe, stil, personalitate, prin implicare totală în tot ceea ce a crezut, afirmându-se din tinerețe ca o femeie frumoasă, puternică și inteligentă, ca un spirit curios, temerar, ambițios, stîrnind pretutindeni admirație și invidie deopotrivă.

Dacă pe filiera genealogică paternă venea dintr-o familie modestă³, abia generația tatălui scriitoarei, Ion Lahovary, reușind să dețină funcții importante în stat⁴,

* Muzeograf, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia; e-mail: ionelasimonamircea1966@yahoo.com

¹ Martha Bibescu, *Jurnal politic (ianuarie 1939-ianuarie 1941)*, București, 1979, p. 8.

² În 1954 primește Marele Premiu de Literatură al Academiei Franceze, în 1955 devine membră a Academiei Regale de limbă și literatură franceză din Bruxelles, iar în 1962 primește din partea Franței Legiunea de Onoare (Légion d'honneur), cea mai înaltă distincție civilă și militară franceză.

³ *Idem* (Abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea e cunoscut un Petrache Lahovary, intendent al monetăriei sultanului).

⁴ Ion Lahovary, tatăl Marthei, a fost președinte al Senatului României, ministru al României la Paris, ministru de Externe al României, Alexandru Lahovary, fratele lui Ion Lahovary, a deținut portofoliile Justiției, Domeniilor și Externelor în câteva guverne conservatoare, iar generalul Iacob Lahovary, de asemenea conservator, a deținut portofoliul Ministerului de Război de patru ori și o dată pe cel al Ministerului de Externe. (Vezi: Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 9).

ascendenții Smarandei Ema Mavrocordat, mama Marthei, proveneau din familii ilustre. Smaranda Ema Mavrocordat a fost strănepoata lui Constantin Mavrocordat (1711-1769), domnitor, când al Moldovei, când al Țării Românești, reformator și om de mare cultură, tatăl acestuia, Neculai Mavrocordat, coborând din dinastia Mușatinilor pe linie feminină, iar prin Maria Voichița, soția lui Ștefan cel Mare, din puternica și marea familie a Basarabilor care au dat românilor patrușprezece voievozi¹.

Această rudenie, de care a devenit conștientă din primii ani de viață, a marcat personalitatea Marthei Lahovary fără însă a o zdrobi. Cu un uriaș potențial creator, atât în plan personal cât și în plan literar s-a ridicat deasupra rigidelor convenții ale epocii, dând dovadă de talent, eleganță, rafinament, afirmându-se ca un om care știa exact cine este și ce-și dorește.

Educație a primit la început în familie, beneficiind de serviciile unor guvernante și institutoare, apoi în Belgia, în cadrul unei școli particulare de fete, totul sub supravegherea atentă a tatălui și a unchilor ei, "marii Lahovary". Bunicul ei, Alexandru Mavrocordat, a învățat-o să deprindă treptat plăcerea lecturii, cu precădere istorice, a învățat-o să-și onoreze strămoșii, să-și prețuiască independența. Cu o lectură solidă, din Vergiliu, Tacit, Hugo, Chateaubriand, Diderot, Voltaire, Montaigne, Corneille, cu o memorie fenomenală, des amintită de toți care au cunoscut-o, Martha a început de timpuriu să vorbească și să citească în limba franceză, apoi în limba engleză și în limba germană. Profitând de poziția tatălui său, de șef al Legației României de la Paris, de vizitele diplomatice ale acestuia, Martha Lahovary a luat contact cu diverse culturi, s-a mișcat într-un cerc de oameni iluștri care au învățat-o să gândească liber, să vorbească și să aleagă. Educația primită acasă, apoi la pensionul de la Biarritz, șederile la Paris ori la vila din Normandia, iar mai târziu, după căsătorie, la Mogoșoaia și la Posada, contactele cu elita timpului, regi și regine, prinți și prințese din familiile domnitoare ale Europei², politicieni, scriitori, artiști, oameni de lume, i-au desăvârșit intelectul, au ajutat-o să se cunoască și să obțină eleganță și, mai ales, fermitate în atitudine, lăsându-i pe "aristocrați cu aristocratisme lor" iar ea rămânând consecventă cu ea însăși³.

Căsătoria cu George Valentin Bibescu⁴ (fiul lui George Bibescu, fost ofițer al lui Napoleon al III-lea, și al Henriettei de Caraman-Chimay, nepoată a lui Napoleon Bonaparte și fostă prințesă de Bauffremont, văr primar cu Anna Elisabeta Brâncoveanu, contesă de Noailles și, de asemenea, cu Elena Brâncoveanu, prințesă de Caraman-Chimay, văr cu Anton și Emanuel Bibescu, în relații de rudenie cu multe alte personalități din elita românească și europeană a timpului), i-a asigurat Marthei Lahovary, devenită Bibescu, încă de la o vârstă fragedă, o impresionantă poziție în societate, o impresionantă avere, posibilitatea de a călători mult, de a cunoaște

¹ *Idem*.

² Regele Carol I și regina Elisabeta, regele Ferdinand și regina Maria, regele Carol II, Kronprinz-ul Friedrich Wilhelm al Germaniei, regele Alfons XIII al Spaniei etc.

³ Martha Bibescu, *La bal cu Marcel Proust*, trad. Tudor Ionescu, Cluj Napoca, 1976, 11.

⁴ Dincolo de originile-i aristocratice, a participat activ la lupta pentru Marea Unire. Aviator pasionat, prințul Bibescu s-a înrolat voluntar în Armata Română, sub comanda lui cele două escadrile de recunoaștere ale forțelor aeriene române realizând, cu un curaj devenit legendar, numeroase raiduri deasupra liniilor germane. În 1932 devine președinte al Federației Aeronautice Internaționale din 1932, inițiind un acord aerian semnat de 22 de țări, creind 42 de aerocluburi în Europa, Asia și Africa, efectuând numeroase zboruri la manșa avionului, ca pilot, combatant în primul și în cel de-al doilea război mondial, cu ideea destinului României puternic și mereu ancorată într-însul. Moare la sfârșitul lui octombrie 1940, la București.

crema lumii politice, artistice și mondene a momentului, altfel spus, o viață fascinantă care însemna baluri, ceaiuri, recepții, reuniuni¹. Călătoriile la Paris, Londra, Madrid, Viena, Roma, Cairo, Ispahan, Constantinopol, Stockholm, Moscova, chiar și dincolo de Oceanul Pacific, i-au oferit oportunitatea de a vedea locuri uluitoare, de a cunoaște oamenii, istoria, tradițiile acestor locuri.

Prima călătorie pe care o face în străinătate cu soțul ei, George Valentin Bibescu, care primise o misiune diplomatică în Persia², însoțiti fiind și de câțiva prieteni, a însemnat pentru Martha trăiri și amintiri de neuitat care au luat forma unui voluminos caiet de impresii. Cunoștința pe care o face la Paris, după această călătorie, cu Maurice Barrès, supranumit *Ispitorul*, i-a adus provocarea de a scrie o carte folosind propriul jurnal, provocare pe care o și onorează. Așa prinde contur prima carte semnată de Martha Bibescu, *Les Huit Paradis (Cele opt paradisuri)*, apreciată de Proust și premiată destul de repede de la apariție (în 1908) de Academia franceză, carte care o anunță pe marea scriitoare. Conte Robert de Montesquieu, mare iubitor și colecționar de artă și dandy al Parisului, admirativ și ironic deopotrivă, va face publică lumii bune pariziene cea de-a doua fațetă a personalității prințesei Bibescu, aceea de scriitoare, aspect greu de înțeles într-o societate dominată de bogăție, snobism și frivolitate. „Presiunea pe care a înfruntat-o, obligațiile pe care le-a nesocotit [...] cu atât mai drastice cu cât, la respectarea lor, veghea un mediu ambiant de esență aproape exclusiv aristocratică”³ nu au făcut decât să o ajute să se descopere, să înțeleagă ce își dorește, care-i este menirea, să lupte pentru a-și împlini și visurile și destinul.

Destul de repede, având în vedere poziția familiei și a anturajului acesteia, Martha Bibescu și-a afirmat și opțiunile politice. Încă înainte de 1914 a susținut intrarea în război a României alături de Franța și Anglia. În plin război, în condițiile în care guvernul român luase calea exilului retrăgându-se la Iași, însoțit de suverani și de lumea bună a capitalei, Martha Bibescu rămâne în București și, bucurându-se de sprijinul și admirația moștenitorului tronului Germaniei, kronprințul Frederic Wilhelm de Hohenzollern, pe cheltuială proprie, din octombrie 1916 până în mai 1918, organizează și întreține aici un spital pentru răniți. Mai mult, adună informații cu privire la situația de pe teatrele de operațiuni militare, date pe care le trimite guvernului român aflat la Iași. În acest mod, prințesa Bibescu își menține poziția și își asumă un rol important în combaterea simpatizilor pro-germane. Această poziție, de partea Franței și a Marii Britanii, și-o păstrează și în timpul celui de-al doilea război mondial fiind o oponentă categorică a mișcării legionare din spațiul românesc și a ascensiunii Germaniei lui Hitler în Europa⁴.

În perioada interbelică, până în momentul părăsirii României, în septembrie 1945⁵, palatele de la Posada și Mogoșoaia au fost transformate de Martha Bibescu în locuri de întâlnire a spiritelor luminate ale epocii, scriitori, artiști, muzicieni care, în acest fel, au devenit și prieteni ai românilor și ai României⁶. Aici au fost invitați deseori și diplomații statelor europene aflați în misiune la București, prințesa

¹ *Idem*, p. 8.

² Călătoria o face în 1905, cu un automobil Mercedes de 20 HP, proprietate a soțului ei.

³ Martha Bibescu, *Jurnal politic (ianuarie 1939-ianuarie 1941)*, București, 1979, p. 10.

⁴ Statutul pe care l-a avut a adus-o pe Martha Bibescu în contact și cu unii dintre liderii Germaniei lui Hitler. Atitudinea ei a fost fără echivoc, împotriva Germaniei coteropitoare.

⁵ Ghislain de Diesbach, *Prințesa Bibescu, ultima orhidee*, București, 1998, p. 777.

⁶ Cu ajutorul arhitectului G. M. Cantacuzino, dar și al unor specialiști aduși din Italia, Martha Bibescu a dat viață palatelor de la Mogoșoaia și Posada, vechi ruine domnești, transformându-le în centre ale creativității și chiar ale rezistenței românilor în fața opresiunii de orice fel prin cultură de calitate.

Bibescu oferindu-și, în acest mod, accesul la informații și posibilitatea de a interveni la mai marii zilei în folosul României și a românilor. A avut relații în cercurile politice europene și americane, cunoscând lideri de marcă precum: Asquith (șeful partidului liberal din Marea Britanie), Ramsay Mc Donald (fost, de mai multe ori, prim-ministru al Angliei), Winston Churchill, Anthony Eden, Neville Chamberlain, Sir Samuel Hoare (care i-a fost oaspete la Mogoșoaia), Paul Boncour, Paul Reynaud, Louis Barthou, Maurice Paléologue, Jules și Paul Cambon, mai târziu Charles de Gaulle, etc. În cercurile politice ale timpului se știa că prințesa Martha Bibescu are uși deschise pretutindeni și că, grație cunoștințelor ei, solicitările pe care le făcea în favoarea României și a românilor aproape mereu erau ascultate, dacă nu în totalitate, măcar parțial. Elogiată de admiratori ori imortalizată de pictori și fotografi,¹ Martha Bibescu a fost, în același timp, invidiată, bârfită, calomniată².

În pofida obligațiilor care i-au revenit în virtutea statutului pe care l-a avut și pe care și l-a asumat deplin, prințesa Bibescu a reușit constant să-și înmulțească talentul, continuând să scrie. După propria-i mărturisire, de-a lungul vieții³, Martha Bibescu a scris treizeci și unu de volume semnate cu numele adevărat și alte câteva semnate cu pseudonimul Lucile Decaux, a redactat numeroase articole în presă⁴, a realizat câteva zeci de emisiuni radiofonice în Franța⁵. Se cunosc numeroase versiuni ale cărților sale în limbi de circulație mondială⁶, în prezent românii beneficiind de câteva traduceri în limba română⁷. Fiecare lucrare în parte și toate deopotrivă oglindesc un talent de necontestat, un spirit de observație de o mare finețe și un condei de calibru, apreciate în egală măsură de scriitori, critici literari și artiști mari ai vremii, străini și români, precum: Marcel Proust, Robert de Montesquiou, Rainer Maria Rilke, Max Jacob, Francois Mauriac, Paul Valéry, Anatole France, Jean Cocteau, Paul Claudel, Robert Kemp, Francis Jammes, Vasile Pârvan, Cella Delavrancea, Nicolae Iorga, Ion Pillat, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu etc.

Opera Marthei Bibescu cuprinde lucrări diverse, o "caleidoscopică juxtapunere de genuri și subgenuri"⁸. A scris romane de inspirație autobiografică și istorică care au alternat cu notele de călătorie⁹. A scris biografii și evocări istorice ale unor personalități din trecut sau ale unor personalități contemporane ei în pagini care, prin densitatea informației și prin eleganța expresiei, pot sta alături de cărți similare ale

¹Vezi portretele care i-au fost făcute de Giovanni Boldini și Édouard Vuillard.

²I-au fost reproșate relațiile cu nemții, în timpul primului război mondial, cu sovieticii, la sfârșitul celui de-al doilea, cu unii demnitari ai regimului comunist, în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej. A fost acuzată de spionaj dublu. I-a fost reproșată apartenența la mișcarea masonică.

³Se stinge la 87 de ani, la 28 noiembrie 1973, la Paris. (Vezi: Ghislain de Diesbach, *op. cit.*, p. 851).

⁴Amintim colaborările cu reviste precum: *Convorbiri literare*, *Revista Fundațiilor regale*, *Europe*, *La Revue des deux mondes*, *La nouvelle littéraire* etc.

⁵A participat la aceste emisiuni cu dorința de a-și îndulci dorul de țară, pe de o parte, și pentru a rezista financiar, după ce s-a stabilit la Paris, pe de altă parte.

⁶Cărți editate în Franța, România, S.U.A., Anglia, Suedia, Norvegia, Danemarca, Olanda, Germania, Spania.

⁷Amintim aici: *Izvor, țara sălciilor* (traducere: Anca Maria Christodorescu), *La bal cu Marcel Proust* (traducere: Tudor Ionescu), *Jurnal politic. Ianuarie 1939-Ianuarie 1941* (traducere: Cristian Popișteanu și Nicolae Minei), *Imagini de album* (traducere: Elena Bulai), *Un sacrificiu regal. Ferdinand al României* (traducere: Maria Brăescu), *Cele opt raiuri* (traducere: Tudor Nicolaescu), *Papagalul verde* (traducere: Constantin Popescu), *Cuvântări și documente ale regelui Ferdinand* (traducere: Vasile Zîncenco), *Jurnal berlinez '38* (traducere: Dumitru Hîncu) etc.

⁸Maria Brăescu, *Interferențe românești în opera Marthei Bibescu*, București, 1983, p. 61.

⁹Cristian Popișteanu, Nicolae Minei, *Studiu introductiv*, în Martha Bibescu, *Jurnal politic, 1939-1941*, București, 1979, p. 14.

altor autori consacrați. Corespondența purtată de-a lungul vremii cu prieteni apropiați sau îndepărtați a luat forma unor volume care trezesc și acum interesul prin subiectele abordate și maniera de prezentare. A pus pe hârtie gânduri, în momente de cumpănă ori de bucurie, de resemnare sau de speranță, texte care, deși din punct de vedere al rigoarei e dificil să fie încadrate într-un anume gen literar, sunt încă gustate de public.

Iubirea față de pământul natal și oamenii de acasă, iubirea față de oameni, în general, puterea de a da formă scrisă lucrurilor esențiale, care nu-i scapă, răzbat, de fiecare dată, din rândurile care poartă semnătura Marhei Bibescu, definind-o ca scriitoare, ca om, ca româncă.

Lucrarea la care ne-am propus să zăbovim în acest studiu, și despre care credem c-o definește în bună măsură, este: *Isvor: le pays des saules (Izvor, țara sălciilor)*, nimic altceva decât "un sumum de trăiri, sentimente, înțelegere, admirație, mândrie, comunitate de idealuri", subsumate marii iubiri pe care a simțit-o față de țara ei și față de oamenii simpli ai acestui pământ, o carte de istorie, etnografie, psihologie și sociologie deopotrivă.

După aprecierile unanime ale criticilor literari ai operei Marthei Bibescu, aceasta a reușit exemplar să-și promoveze țara și neamul în literatura universală cu ajutorul limbii franceze, limbă pe care o folosește și pentru a scrie și publica la Paris, în 1923, cartea *Isvor: le pays des saules*. E cunoscută de exegeții operei prințesei, și nu numai, aprecierea lui Rainer Maria Rilke, într-o scrisoare adresată lui Ion Pillat: "Cum să nu iubești România după ce ai citit *Izvor*?"¹. După lectura primei traduceri a volumului, *Izvor, țara sălciilor*², Vasile Pârvan, care-i era prieten, îi scria: "Contemplând viața poporului, dumneavoastră ați făcut operă nu numai de naturalist [...] ci și operă de artist lyric, care se oglindește în apa liniștită a sufletului popular și operă de filosof stoic [...]. Ați cântat pe fratele nostru, poporul din țara sălciilor"³. Totuși, volumul, elogiat și prefăcut întâia oară de Mihail Sadoveanu,⁴ apreciat de criticii timpului, a stârnit furia legionarilor poate și pentru faptul că editorul era evreu. Mai târziu, în 1968, și generalul Charles de Gaulle se va folosi de cartea Marthei Bibescu pentru a-și face o primă impresie despre România pe care urma s-o viziteze.

Prințesa Bibescu a scris *Isvor: le pays des saules* conștientă de apartenența ei la acest loc, declarându-și atașamentul față de acest spațiu cu puternică încărcătură spirituală, un loc de poveste și de povestit datorită oamenilor de aici, păstrători de tradiții, iubitori de frumos, cu darul vorbirii, modești și semeți în egală măsură, "un popor înzestrat" care a reușit să răzbată fără a se face și suficient cunoscut. Sunt mai mult decât vizibile simpatia, admirația și dragostea prințesei față de țărani, pe atunci, exploatați, umiliți, dar răbdători, credincioși, curajoși.

Chiar dacă astăzi cartea poate părea expresia unui patriotism de tip messianic, pașoptist, învechit, multe dintre cele povestite de prințesă, obiceiuri, tradiții, cutume, fiind, pentru cei mai mulți dintre noi, doar simple relicve, e adevărat, pitorești, de interes pentru specialiști, captivantă rămâne maniera de prezentare, generozitatea prozatoarei care, deși de rang înalt, cunoaște și înțelege viața grea a celor de jos, captivante rămân umorul, culoarea și mai ales frecvența înaltă cu care a știut Martha

¹ Maria Brăescu, *Cuvânt înainte*, în Martha Bibescu, *Izvor, țara sălciilor*, București, 1994, p. 10.

² Prima traducere a fost făcută în 1938.

³ Vasile Pârvan, *Correspondență și acte*, București, 1973, p. 234.

⁴ Abia după patru decenii de la prima traducere, volumul este tradus din nou și prefăcut de Tudor Ionescu.

Bibescu să folosească cuvintele dându-le conținut, trimițând cititorul la fond, la esențe.

Încă din primele rânduri aflăm că: "Izvor este un sat în țara sălciilor, unde toate satele seamănă între ele. Privind în jurul meu - scrie Martha - acolo unde trăiesc oameni, zăresc mai întâi sălcii. Astfel că, văzut de departe, întreg satul are înfățișarea unui ținut al sălciilor. Când un om își construiește o casă - continuă ea - începe prin a sădi o salcie, adică prin a face o minune: pune în pământ un bețigaș, care mai apoi devine un arbore minunat. Sălciile stau în dreptul porții, al fântânii, străjuiesc curtea, mărginesc câmpul. Se spune despre salcie că este copacul argintat care-și dăruiește argintul celor săraci, copacul melodios care cântă când suflă vântul, copacul din care se fac fluieri, cel îndărătul căruia râul își ascunde meandrele și curge mai departe, cel mai străveziu dintre copaci. La umbra lui diafană trăiește un popor înzestrat". Și concluzionează: "Către el mă îndrept, la el mă întorc, cu el încerc să-mi reiau anevoioasa conviețuire"¹.

Problematizându-se, descoperind cu uimire tainicele și strânsele legături dintre ea și locul acela, se mărturisește scriind: „Izvor: bine-a zis cine-a zis! Cu el mă întorc la izvoare. M-am născut la Izvor. După ce m-am îndepărat de el, mă reîntorc, poate pentru cea din urmă oară, poate pentru totdeauna. Izvor, moșia mea și taina mea... Mult timp am trăit aici, în ceea ce credeam a fi un pustiu. Eram atât de singură, până în ziua în care am înțeles că acolo erau și ei și că din viețile lor puteam s-o îmbogățesc și s-o complic la nesfârșit pe a mea. Precum geologul în care se naște pasiunea pentru roci sau, mai degrabă, precum botanistul care-și sporește ierbarul cu prețul unor căutări nebunești, am început să-i colecționez pe acești oameni, să le deslușesc caracterele, să-i numesc și să-i descriu, în beția revelației, aidoma unei beții a facerii. Și am scris istoria acestei descoperiri: un fel de memoriu, un calendar, un ghid, un catalog și, totodată, o poveste de dragoste"².

Martha Bibescu își înțelege vocația și își mărturisește credința. Cu intenția declarată de a surprinde și promova „conturul și valoarea” unor realități, care o uimesc dar îi și plac datorită accentelor lor neobișnuite de autentic și puritate, cu dorința de a pune în cartea ei „oamenii și ținutul natal pentru a-i face cunoscuți și altora”, indiferent dacă viața o va obliga să rămână sau să le părăsească într-o zi, privește și se bucură de această lume colorată, și păgână și înțeleaptă, care-i alungă singurătatea împlinind-o. Cu recunoștință, simte acut nevoia de a o lăsa și altora ca "pe un testament, un inventar, un dar, ceva care să dănuie după și dincolo" de ea, „în speranța unei prelungiri, a cărei întindere și a cărei durată mintea nu le poate cuprinde”, plătindu-și în acest fel o datorie pe care o simte imensă față de toți cei de aici, față de loc, față de țară³.

Poziția pe care o are, ca stăpână a moșiei de la Izvor și a oamenilor de pe moșie, a obligat-o să-și înțeleagă rolul și limitele puterii. Sufletul oamenilor nu putea fi înlănțuit. Gândurile și dorințele lor nu puteau fi stăpânite. Puteau fi valorizate, acceptate sau nu, respectate sau nu. De aceea, deși știa că se bucură de o reală putere, de marele privilegiu de a putea transforma natura⁴, de a putea impune modernizarea locului așa cum văzuse în călătoriile ei, dincolo de hotarele țării, ca o

¹ Martha Bibescu, *Izvor, țara sălciilor*, București, 1994, p. 20-21

² *Idem.*

³ *Idem.*

⁴ Subliniază că are puterea de a determina "să se sece o mlaștină, să se înzdrăvenească un deal sădindu-se copaci, să se construiască o ecluză care să facă dintr-un râu un iaz întins". (Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 22).

adevărată stăpână își dă seama că aici "trăiesc ființe omenești" care gândesc altfel decât ea, raportându-se altfel la tot ce-i în jur, și că, în aceste condiții, acești oameni ar fi obligați să asiste la „manifestările puterii ei”, suportându-i consecințele, oameni care îi cunosc numele, care o pot judeca și care, în imaginația lor, i-ar atribui un rol pe care ea nu și-l dorea, neștiind "dacă e întotdeauna frumos". De aceea încearcă să-i cunoască, să-i înțeleagă, să îi accepte, să îi ajute.

"Inițiată pas cu pas (adică pe anotimpuri) de un expert local (Baba Uța, păstrătoare a tradiției orale), dar și de propria pasiune care crește pe măsură ce se înmulțesc cunoștințele ei despre țară, autoarea găsește energia de a trece în revistă și de a comenta mai toate datinile și sărbătorile păgâne sau creștine ale oamenilor în preajma cărora s-a hotărât să trăiască. Ajunul Floriilor (Sîmbăta lui Lazăr) și Floriile, Focul morților și Strigarea peste sat, Rocmanii, Paștele Blajinilor și Ropotinul (care se ține la douăzeci-și-patru de zile după Paști), Sărbătoarea prieteniei (frații de cruce), Sângiorgiul vacilor, Armindenul (Pomul de Mai), Paparudele, ciclul colindelor de Crăciun (Steaua, Plugușorul, Sorcova), Boboteaza, precum și un șir parcă nesfârșit de momente de magie albă sau neagră, legate de Împăratul furnicilor (de care depinde ca vacile să aibă sau nu lapte), de comori, de strigoi, de vampiri (morții care se omoară) și mai ales de Noaptea Sfântului Vasile, cînd fetele de măritat recurg la tot felul de farmece care mai de care mai ingenioase, pentru a-și recunoaște și întâlni cît mai repede ursitul"¹.

Privind în jur, căutând, parcă, o soluție de împăcare a trecutului cu prezentul, de readaptare a locului la nevoia de modernizare specifică europenizării, își dă seama de un mare adevăr pe care îl recunoaște sincer atunci când scrie: "Trăiesc printre oameni care nu respiră decât în aparență același aer cu mine și nu împărtășesc decât în aparență ideile veacului în care ne aflăm. Între ei și noi există o prăpastie fără fund, care face ca nici noi să nu putem trece de partea cealaltă, nici ei să nu poată veni acolo unde ne aflăm noi. Există o piedică de netrecut, timpul. Ei au fost aici cu mii de ani înainte de noi. Noi am venit după ei și nu-i mai putem învăța nimic, pentru că nici noi nu am învățat nimic din ceea ce știu ei. De cînd am început să măsoar prăpastia care ne desparte, ideea unei apropieri între clase, pe care o avusesem initial, mi se pare caraghioasă. Tăvălugul nu e o soluție. Egalitatea n-ar ajuta la nimic. Ei nu se află mai prejos de noi, ci altundeva, departe, în străvechimea vremurilor."² Este motivul, suficient de serios, care o determină să ezite înaintea oricărei decizii, gândindu-se îndelung la urmări.

Simte și înțelege că respectul și dragostea oamenilor simpli pentru pămîntul unde trăiesc și pe care-l lucrează sunt mai mari decât ale stăpînitorilor, stăpînitori ai pămîntului. De aici și certitudinea Marthei că, mai devreme sau mai târziu, lucrurile se vor schimba, că privilegiile pot fi pierdute, că azi-măine, după cum scrie ceva mai târziu, "ne vom pierde moșiile pentru că, stăpînindu-le, nu le doriserăm îndeajuns. [...] Alții vor căpăta ce și-au dorit mai mult decât noi, câmpurile și pădurile noastre"³. Și adaugă, punând întrebarea și găsind singură și răspunsul: „Ce valoare are stăpînirea fără dorință? Pentru a feri Raiul de primejdia de a fi pierdut a doua oară de către locuitorii săi, *Scriptura* ne spune cu prudență că *îngerii au ceea ce-și doresc și doresc ceea ce au*"⁴.

¹ Florin Manolescu, *Scriitori români în exil. O fiică legitimă a Europei: Martha Bibescu (1886-1973)*, în <http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/83>.

² *Idem*, p. 112.

³ *Idem*.

⁴ *Idem*, p. 128.

Iubirea față de aceste locuri și față de poporul de rând apare și crește pe măsura ce prințesa Martha Bibescu reușește să le cunoască, cu bune cu rele. Detaliile o ajută să pătrundă felul în care oamenii locului înțeleg viața și se raportează la tot ce îi înconjoară, felul în care aceștia gândesc și făptuiesc, într-o armonie cu văzutul și nevăzutul.

Poporul de rând devine subiect predilect pentru Martha Bibescu. De aceea scriitoarea încearcă să înțeleagă acest popor cunoscându-i istoria, tradițiile, obiceiurile, coborând în mijlocul lui, observându-l, descoperindu-l, învățând să-l aprecieze, învățând din înțelepciunea lui. Are în față un popor care a reușit să reziste în fața pericolelor istoriei, cu smerenie față de absolut și față de eternitate, cu o filosofie de viață, sobră, clară, care o înduioșează, care-i permite să găsească explicații simple modului lui simplu de gândire și viețuire. "Locuitori ai unui pământ amenințat fără încetare de năvălitori veniți val după val, ei (oamenii locului) au înțeles că viața omului e scurtă și firavă. De aceea nu întreprind decât lucrări de scurtă respirație, astfel încât cel care le începe să poată nădăjdui, fără prea multă trufie, că va apuca să le ducă la bun sfârșit. Iată un popor care are noțiunea exactă a timpului. El nu va face deci eforturi nemăsurate, proiectându-și gesturile către un viitor în care nu va mai exista. Nu va lăsa în urma lui ruine vestite, dinaintea cărora alte popoare să vină și să cugete la nimicnicie. Dar mediocritatea monumentelor sale se află în perfectă armonie cu scurtimea vieții omenești"¹. Scriitoarea constată că un popor care are noțiunea timpului, cum este poporul român, știe să aprecieze viața ca pe un dar primit, cu credință în propriul destin, în tot ceea ce înseamnă bine, adevăr și frumos, știe să rămână în armonie cu natura, cu el însuși, cu trecutul și cu prezentul, cu nădejde în viitor.

Constată, la început cu oarecare surprindere, că: "În țara sălcilor, casele țărănești sunt construite și concepute după un plan boieresc. Sub o aparență foarte sărăcăcioasă, oamenii trăiesc aici între curte și grădină, precum mai marii regatului sau marii bancheri de pe vremuri". Și apreciază un detaliu care trădează o tradiție de măreție: "nici o casă fără stâlpi în formă de coloane. Chiar dacă, în majoritatea cazurilor, sunt din lemn putred, coloanele tot coloane rămân, surori ponosite, dar înduioșătoare, cu colonada bătrânului Luvru greco-roman"².

Are în față un popor sensibil. Sensibilitatea celor de jos răzbate și din felul în care iubesc florile, în care-și cresc și iubesc pruncii, în care doinesc. "Cineva- scrie ea - trebuie să iubească florile așa cum le iubesc oamenii de aici ca să înțeleagă ce efect poate avea invocarea numelui lor asupra unei memorii tenace. Trebuie să poți recunoaște schimbarea de anotimp, schimbarea de țară numai după deosebirea de mirosuri și să fii convins că nu ajungi să cunoști pământul pe care trăiești decât după ce ai ajuns să îndrăgești tot ce viețuiește prin el". Și, continuă scriind că: "Un biet popor a privit în jurul lui cu atenția încordată a celor pe care nimic nu-i distrage și nimic nu-i grăbește. Lumea vegetală, parte integrantă a vieții sale, umple cu imagini câmpul vederii lui singuratice. Secol după secol, generație după generație, el vedea, atingea, pipăia toate plantele, toate florile și toate ierburile din țara lui. Le privesc și eu acum, așa cum le-a privit el; mi-e de-ajuns s-o privesc pe cea mai neînsemnată, pentru ca ea să recreeze timpul, locul, împrejurările"³.

Martha Bibescu observă cu plăcere că mai tot omul de rând, fire poetică, nu trece niciodată de la rostirea obișnuită sau de la tăcere la cântec fără a-și avertiza

¹Idem, p. 95.

²Idem, p. 36.

³Idem, p. 53.

auditoriul printr-o scurtă exclamație, un fel de preambul care trebuie să evoce, înainte de a zice ce va fi zis, o floare. „O floare, un frunziș, o plantă din pădure, din grădini, din nisipuri sau în apă. Câtă gingășie în aceste începuturi! Precauție oratorică a celui ce se teme că nu va fi înțeles! [...] Înainte de a pătrunde în memoria ta, el vine cu un talisman, cu o plantă înmiresmată, care-ți va împropăta gândurile, precum mirodeniile ce ard într-o cameră îi împropătează aerul”¹.

Prințesa Bibescu e încântată să constate gingășia sufletului românesc și darul vorbirii, pe care îl au cei mai mulți. La acești oameni, de pildă, floarea devine prin frumusețe și fragilitate imaginea femeii iubite, a mamei, a surorii sau reflexia unor emoții cauzate de bucurii ori necazuri. „Nici un bărbat – scrie ea – nu va vorbi despre cea pe care o iubește înainte de a fi stârnit duioșia auditoriului prin referirea la ceva fraged, care înflorește și înverzește. [...] Câtă forță în iubirea zăgăzuită, câtă măiestrie în observație, atât pentru sine, cât și pentru ceilalți, presupune această concizie! Probabil că oamenii de aici au conștiința sensibilității lor, cât și amintirea vie a emoțiilor, de le este de-ajuns o singură trăsătură, o singură indicație. Procedul acesta de ignorant cuprinde în el cel dintâi și supremul secret al artei. Astfel, pentru a evoca în fața auditoriului un chip frumos, cântărețul popular amintește mai întâi bujorul! Pentru că îi știe splendoarea. Face din bujor emblema frumuseții atât pentru bărbat cât și pentru femeie. Nu se va obosi să-l descrie. Căci ce-ar putea spune în plus? Fiecare știe ce reprezintă bujorul prin formă și culoare: plenitudinea!”². Apoi completează imediat că: „Cel care se desparte de iubita lui va cânta numele unor plante amare: macul, pelinul. Înainte de a ne spune că iubita a murit, îndrăgostitul ne va spune că floarea spinului s-a înnegrit! Dacă în cântecul de despărțire se vorbește despre soc, știm că omul a plecat vara. Dacă e vorba de porumb, de cânepă sau de gălbenele, înseamnă că a plecat din sat toamna. Florile sunt năluci care bântuie la fiecare praznic locurile pe care oamenii le-au părăsit”³. Și concluzionează imbatabil: „Florile sunt ceea ce sunt: un act de iubire care poate fi contemplat fără rușine, o clipă de bucurie palpabilă dintre cele mai scurte, din păcate!”⁴, cauză pentru care ele sunt prețioase și apreciate de cei mulți⁵.

Iubită și admirată precum florile, „orice fată de pe aici se crede în adâncul inimii ei, egala a tot ceea ce e mai mareț pe lume. Este o forță a naturii, așa o învață instinctul, de unde îi vine și mândria. În casa părintească îndeletnicirile ei sunt cele ale prințeselor din vremuri străvechi. Mănuiește lâna, fusul și suveica precum Elena din Troia sau regina Berta. La sărbători își pune fir de aur pe veșminte, aidoma fetelor de împărat se gândește la dansuri, iar când va veni ziua să se mărite, știe că în biserică va purta cunună de împărăteasă. Iată pentru ce fetele din Izvor acceptă foarte rar să intre în serviciul nostru, fie și numai între 16-18 ani. Dar și atunci ne spală rufele sau vesela numai pentru a-și spori zestrea”⁶.

Prințesa remarcă frumusețea tinerelor (Anicuței, Profirei, Salomeei etc.), și este uimită întotdeauna de rugăciunile acestor fete din popor, ce par atât de sfioase, dar a căror voință „plină de îndrăzneală” este de a fi mereu cele dintâi și de a învinge în dragoste. În descântecul pe care-l rostesc de Sf. Gheorghe, atunci când își coc în

¹„Foaie verde, peliniță... of / Floare de izmă.../ Foaie-gustă trei zambile! / Foaie lată și trei maci.” (Vezi: *Idem*)

²*Idem*, p. 52.

³*Idem*, p. 53.

⁴*Idem*, p. 71.

⁵*Idem*, p. 330 (Vezi *Povestea florii de cicoare*, floare a iubirii neîmplinite).

⁶*Idem*, p. 103

vatră tradițională pîine "din făină frământată cu apă fermecată, pe care au ținut-o o clipită în gură", Martha află cuvintele pe care le rostesc: "*Eu te întorc în vatră/ Pe o parte și pe alta/ De-aș putea la fel întoarce inimile flăcăilor!/ Vatra dă foc cuptorului,/ Cuptorul dă foc sobei,/ Soba dă foc lemnăriei,/ Acoperișul dă foc casei,/ Cum voi da eu foc inimilor flăcăilor*"¹. Apoi, frângând pîinea pe care au copt-o, Martha le vede cum împart firimiturile găinilor care se bat pe ele și află că fac asta pentru ca și bărbații să se bată amarnic pentru ele. Apoi spală ușa casei "cu apă fermecată", zicând: "*Așa cum ușa asta se tot bate și tot tresaltă, tot astfel să bată și să tresalte fără încetare inima flăcăilor pentru mine!*". Ritualul este complex. „Spală și icoana casei, dorind să fie rugate așa cum te rogi la icoană, în genunchi și ades. În sfârșit, înainte de a pleca la horă, rup trei frunze din creanga de salcâm care atârna deasupra apei și-și ascund talismanul în sân apoi iau trei sorbituri din apa scoasă din fântână la amiază și rostesc cuvintele hotărâtoare”². Ce fac și ce gîndesc aceste fete nu poartă dată. E feminin și veșnic, preocuparea fetelor fiind iubirea, pe când cea a femeilor – hrana, acestea constituind temeliile sfinte ale religiilor.

Scritoarea este atrasă și de maturitatea și talentul copiilor. „Îmbrăcați ca părinții lor de îndată ce învață să meargă, acești țărănuși îmbină într-un chip caraghios grația copilăriei cu demnitatea vârstei adulte. [...] Copii aceștia se joacă puțin și niciodată cu jucării adevărate. [...] Ei, atunci când se joacă, folosesc niște elemente cu mult mai minunate și mai docile: apa, gheața, pământul, pietrele, frunzele, insectele, florile. [...] Înfîș în pământ o mulțime de bucățele de lemn care împrejmuiesc locul. Apoi presară împrejmuirea cu pietricele albe și se străduiesc să planteze simetric crengi de salcie și flori. [...] Mulți din copii acestei țări se nasc cu talent pentru muzică. Mai ales băieții vor să ajungă cântăreți, pentru că pe aici omul trebuie să-și cînte iubirea, aidoma privighetorii, iar spiridușul dansului îi va însufleți pe toți atunci când vine vremea căsătoriei. Din lemn fraged de arin, ei încep prin a-și face fluier și flaut. În luna mai îi auzi tot încercînd să cînte melodii scurte dintr-o frunză de liliac, cărnoasă și mlădioasă precum pielea, pe care și-o lipesc de buze și din care izbutesc să scoată sunete foarte duioase”³.

Este uimită de ritualurile și descântecurile pe care femeile le fac. Află și ea ce este descântecul, pornind de la cuvinte. Întorcîndu-le, pornește de la *a cînta*, *a încînta* și ajunge la *a dezîncînta*, *a descînta*. De la Uța, slujnica ei și om de încredere, află că un copil bolnav: "este un prizonier, un sclav al durerii" care "trebuie mai întâi eliberat din legături". Iar legăturile „se datorează unui farmec, unui încântec”, care "vine dintr-un blestem, alcătuit din cuvinte grozave, rostite în taină, nu se știe nici unde, nici când, nici de către cine", cuvinte care formează "lanțuri foarte puternice, care-l țin pe copil în suferință până la mormânt". Pentru a-l elibera „trebuie nimicit încântecul viclean prin descântecul izbăvitor”. Ritualul nu este greu iar Martha îl învață,⁴ încântată de ideea că "ne înlănțuiesc cuvintele și că tot ele pot deslănțui”⁵.

¹ *Idem*, p. 165.

² *Idem*.

³ *Idem*, p. 33-39.

⁴ Se aruncă "într-o ulcică de pământ cu apă nouă tăciuni pe care i-a numărat de-a-ndoaselea, adică pornind de la nouă la unu" iar pe măsură ce sunt aruncați în apa și se sting se îngână ritmic cuvintele: "Eu sting pociturile/ Și săgetăturile,/ Sting toate strigările,/ Toate deochierile,/ Și toate căscările,/ Toate minciunile,/ Toate habaticurile./ Sting toți ochii cei răi/ Și gurile cele rele./ Să n-aibă ochi a-nholba/ Și gură a striga/ Asupra lui Ionel./ Potolesc,/ Osândesc,/ N-aibă grija lui". (Vezi, Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 47).

⁵ *Idem*, p. 48.

Obiceiurile și tradițiile țăranilor români, un amalgam de credințe și superstiții venite din negura timpului, sunt pentru prințesa Bibescu subiecte care îi țin mereu treaz interesul, căutând și găsindu-le explicații, făcând corelații, permițându-i să tragă anumite concluzii. De pildă, atunci când se întâmplă ca pruncii să fie neastâmpărați, greu de stăpânit, vede cum mamele lor sunt "atât de îngăduitoare cu ei încât, în loc să-i certe sau să-i bată, se prefac a-i vinde și a-i răscumpăra imediat, sub un alt nume, în speranța că în felul acesta vor dobândi un copil mai bun. [...] Ți-l vând pe Ion. [...] Ți-l cumpăr pe Alexandru". Iar explicația, pentru un om cultivat ca Martha Bibescu, este ușoară, gestul fiind interpretat de ea ca având un rol curativ: "Oricât de scurt ar fi trecutul, chiar când e vorba de cel al unui copil, el este întotdeauna plin de greșeli a căror amintire apasă pe inimă. [...] Cel puțin dacă am putea să fim vânduți cu toții, ca Ion cel rău devenit Alexandru cel cuminte, vânduți de cei care ne iubesc și răscumpărați sub un alt nume, eliberați de toate greșelile făptuite și de toate legămintele"¹.

Scriitoarea se amestecă printre poporeni, participă, împreună cu ei la slujbele religioase, descoperă simboluri, face conexiuni cu lucruri care se întâmplă în alte locuri sau de care a aflat de prin cărți, pricepe că trăiește printre oameni care nu par să respire decât în aparență același aer cu ea și care nu împărtășesc decât în aparență ideile veacului. Conștientizează că, într-un fel, "poporul acesta n-are nevoie de exemplul nostru", ci "își servește sieși drept model și exemplu încă de foarte multă vreme", pentru că "educația lui morală este încheiată și formează un tot, iar pe acest tot se grefează, mai mult sau mai puțin stângaci, instituțiile srăine recente, de care el nu se sinchisește, dar care sunt chemate să aibă un ascendent asupra lui".

Obiceiurile de Paște îi dovedesc, dacă mai era nevoie, credința și inteligența nativă a celor mulți și săraci. După un post serios, "acest popor cultivator de grâu găsește în sfârșit prilejul de a mânca grâu. Dar trebuie să fie o zi mare, moarte sau înviere! Folosind un vocabular ales, el numește grâul *cinstea mesei* în timp ce porumbului îi spune simplu *hrana casei*." Sunt oameni care știu să aștepte și să-și pregătească din timp desfătările. Pregătesc pasca² și ouă vopsite³ pentru a sărbători moartea și învierea, cele două borne ale vieții de aici și ale vieții de dincolo. Iar Slujba Învierii, la care ia parte de fiecare dată și prințesa, încărcată de simboluri și trăită de participanți, dovedește credința acestora în rosturile bine lăsate de Dumnezeu pe pământ.

¹ *Idem*, p. 35.

² *Idem*, p. 90. ("Făcută din făina cea mai bună, alba cum e chipul lui Hristos, amestecată cu ouă la fel de galbene ca floarea soarelui, are o formă alungită care o evocă pe cea a mormântului lui Iisus. Se mai adaugă mirodenii, ce reprezintă mirul și miresmele aduse de Nicodim, iar cuișoarele reprezintă cuiele adevărate cu care a fost ținut pe cruce, căci totul în această pâine minunată trebuie să amintească celor care o mănă de bunul și blândul Învățător care le spunea la masa prietenilor săi Luați, mâncați, acesta este trupul meu. (...) Odată scoasă din cuptor, pasca e gata să satisfacă apetitul mistic, dar și pe celălalt").

³ *Idem*, p. 91-92. ("Cele mai multe, cele obișnuite sunt roșii ca sângele. Dar sunt și unel albastre, verzi, galbene și chiar negre. Cele negre reprezintă chinurile răstignirii lui Iisus. Mai sunt și altele acoperite de desene caudate, care te încântă. (...) Truda necesară pentru a le colora în culorile cele mai vii, cele mai proaspete, pentru a le încondeia cu arta migăloasă a unui miniaturist nu este însă pierdere de vreme. Femeile care se îndeletnicesc cu această delicate activitate știu bine că atât copiii, cât și bărbații (care sunt și ei niște copii) vor fi mai bucuroși să mănânce un ou albastru, roșu sau un ou încondeiat cu tot felul de desene decât să mănânce un ou alb de găină, așa cum îl văd în toate zilele. (...) Pe ouăle acoperite cu inscripții ideografice, fiecare recunoaște emblema vieții lui: fusul sau furca pentru torcătoare; jugul, fierul de plug, secera pentru plugari; Calea Laptelui pentru păstori; roata de căruță pentru căruțași; frunza de stejar pentru cei viteji; plasa cu sau fără pește, pentru pescari; cosițele fetelor pentru cei îndrăgostiți").

În timp, își dă seama că trăiește într-o "țară de asceți", "locul cel mai neprielnic din lume pentru a percepe impozite și a întemeia taxe", dar și "cel mai bun loc din lume pentru fericire și visare"¹, un loc în care "imaginația și inima acestor oameni hoinăresc încă împreună cu turmele". Cu regret și sarcasm prințesa afirmă că în numele ideii de evoluție, a nevoii de modernizare a țării, clasa celor avuți, căreia îi aparține și ea, i-a obligat pe cei mulți să se transforme din păstori în plugari și, mai apoi, "dintr-un popor în haine albe, într-un popor negru de muncitori!"².

Efortul deciptării sufletului plămădit din pământ românesc n-o obosește pe Martha Bibescu ci o stimulează, oferindu-i satisfacții, găsind aici liniștea de care avea atâtă nevoie.

Martha Bibescu își dă seama cât de recunoscătoare este acestor oameni de la care a învățat să aprecieze "prospețimea aerului, vuietul torentelor", păsările care continuă să cânte până seara chiar și în copacii golași, un „amurg la răscruce de anotimpuri”³, „tainica devălmășie” ce învăluie ținutul și care este expresia comunității și a comunicării depline între oameni, florile, mereu invocate în doinele lor, lucruri pe care țăranii le trăiesc simplu, firesc și dintotdeauna. Și scrie că: "Oamenii aceștia sunt florile mele [...]! Îi privesc îndeaproape. Și mă minunez să văd ce suflet în același timp simplu și complicat au. Asemenea narcisei care în chip de fată se dăruie, între două ropote de ploaie, dorinței albinelor, în iarba livezilor". E întristată de fiecare dată când părăsește vremelnicele moșii. În momentul incendiului conștientizează cât de mult iubește locul și oamenii de la Izvor. "Dacă mi-a ars casa, o să locuiesc într-alta, cea a grădinarului, de exemplu, care e la marginea pădurii"⁴. Iar bucuria pe care o simte e mare în momentul în care află că "toți au sărit în foc" pentru ea.

Încă sub impactul Marii Uniri, îndurerată de faptul că România, datorită oportunismului și al intereselor marilor puteri, este ținută în umbră, împiedicată să se dezvolte, fără înteinarea unor lucruri identitare valoroase, Martha Bibescu anticipează timpul în care acest popor va fi luat în seamă. Cu clarviziune scriitoarea este convinsă că: "Va veni o vreme când i se va acorda atenție acestui popor de care nu s-a ținut seama până acum. Din țara trecută sub tăcere se vor înălța cântări și muzici. Acest neam se va naște după o existență milenară, și lumea se va mira ca de-o minune aflând tot ce-a știut el despre conștiința universală. Bucuriile lui au rămas tănuite, durerile nu i-au fost proslăvite. Nimeni n-a scris cărți despre mitologia lui. Nu i s-a cunoscut istoria. Și totuși oamenii lui au avut, mai mult decât alții, poate, geniul mitului, care i-a făcut să personifice toate sentimentele umane în chipul cel mai ingenios"⁵. Prințesa e mândră că se trage dintr-o asemenea stirpe, cu o mentalitate aparte, și simte mulțumirea unei datorii împlinite o dată cu scrierea acestei cărți, cu caracter eminamente românesc, o odă închinată pământului natal și oamenilor care-l munceau, înțelepciunii și destoiniciei acestora, răbdării și echilibrului lor interior, umorului, cântecului, jocului, meșteșugurilor transmise de la o generație la alta, o frântură din ceea ce definește țara de care e iremediabil legată.

¹ *Idem*, p. 237.

² *Idem*, p. 170.

³ *Idem*, p. 54.

⁴ *Idem*, p. 332.

⁵ *Idem*, p. 170.

Contribuții documentare la istoricul Despărțământului Târnăveni (Diciosânmărtin) al ASTREI la semicentenarul Asociațiunii (1911)

Liviu BOAR¹

Documentary contributions to the history of the Târnăveni (Diciosânmărtin)
Department of ASTRA at the Association's 50 year anniversary (1911)

Abstract

The author presents several previously unpublished documents, discovered in the ASTRA Fund of the National Archives of Sibiu, during a research session at the end of 2015.

These are minutes of the general assemblies of the Târnăveni (Diciosânmărtin) Department of January 25 and February 1, 1911, accompanied by the forwarding letters signed by Dr. Romulus Boilă, the Department's director.

The letters are typed and bear the original signature of the Department's director, while the minutes are handwritten.

Key-words: ASTRA Department, Târnăveni, Romulus Boilă, 50 year anniversary

"În raportul prezentat Adunării generale de la Blaj, organizată în august 1895, sub președinția lui Ioan Micu Moldovan², un loc important este rezervat activității despărțămintelor (...). Sunt evidențiate, prin activitate demnă de laudă Despărțămintele: Abrud, Alba Iulia, Brad, Bran, Brașov, Blaj, Diciosânmărtin (Târnăveni) (subl.ns.LB), Făgăraș, Hațeg, Mediaș, Mureș, Luduș, Năsăud, Reghin, Orăștie, Sebeș, Săliște, Sibiu, Șimleul Silvaniei", afirmă cercetătoarea Silvia Pop în lucrarea "Despărțământul Blaj al ASTREI (1870-2011)"³.

Despre activitatea Despărțământului Târnăveni (Diciosânmărtin denumirea veche a localității n.n.L.B.) s-a ocupat profesorul Nicolae Victor Fola din Târnăveni care a publicat în anuarul Muzeului județean Mureș "MARISIA" Volumul XV-XXI pe anii 1985-1992 studiul intitulat "**Activitatea asociației culturale "Astra" în zona Târnavelor și contribuția sa la lupta pentru desăvârșirea unității naționale românești în perioada 1867-1918**"⁴ în care trece în revistă activitatea ASTREI în

¹ Doctor în istorie, profesor asociat la Universitatea "Petru Maior" din Tîrgu Mureș.

² **Ioan Micu Moldovan** (numit și *Moldovănuț*) (n. 13 iunie 1833, Varfalău - d. 20 septembrie 1915, Blaj) a fost un istoric, teolog, folclorist, filolog și pedagog român, canonic greco-catolic, membru titular al Academiei Române.

S-a născut în satul Varfalău (azi Moldovenești), la vest de Turda, dintr-o familie de țărani români (numele părinților fiind Dochia-Domițiana și Vasile Moldovan). A efectuat studii de istorie și de teologie, ca elev și continuator al lui Timotei Cipariu. Profesor de teologie la Seminarul Greco-Catolic din Blaj, a publicat numeroase lucrări istorice. A deținut funcția de președinte al Societății Astra între anii 1894-1901 (după decesul lui Gheorghe Barițiu). În anul 1895 a fost ales membru activ al Academiei Române din București. În memoria lui Ioan Micu Moldovan, satul Varfalău a fost redenumit în perioada interbelică în Moldovenești (nume păstrat până astăzi).

https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Micu_Moldovan

³ BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU Conferințele Bibliotecii ASTRA: SILVIA POP: Despărțământul Blaj al ASTREI (1870-2011) Coordonatorul colecției: Onuc Nemeș-Vintilă Tehnoredactare computerizată: Daniela Rusu Grafică copertă: Daniela Rusu Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA Tiraj: 20 exemplare Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA, Compartimentul Colecții Speciale BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU Str. George Barițiu, nr. 5/7 550178 Sibiu/România Tel: +40 269 210551 Fax: +40 269 215775 Internet: www.bjastrasibiu.ro E-mail: bjastrasibiu@yahoo.com ISSN: 1843 - 4754

⁴ În "Marisia", XV-XXI, Tg. Mureș, 1985-1992, p. 285-293;

zona Tîrnăveni, fără a menționa o dată precisă a înființării despărțământului, menționând doar faptul că *"După 1867, cînd politica de maghiarizare a guvernelor statului dualist amenință însăși existența ființei naționale a românilor, "Astra" se impune prin programul de activitate culturală, axat pe necesitățile maselor populare. La propunerea lui Iacob Bologa¹ s-au constituit despărțămintele și agenturile, astfel că după adunarea generală de la Șomcuta Mare (10-11 august 1869 n.n. L.B.) apar în zona Tîrnavelor despărțămintele: Blaj comitatul Cetatea de Baltă, Sighișoara – Comitatul Albei Superioare și scaunul Sighișoarei, Mediaș – scaunul Mediaș și Nechlich (sic!) (corect: Nochrich astăzi comună în județul Sibiu n.n.L.B.), iar în adunarea generală de la Reghin din 1890, se hotărî arondarea lor, fiindcă erau prea întinse și ca urmare apare despărțământul Tîrnăveni (Dicșosîntmartin).²*

Despărțământul s-a înființat în anul 1890 așa cum reiese din articolul aceluiași profesor Nicolae Victor Fola publicat în cotidianul "Cuvîntul Liber" care apare la Tîrgu Mureș intitulat: **"100 de ani de la înființarea despărțământului Tîrnăveni al "Astrei"**.³

Vrem să prezentăm în cele ce urmează câteva documente inedite, descoperite în fondul ASTRA de la Arhivele Naționale din Sibiu cu ocazia unei cercetări efectuate la finele anului 2015.

Este vorba de procesele verbale ale adunărilor generale ale Despărțământului din 25 ianuarie, respectiv 1 februarie 1911 însoțite de adresele de înaintare semnate de către Dr. Romul(us) Boilă,⁴ directorul Despărțământului.

Adresele sunt dactilografiate, semnate autograf de către directorul Despărțământului, iar procesele verbale sunt manuscrise.⁵

Nr.188-1911

Dicșosînmărtin la 25 ianuarie 1911

Rezolvat la nr.276 a.c.

Semnătură indescifrabilă⁶

Onorat Comitet Central!

Am onoare a Vă transpune protocolul ședinței comitetului nostru ținute în 25 Ianuarie 1911 spre aprobare și luare la cunoștință. -

Cu provocare la punctul III. din protocol și cu provocare la Circulara Nro: 1493/1910 Vê rog se binevoiți a ne asemna 100. cor.(oane) din cele 2000 cor.(oane) cari Vê stau la dispozițiune pentru ținerea prelegerilor po/porale.

¹ Iacob Bologa (n. 7 decembrie 1817, Marpod, azi în județul Sibiu - d. 18 mai 1888, Sibiu) a fost un om politic, consilier aulic al Transilvaniei, membru fondator (1871) și președinte (1874-1888) al Băncii Albina din Sibiu, președinte al ASTREI (1875-1877), https://ro.wikipedia.org/wiki/Iacob_Bologa

² Nicolae Victor Fola articolul citat, p. 287

³ În "Cuvîntul liber", Tg. Mureș, nr. 257/20 decembrie 1990, p.3; Vezi și: Monica Olivia Avram - "Pagini din viața culturală românească din județul Mureș (secolele XVIII-XIX) : Societăți, asociații, colecționari, bibliotec", Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2014

⁴ Vezi: Nicolae Victor Fola - "Romul Boilă și mișcarea de emancipare a românilor din zona Tîrnavei Mici până la Marea Unire", în "Tîrnava", an VI, 1996, nr. 4-5, p. 17-18 și același articol, în "7 zile tîrnăvene", an I, nr. 7-9, aprilie-mai 1996, p. 3-4; "Aspecte privind activitatea social-politică a dr. Romul Boilă în perioada interbelică" (prima parte publicată în "7 zile tîrnăvene", an I, nr. 16, din 19-26 iunie 1996, p.7 și integral în "Marisia", XXV, 1996, p. 379-392;

⁵ Arhivele Naționale Sibiu, Fond ASTRA Doc. nr. 188,189,283-1911

⁶ Text scris ulterior cu cerneală la destinatar. Restul documentului este dactilografiat și semnat olograf de către Dr. Romul Boilă

De oare-ce noi avem sê ținem mai multe prelegeri, cca. 10, și de oarece la câte o prelegere poporală se țin și 2-3 disertațiuni renumerarea conferențiarilor nu s-ar putea face cu echitate. De aceea a decis comitetul, ca 100 cor.(oane) sê ni se trimită pentru a putea acoperi alte spese efective, cari stau în legătură cu prelegerile și sunt mult m/ai inomisibile,(sic!) ca remunerarea conferențiarilor .

De altcum Vê pot notifica, ca conferențiarii noștri, cari sunt de tot soiul, nu reflectează absolute la nici o remunerație. Spesele poștale, spesele cu angajarea saelor de prelegere sê urca la o suma conziderabilă, pe când nu esista nici un fond pentru acoperirea lor, nici nu vorbind spesele mult mai mari a acelor membrii ai Asoc.(iațiunii) cari se prezintă la diferitele prelegeri.

Sum convins, că Onor. Comitet Central apreciază motivele aduse de mine și ne asemnează 100 cor.(oan/e) cerută.

Cu distinsă stimă,
ss Dr. Romul Boilă
dir.(ector) despărț.(ământ)

Onor.

Comitet Central al Asociațiunii.
În Nagyszeben

Nr. 189-1911

Proces verbal

Luat în ședinția comitetului despărțământului Asociațiunii Diciosânmărtin la 25 ianuarie 1911 fiind de fația direct.(orul) Dr. Romul Boilă, Ales. Papiu¹ și Dr. Virgil Radeș membru în comitet și Dl. Joan Anca membru pe viață din Subpădure².

I. Comitetul constată că protocoalele trimise centrului spre aprobare încă nu au emis, dar pentru aceea – află de bine ca să ia măsurile și hotărârile pentru a desvolta activitatea ce i se impune.

II. Dl. director aduce la cunoștință comitetului că s/au ținut două prelegeri poporale, una în Bachnea, ținută în 15 ianuar și în comuna Tirimia mare în 22 ianuar, cari prelegeri au (fost) cercetate și ascultate de mulți ascultători. Aduce la cunoștință și aceea, că s/a decis și făcut pregătirile pentru a se țină în 29 ianuar o prelegere în Vidraseu și în 5 februar în comuna Băgaci.

Să ia spre știre.

III. Directorul aduce la cunoștință comitetului că centrala va oferi 20 de ajutoare de câte 100 cor. (oane) la despărțămintele cari voesc să țină cel puțin 10 prelegeri poporale și propune ca și Despărț.(ământul) nostru să ceară ajutorul de 100 coroane care să se folosească pentru acoperirea cheltuielilor împreunate cu ținerea prelegerilor. Comitetul hotărăște în sensul propunerii Dlui. Director și-l încredințează pentru a /face pașii necesari spre a căpăta un astfel de ajutoriu.

IV. La propunerea Dlui. Director, ca să se îndreptățască delegatul comitetului pentru ținerea și arangiară prelegerilor poporal/e ca acolo unde se află de bine să poată institui agenturi și biblioteci.

¹ Alexandru Papiu (1859-1930), protopop unit de Iernut, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, senator PP, PNR apoi PNȚ.

Sursa: https://ro.wikipedia.org/.../Lista_delegațiilor_la_Marea_Adunare_Națională_de_la_Alb...

² Sat component al comunei Gănești astăzi în județul Mureș.

Comitetul hotărăște ca să se poată efectui înființarea de biblioteci și agenturi în acele comune în care se află de cu cale și bine.

V. Dl. protopop A. Papiu propune ca în 12 februar să se țină o prelegere în comuna Giuluș și a se recerea despărț.(ământului) Blaj pentru a ne împrumuta schiopticonul¹ și a ținea prelegerile cu acel schiopticon.

Comitetul primește această propunere și decide ținerea unei prelegeri și a se recerea despărț.(ământului) Blaj pentru împrumutarea schiopticonului.

Nemaifi/ind alte obiecte de pertractat, ședința se încheie

Dms

Dr. Virgil Radeș
Secretar ad hoc

Ioan Anca mp
Alexandru Papiu
Dr. Romul Boilă

Nr/. 284-1911²

Diciosânmărtin la 6 Faur 1911

Onorat Comitet Central !

Sub ././alăturat trimit protocolul ședinței comitetului ținute în 1 Faur 1911 spre aprobare și luare la cunoștință. Atrag atențiunea deosebită a onoratului Comitet Central asupra punctului 4., din protocol, unde se înșiră comunele în cari în curând se vor ținea prelegeri populare și unde sunt numiți conferențieri. Din nou Vă rog pentru asemenea ajutorului de 100 cor.(oane).

Notific totodată, că am ținut deja și a treia prelegere populară în anul acesta în comuna Băgaciu , cu care ocaziune am instituit o agentura și o bibliotecă populară de a (sic!) Despărțământului.

În fine îmi iau permisiunea de a atrage atențiunea Onoratului Comitet Central asupra nemulțămirii, care se arată la membrii ajutători, cari n-au primit încă nici una din cărțile promise deși și au solvit t taxele. Încât ar sosi cărțile cât de curând, efectul luptei începute aici ar putea fi mult mai mare. S-ar câștiga membrii în număr fără de așteptare mare, ce este și interesul Asociațiunii.

Dacă aveți cărțile Vă rog să le expedați(sic!) de acolo sau trimiteți-le noua și noi ne îngrijim de expediția lor la cei îndreptățiți.

L.S.

Cu distinsă stimă,
Dr. Romul Boilă mp
dir.(ector) desp.(ărțământ)

Ajutorul de K. 100.- a fost votat la Nr. 276/911,
Nr. hotărârei 49-1911 ss. indescifrabil³
Nr. 283/1911

Proces verbal

¹ Sciopiconul este strămoșul aparatului de proiecție (retoprojector).

² Număr/ dat de destinatar scris cu cerneală neagră. Textul este dactilografiat și semnat olograf de Dr. Boilă

³ Text scris autograf cu cerneală neagră.

Luat în ședința comitetului despărțământului asociațiunei – Diciosânmartin la 1 Februar 1911 fiind de față direct. Dr. Romul Boilă, Dr. Virgil Radeș, Niculaie Podoran, Gregoriu Nistor, Niculae Bergian, Augustin Chețian, membrii în comitet și Niculae Platon notar al despărțământului.

1) După deschiderea ședinței dl. direct. Despărțământului aduce la cunoștință că On. Dr. gregoriu Nistor a instituit în comuna frunțașă Boziaș o agentură și bibliotecă poporală și în legătură cu acest sus numitul Domn cere ca spese efective cu ținerea în evidență și a ordinei pentru agentură.

Comitetul cu bucurie ea la cunoștință instituirea agenturei și a bibliotecii și votează din cassa despărțământului suma de 8 coroane.

2) Directorul despărțământului aduce la cunoștință că în Tirimia mare cu ocasiunea prelegerii populare, văzând interesul poporului față de asociațiune asemenea a instituit o agentură și bibliotecă.

Comitetul cu bucurie ea la cunoștință această comunicațiune.-

3) Directorul aduce la cunoștință comitetului că a cerut de la comitetul central cărți gratuite pentru despărțământ unde sunt și se vor înființa biblioteci. – Mai departe aduce la cunoștință că, la cererea comitetului central a trimis raport despre activitatea comitetului acestui despărțământ pe anul 1910. Mai departe aduce la cunoștință că On. Dr. Niculae Bergian s-a înscris de membru ordinar.

Comitetul ia la cunoștință toate aceste comunicate.-

4) După aceste directorul despărțământului invită membrii din comitet ca să designeze locurile unde să se țină prelegeri în anul curent/e.

Comitetul enunță: Până în ziua de az s-au ținut în 2 comune în Bachnea și Tirimia –mare, pre viitor să se țină în Giuluș, Băgaci, Căpîlna de jos, Șăulia, Tătârlaua, Bobohalma, Blăjel, Craifalău, Vidrasău, Velțiu, Chirileu, Șaroș, Sălcud, Subpădure, Bobohalma. Aceste prelegeri să fie prezidate după putință de directorul despărțământului, eventual de alt membru din comitet designat din caz în caz de comitetul despărțământului. Ca prelegatori să designează dnii. Dr. Virgil Radeș, Dr. Romul Boilă, Ilarie Dulău, Niculae Bergian, Gregoriu Nistor, Valer Platon, Augustin Cioba, Ioan Handrea, George Nicoară, Vasilie Folia, Iuliu Laslo, Alecsandru Circa, Emil Frâncu, Aurel Vodă, Dumitru Munteanu, Niculae Dejan, Alecsandru Macarie. Temele să fie însemnate înainte la directorul despărțământului. Ne mai fiind alte obiecte de pertractat ședința se încheie și subscie

D.M.S.

Nicolau Berghian mp
mp

Dr. Romul Boilă

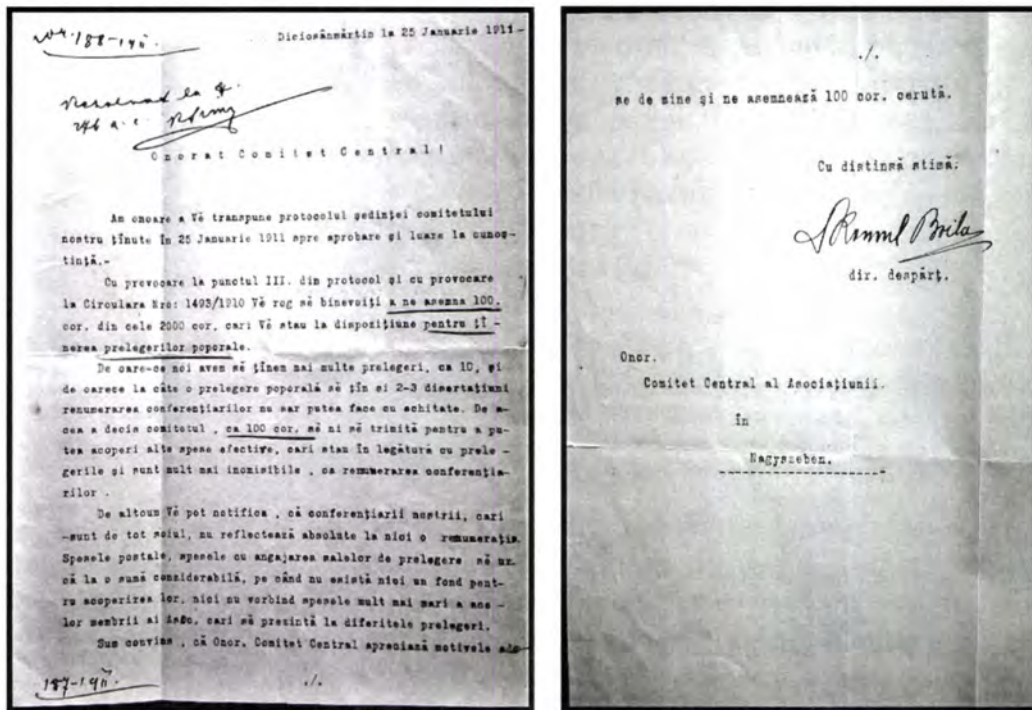
Gregoriu Nistoru mp
mp

Niculae Platon

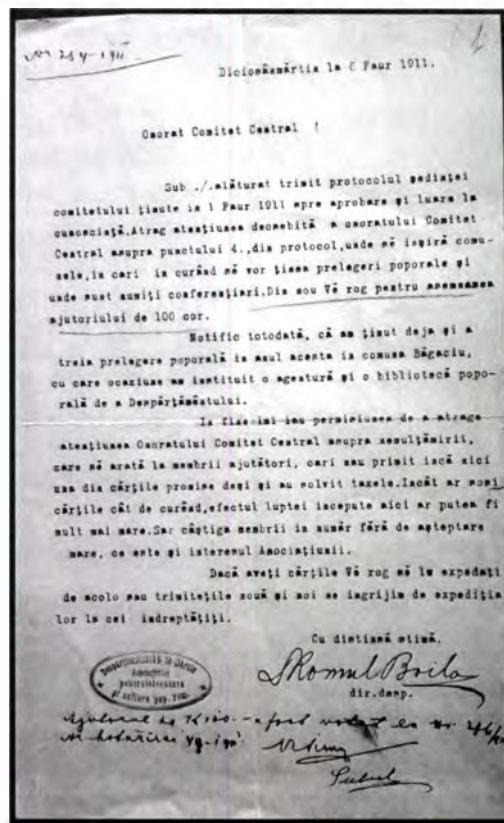
Dr. Virgil Radeș mp
Augustin Chețian mp

N. Podoran mp

notar al despărțământului

Adresa de înaintare a Procesului verbal al şedinţei Comitetului
Despărţământului Diciosânmartin ținută la 25 ianuarie 1911

Adresa de înaintare a Procesului verbal al şedinţei Comitetului
Despărţământului Dicosânmartin ținută la 1 februarie 1911

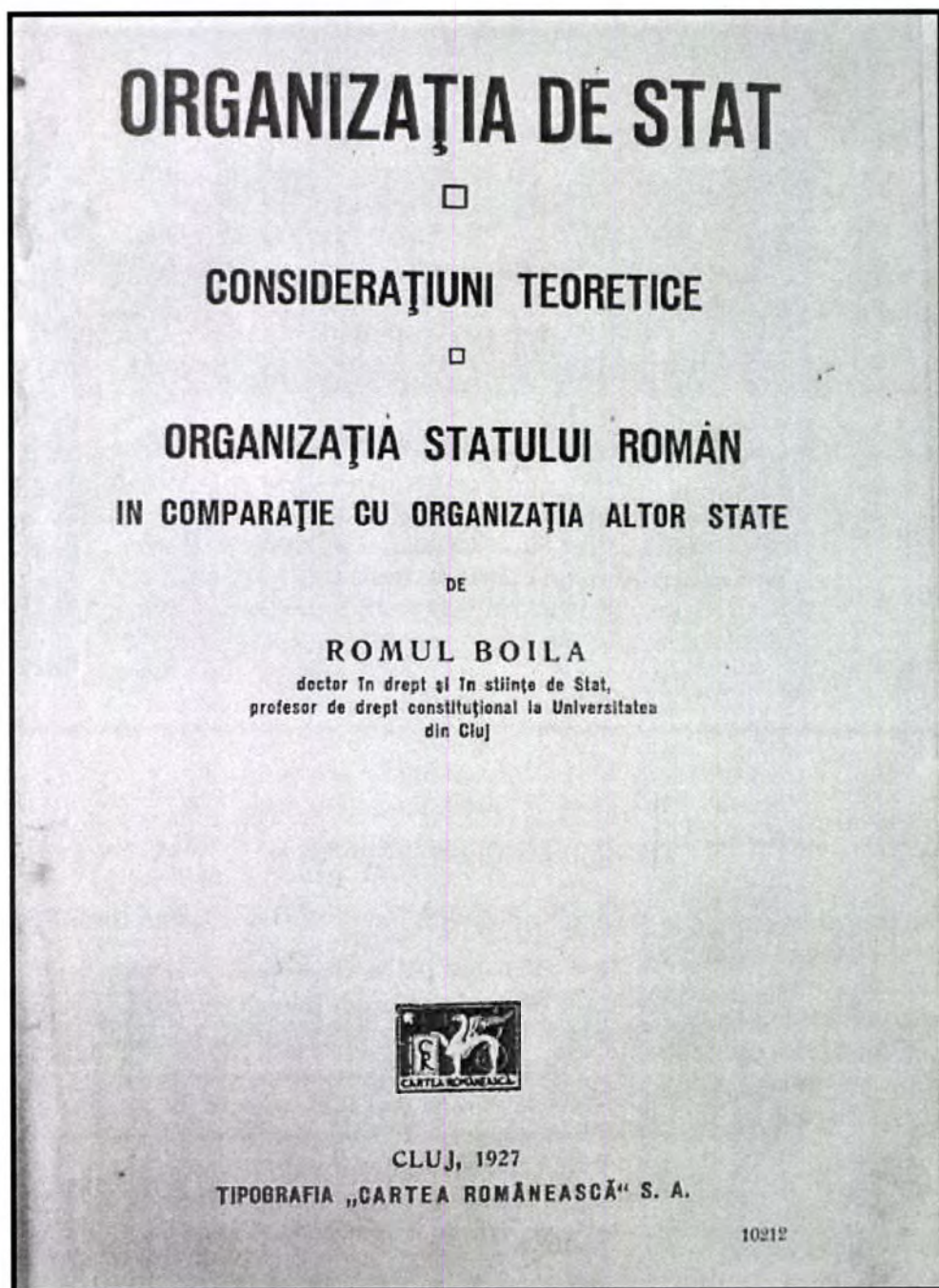

Membri ai Consiliului Dirigent

Rândul de jos, de la stânga la dreapta: Alexandru Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Aurel Vlad.

Rândul de sus: Iosif Jumanca, Romul Boilă (subl. Ns. LB), Valeriu Braniște, Victor Bontescu, Dionisie Florianu, Ioan Suciu, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Ion Flueraș

Sursa: https://ro.wikipedia.org/.../Consiliul_Dirigent_al_Transilvaniei,_Banatului_și_ținuturilor_românești_din_Ungaria

Lucrarea ORGANIZAȚIA DE STAT, autor Romul Boilă, doctor în drept, profesor de drept constituțional la Universitatea din Cluj, 1927

L'Europe en guerre sur le front de l'Ouest 1914-1918

Dr. Pieter DE MEYERE*

Europa în război pe Frontul de Vest

Rezumat

Acest articol își propune să informeze cititorii despre Marele război din Europa de Vest, în principal Franța și Belgia, țările cele mai afectate de acest război total. Autorul folosește o abordare cronologică, evocând luptele terestre mari, dar, de asemenea, lupta constantă pentru supremația pe mare.

La scurt timp după primele bătălii de angajare în luna august 1914, dirijabile și mail ales avioanele erau arme noi. Să ne amintim, de asemenea, utilizarea de gaz toxic din aprilie 1915 provocând mii de victime pe aproape toate fronturile Europa. Spre sfârșitul războiului, un nou tip de tanc lansat de către aliați a fost cauza colapsului german din 08 august 1918 care a condus la armistițiul de la 11 noiembrie 1918. Acest lucru a condus în mod logic, la Tratatul de la Versailles din 28 iunie anul 1919 care a pus capăt cu adevărat războiului în Europa de Vest.

Câteva anexe ca "gardul morții" și "14 puncte ale președintelui Wilson," evocă aspecte mai puțin cunoscute de public. Cititorul va fi, probabil, surprins de impactul pozitiv al victoriilor din 1917 ale armatei române asupra moralului aliaților din Europa de Vest, care se duceau lupte aprige, pe fondul unei quasi-imobilități a liniei frontului timp de mai multe luni.

Profesorul De Meyere, care au vizitat câmpurile de luptă menționate în acest studiu, poate aduce în încheiere un detaliu personal memorabil: strămoșii săi, care trăiau în România din 1910, au fost siliți să fugă în noiembrie 1916 pentru a scăpa de războiul trupelor germane și austro-ungare. Călătorind cu Trans-siberianul și după o ședere în Japonia, au ajuns în portul francez Le Havre.... abia în 11 noiembrie 1918.

INTRODUCTION

Elle serait courte, cette guerre. Cela se disait dans toutes les capitales de l'Europe. Les soldats espéraient tous un retour au foyer pour le réveillon et le nouvel an. Alors, avec enthousiasme ou par un sens de devoir, les peuples sont partis au front, avec partout le sentiment de défendre leur pays contre l'agresseur : les Allemands contre les Russes, les Français contre les Allemands. Et bien d'autres! Presque l'Europe entière y était impliquée, même certains pays neutres de l'une ou l'autre façon. Et voilà après quelques semaines depuis le 1er août 1914 plus de deux millions de soldats sur différents fronts en formation. Chacun sûr de soi mais comprenant trop tard les conséquences de l'engagement de millions d'hommes avec des armes qui avaient atteint un niveau de technicité ne jamais égalé.

Dès novembre 1914 sur le front de l'Ouest – partant de la mer du Nord au littoral belge à la frontière suisse – plus aucune armée n'avance encore, les plans de tous les états-majors sont caducs, parfois déjà à partir de septembre. Les troupes s'enterrent pour quatre années de boucherie acharnée. C'est l'enfer des tranchées.

En novembre 1918 l'Allemagne déclare forfait et s'écroule alors qu'elle n'a perdu aucune bataille décisive, excepté dans les quelques mois précédant l'armistice du 11 novembre 1918.

* Professeur honoraire (Université de Gand – Belgique)

"La Grande Guerre" fut la première guerre industrielle, totale et mondiale avec des conséquences jusqu'à l'époque actuelle.

LES GRANDES BATAILLES SUR LE FRONT DE L'OUEST

L'attentat contre l'archiduc Franz Ferdinand de Habsbourg et son épouse Sophie le 28 juin 1914 à Sarajevo est généralement considéré en tant que début de la Première Guerre Mondiale (1914-1918), dénommée "La Grande Guerre".

L'Allemagne ne pouvait abandonner son allié Autriche-Hongrie qui serait à court terme à la merci de la Russie prenant parti pour la Serbie à laquelle l'Autriche-Hongrie avait déclaré la guerre. Comment la Belgique fut-elle impliquée dans cette Grande Guerre?

INVASION DE LA Belgique

En appliquant le plan Schlieffen/Moltke l'Allemagne déclarait la guerre le 1er août à la Russie mobilisante, suivie d'une déclaration de guerre le 3 août à la France mobilisante.

LE PLAN SCHLIEFFEN

Le plan Schlieffen fut élaboré en 1905 par le maréchal Alfred von Schlieffen à l'époque chef de l'état-major allemand.

En bref, son plan stipulait l'invasion de la France non en prenant les fortifications face à la frontière allemande mais transitant par deux pays neutres: les Pays-Bas et la Belgique.

Objectifs: 1) encercler et anéantir les divisions françaises occupant les fortifications; 2) assiéger et occuper Paris.

Schlieffen était convaincu de réaliser ce plan en moins de six semaines, puis de combattre et vaincre la Russie qui selon lui devait disposer de un à deux mois pour une mobilisation d'une certaine allure.

Son successeur, Helmuth von Moltke, modifia le plan vers 1910. Il supprima le passage (transit) d'une ou deux armées allemandes par les Pays-Bas, gardant uniquement la Belgique pour cette opération militaire.

Sachant que la France ferait tout pour recouvrer l'Alsace et la Lorraine, il fit adapter une nouvelle tactique pour les troupes allemandes: se retirer face aux envahisseurs français, puis les encercler tandis que au Nord de la France les troupes françaises seraient encerclées et anéanties par les armées allemandes venant de la Belgique. Entre-temps une armée allemande devait contourner Paris et couper la capitale française des communications avec le reste du pays.

Seulement, le plan Schlieffen n'avait que force maximale si aucun obstacle ou retard empêchait de le réaliser comme escompté.

La Belgique était déclarée état perpétuellement neutre par le traité de Londres de 1839. La Grande-Bretagne, la France et la Prusse (puis : l'Allemagne) se portaient garant de cette neutralité.

L'Allemagne en vertu du plan Schlieffen exigea de la Belgique un passage militaire "à l'amiable" pour attaquer la France tout en contournant un dur combat aux fortifications françaises à proximité de la frontière allemande. Agissant ainsi,

encercler et occuper Paris après cinq ou six semaines. Dès l'armistice avec la France se lancer à l'Est pour combattre et vaincre la Russie.

La Belgique – en la personne du roi Albert 1er au nom du parlement mandatant – refusait ce passage aux troupes allemandes vu le statut de neutralité du pays.

Par la suite elle fut envahie par l'armée allemande le 4 août 1914 au matin. La Grande-Bretagne – garantissant la neutralité de la Belgique – déclarait la guerre à l'Allemagne le 5 août.

Vers la mi-août 1914 la Force Expéditionnaire britannique (B.E.F.) – une armée professionnelle - débarquait en France, 70.000 militaires qui furent dirigés sur Mons (Belgique).

Mais que s'était-il passé depuis le 4 août en Belgique?

L'armée belge, mal équipée, faisant face aux troupes allemandes dès que celles-ci franchirent la frontière, reculait devant une force militaire au moins vingt fois supérieure. Cependant, Belges, Français et Britanniques avaient confiance en les fortifications autour de la ville de Liège, considérées quasi imprenables. L'armée allemande, munie de son artillerie la plus lourde, n'y mit que trois jours pour démolir une grande partie des fortifications. Entre-temps la ville de Liège fut trois fois bombardée par un zeppelin causant la mort de plusieurs civils. Ce furent les tous premiers bombardements moyennant un dirigeable. La ville fut occupée quelques jours plus tard.

Des fortifications entouraient également la ville portuaire d'Anvers. Cinq divisions allemandes marchèrent depuis Liège sur Anvers (130 kms) tout en rencontrant une résistance inattendue de l'armée belge retardant ainsi sensiblement les offensives allemandes vers la France. Au moins en cinquante localités belges l'armée allemande commit des crimes de guerre envers la population ayant pour motif que des "francs-tireurs" y étaient actifs. Villes et villages furent pillés et incendiés, des centaines de civils chassés ou exécutés. Réprouvée internationalement fut également la destruction du centre de la ville universitaire de Louvain.

Cinq divisions allemandes marchaient donc sur Anvers où étaient rassemblées plusieurs unités belges et une unité d'infanterie britannique. Au moins cinq percées vers le sud (par exemple la ville de Malines) firent retarder l'avance allemande vers le bassin parisien ainsi que vers l'est de la France.

Les forts et la ville d'Anvers tombaient aux mains des Allemands après avoir été évacués par les troupes le 7 et 8 octobre 1914. À pied, par camion ou par le train 40.000 soldats belges et britanniques arrivaient les jours suivants à la mer du Nord derrière le fleuve l'Yser, à quarante kilomètres de la frontière française. Trente mille autres soldats furent emmenés en captivité vers l'Allemagne et ne furent mis en liberté qu'après l'armistice du 11 novembre 1918. Trente mille autres soldats s'enfuirent vers les Pays-Bas (pays neutre) et y furent internés, également jusqu'à l'armistice du 11 novembre 1918.

Nous savons déjà qu'une majorité de la British Expeditionary Force (B.E.F.) avait été dirigée vers la ville de Mons. Des soldats belges se joignaient à eux venant de Namur et de Charleroi.

Ensemble ils défendaient Mons contre les assauts allemands mais durent quitter la ville à cause d'une artillerie ennemie détruisant systématiquement tout immobilier. Ils purent se retirer sans trop de perte tandis que les Allemands prenaient la route vers la France. Jusqu'à la mi-novembre de nombreux groupes de soldats –

échappés à l'occupant – arrivèrent à Nieuwpoort (Nieuport), Diksmuide (Dixmude) et Ieper (Ypres).

Entre-temps les premières tranchées furent creusées, assez primitives et peu performantes comparées à celles des Allemands utilisant poutres, pierres et ciment réquisitionnés dans les villages à proximité de la ligne allemande.

ÉFAITE ET RIPOSTE DE L'ARMÉE FRANÇAISE

Début septembre 1914 la situation dans le nord-est de la France tourna à la catastrophe pour l'armée française: 200.000 morts et blessés graves. Une stabilisation du front ne se réalisa qu'à partir du mois d'octobre. Élément positif pour les Alliés: le retard causé par les opérations de diversion belges et britanniques au sud d'Anvers avait rendu caduc le plan Schlieffen: Paris ne fut pas occupé et en novembre tout le front de l'Ouest se stabilisa jusqu'en 1916.

En septembre 1914 le général von Moltke dut donc faire face à sa double erreur: 1) l'envoi inutile de deux armées sur le front de l'Est vers la Prusse Orientale, les armées russes étant déjà éliminées à Tannenberg et en Mazurie; 2) avoir – en agissant ainsi – dégarni le front de l'Ouest. Conséquence: une capitale française non occupée. Cette double erreur sonna le glas pour le plan Schlieffen. Helmuth von Moltke démissionna à la mi-septembre, évitant ainsi de justesse un limogeage déshonorant. Il fut aussitôt remplacé par le général Erich von Falkenhayn.

Le général Joffre – appliquant le plan français XVII – avait lui aussi commis une grande erreur d'appréciation: l'attaque des Allemands par l'Alsace et la Lorraine, ce qui n'eut lieu en tant que faible manœuvre de diversion¹.

Mais Joffre était plus flexible et moins nerveux que Moltke. Il réalisa une double action stratégique à portée décisive: 1) il décida un report massif des unités de Lorraine vers la Marne; 2) il fit organiser depuis Paris par le général Gallieni – gouverneur militaire de Paris – un renfort de 6000 militaires par 600 taxis et autobus jusqu'au front de la Marne. Cette double action stratégique aidait les Français non seulement à résister mais aussi de faire reculer les troupes allemandes sur l'Aisne après d'âpres combats causant des milliers de morts et de blessés, surtout côté allemand.

Pareil à la situation en Belgique (mer du Nord, Diksmuide (Dixmude) et Ieper (Ypres)), l'Aisne fut sur au moins 80 kms un barrage efficace aux Allemands par des tranchées résistant aux multiples attaques de l'ennemi. D'autres lieux confronteront à l'avenir les belligérants. Évoquons pour 1916 surtout Verdun et la Somme.

LES GAZ DE COMBAT

Avant cela il nous faut s'attarder au problème des gaz de combat qui finalement n'influençaient qu'en partie l'évolution de la guerre mais ajoutaient davantage aux souffrances des soldats dans les tranchées des deux côtés du front. Le 22 avril 1915 sur le front belge du nord d'Ieper (Ypres) après un feu d'artillerie nourri par les Allemands, partait de leur ligne un nuage gris-vert-jaune se déplaçant vers les tranchées françaises occupées par des troupes de la Martinique, d'Algérie et

¹ Le général Joseph Joffre était le pendant français de von Moltke.

du Maroc qui abandonnaient en panique leurs positions dès le contact avec ce nuage de chlore affectant les voies respiratoires.

L'utilisation d'un gaz de combat était contraire à la Convention de la Haye de 1907. L'inventeur de ce gaz était le docteur en chimie Fritz Haber, responsable également pour la découverte du gaz moutarde, dénommé Ypérite, deux ans plus tard. Notons qu'au début de la guerre fut utilisé sur le front de l'Ouest en 1914 le gaz lacrymogène autant par les Français que par les Allemands. Mais le chlore nécessitait un masque, mis à la disposition des soldats dès le mois de juin 1915 aussi bien pour eux-mêmes que pour les chevaux et les chiens.

La seconde phase fut française: le phosgène, mis au point par l'ingénieur Victor Grignard. Le phosgène est plus "efficace" que le chlore. Il est incolore et propage une odeur de foin. Ses effets nocifs ne se déclarent qu'après vingt-quatre heures: affection grave des poumons. Première utilisation: le 19 décembre 1915 également sur le front belge à différents endroits dont Steenstrate. Pour éliminer toute résistance il fallait cependant davantage: un gaz causant la mort par asphyxie après une agonie de plusieurs jours. Ce fut le gaz moutarde, inventé par le docteur en chimie Fritz Haber, déjà tristement célèbre pour le gaz de combat à base de chlore. Caractéristiques: gaz incolore sentant le repas brûlé. Effets: irritation des yeux, vomissement, affectant la peau de multiples brûlures, hémorragie externe et interne au niveau des poumons. En cas de forte inhalation la victime meurt au terme de plusieurs jours d'agonie. Bien sûr, il existe des masques neutralisant les effets du gaz moutarde mais ils sont distribués avec un retard de trois à quatre semaines.

Le gaz moutarde fut dénommé l'Ypérite vu l'utilisation initiale au nord d'leper (Ypres) en juillet 1917.

Première utilisation sur le front belge en juillet 1917 lors de la bataille de Passendale (dite Troisième bataille d'leper (Ypres)). Jusqu'au 11 novembre 1918 – date de l'armistice – furent lancées de part et d'autre en majorité des grenades à gaz. Les états-majors des belligérants cherchaient un moyen efficace pour annoncer à l'instant la présence du phosgène et du gaz moutarde mais n'y parvinrent réellement qu'après la fin des combats.

LA GUERRE DE POSITION

La guerre de position – dite des tranchées – dès novembre 1914 n'était pas l'objectif des belligérants. Mais les conditions des combats étaient telles que des avances parfois réduites à un kilomètre ou moins, furent neutralisées après quelques heures voire quelques jours. Ce fut surtout le cas en 1915: l'année de l'enlèvement dans la boue ainsi que de la mobilisation accélérée des ressources civiles. Depuis 1915 les pertes en hommes et en matériels ont dépassé toutes les prévisions. Avec l'entrée en action de la Turquie, l'entrée en guerre de l'Italie ainsi que les répercussions du conflit dans les colonies d'Afrique et d'Asie, 1915 est l'année où la guerre devient réellement mondiale.

L'année 1916 fut mémorable par les batailles de Verdun et de la Somme (voir infra).

L'année 1917 fut celle des batailles dénommées inutiles ayant pour effet de graves mutineries dans le camp français: près de la moitié des unités françaises en est affectée. Notons également l'entrée en guerre des Etats-Unis (USA) le 6 avril 1917.

La participation de ses troupes en nombre croissant mois après mois aux côtés des alliés français et britannique accéléra sans aucun doute la fin de la guerre.

L'année 1918 fut celle d'un dernier assaut des armées allemandes au printemps après le traité de paix avec la Russie bolchevique le 3 mars 1918. L'avance allemande sur le front de l'Ouest fut stoppée dès fin juin mais surtout après le 8 août, tournant définitif de la guerre en Europe Occidentale. Dès ce jour les Allemands ne firent que perdre du terrain jusqu'à l'armistice du 11 novembre 1918.

VERDUN : 21 février au 15 décembre 1916

LA SOMME : 1er juillet au 18 novembre 1916

Face à l'envahisseur les troupes françaises tinrent Verdun, ville militairement historique (1870-1871) mais les pertes en hommes furent affreuses de part et d'autre: 163.000 Français et 143.000 Allemands morts ou disparus. Dans chaque camp 200.000 blessés. Neuf villages rayés de la carte. Verdun fut un symbole autant que la bataille de la Somme où l'offensive anglo-française soulagea le front de Verdun: elle attirait vers la Somme une multitude de renforts allemands.

Pareil à Verdun, c'est la guerre d'usure sur le front de la Somme. Bilan humain: 66.700 Français, 206.300 Britanniques et 170.000 Allemands morts et disparus.

Blessés: Français 120.000, Britanniques 310.000 et Allemands 270.000.

En Grande-Bretagne la population se montrait stupéfaite par le grand nombre de morts, disparus et blessés. La mémoire collective y retint pour toujours le village de Beaumont-Hamel où le 1er juillet 1916 le régiment Newfoundland perdit en six minutes 700 hommes (91 % de ses effectifs). L'assaut échoua et seulement début novembre les Britanniques s'en emparèrent: rien que des ruines et en lisière une forêt calcinée.

LA BATAILLE DE VERDUN

- Les deux camps – Français et Allemands – étaient convaincus que la guerre sur le front de l'Ouest se déroulerait principalement dans le nord-est de la France.
- Verdun étant historiquement célèbre par la guerre franco-allemande de 1870, fut la cible choisie des Allemands.
- Ils s'emparaient rapidement de quelques fortifications importantes, dont Douaumont, et progressaient vers la ville: 1200 pièces d'artillerie furent massées devant Verdun.
- Le chef de l'état-major français Joffre comprit trop tard que Verdun était plus qu'un symbole historique. Si la ville tombait, les Allemands s'approcheraient de Paris qui était à 250 kilomètres. Il s'agissait donc d'éviter un choc psychologique suivi de panique parmi la population, en premier lieu les Parisiens.
- Que décida Joffre?

Il fit appel au général Henri Philippe Pétain qui s'était distingué en Artois. Celui-ci fit aussitôt réparer la route N35, route assez étroite reliant Verdun à Bar-le-Duc, distant de 80 kms et abritant les dépôts de ravitaillement en de matériels militaires. Cette route s'appela bientôt "La voie sacrée". Pour "stabiliser" Verdun, Pétain prit de nombreuses décisions:

- 1) une protection maximale de la route N35 qui fut à ce moment la seule à relier Verdun avec l'arrière-front;
- 2) transport accru vers Verdun tant de munition que de ravitaillement par ladite route dès fin février: parfois plus de 2000 camions y circulaient par jour. La route fut

d'ailleurs réparée en permanence. Pour les camions fut établie un atelier de réparation tous les 10 kms;

- 3) une relève correcte des soldats en permission;
- 4) une meilleure organisation des services de santé: évacuation plus rapide et soins aux blessés dans des conditions optimales;
- 5) la consigne au front: "On ne recule plus".
- Verdun tint. Fin février la progression allemande était stoppée provisoirement.
- Le 6 mars les attaques allemandes reprenaient mais les Français ne lâchèrent rien. Joffre envisagea une opération d'attaque pour repousser les Allemands vers l'est. Trouvant Pétain trop défensif, il le remplaça par le général Robert Nivelle, un adepte de l'offensive.
- Attaques et contre-attaques particulièrement meurtrières durant près de trois mois.
- Les Français poursuivaient leur contre-offensive sur les deux rives de la Meuse faisant plus de 10.000 prisonniers.
- Au 15 décembre 1916 l'armée française avait repris 4/5ème du terrain perdu.
- Le général von Falkenhayn qui se faisait fort de prendre Verdun démissionna fin août et fut aussitôt remplacé par Hindenburg et Ludendorff.
- Le général Joffre ayant réagi trop tard pour sauver Verdun fut remplacé à son tour par le général Nivelle. Joffre obtint néanmoins son bâton de maréchal.

LA BATAILLE DE LA SOMME

Décidée avant l'attaque allemande sur Verdun, l'offensive anglo-française sur la Somme arriva à point nommé pour soulager le front de Verdun. Elle fut décidée lors de la conférence de Chantilly le 14 février 1916. Il s'agissait donc d'une opération mixte: Français et Britanniques.

Début de l'opération: le 1er juillet 1916

- L'objectif immédiat de la bataille de la Somme, l'une des plus meurtrières jamais, était de percer les lignes allemandes à partir de la ville d'Albert (Dépt. de la Somme) à la ville de Bapaume (Dépt. du Pas-de-Calais).
- L'objectif à moyen terme visait une percée vers le front belge ayant pour but de reprendre les ports maritimes d'Ostende et de Zeebrugge, nécessaires pour le transport de munition et de ravitaillement.
- Joffre confia l'essentiel de l'opération aux troupes françaises et nomma à leur tête le général Foch. Pour les Britanniques fonctionnait le général Douglas Haig, jadis commandant des Britanniques en Artois et plus tard le commandant lors de la troisième bataille d'Ieper (Ypres) à Passendale en juillet 1917.
- L'offensive allemande à Verdun le 21 février changea l'organisation: Joffre réduisait la présence française sur la Somme au profit de Verdun. L'hémorragie en vies humaines françaises y était en effet telle que l'armée britannique était appelée à être le principal acteur de la future bataille de la Somme.
- Fin juin l'artillerie britannique tirait près de 1,8 millions de coups: une moyenne de cinq obus pour chaque soldat allemand.
- Lorsque le matin du 1er juillet l'infanterie britannique sortit de ses tranchées, elle fut accueillie par les tirs réguliers et fournis du camp allemand. Les soldats allemands y

étaient mieux protégés dans leurs tranchées fortifiées que sur la ligne adverse, donc les soldats français et britanniques.

- Résultat: le 1er juillet 1916 fut le jour le plus meurtrier de toute l'histoire militaire britannique: 20.000 morts.
- Jusque fin août il n'y eut aucune avance alliée notable et un gaspillage considérable de munition.
- En septembre le général Haig crut pouvoir l'emporter grâce à une nouvelle arme: le char d'assaut, le premier véhicule lourd à chenille et bientôt appelé "tank". Le tank permit de franchir l'espace qui sépare les deux lignes ennemies sans craindre la mitraille.
- Haig préparait donc une grande percée pour le 15 septembre. Mais ces lourds véhicules révélèrent leur vulnérabilité: ils étaient difficiles à manœuvrer et peu résistants aux obus. À la fin de la journée la plupart fut hors d'usage. Mais tangiblement amélioré il fera meilleur service en 1917 lors de la bataille de Cambrai.
- Après cinq mois de lutte, les alliés n'avaient progressé que de 12 kilomètres au nord de la Somme et les pertes en vies humaines étaient effroyables.

L'ANNEE 1917: STAGNATION, MUTINERIES, ESPOIR

Les historiens considèrent l'année 1917 en tant qu'année de **stagnation** aussi bien pour les Alliés que pour les Allemands. Dans la plupart des cas les quelques kilomètres repris à l'adversaire furent rapidement perdus par une action ennemie quelques jours plus tard. Même une offensive telle Cambrai (voir infra) terminait en un statu quo pour les belligérants.

Les **mutineries** concernaient l'armée française, situation dangereuse et explosive. Le général Henri Philippe Pétain y mettait radicalement fin en limitant les sanctions et en même temps introduisant quelques réformes urgentes. Nous y reviendrons.

L'**espoir** concerne l'Afrique et l'Asie ainsi que l'entrée en guerre des États-Unis le 6 avril 1917. Sur le front belge mentionnons Messines (Mesen) en tant qu'opération réduite mais considéré par les Alliés comme un tournant décisif. De quoi s'agit-il?

Le général Haig envisageait une grande offensive en Flandre. Réussir telle entreprise impliquait au préalable une consolidation des positions britanniques à proximité d'Ieper (Ypres) et de neutraliser la présence d'unités allemandes sur la colline de Messines dominant le paysage jusqu'à Ieper (Ypres). En deux ans des soldats de génie creusaient vingt tunnels sous la colline et y plaçaient des explosifs à raison d'un demi-million de kilogrammes. Le 7 juin 1917 tôt le matin la colline fut entièrement détruite causant la mort de 8000 Allemands. Les Britanniques firent 7500 prisonniers de guerre.

CAMBRAI

Sur le front de l'Ouest il y eut une seule offensive d'une certaine envergure: un assaut de tanks sur la ligne Hindenburg à proximité de Cambrai le 20 novembre 1917. Pour la première fois une bataille d'une certaine ampleur se fit moyennant des tanks: 324 accompagnés de huit divisions d'infanterie sur un front réduit à 65 kms. Il s'agissait d'un mode de combat nouveau et qui serait largement appliqué lors la

Seconde Guerre Mondiale. Les tanks passaient sans ralentir les positions allemandes. Le matin du 20 novembre les alliés avaient progressé de 7 kms. Mais l'après-midi l'avance fut stoppée autant par des problèmes techniques que par l'action des Allemands utilisant mitrailleuses et un lance-obus horizontal. Bientôt 180 tanks étaient hors combat. La mobilité des véhicules demeurait d'ailleurs plutôt faible. D'un fossé large le tank ne pouvait plus sortir.

Les alliés cherchaient assidûment à optimiser cette arme de guerre. Ce qui fut fait à la veille de la bataille d'Amiens en août 1918. Les lignes allemandes y furent prises en un rien de temps ce qui permettait aux Alliés une avance rapide vers le front belge.

La bataille de Cambrai fut comme tant d'autres batailles en 1917 à résultat indécis: les deux camps y déploraient chacun près de 50.000 morts et blessés.

LES MUTINERIES DE L'AN 1917

L'an 1917 fut également celle des mutineries dans l'armée française "contaminant" presque cinquante divisions. Trente mille soldats désertèrent, non pour fuir ou se terrer mais en vue d'aider leurs proches. En effet, une majorité était laboureur ou homme de métier et depuis leur départ sur le front tant de familles éprouvaient une certaine disette à défaut d'ordonnances impératives du gouvernement.

Le 16 avril 1917 le général Nivelle déclencha une offensive proche de l'Aisne. Nivelle avait promis qu'il forcerait définitivement les lignes allemandes en leur opposant un barrage d'artillerie de 7000 pièces et en les arrosant de 11 millions (!) de grenades. Les lignes ennemies seraient rompues en 48 heures et suivi d'une ruée ininterrompue vers l'Allemagne.

Ce ne fut le cas et l'offensive était prolongée jusqu'au 9 mai ayant pour résultat la reprise de toute la vallée de l'Aisne ainsi qu'une partie de la ligne Hindenburg sur la colline "Chemin des Dames". Finalement un résultat assez pauvre puisque Nivelle avait promis la victoire à ses soldats et à la Nation. Le général les avait donc mentis et trompés.

L'offensive Nivelle coûtait d'ailleurs 150.000 morts et blessés. Pour les soldats la limite était franchie.

La mutinerie commença le 3 mai parmi les combattants sur l'Aisne. La 21e division, déjà très éprouvée à Verdun, refusa de monter en bataille. D'autres unités suivaient et en quelques jours près de cinquante divisions en étaient affectées.

La majorité des mutins demeurait sur place mais refusant tout affrontement avec l'ennemi.

L'état-major général en était bouleversé ne pouvant tolérer l'indiscipline croissante. Le pire selon l'état-major était que des dizaines de soldats arboraient des drapeaux rouges et incitaient à une révolution pareille à la révolution qui en Russie avait fait abdiquer le tsar en mars 1917.

D'autres mutins prêchaient ouvertement une révolution prolétarienne. La riposte de l'état-major de Nivelle fut extrême: des condamnations à mort par centaines, condamnations aux travaux forcés par milliers et le déshonneur pour une majorité des déserteurs (voir supra).

Face à ces condamnations sommaires, les soldats allèrent en grève ce qui causa la panique parmi les officiers supérieurs.

L'armée fut sauvée par la nomination du général Henri Philippe Pétain à la place du général Nivelle limogé.

Pétain garda quelques dizaines de condamnations à mort et pour le reste limitait et diminuait considérablement les sanctions. Mais surtout offra-t-il aux soldats quelques réformes auxquels ils aspiraient depuis l'entrée en guerre: une meilleure solde, de plus longues et plus fréquentes permissions, un ravitaillement régulier et convenable, une augmentation considérable des décorations et des brevets de courage. Et surtout: évacuation et soins aux blessés plus professionnelles ainsi que des possibilités de revalidation. Et pour conclure: uniquement des combats justifiés et le repos nécessaire pour les soldats en première ligne.

Le calme revint rapidement et le général Pétain recevait le 8 décembre 1918 son bâton de maréchal en premier lieu pour cet exploit exceptionnel.

Pour terminer cette année 1917 il y eut un espoir supplémentaire à ne pas omettre: les succès de l'armée roumaine en juillet et août 1917.

LA ROUMANIE ET SES ALLIÉS

L'année 1917 n'apportait pour les Alliés que peu de modifications heureuses sur le front de l'Ouest. À l'Est la Russie ne connut que désastre sur désastre: une avance continuelle de l'armée allemande en même temps qu'un nouvel ennemi par la révolution d'Octobre.

Seule la Roumanie donna quelque espoir: son armée réduite par les événements fin 1916 mais combattant en juillet 1917 avec succès les troupes austro-hongroises et allemandes à Mărăști, établissant ensuite en août 1917 une nouvelle ligne militaire entre Oituz et Mărășești, suivie d'un armistice à Focșani le 9 décembre 1917.

Les victoires de l'armée roumaine furent pour l'Ouest surtout psychologiques: l'armée d'une nation associée mais occupée en grande partie par les Centraux eut la force et la motivation de combattre le même ennemi à l'Est. Cet ennemi n'était d'ailleurs pas invincible: les victoires roumaines le prouvaient.

Les succès roumains motivaient les Alliés qui en 1917 étaient à l'Ouest en manque de résultats positifs.

LE 8 AOÛT 1918: LA DÉBÂCLE ALLEMANDE: L'OFFENSIVE D'AMIENS

Cette opération britannique fit basculer la victoire définitivement dans le camp des Alliés. Utilisant de nouvelles tactiques d'infanterie (dont "l'infiltration") combinées avec une artillerie légère et des formations de tanks pour franchir les tranchées et éliminer les nids de mitrailleuses. En plus, des avions fournissant à l'infanterie des données concernant les tranchées adverses tout en lançant des grenades sur l'ennemi.

À cela s'ajoutaient ce 8 août de fausses informations par radio ainsi que le bruit d'avions survolant les lignes pour dissimuler le vacarme des tanks approchant à toute vitesse.

Ces tanks étaient au nombre de quatre cents, plus légers et mobiles que leurs prédécesseurs.

Les tirs de l'artillerie britannique et les bombardements par avion éliminaient d'une façon efficace l'artillerie ennemie suivis par l'anéantissement des renforts allemands étant déjà proches de la ligne allemande.

Ce fut en quelque sorte le premier "Blitzkrieg" de l'histoire militaire. Remarquable fut d'ailleurs que parmi les défenseurs le montant des victimes dépassait largement celui des victimes chez les assaillants. Le 12 août les Britanniques dont l'opération fut infailliblement coordonnée par le général Haig – étaient avancés de 24 kilomètres tout en faisant prisonniers de guerre plusieurs centaines de soldats allemands.

Ludendorff dénommait le 8 août 1918 "le jour noir de l'armée allemande".

Haig arrêta l'opération après cinq jours par manque de munition et de ravitaillement. Il reprit la même formule le 18 août au nord d'Amiens, simultanément avec le général Pétain attaquant les Allemands du côté opposé de Haig.

Ludendorff présenta sa démission au Kaiser qui la refusait. Les défaites allemandes étaient selon lui dues à une ou des trahison(s) interne(s) et non à un manque ou ignorance de tactique nouvelle de sa part.

Le transfert sur le front de l'Ouest des unités allemandes en mars 1918 après le traité de paix de Brest-Litovsk, apporta pour l'armée allemande quelques réussites significatives en avril et mai 1918 dans le nord de la France. Mais dès juin les offensives tournaient à l'avantage des Alliés et les Allemands ne firent que reculer. Dès le 8 août ce fut presque la débâcle, surtout sur le front belge et les régions de l'Oise et de l'Aisne. Ce retrait accéléré se termina le 11 novembre 1918, date de l'armistice. (voir annexe II) !

LA LUTTE POUR L'HÉGÉMONIE SUR MER

L'amirauté britannique n'avait nullement l'intention de combattre de face à face la flotte navale allemande (Hochseeflotte). Dès le début de la guerre elle pratiquait une tactique bien différente: le blocus de l'Atlantique à partir du littoral écossais à la côte de la Norvège méridionale, empêchant les bateaux de la marine marchande allemande de prendre le large et de participer au commerce international. Une partie de la Hochseeflotte se tenait inactive à Wilhelmshaven mais prête à s'engager en mer si nécessaire.

Dès l'arrière-saison 1914 il y eut différents combats navals en mer du Nord. Ces combats de faible envergure demeuraient en majorité indécis : tantôt les Britanniques tantôt les Allemands étaient gagnants ou perdants.

Une opération navale de grande ampleur fut celle de Jutland (Danemark) fin mai 1916. Les Allemands y essayèrent d'encercler la flotte britannique mais n'y réussirent qu'en partie. La Royal Navy essayait d'en faire autant mais y échouait de justesse. Les pertes britanniques furent plus élevées que celles des Allemands : 6800 morts et blessés d'une part, 3100 de l'autre. Quant aux navires, le coût des pertes britanniques dépassa celui des Allemands, surtout que les croiseurs et destroyers allemands étaient en majorité vétustes. C'est pourquoi l'amirauté allemande considérait cette opération victorieuse.

La Hochseeflotte retournait cependant à Wilhelmshaven pour ne la quitter que fin novembre 1918 en direction de Scapa Flow (Écosse), cela en vertu d'une des conditions de l'armistice du 11 novembre.

La Royal Navy continuait de dominer la mer du Nord et l'Atlantique pour le reste de la guerre. Mis à part quelques combats dans le Pacifique où les Allemands

étaient gagnants et dans l'Atlantique où ils virent la perte de la flotille de l'amiral Maximilian Graf von Spee, la situation navale de surface semblait s'immobiliser pour longtemps.

LES SOUS-MARINS AU COMBAT

Les sous-marins allemands – actifs depuis septembre 1914 – étaient prêts à faire basculer au plus tard en 1917 la victoire vers l'Allemagne.

Dès le début de la guerre les Allemands utilisaient les sous-marins pour couler les vaisseaux de guerre alliés. L'armée allemande disposait de sous-marins depuis 1906. Elle en avait 28 lors de la déclaration de guerre début août 1914. L'utilisation eut lieu pour la première fois le 22 septembre 1914 : trois croiseurs britanniques furent touchés et sombrèrent à proximité de la côte néerlandaise. En décembre 1914 l'amiral allemand von Tirpitz donna l'ordre d'accélérer la construction de sous-marins et en même temps de les rendre plus performants.

But principal : couler les navires de la marine marchande des Alliés. N'oublions pas que depuis octobre 1914 la Grande-Bretagne était de plus en plus ravitaillée par des cargos en provenance des États-Unis et du Canada. À leur tour les Britanniques ravitaillaient la France.

Les experts de l'amirauté allemande avaient calculé que 600.000 de tonnes mensuellement coulées faisaient rapprocher au galop la victoire pour les Centraux, donc l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie.

Début 1915 l'Allemagne disposait de 154 sous-marins (U-Boote) de qualité et de performance largement supérieures à ceux des Alliés.

Le 4 février 1915 l'Allemagne déclara les eaux territoriales de la Grande-Bretagne "zone de combat". Tout navire pour passagers ou pour marchandises – même de pays neutres – y pouvait désormais faire l'objet d'une attaque par sous-marin allemand, *a fortiori* s'il était soupçonné d'un transport militaire.

C'est ainsi que le 7 mai 1915 fut coulé proche de la côte irlandaise le Lusitania en provenance des États-Unis. Bilan : 1198 morts dont 124 personnes de nationalité américaine. Aux véhémentes protestations du président Woodrow Wilson l'amirauté allemande répondit que le Lusitania transportait également armes et munition destinées aux combattants britanniques sur le front de Flandre, donc contraire aux Conventions de Genève. En août 1915 un autre sous-marin fit couler l'Arabic, navire faisant office de bateau de ligne. Pour éviter une rupture diplomatique avec les États-Unis, l'Allemagne supprimait en septembre 1915 les attaques illimitées par sous-marins. Nonobstant cette retenue les États-Unis déclarèrent la guerre à l'Allemagne le 6 avril 1917.

RIPOSTE DES ALLIÉS

Pour répondre efficacement aux destructions systématiques de leurs cargaisons, les Alliés recouraient surtout depuis mai 1917 au système de la navigation en convoi.

Les bâtiments de guerre escortant les cargos utilisaient un système de sonar (encore au stade expérimental) pour détecter les sous-marins. Simultanément ils disposaient de grenades anti-sous-marins. Les pertes alliées en vies et en fret diminuaient rapidement.

Bien plus, les raids alliés contre les sous-marins allemands se multipliaient de jour en jour quoique pas toujours couronnés de succès. En voici un exemple.

Le port de Bruges (Belgique) disposaient depuis 1915 d'un hangar-cache pour huit sous-marins. À plusieurs reprises des avions alliés tentaient de les détruire en arrosant cette partie du port de leurs bombes. Toutefois, elles ne causaient que peu de dégâts aux sous-marins allemands mais davantage aux civils déplorant un assez grand nombre de victimes et par la même occasion d'énormes dégâts.

Le 13 avril 1918 les Britanniques essayaient de bloquer les ports maritimes de Zeebrugge et d'Ostende mais échouèrent. Cette opération avait pour but de neutraliser les sous-marins lors de la bataille finale engagée dès juin 1918. En effet, l'armée allemande repoussée vers le nord tout en dégagant la côte belge, les Alliés pouvaient disposer des ports maritimes belges en vue des transports maritimes accrus.

C'est ainsi que le 11 novembre 1918 – date de l'armistice sur le front de l'Ouest – l'armée allemande s'était déjà retirée dix kilomètres au-delà de Gand. Une grande partie de la Belgique – dont Bruxelles – devait être évacuée des troupes allemandes avant fin novembre, une des conditions de l'armistice.

Les sous-marins abandonnés furent saisis par les Alliés. Les autres se cachèrent dans différents ports maritimes allemands, en premier lieu de la Baltique. Et la flotte? En vertu de l'armistice, elle fut dirigée sur Scapa Flow où les officiers allemands la sabordèrent fin juin 1919; c'était leur façon de protester contre le traité de Versailles.

DIRIGEABLES ET AVIONS: COMBATS ET FLAMMES SUR TOUT LE FRONT DE L'OUEST

La nuit du 27 au 28 janvier 1916 un dirigeable français bombardait un objectif militaire à Freiburg (Breisgau, Allemagne). La nuit du 28 au 29 janvier 1916 un zeppelin (dirigeable allemand) lançait plusieurs grenades sur Paris ayant pour résultat 26 morts et 40 blessés.

Les Allemands effectuaient moyennant leurs zeppelin en 1915-1916 53 attaques aériennes sur Londres. Ils lancèrent 5700 bombes causant la mort de près de 600 civils.¹ L'année 1916 battait les records jusqu'au jour (le 3 septembre) qu'un aviateur britannique descendait un zeppelin par une rafale de mitrailleuse. Les autres dirigeables se sauvèrent à 120 km/h prenant rapidement de l'altitude pour échapper à l'artillerie que l'armée britannique venait d'installer au centre et autour de Londres pour protéger davantage la capitale des attaques aériennes allemandes.

À partir de 1917 les dirigeables furent remplacés à peu près entièrement par des avions.

À l'origine, les dirigeables étaient des engins de loisir et au début de la guerre destinés uniquement à des tâches de reconnaissance. Très vite, cependant les belligérants l'utilisèrent pour lancer des grenades sur les tranchées ennemies.

Même évolution pour les avions. Notons néanmoins que l'aviation militaire fut introduite bien avant la Grande Guerre. Grande-Bretagne, France, Italie ainsi que

¹Le plus important port de zeppelin en Belgique se situait à Gontrode, village au sud-est de Gand. Les zeppelin y montaient surtout direction Grande-Bretagne pour larguer leurs bombes et grenades sur Londres. Se déplaçant en silence et la nuit de préférence, les Londoniens en étaient terrorisés. Ils les appelaient d'ailleurs "babykillers".

Russie et Allemagne en disposaient déjà vers 1910. L'armée roumaine utilisait quelques avions lors de la seconde guerre des Balkans (1913).

En septembre 1914 sur le front de l'Ouest maints avions civils furent transformés en avions militaires. Au début fonctionnant pour la reconnaissance, dès novembre 1914 ils devinrent surtout avions de chasse.

À l'origine les pilotes jetaient briques (!) et grenades sur les lignes ennemies, rapidement remplacées par des explosifs à plus grand calibre. Munis de mitrailleuses ils attaquaient les avions ennemis sous différents angles.

Déjà en 1915 furent effectuées des attaques en escadre. Les attaques allemandes de mai à août 1917 sur la Grande-Bretagne furent tristement célèbres tant pour le nombre croissant de victimes qu'au point de vue dégâts aux immeubles. Si le résultat matériel des attaques aériennes demeurait encore limité, le moral de la population civile fut par contre vivement atteint.

Dès septembre 1917 les Alliés fabriquaient des avions en plus grand nombre que leur adversaire. Durant l'été 1918 les Alliés en disposaient 5300 pour 2550 côté allemand. Cela permettait aux Alliés de bombarder systématiquement villes et villages allemands dans un rayon de 120 kms obligeant les autorités allemandes d'installer partout de l'artillerie alors que celle-ci était plus urgente sur le front de plus en plus précaire côté allemand.

De cette période mouvementée les Allemands de l'entre-deux-guerres gardèrent le souvenir d'une population civile terrorisée par la vue et le bruit des avions de chasse. C'est pourquoi ils utilisèrent cet aspect psychologique lors de la construction de leurs avions Messerschmitt peu avant la Deuxième guerre mondiale.

Revenons à 1918. L'armée allemande de l'Ouest fut confrontée sur le front à des défaites de plus en plus fréquentes. Toutefois les pilotes allemands initiaient une nouvelle tactique aérienne : des unités, nommées Schlachtas, rasaient le champ de bataille et précédaient ainsi leur infanterie par le mitraillage et le bombardement des tranchées ennemies. Cette tactique soutenait considérablement leurs offensives de fin mars/début avril 1918. Dès la mi-mai cependant, l'initiative passa aux Alliés qui non seulement précisaient ladite tactique mais disposaient de plus en plus d'avions face aux Allemands qui étaient en pénurie de fabrication. En effet le blocus maritime britannique devenu très efficace causait un manque non seulement en vivres mais aussi en matières premières avec une répercussion tangible sur la fin de la guerre.

L'armistice du 11 novembre 1918 obligeait les Allemands à céder sans délai leurs avions de chasse aux Alliés. Les zeppelin furent le plus souvent démontés, le matériel ainsi que les matériaux expédiés outre-Rhin et outre-Manche.

Dès le début de la Grande Guerre l'arme aérienne devenait rapidement incontournable : les dirigeables au début de la guerre, l'avion dès l'été 1915. Les dirigeables allemands, dénommés zeppelin, s'avéraient supérieurs à ceux des Alliés. Les zeppelin étaient construits aux <Zeppelin Werke> à Staaken (Berlin).

Fiche technique

- Vitesse maximale : 135 kms/h
- Altitude maximale : 4.320 mètres
- Carburant : hydrogène (le plus souvent)
- Autonomie : 8 à 12 hrs
- Armement : 2 – 7 mitrailleurs et max. 2000 kgr de bombes
- Équipage : 5 – 7 personnes

Quant à l'avion, mois après mois fut contribué par tous les belligérants à l'amélioration de la manœuvrabilité de l'avion avec en parallèle une attention particulière au carburant ainsi qu'à l'autonomie de l'avion.

L'espace rédactionnelle limitée ne permet pas d'approfondir l'évolution de cette arme durant la période de la Grande Guerre. Notons cependant que la mobilité de l'avion et son armement comptent parmi les innovations militaires des plus décisives.

L'aviation de l'époque connut un grand nombre de héros. Mentionnons en particulier Manfred von Richthofen, pilote allemand avec 80 victoires attestées (septembre 1916 – avril 1918), fait unique durant cette Grande Guerre. Début 1918 il était commandant du "Jagdgeschwader I", une unité de combat de quatre avions. Richthofen avait fait peindre son avion en un rouge très voyant. Cela lui valait le surnom de "baron rouge" (Il était d'ailleurs de noblesse prussienne).

Il fut descendu par un pilote australien le 21 avril 1918 sur le front de la Somme. Son avion s'écrasa en territoire allié. Il fut honoré en tant que héros de l'air par ses adversaires à l'occasion d'une cérémonie grandiose.

Les batailles de l'air à l'époque de la Grande Guerre sont présentées et analysées magistralement par :

AVRAM Valeriu – *Cerul în flăcări : 1914-1918. Aviația beligeranților în Primul Război Mondial* – Editura Militară, București, 2014.

Nous recommandons vivement cette œuvre spécialisée au lecteur intéressé qui y trouvera également une multitude de données concernant les types d'avions et de dirigeables.

L'ARMISTICE DU 11 NOVEMBRE 1918

Jusqu'au 3 mars 1918 les armées allemandes avançaient sans arrêt en territoire russe. Ni la Révolution d'Octobre 1917 ni l'armistice du 5 décembre n'arrêtaient leur progression.

Cela nous fait comprendre pourquoi Hindenburg et Ludendorff repoussaient toute offre de négociation de la part des Alliés alors même que les opérations en Europe Occidentale étaient de moins en moins favorables aux Allemands.

Un traité de paix avec la Russie pouvait à court terme libérer un grand nombre de divisions pour les combats sur le front de l'Ouest. Dès lors une victoire allemande devenait très réelle. Le traité de Brest-Litovsk du 3 mars 1918 conclu entre les Puissances Centrales et la Russie bolchevique neutralisa cette dernière pour plusieurs mois.

Le traité de Bucarest du 7 mai 1918, dénommé faussement par les Centraux "traité d'amitié", neutralisa la Roumanie jusqu'au 3 novembre 1918, date de l'armistice accordé par les Alliés aux Centraux en Europe Orientale.

Le 8 août 1918 : désastre allemand sur tout le front de l'Ouest, cela dû à la coordination efficace de l'infanterie, artillerie, tanks et aviation des Alliés. La ligne allemande (y compris la ligne Hindenburg) fut forcée et la retraite allemande ne s'arrêta qu'au moment de l'armistice du 11 novembre 1918.

N'oublions pas que les États-Unis étaient entrés en guerre le 6 avril 1917 et avaient déjà fin novembre envoyés plus de cent mille soldats sur le front de l'Ouest. Chaque

jour quelques milliers s'y ajoutaient. C'est pourquoi l'offensive agressive allemande du printemps 1918 ne pouvait qu'échouer. Ce qui fut le cas dès fin juin.

La percée des Alliés se fit principalement en trois endroits : la Flandre (Belgique) entre Nieuwpoort (Nieuport) et Ieper (Ypres), l'Alsace, et en troisième lieu la traversée limitée du Rhin sur territoire allemand proche de la frontière suisse.

La percée principale se situait en Flandre par un retrait rapide et ininterrompu de l'armée allemande démotivée. Les combats s'arrêtaient dix kilomètres au-delà de la ville de Gand le 11 novembre 1918, date de l'armistice.

Ceci nous démontre qu'à cette date l'entière côte belge était aux mains des Alliés, donc également les deux principaux ports maritimes : Ostende et Zeebrugge. Ces ports étaient – nous le savons déjà – lieux d'emplacement de sous-marins. Seule une partie de ces submersibles fut récupérée par les Alliés¹.

Dès le 11 novembre les troupes allemandes en Belgique se retiraient disciplinées dans la quinzaine, abandonnant sans sabotage chars et artillerie. Les divisions allemandes en Belgique septentrionale (la partie nord du pays) quittaient par la province de Limbourg néerlandais, un corridor de 40 kms jusqu'à la frontière allemande. Les autorités néerlandaises avaient permis ce passage. En tant que pays neutre, les Pays-Bas n'étaient point liés par l'armistice ou par d'autres obligations envers les belligérants.

Diplomatiquement il y eut début 1918 une initiative de haute importance. Le 8 janvier 1918 le président des États-Unis Woodrow Wilson présenta au Congrès à Washington ses "14 Points" en vue d'aboutir sans délai à une paix durable sans vainqueurs ni vaincus.

Ces principes avaient pour but de jeter la base politique d'un monde nouveau. Certains éléments étaient formulés d'une façon précise, tel le retour de la Lorraine et de l'Alsace à la France ainsi que des réparations financières substantielles par l'Allemagne envers la France et la Belgique. Notons cependant que les "14 Points" datent du 8 janvier 1918, donc plusieurs mois avant l'armistice du 11 novembre. (voir: annexe I)

Le but envisagé de Wilson : une paix durable non seulement en Europe mais dans le monde entier.

Début mars 1918 l'Allemagne avait repoussée une offre généreuse d'armistice émanant des Alliés. Fin juin, puis début août 1918 les Allemands essuyant échec sur échec les Alliés britanniques et français durcirent graduellement leurs conditions en vue d'un armistice. Ces conditions s'éloignaient hélas du véritable contenu des "14 Points" de Wilson pour aboutir à des revendications pures et impitoyables.

C'est ainsi que la France réclamait hautement le retour de l'Alsace et de la Lorraine, des réparations financières substantielles ainsi que l'occupation de la rive gauche du Rhin par les troupes françaises. La Grande-Bretagne optait pour le maintien de sa suprématie navale tandis que l'Italie réclamait depuis son association aux Alliés une extension significative de son territoire au détriment non seulement de l'Autriche mais également de la Grèce et de la Yougoslavie. Le Japon demeurait dans l'expectative mais regardant d'un mauvais œil les ambitions néocolonialistes de la France et de la Grande-Bretagne dans l'Extrême-Orient, c'est-à-dire leur convoitise

¹ Les Pays-Bas en tant que pays neutre ne permettait pas par l'Escaut le transport de matériaux militaires à destination du port d'Anvers. Les Alliés étaient donc obligés d'utiliser les ports maritimes d'Ostende et de Zeebrugge même pour le ravitaillement de leurs troupes.

concernant colonies et comptoirs commerciaux appartenant aux Allemands bientôt vaincus¹.

De toute évidence il fallait une conférence de paix pour canaliser toutes ces aspirations et exigences avant d'aboutir à un traité englobant et durable.

Mais avant cela il fallait un armistice pour le front de l'Ouest et d'ailleurs aussi pour les autres fronts. Le dernier en date fut celui du 11 novembre 1918 sur le front de l'Ouest. Cet armistice fut signé dans un wagon de train en gare de Rethondes, située à proximité de Compiègne tôt le matin du 11 novembre 1918.

Le maréchal Ferdinand Foch, le commandant en chef des armées alliées et assisté de l'amiral britannique Weymiss, se trouvait face à la délégation allemande, conduite par le secrétaire d'état Mathias Erzberger.

Aux Allemands le maréchal Foch fit aussitôt connaître les conditions de l'armistice. Il n'était donc nullement question de négociations. Ou bien les conditions seraient acceptées en leur totalité ou bien les combats continueraient.

Article premier.

Cessation des hostilités, sur terre et dans les airs, six heures après la signature de l'armistice. (L'armistice étant signé à 5.11 heures du matin, il prendrait effet à 11.11 heures sur tout le front de l'Ouest). (Annexe II)

L'armée allemande devait complètement évacuer la France, la Belgique, le Luxembourg et l'Alsace-Lorraine dans les quinze jours à dater de la signature de l'armistice. Les troupes allemandes devaient se retirer dans ce délai au-delà du Rhin, la rive gauche étant occupée par les troupes alliées et les États-Unis : administration par les autorités locales sous le contrôle des troupes d'occupation. (Notons que les États-Unis furent mentionnés séparément dans le texte de l'armistice). Cette occupation s'étendait en plus au-delà du Rhin avec plusieurs têtes de pont, complétée d'une zone neutre de 10 kms tout au long de la rive droite.

L'armée allemande devait en outre évacuer ses troupes hors des pays baltes, de la Pologne et de la Russie.

Art. 12 <Toutes les troupes allemandes qui se trouvent actuellement dans les territoires faisant partie avant la guerre de l'Autriche-Hongrie, de la Roumanie, de la Turquie doivent rentrer immédiatement dans les frontières de l'Allemagne, telles qu'elles étaient au 1er août 1914>.

Art. 14 <Cessation immédiate par les troupes allemandes de toutes réquisitions, saisies ou mesures coercitives – en vue de se procurer des ressources à destination de l'Allemagne – en Roumanie et en Russie>.

Art. 15 <Renonciation aux traités de Bucarest et de Brest-Litovsk et traités complémentaires>.

La durée de l'armistice fut fixée à trente-six jours avec faculté de prolongation (art. 34).

Ce qui fut d'ailleurs fait plusieurs fois jusqu'à la signature du traité de paix le 28 juin 1919.

L'armistice stipulait en outre que l'entretien des troupes d'occupation était à la charge du gouvernement allemand (art. 9). En pratique le gouvernement allemand devait payer en marks-or et à défaut par de l'immobilier (démontages industriels) et du mobilier (objets de valeur), aussitôt expédiés vers le pays de l'occupant.

¹ Une majorité des possessions allemandes en Asie était déjà provisoirement occupée depuis fin 1914 ou 1915 par la Nouvelle-Zélande, l'Australie ou le Japon.

Dès l'automne 1916 l'Allemagne connut une famine croissante causant plusieurs milliers de victimes. Cette famine touchant la population entière eut à l'origine le blocus des ports maritimes allemands par les Britanniques. L'article 26 de l'armistice stipulait : <Maintien de blocus des puissances alliées et associées dans les conditions actuelles, les navires de commerce allemands trouvés en mer, restant sujet à capture. Les Alliés et les États-Unis envisagent le ravitaillement de l'Allemagne pendant l'armistice, dans la mesure reconnue nécessaire>.

Seuls les États-Unis s'en exécutèrent consciencieusement et envoyèrent Herbert Hoover (1874-1964), leur futur président, pour coordonner un programme de secours. Les Alliés français et britannique passaient outre, nonobstant plusieurs personnalités (surtout britanniques) réprouvant le maintien du blocus des vivres.

La Royal Navy (Force maritime britannique), responsable en pratique pour le blocus des ports maritimes allemands, ne levait ce blocus qu'au moment de l'entrée en vigueur réelle du traité de paix à la mi-novembre 1919. (Voir chapitre <Le traité de Versailles du 28 juin 1919>).

LE TRAITÉ DE VERSAILLES

28 juin 1919

La Conférence de la Paix fut ouverte en séance plénière par Raymond Poincaré, président de la République française, le samedi 18 janvier 1919 (15.00 hrs) au palais d'Orsay, situé quai d'Orsay à Paris. La séance se tint au salon de l'Horloge. Dans ce même salon fut signé le 30 mars 1856 le traité de Paris qui mettait fin à la guerre de Crimée.

Étaient présents : une délégation pour chacun des Alliés et des États-Unis ainsi qu'une délégation plus restreinte pour chaque pays associé, par exemple la Belgique, la Roumanie, la Serbie.

À la fin de la séance Georges Clemenceau (à l'époque Premier Ministre) fut élu à l'unanimité président de la Conférence.

Quatre grandes puissances dominaient la Conférence : France, Grande-Bretagne, Italie, États-Unis. Elles formèrent le Conseil des Quatre. Cette institution préparait les différents traités de paix et influençait l'ordre du jour des différents comités techniques.

Le Japon en tant que cinquième grande puissance alliée s'était retiré début janvier 1919 à cause de l'attitude néocolonialiste de la Grande-Bretagne et de la France, prêtes à partager entre elles les anciennes colonies et comptoirs commerciaux allemands alors que le Japon convoitait ceux sur les côtes asiatiques et dans le Pacifique selon le principe "L'Asie n'appartient qu'aux seuls Asiatiques". En général les sessions de travail des comités techniques avaient lieu les jours ouvrables dans une annexe du palais d'Orsay. Y était admise la délégation du pays mentionné dans l'ordre du jour.

Parfois s'agissait-il d'une session du Conseil des Quatre à laquelle la délégation d'une nation ou même les représentants d'une minorité ethnique expliquait un problème touchant en direct ou indirectement un des futurs traités de paix.

La procédure était à peu près identique pour chaque nation vaincue: la remise du projet de traité suivie de deux à quatre semaines au maximum pour formuler des observations écrites transmises à temps au Conseil des Quatre. Celui-ci y répondait

ne modifiant qu'exceptionnellement le contenu du projet. La signature du traité avait lieu dans un château chaque fois différent.

L'Allemagne fut la première des nations vaincues à recevoir les conditions de paix. La remise du projet de paix aux plénipotentiaires allemands eut lieu le 7 mai 1919 dans la grande salle du Trianon-Palace. La majorité des observations écrites ainsi qu'un contre-projet allemand furent rejetés par le Conseil des Quatre quelques jours avant la signature du traité.

À la même occasion le Conseil des Quatre mis solennellement la délégation allemande en garde : <Aucun retard nouveau ne sera toléré. Le traité sera signé le 28 juin prochain, ou bien les combats reprennent, cette fois-ci en territoire allemand>. Ce même jour une mobilisation générale des troupes d'occupation fut décrétée.

La signature du traité de paix entre les Alliés et leurs Associés d'une part et l'Allemagne de l'autre eut lieu dans la galerie des Glaces au palais de Versailles le 28 juin 1919. Ce fut un lieu très symbolique : en 1871 la fondation de l'Empire allemand fut proclamée dans cette même galerie.

L'Allemagne fut tenue responsable de la guerre et devait donc selon les Alliés payer le tribut le plus élevé de toutes les nations vaincues.

Voici les principales stipulations:

- Cession de plusieurs parties de son territoire national tant à l'Est qu'à l'Ouest, 13 % au total.

Citons les modifications à l'Ouest:

- 1) le retour du Schleswig septentrional au Danemark. Cette région était et est toujours habitée par une minorité d'expression allemande;
- 2) l'octroi à la Belgique de la "Prusse wallonne", petite région à langue française dont Malmédy est le chef-lieu. À cela s'ajoutaient deux cantons d'expression uniquement allemande: Eupen et Sankt-Vith;
- 3) le retour à la France des régions Alsace et Lorraine;
- 4) une souveraineté différée sur la Sarre avec référendum après 15 ans en vue d'un éventuel rattachement à l'Allemagne. Entre-temps cette région serait économiquement gérée et exploitée par la France, mais jouissant d'une autonomie politique et administrative.

- Autres conditions principales du traité:

- ✓ De substantielles réparations financières à fixer au 1er mai 1921 et payables en dollars US-or (éventuellement en marks-or), majorées par des livraisons de matières premières et de produits finis. Une provision de cinq milliards de marks-or devait être payée avant le 1er mai 1921.
- ✓ Une Commission des réparations fut installée en vertu du traité. Elle était composée de quatre délégués permanents, un pour chaque membre du Conseil des Quatre ainsi que par roulement : un délégué du Japon, de la Belgique ou de la Serbie.
- ✓ L'obligation pour l'Allemagne d'observer perpétuellement une réduction de son armée à 100.000 personnes (Ceci concerne une condition déjà formulée lors de l'armistice).

L'ultime humiliation fut l'article 231 qui rendait l'Allemagne responsable pour la guerre et coupable de la cruauté et des désastres : la justification des énormes réparations.

Comme précisé ci-devant le traité de paix fut signé à Versailles le 28 juin 1919.

Il fallait encore la ratification dudit document par le parlement de chaque parti concerné. En guise d'exemple voici quelques ratifications :

- Ratification du traité de paix par le parlement allemand le 9 juillet 1919.
- Ratification du traité de paix par le parlement britannique le 21 juillet 1919.
- Ratification du traité de paix par le parlement français le 31 juillet 1919.
- Ratification du traité de paix par le parlement belge le 8 août 1919.
- Le Sénat des États-Unis d'Amérique refusa de ratifier le traité de paix le 19 novembre 1919.

Dès la ratification ou la non-ratification par tous les contractants du 28 juin 1919, le traité de paix entra en vigueur le 21 novembre 1919.

À ce moment fut levé le blocus des ports maritimes de l'Allemagne par la flotte britannique.

Le dossier allemand fut le seul pour lequel Georges Clemenceau participait à toutes les sessions des comités techniques ainsi qu'à la présidence de la Conférence de la paix.

Pour les autres nations vaincues il se fit remplacer par René Viviani, son ministre des Affaires Étrangères.

Peu après la signature du traité de paix le maréchal Foch – très prévoyant – aurait dit : "Ceci ne concerne pas une paix durable mais un armistice précaire pour à peine vingt ans".

POUR CONCLURE

La Grande Guerre était la première guerre totale. Toute la société ainsi que les structures économiques et industrielles des belligérants se sacrifiaient pour cette guerre dénommée technologique, s'étirant sur quatre années et quatre mois.

La Grande Guerre ne fut pas terminée par les armistices en octobre/novembre 1918 ni par les traités de paix en 1919 et 1920.

Démobilisation de millions de soldats, réinsertion de tout ce monde dans la vie civile de leur pays, l'économie de guerre cédant la place à l'économie "pacifique". Partout en Europe cependant, les gens constataient que la vie se renchérit rapidement alors que les salaires et les allocations n'avaient que peu augmentés depuis le 1er août 1914. Le phénomène d'inflation était ignoré de la population, mais les prix de la vie quotidienne montaient de jour en jour et faisaient apparaître une nouvelle cohorte de sans-abri: veuves et orphelins de guerre expulsés de leur domicile ne sachant plus payer le loyer mensuel. Une telle honte et d'autres scandales faisaient perdre chez certains la foi en une vie meilleure après ces terribles années.

Le domaine politique se démocratisait petit à petit mais des attentifs purent constater que toute réforme fondamentale avait la crainte du communisme pour motif.

La vie changeait néanmoins comparée aux jours incertains de la période précédente: cette vie redevenait "normale", retournait aux habitudes de tous les jours. Très vite s'était forgée à partir de l'armistice une mémoire collective de deuil pour les soldats tombés au combat, pour les civils tués lors d'une déroute, bombardement ou maladie telle la grippe espagnole. Simultanément une mémoire familiale de deuil se créa autour des chers défunts, mémoire transmise d'une génération à l'autre.

La vie culturelle en tous ses aspects reprenait et donnait à la société un teint de beauté et d'espoir accompagné d'accents parfois très différents de la période d'avant-guerre.

Bibliographie

1. ANDRIESSEN T. – WOI. De Eerste Wereldoorlog in foto's – Reminder Books, Amersfoort, 10de druk, 2013. Traduction: *La Première Guerre Mondiale en photos*.
2. AVRAM Valeriu Cerul în flăcări: 1914-1918.
3. Aviația beligeranților în Primul Război Mondial – Editura Militară, București, 2014.
4. BANKS Arthur – Military Atlas of the First World War – Pen and Sword, Barnsley (South Yorkshire), 1973.
5. BERTHELOT Henri – Memorii și Corespondență (1916-1919) – Editura Militară, București, 2012.
6. BOIA Lucian – Primul Război Mondial.
7. Controverse, paradoxuri, reinterpretări – Humanitas, București, 2014.
8. BULL Stephen – Het Westelijke Front 1914-1918. Ieper, Somme, Marne, Verdun en andere slagvelden van de Eerste Wereldoorlog in beeld – Atrium, Alphen aan den Rijn (NL), 2014. *Titre original: The Old Front Line – Green Media, Brighton (UK), 2014.*
9. DE SCHAEPPDRIJVER Sophie – De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog – Hautekiet, Antwerpen, 2013. Traduction: *La Grande Guerre. Le royaume de Belgique lors de la Première Guerre Mondiale*.
10. FOHLEN Claude – La France de l'entre-deux-guerres 1919-1939 – Casterman, Tournai (B), 1972.
11. FULLER J. – La conduite de la guerre (1789-1963) – Payot, Paris, 1963.
12. MIQUEL Pierre – 14-18. Mille images inédites – Chêne, Paris, 2014.
13. Onze Grote Oorlog. Deel 4: De dodendraad – Gazet van Antwerpen (Ed.), Antwerpen, 2014. Traduction: *Notre Grande Guerre. Fascicule 4: La clôture électrisée/ Le fil de la mort*.
14. RAU Jaak – Een eeuw Brugge: 1901-2000 – Uitgeverij Van de Voorde, Brugge, 2002. Traduction: *Bruges centenaire: 1901-2000*.
15. RUIS Edwin – Spionnennest 1914-1918. Spionage vanuit Nederland in België, Duitsland en Engeland – Just Publishers, Feerwerd (NL), 2012. Traduction: *Nid d'espionnage 1914-1918. L'espionnage depuis les Pays-Bas en Belgique, Allemagne et Angleterre*.
16. SPILSBURY Julian – Rampzalige veldslagen van de Oudheid tot Nu – Omniboek, Utrecht, 2de druk, 2012. *Titre original: Great military disasters: Cannae to Stalingrad – Quercus Books, 2010.*
17. STEYAERT Katrien & VAN GIEL Katrijn – 1914-18: 100 jaar later – Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2014. Traduction: *1914-18: 100 ans après*.
18. TORREY Glen – The Romanian battlefront in World War I – University Press of Kansas, Laurence, 2011.
19. VAN ASPEREN DE BOER Feiko – De Frans-Duitse oorlogen (1870-1871; 1914-1918; 1939-1945). Een tragedie in drie bedrijven – Uitgeverij Aspekt, Soesterberg (NL), 2007. Traduction: *Les guerres franco-allemandes (1870-1871; 1914-1918; 1939-1945). Une tragédie en trois actes*.
20. VAN HUMBEEK Hubert – Historia 1915: Het bezette land – Roularta Media Group, Roeselare, 2015. Traduction: *Historia 1915: Le pays occupé*.
21. WIEST Andy – De complete geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog: 1914-1918 – Zuidnederlandse Uitgeverij, Aartselaar (B), 2014, geïll. *Titre original: The Illustrated History of WWI (Andy Wiest) – Amber Books, London, 2002.*
22. WINTER Joy & BAGGETT Blaine – 1914-1918. De Grote Oorlog en de vorming van de 20ste eeuw – Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1997. Traduction: *1914-1918. La Grande Guerre et la formation du 20e siècle*.

Articles éducatifs et/ou scientifiques

- DE MEYERE Pieter – Medische voorzieningen aan het Westelijke Front (1914-1918) – in: VVL-Ideeën, Antwerpen (Anvers), januari 2014, pp. 7-10. Traduction: *Infrastructure et prévoyances médicales sur le front de l'Ouest (1914-1918)*.
- VANDERMEULEN Jan – Gas tijdens WOI en de impact op de slachtoffers – in: Montanus: Geneeskunde en Wereldoorlog I - Montanus Tijdingen (annuaire), Brugge (Bruges), 2014, pp. 119-133. Traduction: *Le gaz de combat durant la Première Guerre Mondiale et son impact sur les victimes*.

Reeves illustrées

- Aan het front loert de dood;
- Reeks: Oorlogen en veldslagen;
- Bonnier Publications International, Oslo, Noorwegen, 2014. Traduction: *Sur le front rôde la mort* ;
- La Grande Guerre 1914-1918 ;
- Revue: La Marche de l'Histoire – Éditions Diverti, Naintré, mai-juillet, 2014 ;
- LAROUSSE MENSUEL ILLUSTRÉ ;
- REVUE ENCYCLOPÉDIQUE UNIVERSELLE : Tôme troisième (1914-1916) ; Tôme quatrième (1917-1919) , Librairie Larousse. Paris. Nous attirons l'attention sur cette source d'information de haute qualité: l'avant-guerre, déroulement des batailles, initiatives diplomatiques, armistice du 11 novembre 1918, traité de Versailles du 28 juin 1919, Pacte de la Société des Nations. Le lecteur y trouvera également une chronologie précise.

LES QUATORZE POINTS, LES QUATRE PRINCIPES
ET LES CINQ DIRECTIVES DU PRÉSIDENT WILSON

(ABRÉGÉ)

LES QUATORZE POINTS (8 JANVIER 1918)

1) « Accords de paix conclus ouvertement, après lesquels il n'y aura plus d'accords internationaux privés, de quelque nature qu'ils soient, mais la diplomatie procédera toujours franchement et publiquement. »

2) « Liberté absolue de la navigation sur les mers en dehors des eaux territoriales, aussi bien en temps de paix qu'en temps de guerre »

3) « Suppression, autant qu'il sera possible, de toutes les barrières économiques »

4) « Garanties suffisantes, données et prises, que les armements nationaux seront réduits à l'extrême limite compatible avec la sécurité intérieure du pays. »

5) « Arrangement libre, dans un esprit large et absolument impartial, de toutes les revendications coloniales, basé sur le respect strict du principe qu'en réglant toutes les questions de souveraineté, les intérêts des populations intéressées devront peser d'un poids égal avec les demandes équitables du gouvernement dont le titre doit être fixé. »

6) « Évacuation de tous les territoires russes Fournir à la Russie l'occasion opportune de fixer, sans entraves, ni embarras, l'indépendance de son propre développement politique et national Lui assurer un sincère accueil dans la Société des Nations Libres Lui assurer l'aide la plus grande et de quelque nature qu'elle soit, ou qu'elle pourrait désirer »

7) « La Belgique doit être évacuée et restaurée »

8) « Tout le territoire français devra être libéré, et les parties envahies devront être entièrement restaurées ... » « L'Alsace-Lorraine lui sera rendue. »

9) « Un « réajustement » des frontières italiennes devrait être effectué suivant les lignes des nationalités clairement reconnaissables. »

10) « Aux peuples de l'Autriche-Hongrie ... devrait être donnée ... l'occasion d'un développement autonome » (article modifié par la suite en raison de l'indépendance complète).

11) « La Roumanie, la Serbie, le Monténégro devraient être évacués ; on leur restituera ceux de leurs territoires qui ont été occupés. A la Serbie sera accordé un libre accès à la mer »

Source : FULLER J., *La conduite de la guerre (1789-1961)*

12) « Aux parties du présent empire ottoman seront assurées pleinement la souveraineté et la sécurité, mais les autres nationalités qui vivent actuellement sous le régime de cet empire doivent, d'autre part, jouir d'une sécurité certaine d'existence, et l'occasion de développer sans obstacles leur autonomie doit leur être donnée ! Les Dardanelles constitueront un passage libre sous les garanties internationales. »

13) « Un État polonais devrait être constitué, comprenant les territoires habités par des nations incontestablement polonaises, lesquelles devraient être assurées d'un accès libre à la mer »

14) « Une Société générale des Nations devrait être formée en vertu de conventions spéciales ayant pour objet de fournir des garanties réciproques d'indépendance politique et territoriale à tous ces petits États. »

LES QUATRE PRINCIPES (11 FÉVRIER 1918)

1) « Chaque partie du règlement final doit s'adapter étroitement aux conditions imposées par l'équité dans chaque cas spécial »

2) « Il faut que les peuples et les provinces cessent d'être ballottés entre les gouvernements comme un simple gage mobilier »

3) « Il ne sera fait, dans cette guerre, aucun règlement territorial qui ne réponde aux intérêts des populations intéressées et qui ne soit une simple clause d'arrangement entre des États rivaux. »

4) « Chaque nationalité verra ses aspirations réalisées dans toute la mesure possible et de manière à éviter des causes de discorde et d'antagonisme »

LES CINQ DIRECTIVES (27 SEPTEMBRE 1918)

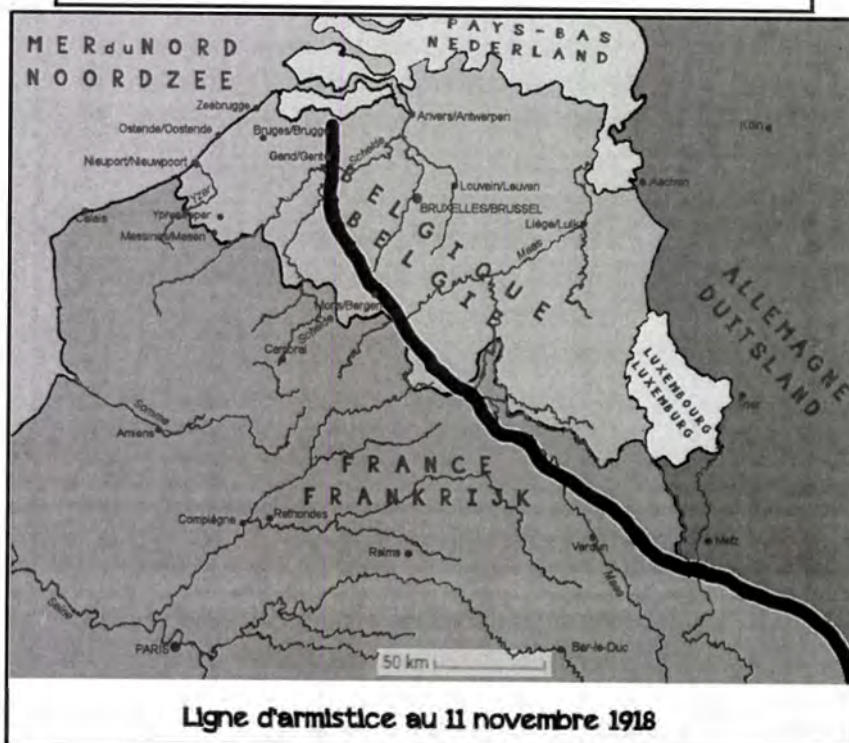
1) La première insistait sur une justice impartiale entre les nations amies et ennemies.

2) La seconde dénonçait tous les intérêts individuels ou spéciaux.

3) La troisième prescrivait qu'il ne devrait pas y avoir d'accords particuliers dans le cadre de la Ligue des Nations.

4) La quatrième interdisait toute combinaison économique d'intérêt particulier dans le cadre de la Ligue des Nations.

5) La cinquième réaffirmait la prohibition des traités secrets.

LA CLÔTURE DE LA MORT

Les Pays-Bas étaient et restaient neutres en la période 1914-1918. Ce pays dispose d'un assez long littoral à la mer du Nord et parallèlement d'une longue frontière avec l'Allemagne. Nous savons tous que le statut de pays neutre ne met pas toujours à l'abri de pressions politiques: pour les Pays-Bas surtout de la part de la Grande-Bretagne et de l'Allemagne. Les activités commerciales par contre étaient très fréquentes avec les deux pays en guerre.

La position géopolitique des Pays-Bas fut rapidement utilisée par les espions de plusieurs pays. Leur itinéraire concernait souvent un passage de la frontière belgo-néerlandaise, très fréquentée également par les passeurs et les contrebandiers.

À retenir qu'environ 32.000 jeunes Belges franchirent la frontière avant et après l'installation de la clôture électrifiée. Ils se rendaient par le biais de la Grande-Bretagne sur le front belge. Et n'oublions pas que des centaines de déserteurs allemands franchirent la frontière surtout avant l'installation de cette clôture électrifiée: ils furent tous internés aux Pays-Bas jusqu'à la mi-décembre 1918.

Voici quelques données pratiques: longueur de la clôture: 280 kms, achevée fin septembre 1915. En principe elle suivait la frontière mais en plusieurs endroits elle prenait un raccourci ayant pour conséquence que certaines communes belges se trouvaient au-delà de la clôture et étaient donc coupées du grand territoire jusqu'à l'armistice du 11 novembre.

Hauteur: en moyenne 1,50 mètre, dès 1916 majoré de 1 mètre. Au total: 3 à 8 fils sous tension: 500 à 4000 Volt. Des deux côtés de la clôture électrifiée étaient installés des barbelés neutres interdisant l'approche de la clôture.

Petit détail: la clôture fut obligatoirement payée par les communes belges concernées.

Y a-t-il eu des victimes? Le chiffre exact n'est pas connu mais approche les 3000 personnes. Pourquoi cette clôture électrifiée?

Pour arrêter tout trafic illicite de personnes, marchandises et renseignements.

Après l'installation, des soldats du Landsturm ainsi que la Geheime Feldpolizei patrouillaient jour et nuit.

Les Allemands n'autorisaient qu'exceptionnellement un passage.

Le système n'était pourtant pas imperméable: le passage, la contrebande et l'espionnage florissaient.

Il y eut quand-même près de 3000 personnes arrêtées par les Allemands et environ 5000 internées par les autorités néerlandaises.

Cette apocalypse prit fin le jour de l'armistice, à l'exception bien sûr pour la partie de la Belgique libérée avant. Il s'agit *la partie septentrionale* à partir de Knokke (mer du Nord) à Zelzate (20 km au nord de Gand).

Plusieurs parties du territoire belge se situaient au-dessus de la clôture de la mort: observez sur la carte géographique les parties colorées en ocre jaune. Dès la mise en fonction de la clôture, les habitants étaient soit déportés en Allemagne soit chassés vers la Belgique occupée soit astreints à un régime d'immobilité interdisant de quitter leur village.

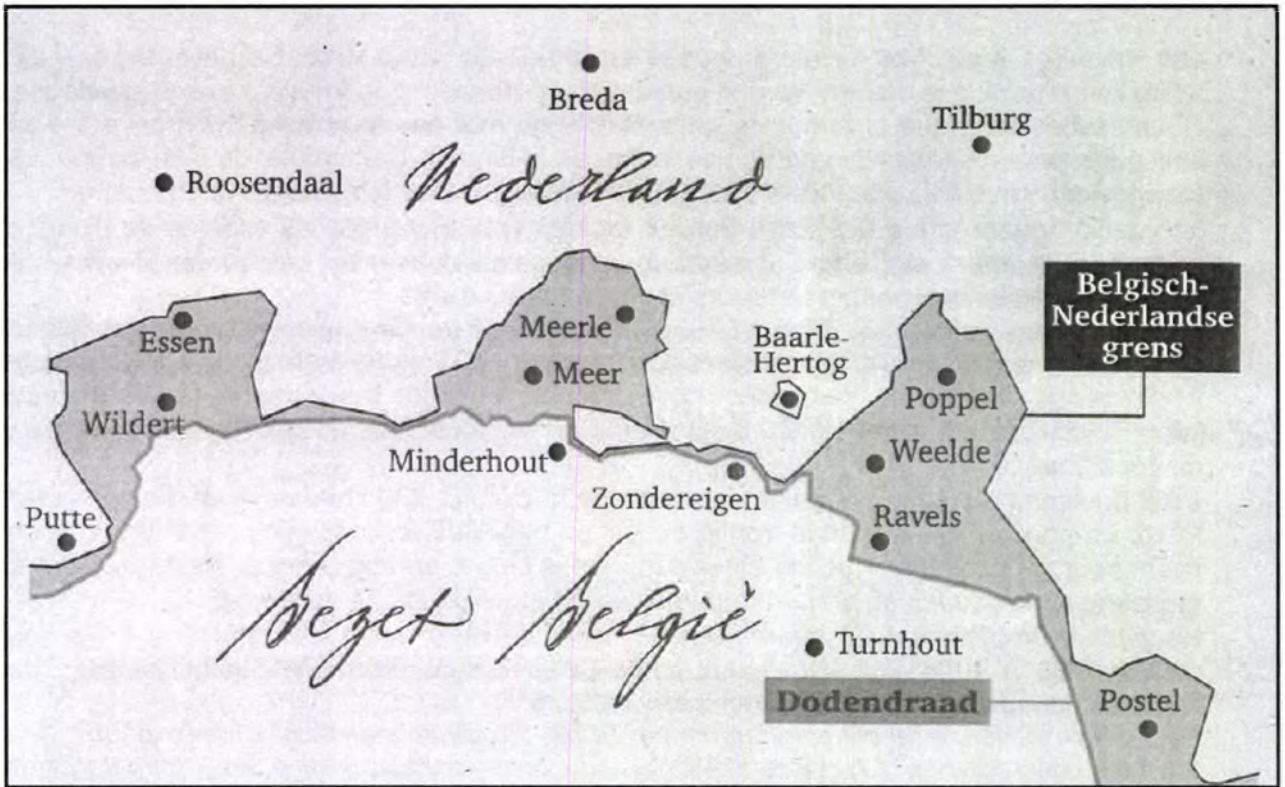
Baarle-Hertog: enclave belge en territoire néerlandais. Les Pays-Bas étant neutres, les Allemands ne furent pas autorisés à occuper cette commune. Dès le début de la guerre Baarle-Hertog devint célèbre tant pour son accueil de volontaires belges désirant gagner le front que pour la contrebande et l'espionnage en faveur des Alliés.

Nederland → Pays-Bas

Bezete België → la Belgique occupée

Belgisch-Nederlandse grens → Frontière belgo-néerlandaise

Dodendraad → Clôture de la mort

À droite (territoire des Pays-Bas) un militaire hollandais.
À gauche (territoire belge) un soldat allemand.

LE COÛT DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

• MILITAIRES MOBILISÉS

* Allemagne	11.000.000
Belgique	267.000
* France	8.410.000
* Grande-Bretagne	8.904.467
U.S.A.	4.355.000

Les chiffres indiquent la totalité des militaires mobilisés durant toute la Grande Guerre. Au début de la guerre ces nombres étaient nettement plus réduits:

* Allemagne	3.750.000 dont 840.000 d'active
Belgique	140.000
* France	2.035.000 dont 883.500 d'active
* Grande-Bretagne	140.000 soldats professionnels dont 70.000 sur le front de l'Ouest
U.S.A.	—

Il s'agit de chiffres approximatifs empruntés à différents auteurs.

• MILITAIRES TOMBÉS AU COMBAT OU DÉCÉDÉS PAR LEURS BLESSURES

Allemagne	1.808.546
Belgique	13.715
France	1.357.800
Grande-Bretagne	908.371
U.S.A.	50.585

• CIVILS TUÉS

Allemagne	760.000 (1)
Belgique	30.000 (2)
France	40.000
Grande-Bretagne	30.633 (3)
U.S.A.	—

• COÛT ÉCONOMIQUE/FINANCIER EN MILLIONS DE DOLLARS U.S. (4)

Allemagne	58.072
Belgique	10.195
France	49.877
Grande-Bretagne	51.975
U.S.A.	32.320

EXPLICATION

* Allemagne: statistique globale pour tous les fronts.

* France: métropole + protectorats + colonies.

* Grande-Bretagne: métropole + dominions + colonies.

(1) Allemagne: selon les sources allemandes principalement à la suite du blocus de 1917 à 1919.

(2) Belgique: principalement au début de la guerre (août-septembre 1914) lors de l'offensive allemande extrêmement répressive face aux civils.

(3) Grande-Bretagne: en majorité passagers et équipage des navires coulés par des sous-marins allemands. Également: victimes des bombardements allemands: côte anglaise et Londres.

(4) Coût économique/financier: inclusif dépenses militaires, pertes immobilières et navires/cargaisons coulés.

Source générale:

WIEST Andy – The Illustrated History of WWI (1914-1918) – Amber Books, London, first published 2001.

Consulté: Idem – De complete geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) – Zuid-Nederlandse Uitgeverij, Aartselaar (Belgium), 2014, p. 252. Traduction: *L'historique complète de la Première Guerre Mondiale (1914-1918)*.

L'Europe en guerre sur le front de l'Ouest 1914-1918

Résumé

Le présent texte a pour objectif d'informer ses lecteurs concernant la Grande Guerre en Europe Occidentale, en premier lieu la France et la Belgique, pays les plus touchés par cette guerre totale. L'auteur utilise une approche chronologique, évoquant les grandes batailles terrestres mais également la lutte constante pour l'hégémonie sur mer.

Les dirigeables et surtout les avions constituaient de nouvelles armes et cela peu après l'engagement des premiers combats en août 1914. Évoquons également l'utilisation des gaz de combat à partir d'avril 1915 faisant des milliers de victimes sur presque tous les fronts de l'Europe. Vers la fin de la guerre un type nouveau de tank lancé par les Alliés fut à l'origine de la débâcle allemande à partir du 8 août 1918 aboutissant à l'Armistice du 11 novembre 1918. Celui-ci mena logiquement au traité de Versailles du 28 juin 1919 mettant réellement fin à la guerre en Europe Occidentale.

Quelques annexes, tels "la clôture de la mort" et "les 14 points du président Wilson" évoquent des aspects parfois ignorés du grand public. Le lecteur s'étonnera peut-être de l'impact positif des victoires de l'armée roumaine en 1917 sur le moral de leurs Alliés en Europe Occidentale confrontés à de féroces batailles en même temps qu'une quasi immobilité du front depuis plusieurs mois.

Le professeur De Meyere ayant visité les champs de bataille évoqués à la présente étude peut apporter en guise de conclusion un détail personnellement inoubliable. Ses aïeux, résidant depuis 1910 en Valachie, durent fuir en novembre 1916 pour échapper aux vengeances des troupes allemandes et austro-hongroises. Moyennant le transsibérien et un séjour au Japon ils gagnèrent après un voyage de plusieurs mois Le Havre, port maritime français au bord de la Manche le 11 novembre 1918.

Mots-clé : la Grande Guerre, gaz de combat, la clôture de la mort

Secretizarea ermetică a pregătirilor intrării României în Război (august 1916)

Alexandru PORȚEANU*

Hermetic Secretisation of Preparations for Romania's Entry into War (August 1916)

Summary

The author of this article reveals unknown or less known aspects of political negotiations between Romania and the Entente Powers (France, Great Britain, Russia, Italy) after two years of neutrality (1914-1916). For their success, hermetic secretion was required by maximizing the circle of the people involved. Separately, in the private premises of Vintilă Brătianu's villa between Romanian Prime Minister Ioan IC Brătianu and Russian ambassador to Bucharest Stanislav Poklevski-Koziel, the negotiations ended in two months by signing in Bucharest the Political Convention and the Military Convention between Romania and the Entente States. On the morning of August 14/27, 1916, the historic Crown Council took place, followed by the Decree on declaring the State of War and the general mobilization. At 21 o'clock the War Declaration was filed in Vienna. Shortly before, the Romanian Army crossed the Carpathians, entering into the war for the unification of the country.

Key-words: the Entente Powers, Vintilă Brătianu, Stanislav Poklevski-Koziel, the Military Convention

La începutul anului 1914, printr-o intuiție politico-națională de inspirație providențială, episcopul ortodox de Caransebeș, Miron Cristea, prevestea în cuvântul de întâmpinare a noului an, apropierea împlinirii marelui ideal românesc, în termeni încă nedefiniți, dar bazat pe argumente cât se poate de plauzibile, desigur nu mărturisite public: ponderea sporită a poziției internaționale a României ca urmare a Păcii de la București din 1913, curajoasa rupere de către români a îndelungatelor și sterilelor tratative ungaro-române, pregătirea noului program al Partidului Național Român.

Evoluția favorabilă a acestor evenimente a fost însă curmată brusc de atentatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914, care a constituit pretextul declanșării Primului Război Mondial.

Pentru românii din Transilvania urma o perioadă de mari îngrijorări, pericole și sacrificii.

Regatul României independente era pus în fața unei opțiuni extrem de dificile. Ea s-a concretizat la Consiliul de Coroană care a adoptat formula neutralității active. Bătrânul Rege Carol I, unul dintre suveranii importanți din Europa, după o domnie de 48 de ani, a respectat rezultatul dezbatelor Consiliului, care au declinat angajarea țării în război în baza Tratatului secret de alianță cu Puterile Centrale din 1883, semnat de Rege.

Pentru oamenii politici din ambele orientări principale, dar îndeosebi pentru Primul Ministru Ion I.C.Brătianu, erau clare câteva concluzii prealabile: că neutralitatea nu va putea fi menținută până la sfârșitul războiului; că ea avea rolul de pregătire a opțiunii decisive; că pregătirea era deosebit de dificilă și trebuia realizată cu maximă urgență; că opțiunea nu putea fi alta decât reorientarea generală și totală către Aliații din Antantă. Încă nu se putea

* Profesor universitar doctor, București; e-mail: rporteanu@gmail.com

întrevede eventualitatea intrării în război în condiții și la o dată ce nu vor depinde preponderent de ea, ci de mersul operațiunilor militare ale Antantei, care va putea obliga noul aliat să intre în luptă inclusiv în situații nefavorabile.

Decizia adoptării neutralității a avut o importanță strategică fundamentală privind însăși asigurarea și menținerea existenței și funcționării Statului național român, mai mult decât considerentele de etapă ori de tactică politică sau chiar militară, incluzând cea mai largă cooperare a tuturor factorilor activi, coordonarea lor eficientă pe plan intern, extern și internațional.

Ea comporta realizarea condiției vitale a menținerii permanente de către România a echilibrului politic între cele două mari tabere beligerante, mergând chiar până la aparența perfecțiunii sale.

România prezenta – ca întotdeauna – o importanță strategică, politică și economică de prim plan pentru Marile Puteri încleștate în război. Aceste repere au motivat realizarea unei situații deosebit de remarcabile, ce putea părea până atunci deadreptul imposibilă, constând în respectarea deciziei neutralității României atât de către Puterile Centrale, cât și de către Antantă.

Europa era cuprinsă în cea mai mare parte de război, România era înconjurată din toate părțile de flăcările războiului, de state foste, prezente, viitoare inamice și – cu toate acestea – ea a impus respectarea neutralității sale. Ambele tabere erau vital interesate în atragerea României de partea uneia sau a celeilalte și tocmai din această cauză au fost obligate să înțeleagă realitatea, în propriul interes al fiecărei părți.

Echilibrul atât de fragil al neutralității, cu toate gravele ei amenințări permanente, era însoțit nu numai de creșterea presiunilor externe, ci și a celor interne, îndeosebi prin sporirea energică a manifestărilor opiniei publice pentru eliberarea Transilvaniei.

În anii neutralității, Bucureștiul era pe plan internațional capitala cu cea mai mare densitate și intensitate a activității aproape a tuturor serviciilor de spionaj politic, militar, economic, din ambele tabere beligerante și nu numai. Agenții acestora mișunau omniprezenți, interferându-se sau chiar interacționând în situații speciale. Această atmosferă politică generală deosebit de încărcată a constituit un factor destul de restrictiv pentru activitatea publică curentă, aproape paralizant pentru inițiative politice sau chiar și numai pentru exprimări imparțiale. Libertățile democratice, îndeosebi aceea a presei, au favorizat unele reușite deosebite ale investigațiilor gazetărești (descoperirea sutelor de “plane” germane pentru un mare “concert” în Turcia, în realitate ambalaje pentru tunurile Krupp ș.a.), inclusiv apetitul pentru anecdote de la recepțiile oficiale unde se întâlneau diplomații ambelor tabere beligerante etc.

Cunoașterea în profunzime și înțelegerea în amploare a complexității extraordinare a celor doi ani ai neutralității României poate fi deadreptul fascinantă, nu numai pentru istoric, ci și pentru talente creatoare din domeniul literar-artistic. Ea s-ar preta, de exemplu, unui mare roman istoric, unui scenariu de film sau TV de amploare, cu episoade numeroase ș.a. Poate este chiar de mirare că încă nu a apărut o operă pe măsură, sau măcar o tentativă. Este însă adevărat și că chiar istoricii au rămas datori, după părerea noastră, cu o lucrare deosebită, care să stimuleze creația artistică. Intrarea în conștiința publică a neutralității României din anii 1914-1916 ar putea îndeplini funcții cultural-educative naționale de interes superior.

* * *

Cunoașterea pregătirilor încheierii perioadei neutralității și intrării României în război fac necesară cunoașterea caracteristicilor susmenționate ale neutralității.

Pentru România, mult mai important decât caracteristicile neutralității, chiar decât întregul război mondial, era vitală și obligatorie asigurarea secretului desăvârșit al pregătirilor intrării sale în război. Societatea românească nu era un mediu prea propice asigurării unor astfel de secrete. În cazul celei mai mici "transpirări" asupra acestor pregătiri, armatele imperiale inamice puteau ajunge la București în doar câteva ore.

Măsurile excepționale luate de România și de Alianți pentru garantarea desăvârșită a acestor secrete nu sunt încă relevate în suficientă măsură în bibliografia domeniului.

Din iulie 1914 și până la începutul lunii iunie 1916, România a asigurat funcționarea eficientă a statutului ei de neutralitate, prin menținerea echidistanței relative și a echilibrului necesar între cele două tabere beligerante. Totodată, erau inevitabile și tatonările permanente, directe și indirecte ale acestora, atât ca sondaje informative, cât și ca tentative de negocieri pe teme punctuale, în care interesul primordial era cel economic. Dinamica raporturilor de forță era fluctuantă și imprevizibilă, într-un joc atât de complex care antrena în multiplele sale modalități de acțiune, de regulă, pe toți cei trei actori. În cadrul acestuia, România a trebuit să facă concesii alternative celor doi parteneri, atât spre a putea menține echilibrul, cât și spre a-și prezerva o doză minimă a propriilor sale libertăți de acțiune. Pericolele pândeau însă permanent, la tot pasul, din toate direcțiile. Partenerii se suspectau reciproc, nemulțumirile și reproșurile erau frecvente. Istoricului îi este necesară cunoașterea și înțelegerea în profunzime a acestor realități, complexități sau complicații în desfășurarea respectivelor acțiuni. Superficialitatea examinării acestora se resimte adesea în istoriografia domeniului, fiind chiar amplificată în cazul unor abordări cu tentă politică, partizană. Câteva lucrări din "obsedantul deceniu" de la începuturile regimului comunist în România, ajungeau chiar până la exacerbarea criticii politicianilor "burghezo-moșierimii" pentru negocierile intense din anii neutralității, puse în primul rând pe seama unui afacerism veros, ajungând în unele cazuri chiar până la învinuiri de trădare națională.

Complexitatea acestor situații a atins cotele maxime în a doua jumătate a anului 1915, în condițiile interacționărilor tot mai intense din planurile politico-militare de ansamblu sau sectoriale, internaționale sau interne (de exemplu creșterea presiunii opiniei publice interne pentru intrarea României în război).

În istoria primului război mondial, anul 1916 a înregistrat ca evenimente de prim plan marea bătălie de la Verdun, care a cuprins cea mai mare parte a anului și s-a soldat cu 700.000 victime; al doilea eveniment major al anului 1916 a fost intrarea României în război. În continuare, anul 1917 a fost dominat de ieșirea Rusiei din război, fapt ce a lăsat descoperit în întregime frontul estic, precum și de împiedecarea ofensivei germane la Mărășești.

Intensificarea evenimentelor militare prevestea apropierea încheierii neutralității României. Negocierile multiple și multilaterale, predominant economice, cu cele două tabere beligerante aveau a se transfera și concentra

pe temele politice și militare ce dominau perspectiva aderării României la Antantă.

Probabilitatea tot mai mare a intrării României în război de partea Antantei era apreciată în mod realist de diplomația Puterilor Centrale, îndeosebi de cea austro-ungară, vizată în mod direct de ipoteza încheierii neutralității române. Cel mai bun diplomat al Imperiului habsburgic, ministrul de externe, contele Ottokar Czernin, a fost detașat (aparent retrogradat) ca Ministru Plenipotențiar la București, cu sejururi frecvente și prelungite la Sinaia, în vederea unor convorbiri cât mai ample cu Regele Ferdinand.

Pentru România, apropierea acestor perspective a creat probleme noi, destul de complicate, care au determinat căutarea unor noi soluții și metode, cu ezitări și condiționări riscante.

Negocierile cu Antanta urmau a se concentra pe problemele deloc simple ale clarificării condițiilor politice și militare pentru angajarea României în război. Pe parcursul desfășurării acestor negocieri, poziția României și interesul unor aliați din Antantă riscau să se atenueze. Locul acestor negocieri nu putea fi nicidecum Bucureștiul, din cauza expunerii sale ridicate la pericolele spionajului atotcuprinzător.

Locul ideal al acestor tratative, Parisul, nu putea fi luat nici el în calcul, din cauza multiplelor linii ale fronturilor războiului mondial, ce cuprindeau în întregime întinsul spațiu dintre România și Franța.

În aceste condiții, ultimul și singurul loc posibil rămânea Petrogradul, capitala Rusiei țariste, în condițiile în care România era obligată să păstreze rezerve tactice notabile, bazate pe experiențele istorice dureroase ale relațiilor româno-ruse.

Deliberările și referirile la aceste perspective au avut un caracter neformalizat pe aproape întreaga durată a neutralității, rămânând în stadiul de tatonări informative sau de analize ipotetice. Majoritatea evocării lor provin din surse indirecte. Prin însăși poziția ei, România era obligată să păstreze, cel puțin aparent, distanțarea cea mai accentuată față de orice termen sau factori ai acestor teme. Presiunea era însă resimțită ca fiind în creștere la începutul lunii iunie 1916, ea venind din partea viitorilor Aliați, din interesele fundamentale ale acestora, față de care pregătirile necesare României nu indicau încă un nivel satisfăcător spre a putea deveni operative.

Formularea **Acum ori niciodată** referitoare la intrarea României în război, a apărut pentru prima oară imperativ la 5/18 iunie 1916, în telegrama trimisă de generalul M.V.Alexeev, seful Statului Major rus către colonelul Tatarinov, atașatul militar al Rusiei în România, spre a fi adusă la cunoștință primului ministru I.I.C.Brătianu și a generalului Dumitru Iliescu, locțiitorul Șefului Statului Major: "Situația impune românilor de a ni se alătura acum sau niciodată".

De la acest prim semnal din 5/18 iunie 1916 până la semnarea celor două Convenții ale României cu Aliații la 4/17 august 1916, putem considera că durată finalizării lor a fost apreciabilă, ținând seama îndeosebi de tensiunile politice ale problemei, în curs de acutizare. Cele două luni de zile au fost determinante pentru viitorul pe termen mediu și lung al României.

Contactele s-au dezvoltat și intensificat corespunzător. La 10/23 iunie 1916, generalul Alexeev avertiza pe generalul Constantin Prezan că "dacă

românii vor să aștepte... noi nu vom mai avea nici o nevoie de o cooperare română”.

La 28 iunie/11 iulie 1916, pe filiera unui canal diplomatic belgian se comunica centralei despre condițiile României în negocierile cu Rusia, despre pregătirea de către generalul Alexeev a Convenției militare cu România și despre comunicarea făcută lui I.I.C. Brătianu că “România trebuie să pornească acum sau niciodată. Acest demers este susținut și de atașatii militari ai Angliei, Franței și Italiei”.

Un raport diplomatic pe aceeași filieră, din 2/15 iulie 1916, relatează despre telegrama Țarului Nicolae al II-lea adresată Regelui României, referitoare la oportunitatea intrării României în război. Din câte se pare, această telegramă nu a fost încă identificată în sursele originale românești.

Este însă evident faptul că la începutul lunii iulie 1916 stil nou (respectiv mijlocul lunii iunie stil vechi), negocierile politico-diplomatice ale României cu Antanta pentru intrarea ei în război erau demarate și se desfășurau la Petrograd.

Diplomația și conducerea politică a Austro-Ungariei, ca și aceea a Germaniei, erau la curent cu inaugurarea negocierilor României cu Antanta, a căror desfășurare era atent urmărită, cât mai aproape posibil.

Surselor informative ale tuturor părților implicate, cât și ale celor tangente în diferite grade, sau chiar ale unor observatori, mobilizate la maximum, nu le-a fost imposibil să afle că negocierile româno-ruse înregistrau inclusiv episoade de impas cu condiții inacceptabile, uneia sau celeilalte părți. Au fost invocate unele posibile confuzii de interpretare între data mobilizării și data intrării României în război, între precizia datelor calendaristice în stil vechi, respectiv nou, condiționările reciproce între datele sau direcțiile de acțiune ale partenerilor în Transilvania, la Salonic, în Dobrogea ș.a. Toate aceste exprimări divergente au fost depășite în cele din urmă prin metoda clasică a compromisului.

Cele două părți ale negocierilor în cauză, România și Rusia, au luat desigur – fiecare în parte și ambele împreună – măsurile corespunzătoare de asigurare a secretului lor. Pentru faza negocierilor propriu zise, rolul principal revenea Rusiei, deoarece ele se desfășurau la Petrograd. România nu era ocolită de aceste preocupări, iar desfășurarea faptelor a dovedit conformitatea lor pe tot parcursul.

Faza finalizării lor prin perfectarea și semnarea celor două Convenții a transferat răspunderea principală a secretizării lor pe seama României. Din momentul în care s-au stabilit condițiile concrete ale celor două Convenții, ale semnării și intrării lor în vigoare, a devenit imperios obligatorie cea mai desăvârșită secretizare, ideal ermetică, a realizării lor. Ea era decisivă, ca strategie fundamentală de siguranță național-statală.

Din punct de vedere calendaristic, această fază decisivă s-a desfășurat la sfârșitul lunii iulie - începutul lunii august 1916 (stil vechi/stil nou), iar concretizarea datelor ei s-a clarificat în funcție de stabilirea datei intrării României în război.

România era obligată să restrângă la maximum cercul persoanelor în cunoștință de cauză. Factorul principal, determinant, al conceperii, desfășurării și reușitei a fost Primul Ministru al României, Ion I.C. Brătianu, care era și Ministru de Război. În mențiunile documentare susmenționate, referitoare la

negocierile pentru intrarea României în război, mai apare Regele Ferdinand ca destinatar al telegramei Țarului Nicolae al II-lea, apoi generalii C.Prezan și D.Iliescu, șefii Statului Major, care nu puteau lipsi din desfășurarea evenimentelor. Acestora li se alătură diplomatul Constantin Diamandi, ambasadorul României la Petrograd, negociatorul efectiv al celor două Convenții pentru angajarea României în război. Ministrul Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, nu făcea parte din cercul persoanelor inițiate. Așa cum va dovedi finalizarea acțiunii, în acest cerc se vor mai afla numai Vintilă Brătianu, fratele Primului Ministru și I.G.Duca, prietenul politic cel mai apropiat al Brătienilor, aflat în funcția de Ministru al Instrucțiunii. Cătorva – foarte puțini – funcționari guvernamentali superiori le reveneau unele atribuții speciale, fără acces la confidențialitatea absolută necesară și prezentând condițiile și garanțiile indispensabile în această situație (secretariat, cifru ș.a.). Atunci când I.I.C.Brătianu a apreciat că etapa negocierilor s-a maturizat în măsură să asigure finalizarea, cercul persoanelor active în cauză s-a redus strict la Primul Ministru și la Ambasadorul de la Petrograd, cu persoanele auxiliare respective. Momentul obligatoriu, suprem al semnării Convențiilor a pus probleme speciale de această natură. I.I.C.Brătianu a fost constrâns să limiteze drastic prezența fizică a factorilor oficiali (5 semnatari ai Convenției Politice și 5 semnatari ai Convenției Militare) la numai 3 persoane – Primul Ministru al României, Ambasadorul Rusiei la București și Ambasadorul României la Petrograd, în asistența lui Vintilă Brătianu, gazda evenimentului și a lui I.G.Duca.

Evenimentul istoric al semnării s-a desfășurat așadar în cadrul privat al domiciliului lui Vintilă Brătianu din str.Aurel Vlaicu (fostă Țăranilor) nr.19, situată în zona Parcului Ioanid (Grădina Icoanei), mai puțin expusă spionării periculoase. I.I.C.Brătianu nu a avut încredere absolută nici chiar în colaboratorii săi apropiați. Ne putem imagina că deplasarea singurului factor străin până la vila lui Vintilă Brătianu a fost organizată la cea mai mare cotă de atenție pentru asigurarea secretului desăvârșit.

Vintilă Brătianu a pregătit pentru acest eveniment, în mijlocul mesei, o călimară deosebită și un stilou de aur pentru semnarea documentelor, care urmau a fi păstrate în memoria acestei scene istorice. Se pare că ele nu au fost identificate până acum într-un patrimoniu muzeal.

Relatarea fidelă, cea mai completă, a desfășurării acestui act politic de însemnătate majoră în ansamblul istoriei Primului Război Mondial, era cuprinsă în textul telegramei secrete a ambasadorului Rusiei în România, Poklevsky-Koziel, expediate de la Ungheni cu nr.505 din 5/18 august 1916. Ea conținea raportul diplomatic asupra evenimentului, destinat Ministerului Imperial al Afacerilor Străine de la Petrograd, în limba franceză, spre a fi astfel retransmis oficial și celorlalte Puteri Aliate ale Antantei. Faptul că textul era datat "astăzi, 4 august" și expediat telegrafic de la Ungheni cu data de 5/18 august indică deplasarea funcționarului Ambasadei ruse desemnat în acest scop, în condiții de siguranță specială, imediat după redactarea, traducerea și cifrarea raportului, în după amiaza zilei de 4/17 august 1916 de la București, continuată în noaptea următoare până la Ungheni, pe partea stângă a Prutului, la acel oficiu telegrafic al comunicațiilor politico-diplomatice ruse, de unde nu mai putea fi interceptat de inamici.

Din aceste motive redăm în continuare textul integral al acestei telegrame istorice. *"Astăzi, 4 august, la ora 11 dimineața au fost semnate Înțelegera*

politică și Convenția militară, potrivit căreia ofensiva armată de la Salonic trebuie să înceapă la 7 august; data extremă a intrării României în acțiune a fost fixată la 15 august. Pentru a evita orice publicitate, semnarea a avut loc în casa lui Vintilă Brătianu, unde m-am dus cu toate exemplarele Înțelegerii politice și ale Convenției militare, deja semnate de ambasadorii și atașații militari ai statelor Antantei și unde mă aștepta Brătianu, fratele său Vintilă, Duca, Ministrul Instrucțiunii Publice și Diamandi, ambasadorul României la Petrograd. Când documentele pe care le adusesem au fost citite cu voce tare și când Brătianu le-a semnat, Brătianu a declarat în termeni emoționanți că acordă o mare importanță celor făcute acum, nu numai că speră ca aceasta să ajute la realizarea dezideratelor națiunii române, ci, totodată, pentru că o înțelegere semnată între Rusia și România va inaugura, pentru aceste două țări, o eră nouă de prietenie și încredere, în care vede o garanție în plus pentru soarta viitoare a țării sale.

După aceea, Brătianu ceru ca numai una din ambasadele Aliatilor să telegrafieze de la București că Înțelegerea și Convenția fuseseră semnate, căci se temea că trimiterea prin intermediul tuturor ambasadelor, de telegrame identice, să nu stârnească bănuieli dușmanilor noștri și să nu le faciliteze descifrarea telegramelor noastre.

Dat fiind că armatele de la Salonic trebuie să fie imediat informate despre ziua semnării Înțelegerii și Convenției, am decis ca numai ambasadorul Franței să telegrafieze de aici, prin fir direct, iar ceilalți să-și trimită telegramele din Ungheni, unde voi trimite în mod special pe unul din funcționarii mei. Poklevsky”

Acest text a fost publicat în volumul *Documents diplomatiques secrets ruses, 1914-1917...*, apărut la Paris în 1928 (p.210). Textul a fost reprodus parțial sau *inextenso* în alte lucrări ulterioare.

Convenția Politică conținea 7 articole care enunțau angajamentele politice ale celor două părți. Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunoșteau României – prin articolele III și IV – dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei Austro-Ungare precizate și delimitate prin linia de demarcație descrisă geografic.

Convenția Militară conținea 17 articole care formulau și detaliau condițiile intrării României în război și cele ale cooperării militare.

Din desfășurarea fazei finale a încheierii celor două Convenții se desprinde semnificația locului desfășurării acestui eveniment istoric, vila Vintilă Brătianu, care poate fi considerat nu numai în sens metaforic ca fiind **locul genezei României Mari**. Acest loc istoric merită să fie cunoscut, înțeles și apreciat ca atare nu numai în Capitală, ci în întreaga Țară, spre a intra cum se cuvine în conștiința istorică a românilor. Pentru început – și îndeosebi în perspectiva Centenarului Marii Uniri – administrația municipală a Bucureștiului și instituțiile cultural-științifice din domeniile interdisciplinare respective, ar urma să procedeze la marcarea și evidențierea locului sub aspectul valorii sale arhitecturale și îndeosebi acela al interesului istoric fundamental, pe care îl reprezintă.

Vila Vintilă Brătianu

(Sursa: <http://www.cladirineoromanesti.ro/vila-vintila-bratianu.html>)

Cea mai importantă perioadă a secretizării absolute privind pregătirea intrării României în război a fost reprezentată de cele 10 zile finale, de la semnarea Convențiilor (miercuri 4/17 august 1916) până la intrarea în acțiune a României (în seara de sâmbătă 14/27 august 1916). Aceasta a fost și cea mai periculoasă fază, când cea mai mică defecțiune a secretizării putea produce efecte dezastruoase. Este cu atât mai meritorie reușita secretizării, nu numai prin importanța sa imediată, ci și prin aceea pe termen mediu, pe plan istoric mai larg.

Prima operațiune esențială a încheierii pregătirilor pentru intrarea în război a fost chiar redactarea **Declarației de război a României împotriva Austro-Ungariei**. Din acest moment, cercul persoanelor în cunoștință de cauză a trebuit să fie lărgit, chiar considerabil dacă ne referim de exemplu la amplasarea operațiunilor militare, pentru intrarea Armatei Române în dispozitivul de luptă, conform Convenției Militare. Rigorile disciplinei militare au contribuit desigur la asigurarea secretului.

Cercetările istorice de până acum nu au ajuns până la identificarea factorilor care au concurat la redactarea textului Declarației de război, care dețineau desigur o competență politico-diplomatică, juridică și redacțională deosebită. Fapt este că elaborarea ei a durat numai două zile, deoarece până duminică 8/21 august 1916 Declarația era trimisă în siguranță la Viena, prin maiorul Stârcea, cu ordin ca plicul să nu fie deschis de Edgar Mavrocordat, Ministrul României la Viena, decât în seara de sâmbătă 14/27 august 1916. Numai în preajma evenimentului, faptul i-a fost destănuit lui Nicolae Iorga de către Emanoil Porumbaru.

În dimineața zilei de 14/27 august 1916, Conte Czernin primea încă asigurări de neutralitate a României.

La mijlocul aceleași zile de sâmbătă 14/27 august 1916 s-a desfășurat istoricul Consiliu de Coroană. România luase hotărârea intrării în război prin cele două Convenții semnate cu Antanta la 4/17 august 1916. Consiliul de Coroană condus cu deosebită înțelepciune, elocvență și fermitate de regele Ferdinand, a afirmat sprijinirea energică a mării cauze naționale.

Din momentul încheierii Consiliului de Coroană, intrarea României în război nu mai avea sens să fie secretizată ermetic.

În după amiaza aceleași zile era semnat Decretul pentru Declarația stării de război și cel al mobilizării generale.

În seara de sâmbătă 14/27 august 1916, la ora 21.00, Declarația de război a fost depusă de Ministrul României la Viena, înmânată funcționarului superior de serviciu de la Ballplatz. În momentele și orele următoare a început febra activităților politico-diplomatice ale Imperiului Habsburgic, transmisă instantaneu și la Berlin, completată desigur cu primele decizii militar-operative.

Conform clauzelor Convenției militare, ea a intrat imediat în vigoare.

În partea centrală a frontului, operațiunile Armatei a II-a Române au început chiar în devans de ora 21.00, prin acțiunea Grupului de acoperire Predeal, care a ocupat gara, după o luptă scurtă, dar violentă. Trecătorile Branului, Bratocea, Doftana, Tabla Buții și Buzăului au fost abordate concomitent.

Campania militară a României din 1916 în Transilvania, cu tot sfârșitul ei dureros, a fost numai o primă fază istorică a luptelor armate pentru Întregirea Țării, încheiate cu rezultatele cunoscute.

În unele lucrări de publicistică istorică se emit și păreri superficiale referitoare la Campania din 1916, raportată numai la rezultatul ei imediat. În ansamblul desfășurărilor susmenționate, putem răspunde preopiniențelor inclusiv prin argumentul de istorie contrafactuală conform căruia, fără Campania din 1916, fără eroismul ei incontestabil, fără sacrificiile pe care le-a impus, este destul de probabil că desfășurările ulterioare, oricât de favorabile, nu ajungeau la apogeul Marii Uniri a românilor.

Asigurarea secretizării ermetice a pregătirilor intrării în război a României constituie o dovadă deosebit de peremptorie a valorii, competenței și maturității nu numai a întregului organism militar român, ci a ansamblului social-politic al națiunii române, într-un momet crucial al existenței și afirmării sale în lumea europeană și internațională a epocii.

Cronica faptelor Misiunii militare române pentru repatrierea prizonierilor din Regatul Sârbo-Croato-Sloven

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ *

Chronicle of the Romanian Military Mission's actions in order to repatriate prisoners of war from the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes

Summary

Without exaggeration, prisoners are afflicted by fate, along with all those who survived the dramatic monstrosities of war. Mutilated souls, prisoners who were fortunate enough to escape alive from the slaughter, were returning home through a world of fluid borders, in which hatred was not gone, unfortunately. About their repatriation would testify their countrymen left for finding them in foreign countries. Just as Romanian officers arrived in early autumn of 1919 in Belgrade with the mission to find and repatriate from across the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes all former prisoners or subjects of the Old Kingdom which already entered history, or recent citizens of Greater Romania. Mission about whose success was not possible without the unconditional support of Serbian authorities. But, as is well known, by the end of 1919, the relations between the two young national states were not favorable for the Romanian Military Mission whose purpose was to repatriate prisoners of war. The key of understanding these relations between Romania and the newly formed Yugoslavia was in "the problem of Banat". This article is a narration of the efforts done by the Romanian Military Mission for repatriation of the war prisoners from Yugoslavia, the author trying to outline the tragic destiny of these unfortunate people.

Key-words: prisoners, Belgrade, Serbia, World War I

Odată cu acceptarea păcii și încheierea operațiunilor militare, dincolo de efervescența politico-diplomatică întru reconfigurarea polilor de putere, conducătorii statelor bătrânului continent se pare că și-au găsit răgazul necesar să caute și către cei obidiți, cei care erau norodul, victime inocente ale Marelui Război. Considerăm că nu este exagerat dacă printre năpăstuiții sorții îi așezăm și pe prizonieri, alături de orfani, văduve, invalizi și de toți cei care au supraviețuit dramatic monstruoșităților războiului. Mutilați sufletește, prizonierii care au avut șansa să scape cu viață din măcel, aveau să trăiască aventura întoarcerii acasă într-o lume cu granițe fluide, din care ura nu dispăruse, din păcate. Despre odiseea repatrierii aveau să depună mărturii conaționalii plecați întru căutarea lor prin țări străine.

Așa cum aveau s-o facă ofițerii români, ajunși la începutul toamnei anului 1919 în Belgrad cu misiunea de a găsi și repatria de pe cuprinsul Regatului sârbilor, croaților și slovenilor pe toți foștii prizonieri, fie supuși ai Vechiului Regat, deja intrat în istorie, fie recentți cetățeni ai României Mari. Misiune despre a cărei reușită nu se putea gândi fără sprijinul necondiționat al autorităților sârbe. Ori după cum bine se știe, către sfârșitul anului 1919 contextul relațiilor dintre cele două tinere state naționale nu a fost deloc propice

Misiunii militare române pentru repatrierea prizonierilor de război, având în „chestiunea Banatului” cheia decriptării acestor raporturi¹.

Prin urmare, pe 16 septembrie 1919, generalul Rășcanu transmitea normele după care avea să lucreze *Comisiunea de repatrierea prizonierilor din Serbia*².

Astfel, în primul rând *Comisiunea* trebuia să stabilească numărul total al prizonierilor români aflați în Serbia, întocmind liste separate pentru prizonierii români din Regat, dintre cei pe care trupele de ocupație i-au încadrat în batalioanele de lucru și i-au dus pe frontul macedonean. Numărul și răspândirea acestor prizonieri trebuia stabilit cât mai exact, pentru a se iniția demersurile necesare urgentei repatrieri, mai ales pentru cei care fuseseră pedepsiți și suferiseră condamnări.

Pentru a se elimina creșterea costurile cu repatrierea, *Comisiunea* urma să concentreze la un loc toți prizonierii identificați pe teritoriul statului vecin. În locul de adunare, prizonierii aveau să fie bine echipați și hrăniți, iar când se constata că nu ar mai fi alții, ei aveau să fie porniți către țară, asigurându-li-se hrana.

O atenție deosebită trebuia să se acorde prizonierilor bolnavi, care trebuiau grupați între cei transportabili, repatriabili cu trenuri sanitare și cei aflați în imposibilitatea să suporte drumul până acasă. Pentru aceștia din urmă, nevoiți să rămână în spitale, ofițerii români trebuiau să ia toate măsurile necesare și să se asigure că beneficiază de cele mai mulțumitoare îngrijiri. Pentru asta, aveau să delege unul sau mai mulți medici dintre prizonieri, care aveau să se repatrieze odată cu ultimii prizonieri bolnavi.

Drumul și modul de repatriere avea să se stabilească de comun acord cu guvernul sârb. Cum transportul în țară urma să se facă pe calea ferată, ofițerii români au primit ordin de a stabili de comun acord cu autoritățile sârbe detaliile curselor, raportând la timp ce posibilități aveau, la ce se angajau și ce erau în imposibilitatea de a îndeplini.

Pentru executarea misiunii, *Comisiunea* trebuia ca în primul rând să se adreseze autorităților sârbe.

În situația în care sprijinul guvernului sârb nu ar fi fost îndeajuns pentru îndeplinirea întocmai a misiunii, ofițerii români au primit instrucțiuni de a accesa fondurile financiare pe care le aveau la dispoziție.

De asemenea, ca foarte important a fost considerat contactul cu misiunile militare ale aliaților, ofițerii *Comisiunii* fiind îndrumați să se adreseze acestora

¹Doctor în istorie, expert arhivist la Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

²Vezi pe larg René Pinon, *La reconstruction de l'Europe politique*, Perrin, Paris, 1920; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura Revistei „Societatea de mâine”, Cluj, 1926; George Vâlsan, *Românii din Serbia*. Conferință ținută la 10 martie 1928, în *Românii din Timoc*, „Bucovina”, București; Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, vol. I, Tipografia G. Mathieu, Timișoara, 1943; George Cipăianu, Gheorghe Iancu, *Nouvelles contributions concernant l'installation de l'administration roumaine dans le Banat*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVII, 1985-1986; Gh. I. Oancea, *Unirea din 1918. Contribuții bănățene (1848-1918)*, Timișoara, 1988; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993; Tatiana Duțu, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial 1918-1920*, în „Revista istorică”, serie nouă, VII, nr. 3-4, 1996; Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX. Aspecte geo-politice româno-iugoslave*, Editura DC Promotions, București, 2005.

²Arhivele Militare Române, fond Ministerul de Război, Serviciul Statistic, dosar 2959, f. 172.

pentru fi susținuți în raporturile cu autoritățile sârbe. De altfel, relațiile cu misiunile militare ale puterilor aliate și asociate prezente la Belgrad au fost tratate cu maximă atenție. În acest sens, ofițerii români au primit instrucțiuni precise ca la sosirea în capitala regatului vecin să se prezinte, să expună scopul misiunii și să întrețină relații ce implicau statutul de aliat, totul pentru a obține sprijinul necesar pentru repatrierea prizonierilor și a mormintelor românilor bătuți de soartă.

O altă instituție importantă pentru executarea misiunii a fost Crucea Roșie, așa că erau prioritare buna colaborare și întrajutorare cu misiunile aliate de Cruce Roșie.

Concomitent, ofițerii români aveau să identifice românii decedați în prizonierat și locurile de înhumare, pentru care trebuia să întocmească tabele și să obțină extracatele de deces, care să fie remise familiilor, în țară.

Odată identificate, ofițerii trebuiau să se ocupe ca mormintele prizonierilor români să fie îngrijite potrivit convențiilor internaționale în vigoare. Despre morminte, la Ministerul de Război se știa că prizonierii români decedați au fost înhumați în cimitirele din Semedria, Niș, Valievo, Gradsko, Dienovo etc. Foarte important era ca președintele *Comisiunii* să stăruiască și să obțină angajamentul guvernului sârb de a îngriji mormintele, conform articolelor 225 și 226 din Tratatul de pace semnat cu Germania.

Concomitent, *Comisiunea* avea datoria să identifice, să strângă și să inventarieze toate relicvele prizonierilor și ale celor decedați, pe care apoi să le expedieze în țară Ministerului de Război.

În atribuțiunile *Comisiunii* intrau atât prizonierii de război, cât și supușii români civili, internați sau liberi, care doreau repatrierea în România Mare.

În sfârșit, ultima pe lista instrucțiunilor era dispoziția de a cerceta, a găsi și a obține arhivele lagărelor de internare Niș și Semedria, lagăre în care fuseseră închiși cei mai mulți dintre prizonierii români din Regat. Mai cu seamă Semedria, care fusese lagăr și închisoare, unde românii fuseseră supuși unui crunt tratament concentraționar.

Pentru executarea acestei misiuni, *Comisiunea* primise un termen de cel mult 60 zile, adică data raportului final fusese stabilită la 16 noiembrie 1919³.

La 23 septembrie 1919, generalul Rășcanu a semnat pentru Secretariatul General al Ministerului de Război ordinul către *Misiunea Militară română din Serbia*, prin care arăta măsurile necesar a fi luate pentru îngrijirea mormintelor soldaților români care căzuseră pe teritoriul sârb⁴.

Astfel, s-a dorit ca la fiecare mormânt să se pună o cruce de piatră, pe care să se aplice o placă de alamă cu datele care se cunoșteau despre respectiva persoană, cât și o cocardă tricoloră din tablă.

Zona de înhumare a românilor se dorea să fie parcelată, marcată prin plantații și împrejmuită.

Membrii *Misiunii* aveau datoria să fotografieze și să facă schițele cimitirului, marcând mormintele militarilor români, imortalizându-le și pe peliculă și să întocmească tabele cu răposații.

Totodată se ordona ca în cimitirele mai mari să se ridice monumente în memoria eroilor români pieriți și înhumați pe meleaguri străine.

³*Ibidem*, f. 172.

⁴*Ibidem*, f. 171.

Acolo unde era cu putință, era de dorit să se depună toate eforturile pentru înființarea unui comitet regional, după cum prevedeau și statutele Societății „Mormintele eroilor căzuți în Războiu”, a cărui datorie era să îngrijească de mormintele celor rămași printre străini.

Toate fondurile aveau să fie asigurate de către Ministerul de Război.

După ce aveau să treacă prin lagărele de prizonieri și cimitire, ofițerii *Misiunii* aveau datoria de a raporta asupra obligațiilor asumate în acest sens de către autoritățile sârbe, conform articolelor 225 și 226 din Tratatul de pace cu Germania, pentru a se lua măsuri de reciprocitate. Tot în acest sens, trebuia să se raporteze asupra modului cum se execută obligațiile asumate de partea sârbă, ce au întreprins aliații în această chestiune, dacă și ei au luat măsuri de reciprocitate sau dacă își îngrijesc singuri mormintele conaționalilor, dar mai ales starea mormintelor și a cimitirelor și stadiul derulării misiunii⁵.

Între timp, la București au început să se adune informații referitoare la soarta românilor din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Pe 18 octombrie 1919, Ministerul de Război l-a înștiințat pe maiorul Racoviță asupra ultimelor date ale subiectului.

Astfel, dintr-o scrisoare a sergentului t. r. Ciochină Constantin din Regimentul 57 infanterie, înregistrată la Ministerul de Război pe 30 iunie 1918 s-a putut afla că în Serbia și Macedonia au murit foarte mulți prizonieri, precum 13.000 la Semedria, între 3.000 și 4.000 de români au murit la Velles, între 800 și 1.000 au murit la Üschüb, alți 15.000 la Troiaci, 70 la Drenevă, la Bela Vodria și Plevna au murit 500 de prizonieri români, circa 5.000 la Udovo și Oracovița, unde în timpul războiului s-au făcut lucrări de funicular.

Așa că ofițerilor din *Comisiune* nu le mai rămânea decât să verifice corectitudinea cifrelor și să facă demersurile necesare pentru executarea misiunii⁶.

Așa s-a ajuns ca pe 24 octombrie 1919, din Belgrad, locotenentul Gheorghe Rădulescu să raporteze șefului *Misiunii* că s-a transportat la Zemun spre a vedea stadiul în care se găsea adunarea prizonierilor români⁷.

Sosind la Zemun, locotenentul Gheorghe Rădulescu avea să constate că acolo sosiseră 115 prizonieri, dintre care 98 proveniți din fosta armată austro-ungară, trei prizonieri din armata regală română și 14 internați civili, toți într-o stare deplorabilă, majoritatea fiind lipsită de rufărie, haine și încălțăminte. Asta a fost una din cauzele care a făcut ca printre prizonieri să se afle destui bolnavi, în condițiile în care mulți dintre ei erau debili, adică într-o stare de degradare fizică avansată.

Stare datorată și faptului că nu mai mâncaseră de două zile, fiind lipsiți de hrană. Mai mult decât atât, condițiile de cazare în Zemun erau cu totul improprii, mai exact foștii prizonieri dormeau pe jos într-o crescătorie pentru viermi de mătase și într-o mizerie de nedescris, fiindu-le interzis să iasă în curte, chiar dacă lagărul era împrejmuit cu sârmă ghimpată și păziți de o gardă formată din militari.

Contactând comandantul Pieței Zemun, autoritatea care se ocupa de prizonieri, locotenentul Gheorghe Rădulescu i-a prezentat trista realitate a

⁵*Ibidem*, f. 171-171v.

⁶*Ibidem*, f. 107.

⁷*Ibidem*, f. 20.

românilor, solicitând și obținând promisiunea că autoritățile sârbe vor lua toate măsurile necesare pentru a îndrepta situația⁸.

Șase zile mai târziu, pe 30 octombrie 1919, căpitanul Petre Călțun raporta din Zemun că pe 29 Octombrie 1919 s-a constituit un detașament de 100 prizonieri din fosta armată austro-ungară, alți trei prizonieri din armata română și 12 internați civili⁹.

În seara de 20 octombrie, prizonierii și internații civili au fost aduși în Belgrad de către căpitanul Călțun unde, după ce au fost echipați cu veșminte* date de Crucea Roșie americană, au fost dați în primire Comandamentului militar al portului pentru a fi imbarcați în aceeași noapte pe vaporul de pasageri.

Acest detașament, a fost pus sub conducerea sergentului Avarvari Grigore, căruia i s-a înmănat ordinul pentru autoritățile din Turnu-Severin și tabelul nominal cu persoanele din detașament.

Oamenii au primit hrană pentru trei zile, adică pentru 30, 31 noiembrie și 1 noiembrie 1919.

În ziua de 3 noiembrie 1919 Ministerul de Război a revenit și a expediat Misiunii Militare Române de la Belgrad o situație actualizată cu localitățile și numărul mormintelor „unde ostașii noștri, care au aparținut faimosului Arbeits-Batallion A și altor formațiuni de acest soi, își dorm somnul de veci”¹⁰.

Astfel, din informațiile contabilizate la București, situația se prezenta astfel:

- 1) la Veles se găseau 134 morminte;
- 2) la Üschüb se găseau 2 morminte;
- 3) la Pletoar se găseau 24 morminte;
- 4) la Orehovec se găseau 52 morminte;
- 5) la Celtici se găseau 5 morminte;
- 6) la Drenovo se găseau 4 morminte;
- 7) la Leniste se găsea 1 mormânt;
- 8) la Han Abdipasa se găsea 1 mormânt;
- 9) la Trojaci se găseau 3 morminte;

10) la Topolcan se găsea 1 mormânt, ceea ce dintr-o simplă operație aritmetică însemna că în Serbia Veche, cât și în teritoriile nou alipite, prizonierii români decedați erau împrăștiați în nu mai puțin de 227 morminte.

Aceasta fiind situația, Ministerul de Război a ordonat să se ia toate măsurile necesare pentru amenajarea decentă a mormintelor pe locurile unde se găseau.

Pe de altă parte, misiunea ofițerilor din *Comisiune* era să constate cât mai exact, fie prin concursul autorităților, fie cu ajutorul localnicilor, numărul românilor decedați, deoarece existau probe indubitabile că numărul morților era cu mult superior celui cunoscut până la acea dată, procurându-se pe cât posibil și actele de deces pentru fiecare caz în parte.

Evident că investigațiile ofițerilor români pentru descoperirea mormintelor nu avea să se limiteze numai la localitățile mai sus menționate, ministerul lăsând la latitudinea membrilor *Comisiunii* să hotărască încotro aveau să-și îndrepte explorările, recomandând să acorde mai mult interes pentru Hudova, Kalukova, Prilep, Gradsko, Volano, Rogza, Vona, Tirano și în mod special

⁸ *Ibidem*, f. 21v.

⁹ *Ibidem*, f. 15.

* exprimarea căpitanului.

¹⁰ *Ibidem*, f. 179.

pentru Niș, unde își avusese reședința așa numitul Rumänien Kommando XXVIII M. E. D. 7. Pentru acest batalion de muncă existau informații că la 1 octombrie 1917 avea 683 prizonieri români, despre soarta cărora nu se mai știa ceva.

De asemenea, un astfel de interes a stârnit și orașul Semedria, unde în timpul ocupației funcționase Bergarbaiter-Batallion 2 Semedria, compus la rândul său exclusiv din prizonier români.

La București exista informația cum tocmai aceste ultime două batalioane de lucru, asupra cărora germanii au vrut să păstreze un secret desăvârșit cu scopul vădit de a li se pierde urma, au avut pierderile cele mai mari. Situație explicabilă prin faptul că prizonierii au fost întrebuințați la cele mai grele, periculoase și penibile corvezi, puși să muncească în apropierea frontului, prost echipați și subnutriți, ceea a făcut că mulți dintre conaționali să moară de istovire¹¹.

Răspunzând solicitării ministrului român la Belgrad din 12 noiembrie 1919, pe 18 noiembrie 1919 Ministerul de Război și al Marinei din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor făcea cunoscut că a dat ordinele necesare tuturor autorităților militare competente pentru a aduna toate informațiile referitoare la mormintele prizonierilor români, care se găsesc în localitățile semnalate de ofițerii români. Informații care au fost transmise Misiunii Militare Române din Yugoslavia¹².

Pentru a se obține informații despre prizonierii români morți în captivitate în timpul ocupației Serbiei de către armatele bulgare, ungare, austriece și germane, guvernului român nu-i rămânea decât să se adreseze acelor autorități statale. Numai guvernele țărilor de ocupație trebuia să dețină asemenea informații, căci toate demersurile făcute până atunci de către guvernul iugoslav au durat foarte mult și fără nici un rezultat.

După întoarcerea în patrie, autorităților sârbe au eliberat, i-au adunat de pe drumuri și au repatriat toți prizonierii de război aparținând diferitelor armate aliate, însă nu puteau să dea nicio informație despre cei care au murit în Serbia în timpul ocupației.

În cazul în care guvernul român dorește să obțină astfel de informații de la omologul său, se recomanda să se adreseze guvernului, fapt pe care îl făcuseră cunoscut și membrilor misiunii¹³.

Adresă pe care, la 21 noiembrie 1919, Constantin Langa Rășcanu, ministrul român la Belgrad, consemna că intervenise personal pe lângă Ministerul Afacerilor Străine pentru ca ofițerii Comisiunii române să primească necesare permise pentru a vizita țara în căutarea mormintelor conaționalilor.

Eforturile ofițerilor români nu au fost zadarnice, însă au lăsat urme și asupra sănătății celor mai puțin rezistenți, precum locotenentul Gheorghe Rădulescu. Căci numai astfel se explică raportul său din 28 noiembrie 1919, revenire la raportul din urmă cu o lună, prin care solicita să fie înlocuit din motive de sănătate¹⁴.

¹¹ *Ibidem*, f. 179v.

¹² *Ibidem*, f. 175.

¹³ *Ibidem*, f. 175-175v.

¹⁴ *Ibidem*, f. 173.

Maiorul Racoviță și-a dat acordul, scriind să se intervină telegrafic la autoritățile competente din București¹⁵.

În preajma Crăciunului, pe 22 decembrie 1919, Societatea „Mormintele Eroilor căzuți în Războiu” a expediat o adresă Misiunii Militare Române în Serbia. Adresă semnată de mitropolitul primat Platon Ploeșteanu, în calitate de președinte și de Elena general Dragalina, ca secretară, prin care rugau ofițerii Comisiunii să depună toate eforturile pentru a înființa la Belgrad un comitet regional afiliat Societății. Comitet care într-o primă fază să-și focalizeze eforturile pentru a stabili numărul cimitirelor și mormintelor românești din localitate, să facă planurile cimitirelor, marcând amplasamentele mormintelor și să întocmească listele celor decedați¹⁶.

Totodată, Comitetul din Iugoslavia al Societății „Mormintele Eroilor căzuți în Războiu” avea să îngrijească cimitirele împrejmuite provizoriu cu diverse materiale, la fiecare mormânt să pună o cruce după datina străbună și să fie cu mare băgare de seamă la inscripțiile de pe cruci, astfel încât să se păstreze identitatea mormintelor.

Semnatarii adresei s-au arătat interesați de reacția părții sârbe, așa că în încheierea au solicitat ca în termen de 30 de zile ofițerii români să comunice asupra obligațiilor asumate de autoritățile țării vecine relativ la îngrijirea mormintelor românești, modul cum își execută angajamentele luate.

În acest context, mitropolitul primat s-a interesat asupra stării mormintelor concetățenilor și a cimitirelor, asupra stadiului unde s-a ajuns cu lucrările, dar pentru fondurile de care ofițerii români aveau nevoie.

Un interes aparte au manifestat pentru modul de acțiune al aliaților, dacă își îngrijau singuri mormintele sau au căzut la înțelegere cu sârbii asupra reciprocității¹⁷.

La București, informațiile despre destinul prizonierilor români continuau să se adune.

Așa că, Ministerul de Război a expediat pe 31 decembrie 1919 o notă prin care făcea cunoscut *Misiunii Militare Române* de la Belgrad că din date obținute din sursă germană, au fost identificate formațiunile secrete și comandourile de prizonieri români din lagărele germane, care au fost utilizate pe teritoriul sârbo-croato-sloven¹⁸.

Până la sfârșitul anului 1919 fuseseră identificate șase batalioane de muncă, pe care germanii le codificaseră astfel:

- 1) Rumänien-Kommando XIX, cu reședința la Debrovica, în nordul Serbiei, formațiune formată din 2.700 prizonieri români;
- 2) KriegsgefangenenArbeiter-Batallion nr. 4, dislocat la Üschüb, în Serbia, cu un efectiv de 1.769 prizonieri;
- 3) KriegsgefangenenArbeiter-Batallion nr. 73, dislocat la Veles, în Macedonia, cu un efectiv de 3.320 prizonieri;
- 4) KriegsgefangenenArbeiter-Batallion nr. 81, dislocat la Niš, în Serbia, cu un efectiv de 868 prizonieri;
- 5) Bergarbeiter-Batallion nr. 4, cu reședința la Semendria, în Serbia, cu un efectiv de 2.000 prizonieri;

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 147.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 158.

6) KriegsgefangenenArbeiter-Batallion A și B de M.E.D. 7, cu reședința la Veles, în Macedonia, mutat apoi la Niș, în Serbia, cu un efectiv de 2.000 prizonieri.

Aceste formațiuni de muncă, asupra cărora germanii au urmărit să păstreze deplin secret, au avut cele mai mari pierderi, deoarece prizonierii au fost întrebuințați la cele mai oribile munci, pe linia frontului, lipsiți de hrană și echipament, astfel că au pierit de epuizare. Însă, în documentele întocmite, germanii au trecut în mod stereotip „allgemeine Erschöpfung”.

De la 1 ianuarie 1917 până la începutul lunii aprilie 1917 s-au înregistrat nu mai puțin de 250 de decese numai într-un singur detașament, anume Kriegsgefangenen Arbeiter-Batallion A, o dovadă în plus asupra mortalității excesive din aceste batalioane¹⁹.

Cu aceste informații, autoritățile de la București sperau să înlesnească în mod esențial investigațiile ofițerilor români din Iugoslavia, fiind o dovadă a voinței „inebranlabilă” de a se lămuri în mod precis soarta și a ultimului ostaș român care a avut nenorocirea de a cădea în mâna inamicului²⁰.

Într-un raport datat 3 ianuarie 1920 (st. n.) adresat Serviciului Personal din Ministerul Apărării Naționale, locotenentul Gheorghe Rădulescu a prezentat activitatea depusă de către Misiunea militară română pentru repatrierea prizonierilor din Iugoslavia. Misiune care a sosit la Belgrad ca urmare a telegramei urgente expediate de către Constantin Langa-Rășcanu, ministrul României în capitala statului vecin, prin care trăgea un semnal de alarmă cum că prizonierii români din Jugo-Slavia erau maltratați²¹.

Șeful *Misiunii* a fost maiorul Mihail Racoviță. După puțin timp, celor doi li s-a alăturat și căpitanul Petre Căltun.

Imediat ce *Misiunea* a ajuns la Belgrad, maiorul Racoviță a inițiat discuții cu autoritățile competente, care au declarat că în Serbia nu mai exista prizonieri români, deoarece toți fuseseră repatriați chiar de către guvernul sârb încă de la întoarcerea în patrie.

Răspunsul nu a mulțumit așteptările ofițerilor români, așa că au intrat în contact cu toate misiunile militare străine din Belgrad, de la care au căpătat informații îndeajuns de precise, mai cu seamă de la misiunea greacă și cea italiană. Plecând de la informațiile primite, pe proprie răspundere, deoarece guvernul sârb refuza în mod formal să le acorde autorizații în acest sens, ofițerii români s-au pornit să viziteze lagărele de concentrare ale prizonierilor români.

Vizitând lagărele de la Semedria*, Volos**, Niș*** și Úsküb****, ofițerii români aveau să se convingă de faptul că acolo încă se mai găseau prizonieri români, ce-i drept în număr mic.

Această situație i-a permis pe maiorului Racoviță să facă o întâmpinare către autoritățile sârbe, care în urma tratatelor s-au arătat dispuse să adune toți prizonierii la Zemun de unde să-i predea pentru repatriere.

Concomitent, pentru a găsi și prizonierii împrăștiați de soartă pe întinsul țării și astfel rătașiți prin Iugoslavia, ofițerii români au plătit un anunț, publicat timp de zece zile în cele mai mari patru ziare, în care își făcea cunoscută prezența la Belgrad și misiunea de a repatria pe toți cetățenii României Mari, foști prizonieri.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, f. 158v.

²¹ *Ibidem*, f. 53.

Rezultatul a fost peste așteptări, pe adresa Misiunii române sosind scrisori de la prizonieri, ale căror prețioase informații au permis ofițerilor români să inițieze demersurile necesare, salvându-i din captivitate.

Din nefericire, nu același lucru se putea raporta despre identificarea mormintelor prizonierilor români pieriți în captivitate, mai cu seamă pentru faptul că autoritățile sârbe au refuzat consecvent să elibereze autorizația care ar fi deschis calea acestei triste căutări.

La 23 ianuarie 1920, din Belgrad, căpitanul Călțun a raportat că a revenit cu solicitarea către autoritățile sârbe pentru a primi autorizația să viziteze cimitirele și fostele lagăre de prizonieri²².

Răspunsul a fost că misiunea română nu poate primi autorizația solicitată, fără să se motiveze în vreun fel. Însă, autoritățile sârbe au promis că datele solicitate aveau să fie puse la dispoziție, iar vizitarea cimitirelor pentru identificarea mormintelor avea să se facă în primăvara aceluiași an, 1920.

Amânarea punerii la dispoziție a datelor referitoare la prizonierii români din k.u.k., cât și promisiunea că autoritățile române aveau să primească acele informații, au trezit o reală suspiciune. Astfel, căpitanul Călțun raporta Ministerului de Război la București că asemenea angajament devenea de-a dreptul dubios, deoarece chiar din afirmațiile colonelului Kalafatovici, director de birou în Marele Cartier General, prizonierii de război capturați între anii 1914-1915 au murit de foame, de boli sau de oboseală în timpul retragerii și acolo unde piereau, acolo rămâneau neîngropați, sau în cel mai fericit caz îi îngropau în gropi comune cu militarii sârbi, fără a avea timp să le li se facă morminte individuale, cruci cu inscripții, sau măcar să li se marcheze locul în vreun fel.

Într-adevăr, exista posibilitatea să se reconstituie situația după actele de deces, însă asemenea documente s-au încheiat numai pentru prizonierii organizați în formațiuni. Însă, aceste documente au fost duse cu arhivele în Corfu și de acolo în Franța, de unde nu au mai adus decât o parte din ele, căci cele mai multe s-au pierdut.

Așa s-a ajuns în situația de a nu se consemna nimic, de a nu se încheia nici un act de deces pentru prizonierii care participau la transportul diverselor provizii, aflați numai sub paza soldaților.

Mai mult decât atât, indiferent de naționalitate, în actele de deces prizonierii au fost înscrși cu nume sârbești, astfel că era foarte greu descifrarea și identificarea în timp scurt a tuturor numelor de prizonieri și a localităților de baștină, care după Marea Unire se găseau pe teritoriul României Mari.

Ofițerii misiunii militare române au conștientizat complexitatea și dimensiunea efortului pe care autoritățile de la Belgrad trebuia să-l depună, astfel că s-au oferit să angajeze studenți sârbi care să caute și să identifice prizonierii români decedați în cartoteca Comandamentului lagărelor de prizonieri. După cum ne putem aștepta, propunerea a fost declinată de autoritățile sârbe.

După multe și insistente intervenții, autoritățile sârbe au răspuns că pe lângă prizonierii de origine română din fosta armată austro-ungară, în Serbia s-au mai aflat ca prizonieri și militari români capturați de imperiali, aduși de către trupele de ocupație între 1916-1917 și organizați în batalioane de lucru.

²² *Ibidem*, f. 41.

Descălcirea situației acestor nefericiți era și mai complicată, deoarece autoritățile sârbe nu aveau nicio evidență, datele lipsind cu desăvârșire, căci în 1918, austriecii și germanii s-au retras luând nu numai prizonierii, ci și arhiva.

Din informațiile căpătate în teren, ofițerii români au concluzionat că numărul acestor prizonieri a fost foarte mare, victimele din rândul lor fiind pe măsură.

Acestea fiind datele chestiunii și în condițiile în care autoritățile sârbe nu aveau de gând să emită autorizație, căpitanul Călțun și-a asumat întreaga răspundere asupra consecințelor și însoțit de locotenentul Rădulescu, a plecat pentru a executa ordinul Ministerului de Război de la București, care pentru el „era hotărâtor” – după cum arăta în raport²³.

Prima oprire a fost la Smedria, unde s-au prezentat autorităților locale, de la care au primit tot sprijinul pentru a afla de soarta prizonierilor ce fuseseră închiși acolo²⁴.

De mare ajutor au fost preotul orașului, câțiva localnici și patru români, foști prizonieri în localitate și care aleseseră să rămână de bună voie în Smedria. De la aceștia, cei doi ofițeri români au putut afla că numărul prizonierilor români aduși de trupele de ocupație în anii 1916-1917 a fost mare. Numai în lagărul cunoscut cu numele Citadela au fost închiși aproape 6.000 de prizonieri, de unde erau trimiși pe frontul din Macedonia, în echipe de 500-600 oameni pentru a lucra la tranșee.

Cum pe front erau crunt exploatați, foarte mulți dintre prizonieri se îmbolnăveau, astfel că după o lună, maxim două erau înapoiți lagărului Citadela, unde lipsiți de hrană și adăpost, se stingeau zilnic între 30 și 60 de oameni.

Dintr-un calcul făcut rapid, căpitanul Călțun a concluzionat că la Citadela, numai în cursul lunii ianuarie 1917 au pierit zilnic aproape 2.600 de prizonieri, pentru ca până în primăvară să se prăpădească cam 4.500 de oameni.

Din lagăr, decedații erau transportați în cimitirul local. Aici, „din ordin, în chip cu totul barbar” – după s-a exprimat căpitanul Călțun, s-a săpat un șanț de câțiva metri adâncime, unde zilnic erau aruncați morții aduși din lagăr. Așa se explică de ce pe o suprafață de 80-100 metri se găseau îngropați 4.500 de nefericiți, fără să se fi marcat cu vreun semn, fără să aibă vreo inscripție, decât brazdele de pământ și niște cruciulițe mici de tot. Asta spre deosebire de mormintele militarilor de ocupație, austrieci și germani, însemnate corespunzător.

Una dintre echipele care îngropau morții a fost pusă sub conducerea lui Hermann Lehrer, din Galați, care era tălmaci. O altă echipă, a fost pusă sub conducerea lui Iosef Segall, la rândul său tălmaci.

Cei doi tălmaci aveau carnete ținute la curent, unde scriau toți morții înhumați în groapa comună și la o adică, chestionați ar fi putut să ofere informații prețioase.

Însă șeful tălmacilor a fost Wexler Sigmund, fost militar din Regimentul 40 infanterie, care la rândul său putea să dea informații despre numărul prizonierilor.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, f. 41v.

În tot cimitirul s-au găsit numai trei morminte separate ale românilor. Prizonierii români au fost îngropați separat în acele morminte din ordinul doctorului Holtzman, medicul șef al lagărului.

De la Semedria, cei doi ofițeri români au plecat mai departe cu ținta de a vizita Dubrovitză și Costolatz, unde ajunși au avut plăcuta surpriză să constate că și aici autoritățile locale le-au acordat tot concursul.

Ajunși la Dubrovitză, ei s-au prezentat la primarul satului, după care, împreună și cu alți localnici, dintre cei care rămăseseră pe loc în timpul ocupației, au vizitat lagărul unde fuseseră internați 8.000 de prizonieri, dintre care aproape 300 fuseseră români, diferența reprezentând-o rușii și italienii.

Prizonierii aceluia lagăr munciseră la încărcatul și descărcatul cărbunelui la Costolatz și Dubrovitză. Din spusele localnicilor, tratamentul aplicat prizonierilor nu fusese prea rău. Bolnavii erau mutați la Semedria. Asta explică de ce nu au fost decât patru morți în Dubrovitză, dintre care trei îngropați în cimitirul satului, unde aveau mormintele bine întreținute, iar crucile inscripționate. Cel de-al patrulea răposat era înmormântat pe malul Dunării, în locul unde fusese împușcat de o santinelă germană când încercase să fugă. Mormântul acestui prizonier nu era marcat, localnicii necunoscându-i numele.

Ajunși a doua zi la Costolatz, nu au găsit nici un decedat, singura explicație fiind faptul că cei bolnavii erau evacuați fie la Semedria, fie la Pojarevatș*.

Întorcându-se la Dubrovitză pentru a lua vaporul pentru Belgrad, cei doi ofițeri au fost opriți de un funcționar al Prefecturii din Pojarevatș, care le-a cerut să se legitimeze. S-au prezentat cu actele pe care le aveau asupra lor, expunând scopul prezenței lor în zonă. Cum autorizație de a părăsi Belgradul nu aveau, respectivul funcționar a încheiat un proces-verbal, spunându-le că sunt liberi să călătorească spre Belgrad²⁵.

Ajunși pe vapor, un căpitan sârb le-a cerut să se legitimeze și să-și prezinte scopul pentru care călătoreau în zonă. După ce au arătat legitimațiile, au răspuns că scopul lor era de găsi și de a vedea mormintele prizonierilor români pieriți acolo.

Căpitanul le-a spus că legitimațiile pe care le dețineau nu le dădea dreptul să circule în acele localități, așa că a primit ordin să-i însoțească la Pojarevatș.

Căpitanul Căltun și locotenentul Rădulescu au protestat, afirmând că dacă are ordin de la superiori să-i controleze, găsindu-i fără permis de liberă trecere, bine ar fi să-i acompanieze până la Belgrad, unde aveau să aranjeze întreaga chestiune.

Pe un ton imperativ, căpitanul le-a răspuns că nu aveau ce să caute acolo, urmând să fie conduși de un soldat până la Semedria, unde aveau să fie debarcați.

Cum însă căpitanul nu le prezentase nici un ordin superior pentru a fi legitimați și debarcați la Semedria, cei doi ofițeri români și-au continuat drumul până la Belgrad, unde au adus cazul în atenția domnului Langa-Rășcanu, ministrul al României în capitala statului vecin. Ministrul României la Belgrad fusese pus în temă cu cele întâmplate și de către autoritățile sârbe, care îl rugaseră să pună în vedere celor doi ofițeri că urma să aibă neplăceri și mai

²⁵ *Ibidem*, f. 42.

mari dacă aveau să mai călătorească fără permisiune specială. Permisune care le-a fost cu desăvârșire refuzată.

În acest context, celor doi ofițeri nu le-a mai rămas decât să ceară permisiunea de a se întoarce în țară, cu atât mai mult cu cât misiunea lor trebuia să se încheie la sfârșitul lunii ianuarie 1920²⁶.

²⁶ *Ibidem.*

Documente de arhivă despre un monument al Ostaşului Român la Târgu-Mureş

Milandolina - Beatrice DOBOZI*

Documents d'archive relativement à un monument du Soldat Roumain à Târgu-Mureş

Résumé

Dans cet article, l'auteur présente une série de documents d'archive, quelques-uns inédits, qui contient des informations au sujet d'un monument qu'aujourd'hui n'existe plus. Ce monument a été inauguré en 1923 à Târgu-Mureş. À la fin d'article, sont publiés des images de les plus importants d'entre ces documents.

Mots-clé: Târgu-Mureş, monument, document d'archive

Ținem să menționăm de la început că o parte dintre documentele și imaginile care fac obiectul de interes al prezentului demers istoric au fost prezentate în prestigiosul periodic *Marisia* pe anul 2009, sub semnătura d-lui dr. Virgil Pană.¹ Am considerat necesar, acum la distanță de numai un an și ceva de centenarul Marii Uniri, un remember al acestor mărturii-document și al altora, mai puțin sau deloc știute, despre un simbol al patrimoniului arhitectonic târgumureșean dispărut, care, în opinia noastră, ar trebui, ar merita readus la „viață” ca dovadă că suntem demni de înaintașii noștri.

Momentul istoric de la 1 Decembrie 1918 a avut în societatea românească ecouri de nestins. Acestea s-au materializat în studii, cărți, manifestări publice la ceas aniversar, dar și prin monumente durate în piatră, oțel și granit. Reîntregirea țării, împlinirea visului României Mari a fost precedată de cunoscuta conflagrație mondială în care regatul român a intrat la sfârșitul verii anului 1916, după doi ani de tatonări și neutralitate. Alăturarea regalității și factorilor de decizie ai României la Antantă a însemnat intrarea propriu-zisă a armatei române în focul luptelor. Genuri diverse de mărturii (documentația Marelui Stat Major, jurnale de război, memorialistica olografă sau fotografică etc.) demonstrează implicarea a sute de mii de soldați, ofițeri, generali români în campaniile militare din 1916-1918, mulți dintre ei făcând sacrificiul suprem – dăruirea propriei vieți – pentru ca urmașii lor, inclusiv noi cei de astăzi, să trăiască într-o „Românie dodoloață” cum spunea inegalabilul Lucian Blaga.

În anii care au urmat Marii Uniri, neuitarea sufletelor românești, ridicate la cer sub ploaia de gloanțe inamice, a devenit un deziderat din care s-au născut opere de artă (picturi, sculpturi, țesături etc.) dedicate reamintirii eterne pentru orice privitor. Asumarea acestui gen de memorie s-a concretizat și la Tg-Mureş printr-un monument închinat celor ce nu s-au mai întors de pe fronturile primului război de anvergură planetară. Acesta a fost inițiat și inaugurat în același an – 1923. Povestea acestui simbol de for public se regăsește în filele

*Doctor în istorie, arhivist la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale-Mureş; e-mail beatricedoboz@gmail.com

¹Virgil Pană, „O statuie care nu mai există. Monumentul Soldatului Român din Târgu-Mureş”, în *Marisia*, XXIX, 2009, p. 345-354.

unui dosar voluminos al fondului arhivistic „Primăria Târgu-Mureș”, conservat în arhivele din Târgu-Mureș.² Rolul de ctitor ideatic l-a jucat tânărul Emil Aurel Dandea³, de curând numit primar al urbei de reședință a județului Mureș-Turda.

La scurt timp după depunerea primului jurământ ca primar⁴, declanșează acțiunea „ridicarea monumentului”. La 12 ianuarie 1923⁵ semnează o invitație purtând sigiliul Primăriei, adresată tuturor celor interesați, inclusiv „dame”, la „Adunarea Generală pentru începerea unei acțiuni sociale cu scopul de a ridica în Târgu-Mureș un monument «Soldatului Român»”. Adunarea urma să aibă loc la sediul Primăriei în data de 21 ianuarie. Invitația preciza și ordinea de zi care avea 5 puncte, între care „Fixarea normelor acțiunii (Statutele)” și „Alegerea comitetului și președintelui”. În final se apela la „sentimentul Dvoastră patriotic” pentru participare. Apelul primarului nu a rămas fără răspuns, având ecou în întreg județul, după cum o demonstrează lista celor prezenți la adunare în ziua sus menționată.⁶ Este vorba de 133 de nume, personalități locale⁷, cărora s-au alăturat elite din localități mai apropiate sau mai îndepărtate de Târgu-Mureș (profesori, magistrați, preoți)⁸.

Cele discutate și decise în adunare au fost consemnate într-un proces verbal.⁹ A fost ales Comitetul însărcinat cu desfășurarea activităților directe ce priveau viitorul monument. Președinte al acestuia a fost ales col. Șerbescu, comandantul diviziei XX Infanterie Tg-Mureș. S-au făcut propuneri de instituire a unor taxe speciale care să se constituie în fonduri destinate „Soldatului Român”.¹⁰

Statutul aprobat în aceeași adunare din 21 ianuarie poartă titlul „Statutul organizației sociale pentru ridicarea unui monument în Târgu-Mureș”¹¹. Având 5 articole, documentul precizează de la început scopul asocierii: „...ridicarea unui monument în Târgu-Mureș «Soldatului Român»”. Existența acestei organizații era stabilită „până la realizarea scopului”.¹² Se urmărea organizarea de comitete locale în tot județul (art. 2). Organele asociației erau adunarea generală și comitetul (art. 3). Comitetul format din 4 membri aleși avea ca atribuție principală administrarea fondurilor strânse și destinate exclusiv „spre

²Adresez mulțumiri fostului director al instituției Arhivelor mureșene, d-lui prof. dr. Liviu Boar, care mi-a semnalat existența acestor documente.

³Fundația Culturală „Vasile Netea” i-a dedicat nr. 3 al colecției „Caiete mureșene”, contribuțiile autorilor creionând multiplele fațete ale personalității lui E. A. Dandea: om politic, om al cetății, om de cultură etc.; v. *Un om pentru Târgu-Mureș – EMIL A. DANDEA*, Târgu-Mureș, 1995 (în continuare *Emil A. Dandea*).

⁴Dandea a condus destinele orașului Târgu-Mureș în două rânduri: 1922-1926 și 1934-1937; v. *Emil A. Dandea*, p. 19.

⁵Arhivele Naționale Mureș (în continuare SJAN Mureș), fond „Primăria municipiului Târgu-Mureș – Acte culturale” (în continuare „Primăria Tg-M. Acte culturale”), dos. 7, f. 295.

⁶Idem, f.125-126.

⁷Profesor Nicolae Sulică, Ioan Boca, director de școală, dna M. Georgescu, director Liceul „Unirea”, dr. Pop, președintele Curții de Apel etc.

⁸Branea, preot în Petelea, Vasile Duma, protopop ortodox de Reghin, Ariton Popa, protopop greco-catolic de Reghin, Victor Mera, farmacist în Reghin, văduvele cunoscuților reghineni Marinovici și dr. Ceușan, Ion Sălăjan, preot în Idicel Sat, Pavel Suciu, preot în Deda, Gh. Maier și Gavril Maier, preoți în Toplița, V. Gliga, preot în Ibănești etc.

⁹A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 113.

¹⁰S-a propus o taxă suplimentară la biletele de cinematograf; cunoscutul om de cultură plurivalent Aurel Filimon a recomandat să se pună o taxă și la biletele vândute la baia de vară.

¹¹A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 117-118.

¹²Ibidem, art. 1.

scopul ridicării monumentului și lucrările premergătoare necesare.” (art. 5). Regulamentul a primit girul prefecturii orașului Târgu-Mureș la 8 februarie.¹³

La două zile după adunarea generală, Consiliul orașului, întrunit în ședință, ia la cunoștință „cu vie satisfacție” despre inițiativa primarului de ridicare a monumentului, o aprobă „cu unanimitate” și promite „tot concursul moral și material”.¹⁴ Semnează „Dandea m.p.”

În data de 9 februarie este lansat public un „Apel” al comitetului pentru ridicarea monumentului „Soldatului Român”¹⁵ adresat tuturor, solicitându-se contribuții financiare. Se spune, printre altele, „...Din prisosul bogaților și din obolul săracilor trebuie să se înalțe acel monument care va fi dovada tăriei conștiinței, a datoriei și a solidarității naționale...” Sub formă tipărită, apelul a fost semnat de președinții de onoare¹⁶ și înalte autorități locale¹⁷ și era însoțit de liste pentru consemnarea nominală a donatorilor și suma aferentă fiecăruia. O astfel de listă demonstrează ecoul larg al apelului, regăsindu-se nume de locuitori din Răstolița, Ceușu de Câmpie, Reghin, Filpișu Mare, Band Toplița, Ernei, Ungheni etc.¹⁸

Două alte înscrisuri, anonime și nedatate, dar plasate prin conținut în aceeași perioadă de început al demersurilor pentru monument, merită menționate. Este vorba de o listă cu „directive de acțiune”, respectiv propuneri a căror aplicare putea potența atingerea scopului organizației.¹⁹ Sunt consemnate diverse modalități de obținere a fondurilor necesare pentru viitoarea statuie.²⁰

Banii s-au adunat peste vară prin intermediul colectorilor care s-au deplasat în oraș sau în localități din județ. Amploarea spațială a acestei acțiuni de colectare este demonstrată de listele de subscripție. Pe o astfel de listă găsim 145 de nume din Târgu-Mureș și județ, totalul sumei fiind de 9547 lei.²¹ În Reghinul săsesc s-au adunat 860 lei.²² Persoanelor fizice li s-au adăugat cele juridice: comandamentul diviziei XX din Târgu - Mureș (12.073,55 lei)²³, Banca Națională – Sucursala Târgu-Mureș (1000 lei)²⁴, Banca Românească – Sucursala Târgu-Mureș (5000 lei)²⁵, Camera de Comerț și Industrie Târgu-

¹³ A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 153 („se aprobă Statutele și procesul verbal de constituire a comitetului pentru monument”).

¹⁴ Ibidem, f. 6..

¹⁵ Ibidem, f. 92.

¹⁶ Mitropolitul primat Miron Cristea, miniștri de interne, de război, respectiv de arte și culte.

¹⁷ Generalul comandant al diviziei XX, prefectul orașului și județului Mureș-Turda, primarul orașului, subprefectul județului etc., toți membri ai comitetului.

¹⁸ A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 92v.

¹⁹ Ibidem, f. 161; propunerile sunt în număr de șase: obținerea acordului ministrului de război de a patrona organizația; obținerea unui vagon de alamă pentru monument de la aceeași autoritate centrală; organizarea de reprezentații, festivaluri etc. și recomandarea răscumpărării cheltuielilor „improductive” de către persoane fizice sau juridice; colectă intensivă în întreg județul; solicitarea de ajutoare de la ministere și societăți culturale; propagandă intensă prin presă.

²⁰ Ibidem, f. 153v; liste de subscripție în toate prefecturile din țară și la autoritățile din județ și organizarea de festivaluri și petreceri cu intrare în Târgu-Mureș, Reghin, Toplița, Sovata, Band etc.; donații: apeluri prin presă; apeluri adresate instituțiilor bancare, fabricilor etc.

²¹ Ibidem, f. 194-195.

²² Ibidem, f. 197.

²³ Ibidem, f. 200.

²⁴ Ibidem, f. 205.

²⁵ Ibidem, f. 206.

Mureș (700 lei)²⁶, Direcția Regională Cluj a Regiei Monopolului de Stat (2235 lei)²⁷. Cea mai mare sumă donată (pentru care s-a păstrat dovada documentară) a fost de 10.000 lei, actul de binefacere aparținând Băncii Marmorosch.²⁸ Mai amintim în context și anunțul făcut de Reuniunea Meseriașilor Români din Târgu-Mureș, potrivit căruia donează pentru viitorul monument 1% din suma totală obținută prin lucrări primite de la Stat și privat.²⁹ Acțiunea nu a fost lipsită de evenimente mai puțin plăcute. Prim-comisarul Francisc Schuller, aflat în deplasare la Sovata, a pierdut lista cu donațiile primite, dar a predat cei 1315 lei strânși pe parcursul traseului.³⁰

În strângerea de fonduri s-au implicat și membrii cercului studentesc „Câmpia și Mureșul superior”. Aceștia preconizau organizarea unui festival la palatul cultural din Târgu-Mureș, având ca invitați artiști de la Opera română din Cluj. Ziua festivalului era stabilită pentru 28 mai, cerându-se aprobare de la prefectul poliției.³¹ Există o listă a biletelor vândute din care rezultă un câștig net de 12.572 lei. Lista nu conține acțiunea pentru care au fost destinate biletele și nici data, dar presupunem că este vorba de acțiunea culturală amintită.³²

Toamna anului 1923 a venit însoțită de intensificarea activităților legate de monument. Comitetul pentru ridicarea monumentului, întrunit în ședință în 5 septembrie, a decis ca „Soldatul Român” să fie înălțat încă în lunile octombrie și noiembrie pentru ca în 2 decembrie să aibă loc inaugurarea, „cu ocaziunea aniversării al 5-lea an de la intrarea armatei române în Târgu-Mureș”.³³ Acest text contrazice aserțiunea lui Virgiliu Z. Teodorescu: „Deși lucrarea fusese adusă și montată, din varii motivații se întârzia dezvelirea, situație care a provocat promptă reacție a opiniei publice românești, revendicându-se operativă organizare a solemnității.”³⁴ Nu cunoaștem sursa acestei informații, însă, cu certitudine, documentele accesate de noi nu o confirmă.

Comitetul făcea apel ca sumele colectate să-i fie virate „urgent” de colectorii, împreună cu Apelul primit și listele de subscripție. Adresa Comitetului purta semnătura președintelui său, gen. C. Șerbescu, comandantul Diviziei XX.³⁵

Primarul Dandea s-a aflat în corespondență cu cel ales a realiza statuia – sculptorul bucureștean Ioan Schmidt.³⁶ O scrisoare a acestuia, datată 14 septembrie 1923, comunica oferta sa: înălțimea statuii de 2,30 m., dimensiunea

²⁶Ibidem, f. 189.

²⁷Ibidem, f. 193.

²⁸Ibidem, f. 230.

²⁹Ibidem, f. 212.

³⁰Ibidem, f. 272.

³¹A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 214.

³²Ibidem, f. 292

³³Ibidem, f. 266.

³⁴Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumentele de for public din centrele orașelor. Studiu de caz: creațiile sculptorului Ioan Schmidt-Faur* (www.monumentul.ro/pdfs/Virgiliu%20Teodorescu.pdf accesat 02.10.2016), p. 467.

³⁵A.N. Mureș, fond „Primăria Tg-M. Acte culturale”, dos. 7, f. 266.

³⁶De origine cehă, născut în orașul Znain, în 1883. A fost cunoscut sub numele întreg de Johann(Ion) Schmidt-Faur, fiind profesor, pe rând la Tg-Jiu, apoi la București. În Târgu-Mureș a ridicat cel puțin trei monumente: „Soldatul Român”, „Lupoaica” și bustul lui Al. Papiu-Ilarian, existentă și astăzi în fața prestigiosului colegiu; cf. *Idem*; v. și <http://www.florijianu.ddt.ro/index.php/sculptori-celebri/Ion-Schmidt-Faur-1883---1934> accesat 02.10.2016.

vulturului de 2,20 m. măsurati între vârfurile aripilor. Prețul cerut era de 100.000 lei, achitați în două rate, termenul de execuție fiind de 20 noiembrie.³⁷ O telegramă semnată de Dandea confirmă oferta artistului promițând că „...epistola urmează”.³⁸ Ciorna unei alte telegrame cu același destinatar conține o cerință fermă: „În gura vulturului de pe statuă (sic!) să puneți crucea românească”.³⁹

Se pare că discuții epistolare pe tema monumentului se purtasera și anterior, cum rezultă din protocolul de ședință al Consiliului orașului, din 4 septembrie. Primarul îi anunța pe cei prezenți că se primise schița monumentului de la sculptorul care se oferise să realizeze lucrarea pentru suma de 90.000 lei. Nu s-au păstrat aceste documente și nici altele care să explice ridicarea ulterioară a prețului. În cadrul aceleiași ședințe, Dandea propune ca pentru obținerea bronzului necesar să se dea la schimb muzeului din București, alte două statui din oraș ce fuseseră demontate.⁴⁰

În atenția autorităților locale, problema statuii revine la 9 noiembrie 1923. În cadrul ședinței nr. LXXI, în prezența a patru membri ai magistratului orașului, primarul Emil Dandea anunță că s-a aprobat transportul gratuit al monumentului.⁴¹ Aprobarea scrisă a fost dată de Direcțiunea specială a Serviciului Comercial din Direcțiunea Generală a Căilor Ferate Române, la 2 noiembrie 1923. În aceasta se menționează că s-a dat ordin tuturor „stațiunilor” (a se înțelege gările) de pe traseul București-Târgu-Mureș să nu se „perceapă nici o taxă”.⁴² Aceste date confirmă că sculptorul Schmidt și-a respectat angajamentul, chiar devansând termenul de încheiere a lucrării.

Consiliul orașului a venit în sprijinul comitetului pentru monument și prin decizia de a-i preda soclul fostei statui „Petöfi”, „fiind lucru cert că acela s-a ridicat din bani publici”.⁴³

Spre bucuria noastră s-a păstrat și textul ales de primăria Târgu-Mureș pentru a fi trecut pe o placă atașată viitorului monument: „Ostașului Român – poporul recunoscător”.⁴⁴

Dorința târgumureșenilor de a-i omagia simbolic pe cei ce au luptat și s-au sacrificat pe fronturile de luptă a avut reverberații și concretizări financiare în mediul comunităților rurale. Reprezentanțele unora dintre acestea s-au întrunit în ședințe extraordinare pentru a decide donarea unor sume de bani pentru „Soldatul român”. Sunt documentate astfel de hotărâri luate la Deda (200 lei), Pietriș (100 lei), Morăreni (100 lei), Săcalul de Pădure (50 lei), Brâncovenești (50 lei), Idicel (50 lei).⁴⁵

Nici desfășurarea evenimentelor din ziua stabilită pentru inaugurare nu a fost lăsată la voia întâmplării. În 15 noiembrie a avut loc o consfătuire în vederea organizării ceremoniilor. Participanți au fost 17 persoane, toate

³⁷ A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 227a.

³⁸ Ibidem, f. 269.

³⁹ Ibidem, f. 268.

⁴⁰ A.N. Mureș, fond „Primăria Târgu-Mureș – Protocoale și registre Magistrat”, nr. 236, f. 75.

⁴¹ Idem, f. 85-85v.

⁴² Idem, fond „Primăria Tg-M. Acte culturale”, dos. 7, f. 270.

⁴³ Ibidem, f. 236.

⁴⁴ Ibidem, f. 238.

⁴⁵ Ibidem, f. 141-145, 265.

personalități de prim rang.⁴⁶ Directorul Liceului „Al. Papiu Ilarian” a fost însărcinat să ia măsurile necesare pentru „defilarea școalelor secundare”.⁴⁷ În 28 noiembrie au fost lansate invitațiile tipărite de „Primăria orașului municipal Târgu-Mureș” către invitații la dineul organizat în Sala de oglinzi a „Palatului Cultural...după Recepție”⁴⁸ în aceeași zi de 2 decembrie. În 30 noiembrie, prefectul orașului, V. Maior, primarul dr. E. A. Dandea și comandantul diviziei 20 Târgu-Mureș, generalul Constantin Șerbescu și-au pus semnătura pe un apel către cetățeni, prin care îi informau despre evenimentele ce urmau să aibă loc în oraș, dându-le instrucțiuni legate de comportamentul așteptat de la ei.⁴⁹

Ziua a început cu Te-Deum ținut în toate bisericile din oraș, indiferent de confesiune, personalități de prim rang aparținând acelor culte luând la cunoștință, prin semnătură, de obligația de a participa la ceremoniile religioase respective.⁵⁰ Prin grija funcționarilor Primăriei, mai precis a secretarului dr. Pântea, festivitatea a fost immortalizată fotografic. Au ajuns astfel la noi 3 fotografii în care pot fi admirate mulțimea de participanți, solemnitățile deosebite a momentului și personalitățile prezente, inclusiv generalul Gherescu, cel care condusese, în 1918, trupele române la intrarea în orașul nostru. Se mai remarcă prezența subsecretarului de stat, Gh. Tătărăscu, a episcopului Nicolae Ivan, a primarului Dandea și a președintelui Comitetului pentru ridicarea statuii, generalul Șerbescu și, nu în ultimul rând, a sculptorului Schmidt.⁵¹

Deși nu are legătură directă cu povestea monumentului nostru, documentul pe care îl prezentăm merită atenție, pentru că și el dă măsura mândriei înaintașilor noștri de a fi contemporani cu eroi adevărați. Este vorba de aceeași ședință a Consiliului orașului din 4 septembrie 1923. Primarul a propus și cei prezenți au hotărât ca în holul primăriei (actualul sediu al Instituției Prefectului) să fie instalată o placă memorială care să aniverseze cinci ani de la intrarea armatei române în Ardeal. La executarea lucrării se angaja sculptorul local Brassay, pentru suma de 5.000 lei.⁵² Textul final de pe această placă poate fi considerat o pagină din istoria orașului nostru. Între altele, au fost înscrise următoarele: „Așezatu-s-a această placă comemorativă...în amintirea împlinirii a cinci ani..., când a intrat în Tg. Mureș cel dintâi detașament din glorioasa armată română sub comanda colonelului Gherescu Anton cu regimentul Războieni No. 15, Bateria 1 din Regimentul 4 Artilerie și Escadronul 1 din Regimentul 6 Roșiori”.⁵³

Monumentul „Soldatul Român” a rămas la locul lui numai până la începutul lui septembrie 1940, când, potrivit lui Virgiliu Z. Teodorescu, a fost

⁴⁶Ibidem, f. 79; între acestea s-a numărat prefectul orașului, generalul Șerbescu, prefectul poliției, directorii de școli, procurorul general, protopopul Ștefan Russu etc.

⁴⁷Ibidem, f. 75.

⁴⁸Ibidem, f. 275.

⁴⁹Ibidem, f. 216; textul integral transcris poate fi lecturat în anexe, formatul documentului nu a permis reproducerea sa digitală.

⁵⁰Ibidem, f. 73; sunt enumerate bisericile ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică franciscană, minorită, evanghelică-lutherană, evanghelică-reformată, romano-catolică plebania, izraelită ortodoxă, izraelită status-quo și unitară.

⁵¹Ibidem, f. 298-300.

⁵²A.N. Mureș, fond „Primăria Târgu-Mureș – Protocoale și registre Magistrat”, nr. 236, f. 75-75v.

⁵³A.N. Mureș, fond „Primăria Tg. M. Acte culturale”, dos. 7, f. 238

evacuat.⁵⁴ Din păcate nu se precizează unde. Virgil Pană susține că în septembrie 1940 monumentul a fost demontat și transportat la Turda, fără a indica sursa acestei informații.⁵⁵ Chiar și așa, acum când ne mai desparte foarte puțin de aniversarea sutei de ani de la Marea Unire, poate fi un motiv de meditație pentru autorități și comunitatea orașului, și chiar a județului, aserțiunea aceluiași Virgiliu Z. Teodorescu cu referire la monumentele dispărute, care necesită cunoaștere, iar readucerea lor în „spațiul preconizat de înaintași este o cerință.”⁵⁶ Oare am reuși, dacă am încerca?!

⁵⁴Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumente – simbol al cinstitii – distruse prin intoleranță*, în „Marisia”, XXV/1996, p. 236.

⁵⁵Virgil Pană, st. citat, p. 349.

⁵⁶Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumentele de for public din centrele orașelor...*, p. 435.

CETĂȚENI,

Duminică la 2 Decembrie sărbătorim aniversarea alor 5 ani de la Unirea pe veci a Ardealului cu Patria Mamă și 5 ani de la intrarea triumfală a armatei române în orașul nostru. În cadrele acestei serbări va avea loc desvălirea monumentului „Ostașul Român” simbolul cel mai măreț al împlinirii datoriei și jertfei de sine.

Apelăm la dragostea de țară și loialitatea cunoscută a locuitorilor acestui oraș și-i rugăm să ia parte cu mic cu mare la această:

SERBARE NAȚIONALĂ

Arborati drapelul național, împodobiti-Vă casele, galantarele cu scoarțe și flori, iar seara la orele 7-9 iluminați ferestrele și galantarele Voastre, cu deosebire în piață și străzile principale.

Veți dovedi prin aceste, odată mai mult, dragostea și credința Voastră față de Tron și Patrie și Veți da serbării toată strălucirea cuvenită.

Programul serbării:

1) Ora 8.30 a.m. Te-Deum în bisericile tuturor confesiunilor; O delegație oficială (armată, autoritatea administrativă și școala) va lua parte la serviciul religios al fiecărei confesiuni.

2) La ora 10 va avea loc Te-Deum-ul oficial în piață în fața noului monument. Aici vor sosi în procesiune de la biserica ortodoxă clerul cu delegații tuturor autorităților bisericești, militare, civile, școlare și cetățenii. Locurile de așezare vor fi desemnate de un delegat al comandamentului garnizoanei și un delegat al poliției de stat.

3) După serviciul divin, va avea loc solemnitatea desvălirii monumentului „Ostașul Român”, și cuvântările.

Revista și defilarea delegațiilor, școalelor și armatei, în fața monumentului. Desvălirea va fi adusă la cunoștință populației prin 21 bubuituri de tun, când se vor trage clopotele de la toate bisericile din oraș timp de 3 minute.

4) După festivitatea de la monument se va face în vestibulul Primăriei inaugurarea plăcii comemorative, instalată cu acest prilej.

5) La ora 12, recepție la primărie, în sala festivă, unde șefii autorităților bisericești, militare și civile vor prezenta omagiile către M.M. L.L. Ținută de rigoare. (Haine negre, de preferință frac.)

6) La ora 5 p.m. conferință asupra însemnătății zilei, ținută de Dl. profesor Deputat Mândrescu urmată de un festival dat cu concursul Conservatorului orășănesc și a școalelor, ambele în sala mare de concert a Palatului Cultural.

Intrarea cu bilete distribuite de o comisiune Primăria camera 65 etaj I unde se dau toate informațiile.

7) Seara de la 7-8 muzica militară va cânta în piață, iar la 8 va avea loc retragerea cu torțe și muzica militară cu itinerarul: Divizia, B-dul Regina maria, P-ța Reg. Ferdinand pe lângă monument la Primărie. Târgu-Mureș, la 30 Novembrie 1923.

Prefect:

V. MAIOR s.s.

Primar:

Dr. E.A. DANDEA

General

CONSTANTIN ȘERBESCU

cdtul div. 20 și garniz. Târgu-Mureș

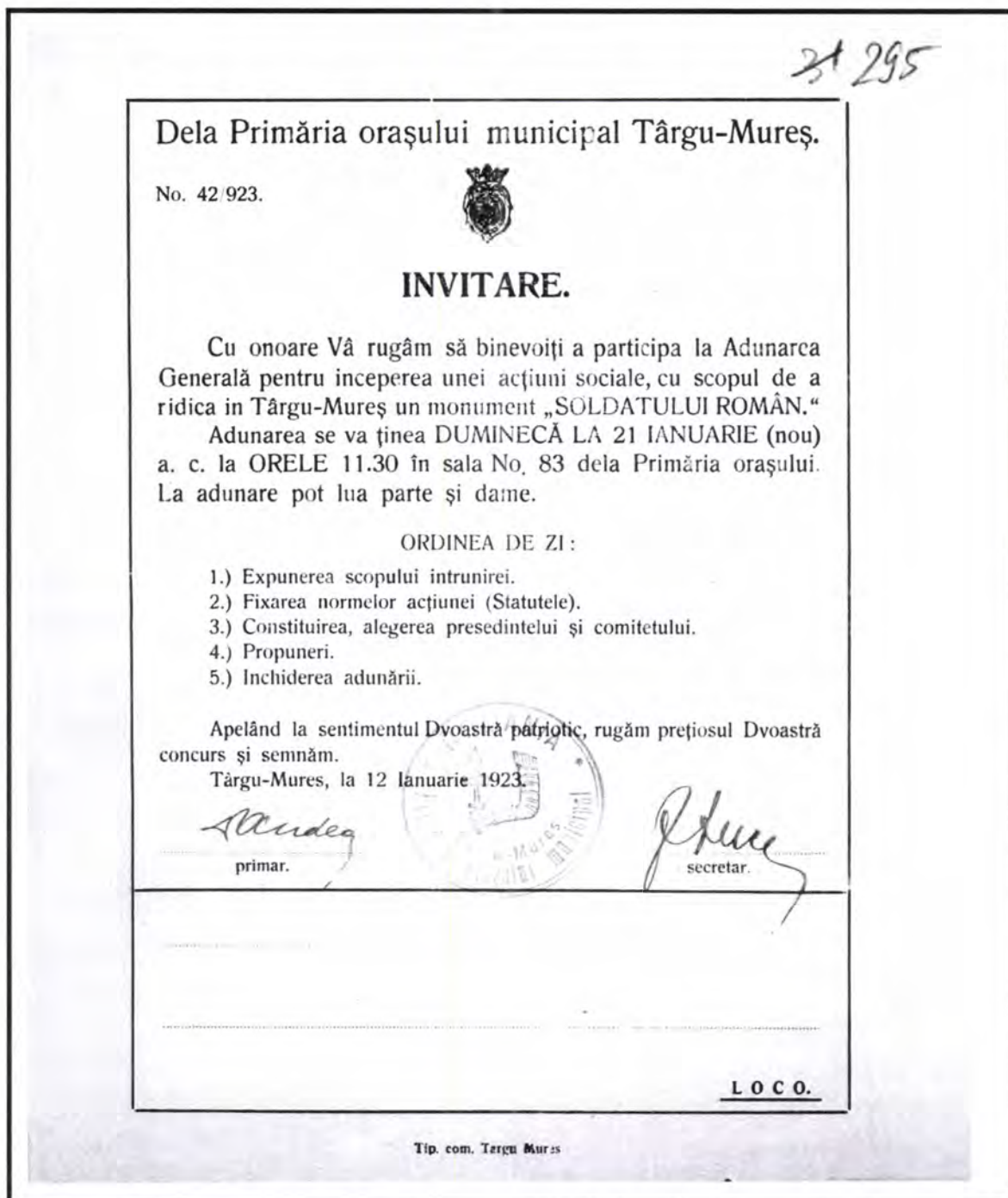

Fig.1. Invitație la Adunarea Generală pentru ridicarea monumentului „Soldatul Român”

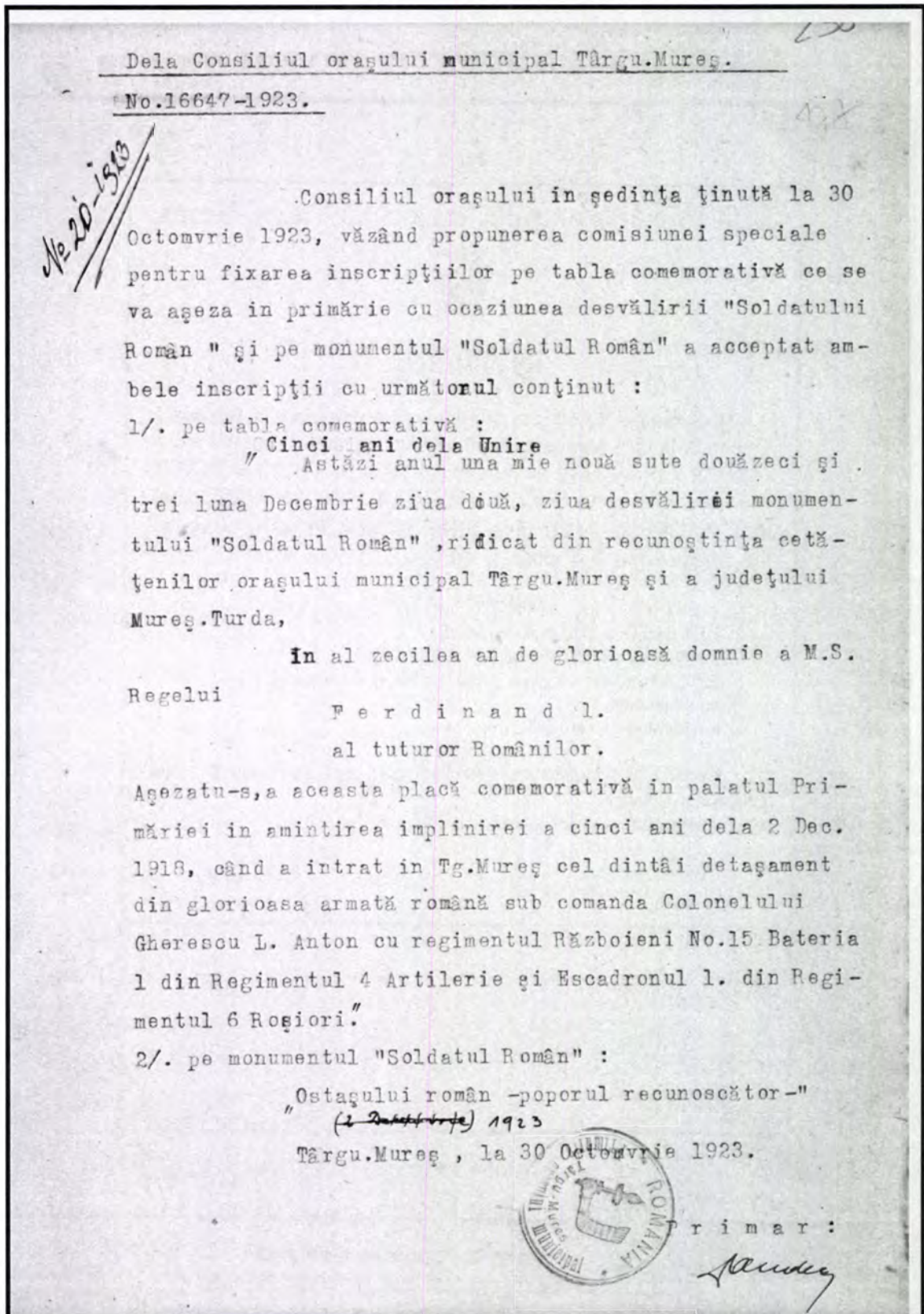

Fig. 2. Adresa Consiliului Oraşului privind stabilirea textelor pentru tabla comemorativă şi monument

Târgu-Mureș, Dezvelirea monumentului "Coloșul Român", împlinită la 2 Decembrie 1923, cu ocazia aniversării zilei 5. anul de la înălțarea armatei române în acest prag.

Fig. 3. Înainte de dezvelirea monumentului

Târgu-Mureș, Dezvelirea monumentului "Coloșul Român", împlinită la 2 Decembrie 1923, cu ocazia aniversării zilei 5. anul de la înălțarea armatei române în acest prag.

Fig. 4 . După dezvelire

Fig.5. Oficialități participante: 1. primarul dr. E. A Dandea; 2. Gheorghe Tătărăscu, subsecretar de stat; 3. general A.L. Gherescu, comandantul trupelor care au intrat în Tg. Mureș; 4. general C. Șerbescu, comandantul Div. 20, președintele comitetului pentru ridicarea statuii; 5. episcopul N. Ivan; 6. Protopop Șt. Russu, senator; 7. V.G. Maior, prefect; 8. președintele Curții de Apel, R. Popp; 9. procurorul general Gh. Drăghicescu; 10. sculptorul Schmidt, autorul monumentului

Fig. 6. Invitație oficială a primarului E. A. Dandea la dineul din 2 decembrie 1923, prilejuit de dezvelirea monumentului

Contribuții documentare referitoare la activitatea Protopopiatului Ortodox Oituz (1921-1925)

Ioan LĂCĂTUȘU*, Ciprian HUGIANU*

Documentary contributions regarding the activity of "Oituz" Deanery

Abstract

One of the most important archive funds in the documents kept at The Ecclesiastical Documentation Center "Metropolitan Nicolae Colan" – Sf. Gheorghe is Orthodox Deanery "Oituz" Fund, deanery based in Targu Secuiesc. Most of the documents have been recovered from Orthodox and Greek Catholic parishes of the Tg. Secuiesc basin by the priest and archivist - Ioan Rafiroiu.

Meanwhile, by acquiring successive documents from Orthodox Parish Tg. Secuiesc in the years 2016 and 2017 we are able to introduce in the public circuit, at first, the content of documents which led to the establishment of "Oituz" Deanery and, in the second, annual reports on the pastoral, missionary, cultural, social activity, presented in the "protopresbiteriane councils" in the period 1922-1924.

In the near future a book will be published containing, on one hand, all these annual reports untill 1940 and on the other hand, the annexed and intermediate documents between them, composing an comprehensive view about the life of Romanians from this part of the country in the interwar period of time.

Key-words: Ioan Rafiroiu, Nicolae Colan, Târgu Secuiesc, the interwar period,

Unul din cele mai importante fonduri arhivistice aflate în Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (Arhiva CEDMNC) este Fondul Protopopiatului Ortodox „Oituz”, cu sediul la Târgu Secuiesc.¹ Majoritatea documentelor din fondul menționat au fost recuperate de la parohiile ortodoxe și de la cele greco-catolice, din zona orașului Tg. Secuiesc, de către preotul - arhivist Ioan Rafiroiu și predate arhivei CEDMNC de către preoții Nițu Ștefan și Ilie Vasile.² Din numeroasele documente referitoare la viața bisericească, culturală, socială, comunitară a românilor din Bazinul Târgu Secuiesc, în articolul de față, ne-am oprit asupra unor pagini din „Potocolul Protopresbiteriatului român gr. or. A Oituzului începând cu anul înființării 1921 – până la 12 iunie 1940 – 1959” și din „Registrul istoric al orașului Tg. Secuiesc și condica parohială a bis. ortod. Tg. Secuiesc”.

O primă valorificare a informațiilor conținute în aceste documente a fost realizată de arhivista Gabriela Vulpe de la Arhivele Naționale Galați, în articolul *Activitatea Protopopiatului Oituz în perioada 1921-1938 reflectată în protocoalele acestuia*.³ În articolul respectiv se menționează faptul că, în

*Sociolog dr., director al Centrului European de Studii Covasna-Harghita; e-mail: ioan.lacatusu@yahoo.com

* Inginer, inspector SSM și SU, Sfântu Gheorghe; email: ciprianhugianu@yahoo.com

¹ Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (Arhiva CEDMNC), *Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”*

² Ioan LĂCĂTUȘU, „Ioan I. Rafiroiu (1907-1982) – un arhivist covăsnean necunoscut”, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, serie nouă, nr. II (VI/2013), p. 313 -320

³ Gabriela VULPE, „Activitatea Protopopiatului Oituz în perioada 1921 – 1938 reflectată în protocoalele acestuia”, în *Angvstia*, nr. 13/2009, p. 301

colecția de manuscrise aflată la D.J.A.N. Galați se păstrează rapoartele întocmite în perioada 1921-1939 de protopopii administratori ai Protopopiatului Oituz. Acestea documente au fost transcrise de Ion Lefterescu, pe când a funcționat ca meteorolog la Tg. Secuiesc. Ion Lefterescu era născut în comuna Corod (fostul județ Tecuci, actualmente Galați) și prin ocupația sa de meteorolog a funcționat o perioadă și la Tg. Secuiesc.⁴ Gabriela Vulpe revine cu informații suplimentare despre contribuția lui Ion Lefterescu la cercetarea istoriei locale a orașului Târgu Secuiesc.⁵

Din aceeași sursă, de la Arhivele Naționale Galați, a fost redactat și articolul *Pagini din activitatea Protopopiatului Oituz reflectate în rapoartele de activitate ale administratorilor protopopești din perioada 1922 -1939*.⁶ În anexa articolului este prezentat „Raportul general pe anul 1925”, întocmit de preotul Ioan Rafiroiu, administratorul protopopesesc al Tractului Oituz.

Între timp, prin preluările succesive de documente de la Parohia ortodoxă Târgu Secuiesc, din anii 2016 și 2017, suntem în măsură să introducem în circuitul public, la început, conținutul documentelor care au stat la baza înființării Protopopiatului „Oituz”, iar, în partea a doua, Rapoartele anuale privind activitatea pastoral-misionară, culturală, socială etc, prezentate în cadrul „sinoadelor protopresbiteriane”, din perioada 1922-1924.

În 1 august 1921, este adoptată Decizia Arhiepiscopiei Ortodoxe a Sibiului de reorganizare a Protopopiatului Treiscaune, prin înființare a protopopiatelor Sfântu Gheorghe și Oituz (Anexa nr. 1). În 11 octombrie 1921, în ședința colegiului preoțesc din Protopopiatul „Oituz”, se aleg cei 8 membri sinodali (Anexa nr. 2). Tot atunci, se face împărțirea protopopiatului în 16 cercuri electorale (Anexa nr. 3). În 7 noiembrie 1921, Arhiepiscopia Sibiului transmite ordinul arhidiecezan, prin care se „comunică că Ministerul Cultelor apreciază activitatea religioasă și culturală în noul protopopiat – stabilindu-se ca venituri fixe pentru parohia Tg. Săcuilor suma de lei 150. Ss Ilarion Pușcariu, vicar arhiepiscopesc”.⁷

În 9 noiembrie 1921, în sala Prefecturii județului Treiscaune din Sfântu Gheorghe, se întrunește sinodul protopresbiterial al tractului Oituz, pentru alegerea celorlalte organe de lucru, a noului protopopiat, potrivit reglementărilor bisericești în vigoare. (Anexa nr. 4). În 15 decembrie 1921, Sinodul noului protopopiat „fixează alegerea de protopop pentru tractul Oituzului prin concurs, protopop care va fi în același timp și parohul parohiei Tg. Secuiesc având următoarele venituri: venitul de la parohie cu întregire de la stat, din care: după postul de protopresbiter cu întregire de la stat și de la inspecțiile făcute. Concursul se va lua în decurs de o lună și Consistoriul va aproba. Gheorghe Negovici Negoescu, Ad. Prot., Preot Nic Dima notar, David Coman paroh și

⁴ *Ibidem*, p. 302

⁵ Gabriela VULPE, „O creionare a monografiei orașului Târgu Secuiesc aflată la Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale”, în *Angvstia*, nr. 11/2007, p. 315-320 și „Ioan Lefterescu – informații cu privire la întocmirea Registrului istoric al orașului Târgu Secuiesc”, în *Acta Carpatica*, nr. 2/2015, p. 279-283.

⁶ Ioan LĂCĂTUȘU, Ciprian HUGIANU, „Pagini din activitatea Protopopiatului Oituz reflectate în rapoartele de activitate ale administratorilor protopopești din perioada 1922-1939”, în *Profesioniștii noștri* 20. *Vilică Munteanu la 65 de ani*, ediție îngrijită de Mihaela Chelaru și Ioan Lăcătușu, Editurile Eurocarpatica Sfântu Gheorghe și Magic Print Bacău, 2015, p. 531-542.

⁷ Arhiva CEDMNC, *Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”*. dos. nr. 212, p. 5.

Gheorghe Săcuiu membru de încredere.⁸ În ședința Comitetului Protopopesc al Tractului „Oituz” ținută în data 7/ 20 febr. 1922, la Boroșneul Mare, printre altele, s-a stabilit că „arhiva veche va rămâne la tractul vechi al Treiscaunelor, iar pentru Tractul Oituz se va înființa arhivă nouă cu începere de la 1 ianuarie 1922”, și s-a convenit asupra împărțirii „averii” (fondurilor fostului Protopopiat Treascaune), între cele două noi protopopiate (Anexa nr. 5).

După parcurgerea tuturor acestor etape de constituire a structurilor organizatorice a noului Protopopiat Oituz, conducerea Protopopiatului începe să-și realizeze atribuțiunile ce îi revin. Astfel, în ședința din 17/30 martie 1922, „se citește ordinul circular pentru înființarea unui internat pentru orfanii [...] pentru care toți mulțumesc însă cer totodată ca guvernul să mărească și salariile preoților în raport cu ceilalți funcționari ai statului propunând ca să ceară a se admite internări pentru toți copiii de preoți, nu numai a orfanilor, și nu numai în Sibiu, ci și în alte filii, iar taxele să fie în raport cu salariul preoților, propunându-se o contribuție de 2% din salariul fiecărui preot pentru acest scop, iar parohiile să suporte ridicarea contribuției lor de la 25 lei pe categorii la cl. I – 100 lei anual, cl. II – 70 lei anual, cl. III – 50 lei anual și înaintat spre aprobarea Consist”.⁹ În aceeași ședință, „se citește apoi ordinul circular bis. 814 privitor la organizarea Asociației Andrei Șaguna a Clerului din regiune, în care Departamentul nostru a fost constituit încă sub răposatul Protopop Constantin Dimian¹⁰, cu care ocazie s-a și solvit la mâna preot Nistor¹¹ taxele regl. pe 1919 iar mai târziu (24 martie 1920) făcându-se împărțirea tractului în cluburi preotești. Se arată că activitatea acestor cluburi s-a dezvoltat mai ales la Doboli și Buzae. Gheorghe N. Negoescu, Ion Modroiu notar, David Coman, Gh. Furtună, Văzut, Întorsura Buzăului, 27 aprilie 1922”.¹²

În primii doi ani de activitate a Protopopiatului Oituz, funcția de protopop (administrator protopopesc) a fost îndeplinită de preotul Gheorghe Neagovici Negoescu de la Întorsura Buzăului, care în 31 decembrie 1922 prezintă „Raportul adm. Protop. G. Negovici Negoescu la sinodul protopresbiterian din anul 1922” (Anexa nr. 6) și în 29 martie 1923 prezintă „Raportul administratorului protopopesc către sinodul protopopesc, din 1923 (Anexa nr. 7).

Introducerea la Raportul din anul 1922 este edificatoare pentru starea de spirit a credincioșilor români din fostul județ Treiscaune, după Marea Unire de la 1 decembrie 1918: *„Mă simt fericit să prezidez primul sinod protop. A nou înființatului tract al „Oituzului” al acestui loc care ne umple de mândrie națională... Oare cine și-ar fi închipuit că noi așa de curând să ne vedem visul nostru de o mie de ani de a fi românii din toate părțile laolaltă sub un rege mare și puternic ca noi să nu ne mai milogim ca să ni se deie voie a ne întruni în sinoadele noastre. Dumnezeu este mare și puternic și Lui trebuie să-i mulțumim și să cerem minte și putere ca să putem conduce o țară așa mândră și bogată ca a noastră și să ridicăm Sf. Biserica și pe aceste plaiuri frumoase și de D-zeu binecuvântate la biserica conducătoare, la munca D-lor și fraților fără odihnă, căci dușmanii sunt mari și tari încă îmbuibăți de o mie de ani”*. Sunt prezentate

⁸ *Ibidem*, dos. nr. 212, p. 10.

⁹ *Ibidem*, dos. nr. 212, p. 12.

¹⁰ Fost preot paroh în Brețcu și protopop al Tractului Treiscaune, în perioada 1903-1920.

¹¹ Preotul Aurel Nistor din Araci, protopop al Protopopiatului Sfântu Gheorghe, din anul 1922.

¹² Arhiva CEDMNC, *Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”*, dos. nr. 212, p. 14.

succint greutățile cu care se confruntă parohiile din noul protopopiat. În raport se apreciază că „*viața morală a credincioșilor din tractul Oituzului este superioară celorlalte tracte cu excepția cârciumilor care trebuiesc închise duminica și micșorat numărul lor*”.¹³

În 18 aprilie/1 mai 1924, noul administrator protopopesesc, preotul Ioan Rafiroiu, de la parohia Poiana Sărată, transmite tuturor preoților din protopopiat circulara dată cu ocazia preluării Oficiului Protopopesesc al Tr. Oituz, în care se spune: „Onorate Părinte! Înalt preasfințitul Nostru Stăpân și Ven. Cons. Prin ordinul său nr. 1883 Plen. Din 1 April, după ce a absolvit din motive de boală pe părintele Gh. Negoescu de la administrația tractului Oituz, m-a numit pe mine în această demnitate, făcând cunoscut On. Cler și poporului păstorit de Dv., numirea mea” (Anexa nr. 8).

În acest prim document emis de noul protopop, se cere preoților „tot concursul în munca comună pentru înaintarea și ridicarea noului și tânărului tract la faima numelui ce-l poartă, împrumutat de la eroismul soldatului român ce-a luptat în străbuna vale a Oituzului pentru întregirea neamului într-o singură țară. „Pe aici nu se trece”. Se reamintește, datoria pe care o au preoții de a cultiva „cu aceeași dragoste de neam, biserică, școală și toate comorile neamului ca și înaintașii noștri, să putem pune stavilă tuturor șuvoaielor de curente străine subversive ce bat la poarta Oituzului românesc, îndepărtându-le cu aceeași îndărătnicie, iar țării înconjurată de atâția dușmani să-i dăm la caz de nevoie pe același soldat oțelit la Oituz și Mărășești”. Protopopul Ioan Rafiroiu mulțumește „Înaltului Stăpân și Ven. Cons”. Pentru încrederea acordată, și, în numele preoțimii tractului aduce mulțumire părintelui Gh. Negoescu, care a administrat tractul „cu dragoste și pricepere”. Anunță intenția de a organiza o conferință preoțească, ocazie în care „vom studia împreună mijloacele, prin care vom putea da o administrare mai repede și uniformă tuturor chestiunilor care privesc tractul nostru”.¹⁴

În acest context, în 8 mai 1924, fostul protopop Gheorghe Negoescu „deodată cu predarea oficiului după terminarea agendelor acestui sinod ca administrator protopopesesc și președinte al Sinodului prezenta un nou raport general, pe anul 1923 (Anexa nr. 9).

Din conținutul raportului se remarcă numărul mare al informațiilor pe care preoții parohii erau obligați să le cuprindă în rapoartele periodice pe care le înaintau la protopopiat. După centralizarea și interpretarea aceste informații, sub forma de rapoarte anuale, aceste documente erau trimise la Arhiepiscopia Sibiului, iar exemplarul rămas în arhiva protopopiatului reprezintă, peste timp, mărturia documentară despre activitatea pastorală, culturală, socială și comunitară a parohiilor din protopopiat, dar și despre performanțele manageriale ale protopopilor.

Raportul general al Protopopiatului Oituz, pe anul 1923, conține informațiile transmise de oficiilor parohiale despre: lista alegătorilor (lista capilor de familii - n.n.), taxa arhiepiscopescă de la noii cununați, taxa pentru cancelaria protopopească a comunelor bisericesti, taxa personală de la preoți, procesele verbale cu membrii comitetelor și epitropiilor pe noua perioadă de trei ani, raport despre Reuniunea Femeilor, tabel nominal cu dispăruții fără urmă în

¹³ *Ibidem*, dos. nr. 212, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17.

Primul Război Mondial, rapoarte privind „trăitori în nelegiuire”, rapoarte despre cursurile organizate cu analfabeții, situația restanțelor la Fondul de pensie preoțesc, procese verbale cu deputații mireni, rapoarte despre catehizare, situații privind averile bisericești, bugetele de venituri și cheltuieli, informări privind ținerea conferințelor preoțești, despre activitatea Asociațiunii ASTRA etc.¹⁵

Raportul general al Tractului Oituz pe anul 1924 este întocmit de noul administrator protopopesc, preotul Ioan Rafiroiu, de la parohia Poian Sărată (Anexa nr. 10). *În partea introductivă a raportului, după reluarea precizărilor referitoare la contextul în care a fost nevoit să accepte propunerea de a prelua funcția de administrator al noului protopopiat Oituz, preotul Ioan Rafiroiu afirmă: „Biserica Protopopiatului Oituz cu mici excepțiuni – cuprinde elementul românesc și ortodox cel mai curat, care și în trecut sub uneltiri vrăjmașe a păstrat ortodoxismul și etnicitatea rasei noastre în bisericuțele... în umbra înserării sub colinele munților înșirate ca un șir de mărgele ce cheazășuiau vitalitatea poporului nostru. La aceste parohii înșirate sub munte s-au alăturat parohiile nou înființate ale Ciucului, care apar ca niște oaze binefăcătoare și mult promițătoare pentru ortodoxism în deșertul cel mare al Catolicismului șovin”.*¹⁶

Raportul păstrează structura stabilită de Arhiepiscopia Sibiului, informațiile fiind grupate tematic astfel: Viața religioasă, Donațiuni, Reforma agrară, Viața culturală, Viața școlară, Viața epitropească.

În capitolul referitor la viața bisericească, se consemnează faptul că în Protopopiatul Oituz, în anul 1924, existau 17 biserici (13 de piatră și 4 de lemn) și 16 preoți parohi. Numărul total al familiilor ortodoxe din Protopopiat era de 4873 cu 20.095 suflete, în plus cu 230 familii și cu 341 suflete mai mulți față de anul precedent. Totalul nașterilor a fost 769 (din care nelegitimi 59), iar al celor decedați au fost 323 (din care, de” moarte silnică”, doar 2), înregistrându-se un spor natural de 446 de persoane. Dintre greutățile și provocările existente la nivelul parohiilor sunt menționate: activitatea sectelor religioase, alcoolismul, concubinajele ș.a.

Raportul general pe anul 1925 întocmit de administratorul protopopesc pr. Ioan Rafiroiu a fost publicat integral în articolul „*Pagini din activitatea Protopopiatului Oituz reflectate în rapoartele de activitate ale administratorilor protopopești din perioada 1922 -1939*” și parțial „*Pagini regăsite. Raportul general pe anul 1925 al Tractului Oituz, de pr. Ioan Rafiroiu*”.¹⁷

Având în vedere faptul că, în Arhiva CEDMNC se păstrează toate rapoartele anuale referitoare la activitatea Protopopiatului Oituz, din perioada 1922-1940, și ținând cont de valoarea documentară acestor importante surse pentru istoria locală, regională și națională, ne-am propus publicarea lor într-un volum de documente.

¹⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹⁶ *Ibidem*, p. 22.

¹⁷ Ioan LĂCĂTUȘU, Ciprian HUGIANU, *Pagini din activitatea Protopopiatului Oituz ...*, p. 531-542 și în „*Pagini regăsite. Raportul general pe anul 1925 al Tractului Oituz, de pr. Ioan Rafiroiu*”, în *Grai românesc*, Anul XVI, nr. 1 (70)/2016, p. 14-15.

I. Decizia Arhiepiscopiei Ortodoxe a Sibiului de reorganizare a Protopopiatului Treiscaune, prin înființare a protopopiatelor Sfântu Gheorghe și Oituz

Mult onorate părinte! Spre a putea îngriji mai temeinic de viața sufletească a poporului din Treiscaune și în general a poporului din Secuime și spre a înlesni administrațiunea bisericească, am luat între altele hotărârea de a crea pe teritoriul protopopiatului actual al Treiscaunelor, un nou protopopiat cu sediul în Tg. Săcuilor. Astfel vom avea: 1) Protopopiatul Sf. Gheorghe cu sediul în orașul Sf. Gheorghe și 2) Protopopiatul nou înființat al Oituzului cu sediul în Tg. Săcuilor.

Protopopiatul Sf. Gheorghe se compune din comunele: Aita Mare, numărul sufletelor – 548; Arpătac¹⁸ – 1025; Arini¹⁹ – 760; Bacitelec²⁰ – 554; Belini – 888; Bicsad – 739; Budila²¹ – 1067; Dobârlău – 1206; Dobolii de Jos – 729; Heghig²² – 428; Lisnău – 422; Marcoș²³ – 807; Micouifalău²⁴ – 1034; Ozun – 532; Sf. Gheorghe – 395; Teliu²⁵ – 1325; Vilcele – 838; Chichiș – 828. **Suma – 14125 suflete.**

Protopopiatul Oituzului se compune din următoarele comune: Borcan²⁶, numărul sufletelor – 1434; Boroșneul Mic²⁷ – 1141; Brețcu – 1603; Cernatul de Jos – 275; Chezdi Martanuș²⁸ – 698; Covasna – 1117; Întorsura Buzăului – 2635; Poiana Sărată²⁹ – 1516; Sita Buzăului – 2122; Vama Buzăului – 1912; Zăbala – 408; Zagon – 1376; Târgul Săcuilor³⁰ – 9. **Suma – 16266.**

Organizarea acestor protopopiate se va face în înțelesul normelor în vigoare. Sinodul protopopiatului: Din numărul sufletelor din amândouă protopresbiteriatele singuratiche, sub 20000, sinodul protopresbiterial va consta din partea preoției din 8, iar partea comunelor bisericești, din 16 membri³¹.

În executarea acestor norme din art. 38 al Statutului organic fiecare protopopiat se va împărți în 16 cercuri electorale, fiind a se alege în fiecare cerc câte un deputat mirean la sinodul protopopesc. Împărțirea cercurilor o face oficiul protopresbiterial cu ajutorul preoției din Tract. Cu facerea organizării ești încredințat T. D-ta, ca administrator protopopesc.

I. Protopopiatul Sf. Gheorghe. Vei convoca preoția din comunele protopopiatului Sf. Gheorghe în colegiul preoțesc, spre a alege 8 membri în sinodul protopopesc. După ce se va face alegerea, despre care se va lua protocol în ordine, în deplină înțelegere cu preoția din colegiul preoțesc vei împărți comunele Tractului în 16 cercuri electorale. Pentru fiecare cerc electoral veți lua măsuri, ca la o zi anumită să fie convocate sinoadele parohiale în ședința extraordinară pentru alegerea de deputați mireni, la sinodul protopopesc. Alegerile se vor face după normele cunoscute din tract.

¹⁸ Azi, Araci.

¹⁹ Azi, în județul Brașov.

²⁰ Azi, Băcel.

²¹ Azi, jud. Brașov.

²² Azi, Hăghig.

²³ Azi, Mărcuș.

²⁴ Azi, Micfalău.

²⁵ Azi, jud. Brașov.

²⁶ Azi, Barcani.

²⁷ Azi, Valea Mare.

²⁸ Azi, Mărtănuș.

²⁹ Azi, jud. Bacău.

³⁰ Azi, Târgu Secuiesc.

³¹ Este aplicată norma stabilită de Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna, conform căreia, în organisme de conducere, de la nivelul protopopiatelor și al episcopioilor, 1/3 din membri erau clerici și 2/3 mireni.

Protocoloalele de alegere se vor trimite la oficiul protopresbiterial la un termen anume hotărât, când în prezența bărbaților de încredere de la singuraticile comune bisericești care vor forma colegiul de scrutin se va face însuși scrutinul și celor aleși li se va da credențional ca și până acum. Lucrările aceste le vei combina astfel ca ele să fie făcute în cursul lunii septembrie a.c. până la 1 octombrie a.c. să fie toate terminate. Aleși astfel membrii în cler și cei mireni ai sinodului protopresbiterial ordinar, vei convoca sinodul protop. Ordinar pe un termen anumit, la tot cazul până la 15 oct. a.c.

Sinodul acesta după constituire și după verificarea membrilor, va purcede la alegerea corporațiunilor bisericești din Tract alegerea comit. Protop. A epitrop. Protopesc a scaunului protopopesc. Fiindcă protopopiatul este sub 20000 suflete, în comitet se vor alege membrii ordinari 6 una terțialitate din cler și două terțialități din mireni. În virtutea concluzului congresul nr. 149 anexa XIII la St. Organic sinodul acesta protop. Va alege un număr de jumătate de membrii supleanți în comitetul protop.

La alegerea Scaunului Protop. se va întregi numărul membrilor, urmând cei aleși deja din preoții Tractului vechiu. După șematismul din calendarul arhidiecezan pe anul 1921 din preoții Tractului nou al Sf. Gheorghe este ales în scaun numai preotul din Dobolii de Jos. Ion Toma. Acesta rămâne membru în scaun, ceilalți se aleg din parohii comunelor din acest tract acum înființat. După terminarea acestor lucrări D-te vei înainta protocoloale sinodului la Consistoriul Arhidiecezan dimpreună cu toate actele electorale cel mult până la 30 oct. A.c. Și D-ta ești poftit a studia bine și executa prompt acest ordin consistorial.

II. Protopopiatului Oituzului.

La org. Acestui protop. Vei purcede întocmai ca la org. Protop. Sf. Gheorghe cu acea observare, că fiind tractul acesta nou înființat fără protopop se va face alegere dublă atât în colegiul preoțesc cât și în singuraticile sinoade parohiale pentru alegerea de deputați mireni atât la sinodul protopopesc ordinar cât și la cel extraordinar electoral.

Sinodul Protopopesc. Protopopiatul se va împărți în 16 cercuri electorale. Împărțirea o va face oficiul protopresbiterial în înțelegere cu colegiul preoțesc din acest tract. Preoțimea din tract se va convoca la colegiul preoțesc spre a alege deputat din cler la sinodul protopopesc. În un protocol deosebit se face alegerea de deputați din cler la sinodul prot. Ordinar.

În alt protocol deosebit se face alegerea de deputat din cler la sinodul electoral. Despre fiecare alegere se ia protocol deosebit în regulă. După terminarea acestor lucrări în înțelegere cu preoțimea colegiului de membrii mireni la sinodul protop. Și totodată se va combina o Duminecă potrivită pentru convocarea și ținerea sinoadelor parohiale electorale. În sinodul parohial electoral convocat în ordine se va lua mai întâi protocol pentru alegerea de membrii la sinodul protopopesc ordinar, după aceea se va lua alt protocol deosebit pentru alegerea de membrii la sinodul protopopesc extraordinar electoral. Protocoloalele se vor trimite cu bărbați de încredere la oficiul protopopesc pe o zi anumită când bărbații de încredere vor forma colegiul de scrutin și se va da credențional deputaților aleși. Despre lucrarea aceasta se va lua protocol mai întâi la scrutinarea deputaților pentru sinodul prot. Ordinar și altul separat la scrutinarea deputaților aleși la sinodul extraordinar electoral.

Fiindcă protopopiatul este sub 20.000 suflete, în comitet se vor alege membri ordinari 6, una terțialitate din cler și două din mireni. [...] Cu privire la arhiva și cancelaria actuală a protopopiatului vei aștepta dispozițiile noastre ulterioare. [...] Nutrim convingerea că înțelegând pe deplin intențiile urmărite prin noua organizare, îți vei face chestie de onoare din ducerea ei la îndeplinire. Sibiu, din ședința plenară a

consistoriului arhiepiscopozan ținută la 9 august 1921. Ss N. Colan, secretar consist, ss Niculae, arhiepiscop și mitropolit. Nr. 3934, 1 august 1921.³²

III.

Proces verbal

Încheiat în ședința colegiului preoțesc din Protopopiatul „Oituz”

Din 11 oct 1921 st. Nou luat în ședința colegiului preoțesc din protop. „Oituzului” în orașul Sf. Gheorghe în prezența pâr. Adm. Gheorghe Negoescu Gh. Burlea, Irimia Ticușan. Gheorghe Furtună, Ion Rafiroiu, Ion Modroiu, Ion Ciora. La propunerea pâr. Adm. Protop. Gh. Negoescu se declară ca notar al ședinței Ion Modroiu, iar bărbați de încredere Gh. Furtună și Ion Ciora.

Se aleg 8 membri sinodali protop: Gh. Burlea, Irimia Ticușan, Gh. Hamzea, Gh. Furtună, Gh. Negoescu, Ion Rafiroiu, Ion Modroiu, Ion Ciora. Pâr. Gh. Negoescu dă citire deciziei consistoriului pt. înființarea noului protopopiat și propune o nouă împărțire a comunelor din protopopiate deoarece de la Poiana Sărată la Vama Buzăului cad la o distanță de 70 km. de Tg. Săcuilor, ceea ce ar însemna cheltuieli prea mari, urmând ca să se facă o nouă ardonare a comunelor. D.U.S. George Neagovici Negoescu, preș adm ppr, semnături Ioan Ciora, Gheorghe Furtună, Ioan Modroiu, preș adm ppr.

IV.

Proces verbal

Din 11 oct. 192, de alegerea deputaților din protopopiatul Oituzului din cei 14 preoți ai tractului se aleg numai 6 între care: David Coman, Ion Dima, Alexe Neagovici, Gheorghe Cerbu, Buliman Emanoil, Neculai Dima.

Se face împărțirea protopopiatului în 16 cercuri electorale dar întrucât tractul are numai 13 comune s-au mai creat 3 cercuri în comunele cu populație mai mare și anume: 1 Barcani, 2 Boroșneul Mic³³, 3 Brețcu, 4 Cernatul de Jos, 5 Chezdi Mărtănuș, 6 Covasna, 7- 8 Întorsura Buzăului (2 cercuri), 9 Poiana Sărată, 10-11 Sita Buzăului (2 cercuri), 12-13 Vama Buzăului (2 cercuri), 14 Zăbala, 15 Zagon, 16 Târgul Săcuilor. D.U.S. Gh. Neagovici Negoescu, președ., Ion Modroiu, Ion Ciora, Gh. Furtună.³⁴

V.

Proces verbal

Asupra întrunirii sinodului protopresbiterial al tractului Oituz, convocat de Oficiul protopresbiterial cu data de 9 nov. pe baza ordinului prezid. Adt. Protop. Gheorghe Negoescu comisar consistorial, la 24 nov 1921 în sala Prefecturii. Se aleg notari verificatori. pr. Irimia Ticușan, pr. Gh. Hamza și mireanul Gh. Săcuiu (Tg. Secuiesc).

Se verifică deputații din cler și mireni care sunt: din cler: 1. Burlea Gheorghe, 2. Ticușan Irimia, 3. Hamza Gheorghe, 4. Negoescu Gheorghe, 5. Rafiroiu Ioan, 6. Modroiu Ioan, 7. Furtună Gheorghe, 8. Ciora Ioan. Mireni: Rusu Niculae, Bobiș Dumitru, Erja Nicolae, Baba Gheorghe, Ghioc Silvestru, Gabor Gheorghe, Iosu Ioan, Iora Ion (Zagon), Micnea Gh. Niculae, Zaharia Gheorghe, Popica Alexe, Puricel Ioan, Gociman Gheorghe (Brețcu), Săcuiu Gheorghe (Tg. Secuiesc), Petru Neg. Ola, Furtună Niculae, Săcuiu Niculae (K Mărtănuș).

³² Arhiva CEDMNC, *Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”*, dos. nr. 212, p. 24.

³³ Azi, Valea Mare.

³⁴ Arhiva CEDMNC, *Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”*, dos. nr. 212, p. 28.

Cu deputații ad hoc se verifică cei din cler. A) 1. Coman David 2. Dima Ion 3. Neagovici Alexe 4. Cerbu Gheorghe 5. Buliman Emanoil 6. Dima Nicolae; mireni b) 1. Prundar Gheorghe 2. Iene Ioan 3. Drăgan Vasile 4. Borciu Vasile 5. Ghioc Gheorghe 6. Marin Mihai 7. Seceleanu Gheorghe 8. Lazăr Molnar 9. Bobiș Gheorghe 10. Bularca (Al. Cern.) 11. Ola Vasile 12. Teacă Gheorghe (Brețcu) 13. Mateiu Const. 14. Santa Ștefan 15. Oprea Radu 16. Crisbășan Victor.

Se alege comitetul protopresb pe ciclul 1921-1923 din cler: Ion Ciora și David Coman, iar mireni Niculae Rusu, Gh. Gociman, Niculae Furtună și Silvestru Ghioc. Supleanți: Din cler Pr. Ion Dima junior; Din mireni Niculae Manea și Gh. Săcuiu. Epitropi: Din cler: Alexe Neagovici și Gh. Furtună. Din mireni: Dumitru Bobiș, Ioan Iasu, Gh. Gabor și Niculae Lazăr. Membrii noi aleși: Preoții Ion Rafiroiu, Gh. Burlea. Pr. Gh. Hamzea ca secretar Irimia Ticușan, iar defensor matrimonial Ion Modroiu. D.U.S. Gheorghe Negoescu, Preș. Adm. Pp. Ticușan I, notar Gheorghe Săcuiu.³⁵

VI.

Proces verbal de șed. Comit. Protop. al tractului „Oituz” ținută la 7/ 20 febr. 1922, în Boroșneul Mare.

Pentru care se anunță primirea în dar dela Dl. Dimitrie Grosu librar din Galați un protocol pt ședințele Comitetului și sinod protop în preț de 100 lei – iar protocolul de esibite l-a procurat dela primăria Comunei Buzăul Ardelean tot gratuit. Arhiva veche va rămâne la tractul vechi al Treiscaunelor, iar pentru Tractul Oituz se va înființa arhivă nouă cu începere de la 1 ianuarie 1922.

Averea va fi împărțită în două și constă din: Depuneri la cassa arhidiec. la 31 dec 1918-2049 coroane 44 fileri; Fondul Dumitru Coltofeanu 303 coroane 06 fileri; Fondul de înmormântare 231 coroane la casa de păstrare din Brețcu, Fondul bibliotecii tractuale tot în Brețcu 47 coroane. Pasive la finea lui 1921 - 326 lei și 65 bani; Alte cheltuieli 50 lei pentru [...] Pentru acoperirea deficitului de mai sus (pasivul) se decide a se fixa încasarea de fiecare cununie o taxă de 2 lei din care 35 bani pentru taxa arhiepisc. Iar parohiile câte 25 lei plătiți din casa bisericii. Proiectul de buget propus: Venituri: a) de la 150 perechi cununați a 1,65 = 247,50, b) „13 parohii a 25 lei = 325, total - 572,50. Cheltuieli a) tipărituri speze cancelarie, [...]500 lei, excedent 72,50 Gheorghe Neagovici Negoescu, Ion Ciora notar, Pr. Rafiroiu, Gh. Furtună.³⁶

VII.

Raportul adm. Protop. G. Negovici Negoescu la sinodul protopresbiterian din anul 1922

Mă simt fericit să prezidez primul sinod protop. A nou înființatului tract al „Oituzului” al acestui loc care ne umple de mândrie națională... Oare cine și-ar fi închipuit că noi așa de curând să ne vedem visul nostru de o mie de ani de a fi românii din toate părțile laolaltă sub un rege mare și puternic ca noi să nu ne mai milogim ca să ni se deie voie a ne întruni în sinoadele noastre.

Dumnezeu este mare și puternic și Lui trebuie să-i mulțumim și să cerem minte și putere ca să putem conduce o țară așa mândră și bogată ca a noastră și să ridicăm Sf. Biserică și pe aceste plaiuri frumoase și de D-zeu binecuvântate la biserica conducătoare, la munca D-lor și fraților fără odihnă, căci dușmanii sunt mari și tari încă îmbuițați de o mie de ani.

³⁵ Ibidem, p. 30.

³⁶ Ibidem, p. 33.

Avem întregi frați de ai noștri pierduți pentru totdeauna pentru vitregitatea timpurilor.

N-am putut ține sinodul protopopesesc la vreme din cauză că unii dintre conducătorii parohiilor n-au trimis rapoartele lor la vreme sau deloc... apoi s-au prezentat în număr necorespunzător la 3 sinoade de aceea dau mai jos lista celor ce nu au trimis rapoartele lor:

I. Specif. Cununaților cu taxa de 35 bani pe 1918 n-au trimis com. bisericești din: Brețcu, Covasna, Mărtănuș, Covasna, Zăbala, Poiana Sărată, Sita Buzău, Vama Buzău, Zagon. Pe 1919: Brețcu, Cernatu Inferior, Mărtănuș, Vama Buzău, Zagon, Tg. Secuilor. Pe 1920: Brețcu, Cernatul, Mărtănuș

II. Consemnarea averilor bisericești, școlare, fundațiunile: Tg. Secuilor, Cernatul, Mărtănuș, Poiana Sărată, Sita Buzău, Boroșneu

III Extrase din protocoalele parohiilor: Sita Buzăului, Vama Buzău, Brețcu, Boroșneu, Mărtănuș.

I. Raport despre biserici

Avem 10 biserici corespunzătoare, în Poiana Sărată se ridică Sf. Biserică care va fi aici un monument al luptelor ce s-au dat pe Valea Oituzului, rugându-vă a vă da cu toții obolul vostru. În Zagon s-a pus la cale o colectă, apoi Zăbala unde se vor începe lucrările, au bani gata 10.000 lei făcându-se pașii de lipsă și cu cei 22.000 coroane ale gărzii naționale ca să se dea Sf. Biserici. În Covasna s-au strâns sume frumoase la care se adaugă și 62.000 ale gărzii naționale (austro maghiare)... Cimitirele sunt în stare bună. La Întorsura Buzăului s-a adăugat întregul material pentru închiderea cimitirelor, mai slab e la Vama Buzău.

II. Case parohiale lipsesc în Barcani, Tg. Secuilor, Poiana Sărată și Întorsura Buzăului

III. Școlile confesionale. Stăm rău căci singura școală declarată și susținută e cea din Mărcuș.

IV. Biblioteci parohiale sunt în legătură cu casele culturale. Trebuie ca împrumutarea să fie cu băgare de seamă a căpăta loc pentru casă culturală nu numai pentru preot, cantor etc. Mulțumind D-lui Prefect Rauca Răuceanu și D-lui Subpref. Dr. Păltineanu pentru ajutorul dat și ce ni se va da asupra împrumutării chiar și în comunele cu minimum de credincioși de ai noștri, să fim răsplătiți pentru dragostea ce am avut-o față de scumpa noastră biserică și neamul nostru până mai ieri alaltăieri oropsit și prigonit de toți.

Să cerem la minister să reverse daniile sale căci cei 23,50 sunt o bagatela în raport cu referințele noastre de azi.

Averea fostului Tract al Treiscaunelor (cu sediul în Brețcu n.n.) împărțită între tractul Sf. Gheorghe și Oituz este:

	Oituz	Sf. Gheorghe
Depuneri la cassa arhidiec.	1024,70	$\frac{1}{2} = 512,35$
Fondul Coltofeanu	151,53	$\frac{1}{2} = 75,77$
Fondul înmormântare la Banca Brețcu	115,51	$\frac{1}{2} = 57,76$
Fondul bibl. Protop. Banca Brețcu	23,50	$\frac{1}{2} = 13,28$
	1315,25	$\frac{1}{2} = 657,67$

VI. În personalul bisericesc nici o schimbare însemnată, Pr. Irimia Ticușan a trecut de la capela din Boroșneul Mic la Covasna, iar Niculae Dima a fost numit administrator parohial în Tg. Secuilor (K. Vasarhely).

I.P.S. Mitropolitul cu ocazia vizitației din primăvară a fost foarte mulțumit de primirea de ordinea văzută în parohii și primirea ce i s-a făcut cu excepția comunelor ce și astăzi sunt în restanță ca Mărtănuș, Brețcu și Zăbala, Sita Buzăului, Cernatu și Poiana Sărată.

În ce privește arhiva protopopiatului se va adăposti în o cameră a prefecturii oferită de Pref. Rauca Răuceanu la Sfântul Gheorghe unde se va păstra.

Viața morală a credincioșilor din tractul Oituzului este superioară celorlalte tracte cu excepția cârciumilor care trebuiesc închise duminică și micșorat numărul lor.

Dat în Întorsura Buzăului, 1922 dec 31. Gheorghe Negovici Negoescu, văzut D. Nicolae Bălan, Arhiepiscop și mitropolit.³⁷

VIII.

Raportul adm. Prot. Către sinodul prot. Din 1923

Avem bucuria de a anunța un an îmbucurător în viața noastră bisericească prin votarea noii Constituții în care biserica este dominantă, atribuit pe deplin meritat față de jertfele aduse pe altarul patriei, dar și îngrijorarea firească a dispoziției din Constituției care nu dispune obligativitatea căsătoriei religioase fapt ce va avea urmări dezastruoase pentru biserică și stat. Și azi luptăm cu mari greutate pentru stăpînirea concubinajelor atât de numeroase astăzi (în tractul Oituzului 115 + cele din Zăbala, Mărtănuș, Dobârlău, Covasna, Cernatul Inferior, Tg. Secuilor de unde n-au sosit rapoartele) după război atunci când se va aplica noua Constituție căsătoria se va considera un simplu contract încheiat înaintea unui matriculant și care cu formula „în numele legii” declară căsătoria încheiată pe când țărănul nostru așteaptă mai mult de la un asemenea act și-l consideră de mai mare importanță de cum l-au considerat maturul Corp. Atunci când a respins amendamentul Mitrop. Primat Miron Cristea, țărănul nostru așteaptă și binecuvântarea lui Dumnezeu asupra noii vieți ce o începe prin căsătoria legiferată acestei credințe adânc înrădăcinată în conștiința sa, căci el formează majoritatea absolută a populației țării.

Un lucru neîmbucurător în tractul nostru este lățirea sectei adventiștilor - pocăiților care neconturbați cutreieră satele și prin unele comune ca Boroșneul Mic au câștigat aderenți. Se cere o mai intensă activitate bisericească împotriva acestora cât și unui rău și mai mare al războiului – indiferentismul religios (ateismul n.n.) și materialismul mai cu seamă în păturile suspuse ba și în a unor conducători a parohiilor care nu sunt deloc ultraști cum zicea răposatul fostul protopop C. Dimian.

III. Parohii vacante – avem:

1) K. Martanuș 2. Zăbala unde s-au întronat doi călugări care n-au alt scop decât a aduna bani albi pentru zile negre. Cel de la K. Mărtănuș nici nu-l cunosc scrisul, cel din Zăbala numai încurcă scriptele.

3. În Cernatul Inferior ar trebui un preot în permanță că Tg. Secuilor e cale de 10 km.

4. Boroșneul Mic aici a fost ales par. M. Petru dar nefiind confirmat s-a deschis a 2-lea concurs începând intrigile pentru a ajunge un învățător tânăr, G. Rusu din Sita Buzău. La concursul 2 a competit singur preotul din Lisnău iar în timpul din urmă inv. Rusu a trimis numai un atestat de botez și calificatie învățătorescă.

Preotul I. Ciora a fost apoi însărcinat de P.V.C. a face alegerea de paroh în Boroșneul Mic a celor doi candidați. Preotul M. Petru și învățătorul G. Rusu pentru a pune capăt agitațiilor ivite în jurul alegerii de paroh în Boroșneul Mic. În timpul când nechemății umblau în deputațiune la P.V.C. eu am căutat și aflat un om cu pregătirea necesară ca să fie preot în comuna expusă a Boroșneului Mic care din liniștită și pașnică prin mijloace neiertate a fost turburat pt. Ajungerea scopului. D-zeu a auzit glasul celor limpezi la cap și s-a ivit mirele așteptat în persoana clericului absolut Aldeș revocând candidatura concurenților M. Petre și Rusu. P.V.C. ne-a pus în vedere să sporim numărul parohiilor dar și așa... se susține un preot – fiiiile sunt sărace. A Păpăuții are 358 suflete cu avere 2 jugăre și pădure 16,80 jugăre nu pot... Oșdula cu 260 suflete fără avere nu pot susține un preot.

³⁷ Ibidem, p. 35.

În ce privește cârciumile acestea sporesc ca bureții după ploaie... fiind toți câte cer... În comunele ungurești din Ardeal, și celor românești... a administrației. Astfel în Buzae: la Barcani sunt peste 32 cârciumi în cele 60 duminici și sărbători se încasează de către fabricanții de spirt peste 4.800.800 dela 40.000 suflete. Rog să trimiteți toți rapoartele cerute, ca să arăt la P.V.C. ca să facă pașii de... pentru rânduirea cârciumelor.

I. Conferințe pastorale preoțești nu s-au ținut, P.V.C. a cerut ca să se justifice Președintele, acela fiind Păr. Ioan Rafiroiu. Cu regret pentru muzeul bisericesc nu s-a trimis nimic. Cu acestea prezint spre dezbatere... pe anul 1922 și bugetul pe 1923, și cu acestea declar sinodul protopopesc ordinar deschis. 1923, 29 martie.³⁸

IX.

Circulară dată cu ocazia preluării Oficiului Protopopesc al Tr. Oituz, de către pr. Ioan Rafiroiu

„Onorate Părinte! Înalt preasfințitul Nostru Stăpân și Ven. Cons. Prin ordinul său nr. 1883 Plen. Din 1 April, după ce a absolvat din motive de boală pe părintele Gh. Negoescu de la administrația tractului Oituz, m-a numit pe mine în această demnitate, făcând cunoscut On. Cler și poporului păstorit de Dv., numirea mea.

Deși știindu-mă foarte ocupat cu zidirea bisericii din comuna mea (Poiana Sărată -nn) și având și slujba de învățător la școala primară din localitate, încrederea pusă în mine de organele noastre superioare bisericești, nu puteam să o refuz și astfel primid însărcinarea de administrator protopopesc, mă adresez Cucerniciilor Voastre, preoțimei Tractului Oituz pentru a Vă cere tot concursul în munca comună pentru înaintarea și ridicarea noului și tânărului tract la faima numelui ce-l poartă, împrumutat de la eroismul soldatului român ce-a luptat în străbuna vale a Oituzului pentru întregirea neamului într-o singură țară. „Pe aici nu se trece” a spus soldatul român puhoaielor barbare, care ne copleșiseră țara și această zestre sfântă ne-a lăsat-o nouă moștenire – în timp de pace – preoțimii și dascălimii române. Avem datoria să o cultivăm cu aceeași dragoste de neam, biserică, școală și toate comorile neamului ca și înaintașii noștri, să putem pune stavilă tuturor șuvoaielor de curente străine subversive ce bat la poarta Oituzului românesc, îndepărtându-le cu aceeași îndărătnicie, iar țării înconjurată de atâția dușmani să-i dăm la caz de nevoie pe același soldat oțelit la Oituz și Mărășești.

Biserica. - Mama credinței strămoșești și școala. - Fiica luminii să ne fie și de azi încolo cămara sufletului nostru, pe care să o împodobim cu virtuțile strămoșești.

Mulțumind Înaltului Stăpân și Ven. Cons. Pentru încrederea pusă în mine, prin aceasta în numele preoțimii tractului aduc mulțumire păr. Gh. Negoescu, care ne-a administrat tractul până azi cu dragoste și pricepere.

Pentru a avea o continuitate în administrare, Vă rog On. Părinte, dacă aveți restante de acte, colecte, discuri și altele până la această dată să binevoiți a le rezolva raportând Of. Protop., pentru a putea începe o muncă unitară, ușurându-TE pe On. Sft. Ta și Of. Protop.

Pentru viitor la o conferință preoțească vom studia împreună mijloacele, prin care vom putea da o administrare mai repede și uniformă tuturor chestiunilor care privesc tractul nostru. Când aduc elogii preoțimii tractului Oituz, îmi pun toată încrederea în ea știindu-l pe fiecare conștient și pe toți cu pregătire înaltă, nu mă îndoiesc că prin armonie, dor de muncă și împlinirea datoriilor noastre, vom ajunge în scurt timp un tract model.

Acest apogeu va fi o mulțumire sufletească pentru noi, o bucurie pentru marii noștri și o împlinire a datoriei pentru poporul păstorit, care prin înțeleaptă conducere este însuși sufletul nostru. În el ne găsim pe noi, când noi îl știm afla pe el.

³⁸ Ibidem, p. 35.

În această speranță Vă doresc spor la muncă și sănătate. Poiana Sărată, 1 Mai – 18 Aprilie 1924, Cu dragoste colegială, Pr. Rafiroiu Ioan, Adm. Prot.³⁹

X.

**Raportul adm. Prot. Gheorghe Negoescu, administrator protopopesc,
pe anul 1923**

Onor Sinod Protopopesc! Cu data de 1 aprilie a.c. am fost absolvit de la conducerea tractului Oituz la cererea mea nr. 211/1924 din 13 Febr. pe motive de boală ceea ce s-a comunicat cu ord. 1833 Plen. Dela 1 Apr. A.c., iar în locul meu în această demnitate a fost numit cu același ordin Pr. Rafiroiu Ioan. Deodată cu predarea oficiului după terminarea agendelor acestui sinod ca adm. Prot. Si Preș. Sinodului convocat am onoare a prezenta următorul raport general pe anul 1923:

I. Mulțumită lui Dumnezeu în tract avem vacante numai parohiile Zăbala, Chezdi-Mărtănușul și parohiile nou înființate Madefalău⁴⁰, Gheorgheni și Ghimeș (Ciuc) căci neorganizate și fără avere abia mai târziu se vor putea întregi. Dobârlăul se va completa în timpul cel mai scurt, fiind candidat un cleric absolvent. Boroșneul Mic s-a întregit prin alegerea și întărirea clericului ales Ioan Aldeș.

II. Case parohiale lipsesc din Întorsura Buzăului, Poiana Sărată, Zăbala și Barcani.

III. Biserici avem 10 în stare bună. În Poiana Sărată până în toamnă se va termina cu zidirea bisericii, rămânând pictura, podoabele interne; când se va putea da destinației această biserică va fi un monument nepieritor al vitejiei ostașului român și un semn al jertfirii credincioșilor de acolo cu ajutorul aproape de batjocură al statului și al altor factori care trebuiau să jertfească și mai mult.

IV. Urmează restanțele cu rapoartele oficiilor parohiale, care încă nu au ajuns acolo să își cunoască datoria și să și-o împlinească, ca să fim și noi în rândul celorlalte tracte ale arhiepiscopiei.

Lipsesc datele:

1. Lista alegătorilor: Sita Buzău, Mărtănuș, Marcoș (Mărcuș -nn), Dobârlău și Zăbala;

2. Taxa arhiepiscopescă de la noii cununați: Chezdi Mărtănuș, Dobârlău;

3. Taxa pentru cancelaria protopopescă a comunelor bisericesti Zăbala, Mărtănuș, Dobârlău, Marcoș, Sita Buzăului. Taxa personală de la preoții: Zăbala și Zagon.

4. Procese verbale cu membrii comitetelor și Epitropiilor pe noul period de trei ani: Sita Buzău, Mărtănuș și Dobârlău;

5. Raport despre reuniunea Femeilor n-a trmis: Sita Buzău, Marcuș, Mărtănuș.

6. Dispăruții fără urmă din Război: Dobârlău, Teliu, Sita Buzău și Mărtănuș.

7. Trăitori în nelegiuire lipsesc rapoarte din: Mărtănuș, Zăbala, Sita Buzău, Brețcu, Marcoș și Covasna.

8. Raport despre cursul de analfabeți lipsește: Mărtănuș, Dobârlău și Sita Buzăului.

9. Restante la Fondul de Pensiuine preoțesc sunt: Brețcu, Cernatul Sup., Chezdi-Mărtănuș, Sita Buzău, Vama Buzău, Zagon.

10. Procese verbale cu deputații mireni la Sinod. Protop: Sita Buzău, Barcani, Dobârlău.

11. Raport despre catehizație lipsesc: Sita Buzău, Zăbala, Mărtănuș, Dobârlău.

12. Extrasul Protoc. Parohial și Consemnarea averilor bisericesti după multe ursorii (demersuri, insistențe-nn) mi-a succes (am reu; it-nn) după 4 ani să trimit odată completat.

³⁹ Ibidem, p. 38.

⁴⁰ Comuna Siculeni, jud. Harghita.

13. Numărul trăitorilor în nelegiuire și a concubinajului a scăzut încâtva ca urmare a măsurilor luate de of. Parohiale, având forurile superioare a veni în ajutorul preoției ca divorțurile să se facă gratis. Țiganii să fie siliți ca să se legiuiască, căci ei dau cel mai mare contingent al nelegiuitorilor.

14. Rațiociniile (bugetele de venituri și cheltuieli -nn) afară de Sita-Buzăului, care ar în fruntea oficiului parohial un preot bătrân și neputincios sunt în regulă până la sfârșitul anului 1922. S-a trimis chiar spre aprobare aproape jumătate din anul 1923.

15. Cu sidoxia sunt în restanță următoarele comune: Sita Buzău, Vama Buzău.

16. Conferința preoțească în cadrul asociației preoților, despărțământul Oituz a ținut în anul 1923 la 19 oct cea de toamnă și la 1924 8/21 martie cea de primăvară sub cond. Pr. Rafiroiu,... raportul de trimis la Biroul Central al Asociației, iar delegați la Congresul general al anului 1924 s'au ales Președintele despărțământului Pr. Ioan Rafiroiu și Preoții Nic. Dimian și Er. Ticușan.

Deodată cu acest raport prezint onor. Sinod și Rațiocinul (Bugetul -nn) Epitrop. Protop. pe anul 1923 și Bugetul pe anul 1924 spre dezbatere... Declar din nou ședința deschisă și mulțumesc fraților preoți și membrilor sinodului – mireni pentru concursul ce mi l-au dat în decursul celor 5 ani de zile, de când sunt administrator protopopesc al acestui tract, înainte și după înființarea lui prin desfacere de Protop. Treiscaunelor și recomand și noului adm. Protop. pr. Rafiroiu Ioan să dați același concurs ca să putem înainta acest tract, care poartă un nume așa de măreț.

Sinodul protopop. Prin glasul noului adm. Protop. Păr. Rafiroiu Ioan aduce mulțumiri Păr. Negoescu pentru priceperea și dragostea colegială cu care a condus tractul și aduce la cunoștința sinodului că deodată cu numirea sa în demnitatea de administrator prin Circul. Nr. 585 din 1 dec. 1924 adresată Preoției tractului a cerut concursul de muncă. Păr. Fost administrator citește acel circular făcut cunoscut și V. C: (Venerabilului Consistoriu -nn) ca prin muncă comună să ridicăm Protopopiatul Oituz la faima numelui ce-l poartă împrumutat d ela vitejia soldatului român crescut de Preotul și dascălul român.

Raportul general se ia spre știre cu aceea că toți preoții care sunt arătați să-și înainteze restanțele de rapoarte ș.c.l.

3. Epitropia Protop. A tractului prezintă Rațiociniul pe anul 1923 cu Jurnalul de Casă, Inventar și documentele de casă precum și ord. V.C. nr. 4598 Ep. /1923 prin care se aprobă Rațiociniul protopopiatului pe 1922. Sinodul protop. După ce-l cenzurează și îl aprobă. la spre știre absolutoriul dat Comitetului și Epitrop. Protop. pe anul 1922 cu ord. V.C: 4598 Ep. /1923.

4. Se prezintă bugetul pe anul 1924 al Protop. Și se arată ca venite: 1515 lei

Esite: 1200 lei

Esc. Bugetar 315 lei

Pentru argumentarea fond. Protop. Noul administrator protop. Propune și sinodul primește ca să se facă punct de discuție în Confer. Preoț. Ce o va convoca la finea lunii iunie, când se dezbate completarea organizării tractului și mijloacele prin care să se promoveze interesele noului tract.

5. Împărțirea din nou a cercurilor electorale a tractului Oituz conform circularei V. C.

Întrucât referentul păr. Gh. Hamzea însărcinat cu referala sa asupra acestui punct conf. Ord. V.C. nu s-a prezentat, sinodul nu se poate pronunța în lipsa Circularului, rămânând ca această împărțire să se facă șa sinodul viitor.

6. Conform circ. V.C. No. 9204 Plen. Este a se alege pe un nou... comitetul Protopresbiterial. Se propun Preoții Ioan Ciora și David Coman, iar dintre mireni Nicolae Rusu, Mihai Marin, Gheorghe Gociman și Gheorghe Zaharia ca membrii ordinari. Se aleg prin aclamațiune și se declară aleși: Preoții David Coman (V. Buzău) și Ioan Ciora (Zagon). Mireni: Nicolae Rusu (Sita Buzău) Mihai Marin (Boroșneu Mic), Gheorghe Gociman (Brețcu) și Gh. Zaharia (Înt. Buzăului).

Ca suplinitori: Pr. Ioan Aldeș (Boroșneu Mic), mireni: Nicolae Manea (Covasna) și P. Budeleanu (P. Sărată).

7. Alegerea Epitropiei Protopopeșii pe anii 1924, 1925 și 1926

Prin aclamațiune se aleg și se declară aleși din cler: Alekse Neagovici și Gh. Furtună, iar mireni Sofronie Boriceanu – Tel (Teliu -nn), Vasile Ola – Înt. Buz., Nic. Erjqa – V. Buzău (Vama Buzăului -nn), Petru N. Ola – Cernatu de Jos.

8. Verificare membrilor din cler aleși în colegiul preoțesc... la 3 aprilie n.a. ținut în Sf. Gheorghe.

Prin aclamațiune se aleg și se declară aleși: Cler: 1. Gheorghe Burlea, 2. Eremie Ticușan, 3. Gheorghe Hamzea, 4. Gheorghe Negoescu, 5. Ioan Rafiroiu, 6. Ioan Modroiu, 7. Nicolae Dima, 8. Gheorghe Furtună.

9. Verificarea membrilor sinodului Protopresbiterial aleși în sinoadele parohiale pe cei trei ani 1924, 1925, 1926.

Se aleg și se declară de aleși: Mireni: 1. Petre Budeleanu din Poiana Sărată, 2. Sofron Boriceanu Teliu, 3. Gheorghe Seceleanu Zagon, 4. Gheorghe Gociman Brețcu, 5. Gheorghe Zaharia Înt. Buzău, 6. Vasile Ola Înt. Buzău, 7. Nicolae Erja Vama Buzău, 8. Petru Nagy-Ola Cernatu Inferior, 9. Nicolae Manea Covasna, 10. Mihai Marin Boroșneu Mic, 11. Constantin Matei Tg. Săcuilor, 12. Purice N. – Barcan, 13. Ion Corlan – Dobârlău.

Iar din cercurile Sita-Buzău, Barcan, Dobârlău, Tel și Miercurea Ciuc se provoacă prin noul adm. Rotop. De a-și trimite membrii, a căror verificare se va face în sinodul viitor.

10.

La propuneri se prezintă spre studiere circularul VC 3349 bis din 3/16 apr. A.c. și 10195/923 bis.

Sinodul protop. la cu deosebită satisfacție la cunoștință cele două circulare, când I.P.S. Sa în circuarul No. 3349 bis stabilește principiul restricțiunilor ce trebuiesc luate pentru combaterea concubinajului, care și în protop. Nostru în unele parohii – mai ales unde sunt și... a luat proporții. Pe lângă măsurile stabilite.. ca:..., îngroparea deosebit afară de cimitir, lipsirea de vot în sinod, sinodul protop. Lasă la aprecierea fiecărui preot ca în... locale – comitet și sinod – să se afle și alte măsuri pentru combaterea acestei plăgi.

Ord. No. 10195/923 Bis. Se ia spre cunoștință și fiecare preot în parohia sa să se intereseze și dacă biserica sau școala confesioanlă are de revendicat în sensul ordinului de mai sus să se facă pașii de lipsă și să se raporteze of. Protop.

Nemaifiind nimic de pertractat Președintele, după ce mulțumește membrilor pentru participare, procesul verbal se încheie și... ședința se ridică la orele 12 și ½.

Președinte sindod protop.

Gh. Negoescu

...al sinod protop.

Ioan Aldeș

Pentru executare: Pr. Rafiroiu Ioan, Adm. Rotop. Bărbați de încredere, Gheorghe Furtună, Mihai Marin, 8 mai 1924, st. Nou, Boroșneu Mare.⁴¹

XI.

Raport general

Către sinodul protopresbiterial al tractului Oituz pe anul 1924 întocmit de administrator protopopesesc Ioan Rafiroiu

Onorat Sinod Protopresbiterial! Numit de administrator protopopesesc al tractului „Oituz” cu ordinul Ven. Consistoriu nr. 1833 Plen. De la 1 Aprilie 1924, de ceea ce On. Sinod din anul trecut, ținut la 8 Mai tot aici în Boroșneul Mare a luat cunoștință, de la

⁴¹ Arhiva CEDMNC, Fond Protopopiatul Ortodox „Oituz”. dos. nr. 212, p. 41.

Început mi-am dat seama de greutatea ce apasă pe umerii mei prin noua însărcinare și conștient de aceasta am cerut în prima linie concursul onoratei Preoțimi în munca comună prin apelul meu circular No. 583 ppsc din 1 Mai 1924, în care spuneam: „Biserica – mama credinței strămoșești și școala – fiica luminii să ne fie și de aici încolo cămara sufletului nostru, pe care să o împodobim cu virtuțile strămoșești și încheiam că nu mă îndoiesc că prin armonie, dor de muncă și împlinirea datoriilor noastre vom ajunge în scurt timp un tract de model, pentru că avem cu noi sufletul poporului păstorit de noi, care prin înțeleaptă conducere este însuși sufletul nostru. În el ne găsim pe noi, când noi îi vom ști cultiva comorile lui sufletești.

După aproape un an de administrare a tractului, de la început mărturisesc On. Sinod, că acest modest program începe să se realizeze prin concursul on. Of... și cu concursul credincioșilor păstoriți de Cuv. Voastre și dacă totuși mai sunt dintre noi și de aceia, care nu și-au însușit acest glas de chemare către datorie, sper că în scurt timp și aceia vor înțelege glasul vremii și vom fi una și nedespărțiți în munca comună, manifestând aceeași voință și dor de muncă, același gând de care să se zdrobească orice uneltire potrivnică bisericii noastre strămoșești, care prin puterea-i creatoare e însăși ființa noastră de neam și de stat, iar ridicarea bis. Celor 14 milioane de ortodocși la biserică dominantă și la rangul de Patriarhie nu a fost decât o plinire a vremii care trebuia să vie, o necesitate de viitor și ca o răsplată a suferințelor din trecut. În viitor munca noastră trebuie îndoită ca să merităm aceste binefaceri revărsate asupra noastră drept răsplată pentru trecutul plin de calvarul muceniei!

On. Sinod! Biserica Protop. Oituz cu mici excepțiuni – cuprinde elementul românesc și ortodox cel mai curat, care și în trecut sub uneltiri vrăjmașe a păstrat ortodoxismul și etnicitatea rasei noastre în bisericuțele... în umbra înserării sub colinele munților înșirate ca un șir de mărgele ce cheazășuiau vitalitatea poporului nostru. La aceste parohii înșirate sub munte s-au alăturat parohiile nou înființate ale Ciucului, care apar ca niște oaze binefăcătoare și mult promițătoare pentru ortodoxism în deșertul cel mare al Catolicismului șovin. Ele sporind, în curând vor putea constitui o nouă circumscripție pentru un protopopiat al Ciucului. Viața le-a dat acestor parohii... lor adm. Pr. Gh. Corbu, care le-a organizat și cu ajutorul bunilor slujbași români le-a înzestrat cu sesii și... pentru zidiri de biserici și case parohiale și le administrează cu grijă părintească.

Viața bisericească s-a scurs în anul 1924 normal. Sectarii care își făcuseră cuib în anii anteriori în Boroșneu Mic, Dobârlău, Zagon etc. Mulțumită conservatorismului născut al poporului nostru și combaterii eficace a acestei secte de către preoții noștri, s-au oprit pe loc ba mai mulți s-au reîntors în sânul bisericii strămoșești. Aceste secte străine de firea poporului nostru sunt numai niște cuiburi vremelnice de rândunică sub strașina bisericii noastre, care vor dispărea îndată ce păstorii noștri vor ști combate tendințele lor subversive, demascând intențiile potrivnice statului român, cu care sunt răspândite sub masca unei credințe noi. Noul calendar îndreptat s-a primit în întreg Protopopiatul fără zguduiri. Unele nedumeriri din câteva comune s-au spulberat prin argumentele preoților și a subsemnatului, care cu ocazia vizitațiunilor canonice le-am pus în lumină adevărată cauzele care au îndemnat biserica ortodoxă să adopte îndreptarea calendarului, iar Pastorală I.P.S. Sale de Sărbătorile Crăciunului a fost ca un balsam alinător pentru toți cei care mai persistau într-o părere greșit interpretată.

Co ocazia vizitațiunilor canonice începute la 14 IX și terminate la 12 XII cu mici întreruperi – m-am putut convinge de deosebitul interes ce se poartă de organele parohiale alături de paroh dezvoltării bisericii noastre și astfel epitropiile și comitetele parohiale alese pe noul... 1924-1926 au funcționat normal. Mici neînțelegeri s-au delăturat cu ocazia vizitațiunii canonice, asupra cărora un raport amănunțit am făcut Ven. Consist. cu adresa of. Protop. No. 1165 din 18 XII în conformitate cu Ord.

Consistorial No. 6644 Plen., prin care s-a regulat noul metod de vizitație, din care raport un extras s-a publicat și în Telegraful Român. Procesele verbale ale acestor vizitații canonice cu hotărârile și dorințele comitetelor parohiale s-au înaintat Ven. Consist. În urma măsurilor luate conform Circ. V.C. no. 3349 Bis/1924 dezbătut în sinodul din anul trecut, concubinajele au scăzut simțitor față de trecut. Aceste măsuri și alte noi trebuiesc luate de comitetele parohiale și parohi pentru combaterea acestui rău, cu urmări morale și materiale atât de triste. Trebuiesc preferate mijloacele morale de constrângere față de cele materiale pe care au căutat să le aplice unele comitete și unde totuși sunt multe conviețuiri ilegite, căci omul când e în păcat plătește mai bucuros un... bănesc, decât să i se aplice alte rigori morale. Cele mai multe concubinaje le dă Vama Buzăului cu 35 de cazuri și Barcan cu 25, adică 60 în două comune, pe când restul comunelor ne dă 70. Total 130 în tot protopopiatul. Procese matrimoniale au fost 8 cazuri, pentru judecarea lor la scaunul protopopesic am ținut 3 ședințe. Toate aveau leit-motivul – ura nedumerită între soți și biserica a admis divorțurile după ce tribunalul s-a pronunțat. Repartizările pe comune au fost: 1 Poiana Sărată, 3 Întorsura Buzăului și 4 Teliu.

Biserici de piatră avem 13 și din lemn 4 în stare destul de bună. Cea mai veche biserică din tot protopopiatul este cea din Teliu – zidită la 1700. Zidiri de biserici în 1924 nu s-au făcut, decât s-a terminat din exterior biserica din Poiana Sărată, a cărei zidire din nou pe ruinele celei distruse de război, s-a început la anul 1922, cu ocazia vizitațiilor canonice făcute în județ și Protopopiat de Î.P.S. Sa Arch. Și Mitr. Nostru N. Bălan. Noua biserică e una din cele mai frumoase biserici din satele României Mari ca stil și ca lucrare. Ea s-a zidit din jertfele obștei creștine din comună și din afară și a costat până în prezent suma de 1 milion 600.000 lei. Mai lipsește pardoseala internă, ușile, podeala, catapeteasma, strănile și pictura pentru a o putea da destinației. Este admirabil spiritul de jertă manifestat de poporul din Poiana Sărată care și-a impus o sarcină benevolă pentru zidire de la 3500-15000 lei de familie. Reparații s-au făcut anul trecut la biserica din Zagon și Vama Buzăului. Bisericile în general sunt bine întreținute și curate. Mai multe parohii au pus bază pentru fondul de noi zidiri de biserici. Sforțări uriașe au făcut în această direcție parohiile centrale din jud. Ciuc: Miercurea și Gheorgheni, care dispun de fonduri însemnate și care având terenul expropriat pot chiar în anul curent să înceapă zidirea. Case parohiale nu au: Poiana Sărată, Teliu, Tg. Secuiesc, Zăbala și parohiile Ciucului. După rapoartele primite credincioșii în cea mai mare parte s-au spovedit și cuminecat odată pe an cel puțin. S-au mărturisit cam 80-90% și s-au împărtășit cam 70-80%.

Personalul bisericesc se prezintă în anul 1924 astfel: 11 parohi titulari, 3 capelani, 2 administratori parohiali titulari și un administrator parohial ieromonah fără pregătire. Toți preoții au examen de calificare, afară de călugăr și din 16 parohi și 3 capelani, 11 sunt cu studii de liceu și maturitate, 1 cu cursurile pedagogice 7 clase de liceu și teologica, 1 cu 6 clase și 3 cu clase inferioare și calificare. E unul din protopopiatele în care preoții au cei mai mulți calificare înaltă. În anul trecut s-a întregit Dobârlău prin parohul ales N. Frateș. S-a deschis concurs în M. Ciuc, Madefalău (Siculeni -nn), Gheorgheni și Ch. Mărtănuș, fără a se întregi vreuna din ele încă.

Numărul total al familiilor ortodoxe din Protopopiat este de 4873 cu 20.095 suflete, în plus cu 230 familii și cu 341 suflete mai mulți. Unii preoți nu-și dau interesul de a purta o statistică exactă de mișcarea populației de peste an. Cunoscuți au fost bisericești și civili 196 și una numai civilă fiind părțile sub divorț bisericesc. Totalul nașterilor a fost 769 din care nelegitimi 59, mai puțini ca acum un an cu 26 și mai puțini ilegiti cu 28. Morți au fost 323, mai puțini ca acum un an cu 47; de moarte silnică 2. Treceri la noi 6, de la noi nici una. Statisticile lasă de dorit în ceea ce privește numărul familiilor, sufletelor și a celor ce știu scrie și citi. Oficiile parohiale să fie îndrumate de On. Sinod să compună cu finea anului curent o statistică exactă de numărul familiilor și sufletelor pentru a avea un tablou real la finea unui sfert de veac cel puțin. Pentru

aceasta se poate consulta și Biroul Populației și să se compună Cronica familială în fiecare parohie. Datele arătate sunt luate după Extrasul din protocolul Parohial trimis cu finea anului oficiului protopopesc, afară de Sita Buzăului, care nici după repetate ursoii (insistențe, n.n.) nu s-a completat, iar datele din acea parohie sunt după Extrasul din 1923 Protopresbiterial culese. Vecernia spre sărbători și sâmbăta seara precum și slujba ceasurilor, Pavecernița mică și mare cu Lit. Î. Sfințită în sărbătoare din Postul Paștilor nu se ține regulat în toate bisericile, ceea ce e o abatere de la practica trecutului pe care nu trebuie să o părăsim, ci să o conservăm ca un stimul pentru păstrarea obiceiurilor religioase intrate în sângele poporului, chivernisitorul cel mai sfânt al tradiției bisericești.

Donățiuni

Anul 1924 îl putem considera unul din cele mai bogate în donațiuni. În bani s-au donat 940.849 lei, în obiecte 45.000 lei și un intravilan în Gheorgheni de către Primăria orașului în valoare de 80000 lei. Total 1.065.899 lei, din care Miercurea Ciuc fiind de zidire are adunat din 1922-1924 lei 443.969 lei. Gheorgheni 220.000 lei din donația orașului de 300.000 lei în 5 ani. Poiana Sărată 278.500 lei pentru zidirea bisericii. Fonduri de zidire de biserici mai au Teliu, Brețcu, Tg. Săcuesc, Zagon, Covasna și filiile Ojduța și Păpăuți.

Reforma agrară

În anul 1924 în acest protopopiat a rămas tot în curs nefinalizându-se nici exproprierea încă afară de parohiile din jud. Ciuc unde organele chemate pentru înfăptuirea reformei agrare au înțeles rostul vremii și în înțelegere cu administratorul pr. Păr. Gheorghe Corbu, făcând însuși parte din comisie, au dat loc pentru zidire de biserică și sesiune. La noi în 1924 unele parohii au primit în arendă forțată câte 10 jug., altele însă nu. Am raportat la timp Ven. Consist. Și D-lui consilier agricol care a luat măsurica cel puțin în anul curent să dea la toate parohiile sesii – unde se va putea – precum și preoților în arendă forțată, primind promisiunea de a se face mai mult cu ocazia împrumutării, care sperăm că nu va mai întârzia mult. Sinodul protop. va îndruma of. Par. Din parohiile cu minorități confesionale să compună un tablou comparativ cu sesiile ce au în prezent pentru a-l prezenta Comisiei de Împrumut și Cons. Agricol precum și Casei Centrale de Împrumut pentru comunele ortodoxe care în trecut au suferit vicisitudinile unei dominațiuni măștere, lipsindu-le cu ocazia comasărilor și proporționării pădurilor de sesii parohiale și pădure.

Viața culturală și religioasă

În protopopiatul nostru a început să ia un impuls. În lipsa de case culturale proprii, de care sunt numai în Covasna și Teliu transformate din localurile școlii confesionale, prelegeri, conferințe, serbări culturale și religioase s-au ținut în localurile de școală. Conferințe religioase de Duminecă conform ord. V.C. No. 5852/924 s-au ținut regulat în Covasna de părintele Ticușan ajutat de profesorii de la... de acolo, precum și în Poiana Sărată, unde asemenea – s - au ținut conferințe duminicale regulat în Postul Crăciunului, iar de 2 ori pe săptămână șezători culturale de preot cu concursul învățătorilor. În celelalte parohii s-au ținut mai mult accidental și la serbări culturale. Cursuri de analfabeți nu s-au ținut în iarna anului 1924 în nici o comună. Motivul, că sub 60 de ani în parohiile noastre nu prea avem analfabeți, înzestrate fiind comunele din vechi timpuri cu școli confesionale cu învățători destoinici, care s-au îngrijit de instrucția copiilor de pe timpuri cu mult drag.

Reuniuni de femei nu sunt formate și care sunt nu funcționează regulat. Constituirea Cercului Tinerimii „Sf. Gheorghe” nu s-a făcut în nici o parohie în anul 1924. Conferințe preoțești desp. Oituz al Asociației Preoților a ținut în 1924 două, cea de primăvară în Tg. Secuiesc și cea de toamnă la Covasna, la 16 X. Raportul asupra lor s-a înaintat V.C. și Preș. Secției – Sibiu. La adunarea Secției Sibiu ținută la 23 și 24 X a participat preș. Desp. Pr. Ioan Rafiroiu, unde a citit tema sa: „necesitatea apostolatului laic”, iar la Congresul Asociației ținut la Oradea-Mare a participat ca delegați Păr. Gh. Negoescu și preș. Desp., care a susținut... Apostolatul laic la sate. Cercurile religioase: mai multă activitate au dezvoltat parahiile Teliu, Mărcuș și Dobârlău, unde s-au ținut în legătură cu cercurile culturale ale învățătorilor. Exprim din nou dorința, ca cercurile culturale ale învățătorilor să lucreze mână în mână cu cercurile religioase ale preoțimii dându - se astfel un fast mai mare serbărilor și lăsând o impresie mai adâncă asupra ascultătorilor.

Biblioteci parohiale după rapoartele sosite sunt puține, dar se intensifică gustul de citit al enoriașilor noștri. În multe parohii nu sunt de loc biblioteci. Mai însemnate au Barcan – 500 volume, Covasna, Zagon cu câte 270 volume, apoi Teliu, Întorsura Buzăului, Mărcuș. Bibliotecă nouă s-a înființat în 1924 cu 700 de volume în Poiana Sărată, cu concursul Fundației Principele Carol în valoare de 15000 lei și în unire cu școala formând o singură Bibliotecă parohială - școlară. Cel mai bun mijloc de a dezvolta gustul de citit este Gazeta... pentru popor; Lumina Satelor, creștinească, ușor de citit și pe care am recomandat-o îndeajuns cu ocazia vizitațiunii canonice. În anul 1924 Lumina Satelor a avut în Protop. Oituz circa 185 abonați. Cei mai mulți în Poiana Sărată (50), Brețcu (30), Sita Buzăului (25). În general accentuez că dacă înainte de război sub dominațiunea străină am luptat noi preoții și învățătorii cu concursul laicilor credincioși mai mult pentru păstrarea limbii și credinței noastre în popor prin școală și biserică, acum după război, I.P.S. Sa și organele superioare culturale pretind de la noi ca activitatea noastră pastorală ajutați de școala primară să se extindă pe lângă păstrarea credinței intacte pe terenul cultural, înființând biblioteci, reuniuni, case culturale, școli de adulți, de analfabeți, societăți de binefacere, cooperative economice și de consum, bănci populare, căci pe acest teren în trecut nu s-a putut lucra nestingheriți și acum poporul așteaptă de la noi această nouă îndrumare și dacă noi nu vom ști să ne luăm partea noastră de muncă, alți factori mai puțin chemați se vor furișa în cămăruța curată a sufletului poporului nostru și aceștia furișați vor încerca să ne scoată pe noi repetând pilda ariciului pe care l-a primit... în casa sa. E adevărat că nu ne vor putea înlocui dar și lipsa noastră de la datoria de toate zilele se va întârzia opera de încheiere culturală, economică și socială.

Viața școlară

Și școlile de stat sau statificate (au devenit școli de stat -nn) pe loc progresează. Învățătorii vechi și tinerele puteri didactice dezvoltă o activitate lăudabilă. În 1924 s-a ținut primul examen de absolvire cu succes. În anul școlar 1924/1925 au fost înmatriculați 3144 elevi în școala de toate zilele. La școli înalte sunt din protopopiat 150, meserii 52, negoț 54. De aci rezultă că tineretul trebuie îndrumat de preoți și învățători mai mult pe trenul practic. De altfel întreg învățământul e prea teoretic ceea ce poate deveni în scurt timp un rău social. Învățământul religios redat de învățător a fost în general mulțumitor. E de dorit ca preoții prin autoritatea lor să supravegheze mai de aproape învățământul religios și copiii să nu lipsească de la biserică duminicile și în Sărbători, iar cei mai marișori să zică Crezul în biserică, să cânte în cor și să citească ceasurile în prima săptămână din Postul Mare. Această îndatorire o cuprinde din nou Circ. V.C. No. 1365 Șc. Din anul curent. Mulțumită organelor administrative, cărciumile au fost închise în anul 1924, dar nu cu toată rigoarea, dar.. repausul duminical astfel s-a respectat cel puțin... fără gălăgie și urmările devastatoare de altădată, când ele erau

deschise. Totalul cârciumilor în cele 16 parohii și 2 filii din acest județ, fără Ciuc sunt 201, un număr cred destul de respectabil.

Viața epitropească

Ușurată – biserica de susținerea materială a școlii și de plata învățătorilor din lada bisericii, toate epitropiile prezintă cu finea anului 1924 solduri de cassă însemnate și averea în fonduri, fundații au sporit mult, după cum s-a văzut la capitolul donațiunilor. Totalul fondurilor în obligațiuni, depuneri, fundațiuni și bani gata prezintă suma de 1.318.995, 12 lei, datorie are numai Poiana Sărată – 500.000 lei. Edificii de școală confesională are 13, alte edificii 4. Pământ ca sesiune preotească are 125 826 st. Pătrați, din care 93 jugăre revin parohiilor Miercurea Ciuc și Gheorgheni. Pământ ca fundație bisericească 70 jug. 824 st. Pătrați, pădure 436 jug. 4773 st. Pătrați. Toate Rațiociniile (bugetele -nn) până la 31 XII 1923 au intrat și comunele pr. Au absolutorii afară de com. Ch. Mărtănuș cu filia Ojdula. În anul curent au intrat până azi rațiociniile pe 1924 din toate comunele afară de Sita Buzăului și Ch. Mărtănuș cu filia Ojdula. Bani ce sunt ca fundații sau capitaluri epitropiile i-au pus fie la bănci, dar în bună parte în obligații la particulari. V.C. recomandă depunerea banilor la băncile: Albina și Banca Românească. Elocarea (depunerea -nn) la alte bănci și la particulari se face pe răspunderea personală a epitropului comunei parohiale și a parohului. Toate restanțele și taxele datorate cu ocazia vizitațiunilor canonice au fost micșorate până la finea anului 1924, afară de sidoxia pe 2 ani din M. Ciuc. Toate au avut pe 1924 buget aprobat iar pe anul curent –sau înaintat bugetele și consemnarea dării generale de cult, afară de vreo 2-3 parohii V.C. spre aprobare. Că din rapoartele de fine de an lipsesc unele, precum Conspecte, Tablouri rapoarte, Lista Sinodală pe a.c., Tabloul bibl. Parohiale ș.a. nu-mi fac o fală de a denunța comunele din care lipsesc, asemenea și.. Protocoalelor sinodale, ci îmi reînnoiesc după mai multe ursorii dorința de al le trimite de urgență, după ce pentru trimiterea lor la Ven. Cons. Am cerut un... de două săptămâni. Conștiința de a-și fi făcut datoria în toate, e cea mai mare corvoadă din lume. Cel ce n-a aflat-o încă în slujba d epreot și în viața lui de toate zilele, cerce să o afle și îmi va da dreptate.

Numărul esibitelor of. Protop. În anul 1924 au fost 1212, toate rezolvate. Scaunul Protop. A ținut 3 ședințe, iar comitetul protop. 1. Deodată cu acest raport general prezint on. Sinod Rațiociniul protopopiatului Oituz pe anul 1924 și Proiectul de buget pe 1925 cu raport separat. După care închei raportul meu și rog on. Sinod ca luându-l la cunoștință și aprobându-l să-l ridice la valoare de conclus al său pentru a putea fi înaintat Ven. Cons. Deodată cu Procesul Verbal al ședinței de astăzi spre ulterioară afacere. Poiana Sărată – Oituz, la 30 Martie 1925 Ion Rafiroiu, Adm. Protop.⁴²

⁴² *Ibidem*, p. 44.

Nr. 2.

26

Piered. Suiod. protop. după ce constată că Anuncierea Suiod. protop. s'a făcut cumpărată. § 72 din Statutul. Organice, deschiște sediula la costul 100¹/₂ a.m. și cu suidului a sa numi în uolcu și doi boibale de încredere:

Sa alege: Năst. Pr. Ioan Aldes, boib. de încredere: Pr. Gheorghe Tăbăla și mureșul alihai obarini.

Prima sa raportul adu. protop. Gheorghe Negoiescu către duodul protop. pe anul expirat 1923, după cum urmează:

Quor. Suiod. Protopopesc!

Cu date de 1 Aprilie a.c. am fost absoțat dela conducerea Facultății Biserice la cererea mea Nr. 24/1924 din 13 Febr. pe motive de boala care ce mi s'a notificat cu ord. Nr. 1833 Pen. dela 1 Apr. a.c. iar în locul meu în această demnitate a fost numit coacalor ordii Pr. Raficovici Jau. (Pentru la cu predarea oficiului după Terminarea gaudelilor aceluia Suiod. ca adu. protop. și Pres. suidului de vechi am oscar a prezenta următorul raport general pe anul 1923:

I. Multămintele lui Dumnezeu în Facultate au vacante numai posturile: Tabala, Chendi-Moștanusul și posturile nou înființate chode fatan. Gheorghe și Ghinea (Cine) care nengamizate și facă avere otia mai Lăru și în pulea întregi. Tobălașul se va completa în timpul cel mai scut, fiind candidaș un cleric absoțat. Potrivent. Mica și întregul sau obagere și înălțare obarului ales Ioan Aldes.

II. Case parohiale ligase din Tăbăla - Băran, Porcuș - Tăbăla - Băran.

III. Biserice avem 10 în stare bună. În Porcuș - Tăbăla până în Ioanina se va termina cu zidăria bisericii, pământul piclura, pdrabetele interne, dând se va gura de destinației. Această biserică va fi un monument pagăitor de conștiință al vișii orlofului român și un semn al jistfiri credincioșilor de acolo că apărăntul apărăre de batjocura al statului și al altor jacturi con totuian de jistfior și mai mult.

IV. Urmează restanțele ca raportate oficiilor parohiale, con înco nian oguas acolo co și o cunșasca de tiori și și o îndepărtare, ca se

Raportul pr. Gheorghe Negoiescu

31

...tuturor chestiunilor discutate. Roaga să fie cât mai corecti și exacti
atât în prezentarea și în prezentarea și rezolvarea actelor administrative
cât și în îndeplinirea apostolatului evanghelic și în lămurirea
alei lămuriri de: toate păcătoșii și lumina lumii. După care declara
conferința închisă la ora 17.

D. C. M. S.

Ioan Rafiroiu adu. protop.
președ. șef. Biduș.

Ioan Alderson
notar.

3.V. 1924 file 23

10.V. 1924 file 31.

Raport general

către sinodul protoprestital al Tractului Biduș pr. anul
1924 înlocuitor de adu. protop. Pr. Ioan Rafiroiu.

Unor Sinod Protoprestital

Numele de adu. protop al tractului „Biduș” cu ord. Pres. Cons. nr. 1533/1924
dela 28 Aprilie 1924, de care se vede fiind din a. trecut, fiind la 8 dec. 1924
aici în hotărârea de a lua cunoștință, dela început mi-am dat
seama de gravitatea și apăsătoare a lucrului meu prin noua înțelegere și
conștiință de așadar am cerut în prima linie concursul cu. Persoane
în munca comună prin apelul meu circular nr. 583/1924, în care
spuneam: Biserica - marea credinței și așadar este și școală - fca lumina
să ne fie și de azi încolo camara sufletului nostru, pe care n-o împo-
dobim cu viziunile și așadar încheiam că nu mă îndrăsc, că prin
aruncare, dor de muncă și împlinirea datoriei noastre vom ajunge
în scurt timp la Tract de model, pentru că avem cu noi sufletul pe-
poului nostru de azi, care prin înțelepciune și conducere este înșurub
sufletul nostru. Și el ne găsim pe noi, când noi îi vom oti cultiva comu-
nile lui sufletești.

După aproape un an de administrare a Tractului, dela început mi-am
rănit cu sinod, ca-acer, modest program începe să se realizeze prin
catal cu. Tract și cu concursul credincioșilor pastori de Buc. Tract
daca totuși mai puțin dintr-un an și de acum oti mi n-au înșurub
glas de chemare către datorie, operez că în scurt timp și acum.

Raportul pr. Ioan Rafiroiu

Întrunirile politice național-țărăniști de la Sovata în perioada 1933-1938. Iuliu Maniu versus Alexandru Vaida-Voevod și camarila regală

Marin POP*

The National Peasant Party political meetings organized in Sovata from 1933 to 1938. Iuliu Maniu versus Alexandru Vaida Voivod and the royal Camarilla

Abstract

In the present study, we intend to analyze the national-peasants meetings organised in Sovata from 1933 to 1938. Think of Sovata played an important role in his political career Iuliu Maniu and symbol of national-peasants in Transilvania. The meeting took place in Sovata last supper in wich they were formed and, if necessary, to put the break-up of some Governments. Here gathers the followers of the political line adopted by Iuliu Maniu after 1933 when he decided to enter into a personal war of attrition against the Camarilla and Royal King Charles II, wich was intended to placate him wich regina Elena and Crown at Alba Iulia, as he had done and his great adversary, Ion I. C. Brătianu. Finally, Iuliu Maniu won, and King Carol II lost even the throne.

Unpublished documents that we've discovered in the archives of the National College for Study of Security Archives and on wich we publish in the present study we hope to bring new information about Iuliu Maniu, his political activity, his conflict with the Alexandru Vaida-Voevod and Camarilla, as well as about political activity less known maniste within the National-Peasant Party, from 1933 to 1938.

Key-words: Sovata, the National-Peasant Party, Camarilla, Royal King Charles II, Iuliu Maniu

Stațiunea Sovata era considerată de Corneliu Coposu ca fiind „patria demnității naționale” și locul unde începuse „renașterea conștiinței cetățenești”. Locul era unul cu valoare de simbol pentru național-țărăniști. Era locul în care Iuliu Maniu se deplasa anual pentru tratament și unde s-au organizat o serie de întâlniri politice importante de-a lungul vremii. În studiul de față, ne propunem să analizăm întrunirile politice național-țărăniști organizate la Sovata în perioada 1933-1938, perioadă dominată în interiorul PNȚ de conflictul dintre Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod, care fuseseră prieteni peste 40 de ani.

În ianuarie 1933, solidarizându-se cu ministrul său de Interne, Ion Mihalache, Iuliu Maniu demisiona din fruntea guvernului național-țărănist. În acest context politic, Alexandru Vaida-Voevod a acceptat să prezideze un nou guvern național-țărănesc, fără a avea, se pare, acceptul conducerii partidului.

Din acest moment, între cele două mari personalități izbucnește un conflict, care va duce, în cele din urmă, la părăsirea partidului de către Alexandru Vaida-Voevod.

Iuliu Maniu își afirmase clar poziția de adversar al Camarilei regale și intrase în conflict direct cu regele Carol al II-lea. Regele a reușit să se folosească de Vaida Voevod în acest conflict și să distrugă prietenia de 40 de ani dintre cei doi lideri național-țărăniști. Cu toate acestea, regele nu avea încredere în Vaida, după cum mărturisea chiar el într-o audiență oferită liderului liberal Richard Franassovici. Această informație a ajuns la Armand Călinescu,

*Cercetător științific dr., Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău; e-mail: marinpop07@yahoo.com

secretar de Stat la Interne în guvernul Vaida, pe filiera Siguranței. Iată ce spunea regele despre Vaida: „Dacă după o prietenie de 40 de ani l-a lăsat pe Maniu, cine îmi garantează că nu se va întoarce la el” și completează Călinescu: „Și Vaida care crede că regele ține la el și-l afecționează!”¹.

Conflictul a continuat, apoi, cu demisia lui Iuliu Maniu din funcția de președinte al P.N.Ț., în luna mai 1933 și retragerea lui la Bădăcin, de unde începe un război de uzură împotriva Camarilei regale din jurul Elenei Lupescu, metresa regelui Carol al II-lea.

Vara anului 1933 a fost una foarte liniștită din punct de vedere politic. Era, însă, liniștea de dinaintea „furtunii politice”, care a izbucnit la începutul lunii septembrie 1933.

Pe data de 1 septembrie 1933 apărea, la Cluj, manifestul „A bătut ceasul”², semnat de George Ohăbeanu, pseudonimul lui Zaharia Boilă, căsătorit cu nepoata lui Iuliu Maniu. Era un pamflet politic împotriva Camarilei regale și, în special, a Elenei Lupescu. Indirect, era atacat și regele Carol al II-lea.

Despre valurile provocate de manifest și adevărurile pe care le conținea vorbește și Constantin Argetoianu, în memoriile sale, care nu avea nici un interes să-l laude, dimpotrivă. Iată ce spune el: „E un searbăd pamflet împotriva camarilei (și chiar a Regelui), dar plin de adevăruri. Tătanu (?) pretinde că fițuica, deși a fost confiscată, a ajuns în multe mâini și a făcut efect. Pentru prima dată se vorbește pe nume, într-un act public, de Lupeasca și de neamul ei”³.

Biroul de conducere al P.N.Ț. s-a întrunit pe data de 6 septembrie 1933, la locuința lui Alexandru Vaida-Voevod din București. Au participat Ion Mihalache, Virgil Madgearu, Eduard Mirto, Nicolae Costăchescu, Sauciu-Săveanu, Pan Halippa, Emil Hațieganu și Voicu Nițescu. Președintele partidului, Alexandru Vaida Voevod, analizează situația politică, subliniind actele de indisciplină față de conducerea partidului ale unor fruntași național-țărăniști. Cei vizați erau Zaharia Boilă, Ilie Lazăr și Aurel Leucuția, care erau apropiații lui Iuliu Maniu. După o consfătuire de 4 ore, în cadrul căreia s-au discutat diferite probleme, biroul a hotărât excluderea celor 3 din P.N.Ț.⁴.

Între timp, pe data de 10 septembrie 1933, gruparea Maniu se întâlnea la Bădăcin, pentru a sfinți piatra fundamentală a Casei Naționale „Ioan și Clara Maniu”, prima de acest gen din județul Sălaj⁵.

În aceeași zi, Ion Mihalache participa la Congresul tineretului național-țărănesc de la Câmpulung și expunea tezele grupării țărăniște și viziunea lui referitoare la programul de guvernare al P.N.Ț.⁶.

¹ Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 163.

² Vezi documentul nr. 7.

³ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Memorii*, vol. X (1932-1934), București, Editura Machiaveli, 1998, p. 249.

⁴ *Patria* (Cluj), nr. 194, 7 septembrie 1933, p. 1.

⁵ Vezi, pe larg, Marin Pop, *Viață politică în nord-vestul României (1869-1948). Partidul Național-Român și Național Țărănesc din Sălaj*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut și Editura Porolissum, 2007, p. 250-260.

⁶ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 219-221; Apostol Stan, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, București, Editura Saeculum I.O., 1997, p. 180.

Având în vedere atitudinea conducerii partidului față de cei trei frunțași politici apropiați lui Iuliu Maniu, care au fost excluși din partid, iar fratele lui Ilie Lazăr, Vasile Lazăr, prefect de Maramureș a fost demis din funcție, gruparea manistă a luat hotărârea de a se întruni, pentru a adopta o poziție comună. Astfel, Aurel Socol, președintele organizației P.N.Ț. din județul Cluj a luat inițiativa de a convoca frunțașii politici național-țărăniști din Ardeal și Banat la o consfătuire⁷. Locul ales a fost stațiunea balneo-climaterică Sovata, unde Iuliu Maniu mergea la tratament în fiecare an⁸.

Întrunirea de la Sovata a fost fixată pe data de 12 septembrie 1933. Frunțașii politici național-țărăniști din Ardeal și Banat, adepți ai liniei politice maniste, s-au deplasat cu trenuri sau automobile proprii la Sovata, încă din prețuia consfătuirii.

Întrunirea a fost deschisă de către Aurel Socol, unul dintre inițiatori, care subliniază scopul pentru care a organizat întrunirea, la care participau marea majoritate a deputaților, senatorilor, prefecti și alți frunțași ai partidului din Ardeal și Banat, dar și câțiva adepți manişti din Basarabia sau Moldova⁹: „Am venit aici să examinăm situația politică și să revizuiem trecutul și întrucât ajungem la concluzia că situația politică de azi nu este în conformitate cu tradiția Ardealului să luăm măsuri în consecință”. De asemenea, afirmă că țara era condusă de „străini de neam”, enumerând „o evreică (Elena Lupescu – n.n.), un bulgar și un mediteranian a cărui rasă nu se poate stabili și trei români lepădați”.

În continuare, a luat cuvântul frunțașul politic Augustin Popa, deputat al circumscripției Baia Mare, județul Satu Mare la vremea respectivă, care a rostit o „inimioasă cuvântare”, la finalul căreia afirmă că singura soluție era să adopte linia morală și lupta împotriva Camarilei regale inițiată de Iuliu Maniu: „...Riscăm să devenim o țară de lichele. Care este ieșirea din acest impas? Să ne strângem în jurul dlui Maniu și să arătăm lumii, că există în țară o rezervă de demnitate, de morală și corectitudine politică”.

Reputatul profesor universitar Valer Moldovan, fost ministru, vorbește în numele generației sale. Discursul său a impresionat auditoriul „până la lacrimi”, deoarece a subliniat prezența ideatică a lui Iuliu Maniu în mijlocul lor, deși nu era prezent la întrunire: „Adineauri – spune el – m-a întrebat un prieten tânăr

⁷ *România Nouă* (Cluj), an I, nr. 1, 7 noiembrie 1933, p. 5.

⁸ Iuliu Maniu a fost rănit la un picior pe frontul italian, în timpul primului război mondial, la care a participat ca ofițer în rezervă. A fost operat și i s-a introdus o tijă în piciorul respectiv, dar a avut de suferit toată viața, mergând periodic la tratament, în special în stațiunea Sovata.

⁹ *România Nouă*, nr. 1, 7 noiembrie 1933, p. 5; Senatori P.N.Ț. prezenți la întrunirea de la Sovata: Valer Moldovan, Simeon Tămaș, Valentin Poruțiu, Simeon Nemeș, Sever Erdeli, Octavian Prie, Iuliu Căpălnean, Victor Macaveiu, Ioan Pop, Ioan Vulcu, Adrian Popescu, Victor Motogna, Alexandru Borza, M. Hotea, Francisc Boțan, George Văleanu, Liviu Micșa, Octavian Crâșmaru, Aurel Ghilea, Ioan Pantea, Ioan Jucu, Ioan Trif; deputați: Aurel Socol, Victor Deleu, Ionel Pop, George Mărie, Virgil Pop, Ioan Rechițeanu, Zeno Draia, Ieronim Stoichiță, Virgil Solomon, Augustin Popa, Romul Pop, Pavel Pavel, Cornel Bianu, Cornel Lazăr, A. Todoran, Ion Bozdog, Ion Roman, Iuliu Coroianu, Ionel V. Pop, Gheorghe Fodoreanu, Teodor Roxin, Leonida Pop, Sigismund Pop, Popescu Ceica, Ilie Lazăr, Aurel Leucuția și Zaharia Boilă; au aderat în scris, scuzându-și prezența generalul Alexandru Vlad, senator, Ghiță Pop, deputat, Candin David, senator, Liviu Iuga, deputat, etc; au mai fost prezenți Ioan Vescan, prefect de Mureș, Gelu Egri, primar în Oradea, Petre Poruțiu, profesor universitar, fost director la Banca Națională, parlamentarul Donici (Basarabia), Nicolae Buta, publicist, prof. V. Aftenie, directorul Uzinei de Apă din Cluj, Oros și senatorul de Roman Cosloț.

din Basarabia: D. Iuliu Maniu nu vine ? Nu i-am răspuns atunci. Îi răspund acum: d. Maniu nu vine, căci este între noi. Unde suntem noi, d. Maniu este de față”.

A mai luat cuvântul Ionel Pop, nepot de soră al lui Iuliu Maniu, deputat, care face o comparație între curtezanii regelui Carol al II-lea și monarhiștii patrioți, cum se considerau național-țărăniștii maniști: „Monarhistul arată greșelile; curtezanul le acoperă și le încurajează. E mai avantajos desigur să fii curtezan decât patriot”.

La finalul întrunirii a fost adoptată o moțiune, votată în unanimitate de cei prezenți. Cel mai important punct al moțiunii sublinia solidarizarea totală a celor prezenți cu linia politică adoptată de Iuliu Maniu: „Credincioși principiilor de bază ale partidului național-țărănesc ne declarăm cu desăvârșire solidari cu concepțiile politice și cu metodele de înfăptuire ale dlui Iuliu Maniu”.

După citirea moțiunii, întreaga adunare i-au ovaționat îndelung pe Iuliu Maniu și Ion Mihalache, nu și pe Vaida-Voevod, care era, încă, președintele partidului și șeful guvernului național-țărănist și au intonat imnul revoluționar pașoptist „Deșteaptă-te române”.

Au fost alese două delegații care să prezinte moțiunea liderilor național-țărăniști ardeleni Iuliu Maniu și lui Vaida-Voevod. A doua zi, delegația compusă din Aurel Socol, Teodor Roxin, Simion Tămaș, Virgil Solomon și Ioan Jucu era primită de Iuliu Maniu la Bădăcin. În schimb, premierul Vaida Voevod a refuzat să primească delegația parlamentară național-țărănistă din Ardeal și Banat care primise misiune de a-i aduce la cunoștință moțiunea adoptată în cadrul întrunirii de la Sovata.

Tot în această perioadă se ia decizia înființării unui organ de presă al grupării maniste, cu redactarea căruia a fost însărcinat fruntașul politic Zaharia Boilă, fost director al ziarului *Patria*, oficiosului P.N.Ț. tipărit la Cluj¹⁰. Așadar, gruparea manistă sau sovatistă, cum i se mai spunea, și-a înființat propriul ziar-platformă, care va purta titulatura sugestivă *România Nouă*, iar stațiunea Sovata va deveni locul întrunirilor politice decisive ale grupării.

Soarta guvernului Vaida este hotărâtă de Iuliu Maniu și Ion Mihalache, care se întâlnesc la Sovata-Praid, pe data de 3 octombrie 1933. Întâlnirea a fost organizată de Ionel Pop, care îi scrie lui Ion Mihalache, invitându-l la o vânătoare de „muget de cerbi”. Îi scrie că el și Ieronim Stoichiță, vicepreședintele organizației sibiene vor fi prezenți la Sovata încă de pe data de 25 septembrie și vor sta 6-7 zile la vânătoare. Urma să se deplaseze și Iuliu Maniu¹¹ pentru câteva zile. Locul de întâlnire era fixat la o casă de vânătoare din Praid. Cu ocazia întâlnirii, cei doi lideri național-țărăniști au hotărât să boicoteze activitatea guvernului Vaida pentru a-l face să demisioneze. De asemenea, ca funcția de președinte al partidului să fie preluată de Ion Mihalache¹². Motivul real era că guvernul Vaida făcea tot mai multe compromisuri Camarilei regale și nu opunea nici un fel de rezistență regelui

¹⁰ *România Nouă*, nr. 1, 7 noiembrie 1933, pp. 5-6.

¹¹ Iuliu Maniu nu era pasionat de vânătoare precum nepotul său Ionel Pop sau alți fruntași național-țărăniști, după cum rezultă și din permisul de vânătoare existent în colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Artă-Zalău, inv. 386. Permisul este datat abia în anul 1932.

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Ion Mihalache, dosar 52, f. 2; A. Stan, *op. cit.*, p. 181; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 221.

Carol al II-lea. În aceste condiții, P.N.Ț. se compromitea și eroda puternic, existând chiar pericolul destrămării sale.

Pe data de 5 octombrie 1933 are loc o importantă ședință a Comitetului Central Executiv al P.N.Ț. Au fost prezenți toți membrii guvernului Vaida care se găseau în Capitală, marea majoritate a membrilor comitetului și președinții organizațiilor județene. Ședința a fost prezidată și deschisă de Alexandru Vaida Voevod, prim-ministru în funcție și președinte al P.N.Ț. Presa publicase o serie de articole care subliniau divergențele de program dintre guvern și cel expus de Ion Mihalache la Câmpulung. Vaida subliniază că Ion Mihalache „n-a făcut altceva decât să pună în discuție ideile sale programatice cari, după chiar declarațiile făcute la Câmpulung”, urmau să fie examinate și discutate în forurile de conducere ale partidului și Congresului general, care urmau să decidă. El subliniază că P.N.Ț. fiind „un organism viu” trebuia să-și adapteze programul politic la nevoile și realitățile societății. Dă cuvântul lui Ion Mihalache, „pentru a lămurii definitiv această chestiune”. Vicepreședintele P.N.Ț. Ion Mihalache subliniază că cele expuse la Câmpulung erau puncte de vedere personale. Că a constatat „necesitatea absolută a revizuirii și întregirii serioase” a programului P.N.Ț. O altă problemă care îl preocupa era cea a tineretului românesc, care aluneca spre mișcările extremiste de dreapta sau de stânga. În acest context, el consideră că P.N.Ț. avea datoria „să și-l apropie și să nu-l lase să răătăcească spre misticismul comunist sau fascist”. În continuare expune doctrina statului țărănesc care va căpăta tot mai multă consistență după venirea lui la șefia partidului: „Pentru noi – spune el – nu poate fi liniște sufletească atâta timp cât organizarea sanitară, armata, administrația, școala nu vor avea organizarea potrivită structurii unui stat de țărani”. Subliniază că la Câmpulung și-a formulat „crezul” său „complet”. Comitetul a decis să adopte ca bază de discuție directivele programatice și cele referitoare la organizarea de partid, expuse de Ion Mihalache la Câmpulung. În vederea adoptării hotărârilor definitive, care cădeau în sarcina Congresului general al partidului, discuțiile pe capitole urmau să fie continuate de membrii biroului și comisiile speciale înființate în acest scop. Făceau excepție problemele financiare, care rămăneau în sarcina guvernului. Deputatul pro-manist Aurel Socol ia cuvântul și după ce face o examinare a situației guvernului din punctul de vedere al opiniei publice din Ardeal, își exprimă dorința ca Ion Mihalache să intre în guvernul Vaida. Ion Mihalache îi răspunde că regretă faptul că s-a adus în discuție această problemă, care nu era de competența Comitetului Executiv. Consideră că „uneori” putea aduce servicii mai mari partidului din afara guvernului. Deputatul Rădulescu-Mehedinți, un colaborator apropiat al lui Ion Mihalache își exprimă dorința ca spiritul de unire să domine în partid și ca doctrina țărănistă să fie mai profund aplicată în practică. Și el cere intrarea lui Mihalache în guvern, pentru a „da dovadă de acordul său cu d. Vaida Voevod”. Luând cuvântul, Vaida îl atacă pe deputatul clujean Aurel Socol și indirect pe Iuliu Maniu, subliniind că întotdeauna „răspunderea morală” aparținea și lui Maniu „orice s-ar face”. Să vină Socol „cu dovezi sigure care să arate că acțiunea guvernului ar fi influențată de altceva, decât de interesele obștești ale țării”. Respinge acuzațiile că actul de guvernare ar fi influențat de „forțe oculte”, precum și „cererea de a fi apărat de d. Maniu”. În continuarea lucrărilor, Virgil Madgearu, secretarul general al P.N.Ț., anunță că Zaharia Boilă și Aurel Leucuția, excluși printr-o decizie a Biroului de conducere al partidului, cereau să fie judecați de organele

provinciale ale partidului, ceea ce nu se acceptă. În mod surprinzător, Ion Mihalache propune să se dea puteri depline lui Vaida pentru a lua măsuri disciplinare în interiorul partidului, ceea ce Comitetul a aprobat cu 3 voturi contra. În finalul moțiunii adoptate cu această ocazie, Comitetul „invită” guvernul să-și continue activitatea sa „rodnică pentru Țară”, asigurându-l de „tot sprijinul devotat al cadrelor partidului și de solidaritatea cea mai deplină”. La finalul ședinței, Vaida declară că guvernul își va continua activitatea și că nu s-ar putea retrage numai dacă regele Carol al II-lea i-ar retrage încrederea, dacă sănătatea lui nu i-ar permite să-și continue munca, dacă majoritatea parlamentară a partidului i-ar da un vot de blam sau „dacă situația internă ar cere o altă formațiune” politică¹³.

Peste conflictele interne din partid se suprapune și criza politică declanșată de liberalii duciști, care declanșează campania de răsturnare a guvernului Vaida¹⁴.

În acest context politic, prim-ministrul Alexandru Vaida Voevod, care se găsea la Cluj, este chemat de urgență de regele Carol al II-lea în audiență. Astfel, pe data de 8 noiembrie 1933, însoțit de miniștri Mihai Popovici, Voicu Nițescu, Viorel V. Tilea și Mihail Șerban se deplasează la Sinaia. După audiență a convocat ședința Biroului de conducere al partidului. În vederea participării la importanta ședință au sosit în Capitală Ștefan Cicio Pop și Nicolae Costăchescu, președinții celor două Camere, Sauciuc Săveanu și Pan Halippa. De asemenea, erau prezenți în Capitală și ceilalți membrii ai guvernului Vaida. În cursul zilei de 8 noiembrie, Vaida a avut o serie de întrevederi cu mai mulți membrii ai guvernului, în special cu Nicolae Titulescu, care după cum se poate observa devenise consultantul de specialitate în perioadele de criză politică. De asemenea, Vaida a avut o întrevedere cu Gheorghe Brătianu, șeful dizidenței liberale, care declară presei că încă nu era o criză politică oficială¹⁵.

A doua zi, însă, primit în audiență din nou de regele Carol al II-lea, Vaida prezintă demisia guvernului pe care-l conducea, demisie primită de rege. La ieșirea de la Palat, pentru a mai îndulci situația grea în care se afla, Vaida declara presei următoarele: „Demisia e întemeiată pe faptul că guvernul spre a rezolva problemele ce frământă țara, a propus noi măsuri de îndreptare. Dar aceste măsuri reclamau reînnoirea încrederii din partea Suveranului și eventual o nouă consultare a alegătorilor. Pentru a asigura o soluționare conformă cu interesul obștesc, am propus un guvern neutru, care să facă noi alegeri libere, căci libertatea alegerilor e principala garanță a vieții constituționale. Rezultatul acestor alegeri urmează să decidă și asupra soluțiilor de adoptat și asupra modalităților de alcătuire a guvernului definitiv”¹⁶.

În realitate, pentru a-și atinge scopul de a instaura în România un regim personal autoritar, regele Carol al II-lea se mai debarasa, fără nici un regret, de încă un sfetnic de încredere, la fel cum făcuse și cu fostul său profesor Nicolae Iorga. Obiectivul era de a discredita partidele politice și de a guverna de unul singur.

Despre „recunoștința” regelui față de Vaida, arătată în cadrul ultimei audiențe pe care a avut-o în calitate de prim ministru, Grigore Gafencu

¹³ *Patria*, nr. 210, 7 octombrie 1933, pp. 1, 4.

¹⁴ I. Scurtu, *op. cit.*, pp. 222-223.

¹⁵ *Patria*, nr. 245, 9 noiembrie 1933, p. 1; nr. 246, 10 noiembrie 1933, p. 1.

¹⁶ *Idem*, nr. 249, 14 noiembrie 1933, p. 1.

relatează următoarele: „Ultima audiență pe care a avut-o ca prim ministru, a fost patetică. Bătrânul căuta zadarnic să descopere la rege un gest de prietenie, o privire sinceră, o explicație binevoitoare, care, dacă l-ar fi lămurit, i-ar fi potolit cel puțin necazul și dezamăgirea. <Sunteți uzați!>... e tot ce a putut îngâna suveranul. Cu aceste cuvinte, de o crudă banalitate Carol s-a despărțit de cel mai sincer dintre sfetnicii săi, care pusese în joc o prietenie sfântă (cea cu Iuliu Maniu -n.n) și cinstea sa de om, pentru a-l sluji și a-l apăra”¹⁷.

La rândul lui, Constantin Argetoianu, în memoriile sale, subliniază că semnele demiterii lui Vaida s-au observat încă de la sfințirea Catedralei ortodoxe din Cluj, care a avut loc pe data de 5 noiembrie 1933, când „regele nu i-a spus lui Vaida un cuvânt”. În cadrul ultimei audiențe regele i-a răspuns că Vaida nu mai avea „autoritate destulă pentru a face față greutăților vremii”. Singura „răzbunare” a lui Vaida a fost, spune Argetoianu, doar în momentul când a ieșit de la audiență: „Dându-și seama că va chema pe Duca, Vaida, cu mâna pe clanță, a spus Regelui: *Sire, dați-mi voie să vă amintesc o veche zicătoare nemțească (Numai viteii cei proști își aleg singuri măcelarul!)*. Și a plecat. A fost singura lui răzbunare”¹⁸.

Regele îl desemnează în funcția de prim-ministru pe I.G. Duca, cu condiția de a colabora cu Gheorghe Brătianu și Octavian Goga. Cei doi refuză și în aceste condiții I.G. Duca alcătuiește un guvern monocolor, liberal, care pe data de 14 noiembrie 1933 depune jurământul¹⁹. Național-tărâniștii subliniază că guvernul liberal era unul „născut din intrigile nopții” și se pregătesc de o campanie electorală dură²⁰.

Conflictul dintre Iuliu Maniu și Vaida Voevod se acutizează. În luna august 1934, Patriarhul Miron Cristea promite că va interveni personal pentru a-i împăca²¹.

Tot în luna august era preconizată o nouă consfătuire a „maniștilor” la Sovata, ea fiind determinată, conform ziarului *România Nouă*, oficiosul grupării maniste, „de ultimele evenimente politice și mai ales de ticăloasa tentativă de asasinare morală pusă la cale împotriva dlui Iuliu Maniu”²².

După ce pe data de 6 mai 1933, Iuliu Maniu demisionează din funcția de președinte al PNT, pe la mijlocul lunii august începe procesul în afacerea Skoda, prin care regele Carol al II-lea încearcă să-l compromită pe Iuliu Maniu, ceea ce apropiații săi grupați în jurul ziarului *România Nouă* considerau că reprezintă o adevărată „asasinare morală” pentru liderul lor, care se bucura de o moralitate de necontestat. În acest context, gruparea manistă își susține cu toate puterile liderul, devenit un adevărat simbol al Ardealului: „Am înțeles – se spune în coloanele ziarului manist – că a sosit momentul, când nu mai puteam să privim în tăcere la cele ce se întâmplă fără a nu fi considerați de lași și inconștienți”. Totodată, i se dă un ultimatum lui Vaida, de a alege între rege Carol al II-lea și vechiul său prieten, Iuliu Maniu: „Nădăjduim că d. Vaida nu și-a spus cel din urmă cuvânt. Fiindcă astăzi încă, până în 30 August seara (ziua

¹⁷ Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929-1939*, Buc., Edit. Humanitas, 1991, p. 310.

¹⁸ C. Argetoianu, *op. cit.*, vol X (1932-1934), pp. 254-255.

¹⁹ *Patria*, nr. 250, 15 noiembrie 1933, p. 1; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 228.

²⁰ *Patria*, nr. 251, 16 noiembrie 1933, p. 1.

²¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Documentar, dosar 10.872, f. 95.

²² *România Nouă*, nr. 165, 3 august 1934, p. 8.

consfătuirii de la Sovata – n.n.), cheia situației este la d. Vaida. Dacă D-sa vrea, totul se schimbă ca printr-un semn magic, în 24 ore lupta ar fi virtualmente decisă în favoarea politicei preconizate de d. Maniu. Altminteri lupta se va declanșa vijelioasă și va fi nevoie de enorme energii, cari ar putea fi cruțate”²³.

Ziarul *Patria*, care devenise pro-voidist, îi acuza pe colegii lor de la *România Nouă* că au convocat „din nou un sobor la Sovata” și că erau organul de presă al lui Iuliu Maniu. De asemenea, susțineau că Iuliu Maniu „s-a retras din vâltoarea luptei politice cu o fermă și absolută hotărâre de a rămâne departe atât timp, cât dsa va crede de bine, pe arena publică”. Sunt contraziși de către jurnaliștii de la *România Nouă*, în speță Zaharia Boilă, fost director al ziarului *Patria*, care susține că Iuliu Maniu s-a retras doar de la șefia partidului, nu și din viața politică²⁴.

Consfătuirea de la Sovata era văzută de către gruparea voidistă ca o atingere la unitatea PNT și o încălcare a disciplinei de partid. În schimb, gruparea manistă susținea că în anul precedent la Sovata „s-au întâlnit numai vechi și rezistenți membri ai partidului, neclintii în credința lor, nescăzuți în dragostea lor” față de PNT. De asemenea, că PNT reprezenta „casa zidită” și de ei, „la care ținem și a cărei uși nu ne vor vedea nici când ieșind”, dar că partidul era unul „de idei, de tendințe” și nu era „cramponat în vederi anchilozate”, avându-și evoluția lui proprie. În acest sens, ei considerau că era nevoie de un nou program al partidului „eliminând problemele cari au fost soluționate, fixând ținte și metode noi”. Programul trebuia adoptat în urma unor dezbateri de idei în cadrul statutar al partidului. La finalul articolului, se sublinia faptul că autoritatea în partid nu însemna „sugrumarea gândirii” și că noua întrunire de la Sovata nu va afecta „temeliile” partidului, care erau considerate a fi solide, ci „se va strădui să le întărească, în ferma convingere că una din condițiunile tăriei partidului e autoritatea conducerii”²⁵.

Consfătuirea grupării maniste de la Sovata a avut loc pe data de 30 august 1934 și a fost considerată de ziarul *România Nouă* ca o adevărată conferință națională. Dacă la întrunirea precedentă, din data de 12 septembrie 1933, participaseră aproximativ 80 de persoane, în special parlamentari național-țărăniști din Ardeal și Banat, la cea din 30 august 1934, conform celor susținute de oficiosul grupării maniste, au participat 1.000 de persoane. Dintre cele 23 de județe câte avea la momentul respectiv Ardealul și Banatul, a lipsit doar organizația județeană de Caraș, al cărei președinte era Alexandru Vaida-Voevod. Au mai participat membrii ai organizațiilor județene din vechiul Regat și 5-6 basarabeni: „Nu a fost o simplă întrunire publică – titra ziarul amintit – ci o adunare rezumativă a forțelor politice din Ardeal și Banat, adunate prin reprezentanții lor”²⁶.

Consfătuirea a fost convocată, la fel ca cea precedentă de către fruntașii politici național-țărăniști Valer Moldovan, profesor universitar și fost ministru și de către Victor Deleu, fost deputat și primar al Clujului, președinte al organizației PNT Sălaj, județul de origine al lui Iuliu Maniu²⁷.

²³ Idem, nr. 185, 29 august 1934, p. 1.

²⁴ Idem, nr. 170, 10 august 1934, p. 3.

²⁵ Idem, nr. 184, 28 august 1934, p. 1.

²⁶ Idem, nr. 196, 13 septembrie 1934, p. 3.

²⁷ Idem, nr. 178, 21 august 1934, p. 8.

Ceea ce este interesant și important de subliniat este faptul că deși era prezent la Sovata pentru tratament încă din data de 24 august, el nu a participat la întrunirea care s-a organizat pentru susținerea liniei sale politice. Era desigur o tactică politică folosită de Iuliu Maniu. Oficiosul grupării politice pe care o conducea, anunța următoarele: „Azi (24 august –n.n.) cu Rapidul a plecat la Sovata d. Iuliu Maniu, fost prim-ministru. D-sa va sta acolo câteva zile. De la Sovata d. Maniu va merge la București”²⁸.

La consfătuirea de la Sovata membrii grupării maniste și-au reafirmat atașamentul necondiționat față de liderul lor. Au luat cuvântul, printre alții, Augustin Popa, care „a electrizat adunarea”, profesorul universitar Valer Moldovan, care a susținut un referat „luminos” despre „cazul” Maniu, Romul Pop a prezentat un proiect de modificare a legii electorale, iar în numele tineretului a vorbit Ionel Palade²⁹.

Credem că scopul adunării a fost cel mai sintetic și cuprinzător surprins de fruntașul politic Virgil Solomon, care a subliniat următoarele: „Nu suntem o adunare de răsvrățiți; nu ne-am adunat aici floarea Ardealului să spargem un partid pe care l-a creat Iuliu Maniu, ci numai ne-am adunat ca să ne întărim”³⁰.

Efectul imediat al consfăturii grupării maniste sau sovatiste cum mai era denumită a fost acela că Virgil Madgearu, secretarul general al PNȚ, s-a deplasat de urgență la Sovata, unde a avut o lungă întrevedere cu Iuliu Maniu. De aici, el a plecat la Glodeni, unde știa că se află Alexandru Vaida Voevod, care îndeplinea la momentul respectiv funcția de președinte al PNȚ din Ardeal și Banat³¹. De asemenea, la invitația lui Ioan Pop, liderul organizației PNȚ Alba, Ioan Pop, pe data de 23 septembrie Iuliu Maniu urma să susțină o dare de seamă în fața alegătorilor cu privire la activitatea lui de parlamentar în acest județ, dar urma să facă și declarații politice, răspunzând „provocărilor” lansate de prim-ministrul Gheorghe Tătărescu. Titlul articolului publicat în ziarul *România Nouă* era semnificativ în acest sens: „D Maniu coboară în arenă”³².

Divergențele dintre Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod ies la iveală și în cadrul ședințelor Comitetului Executiv al P.N.Ț., care au avut loc la București, în perioada 9-12 septembrie 1934. Armand Călinescu afirmă, în memoriile sale, că la aceste ședințe au avut loc „mari dezbateri și răfueți”. Iată ce spune despre divergențele dintre cei doi și medierea făcută de către președintele Mihalache: „Maniu - discurs foarte interesant în chestia constituțională. Vaida - intervenind prin anumite adrese spre a dovedi că Maniu l-a sabotat. Mihalache precizează admirabil și domină incontestabil situația”. Se hotărăște dizolvarea gărzilor lui Iuliu Maniu și se anulează congresele de la Sibiu și Someș, „care interesau pe Vaida”. În problema constituțională „se adoptă formula Mihalache”. „Un moment, spune Călinescu, a fost mare tensiune, Vaida amenințând cu ruptura. A cedat apoi” și concluzionează: „Liniștea pare restabilită în partid”³³.

În cadrul ședinței comitetului din data de 11 septembrie 1934 a fost pusă în discuție și „Moțiunea de la Sovata”. Alexandru Vaida-Voevod nu a participat la ședință, „fiind bolnav și indispus”. L-a anunțat pe Ion Mihalache, președintele

²⁸ Idem, nr. 181, 24 august 1934, p. 1.

²⁹ Idem, nr. 187, 1 septembrie 1934, p. 1.

³⁰ Idem, nr. 189, 4 septembrie 1934, p. 3.

³¹ Idem, nr. 191, 6 septembrie 1934, p. 1.

³² Idem, nr. 190, 5 septembrie 1934, p. 1.

³³ A. Călinescu, *op. cit.*, pp. 226-227.

PNȚ, printr-o scrisoare, că a hotărât să convoace până la sfârșitul lunii septembrie Congresul regional al PNȚ din Ardeal și Banat. În cadrul ședinței, Ionel Pop subliniază faptul că acțiunea de la Sovata nu putea fi considerată „ca un act de rebeliune”. După discuțiile „interesante” dintre Ion Mihalache, Ionel Pop și dr. Nicolae Lupu, în cele din urmă se constată că „purificarea morală e cerută de toate nuanțele și curente din partid”. Ion Mihalache cere tuturor organizațiilor județene să verifice oamenii pe care îi puneau în funcții de conducere asupra corectitudinii și moralității lor³⁴.

Din păcate, reconcilierea dintre Iuliu Maniu și Vaida-Voevod nu mai era posibilă, după cum îi declara și Ion Mihalache, pe data de 12 decembrie 1934, lui Armand Călinescu. El îi spunea lui Călinescu că „trebuie să tindem către plecarea amândurora”³⁵.

Alexandru Vaida-Voevod aluneca tot mai mult spre extrema dreaptă, susținându-și teza referitoare la „*numerus valahicus*”. Pe data de 8 iulie 1934 cerea, în mod public, introducerea acestei prevederi în programul P.N.Ț.³⁶, ceea ce a provocat divergențe serioase între el și țărăniștii de stânga.

Conflictul dintre Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod a determinat plecarea din partid a lui Vaida, care înființează o nouă formațiune politică sub denumirea de „Frontul Românesc”, în cadrul căruia spera să-și pună în practică tezele sale naționaliste arătate mai sus.

La Sovata au loc alte întruniri importante pentru activitatea politică a lui Iuliu Maniu în vara anului 1937, în contextul în care se apropia de sfârșit guvernarea liberală, iar în conformitate cu indicațiile electoratului în cadrul alegerilor județene din 1937, PNȚ trebuia chemat de rege la guvernare.

În contextul în care se pregătea să revină în forță pe scena politică, Iuliu Maniu era tot mai urmărit și de către organele Siguranței Statului. Astfel, dintr-o notă a Corpului Detectivilor³⁷ aflăm că pe data de 18 august 1937 la Sovata a avut loc o întrunire secretă a șefilor tuturor organizațiilor PNȚ din Ardeal și Banat, la care presa nu a avut acces. Totuși, prin „metodele specifice”, Siguranța a aflat ce s-a discutat la întrunire. În discursul său, Iuliu Maniu ar fi afirmat că a acordat destul timp lui Ion Mihalache pentru a-și pune în practică tactica sa politică de a readuce PNȚ la guvernare, dar că, din păcate, din sursele sale știa că acest lucru nu se va întâmpla.

În acest context, el credea că trebuia atrasă atenția lui Ion Mihalache să adopte o „atitudine dâră și demnă” față de regele Carol al II-lea, „cari singurele pot aduce partidului o situație mai bună decât aceia cari se pregătesc prin politica de duplicitate ce se duce astăzi de către dl. Mihalache”³⁸. Tot din informațiile sale, Iuliu Maniu sublinia faptul că guvernul Tătărescu își va încheia mandatul până la data de 15 noiembrie 1937, Parlamentul va fi dizolvat și se vor organiza noi alegeri parlamentare, ceea ce s-a și întâmplat.

După cum reiese și din documentul următor pe care îl publicăm, Iuliu Maniu simțea că regele Carol al II-lea nu intenționa să cheme PNȚ la

³⁴ *România Nouă*, nr. 196, 13 septembrie 1934, p. 1.

³⁵ A. Călinescu, *op. cit.*, p. 237.

³⁶ *Dreptatea*, nr. 2024, 14 iulie 1934, p. 3.

³⁷ ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, ff. 17-18; vezi documentul nr. 3.

³⁸ *Ibidem*.

guvernare, ci să instaureze o dictatură personală, cu ajutorul lui Gheorghe Tătărescu³⁹, ceea ce, din păcate, s-a întâmplat la 10 februarie 1938.

La finalul întrunirii de la Sovata, Iuliu Maniu a făcut o amplă analiză a situației politice externe, concluzionând că țara noastră trebuia să rămână fidelă alianțelor sale cu „marile democrații (Franța, Anglia)”⁴⁰.

O ultimă întrunire de „taină” la Sovata a lui Iuliu Maniu și a grupării sale politice, conform documentelor descoperite de noi în arhivele CNSAS a avut loc în vara anului 1938, în contextul în care se instaurase regimul autoritar personal al regelui Carol al II-lea, după cum am arătat mai sus, iar partidele politice au fost dizolvate.

De la această întrunire avem un document al Siguranței și o scrisoare a lui Ioan Vescan, fost președinte al organizației PNT Mureș, fost parlamentar și colaborator apropiat al lui Iuliu Maniu⁴¹.

În perioada 10-14 iunie 1938, Iuliu Maniu s-a aflat la vila în care locuia atunci când venea la Sovata și a avut dese „conciliabule” cu Ionel Pop, nepotul său, dr. Iustin Poruțiu, Aurel Leucuția, dr. Cornel Bianu, Oros directorul Uzinei de apă din Cluj, Ioan Vescan fost deputat din Tg. Mureș și doctorul Ieronim Stoichiță de la Sibiu. De asemenea, în perioada 11-13 iunie a fost vizitat și de profesorul Ion Bozdog din Târgu Mureș, „cunoscut partizan al d-lui Maniu”⁴².

După această întrunire, pe data de 18 septembrie 1938, de la domiciliul său din Târgu Mureș îi trimitea o scrisoare lui Iuliu Maniu, în care se arăta profund revoltat față de „infamiile” care apăruseră în ziarul „Capitala” la adresa lui Iuliu Maniu. Îl anunță că revolta lui s-a transpus și în două telegrame pe care le-a expediat regelui Carol al II-lea și ministrului de Interne.

După ce face câteva aprecieri elogioase la adresa caracterului integru al lui Iuliu Maniu, îl asigură că îl va urma cu devotament și aceeași credință neclintită în lupta politică grea pe care o ducea și care avea ca scop nobil „binele, consolidarea și prestigiul scumpei noastre patrii și a dinastiei române, pe care o dorim eliberată de orice influință dăunătoare prestigiului și trăiniciei ei”⁴³.

În concluzie, se poate afirma că Sovata a jucat un rol important în cariera politică a lui Iuliu Maniu și un simbol al național-țărăniștilor ardeleni. La Sovata au avut loc întruniri de taină în cadrul cărora s-au format și, după caz, s-a pus la cale destrămarea unor guverne. Aici s-au întrunit adepții liniei politice adoptate de Iuliu Maniu după anul 1933 atunci când a decis să intre într-un război personal de uzură împotriva Camarilei regale și a regelui Carol al II-lea, pe care intenționa să-l împace cu regina Elena și să-l încoroneze la Alba Iulia, după cum făcuse și marele său adversar politic, Ion I.C. Brătianu. În cele din urmă, Iuliu Maniu a câștigat, iar regele Carol al II-lea a pierdut chiar tronul.

Documentele inedite pe care noi le-am descoperit în arhivele Colegiului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) și pe care le publicăm

³⁹ ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 19; vezi documentul nr. 4.

⁴⁰ ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 18.

⁴¹ Vezi documentele nr. 5 și 6.

⁴² ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 324.

⁴³ Idem, dosar D 10.165, f. 212.

În prezentul studiu sperăm să aducă noi informații despre activitatea politică a lui Iuliu Maniu, conflictul său cu Alexandru Vaida-Voevod și Camarila Regală, precum și despre activitatea politică mai puțin cunoscută a grupării maniste din cadrul PNȚ, în perioada 1933-1938.

ANEXE DOCUMENTARE

Document nr. 1: Notă telefonică a Inspectoratului Regional de Poliție din Cluj

NOTĂ – TELEFONICĂ

No. 6492.

De la Inspectoratul Regional de Poliție CLUJ. –

Raportăm următoarele: Consfătuirea organizată de partizanii Maniști la Sovata pentru ziua de 30 ct., a început la ora 15,20, sub președenția d-lui Victor Deleu, ca cel mai în vârstă și unul dintre promotorii consfăturii. – Acesta, după ce a mulțumit celor prezenți pentru cinstea ce i s-a făcut alegându-l președinte, a dat cuvântul d-lui Valer Moldoveanu, șeful Gărzii Maniu din Cluj. –

În cuvântarea sa, dl. Valer Moldoveanu a schițat politica și personalitatea d-lui Maniu, arătând motivul ce l-a determinat să se retragă de la putere, vizând „Camarila”. – În concluzie spune că, conflictul dintre dl. Maniu și Vaida, trebuie considerat ca o chestiune personală. – Urmează dl. Augustin Popa, care pe un ton ridicat atacă „Camarila” în special pe d-na L. (Elena Lupescu, metresa regelui Carol al II-lea – n.n.).

Dl. Adonis Popov din Cluj, tot pe un ton vehement se ridică împotriva „Camarilei”, atacând aspru pe Wieder și d-na L. spunând că aceștia nu au ce căuta în treburile politice ale țării. – Critică apoi programul actualului guvern, iar la urmă spune că nu trebuie să cerșească puterea, căci Factorul determinant va fi obligat să le-o dea. –

Urmează d-nul Roxin (Teodor – n.n.) de la Oradea și d-rul Solomon (Virgil – n.n.) din Odorhei cari vorbesc în același sens însă mai moderat. –

Alte discursuri și moțiunea le vom raporta mai târziu întrucât convorbirea telefonică cu Sovata a fost interzisă. –

Ca urmare celor comunicate anterior referitor la consfătuirea Manistă de la Sovata raportăm:

După d-rul Roxin a vorbit Vânătu din Timișoara, care citește o scrisoare a d-lui Sever Bocu, în care acesta face o aspră critică a politicii d-lui Vaida. –

Preotul Augustin Cosma, face apologia politicii și a ideilor de care este călăuzit dl. Maniu, declarând că acțiunile politice ale acestuia sunt pornite dintr-un suflet de Apostol. –

D-nul Solomon din Odorhei, reluând cuvântul evidențiază activitatea fiecăruia din grupările Maniste, în special a d-lui Ilie Lazăr, devenit Martir. – Mai spune că, acțiunea d-lui Maniu care este terorizat a dat naștere la formarea unei Gărzii speciale pentru apărarea persoanei sale și susținerea politicii preconizate de el, Gardă ce nu va dispărea decât atunci când se va pune ordine în țară. –

Dl. Cotiteanu din Banat vorbește în numele organizației Bănățene, cerând sprijinul centrului pentru înființarea unei organizații separate Maniste cu sediul la Timișoara. –

Dl. Ionel Pop vorbește despre purificarea partidului național-țărănesc, cerând ca cei cari au avut roluri primite de la consiliul dirigent în 1918 cu care

ocazie s-au îmbogățit să fie trecuți în fața unei comisiuni speciale pentru a li se verifica averea ce au realizat samavolnic cu puterea demnității avute. –

Dl. Boeriu de la Sibiu face deasemenea lauda politicei d-lui Maniu. –

Dl. profesor universitar Borzea, la ora 8 seara, roagă întreaga asistență să se retragă fixându-se o comisiune care să se ocupe cu redactarea unei moțiuni. –

Dintre oratori s-au remarcat dl. Valer Moldoveanu, care a risipit pasagii din discursul d-lui Maniu pronunțat la banchetul de la Gib, ținut la 18 August a.c., iar cei mai vehemenți au fost Augustin Popa de la Blaj și avocatul Adonis Popov din Cluj, ale căror discursuri au fost atât de violente încât în unele locuri aveau caracter revoluționar, mai ales a lui Augustin Popa. –

Cu această ocazie, în urma discursurilor rostite de oratori s-a votat o moțiune compusă din 9 puncte și anume:

1 – 7 inclusiv cuprinde considerațiuni generale asupra politicei d-lui Maniu, criticând puterile oculte care urmăresc sistematic fărâmițarea partidelor politice și se cere înlocuirea lor cu cele Constituționale. - Consfătuirea se declară aderentă a politicei d-lui Maniu. – Mai departe trece asupra constatărilor că împrejurări dureroase au făcut ca Ardealul să resimtă sfărâmarea tradiționalei prietenii Maniu – Vaida și doresc din suflet împăcarea acestora. – Consfătuirea mai constată cu părere de rău ura dusă de anumite cercuri împotriva bărbaților politici ardeleni. –

La punctul 8, consfătuirea constată persecuțiile funcționarilor de stat ardeleni prin aplicarea decretului-lege pentru simplificarea aparatului de stat și trimite cuvântul ei de frățească simpatie și îmbărbătare tuturor celor asupriți dându-le asigurări că această nedreptate nu va fi definitivă și nici biruitoare. - Consfătuirea declară ca usurpatori pe toți funcționarii publici cari vor primi să ia locurile celor înlăturați prin această măsură arbitrară și adresându-se partidului național-țărănesc, roagă să-i ia pe toți în ocrotire, iar avocații naționali-țărăniști să susțină cauza celor loviți de soartă în fața Justiției pentru a nu-și pierde drepturile lor consfințite și a-și câștiga cauza în contencios. –

În partea finală, la punctul 9, consfătuirea declară că ca prezenta această moțiune d-lui președinte al partidului național-țărănesc, d-lor președinți ai organizațiilor provinciale și județene și personal d-lui Maniu. –

Membrii consfătuirii se angajează să lupte pe cale legală și statutară pentru aducerea la îndeplinire a hotărârilor acestei consfătuirii, alegându-se un comitet care va verifica aducerea la îndeplinire punct cu punct a întregii moțiuni. –

Oratorii nu au avut nici un fel de management pentru „Camarilă” reprezentată – după cum spun ei – prin D-na L., Wieder și Auschnit. – Persoana Regelui nu a fost atacată direct dar s-a spus că este în interesul Coroanei să se debaraseze de „Camarilă” și să înlătore din jurul Tronului acele așa zise forțe oculte. –

Moțiunea a fost citită de Ionel Pop din Cluj. –

Numărul total al participanților a fost de circa 700 persoane. –

Banchetul fixat pentru Vineri seara, a avut loc după terminarea consfătuirii în două săli deosebite, una la Cazinou și alta la (lipsă text).

1 Septembrie 1934

CONSFĂTUIREA DE LA SOVATA DIN 30 AUGUST 1934.

Sala Cazinoului.

Ședința se deschide la orele 2,30 p.m. sub președinția d-lui Victor Deleu, care arătând rostul consfătuirii expune punctele programului:

1. Discuțiuni asupra politicei generale,
2. Chestiunea Maniu,
3. Reorganizarea partidului,
4. Purificarea partidului. -

Urmează la cuvânt:

General Boieriu, care mulțumește pentru onoarea ce i se face, de a lua parte la această consfătuire. -

Alexandrescu din Tutova, aduce salutul răzeșilor din Județul său, al acelor răzeși cari fac armata organizației locale a partidului național-țărănesc și cari se solidarizează cu dl. Maniu. -

Augustin Popa, face istoricul luptei politice a lui Iuliu Maniu împotriva partidului liberal de ciocoi, pentru întronarea prin Restaurația înfăptuită pe când era la guvern, dar puterile ascunse nu l-au lăsat să guverneze. - Mulțimea strigă: „Jos Camarila”, „Jos Gavrilă” (Marinescu - n.n.), „Jos Cucoana” (Elena Lupescu - n.n.). -

La rădăcina vieții noastre publice există un vierme care a crescut mare și amenință să înghită tot ce-i bun și românesc. - În sală se strigă: „Jos viermele”.

Dl. Iuliu Maniu a căutat să vindece boala de care suferea această țară, dar în zadar. - Guvernele sunt designate și aduse la putere prin fustă. - Strigăte: „Jos Camarila”. -

Și continuând dl. Augustin Popa: în țara aceasta care este a noastră împotriva hoților și „Gavrileștilor”, noi trebuie să dispunem. - Face apoi aluzie la „Camarilă” spunând: Este regretabil că se găsesc și în Ardeal trădători. - Mulțimea strigă: „Jos Tilea, Jos Vaida”. -

Partidul național-țărănesc singurul va avea chemarea să îndrepte lucrurile în această țară, iar nu partidul liberal, care a venit la cârmă prin forțe oculte și prin ușile din dos. - Vorbește împotriva cenzurei, stării de asediu și simplificării aparatului de stat. - Își exprimă apoi nădejdea că lucrurile se vor schimba, dar numai în momentul când partidul național-țărănesc va adopta din nou politic gândurile lui Iuliu Maniu. - De încheiere reamintește mulțimii coincidența întrunirii cu sărbătoarea Sf. Ioan Botezătorul, căruia i s-a tăiat capul, fiindcă avusese îndrăsneala să spue lui Irod, ceea ce se cade să facă împăratul. -

Astfel și dl. Iuliu Maniu, propagând morala și cinstea de la cetățeanul de jos până la Rege, a fost sacrificat. -

Romul Pop de la Oradea, critică decretule-legi, deoarece prin ele se tinde numai la eliminarea nepartizanilor. - La sfârșit face apel către avocații național-țărăniști, să apere gratuit procesele nenorociților funcționari, cari vor fi revizuiți. -

Ionel Palade, arată că tineretul s-a constituit în jurul lui Iuliu Maniu, pentru apărarea ideii monarhice, ideii democrată și ideii morală. -

Spune că acest din urmă principiu a fost încălcat deoarece împotriva Constituției a mai luat ființă un factor. - Acesta se numește „Oculă”. - „Oculă” sau „Camarila” a creat în țara noastră, criza permanentă politică. - În acest

întuneric nu este decât un singur punct luminos: persoana d-lui Maniu. – Și cu toate acestea, spune oratorul, dl. G. Tătărescu a promis la Tg. Jiu că acțiunea d-lui Maniu va fi împiedecată cu forța. – Dl. Augustin Popa declară că această afirmație este o amenințare copilărească. –

Valer Moldovan, profesor universitar, face istoricul luptei lui Maniu, pentru desrobirea Ardealului. – Apoi vorbește despre chestiunile actuale în legătură cu politica și persoana d-lui Maniu, cari nu sunt altceva, decât consecințele unui conflict ce se întemeiază pe două cuvinte: Constituționalism și parlamentarism. –

Făcând istoricul constituționalismului, amintește un principiu lansat de către un președinte de consiliu englez, care constatând imixtiunea Regelui în treburile de guvernământ a spus: „Regele domnește, nu guvernează”. – Acest principiu spune oratorul, nu s-a respectat nici la noi, deoarece în treburile conducerii s-au amestecat în afară de funcționarii subalterni și necinstiți ca Marinescu și generalul Dumitrescu și o femeie, care n-are nici sânge românesc și nici dragoste de țară. – Strigăte: „Afară cu ea din țară”. –

Cere ca în moțiune să se însereze un protest contra încercării de compromitere a d-lui Maniu și să se înfiereze autorii morali și materiali ai falsului comis. – Și nădăjduiește să vadă pe Iuliu Maniu, din nou în fruntea partidului național-țărănesc. –

Vorbește dl. profesor Martin de la Sibiu, care aduce din partea organizației locale cuvântul celei mai sincere solidarizări cu acțiunea d-lui Maniu. –

Adonis Popov, din Cluj, reprezentantul lupiștilor, își exprimă dorința unei uniri între dl. Maniu și Dr. Lupu. –

Propune pentru moțiune următoarele puncte:

1. Protest împotriva modificării Constituției,
2. Un protest contra cenzurei. –

În legătură cu Camarila” spune că, această acțiune politică să nu se îndrepte împotriva unei femei, ci împotriva unui sistem și a unei bande din dosul acestei femei, altfel s-ar compromite prestigiul frumoasei acțiuni. –

Solomon din Odorhei, vorbește contra iloyalității conducerii partidului național-țărănesc care nu s-a sesizat așa cum trebuia de falsul, care avea scopul să compromită pe Iuliu Maniu. – Susține că dl. Mihalache personal avea datoria să fie loial, deoarece și dl. Maniu a fost loial atunci când a poruncit să fie ales de ministru. Prin această acțiune de apărare a d-lui Maniu, spune oratorul, nu se exteriorizează dorința unei hegemonii a Ardealului, ci al țării. – Și cum partidul național-țărănesc, care este un partid democrat, trebuie să fie călăuzit de ideea, ca cei mai buni să fie cei dintâi, a făcut o mare greșală că nu s-a sesizat de fals și n-a reacționat așa cum trebuia să reacționeze. –

Mai vorbește: dl. Ion Jucu din partea Lugojului, Ionel Pop despre opera de reorganizare și purificare a partidului, precum și generalul Boeriu. –

Pe la orele 9 s-a dat citire moțiunii cari cuprinde cam următoarele:

Membrii consfătuirii de la Sovata constată cu regret că imoralitatea vieții politice a țării noastre, a ajuns prea departe. Se constată că în jurul „Coroanei”, s-au adunat elemente cari prin moravurile lor umbresc curățenia și strălucirea ei; de asemenea că din interese meschine politice s-a căutat asasinarea morală a lui Maniu, - În consecință membrii adunați aici doresc ca în cel mai scurt timp, aceste elemente să fie înlăturate, iar autorii morali și materiali ai asasinatului

încercat contra d-lui Maniu, să fie înfierăți și traduși în fața judecății. – Se protestează împotriva cangrenei vieții noastre sociale: „Camarila”, contra simplificării aparatului de stat. – Se cere înlăturarea cenzurei și stării de asediu. – De asemenea se face și o invitațiune avocaților naționali-țărâniști, spre a apăra gratuit procesele funcționarilor cari vor fi revizuiți, prin aplicarea decretului-lege.-

În același timp, în moțiuni se cere din partea partidului înlăturarea greșelilor cari s-au făcut cu ocazia reorganizării, prin neîndreptățirea diferiților conducători și se exprimă dorința înlăturării conflictului Maniu-Vaida. –

La consfătuire au luat parte circa 1.500 delegați și membri din gărzile „Iuliu Maniu”. –

Printre aceștia s-au putut remarca următorii:

Ioan Pop, fost ministru,

Ghiță Pop, fost ministru,

Valer Moldovan, fost ministru,

Ionel Pop, fost vice-președinte al Camerei,

Victor Deleu, fost primar al Clujului,

Leucuția (Aurel – n.n.), fost deputat

Ilie Lazăr, fost deputat,

Valer Moldovan, avocat,

Cornel Bianu,

Solomon (Virgil Solomon, fost deputat de Odorhei – n.n.)

Adonis Popov,

General Boeriu,

Zaharia Boilă,

Paul Boilă,

Emil Socor, ziarist

Axente Banciu, și alți foști deputați cari-mi scapă, avocați, profesori, medici și o mulțime de studenți din Gărzile „Iuliu Maniu”. –

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.872, ff. 128-136

Document nr. 2: Radiogramă a Direcțiunii Generală de Poliție din Cluj:

Direcțiunea Generală a Poliției
Serviciul Radio

RADIOTELEGRAMĂ

Trimisă, Cluj, Nr. 195, cuvinte 223, luna 8, ziua 29, ora 20, minute 00

Primită la București, luna august, ziua 29, ora 20, minute 48

Direcțiunea G-rală a Poliției București

Urmare notei noastre telefonice, raportăm că d-l Iuliu Maniu împreună cu partizanii săi Ioan Pop, Ionel Pop, Ilie Lazăr, Stoichița, Aurel Leucuția, profesor Poruțiu, Oros, Virgil Vescan, Augustin Popa, Cornel Bianu, Marșieu, Banciu, Ghiță Pop, Raicu Aurel și doctor Nusca, medic din Târgu Mureș, s-a adunat azi 29 August în vila Sovata, unde au ținut o consfătuire intimă, care a durat de la orele 12 până la orele 14 cu ușile închise. După cât s-a putut afla de la unii partizani, d-l Maniu înainte de ședință, a cerut cuvântul de onoare de la cei

prezenți că nu vor divulga nimic din cele discutate. Din același motiv nu a fost admis nici un reprezentant al presei. Astfel s-a păstrat cel mai strict secret atât la ceaiul de dimineață, cât și la masă.

Înainte de consfătuire, d-l Maniu s-a întreținut timp de o jumătate de oră cu d-l Sadoveanu Mihail, cu care s-a plimbat prin împrejurimile Sovatei, apoi cu medicul Traian Leucuția, român din America, căruia d-l Maniu, i-a fi dat misiunea de a arăta românilor de peste ocean, grija pe care D-sa le o poartă. D-l Maniu a rămas tot în Sovata, iar unii din partizani au plecat la locurile lor. Vom raporta de urmare stop.

p. Insp. Reg de Poliție

p. Conformitate

(ss indescifrabil)

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 16

Document nr. 3: Notă a Corpului Detectivilor din cadrul Serviciului de Siguranță al Statului:

CORPUL DETECTIVILOR

SECȚIA I-a

Nr. 2

31 August

1937

- sursă serioasă –

Consfătuirea manistă de la Sovata.

Dl Maniu a făcut un expozeu asupra

Situației partidului național țărănesc

În cercurile maniste din Capitală, acțiunea d-lui Maniu este considerată ca începută, prin consfătuirea de la Sovata din ziua de Sâmbătă 28 August a.c.

În legătură cu această consfătuire, se arată de către maniști următoarele:

În fața a 25 de șefi de organizații din Ardeal și Banat la o consfătuire intimă, unde presa n-a fost admisă, dl. Maniu a pus în plin problema tacticei din partidul național țărănesc.

În această consfătuire, în expozeul pe care l-a făcut, dl. Maniu a spus că a lăsat până acum destulă libertate de acțiune d-lui Mihalache, așa cum acesta a cerut în comitetul executiv și congresul partidului de la începutul lunii Aprilie. Cu toate că termenul cerut de dl. Mihalache a fost respectat, nu s-a văzut și ceiace este mai trist, informațiile pe care le posedă d-sa (dl. Maniu) spun că rezultatul scontat de dl. Mihalache nu are nici o șansă de a fi realizat (ca P.N.Ț. să fie chemat la guvernare, conform indicațiilor electoratului – n.n.).

A convocat un fel de comitet al Ardealului – a precizat dl. Maniu – pentru că așa obișnuiește d-sa de câte ori întreprinde vre-o acțiune sau intră în pasivitate, să se consulte cu prietenii săi politici, așa cum cer regulile democrației adevărate, al cărui partizan sincer a fost și rămâne.

D-sa crede necesar că astăzi mai mult ca oricând, în preajma deschiderii succesiunii, trebuie atrasă din nou atențiunea d-lui Mihalache de a adopta o atitudine dărză și demnă, cari singurele pot aduce partidului o situație mai bună decât aceia cari se pregătește prin politica de duplicitate ce se duce astăzi de către dl. Mihalache.

Dl. Maniu a mai declarat prietenilor săi că din informațiile personale ce le are, rezultă că până la 15 Noiembrie actualul guvern se va retrage. Parlamentul va fi dizolvat și convocarea corpului electoral va fi un fapt împlinit (s.n.).

După aceia a făcut un expozeu amănunțit asupra situației externe, argumentând de ce România trebuie să meargă în totul alături de marile democrații (Franța, Anglia).

La sfârșit dl. Maniu a cerut încuviințarea prietenilor săi ca să comunice d-lui Mihalache cele discutate și hotărâte în această consfătuire, pe care d-sa o socotește un for statutar al partidului, reprezentând Comitetul de conducere al Ardealului.

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, ff. 17-18

Document nr. 4: Notă a Corpului Detectivilor din cadrul Serviciului de Siguranță al Statului:

CORPUL DETECTIVILOR
SECȚIA I –a

1 Septembrie 1937

Nr. 31

- sursă serioasă –

Maniștii lansează versiunea că se
Pregătește o dictatură

09205

= = =

În rândurile maniștilor se manifestă agitații în legătură cu situația politică internă. Aceste cercuri au început a lansa în opinia publică cu care vine în contact versiunea că se pregătește o dictatură deghizată, urmând ca rolul principal în această direcțiune să-l joace dl. prim ministru Tătăreanu.

Pe de altă parte maniștii din Capitală caută a strânge cât mai multe informații cu privire la situația politică internă, în special la combinațiile ce se pregătesc în vederea încheierii actualei guvernări.

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 19

Document nr. 5: Notă a Corpului Detectivilor din cadrul Serviciului de Siguranță al Statului:

CORPUL DETECTIVILOR
SECȚIA I –a

15 Iunie 1938

D.Of.

09205

Dl. Maniu se află tot la Sovata, unde a sosit în ziua de 10 Iunie a.c., urmând să părăsească această localitate azi sau mâine.

În stațiune se mai află Ionel Pop, dr. Iustin Poruțiu, Aurel Leucă, dr. Cornel Bianu, Oros directorul Uzinei de apă din Cluj, Vescan fost deputat din Tg. Mureș și doctorul Stoichiță, acesta din urmă sosit în ziua de 13 iunie a.c. restul aflându-se în Sovata din ziua sosirii dlui Maniu.

În zilele de 11-13 Iunie a.c., s-a mai aflat la Sovata și profesorul Bozdog din Tg. Mureș, cunoscut partizan al d-lui Maniu.

În tot acest timp dl. Maniu, la vila Sovata, unde locuiește, a avut dese conciliabule cu cei de mai sus, cari l-au vizitat fie individual fie câte doi, niciodată însă mai mulți.

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.874, f. 324

Document nr. 6: Scrisoarea lui Ioan Vescan, președintele organizației PNȚ Mureș, adresată lui Iuliu Maniu:

Dragă Dle Președinte,

Abia ați plecat din Sovata și iarăși am avut un atac de bilă, care m-a reținut la pat până Vineri, când cu toate stăruințele doctorilor de a mai rămâne în cameră liniștit – am plecat la Tg. Mureș, unde mă aflu în prezent.

Numai azi am aflat de infamiile apărute în ziarul „Capitala” pe care nici eu nici prietenii mei nu o citim. Am expediat azi telegramele anexate aici: Majestății Sale și Dlui Ministru de interne.

Toți câți au putut afla de acest comunicat infam și odios sunt profund indignați și revoltați. În acest articol dat în formă de știre luată din cine știe ce ziar ori sursă, - lumea vede o armă neputincioasă de luptă și ponegrire, care să resfrângă asupra aceloră cari au uzat de ea.

Strălucirea unui bărbat de stat integru, care întreaga sa viață și-a dedicat-o exclusiv pentru unitatea națională, pentru consolidarea ei, și pentru binele și gloria tronului, nu poate fi nici alterată, nici întunecată, prin astfel de machinațiuni mârșave, dar cari sunt adânci dăunătoare prestigiului țării noastre scumpe.

Noi vă asigurăm de stima, dragostea și devotamentul neclintit și vă vom urma cu credință în lupta grea ce o duceți pentru binele, consolidarea și prestigiul scumpei noastre patrii și a dinastiei române, pe care o dorim eliberată de orice influință dăunătoare prestigiului și trăiniciei ei.

Cu profund respect al Dvoastre
devotat

Ioan Vescan

Tg. Mureș la 18/IX938

Cota: ACNSAS, fond Documentar, dosar D 10.165, f. 212

Document nr. 7: Manifestul „A bătut ceasul”, publicat de Zaharia Boilă sub pseudonimul George Ohăbeanu în ziarul „România Nouă”:

A bătut ceasul !

N-avem nevoie de statistici, nici să cităm teorii savante sau opinii pretențioase de experți, pentru a documenta că parcurgem o perioadă anormală în viața de Stat. O simțim cu toții, unii instinctivi, alții din experiență. Dealtfel, toți doctorii convin într-o impresionantă unanimitate, că suntem bolnavi. Douăzeci și atâtea de partide, ligi și fracțiuni, cu șefii și subșefii lor ne alarmează de ani de zile și declară sentențioși că suntem în agonie. Fiecare adaogă, bine-înțeles, că numai el și cu al lui ne cunosc boala și sunt în stare să

ne vindece. Asta însemnează, vorbind în termeni medicali, că doctorii nu sunt de acord asupra diagnozei pacientului. Consultația aceasta medicală n-are loc ca de obicei, în dosul unor uși zăvorâte, ci pe forum, în văzul și auzul tuturor, în mijlocul unui tumult infernal și a unei bizare învălmășeli, circumstanțe care, desigur, nu ridică moralul bolnavului.

Se abordează chestiunea în cadrele ansamblului și se îmbină mereu soarta noastră cu situația mondială. Tehnicienii, mai ales în materie economică, țin morțiș la teoriile lor bughisite la diferitele școli străine și vor să ne sugestioneze să așteptăm cu resemnarea fatalistului o schimbare în spre bine. Admitem și noi, că astăzi Statele nu trăiesc și nu pot trăi într-o splendidă izolare. Că evenimentele ce se petrec aiurea și stările din alte State au o înrâurire asupra celor de la noi. Dar cu o egală încăpățănare a specialiștilor, noi avem nu numai impresia, ci chiar convingerea că peste raporturile noastre cu străinătatea și peste influențele externe trebuie să mai avem și necazurile noastre proprii, adecă o boală specifică românească. E aproape firesc să fie așa.

În raport cu Statele victorioase, România a câștigat mai mult teritor. În raport cu teritoriul țării noi avem mai mulți locuitori. În raport cu locuitorii și teritoriul România ar fi să fie cea mai bogată țară. Te copleșește un sentiment de groază când încerci o comparație între ceea ce a fost, este și ar putea fi putut să fie. În momentul unirii noi n-am avut nici proletariat intelectual și nici șomeri. Am avut în schimb un surplus de materii prime. Am avut imense bogății naționale care așteptau să fie exploatare. Am avut și capital intern, care zăcea inutil în cascele de fier și am avut și conjuncturi bune pentru cooperarea cu capitalul extern. Ce este astăzi nu-i nevoie să o mai descriem pe larg și să o subliniem. Bugetele deficitare, bilanț comercial nemulțumitor, funcționari plătiți cu întârziere sau neplătiți, un numeros proletariat intelectual, chiar șomeri, o administrație destrăbălată, agricultura falimentară, comerț inexistent, industrie mică lăsată în voia sorții, industrie mare în mod criminal cartelată și o demoralizare înspăimântătoare pe toată linia.

Este absurd însă ca toată situația de azi să fie atribuită repercursiunilor crizei mondiale. Trebuie să existe și alte motive care să fi produs măcar în parte sau cel puțin să fi accentuat și menținut criza dela noi. Dar să lăsăm pentru alt prilej stabilirea răspunderile.

Când ne gândim însă la o ieșire din impas și când căutăm soluțiile, privirea noastră nu se poate îndrepta numai către piscuri străine și nu se poate pierde în zări îndepărtate, nu ne putem opri numai la influențe străine, nu ne putem restrânge la sprijinul străinătății, cu alte cuvinte mai vulgare, nu putem aștepta să zboare porumbelul fript în gură. Trebuie să căutăm în primul rând vina noastră și defectele noastre, trebuie să acționăm în tabăra noastră și cu propriile noastre puteri.

Sunt unii cari vor să deplaseze problema discutând și căutând soluția în schimbarea formei de Stat sau a metodelor de guvernământ. Democrație sau fascism, constituționalism sau dictatură, iată pe ce teren se discută, în mod cu totul eronat. Fiindcă la noi, deși se discută exagerat de multă teorie, totuși marile deosebiri între oameni și partide nu sunt de ordin ideologic. În același partid încap fără nici o jenă reacționari și constituționali, democrați și fasciști, antisemiți și filosemiți, radicali și conservatori. Noi nu suferim de lipsă de legi, ci dimpotrivă de o manie de a făuri legi. La noi se vorbește de o reacțiune

împotriva democrației, când se știe doar prea bine că șaiszeci de ani am avut parte de regimuri antidemocratice și în schimb n-am avut regim democratic și constituțional în mod constant. În politică ne lipsește tradiția, educația și mentalitatea. În guvernare ne lipsesc administratorii buni. România nu poate deci deveni teren de experimentare și soarta Țării noastre nu poate fi riscată nici pentru aventuri de stânga și nici pentru cele de dreapta.

În această ciocnire de idei și mai exact de interese stând sub presiunea imperativă a unei crize generale, care și-a încleștat ghiarele în trupul nostru, putea să pară unora stranie opinia și atitudinea dlui IULIU MANIU.

D-sa credea că mai înainte de a face vr-un pas spre soluționarea problemelor din orice domeniu, fie politic, fie economic sau cultural, noi trebuie să creiem și să înstăpânim un sistem de guvernare sănătos, înlăturând din calea noastră toate obstacolele și eliminând din organismul nostru cangrena care anihilează orice dezvoltare. Cel mai frumos program rămâne literă moartă, dacă deasupra voinței factorilor de răspundere și chiar în opoziție cu aceștia, forțe oculte trag dungă peste el. Discutarea celor mai salvatoare idei rămâne o străduință pur sterilă. Cea mai nimerită numire sau cea mai norocoasă alegere n-are nici un efect dacă mâna miniștrilor este legată cu lanțul intervențiilor nocturne. Cea mai dreaptă măsură poate fi contramandată, falsificată sau ce este mai rău, sabotată, dacă indivizi fără răspundere își arogă drepturi pe care nu le au, dând sugestii, ba chiar ordine miniștrilor și uneori direct organelor subalterne.

Iată și d. Maniu a avut un vast program și a obținut cele mai strașnice garanții, că îl poate realiza. Dar a trebuit să plece peste noapte, fiindcă ministrul său de Interne - notați bine - d. Ion Mihalache, n-a lăsat să reglementeze un funcționar subaltern, care se răsvrătise împotriva autorității guvernului. Și s-a putut întâmpla minunea ca un Ion Mihalache, n-a fost lăsat să fie considerat dispensabil pentru o guvernare național-țărănistă, numai fiindcă își atrăsese mânia dlui prefect de poliție.

În această ordine de idei, presupunând că d. Duca sau d. Averescu sau d. George Brătianu vor fi chemați la guvern, că au un program bun, admitând de dragul discuției, că au și oameni mai capabili, totuș orice efort al lor ar fi zadarnic dacă metodele familiarizate și sistemul care se practică exclude realizarea programului. Dacă guvernul partidului cutare poartă răspunderea și girează, iar în dos un alt guvern, să-i zicem X dispune în realitate, face și desface.

În România deci obstacolul principal, care se ridică de-a curmezișul în fața oricărei guvernări este practica aceea constituțională, prin care națiunea se despoaie de cârmuirea ei normală, căreia i se substituie o formațiune ocultă, fără răspundere, fără nici o competență și vocațiune și care se chiamă camarilă.

Camarilă pe care o conduce, în virtutea unor constelațiuni, a căror analizare ne repugnă să o facem aici, o „doamnă” numită în limbajul comun: Lupeasca. O camarilă care se pretinde a fi un organ ocrotitor al Regelui și al regalității și care în realitate este un focar primejdios și pentru Rege și pentru regalitate.

Din primul moment al restaurației, ea se înjghebează pentru a juca cel mai sinistru rol în viața politică românească. În scurta ei durată ea se

caracterizează prin un şir întreg de păcate şi fărâdelegi, al căror pomelnic sumar îl facem cu sufletul sângeros.

Entuziasmul delirant şi unanim cu care a fost primită reîncoronarea Regelui Carol II-lea îl schimbă în monedă de o suspectă valoare a conspiraţiei. Ideia încoronării Regelui e înlăturată la început pentru a fi apoi abandonată cu desăvârşire. Regina mamă ridicată în primul moment al lucidităţii la rangul ce i se cuvine de Majestate, e pusă la index, pentru a fi mai târziu quasi-expulzată din Ţară şi îndepărtată dela fiul ei iubit. După imensa tortură a anilor de pribegie, sufletul ei nobil e silit să îndure un nou sacrificiu. Iar în sufletul odraslei împărăteşti adorate şi atât de cu grijă crescută de mama sa, se infiltrează otrava imoralităţii, silind-o să primească o stare absurdă şi de toată lumea detestată, care pretinde separarea şi alungarea mamei sale iubite pentru o ... Regina Maria, superba făuritoare a Unirii îşi plimbă supărarea ei în călătorii forţate dela Balcic la Belgrad şi Moedling. Fratele nobil, de un clasic caracter e pribeag prin lume.

Lozinca în loc să fie „**cu toţii pentru Rege**” este chiar invers „**vid în jurul Regelui**”. Oamenii cinstiţi, sufletele loiale şi patrioţii încercaţi sunt alungaţi, iar în locul lor se înfige lichelismul şi jubilează parveniţii. Se inventează ordinul mai puţin select, dar cu atât mai restrâns al martirilor conspiratori. Cetăţenii Ţării se împart în favoriţi şi preferaţi. Regele nu este după formula lor al Ţării, ci al câtorva. Şi aceşti câţiva măcar de ar fi cel puţin cei mai aleşi fii ai ţării, dar sunt aventurieri faliţi, cari şi-au găsit o pricopseală vremelnică. Astfel chiar de către aceia cari se pretind a fi singurii lui prieteni, cu încetul, Regele se izolează de restul Ţării.

Trădarea este ridicată la valoarea de dogmă.

Pe rând la toate instituţiunile fundamentale ale Statului cum sunt magistratura, învăţământul, armata şi Biserica se încearcă subminarea autorităţii şi se aruncă seminţa disoluţiei.

Dela tentative timide s-a trecut la plină acţiune de distrugere a partidelor. Nepot de unchiu, frate de frate, prieteni de prieteni sunt despărţiţi pentru ca nici o coeziune şi stabilitate să nu mai existe. Diavolul rivalităţii şi al urei rânjeşte în faţa unei naţiuni îngrijorate.

Dar camarila nu se mulţumeşte să infuenţeze viaţa publică a ţării. Membrii ei se înţălănesc sub ochii noştri acaparând cele mai veroase afaceri. Pe acest teren rolul de haham îl deţine chiar bătrânul Lupescu, tatăl cucoanei. Acest Lupescu, înainte vreme negustor de carne vie, ţinut în evidenţă la poliţie, este azi păzit de poliţie, deoarece a avansat la rangul de samsar regnicolar.

Şi cine îndrăzneşte să-şi ridice glasul împotriva acestei Sodome politice e luat la goană sălbatecă. Presa venală se aruncă asupra lui să-i sfărtece onoarea. Noaptea derbedei tocmiţi cu diurnă îl lovesc în cap dela spate.

E suficient să subliniem procedura adoptată faţă de d. Iuliu Maniu, care prin aspectul ei oribil caracterizează chiar întreaga situaţie. S-a putut întâmpla în al 14-a an după Unire, ca organe oficiale, prin falsuri, să încerce a terfeli în noroi cel mai scump nume românesc. Din ordinul acelei camarile, care nici un impediment nu cunoaşte pentru a beneficia din orice fel de afaceri.

Aceste stări descrise în mod lapidar şi insuficient poate sunt extrem de triste şi alarmante. Dar mai dureros şi revoltător este, că reacţiunea opiniei publice întârzie.

Încurajată de atari circumstanțe, Lupeasca, a cărei prezentă în Țară se tănuia la început, azi nu se sfiește să se arate în public și să participe chiar la evenimente sociale. Ea vizitează spectacolele din Capitală, e invitată la masă de oameni politici și mai dăunăzi a luat parte la ceaiul comitetului Penclub, în casa unui distins scriitor.

D. IULIU MANIU, care se retrage drept protestant în fața acestor stări îngrozitoare este nevoit să se mulțumească, cel puțin deocamdată, cu aderențe platonice.

Cei cari se tem de un curent activ au dat cuvântul de ordine: „todsichweigen”. Și se înfiripează tabera tot mai numeroasă și cu cât mai numeroasă cu atât mai caraghioasă a „sufletiştilor”. Cei cari cu sufletul sunt cu d. Maniu și șoptesc în taină de peregrinajuri la Bădăcin, dar în acelaș timp mângăie cu o privire melancolică limuzina oficială și ahtiază după salutul grațios al cutărui potența al Camarilei

Și dealungul amfiteatrului politic acelaș aspect. Presa se complace într-o tăcere suspectă. Înțeleg presa de tiraj care creiază opinia publică. Doar ici-colo câte un corb alb mai croncănă mai mult din plictiseală decât din convingere. Există o bandă restrânsă care nu se sfiește chiar în public să ia apărarea și să facă atmosferă pentru Camarilă. Mai există alții, cari ceva mai șireți și pseudoscupuloși miroase instinctivi pârjoala ei și se aruncă furioși asupra persoanelor, cogiamite stigmatizate de onorați camarazi ai Elenei Lupescu. Un om al camarilei se crede ne-îndreptățit de regimul național-țărănesc ?! A doua zi se inventează panamaua Skoda și se asvârlă în arenă Seletski. A treia zi marii reformatori și purificatori - Doamne ferește că din ordinele camarilei, - ci din cea mai pură convingere și cu un „Curaj” de semizeu, cer repararea ordinei morale lezate. Nu se poate, ca într-o Țară unde șperțul și mita se cunoaște doar din romane traduse din limbi occidentale să vină un străin și să strice buna rânduială. Și arhieriei și fariseii și coheniții și leviții, toată lumea este scandalizată.

Partidele și fracțiunile politice sunt pe urmele presei. Nu sunt antisemit. Deși înțeleg că mișcarea antisemită nu e un bluff și nici o creație artificială a unor fanțaști, totuși detest metodele lor. Dar sunt un om care nu se sfiește să-și manifeste, cu orice risc, convingerile. Constat însă că pentru antisemiții noștri există numai negustori evrei, cari muncesc patrușprezece ore pe zi pentru o pâine amară, există numai șmecherii mărunți a căror ferești și capete trebuiesc sparte, dar nu există jidanul aventurier, care se încăpățânează să îndrume finanțele Țării și nici jidanul negustor care face pe misitul Camarilei și nici jidanca cocoțată de „doamnă”.

Pentru urmașii lui Ionel Și Vintilă Brătianu în politica țării există o frazeologie bombastică a „DEMNITĂȚII NAȚIONALE”, dar există printre ei cari fac pe hamalii Camarilei și există chiar ministeriabili cari supează cu Lupeasca, în vederea puterii ahtiate.

Teama de a nu se îndepărta dela putere și de a nu primejdui o strălucită carieră îi face pe toți prudenți și transacționști și comentatori elastici ai principiilor de morală.

PÂNĂ CÂND ?

Să mi se ierte dacă abuzez de locul modest unde sunt și suprapunând intereselor mele cele ale neamului meu, să strig, în numele unei conștiințe violată și amorțite de tâmpenia loviturii: DESTUL!

Mii de scuze conașilor, prieteni și dușmani, că deranjez această idilă fascinantă a oportunității, dar eu nu pot să confund noțiunile și să numesc prudență ceea ce în toate limbile din lume se chiamă lașitate. Mii de scuze că trebuie să strig în urechile celor cari se prefac că sunt surzi:

A BĂTUT CIASUL!

A bătut ciasul acțiunii pentru salvarea neamului românesc.

Zile negre ne așteaptă. O știm.

Vor începe insultele, calomniile, prigoanele. O știm. dar nu ne lăsăm intimidați. Și nimeni să nu se lăse intimidat și nimeni să nu despereze. Vor organiza bande de bătăuși în contra noastră ? Vom organiza noi cetățenii revoltați ai acestei țări în gărzi de oțel. Se va da o luptă violentă poate fără pereche în istoria acestui popor. Nu cunoaștem viitorul. Dar cea ce știm și cea ce vrem cu o fermitate prin nimic distructibilă, că sfârșitul acestei lupte va însemna o strălucită isbândă.

Pentru fericirea țării și pentru satisfacția noastră, că ne-am împlinit datoria.

Dr. George Ohăbeanu

Cluj, la 1 Septembrie 1933

Cota: A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar 10.165, f. 18

Bicentenarul nașterii lui Andrei Mureșanu

Virgiliu Z. TEODORESCU*

Bicentenary of the birth Andrei Muresan*

Summary

The calendar of anniversaries and commemorations for the year 2016 includes the names of illustrious forerunners who, by virtue of their accomplishments, represent models for current and future generations. Bicentennial of the births of Vasile Nașcu and Andrei Mureșanu¹.

Key-words: Bistrita, Brasov, Sibiu, poet, teacher, journalist, politician, translator.

La 200 de ani de la nașterea unui ilustru înaintaș se impune ca o necesitate firească evocarea celor ce i-au fost preocupările și ce a transmis către contemporanii lui, dar și către viitorime. A fost un truditor care prin modul cum erau gratulați în veacul vieții sale cei merituoși a „BINE MERITAT DE LA PATRIE” eterna recunoștință. Acum această preocupare este imperios necesar pentru „contemporanul și al zilelor noastre”, Andrei T. MUREȘANU / scris uneori și Mureșianu, / (16 noiembrie 1816, Bistrița, azi jud. Bistrița Năsăud – 11/12 octombrie 1863, Brașov, osemintele azi în cimitirul din cartierul Groaveri), poet, profesor, gazetar om politic, traducător. Născut în familia unui mic întreprinzător (arendăș). Tatăl, Teodor, ținea în arendă, la Bistrița, o moară cu o instalație de argăsit scoarță², care abia asigura existența familiei relativ numeroasă: soția Eftimia și trei copii. Casa în care locuiau la nașterea sa era compusă dintr-o singură chilie ceva mai largă, și o tindă³. Câțiva ani după nașterea lui Andrei Mureșanu, tatăl său a murit strivit de un car încărcat cu argăseală. Întreaga greutate a întreținerii celor trei copii mici rămâne în seama mamei. Frații mai mari ai lui Andrei, din cauza greutăților materiale, nu au putut urma la școli mai înalte, pentru a se califica într-o profesie intelectuală. Unul a ajuns cântăreț bisericesc, altul morar, ca și tatăl. Singur cel mic, ajutat de împrejurări și de o înclinație deosebită pentru studii, constatată timpuriu, a fost susținut pentru a merge mai departe. Primele cunoștințe de școală le dobândește de la un bătrân grănicer, Dănilă Doboș, din Valea-Rodnei⁴.

În anul 1825 a fost primit ca elev la Școala normală săsească din Bistrița⁵, iar peste câțiva ani a continuat la liceul piariștilor⁶, din același oraș,

* Profesor, București, membru în Comitetul de Coordonare a Comisiei de Istoria Orașelor din cadrul Academiei Române; e-mail: virgiliu.teodorescu@gmail.com

¹ Traducerea: Ioana&Liviu M. Teodorescu Mali

² Scoarță, covor cu urzeală de lână sau bumbac și băteală din lână. Era menit a împodobi pereții unei camere, predilect pentru a asigura o temperatură mai bună în zona patului. Prin policromia firelor puse în operă se dobândeau decorațiuni care relevau profesionalismul gospodinei realizatoare la războiul de țesut în zilele de iarnă.

³ Pentru partea iconografică vezi Anexa II de la sfârșitul lucrării.

⁴ Valea-Rodnei în nomenclatorul localităților din România nu există o asemenea așezare umană în secolul al XIX-lea fiind zonă de graniță. Va fi existat pe respectiva vale un pichet al grănicerilor și gospodării ale celor lăsați la vatră după anii prestați ca grăniceri.

⁵ Școala normală săsească din Bistrița a avut o îndelungată existență cunoscând evolutiv o diversitate de denumiri, meniri. Amintim în acest sens că edificiul gimnaziului german de băieți, este cel care acum găzduiește Colegiul Național „Liviu Rebreanu” (Vasile Duda, Nicoleta Toma,

făcându-se remarcat printre elevii cei mai silitori. În 1832 a venit la Blaj⁷, unde a fost ajutat de profesorul Nicolae Marin și unde a studiat doi ani filosofia, apoi teologia, avându-i ca mentori pe Timotei Cipariu⁸ și George Barițiu⁹. Acesta fiind un coleg mai vârstnic și care îi va deveni prieten apropiat. Acesta era și organizatorul unei echipe teatrale,

Corneliu Gaiu și Gunter Klein, Manualul pentru gimnaziu *Cultură și civilizație la Bistrița*, Bistrița, 2015, p. 50).

⁶ Liceul piariștilor ordinul călugăresc romano-catolic a cărui misiune este educarea tineretului. A fost fondat în anul 1597 de Iosif (José) de Calasanz la Roma, de unde s-a extins în toată Europa. Părintele Ordinului Piarist urmărea un scop educativ universalist, nediferențiat și strict religios. În Transilvania prima școală a fost înființată de piariști la Bistrița în anul 1717. A avut continuitate până la reforma învățământului din 1948. A fost parte componentă a ansamblului mănăstirii ordinului piariștilor, azi integrat în ansamblul bisericii romano-catolice „Sf. Treime”, Str. Șincai Gheorghe 26 (Ioan Józsa-Józsa, *Piariștii și românii până la 1918*, Aiud 1940).

⁷ La Blaj, în ziua de 11 octombrie 1754 și-au început activitatea educativă treișcoli: „Școala de Obște”, „Școala de latinie” și „Școala de preoție”. Piatra de temelie a acestor școli a fost pusă de episcopul Inocențiu Micu Klein, însă ele au fost terminate de urmașul său, episcopul IPetru Pavel Aaron (1709-1764). Acestea au fost primele școli sistematice superioare din țara noastră, în care s-a predat în limba română și în care, pe lângă scris, citit și studii teologice, se învățau limbile străine și științele, predate de profesori erudiți, cu studii făcute la Roma și Viena.

⁸ Timotei CIPARIU (21 februarie 1805, Pănade, azi jud. Alba – 22 august/3 septembrie 1887, Blaj, azi jud. Alba), filolog, lingvist etimologist, revoluționar cu o participare majoră la 1848-1849, carieră didactică, publicist, membru fondator al Academiei Române, numele fiindu-i consemnat și în Decretul nr. 698 AL Locotenentei Domnești din 22 aprilie/3 mai 1866. În situațiile conflictuale ivite adeseori între uniști și ortodocși Timotei Cipariu afirma astfel ecumenismul ce-l călăuzea: „Cel puțin eu sunt omul păcii și nu pot să slujesc decât pacea și dragostea între frați, să ne iubim și să ne iertăm, să ne ajutăm și să ne adunăm unul către altul, că numai acesta e adevăratul spirit al creștinătății și numai unirea într-un cuget și într-o animă e puterea: și interesul nostru comun.” (Timotei Cipariu, *Început de autobiografie. Retipărire din cultura creștină*, Tip. Seminarului Blaj, f. a. 47 p. [A.N. Biblioteca A.S. 56460] retipărită prin preocuparea lui Ștefan Manciulea; Ion Bianu, *Portret Timotei Cipariu*, în: „Revista Nouă”, București, anul I, nr. 2, 15 ianuarie 1888; Dim. R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, ediția I-a, Editura Litografiei „Popularea”, „Pasagiul Român” nr. 12, 1897, p. 54 menționarea lucrărilor [A.N. Biblioteca IV 6.901]).

⁹ George (Gheorghe) BARIȚIU (12/24 mai 1812, sau 4 iunie 1812, Jucul de Jos, azi Jucu, jud. Cluj – 20 aprilie/2 mai 1893, Sibiu), studii la Trascău, Blaj, Cluj, de filozofie, carieră didactică din 1835 până la 1845, întemeietor al presei românești în Transilvania prin editarea la Brașov din 2 iulie 1838 a periodicului „Foaie pentru minte inimă și literatură”, gazetă care a condus la apariția jurnalului „Gazeta de Transilvania”. Istoric, om politic, participant la Revoluția de la 1848, prezență activă la 3/15 mai la Blaj, vice președinte al acestei adunări, membru în comitetul de pacificațiune constituit în octombrie 1848 membru al comitetului pentru apărarea țării, ambele avându-și sediul la Sibiu până la căderea orașului în martie 1849 în mâinile maghiarilor, când au fost nevoiți să treacă în Țara Românească, ajungând la familia sa la Câmpina, unde însă a fost arestat de o patrulă a armatei ruse care ocupase zona. A fost purtat la Ploiești, Cernăuți unde a fost eliberat la intervenția expresă a familiei Hurmuzaki care l-a preluat și găzduit la Cernaucă până la sfârșitul înăbușirii revoluției din Transilvania. La 1850, a putut relua activitatea de gazetar și editor al periodicelor sale. La 1850 a intervenit suprimarea ca urmare a publicării raportului lui Avram Iancu. Era de fapt o retipărire a ceea ce se publicase în limba germană la Viena. A fost nevoie de o stratagemă, realizarea rocadei, responsabil fiind Iacob Mureșanu. La 1852 un consorțiu de comercianți români au înființat fabrica de hârtie din Zărnești, G.B. fiind numit director comercial, funcție onorată timp de 20 de ani. La 1860, la cererea mitropolitului Șaguna, a elaborat proiectul de statut al ASTRA, el fiind membru fondator. La 1861 la declanșarea luptelor politice G.B. s-a aflat în primele rânduri, reacțiile fiindu-i audiate în dietă la Sibiu, în senatul imperial de la Viena. După 1872 G.B. s-a mutat la Sibiu, acolo a înființat periodicul „Observatorul” 1878-1885 prin care a acționat ca îndrumător cultural al neamului românesc. A fost perioada când pentru „delicte de presă” i-au fost intentate procese soldate cu achitarea de către juri. La 1881 a contribuit la constituirea Partidului Național Român

conform tradiției instaurată de la 1761, care dădea spectacole de teatru în limba română. Cu Bariț a legat o prietenie adâncă, prelungită apoi de-a lungul multor ani la Brașov. Aceste relații l-au călăuzit, stimulându-l spre lectură și scriere.

Prielnicul mediu cultural al Blajului, unde se desfășurau și modestele și uneori chiar stângacele spectacole date de diletanți, vârstnicul Timotei Cipariu¹⁰, scria și versuri ca „Ecloga”¹¹, concepută la 1832 și reprezentată la un spectacol în anul următor. Toate cele aflate l-au înrăurit pe fiul morarului din Bistrița, stimulându-l pe calea activității literare. Și tot la Blaj a făcut cunoștință cu suferințele istorice ale românilor de pe plaiurile Transilvaniei, ca urmare a oprimării din partea celor care se considerau stăpânitori. A fost prilejul de a face și ucenicia în gazetărie întrucât elevii Blajului elaborau la începutul deceniului patru al veacului XIX reviste școlare.

Când George Bariț a părăsit Blajul, preluând conducerea școlii române din Brașov, în anul 1837, conștient că avea nevoie de oameni cu o bună pregătire și doritori a contribui la propășirea românilor, s-a preocupat să-l aducă de la Blaj și pe Andrei Mureșanu.

Întrucât Andrei Mureșanu era încă student în ultimul an, Barițiu îi obține dispensa de a intra în învățământ fără a-și fi terminat studiile. Astfel, în 1838, Andrei Mureșanu vine și se stabilește la Brașov, ca institutor la școala română condusă de George Barițiu. Peste doi ani, în 1840, trece ca profesor la Gimnaziul Romano-catolic din Brașov¹² (Római-Katholikus Főgimnázium), unde predă și vârul său, publicistul Iacob Mureșanu¹³, acolo Andrei Mureșanu predă până în anul 1849. Concomitent începe să colaboreze la periodicele editate de George Bariț, *Foaie pentru minte inimă și literatură*¹⁴ și *Gazeta de Transilvania*¹⁵, cu poezii și articole.

(P.N.R.) care și-a lansat prezența prin difuzarea unui Memoriu redactat de G.B. membru în comitetul central. La 25 februarie 1883 în cadrul Adunării de protest a românilor reuniți la Sibiu, avându-l ca președinte, au reacționat împotriva celei de a doua legi școlare adoptată de Parlamentul maghiar menită a contribui la maghiarizarea celorlalte națiuni din A-U. La 1884 a fost ales președinte al P.N.R. până la retragerea din viața politică în 1887. A continuat preocupându-se de destinele ASTRA și de la 1888 ca președinte al ei și delegat la școala civilă de fete. A fost un neobosit gazetar, publicist, membru fondator al Societății Literare Române ales la 22 aprilie / 3 mai 1866, devenită Academia Română.

¹¹ „Ecloga” era un mic poem pastoral asemănător idilei; în manieră bucolică, de fapt o compoziție într-o formulă de dialog.

¹² Gimnaziul romano-catolic a fost înființat la 1840 alături de Biserica Romano - Catholică Sf. Petru și Pavel din Brașov care i-a patronat activitatea.

¹³ Iacob MUREȘIANU (28 noiembrie 1812, Rebrîșoara, azi jud. Bistrița Năsăud – 18/30 septembrie 1887, Brașov), cadru didactic la Brașov, membru în comisia care a acționat pentru înființarea la Brașov a gimnaziului și a Eforiei Scolastice în anii 1850-1851, poet realizator și a poeziei tipărită și difuzată cu prilejul acțiunii de punere a pietrei de fundație la clădirea școlii, gimnaziului din Brașov la 17 septembrie 1851. Textul în limba latină a fost recitat de elevul Ioan Meșianu, viitorul mitropolit. A fost unul din fondatorii periodicului „Gazeta de Transilvania” și a asigurat continuitatea apariției acesteia și a periodicului „Foaie pentru minte inimă și literatură”, după înlăturarea lui G. Barițiu de către cenzura imperială. La 17/29 septembrie 1877 la propunerea lui G. Barițiu a fost ales membru de onoare al Societății Academice Române (Aurel Al. Mureșianu, *Iacob Mureșianu (1812-1887). Album comemorativ*, Tipografia „A. Mureșianu”, Brașov, 1913, 84 p.).

¹⁴ Foaie pentru minte, inimă și literatură” periodic editat la Brașov a fost o revistă românească cu caracter cultural, apărută între 2 iulie 1835 și 24 februarie 1865 (cu unele întreruperi impuse de cenzura oprimatorilor). A fost condusă de George Bariț, iar începând cu 1850 de Iacob Mureșanu.

În acei ani are prilejul să cunoască o seamă de literați din teritoriile românești extra carpatice ca: Grigore Alecsandrescu¹⁶, Ion Heliade-Rădulescu¹⁷, Cezar Bolliac¹⁸ și mai târziu pe Dimitrie Bolintineanu¹⁹ și Vasile Alecsandri²⁰, care obișnuiau să vină vara la băi la Vâlcele²¹, localitate aflată nu departe de Brașov, deja apreciată pentru ambient, aer și calitățile tămăduitoare ale apelor minerale și prioritar calitatea de bune gazde ale localnicilor. Acest contact, dialogurile cu oamenii deja consacrați a stimulat începuturile literare ale

La 1 ianuarie 1838 a apărut, la Brașov, sub direcția lui George Barițiu, publicația „*Foaie literară*”, devenită de la 2 iulie, același an, „*Foaie pentru minte, inimă și iliteratură*”.

¹⁵ „*Gazeta de Transilvania*” este cotidianul care a devenit emblematic în lumea presei românești, fiind tipărit și difuzat de la 12 martie 1838. A fost cel mai popular, dar și cel mai longeviv periodic din România. În paginile sale s-au integrat articole semnate de personalități de renume.

¹⁶ Grigore M. ALECSANDRESCU /deși George Călinescu a făcut îndreptarea cuvenită preluând numele conform semnăturii cu „cs” se folosește inexplicabil încă forma Alexandrescu/ (22 februarie 1810 sau 1814 (?) ,Târgoviște, jud. Dâmbovița - 25 noiembrie 1885, București, cimitirul Bellu, figura 21, locul 17). Studii la pensionul lui I. A. Vaillant și colegiul „Sf. Sava”, București. Temporară carieră a armelor până la 1835. S-a afirmat ca poet, folclorist, traducător, ziarist, om politic. Implicat în evenimentele anului 1840 a fost arestat, după eliberare s-a implicat în diverse societăți secrete. La revoluția de la 1848 are contribuții ca redactor al gazetei „*Poporul suveran*”. A fost director al Eforiei Spitalelor, membru în Comisia Documentală unde a lucrat între 19 ianuarie 1852-11 aprilie 1858. La 18 iunie 1849 a fost numit „arhivarul Statului” (director al Arhivelor Statului), funcție deținută până la 3 decembrie 1854, director al Cultelor, membru în Comisia Centrală de la Focșani. Ca om de litere a abordat diverse genuri literare, ca cel epistolar, meditativ, predilect fibula și memorialistica.

¹⁷ Ion / Ioan / Heliade / Eliade / RĂDULESCU (6/18 ianuarie 1802, Târgoviște, jud. Dâmbovița – 27 aprilie 1872, București, înmormântat în curtea bisericii Mavrogheni). Studii la București, poliglot, carieră didactică, scriitor, lingvist, critic literar, gânditor, animator al vieții culturale, editor de periodice și cărți, traducător, publicist, la 24 iulie 1843 a fost numit în postul de „arhivar al Statului” funcție ce a onorat-o până la 14 iulie 1848, om politic, moderat, participant la revoluția de la 1848, membru și vicepreședinte al Ateneului Român, de la 1/13 aprilie 1866 membru fondator 2 iunie 1867 și președinte – 8/20 august 1867 al Societății literare române, devenită apoi Societatea Academică română, iar din 1879 Academia Română.

¹⁸ Cezar A. BOLLIAC sau Cesar Bolliac (23 martie 1813, București - 25 februarie 1881, București), a fost unul dintre fruntașii revoluției de la 1848, poet liric protestatar, promotor al depistărilor arheologice și gazetar român (Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966).

¹⁹ Dimitrie BOLINTINEANU (14 ianuarie 1819, Bolintin-Vale— 20 august 1872, București), înmormântat la Bolintinul din Vale), poet român, om politic, diplomat, participant la Revoluția de la 1848 și la realizarea Unirii Principatelor, ministru, publicist

²⁰ Vasile V. ALECSANDRI (14 iunie 1819, Bacău – 22 august 1890, Mircești, azi jud. Iași, înmormântat în curtea conacului, ulterior osemintele fiind transferate în Capela-mausoleu din curte), studii la Bacău, Paris (1834-1839 de medicină, drept, matematică, literatură), revenit în țară la 1839 desfășoară o amplă activitate culturală, director al teatrului din Iași, creator de publicații, participant la Revoluția de la 1848, exilat în Ardeal și Bucovina, la Paris a scos revista „*România viitoare*”, participant la realizarea și recunoașterea Unirii Principatelor, ministru, diplomat, membru din 1865 al „Junimii”, laureat la Montpellier, poet, publicist, prozator, dramaturg, a apreciat folclorul românesc culegându-l, publicându-l și valorificându-l în propria creație, membru fondator 1866, reconfirmat 2/14 iunie 1867, membru de onoare 23 august / 4 septembrie 1871 al Academiei Române.

²¹ Vâlcele Băi, jud. Covasna, Vâlcele se află în Munții Baraolt. Are ape minerale valorificate prin îmbuteliere și tratamente locale. Economia localității este bazată pe activități în domeniul: prelucrării lemnului, îmbutelierea apei minerale precum și a exploatarei și valorificării apelor minerale în beneficiul sănătății. Agricultură prin cultura plantelor, creșterea animalelor, exploatarea fânețelor, comerțul și agroturismului sunt de asemenea componente importante ale economiei locale. În sat își desfășoară activitatea apreciatul Centrul de Patologie Neuro - Musculară „Dr. Radu Horia”.

viitorului bard ardelean și a influențat în mod vizibil ulterioara sa creație poetică. Astfel poezia sa devine treptat din ce în ce mai combativă, mai legată de frământările sociale ale poporului.

Orașul de la poalele Tâmppei și a celorlalte înălțimi care-l încadrau a constituit o importantă treaptă în formarea lui Andrei Mureșanu. Aici este profesor și gazetar și se remarcă prin traducerea cărții „*Icoana creșterii rele îndeosebi*” și nu în ultimul rând un iubitor al naturii.

Debutul îl face cu poezia *Fetița și păsărica*. Semnează uneori cu pseudonime²² ca: *Serețeanu*; *Urziceanu*, dar mai ales *Eremitul din Carpați*. Publică și traduceri, prelucrări și adoptări după autorii întâlniți în revistele străine.

În 1842 Andrei Mureșanu s-a căsătorit cu Susana Greceanu, fata preotului ortodox din Șcheii Brașovului, bunul prieten George Bariț fiindu-le naș²³.

În „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*” i se publică în iulie 1843 poezia *Glasul unui român*. Iar în iunie 1844 în același periodic i se publică articolul *Câteva reflexii asupra poeziei noastre*, urmat, în noiembrie, de *Duplică (Asupra poeziei)*, formulând unele dintre primele contribuții de teorie literară ce-l definesc ca un valoros precursor al analizei operei literare. În același periodic i se publică în 1845 poeziile *O privire peste lume* și *Un suspin*, precum și articolul *Proprietate (avere, moșie)*. I-au fost benefice momentele evadărilor, în aerul anotimpurilor atât în zona ambientală a Brașovului cât și în împrejurimi, în Țara Bârsei²⁴. Astfel Andrei Mureșanu are prilejul de a cunoaște pe cei mai importanți oameni de cultură din Valahia și Moldova: Ion Heliade Rădulescu; Grigore Alexandrescu; Gheorghe Sion²⁵, frații Golești²⁶, Dimitrie Bolintineanu; Cezar Bolliac; Vasile Alecsandri, care veneau vara la băile de la Vâlcele.

²² Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, Editura Minerva, București, 1973, 812 p. la p. 465.

²³ Ion Buzași, *George Bariț, biograful congenerilor săi*, în: „Mozaicul”, Craiova, serie nouă, anul XIV, nr. 6, 2013. Referință la informațiile publicate în 1879, în „Observatorul” de către Georg Bariț precizând că ziua de naștere a lui Andrei Mureșanu nu este 19 noiembrie.

²⁴ Țara Bârsei cuprinde teritoriul intra carpatic delimitat la est și sud de pantele munților iar la vest de sinuosul traseu al râului Olt încadrat la rândul său de alte formațiuni montane mai joase în drumul său către emisarul Dunărea. Acest spațiu geografic este cunoscut și cu definițiile: Depresiunea Curburii Carpatice sau Depresiunea Brașovului, fiind o apreciată regiune istorică și etnografică din sud-estul Transilvaniei, cu orașul Brașov cea mai importantă localitate din punct de vedere economic, uman, cultural.

²⁵ Gheorghe SION (18 mai 1822, Mamornița, jud. Dorohoi, azi Ucraina – 1 octombrie 1892, București, cimitirul Bellu, figura 26, locul 29). Studii în țară, parțial la „Sf. Sava”, apoi audiind cursuri la Academia Mihăileană, angajându-se la 18 ani copist în cancelariile judecătorești, însă desfășurând activitate politică potrivnică regimului a fost îndepărtat, determinându-l să se ocupe de administrarea moșiei părintești. A participat la revoluția de la 1848 din Moldova. A fost arestat, a trăit în exil până la venirea la tron a domnului Grigore Ghica. A trecut în Țara Românească editând „*Revista Carpaților*” (1859-1862). Poet, prozator, dramaturg, memorialist, traducător, publicist, colecționar, donator. A fost ales membru al Academiei Române în primul lot la 16/28 septembrie 1868. A rostit discursul de recepție la 6/18 septembrie 1870 vorbind despre cărturarul Alexandru Donici. *Viața și operele sale*. Ulterior a fost unul din donatorii către această instituție de știință și cultură.

N.B. ! pentru naștere variantele: 22 mai 1822, Hârșovași 22 mai 1822, Mamornița. Pentru deces: 1 octombrie/decembrie 1892, București.

²⁶ Frații Golești referință la cei patru fii a lui Dinicu Golescu: Ștefan, Nicolae, Alexandru-Albu și Radu, fiecare cu participări și contribuții majore în viața neamului românesc al secolului al XIX-lea. Ștefan Golescu revoluționar de la 1848, a fost membru al Guvernului Provizoriu și de două

La 1847 i se publică poezia *La muza mea*.

La 1848 Andrei Mureșanu se afla printre fruntașii revoluției din Transilvania. Este desemnat ca membru în delegația Brașovului la Adunarea de la Blaj, în mai 1848. Cu acest prilej scrie versurile poeziei „Răsunetul”²⁷, care operativ sunt publicate în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”. ele devin mobilizatorul marș al revoluționarilor români din Transilvania dar și din Țara Românească „*Deșteaptă-te Române!*”. Că a avut un răsunător rol o relevă zbuciumata noastră istorie, fiind la momente de restriște liantul care a reunit întreaga suflare românească la apărarea gliei străbune, culminând cu radicala orientare post decembrie 1989 când a fost adoptat ca imn național al României²⁸

După înfrângerea revoluției, din Transilvania, ca urmare a parteneriatului „la nevoie” dintre Imperiul Austriac și Rusia țaristă Andrei Mureșanu trece Carpații în Moldova, împreună cu George Barițiu, însă sunt luați prizonieri de armata intervenționistă țaristă (rusă) și duși în nordul Moldovei. La eliberare, Andrei Mureșanu se stabilește la Sibiu ca funcționar: „*ConcepistGuvernial*” și translator de limba română la „*Buletinul Oficial al guvernului*”. Acolo a colaborat

ori prim-ministru: în 1861 și apoi în 1867 - 1868. A lăsat amintirea unui om *serios, filosof, cu toate gândurile îndreptate spre nefericita-l patrie*. Impunea respect tuturor. A decedat la 1874 la Nancy, Franța. Nicolae Goleșcu în 1834 intră în Societatea Filarmonică, în 1840 este agă al poliției iar în această calitate instrumentează anchetarea și acuzarea în procesul „cărvunarilor”(conspirația Filipescu, printre cei judecați, alături de Mitică Filipescu se afla Nicolae Bălcescu, Eftimie Murguși Marin Serghiescu - Naționalul), în 1842, încearcă să obțină tronul Țării Românești, este ministru de interne până în 1847, între timp participă în diferite comitete revoluționare, în 1848 este ministru de interne în Guvernul Provizoriu Revoluționar și membru al Locotenentei Domnești care fusese pusă în fruntea guvernului; în 1857 este vicepreședinte al Adunării Ad-hoc din Țara Românească, iar în 1859 se numără printre candidații la domnie, însă se retrage în favoarea lui Alecsandru Ioan I Cuza. A fost Președintele Comisiei Centrale de la Focșani (care a funcționat din 1859 până în 1862, cu rolul de a unifica legislația celor două principate). A fost în două rânduri prim-ministru: în 1860 și în 1868 (când a urmat imediat după Ștefan Goleșcu care a devenit atunci Președinte al Senatului). În 1866, a fost unul din fruntașii complotului care l-a înlăturat pe Alecsandru Ioan I Cuza de la domnie, și a făcut atunci parte din Locotenența Domnească care l-a adus pe domnitorul Carol. În 1870 avea să fie amestecat în complotul care viza detronarea lui Carol (complot rămas cunoscut în istorie ca „Republica de la Ploiești”). A decedat la București în 1877. Alexandru C. Goleșcu-Albu nu s-a implicat în politică, spre deosebire de frații săi. Era inginer și a fost cel care a captat apele minerale de la Căciulata. Apropiatii îl numeau *Papa Goleșcu*, se pare că era un om extraordinar de cumsecade. Alexandru-Albu a murit în 1873 și a fost înmormântat în parcul cu arbori ornamentali din fața conacului Goleștilor: acela fuse se în timpul vieții locul său preferat. Radu Goleșcu, în momentul izbucnirii Revoluției de la 1848 era cunoscut ca unul din cei mai iremarcabili comandanți pe care îi avea armata Țării Românești. Guvernul Provizoriu Revoluționar l-a avansat la gradul de colonel și i-a încredințat comanda garnizoanei București. Avea să fie unul din eroii Bătăliei din Dealul Spirii din 13 septembrie 1848. Bătălia a opus 931 infanteriști și 165 pompieri români unui corp de armată otoman format din 5000 pedestrași, călăreți și tunari. În această luptă total inegală, colonelul Radu Goleșcu a fost grav rănit și luat prizonier. A rămas în prizoniera până în 1853.

²⁷Inițial, Andrei Mureșanu în noaptea revenirii acasă de la Blaj unde fusese profund impresionat de marea adunare a celor care participaseră la chemarea care acționau pentru drepturile neamului românesc a elaborat 10 strofe ale poeziei APEL la revigorarea simțămintelor strămoșești. La momentul când s-au valorificat muzical s-a impus ca necesară și cea de a 11-a strofă.

²⁸ Prof. Dr. Ion Buzăși, *Andrei Mureșanu și Imnul Național*, în: „Revista AGERO”, Stuttgart, Germania.

cu poezii și articole la periodicul „*Telegraful Român*”, publicat de Mitropolia Ortodoxă. Ciclul de articole, nesemnate („*Artile sau măiestriile cele frumoase*”, „*Românul și poezia lui*”, „*Românul în privința muzicei*”, „*Românul în privința picturei*”, „*Măiestria tiparului*”), aveau menirea de inițiere a publicului cititor în diferite ramuri ale artei. Au fost însă anii de la Sibiu greu de suportat de către el. Munca de conștopist provocându-i multe angoase. Câțiva ani el este în situația de a concepe ode măgulitoare la adresa împăratului austriac și a guvernatorului Transilvaniei. Această atmosferă deprimantă a generat o treptată însingurare a sa.

Publică la 1850 în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, poeziile „*Un devotament familiei Hurmuzachi*” și „*Vers funeral*”, tipărit în volumul din 1862 cu titlul „*Cătră martiri români din 1848-49*”.

În „*Telegraful român*”, publică în 1853 articolele: „*Arțile sau măiestriile cele frumoase*”, „*Românul și poezia lui*”, „*Românul în privința muzicei*”, „*Românul în privința picturei (zugrăvirei)*”.

În 1854 la Brașov în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, îi sunt publicate poeziile: „*Trei monumente la Buzău, Focșani și Iași*”, „*Locul fericirii*”, „*Anul Nou 1855*”, „*Moldova la anul 1855*”, „*Fanariotul și darea*”, „*Cugetări I: Mintea*”, „*Cugetări II: Lumina și adevărul*”, „*Cuvântul unui pelerin*” - toate semnate „*Eremitul din Carpați*”. La Sibiu în „*Telegraful român*” este publicat articolul „*Măiestria tiparului*”.

Concludente sunt rândurile scrise și adresate la 1855 ca răspuns fostului său profesor Simion Bărnuțiu, care-i propusese să vină la Iași, unde-i făcuse rost de o catedră. Ele sunt ale unui decepționat: „*Domnul meu, chemarea mea ar fi să mă cuprind cu Pegasul, aspirând la Olimp, și ca să o pot face aceasta bine, aveam trebuință de câteva peregrinajuri pe la pământul cel clasic, iar nu să vând participii, sau, mai rău, să traduc guvernului meu hârtii ciocoiești, pe care consorții mei nu le vor, sau nu le pot descifra.*”

Poetul continuă să scrie poezii patriotice, cu caracter social protestatar. În ultimii ani ai vieții a tradus *Noaptea lui Young*, precum și o bună parte a „*Analelor*” latinului Tacit²⁹. Cu ani în urmă scrisese și o *gramatică românească* în limba germană. Manuscrisele lucrărilor nepublicate, regretabil, nu s-au păstrat. La 1861 e pensionat, dar pensia dată de guvernatorul cezaro-crăiesc al Transilvaniei nu-i ajunge să-și întrețină familia.

Parcurend varietatea poeziilor sale, care au atins o paletă tematică largă, de la cele erotice și meditații intime, la versurile patriotice, abia în anul 1862, pentru prima dată, le adună într-un volum care cuprinde cea mai mare parte a poeziilor originale publicate de autor în presă, precum și o parte din traduceri. Andrei Mureșanu a elaborat însă și fabule, și anecdote versificate. Remarcabilă este însă și activitatea de gazetar. Fiind inițial colaborator, apoi chiar redactor secundar la „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, „*Gazeta de Transilvania*” și „*Telegraful român*”, a avut o intensă activitate redacțională. A semnat adesea, mai ales după 1848, cu inițiale ori pseudonime precum cele

²⁹ Publius Cornelius TACITUS (35 – 120 d. H.), istoric și om politic roman. În decursul anilor adunând informațiile referitoare la evenimentele secolului vieții sale a procedat la elaborarea unei ample evocări, redactând istoriile în 12 cărți și *Analele* în 8 cărți, ajungând până la noi numai fragmente, relevând metoda de lucru, imparțialitatea, discernământul celui care le-a scris. E DATINĂ VECHĂ A PĂSTRA ÎN SCRIS PENTRU URMAȘI FAPTELE ȘI MORAVURILE BĂRBAȚILOR CELOR MARI Tacitus.

mai sus amintite dar și cu siglele: a.m. și A.M. El consecvent abordează probleme social-economice și pedagogice, ori contribuie la explicarea și popularizarea unor noțiuni de estetică, istoria artelor și teorie literară.

La 1862 la Brașov îi apare tipărit de firma unui sas unicul său volum de versuri: *„Din poeziele lui Andreiu Mureșanu”*, op prompt analizat de un comitet și premiat de societatea ASTRA (Asociația Românilor din Transilvania)³⁰ cu apreciată sumă de 50 de galbeni. Vânzarea cărții i-ar fi adus, pe lângă o reconfortare morală, o oarecare înviorare în bugetul familiei. Dar cărțile se vând greu la timpul respectiv. Iacob Mureșanu face în *„Gazeta de Transilvania”*, apeluri insistente către publicul român, de a-l ajuta pe poetul aflat în mizerie și bolnav, cumpărându-i volumul cu poeziile sale. După un an, în noaptea de 11 spre 12 octombrie, el a decedat la Brașov, în sărăcie, *„în urma unui morb nervos îndelungat”*, cum se menționa în necrologul publicat în *„Gazeta de Transilvania”*, lăsând în urmă un băiat, pe nume Gheorghe, elev în clasa a VII-a la gimnaziu, o fetiță de 11 luni, Eleonora, și pe soția sa Suzana. În mormântarea sa a pricinuit un protest al enoriașilor Bisericii „Sf. Treime” de pe Tocile, pe motiv că în cimitirul parohial ortodox nu și-ar avea locul un credincios unit (greco-catolic). În favoarea astrucării lui Andrei Mureșanu în cimitirul Bisericii de pe Tocile a intervenit cu promptitudine însuși mitropolitul Andrei Șaguna³¹, cu îndemnul: „Proștilor, ce mai întrebați, îngropați-l și tacă-vă gura.” Cuvântările funebre la prohodire au fost rostite de preotul unit Ioan V. Rusu și de Iacob Mureșanu.

Este o problemă care și în secolul XXI generează discuții, chiar pătimișe, unele veleități de prioritate atribuind unora sau altora ca loc și timp transpunerea pe muzică a versurilor lui Andrei Mureșanu. Poemul său „Un răsunet”, scris la Brașov, a fost armonizat pe melodia anonimă a unui vechi imn

³⁰ Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român ASTRA a fost înființată la Sibiu la 1861 și a desfășurat o amplă activitate pentru afirmarea idealului național al tuturor românilor. Din anul 1868 a avut propriul organ de presă, revista „Transilvania”, condusă timp îndelungat de George Barițiu. Variatele forme de manifestare a avut un bun răsunet, stimulând actul cultural, capacitatea de mobilizare a românilor la propășirea culturală. Totodată, prin măsuri conexe specifice fiecărui Despărțământ a creat simțământul de solidaritate economică care indirect a condus la crearea băncii „Albina” și ale ei pui în toate localitățile cu urmări de afirmare, atât în domeniul agrar, cât și cel cultural.

A.N.-D.A.I.C., colecția Planuri de construcții, inv. 826 Palatul ASTRA proiectat și executat de arhitectul Alfredo Cornea, autor și a unor lucrări la Ostra, Jibea ș.a.

³¹ Anastasie N. ȘAGUNA / la călugărire Andrei / (20 decembrie 1808 / 1 ianuarie 1809, Miskoltz/Mișcolț în Ungaria – 16/28 iunie 1873, Sibiu, înmormântat la Rășinari; la canonizarea sa osemintele au fost transferate în incinta Catedralei mitropolitane din Sibiu), studii la Mișcolț, Pesta, de drept și filozofie, seminarul teologic de la Vârșeț, azi Iugoslavia. În noiembrie 1833 s-a călugărit, desfășurând inițial activitatea de cadru didactic predând teologia la Karlovitz, propovăduitor al ortodoxismului. Au fost anii realizării unor contacte și relații care l-au ajutat în parcurgerea carierei ecleziastice, finalizată în postura de episcop ortodox la 1848 și din 24 decembrie 1864 de mitropolit al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Ungaria, cu contribuții de seamă la despărțirea bisericii ortodoxe române de cea sârbească, la dezvoltarea învățământului și a presei în limba română, la întemeierea și conducerea ASTRA. Pentru realizarea acestor obiective a întemeiat școli, seminarii, tipografie, fondează „Telegraful român”. Activ prin viu grai și publicistică a acționat pentru apărarea drepturilor românilor în Dieta de la Budapesta, la Curtea de la Viena. În România a fost membru de onoare al Societății Academice Române (7/19 septembrie 1871). La 13/25 februarie 1849 episcopul A.Ș. a condus delegația care a prezentat împăratului Austriei, Franz Joseph. Petițiunea generală a fruntașilor români din Transilvania, Banat și Bucovina prin care se revendica recunoașterea națiunii române.

religios (*Din sânul maicii mele*), poem denumit ulterior „*Deșteaptă-te, române!*”, fiind numit de Nicolae Bălcescu³² „*Marseilleza românilor*”.

A fost publicat, inițial având numai 10 strofe, la 21 iunie 1848 în nr. 25 al periodicului „*Foaie pentru minte inimă și literatură*”, fiind pus operativ pe note de Anton Pann³³ pentru a fi cântat de revoluționari la 1848, inițial la 29 iulie 1848 în grădina „Zăvoi”³⁴ din Râmnicu Vâlcea și la Brașov sub conducerea lui Gheorghe Ucenescu³⁵, fostul ucenic al lui Anton Pann. Efervescența

³² Nicolae B. BĂLCESCU (29 iunie 1819, București, mahalaua Boteanului, nr. 686 – 29 noiembrie 1852, Palermo, Italia). Casa părintească [Mache Faca] se afla pe locul unde astăzi este Biserica Italiană. Studii la București, Paris, istoric, economist, gazetar, ideolog, revoluționar, organizator al activităților menite a reforma societatea românească, realizatorul legăturii cu revoluționarii din toate teritoriile românești. Membru fondator, la 27 noiembrie 1847, al Asociației Insocierea Lazariană. Analist al cauzelor, organizării, desfășurării și urmărilor revoluției de la 1848-1849, a trasat obiectivele care să conducă, în continuare, la realizarea idealurilor românești: unitatea și independența statală (Nicolae Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, inclus în volumul *Scrieri istorice*, publicat la Craiova; Dan Berindei, *Nicolae Bălcescu*, în: *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 47-48; Virgiliu Z. Teodorescu, *Pentru un repertoriu al monumentelor lui Nicolae Bălcescu*, în: „Caietele Bălcescu”, vol. IX-X, p. 275-278, publicate de Așezământul cultural „Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog).

³³ Anton PANN de fapt Antonie Pantaleon Petroveanu fiul lui Pantaleon Petrov, și al Tomaidei (circa 1794, 1795, 1796 Silven, Bulgaria - 12 noiembrie 1854, București, înmormântat în curtea bisericii Lucaci), scriitor, folclorist, cântăreț, inclusiv la strănă, compozitor, profesor, editor. Variantă de datare: decesul la 2 noiembrie 1854.

³⁴ Grădina „Zăvoi” din Râmnicu Vâlcea azi definit ca Parcul Zăvoi, care include pajiștea verde de altădată a tărâmului oltenesc, dotată cu arbori somptuoși, fiind unul dintre cele mai vechi parcuri din România. Aici în preajma fântânii a fost intonat, în anul 1848, Imnul „Deșteaptă-te Române”. Fântâna cu un nume aparte amintește de cel care a finanțat realizarea ei. „Fântâna Turbatului”, este un monument construit în anul 1844 de către Constantin Măldărescu a cărui poreclă conferită de localnici era „Turbatu”. Această fântână a fost principala sursă de alimentare cu apă a orașului în timpurile străvechi. Râmnicenii se adunau pe timpuri la izvoarele Zăvoiiului, în speranța că vor lua acasă un lichid tămăduitor. Denumirea parcului a fost propusă în anul 1850, în urma unei vizite în orașul Râmnicu Vâlcea a lui Barbu Dimitrie Știrbei, domnul Țării Românești. Atunci s-a reușit să fie amenajate niște alei pentru umblarea obștească, fiind de fapt o „grădină verde”. La data de 29 iulie 1848, în jurul fântâni existente s-a strâns ad-hoc o Adunare Populară și s-a depus jurământul pe titlurile viitoarei Constituții revoluționare. S-au sfințit steagurile revoluției și s-a intonat în premieră Imnul „Deșteaptă-te Române!” de un grup de cântăreți condus de către compozitorul român, Anton Pann. Mai mult de atât, în fiecare an, în luna iulie, la Râmnicu Vâlcea se sărbătorește evenimentul numit „Zilele Imnului Național”, fiind organizat de Primăria Municipiului Râmnicu Vâlcea.

³⁵ Gheorghe UCENESCU (circa 1830, Cîsnădie, comitatul Sibiu, azi jud. Sibiu – 25 ianuarie 1896, Brașov) prin pregătirea muzicală avându-l la București ca dascăl pentru Psaltichie pe Anton Pann a preluat de la magistrul său o serie de noțiuni muzicale pe care le-a valorificat în decursul vieții. Venind la Brașov a devenit cântăreț la strănă la Biserica Sf. Ierarh Nicolae din Scheii activitate realizată până la sfârșitul vieții. Fiind apreciat de șcheienii brașoveni a fost numit și profesor de muzică la primul gimnaziu românesc din Brașov. A compus cântece laice și bisericești fiind totodată și formatorul, dirijorul unor valoroase formațiuni corale. O sursă importantă de inspirație a avut-o din adunarea și publicarea folclorului din zona limitrofă definită ca Țara Bârsei. Printre lucrările lui Ucenescu se numără: „*Cântece de stea și colind*” (1856), „*Magazin de centuri noi și vechi*” (1883). Este considerat autor moral al melodiei imnului „Deșteaptă-te, române!”. În 1848, la cererea poetului Andrei Mureșianu, protopsaltul Gheorghe Ucenescu i-a redat muzicalitatea a mai multor melodii populare pentru a alege pe cea care să fie în concordanță cu versurile poeziei „*Un răsunet*”. Una dintre ele, intitulată „*Din sânul maicii mele*”, a fost aleasă în cele din urmă, devenind marșul revoluționarilor de la 1848-1849, ulterior cântecul redeșteptării naționale la marile confruntări când soarta neamului era în dificultate și peste ani chiar imnul de stat al României. După realizarea armonizării operativ a trecut la

evenimentelor, avântul revoluționarilor au generat versurilor diverse atribuirii melodice. Din întâlnirea versurilor lui Andrei Mureșanu (Un răsunet) cu o melodie a lui Anton Pann (acompaniament al unei poezii elaborată de poetul Grigore Alecsandrescu) a rezultat cunoscutul cântec al «deșteptării noastre», fiind în deceniile care au urmat catalizator al energiilor umane la momente de extremă solicitare, parcurgând permanent un drum ascendent chiar și în clipele de restriște, când regimul oprimator impus de eliberatorii ocupanți sancționa aspru recitarea versurilor sau interpretarea muzicală. A te aventura să-i reciți versurile sau a-i fredona melodia era un risc de a fi arestat, cercetat, maltratat bestial fără judecată și condamnare hărăzit a zace în beciurile închisorilor.

Sunt dator să evoc un episod al anului 1966, petrecut pe plaiurile fostei regiuni administrative Suceava. Ca muzeograf avusesem misiunea din partea Arhivelor Statului de a coordona organizarea la Suceava a Expoziției „Putna 500”. Fusese o complexă acțiune care implicase o mare participare umană și chiar materială, soldată cu o amplă expunere a unor concludente mărturii care făceau referință atât la anii domniei lui Ștefan cel Mare, cât și la cele petrecute în veacurile care au urmat în ambianța necropolei mușatine. În ziua de 10 iunie 1966 la Mănăstirea Putna a fost o mare pomenire a ctitorului așezământului monahal. Primisem responsabilitatea unui microbuz cu care urma să ne deplasăm de la Suceava la Putna. Era un grup eterogen de intelectuali, majoritatea ieșeni. De amploarea manifestării de la Putna acelei zile ne-am dat seama imediat după părăsirea teritoriului orașului îndreptându-ne spre Rădăuți. Practic șoseaua era blocată de căruțele și mai ales de cei pedestri porniți la drum spre Putna. Distanța era practic neabordabilă de către cei plecați astfel la drum. Oamenii, frumos îmbrăcați, duceau câte un paneraș cu cele care la ora prânzului urma să le servească ca frugală tratație, urmând ca să facă drumul spre casă la orele după amiezii. Noi aveam atașat pe parbriz un panou cu litere mari care defineau caracterul special al cursei. Mașina transporta oameni de cultură. Milițienii mobilizați pe traseu fiind anticipat avizați de caracterul acestei curse căutau să ne asigure un coridor cât de cât liber. Plecasem matinal și după circa trei ore am ajuns la Putna. În fața intrării pe sub turnul care la 1871 găzduise pe membrii C.C. al organizării solemnei adunări a tinerilor studenți români erau în așteptare niște bănci fără nici o participare. Atenția era concentrată în acele momente spre panta limitrofă unde o originală competiție a unor reprezentanți ai culturii bucureștene, avându-l de „amfitrion” pe scriitorul Geo Bogza³⁶, la timpul respectiv deputat în M.A.N. Teoretic preconizata sesiune era eludată de șarmanta competiție. A fost momentul când unul dintre cei cu care venisem de la Suceava a formulat o propunere tentantă de a ne deplasa spre valea Putnei pentru a ne apropia de locul de unde tradiția atribuia domnului Ștefan alegerea prin săgetare a locului unde urma să fie pistolul³⁷

instruirea tinerilor revoluționari oferindu-le posibilitatea cântării unui marș mobilizator la fapte ale demnității naționale.

³⁶Geo BOGZA (6 februarie 1908, Blejoi, jud. Prahova – 14 septembrie 1993, București), scriitor, jurnalist, poet român, teoretician al avangardei, din 1955 membru al Academiei Române.

³⁷Pistolmasa din centrul Sf. Altar, pe care sunt reunite obiectele sacre necesare ofierii Sf. Slujbe. Sub fața de masă este depus spre păstrare perpetuă un Antimis, vâl pătrat de in (cu chipul Mântuitorului așezat în mormânt, iar în cele patru colțuri sunt plasați cei patru vangeliști) ce stă pururea pe Sf. Altar. La târnosirea noului Lăcaș este adus și predat de ierarhul superior care participă la solemnitatea sfințirii. În situațiile unor ample renovări la sfințirea Sf. Lăcaș se procedează ca și la târnosire. Fără această piesă nu poate fi oficiată Sf.

viitoare biserici a mănăstirii Putna. Surpriză când am ajuns în valea respectivă am putut constata că acolo era reunită o numeroasă prezență umană care gospodărește întinsese pe jos ștergare lungi pe care erau etalate cele care erau aduse pentru ospățare. A fost momentul șoc pentru noi cei plecați din Suceava fără a cunoaște cine ne va asigura prânzul acelei zile. Cineva cu glas timid a formulat cuvintele „suntem niște greieri”. Fără a putea nici acum defini cine a fost „salvatorul” care a dat glas cântecului Deșteaptă-te Române, considerat tabu în ani anteriori lui 1964. Ne opriseam chiar în apropierea apei, acolo fiind cam singurul loc liber. Glasurile noastre s-au înfrățit cu cele ale oamenilor acelor plaiuri moldave. Era un act în „premieră” după mai bine de două decenii de tăcere impusă. Ce a urmat a fost expresia unei solidarități efective din partea celor din apropierea noastră. Instantaneu mai multe persoane au venit cu ștergare, pe care operativ au depus cele ce erau aduse de ei pentru ospățare. Erau tentante marile pâini bine rumenite, slănină și cârnații, diversele brânzeturi și celebra zmeură. Le-am putut remarca în clipele puține cât ne-am aflat în acea postură când greierului îi era incredibil astfel asigurată ospățarea. A intervenit însă venirea unui vârstnic încovoiat călugăr care fără vorbă multă cu un gest ne-a pornit la drum. Ne-am supus ca hipnotizați, fără a pune întrebări. Atunci, de fapt, am avut prilejul de a remarca masiva prezență umană pe valea respectivă. În curtea mănăstirii am putut afla că eram invitații mitropolitului Iustin Moiescu³⁸. Relatarea a ceea ce a urmat în clădirea stăreției și revenirea la Suceava rămâne a fi formulată cu altă ocazie. Cert este că la 10 iunie 1966 zidul tăcerii³⁹ în privința mobilizatorului imn a căzut așa cum la orele 6 dimineața în ziua de 24 ianuarie 1959 postul de radio „România” și a deschis emisiunea punând pe undă „Hora Unirii” piesă muzicală urgisită anterior, în anii prezenței eliberatorilor ocupanți ai României.

Slujbă. Este locul unde se păstrează potirul și prescura pentru miruirea enoriașilor. În situații speciale, preotul merge cu antemisul în locul indicat unde poate oficia o Sf. Slujbă.

³⁸ Justin MOISESCU (5 martie 1910, Albești, comuna Căndești, jud. Argeș – 31 iulie 1986, București). Studii la Seminarul orfanilor de război din Câmpulung Muscel 1922-1930, Facultatea de Teologie din Atena 1930-1934 unde în 1937 a susținut și teza de doctorat în teologie, după ce efectuase un stagiu de specializare la Facultatea de Teologie din Strasbourg 1934-1936. A revenit la Atena 1936-1937. Teza de doctorat a fost premiată de Academia de Științe din Atena. La revenirea în țară a susținut o serie de examene de echivalare a studiilor din străinătate. Ani de zile a desfășurat o prestigioasă carieră didactică în învățământul teologic din țară și străinătate. În 1956 a fost ales mitropolit al Ardealului, din 1957 până în 1977 a fost mitropolit al Moldovei și Sucevei ca apoi la 19 iunie 1977 să fie ales patriarh al B.O.R. A militat pentru bune raporturi cu celelalte culte. Din 1961 a fost deputat în M.A.N., publicist. „România liberă”, București, 1 august 1986, Necrolog: Încetarea din viață a patriarhului Justin Moiescu.

Preot prof. univ., dr. Mircea Păcurariu, Dicționarul Teologilor Români, ediția a doua revăzută și întregită, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 304-305.

³⁹Prezența mărturisire cred că poate fi confirmată și de numeroasele rapoarte ale ochilor și urechilor celor aflați „la datorie” la timpul respectiv. În aceazi și nici ulterior personal n-am fost în situația de a fi întrebat sau să-mi fie solicitată o declarație. Am fost șocat însă de prompta „extragere” din numeroasa prezență a celor aflați pe Valea Putnei și seara la revenirea la Suceava să aud cuvintele afirmative, nu interogative, că ne-am simțit bine la Putna. M-am întrebat și atunci și în anii care au urmat dacă spontană erupere a glasurilor a fost o acțiune care a deblocat fireasca și necesara prezență a respectivului cântec pentru conștiințele respectivelor generații. Timpul, desecretizarea informațiilor o va face. Pentru mine reacția celor din jur a fost expresia spontaneității și a manifestării realelor sentimente.

Am considerat că au fost momentele când a acționat conștiința, biruind prudența, teama la ceas de totală degajare de carențele impuse de cei care ne preconizau o altă orientare. Dovada a venit peste decenii bune când tot conjunctura l-a impus la ceas de cumpănă ca Imn Național. Din 1990 textul a fost adoptat pentru a deveni Imnul de Stat al României.

Andrei Mureșanu a fost un poet romantic, sentimental dar și militant de factură patriotică, protestatară, întreaga creație incluzând-o în volumul editat în 1862. Totodată a fost și un laborios eseist și un activ traducător din creația lui Schiller⁴⁰, Herder⁴¹, Bürger⁴².

A decedat la 11/12 octombrie, fiind înmormântat în cimitirul bisericii ortodoxe „Sf. Treime” de Pe Tocile, cartierul din Șcheii Brașovului, strada Doctor Vasile Saftu 57. Ulterior, în 1883, osemintele au fost transferate în cimitirul din jurul bisericii din Groaveri. Trei decenii mai târziu, în 1891, apare și prima teză de doctorat dedicată lui Andrei Mureșanu. Era elaborată de activul Valeriu Braniște⁴³, „*Andrei Mureșanu. Studiu de literatură română transilvană*”, apărută la Budapesta.

În fapt, și aceasta și următoarea teză de doctorat dedicată poetului („*Viața și operele lui Andrei Mureșanu*”, Blaj, 1900, elaborată de Ioan Rațiu⁴⁴

⁴⁰ Johann Christoph Friedrich von SCHILLER (10 noiembrie 1759, Marbach am Neckar, Baden-Württemberg, azi Germania - 9 mai 1805, Weimar, azi Germania), medic militar, înnobilit în anul 1802, a fost un valoros poet, prozator, dramaturg, estetician și istoric german, considerat unul din „prinții poeziei germane” (Gabriela Danțiș, *Scriitori străini, mic dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1981, p. 512-514).

⁴¹ Johann Gottfried von HERDER (25 august 1744, Mohrungen, azi Germania - 18 decembrie 1803, Weimar, azi Germania), critic literar, estetician, filosof, teolog și poet german, apreciat pentru influența exercitată de scrierile sale asupra unor reprezentanți ai clasicismului german ca Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich von Schiller și totodată a rolului asumat pentru promovarea romantismului. Este considerat teoreticianul mișcării „Sturm und Drang” și cel mai de seamă „animator din istoria mișcărilor de idei germane” (Gabriela Danțiș, *Scriitori străini, mic dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1981, p. 251).

⁴² Gottfried August BÜRGER (1 ianuarie 1748 - 8 iunie 1794), a fost poet german, reprezentant al curentului literar „Sturm und Drang” (Gabriela Danțiș, *Scriitori străini, mic dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1981, p. 90-91).

⁴³ Valeriu BRANIȘTE (10/22 ianuarie 1869, Cincu, jud. Brașov - 1 ianuarie 1928, Lugoj, jud. Timiș). Studii gimnaziale la Sibiu, universitare la Budapesta de filologie, filozofie, doctorat în 1891 cu teza „Andrei Mureșanu”, susținută la Budapesta, carieră didactică, om politic participant la apărarea memorandiștilor, complexă activitate la realizarea Marii Uniri, organizator al M.A.N. a R. de la Alba Iulia, membru în Consiliul Dirigent 1918-1920 răspunzând de resortul Culte și Instrucțiune Publică; contribuții la înființarea Universității românești din Cluj, publicist, între 1901-1918 a condus periodicul „Drapelul” din Lugoj, membru de onoare al Academiei Române 5 iunie 1919. (Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române – repere cronologice*, Editura Academiei Române, București, 1992, 388 p.; la p. 153. consemnează alegerea ca membru de onoare la 5 iunie 1919; Dr. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-2003, Dicționar*, Editura Enciclopedică / Editura Academiei Române, București, 2003, 1160 p.; la p. 134. consemnează alegerea ca membru de onoare, la 7 iunie 1919; Valeriu Braniște, *În cultura proprie trăiește națiunea*, în: „Drapelul”, anul VIII, 1908, nr. 141; Valeriu Braniște, *Oameni, fapte, întâmplări*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980; Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, București 1940, p. 125; Alexandru Porțeanu, *Valeriu Braniște și Memorandumul*, în: „Revista de Istorie”, București, nr. 9, 1974: „Dacă un popor nu voiește să se desființeze pe sine însuși în momentul în care s-a ajuns în pragul unei culturi mai înalte, nu-i este iertat să cedeze terenul firesc al culturii naționale unei culturi străine.” Valeriu Braniște.

⁴⁴ Ioan RAȚIU (19 august 1828, Turda, azi jud. Cluj - 4 decembrie 1902, Sibiu). Studii la Blaj, gimnaziale la Cluj, începe seminarul teologic la Pesta. Izbucnind revoluția de la 1848 s-a

aveau să fie susținute la Universitatea din Budapesta. Cea de-a treia Teză relevantă a apărut în 1988, autor fiind Ion Buzași, aceasta purtând titlul „*Andrei Mureșanu. Monografie*”.

Poezia a fost publicată cu titlul „Un răsunet” în nr. 25 din 21 iunie 1848 al „Foii pentru minte, inimă și literatură”, după ce a trecut de cenzura abatelui Kovacs Antal. A ajuns să fie publicată dintr-o eroare. Abatele Kovacs⁴⁵ îl aprecia pe Andrei Mureșanuși a crezut că poemul este unul de dragoste și nu l-a citit. După apariție abatele a recunoscut că dacă ar fi știut ce conține poezia nu ar fi avizat publicarea niciodată.

Mai multe înscrisuri îl creditează însă pe Andrei Mureșanu atât ca autor al versurilor, dar și ca autor moral al melodiei. Împrejurările în care a fost scrisă celebra poezie sunt descrise de Susana, soția lui Andrei Mureșanu. În mai 1848 erau adunați la Brașov mai mulțifrunțași ai românilor, cum ar fi Nicolae Bălcescu, frații Ion și Dumitru Brătianu⁴⁶, Gheorghe Magheru⁴⁷, Cezar Bolliac,

integrat ca tribun în prefectura lui Balint din oastea comandată de Avram Iancu. Ulterior merge la Viena frecventând Facultatea de drept pe care a terminat-o în 1854, apoi la Pesta luând doctoratul, concomitent desfășurând activitatea de translator în românește a legilor. La 1860 desfășoară activitate juridică la Alba Iulia, în 1861 este vice prefect al comitatului Turda ca la scurt timp, demisionând devine om politic. Au fost momentele când a făcut parte din delegațiile românilor care au prezentat împăratului memorii referitoare la situația românilor din imperiul Austriac. La 1862 a reluat activitatea de avocat, axându-se pe apărarea românilor în litigiile cu nuanță națională. La 1863 a fost desemnat deputat în Dieta de la Sibiu, apoi în cea de la Cluj. Prestigiul său l-au situat între frunțașii luptei pentru cauza națională, deținând astfel calitatea de vice președinteși apoi de președinte la conferințele naționale. A coordonat redactarea textului Memorandumului dus la Viena. Instanța din Cluj la proces l-a condamnat la 2 ani închisoare de Stat din care la Seghedin a executat 1 an și 2 luni, fiind în corpore cu tot lotul de memorandiști grațiați. Ura maghiarimii la adresa sa s-a manifestat și prin modul cum i-a fost vandalizată gospodăria de la Turda, determinându-l ca după eliberare să trăiască la Sibiu. Președinte al P.N.R.

⁴⁵ Abatele Antal KOVACS (- 1857, Brașov), pregătire teologică cu multiple misiuni încredințate de către ierarhii Bisericii Romano – Catolice remarcându-se prin perseverența militantă, intransigența la înființarea liceului latino – german din Bistrița a fost numit director având ca problemă prioritară organizarea acestei școli. A condus această instituție până când a intervenit decesul său în 1857. A îndeplinit și misiunea de a asigura aplicarea cenzurii în concordanță cu linia directoare elaborată la Viena (Valer Rus, *Confesionalism și cultură la Iacob Mureșanu (1812-1887)*, în: revista „Cumidava”, Brașov, p. 65-68).

⁴⁶ Ioan /Ion/ C. BRĂTIANU (20 iunie 1821, Pitești – 4 mai 1891, decedat și înmormântat la Florica – Ștefănești, jud. Argeș), studii militare și politehnice la Paris, membru fondator, la 27 noiembrie 1847, a Asociației Insocierea Lazariană, militant pentru declanșarea revoluției reformatoare preconizată pentru schimbările necesare în țările române. Membru al Guvernului Provizoriu, propagandist, șef al Poliției Capitalei, ulterior, militant pentru realizarea Unirii Principatelor și a Independenței de Stat, ministru, prim-ministru, șef al P.N.L., publicist. A fost ales membru de onoare al Academiei Române la 19 martie 1885. Crezul vieții care l-a mobilizat a fost formulat: „Faceți-vă datoria, nu vă gândiți la răsplată. Fapta bună ca și adevărul sfârșesc totdeauna pentru a birui.” Ion C. Brătianu.

Dumitru C. BRĂTIANU (1817, Pitești, jud. Argeș – iunie 1892, București, cimitirul Bellu, figura 37, locul 15). La 27 noiembrie 1847 a fost unul din fondatorii Asociației Insocierea Lazariană. Aflându-se la studii la Facultatea de Drept din Paris a participat la evenimentele declanșate în februarie 1848, revenind grabnic în țară s-a integrat în acțiunile care au condus la declanșarea revoluției în Țara Românească, în exil fiind preocupat de a face cunoscute aspirațiile poporului român a acționat pentru publicarea în presa europeană a unor articole scrise de el /folosind pseudonimul Regnault/, de alți români sau filo români care să prezinte trecutul, stările existente și aspirațiile, tendințele acestui neam. La revenire s-a integrat în opera de realizare a Unirii. Ca om politic a desfășurat o bogată activitate diplomatică, ministru, președinte de Consiliu, deputat, senator, conducător al P.N.L după decesul fratelui său. Căsătorit cu Eugenia, născută Cealac

Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu. „De la o asemenea întrunire s-a întors odată, pe la finea lui mai, bărbatul ei, târziu după miezul nopții, fiind foarte agitat. El nu s-a culcat, ci s-a așezat la masa de scris și a scris până târziu, după ce se făcuse ziuă, mai sculându-se din când în când de la masă și plimbându-se prin odaie, citind din ceea ce scrisese. Erau strofe din «Deșteaptă-te, române!»“. Acest episod este comunicat vizitatorilor de către Valer Rus, directorul Muzeului Casa Mureșenilor din Brașov.

Despre cine este autorul oficial al imnului sunt mai multe ipoteze. Unii istorici spun că Andrei Mureșanu care a scris versurile este și autorul melodiei. O altă ipoteză este aceea că Gheorghe Ucenescu, compozitor, care colabora cu Anton Pann, afirma că el a compus melodia. O altă ipoteză este că un cântec religios „Din sânul maicii mele“, publicat la 1832 ar sta la originea melodiei. Susana, soția lui Andrei Mureșanu, a mai scris, în însemnările sale, că poetul și-a luat băieții de la școala primară și a mers cu ei pe muntele Tâmpa⁴⁸ unde au cântat cu toții „Deșteaptă-te, române!“ Unele scrieri istorice atribuie lui Gheorghe Ucenescu adaptarea versurilor pe melodia „Din sânul maicii mele“ a lui Anton Pann, la cererea lui Andrei Mureșanu căruia i-a revendicat și a 11-a strofă.

„Luând în considerare și tradiția orală a familiei Mureșenilor care îl indica pe Andrei ca fiind un muzician talentat, îndrăznim să apreciem ca fiind cea mai probabilă ipoteza în care Andrei Mureșanu a fost autorul propriu-zis al versurilor

(1842 – 1899). La 13 iulie 1884 D.C. B. împreună cu C.A. Rosetti au convocat un „Consiliu al Presei“ (Dim. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*, ediția I-a, Editura Litografiei „Popularea“, „Pasagiul Român“ nr. 12, 1897, p. 35-36 îl menționează născut la 1818. [A.N. Biblioteca IV 6.901]; *Dicționarul Enciclopedic*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 260 menționează ca an al nașterii 1817; G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, București, 1972, p. 74 îl menționează cu prenumele Dimitrie dând ca an al nașterii 1818.

⁴⁷ Gheorghe MAGHERU (1804, Craiova, jud. Dolj – 25 aprilie 1880, București, astrucat în cavoul familiei din Târgu Jiu). La Târgu Jiu a învățat la școala domnească de la biserica Sf. Gheorghe. A avut parte de o tinerețe zbuciumată și plină de peripeții. S-a căsătorit de tânăr cu Ancuța Pleșoianu (1823). Au avut trei copii: Alexandrina, Ghiță și Ecaterina. Rămas văduv s-a recăsătorit la 1846 cu Maria Caranmalu, cu care a avut pe Romulus. S-a angajat în armata rusă participând la campania din 1828-1829 comandând o trupă de panduri, fiindu-i remarcată bravura. A fost recompensat de țar cu Ordinul Sf. Ana în gradul de cavaler și o sabie de onoare. Un timp a desfășurat activitate juridică, concomitent preocupându-se de problemele edilitare, administrative, culturale ale orașului Târgu Jiu și a zonei limitrofe; la 1846 este prefect al jud. Romanați. Participant la evenimentele de la 1848, membru al Guvernului Provizoriu primind misiunea la 18 iunie 1848 de comandant al Corpului de voluntari și dorobanți, apoi din iulie comisar general al celor 5 județe din Oltenia (?) și organizarea pandurilor și milițiilor. Organizând tabăra de voluntari de la Răurenii Vâlcei a adunat pe „Câmpul lui Traian“ 6.000 de oameni pe care i-a instruit pentru apărarea revoluției. Avea în dotare și 6 tunuri. După 13 septembrie a primit ordinul lichidării acestei formațiuni, trimițând oamenii la casele lor. A îndeplinit ordinul la 28 septembrie 1848. A trecut în Transilvania și apoi a mers la Viena. La 1854 sultanul l-a chemat la Istanbul pentru a-i încredința formarea unei legiuni românești, subordonându-l lui Omer Pașa. Acțiunea a eșuat la intervenția Austriei. Au fost anii când Gh. M. a publicat o serie de materiale relevând drepturile națiunii române. La 1857 exilul său a luat sfârșit. Revenind a fost ales în Adunarea Ad-hoc a Țării Românești acționând pentru Unire (A.N. inv. 1235, 4 u.a. (1854-1877)).

⁴⁸ Muntele Tâmpa din compunerea nordică a masivul Postăvaru, localizat în partea sudică a Carpaților Orientali (mai precis în Carpații de Curbură), încadrând aproape în totalitate zona sudică a municipiului Brașov. Are înălțimea de circa 995 m. dominând așezarea umană de la poala nordică cu circa 400 de m. Este o arie protejată, natura cu conformația geologică, cu flora și fauna, constituindu-se și prin dotările create, într-un apreciat parc cu calități relaxante în toate anotimpurile anului.

și autor moral al melodiei“, mai afirmă Valer Rus de la Muzeul Mureșenilor din Brașov.

Dr Vasile Oltean⁴⁹, directorul Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului, în urma noilor cercetări, a revenit asupra paternității melodiei imnului „Deșteaptă-te, Române!“, susținând că autorul acesteia este categoric protopsaltul Gheorghe Ucenescu de la Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

Un termen de sinteză referitor la rolul avut în epoca vieții de către Andrei Mureșanu, dar și pentru timpurile viitoare l-a formulat Șerban Cioculescu⁵⁰, care-l considera a fi un „educator național“.

Înainte de a finaliza această evocare readuc în atenție câteva din notațiile definitorii pentru Andrei Mureșanu formulate de el și de cei care i-au fost profunzi admiratori:

A) „Arta presupune știință, însă știința nu totdeauna artă.” (Andrei Mureșanu)

„Arta și științele sunt ramurile uneia și aceleași tulpine, una umbrează, nutrește, coace sau aduce la maturitate pe cealaltă.” (Andrei Mureșanu).

„Poezia a fost limba de comunicare între cei apăsăți și înfierăți cu masca sclaviei.” (Andrei Mureșanu).

B) „Înainte de gustare mă cuminec cu Poeziile lui Andrei Mureșanu, poezii care n-ar mai satisface nici cele mai modeste pretențiuni ale iubitorilor de artă modernă, dar care sunt, totuși, de o superioară noblete. Ele sunt ca pâinea aspră din cuminecătură, nu ca jimbla albă, moale și fină din dejunul decadentilor. Mureșanu – „omul frumos”, cântat și realizat de el, este un erou al umanității și ar trebui introdus pe zeci de pagini ale Mineiului nostru național, în locul atâtor sfinți fără aproape nici un sens”. (Onisifor Ghibu⁵¹)

„Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: Deșteaptă-te, române !” (Titu Maiorescu⁵²)

⁴⁹Vasile OLTEAN (22 martie, 1948, Deal, Alba -). Studii universitare de filologie și doctorat în teologie cu activitate de muzeograf, profesor, membru fondator și vicepreședinte al „Despărțământului Cultural Astra Brașov, organizator și director al Muzeului „Prima școală românească din Șcheii-Brașovului. Pentru imnul „Deșteaptă-te Române !” a publicat: *Imnul Național „Deșteaptă-te Române”*, Editura Orientul Latin, Brașov, 1998; *Imnul național Deșteaptă-te Române*, (scurtistoric), Editura Salco, 2005).

⁵⁰Șerban CIOCULESCU (7 septembrie 1902, București – 25 iunie 1988, București, cimitirul Bellu), critic și istoric literar de ținută europeană, format la școala criticii franceze, carieră universitară, director al Bibliotecii Academiei Române, publicist, membru corespondent ales la 3 februarie 1965, și titular al Academiei Române la 1 martie 1974.

⁵¹Onisifor GHIBU (31 mai 1883, Săliște, azi jud. Sibiu – 31 octombrie 1972, Sibiu), studii la Sibiu, Brașov, teologia la Sibiu, istoria, filosofia și pedagogia la București, Budapesta, Strassbourg, doctor în filosofie la Jena 1909, carieră universitară, publicist, implicat în susținerea Unirii Basarabiei cu România, secretar general la Instrucție în Consiliul Dirigent din Transilvania 1918-1920, calitate care l-a determinat ca în prima ședință a acestei instituții tranzitorii ținută la 2 decembrie 1918 să revendice a fi continuat actul Unirii și prin revenirea uniților la religia ortodoxă. A fost membru activ al ASTRA, autor de studii și lucrări de pedagogie, istoria învățământului și culturii, membru corespondent al Academiei Române, ales la 5 iunie 1919. În 1957 a fost condamnat de regimul oprimator pentru faptele sale de român (A.N. inv. 1835, 1079 u.a. (1883-1973); la A.N.-D.A.I.C., fond personal Onisifor Ghibu, inv. 1835, 1836).

⁵²Titu Liviu MAIORESCU (1840-1917), academician, avocat, critic literar, eseist, estetician, filosof, pedagog, politician și scriitor român, prim-ministru al României între 1912 și 1914,

„Cu această obârșie, versuri ardelenesti după un cântec muntenesc, „Deșteaptă-te, române” era încă de la naștere o zămislire care nu era numai a Transilvaniei, cum nici n-a rămas numai a ei, ci a tuturor țărilor românești”. (Emanuel Bucuța⁵³).

„Bistrițenii se mândresc cu faptul că Andrei Mureșanu s-a născut și a copilărit la Bistrița, iar amintirea poetului se păstrează vie și prin casa memorială de pe strada ce-i poartă numele, singura casă memorială pe care o are orașul.” (potrivit lui Ioan Pinte, managerul Bibliotecii Județene „George Coșbuc”)

ministru de interne, membru fondator al Academiei Române, personalitate marcantă a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

⁵³Emanoil BUCUȚA de fapt pseudonimul literar al lui Emanoil Popescu (27 iunie 1887, Bolintin-Deal, az. iud. Giurgiu - 7 octombrie 1946, București), a fost un scriitor și biolog român, membru corespondent al Academiei Române. A fost preocupat de cercetările etnografice și de folclor, de istoria literară, și a scris poezie și romane poetice. Emanoil Bucuța este fondatorul și directorul prestigioasei reviste de epocă „Boabe de grâu” editată între anii 1930-1935, asigurând fotografiei etnologice prestigiul de document sociologic de certă valoare informativă (Emanoil Bucuța, „Andrei Mureșanu”, în: „Transilvania”, nr. 8, 1941).

La doi ani de la Marea Unire. Un miner din Abrud îi scrie Guvernatorului Băncii Naționale a României

Tudor RĂȚOI*

Two years after the Great Union. A miner from Abrud writes to the Governor of the National Bank of Romania

Summary

The author draws attention to a document of double significance: one in itself, another symbolic, being issued from not even two years since the Great Union, at a time when many people in the new provinces of the country had begun to claim that the new state would confirm their hopes and expectations, giving them sustainable development conditions and opportunities, not just promises. In this case, a character named Ioan Șoitu, from Abrud, Alba Inferioară County, wrote to the governor of the National Bank on 14 September 1920 about a problem of great importance for the inhabitants of the area and not only for them, the capitalization of gold.

Supunem atenției, în cele ce urmează, un document cu dublă semnificație, una în sine, alta simbolică, fiind emis la nici doi ani de la Marea Unire, într-un moment în care mulți locuitori din provinciile noi ale țării începuseră – și pe bună dreptate – să pretindă ca noul stat să le confirme speranțele și așteptările, oferindu-le condiții și oportunități viabile de dezvoltare, nu doar promisiuni.

În cazul ce-l înfățișăm, un personaj cu numele Ioan Șoitu, din Abrud – sat, județul Alba Inferioară, îi scria la 14 septembrie 1920 guvernatorului Băncii Naționale despre o problemă de mare însemnătate pentru locuitorii zonei, însă, după cum vom vedea, nu numai pentru ei, date fiindu-i conotațiile mai ample pentru starea de spirit și realitățile din statul român național întregit în 1918.

Din scrisoare rezultă, mai întâi, că Ioan Șoitu, revenise acasă, în Abrud, în anul 1920, după 12 ani de exil, în care se aflase din motive neexplicate dar subînțelese. Foarte probabil, exilul se consumase în Vechea Românie, unde într-o împrejurare oarecare avusese ocazia să-l cunoască și să primească ajutorul guvernatorului Băncii Naționale.

În acel moment această funcție era exercitată de către I.G. Bibicescu. Acesta era în serviciul Băncii Naționale din anul 1895, chemat ca director de Eugeniu Carada, pentru ca în 1914 să devină viceguvernator, iar în decembrie 1916 guvernator. Continuându-și mandatul din fruntea Băncii și după război, Bibicescu a trecut repede la înființarea agențiilor acesteia în Transilvania, Banat, Basarabia și Bucovina, a avut în atenție unificarea monetară, revigorarea capitalului bancar secătuit de război și promovarea unei politici ce viza refacerea economică a țării. În 1921, și-a încheiat mandatul în fruntea băncii, iar în același an acționarii l-au ales guvernator de onoare.

Este contextul în care i-a scris Ioan Șoitu.

Scrisoarea lui din septembrie 1920 către guvernator reprezintă într-un fel expresia frământărilor și încercărilor la care era supusă societatea românească întregită cu doar aproape doi ani mai înainte. Din scrisoare se desprinde că în timpul șederii în Vechil Regat, Șoitu se implicase în afaceri din domeniul

* Conf. univ. dr. la Universitatea din Craiova

mineritului, la mine din Perișani – Argeș și Tazlău – Neamț. Pentru prima, i se plânga lui Bibicescu de faptul că, din cauza unui decret-lege¹, i se blocase eliberarea permisului de explorare. La fel și pentru cea de-a doua, o mină de cărbuni ale cărei acte se împotmoliseră la Ministerul Industriei și Comerțului.

Situația fiind aproape insolubilă, Șoitu aștepta cu speranță adoptarea Legii minelor.

Revenit acasă, acesta avea să constate, însă, o stare neprielnică și pentru minele din Ardeal, insistând în mod special asupra celor de aur, din apropierea Abrudului. Șoitu sublinia că acolo erau deschise, dinainte de război, exploatare particulare, mineritul fiind o ocupație de bază a locuitorilor, însă acestea nu mai funcționau, din cauza lipsei explozibililor și a carbidului, articole greu de procurat, din pricina scumpetei. Singura care mai lucra era mina statului de la Roșia Montană, dar nici situația ei nu părea prea bună, rezultatele activității sale fiind „pentru alții”.

Marea nenorocire revelată de către semnatarul scrisorii era cea cu sorginte în condițiile total nefavorabile producătorilor de aur la vânzarea acestuia, iar asemenea condiții priveau aproape în exclusivitate statul român și pe minierii români. „De când ne găsim în România Mare, minierii particulari nu au avut unde să-și schimbe aurul” – sublinia Ioan Șoitu. Sub defuncta monarhie, în zonă funcționase Cămara de stat, cu rol de bancă, la care toți minierii își vindeau aurul la prețuri conforme calității acestuia, „după carate”.

După război, din păcate, „conducătorii țării nu s-au interesat de aproape de această bancă” și nici n-au preluat Cămara de stat/Cămara de schimb, care funcționa în subordinea Direcțiunii Generale a Minei statului din Abrud.

În împrejurările respective - administrația fiind maghiară și rău voitoare la adresa statului român - aurul nu putea fi schimbat decât în condiții cu totul nefavorabile, la un preț mic în raport cu scumpetea de după război, 12 lei gramul de aur de 16 carate, plus un bonus de câte 1 leu de fiecare carat până la 22.

Politica administrației urmărea ca, de vreme ce schimbul aurului era inacceptabil la prețul menționat, producătorii să-l vândă contrabandiștilor unguri, la prețuri mai avantajoase, după care aceștia îl treceau în Ungaria. Ceea ce s-a și întâmplat și Ioan Șoitu îi scria guvernatorului BNR cum pe această cale sute de kilograme de aur ajunseseră în statul vecin, în schimbul lui în România ajungând coroanele de hârtie maghiare, care „ne-au sărăcit” și „valuta leului românesc”.

Cum minierii români se aflau în situația de a sta cu aurul în buzunar și a răbda de „foame lângă el neștiind ce să facă”, Șoitu îi propunea lui Bibicescu să facă încă o faptă de paradigmă și, cu concursul Băncii Naționale, să înființeze în Abrud o bancă de schimb cu autorizația statului, ajutându-i pe mineri să-și vândă produsul muncii la un preț decent, iar tranzacția să fie și în folosul statului

¹ În perioada imediat postbelică, s-au adoptat trei decrete-legi în materie minieră, respectiv Decretul-lege pentru interzicerea de concesiuni miniere (din 12 iunie 1919), Decretul-lege pentru interzicere de tranzacții și cesiuni (din 10 octombrie 1919) și Decretul-lege pentru interzicerea concesiunilor (din 16 iunie 1920) – vezi *Repertoriu General Alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, convențiunilor, decrete, regulamente etc.*, 1 ianuarie 1860 – 1 ianuarie 1940 (publicate în Monitorul Oficial, Colecția Hamangiu, Consiliul Legislativ și în alte colecțiuni similare), întocmit de prof. George Alexianu, II, M-Z, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului Imprimeria centrală, București, 1941, p. 968.

român. Ar fi fost aceasta „un debușeu destul de frumos” și, pe loc, dacă s-ar fi pus în practică propunerea, Șoitu era convins că s-ar fi putut strânge cel puțin 50 de kg de aur.

Șoitu îi mărturisea guvernatorului că le povestise minerilor despre faptele sale spre folosul de obște și, drept urmare, aceștia îl însărcinaseră să le susțină cauza în fața primului bancher al țării astfel încât el să le fie salvatorul. Fusesse trimisă chiar o telegramă, cu solicitarea de a li se spune la ce preț ar fi putut cumpăra Banca Națională aurul în discuție, față de o ofertă făcută în acest sens de mineri. În principiu, aceștia ar fi dorit ca Banca Națională să le hotărască prețul aurului, oferindu-le condiții de schimb cel puțin comparabile cu cele ale contrabandiștilor. Schimbându-și aurul la un preț acceptabil, minerii ar fi fost stimulați să-și lucreze minele cu un avânt mai mare, încurajându-i în această direcție și pe cei care le lăsaseră în părăsire, „din cauza enormelor cheltuieli și schimbului aurului neclarificat”.

Ajuns la sfârșitul pledoariei, Șoitu încheia cu rugămintea ca guvernatorul să analizeze dacă propunerea făcută putea fi de vreun folos țării, în caz afirmativ oferindu-se să-l pună în legătură cu minerii înșiși, pentru lămuriri și a se pune la dispoziția lui, iar de ar fi fost nevoie, putea să vină chiar el, personal, la București, pentru a-i da „toate amănuntele pe larg și ca să să poată face cât mai repede începutul schimbului de aur”.

Nu știm care au fost urmările concrete ale acestei scrisori. Se poate presupune însă că ea n-a adus schimbări în situația categoriei socio-profesionale ale cărei interese le promova.

Este limpede, totuși, că ea era un simptom al nevoilor statului român de după 1918 și că, dacă acesta trebuia să intre pe un făgaș normal, măsurile în acest sens nu mai puteau întârzia prea mult.

Iată mai jos textul integral al scrisorii:

*Mult Onorate
Domnule Guvernator!*

Amintindu-mi în fiecare clipă de marele sprijin și bine ce mi-ați făcut, pe care nu am fost în stare nici până azi să răsplătesc bunătatea dumneavoastră;

Nenorocirea decretului-lege care au oprit eliberarea permisului de explorare a minei m-au împiedecat la toată lucrarea de la Perișani-Argeș;

Nici până azi nu s-au clarificat acea lege, aceeași soarte are și o altă mină ce o am de cărbuni la Taslău în județul P. Neamț, stau actele la Ministerul de Industrie și Comerț.

După informațiunile ce le am, Legea Minelor ar fi în curs... nu pot să fac nimic decât să aștept acea zi în care vă voi încunoștința și pe dumneavoastră!

După 12 ani de exil mă aflu acasă în Abrud în Ardeal, unde înainte de război să ocupau locuitorii în mare parte cu exploatarea minelor de aur.

Azi se lucrează mai mult mina statului din Roșia Montană de lângă Abrud: și acolo rămâne foarte mult de dorit: lucrarea e pentru alții.

Mai sunt alte mine de aur particulare, care s-ar lucra cu mai multă stăruință, dar e lipsă de explosive și de carbid, fiind enorm de scumpe. Afară de aceasta nenorocirea e mai mare la vânzarea aurului, pe care privește statul și pe românii minieri.

De când ne găsim în România Mare, minierii particulari nu au avut unde să-și schimbe aurul, adecă să-l vândă, sub moarta stăpânire era Cămara de Stat, ca o bancă unde toți minierii își vindeau aurul cu prețul după carate, adecă după calitatea aurului; nici până azi conducătorii țării nu s-au interesat de aproape de această bancă, cu toate că funcționează Cămara de schimb condusă de Direcțiunea Generală a Minei statului din Abrud. Dar nu schimbă nime aurul, prețul fiind mic față de scumpete, gramul de aur 16 carate 12 lei, la fiecare carat 1 leu mai mult până la 22 carate. Administrația fiind din unguri rău voitori statului român, caută să zădărnicească schimbul aurului, ca minierii să-l vândă la contrabandiști unguri, care le oferă prețuri mai mari, apoi îl trec în Ungaria; sute de kilograme de aur au dus de aici, iar în schimb ne-au adus koroanele de hârtie care ne-au sărăcit valuta leului românesc.

Azi minierii umblă cu aurul în buzunar și rabdă foame lângă el neștiind ce să facă.

Așa că m-am gândit, D-le Guvernator, la dumneavoastră, care ați putea face o mare faptă patriotică ca însăși Banca Națională, prin concursul d-stră, să înființeze o bancă des schimb cu autorizația statului în Abrud. Ați fi d-stră cel dintâi și ar fi un debușeu destul de frumos, chiar azi s-ar putea aduna de la minieri cel puțin 50 kilograme de aur.

Eu am vorbit cu majoritatea minierilor, care le-am spus despre d-stră cele mai scumpe fapte ce ați făcut pentru această țară!

Așa că dâșii m-au însărcinat în numele lor să vă rog să le fiți salvatorul; v-am trimis și o telegramă în care v-am rugat cu ce preț ar cumpăra aurul Banca Națională. Răspunsul l-au primit d-l Alecasndru Narița ca să vă trimită oferta cu ce preț îl pot vinde.

Dâșii doresc ca banca să le hotărască prețurile pe gram și pe carate, aurul de la 14 carate până la 22; prețul ar fi bine ca Banca Națională să le ofere cel mai bun preț din punctul de vedere ca să nu le fie diferența mare față de prețurile contrabandiștilor.

Minierii schimbându-și aurul cu preț mai bun vor căuta să și lucreze minele cu mai mult avânt, încorajând și pe cei ce le-au lăsat în părăsire din cauza enormelor cheltuieli și schimbului aurului neclarificat.

Așa că dacă d-voastră veți crede de cuviință, că rugămintea mea ar fi de vreun folos Băncii Naționale, țării și d-voastră, sunt gata oricând a vă pune în legătură cu minierii și a vă da orice lămuriri, stând la ordinele d-voastră.

Dacă veți crede că e bine să vii la București la d-voastră ca să vă dau toate amănuntele pe larg și ca să vă poată face cât mai repede începutul schimbului de aur.

Aștept telegrama d-voastră (sau scrisoare).

Cel mai supus și mai recunoscător,

Ioan Șoitu,

Minier,

Abrud – Sat

u.p. Abrud

J. Alba Inferioară.

Abrud,

14 sep. 1920.

Arhivele Naționale Mehedintzi, Colecția de Documente, XXX/15, f. 1-4.

Edificări și reparații de biserici în Protopopiatul Greco - Catholic Târnăveni, între anii 1918-1948

Carmen Lucia PETRU*

Building and repairs of the Greek-Catholic Churches between 1918-1948 in the Greek-Catholic Deanery of Târnăveni

Abstract

Between 1918-1948 The Greek Catholic Deanery of Târnăveni developed and extraordinary administrative life especially in what concerns building of new churches or repair the existing ones. After the Unification, the central administration from Bucharest encourage and allows the Greek-Catholic Church to developed their patrimony. By the 1911 „Șematism” (Church Archives) in the Târnăveni Deanery were 13 brick wall and 18 wood churches. On the half of the period we refer to there are 20 brick and 11 wooden churches.

The Greek-Catholic Mitropoly of Blaj encourage this spirit and attitude and the same deed the laity who response with solidarity to the demand of money, grains, labor for the purpose to build, or consolidate the churches from Târnăveni Deanery.

Key-words: Târnăveni Greek Catholic Deanery, Zaharia Boilă, Romul Roilă, the Holy Trinity Church Târnăveni, the Romanian Greek-Catholic Church United with Rome.

Aplecarea pe care clerul Bisericii Greco - Catolice Unite cu Roma a manifestat-o, în perioada la care facem referință, spre zidirea întru cele spirituale a comunității a fost dublată de grija pentru „zidurile cele văzute”, ziduri în care se săvârșeau sacramentele cultului.

Între anii 1918-1948, în întreg Protopopiatul Târnăveni se strâng fonduri, se fac devize și planuri pentru edificări și reparații ale lăcașurilor de cult. Exista un mare freamăt, o adevărată emulație care preocupa pe toată lumea. Dacă nevoile erau a tuturor, greutatea obținerii de fonduri și materiale de asemenea, este impresionantă solidaritatea dintre parohiile din protopopiat și ale protopopiatului cu alte parohii din țară. Astfel, în anul 1923, cu prilejul colectei pentru „Fondul de bucate pentru zidirea bisericii din Sântămărie” s-au strâns în protopopiat „600 de felderi de cucuruz”¹. Parohia Română Unită din Galați a primit ajutor pentru procurarea cărămizilor necesare edificării unei biserici², iar Parohia Unită Brezoiu, din Vâlcea, a solicitat ajutor financiar pentru biserică³ și, în urma colectei din octombrie 1939, a primit 4.000 lei, din partea protopopiatului⁴.

În anul 1925 începe ridicarea noii biserici din Craifalău (Crăiești), prin „prestațiile credincioșilor cu brațul și cu carul”⁵, în urma contractului stabilit cu maestrul zidar Klein Mihail, din Proștea Mare⁶.

La 1 noiembrie 1926, preotul Nicolae Platon anunță protopopiatul terminarea reparațiilor la capela parohială din Cornești, în vederea binecuvântării acesteia⁷. După o

* Muzeograf, Muzeul Municipal Târnăveni, e-mail: petrucarmenlucia@yahoo.com

1 Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Mureș, Fond Protopopiatul Greco-Catholic Târnăveni, (1932-1934), Dosar 123, fila 33.

2 Ibidem, (1939-1940), Dosar 123, fila 151.

3 Ibidem, fila 163.

4 Ibidem, fila 164.

5 Ibidem, (1924-1927), Dosar 102, fila 7.

6 Ibidem, fila 10.

pauză de câțiva ani, același paroh trimite forului districtual contractul de zidire a noii biserici parohiale⁸.

La data de 20 mai 1928 erau aprobate planul și devizul pentru biserica nouă din Adămuș⁹. Lucrarea a fost încredințată, prin contract, maestrului zidar Blasiu Surynia, din Diciosânmartin¹⁰.

În parohia Șaroș (Delenii) s-au făcut reparații consistente la lăcașul de cult și la casa parohială¹¹.

La 19 octombrie 1937, Curatorul Bisericii din Crăciunelul-de-Sus cerea Consistoriului aprobare pentru demararea lucrărilor de reparație la biserică¹².

La 24 februarie 1924 s-a trimis spre aprobare planul reprezentând reparații capitale la casa parohială din Boziaș¹³, la fila următoare a aceluiași dosar aflându-se planurile noii case parohiale din Bernadea. Renovarea bisericii din Boziaș a fost terminată în anul 1936¹⁴. Peste doi ani și la Feisa se încheiau lucrările de renovare ale lăcașului de cult¹⁵.

Conform „Șematismului” din 1911, în protopopiat existau 13 biserici de zid și 18 din lemn. Din situația statistică privind bisericile din tract, solicitată de Mitropolie în anul 1932¹⁶, rezultă că existau în acel an 20 de biserici de zid și 11 de lemn. Deducem că, în anul 1932, an aflat la jumătatea perioadei la care facem referință, 7 din bisericile ridicate din lemn au fost înlocuite cu biserici de zid și anume în parohiile: Adămuș, Boian, Cornești, Crăiești, Jidvei, Sânmiclăuș și în filia Păucișoara.

Biserica din Târnăveni, cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, a beneficiat de reparații la trepte, ferestre și praguri, s-au înlocuit stranele și ușile cele vechi cu altele noi¹⁷, s-a comandat un al doilea clopot, realizat la Timișoara¹⁸, iar pictura exterioară și interioară s-a încredințat pictorului Bernardh Arpad, pentru suma de 16.850 lei¹⁹.

Dar această biserică devenise neîncăpătoare pentru credincioșii greco-catolici ai orașului. Era (și este) așezată în mijlocul cimitirului confesional, pe drumul ce duce spre Cluj, într-o poziție oarecum mai mărginașă. Comunitatea, împreună cu parohul ei, protopopul Emil Tătar, decide să edifice o nouă biserică, într-un spațiu central și cu dimensiuni monumentale. Așa începe edificarea celei mai frumoase biserici din Târnăveni căreia și azi toți locuitorii îi spun, pur-și-simplu, catedrala. La 5 mai 1937 s-a încheiat contractul pentru fundație între curatorat, reprezentat de Emil Tătar, protopop și Dănilă Boilă, primcurator și antreprenorul Blasiu Surynia²⁰. Lucrările au început după data de 20 mai 1937, dată la care s-a eliberat autorizația de edificare a bisericii²¹. Planurile au fost realizate de arhitectul Zaharia Boilă. Monumentală și armonioasă biserica „Sf. Treime” este dominată de o cupolă ridicată pe naos, având o deschidere de 12 metri și este marcată de două turle frontale care adăpostesc cele două clopote.

Nevoia de sprijin financiar a determinat curatoratul să facă apeluri pline de elan „pentru înălțarea marelui Sion românesc, care să fie un scut și o mângâiere a sufletelor, o

7 Ibidem, fila 14.

8 Ibidem, (1928-1931), Dosar 113, fila 32.

9 Ibidem, fila 15.

10 Ibidem, filele 18 și 21.

11 Ibidem, (1924-1927), Dosar 102, fila 15.

12 Ibidem, (1937-1944), Dosar 146, fila 71.

13 Ibidem, (1924-1927), Dosar 102, fila 1.

14 Ibidem, (1936), Dosar 145, fila 9.

15 Ibidem, (1937-1944), Dosar 146, fila 193.

16 Ibidem, (1932), Dosar 123, fila 21.

17 Ibidem, (1924-1927), Dosar 102, filele 25 și 26.

18 Ibidem, fila 21.

19 Ibidem, fila 32.

20 Ibidem, (1937-1944), Dosar 146, filele 155 și 156.

21 Ibidem, fila 178.

podoabă a orașului și o tribună a adevărilor luminoase ale creștinismului”²². S-au întocmit liste de subscripții și s-au făcut depuneri în numerar în „Fondul pentru edificarea Bisericii greco-catolice din Diciosânmărtin”, deschis la Banca „Albina” din localitate. Intelectualii, funcționarii, meseriașii și agricultorii greco-catolici din Târnăveni au contribuit după puterile lor așa încât „o dorință fierbinte a credincioșilor români uniți din Diciosânmărtin a început să se înfăptuiască. Prin stăruința tuturor zidurile bisericii se înalță zi de zi tot mai frumoase și mai impunătoare...Știm însă că pentru săvârșirea acestei opere mari toți trebuie să contribuie cu ce putem rupe din avutul și agoniseala noastră de fiecare zi. Nimeni și sub nici un motiv nu se poate retrage de la marea datorie morală și românească – de a contribui la realizarea marelui scop – când ne aducem aminte că în trecut numai această biserică a fost singura păzitoare a limbii și sufletului românesc din acest oraș”²³. Mitropolia s-a alăturat acestor eforturi financiare. Astfel, în anul 1939, mitropolitul Alexandru Nicolescu scria Administrației Centrale Capitulare următoarele: „Binevoși a plăti parohiei noastre Diciosânmărtin, la mâna protopopului Emil Tătar, suma de 128.000 lei”²⁴.

Menționăm cu emoție statornică grija și preocuparea lui Romul Boilă, convertită în ajutor efectiv la ridicarea Bisericii „Sf. Treime”, așa cum rezultă ea din corespondența olografă pe care o întreține, de la București, cu protopopul. „Vă rog să primiți expresiunea deosebitei mele considerațiuni – scria el la 5 aprilie 1947 – transmitând și dlor din curatorat asigurarea că voi contribui neobosit, după puterile mele, până la terminarea construcției” cu toate că, adăuga el, „ne-au găsit timpuri grele cu construirea bisericii, dar bunul Dumnezeu ne va ajuta să o putem termina”²⁵. Încrederea avocatului Boilă era justificată deoarece, după 1940, în plin război, lucrările nu au fost suspendate, așa cum rezultă din adresa Ministerului Armatei și al Producției de Război, Serviciul aprobări construcții, prin care se îngăduie „continuarea lucrărilor până la terminarea acoperirii cu tablă”²⁶. Era justificată și îngrijorarea care răzbate din textul scrisorii, premoniție a evenimentelor tragice care urmau să se petreacă abia peste un an și care aveau să lovească crunt Biserica sa.

Tract important al Provinciei Mitropolitane, cu parohii bine consolidate, Protopopiatul Greco-Catolic Târnăveni a dezvoltat o viață administrativă deosebit de activă, în perioada 1918-1948, mai ales în ceea ce privește ridicarea de noi biserici sau reabilitarea celor existente. Toate acestea au fost posibile datorită schimbării climatului politic după Unire, deoarece Blajul a încurajat demersurile protopopului și ale parohiilor, dar și pentru că a existat o mare apropiere între preoți și laicul unit, o lucrare împreună în care putem descifra marele lor atașament pentru Biserica Română Unită cu Roma.

Bibliografie

Izvoare de arhivă

1. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Mureș, Fond Protopopiatul Greco - Catolic Târnăveni

22 Ibidem, fila 73.

23 Ibidem, fila 121.

24 Ibidem, fila 121.

25 Ibidem, (1945-1947), Dosar 186, fila 44.

26 Ibidem, (1937-1944), Dosar 146, fila 6.

6 martie 1945 - 6 martie 1952. De la Siguranța statului la Securitatea poporului. Aspecte privind transformarea și preocupările instituției mureșene reflectate în documentele aflate în custodia DJMAN

Nicolae BALINT*

March 6th 1945 – March 6th 1952. From State Security to People's Security. Aspects regarding the transformation and the concerns of the institution in Mureș county as they are reflected in the documents existing in the custody of DJMAN (The Mureș County Department of the National Archives)

Abstract

In his paper, based on actual facts and data, the author briefly but eloquently presents the transformation of the repressive institution formerly known as State Security, and which, after 1948, became Communist State Security. In this respect, the author uses edited data, from open sources, as well as original data, coming from a valuable archivist stock, namely from the Stock – Department of the Ministry of Internal Affairs of the Hungarian Autonomous Region. It is a paper which, by means of the ideas it brings forward, can become a starting point for other research or for the after 1952 period, since the author only speaks about a certain period.

Keywords: the repressive institution, the Hungarian Autonomous Region, Mureș county

În loc de introducere

După actul de la 23 august 1944¹, intrată pe orbita URSS, România - *sub ochiul*

FOTO 1: Martie 1945. Investirea guvernului condus de dr. Petru Groza (primul din stânga imaginii) - o „coabitare” prietenească cu familia regală a României (în imagine Regina mamă Elena și Regele Mihai I în uniform militară)

vigilent al Moscovei - a fost treptat comunizată, proces desfășurat în mai multe etape și care a presupus, printre altele, acapararea și transformarea radicală a tuturor instituțiilor din România, în acord cu principiile și obiectivele trasate de marele vecin de la Răsărit.

În atingerea acestor obiective, dincolo de legiferarea prezenței militare sovietice în România și sprijinul nemijlocit acordat de consilierii sovietici repartizați pe lângă șefii români ai diverselor instituții din

* Profesor, publicist, Târgu-Mureș; e-mail: nicolae_balint@yahoo.com

¹ A avut loc o lovitură de stat condusă de Regele Mihai I în urma căreia a fost arestat guvernul condus de mareșalul Ion Antonescu, fapt urmat de ieșirea României din alianța cu puterile Axei și trecerea ei de partea Aliaților.

aproape toate domeniile de activitate², o atenție deosebită a fost acordată de către Partidul Comunist din România (P.C.dR.)³ - *viitorul partid-stat* - instituțiilor care făceau parte din sistemul de apărare, ordine publică și siguranță națională, respectiv Armată și Ministerul Afacerilor Interne, cu accent deosebit pe structurile de informații/contrainformații din cadrul celor două ministere, precum și Serviciului Secret de Informații, o structură oarecum independentă care, la fel ca celelalte două instituții amintite anterior, după 23 august 1944 a cunoscut mai multe reorganizări și transformări.

În custodia Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale (DJMAN) se află un important fond de arhivă - *respectiv fondul intitulat „Direcția Regională M.A.I. a Regiunii Autonome Maghiare”* - fapt care mi-a permis să fac unele cercetări, să le studiez și să trag anumite concluzii cu referire la evoluția, transformarea și preocupările în perioada amintită în titlul comunicării a Siguranței mureșene, parte integrantă a Direcției Generale a Poliției (D.G.P.), devenită ulterior Direcția Generală a Securității Poporului sau, pe scurt, Securitatea.

„Schimbarea la față” a D.G.P., parte integrantă a M.A.I.

Primele epurări ale aparatului de stat - *inclusiv a structurilor de informații și contrainformații române* - au început în septembrie 1944⁴, urmate apoi de altele și mai brutale după 6 martie 1945⁵.

Nevoia de consolidare instituțională a noului guvern procomunist condus de dr. Petru Groza și impus de Moscova, presupunea întărirea capacității informative⁶, penetrarea mediilor de interes, precum și cunoașterea stării de spirit a societății românești, dar și a organizării unor eventuale acțiuni anticomuniste din partea opoziției politice, pentru anihilarea lor la timp și cu eficiență maximă.

Toate acestea urmau să se facă în scopul pregătirii șicâștigării alegerilor din noiembrie 1946 pentru preluarea totală a puterii politice, inclusiv înlăturarea monarhiei, privită ca un ultim obstacol în calea comunizării depline a României.

FOTO 2:
Teohari
Georgescu
(Burach
Tescovici;
1908-1976),
fost tministru de
Interne în
perioada 1945-
1952

²Prin Tratatul de Armistițiu româno-sovietic încheiat la Moscova (art.3) pe data de 12 septembrie 1944, se prevedea, printre altele, citez: „Guvernul și Înaltul Comandament al României vor asigura Sovieticilor (...) facilități pentru a se mișca liber pe teritoriul României în orice direcție...”, iar prin Tratatul de pace de la Paris, din 1947, se menționa, citez: „Prin acceptarea prezentului tratat de pace, toate forțele militare aliate vor fi retrase în termen de 90 de zile din România, cu excepția Uniunii Sovietice care își va păstra pe teritoriul României orice forțe armate considerate necesare...”.

³Înființat în 1921, a activat legal până în 1924 când a fost interzis prin Legea Mârzescu, ca urmare a susținerii unor teze antistatale. Susținut de Moscova, a activat în ilegalitate până la 23 august 1944 când a devenit un partid legal, preluând ulterior puterea politică și aflându-se la conducerea statului român până la lovitură de stat din decembrie 1989.

⁴Prin Decretul-Lege nr. 461/19 septembrie 1944 s-a prevăzut purificarea aparatului de stat prin care erau verificați și revizuiți toți funcționarii publici numiți după 10 februarie 1938. Un nou Decret-lege, cel cu nr. 446 din 30 martie 1945, a dus la alte epurări în rândul administrației publice, inclusiv în rândul polițiștilor și lucrătorilor din domeniul informațiilor și contrainformațiilor.

⁵Cu sprijin sovietic, pe data de 6 martie 1945, s-a instalat guvernul procomunist condus de dr. Petru Groza, un guvern care a acționat deschis, direct și brutal pentru comunizarea României.

⁶În acest sens, a se vedea și rolul pe care l-a jucat așa-numitul Minister al Informațiilor (anterior al Propagandei) pe linia procurării de informații, până la consolidarea instituțiilor specializate pe această linie (vezi și Balint, N., „Un <<sabotor>> al noului regim... profesorul Grigore Ciortea”, în ediția electronică a Ziarului de Mureș, 14 noiembrie 2014).

Odată cu guvernul condus de dr. Petru Groza, la conducerea Poliției române a fost desemnat generalul Constantin Popescu⁷, persoană cu vădite simpatii de stânga, care a trecut la o amplă reformă structurală a aparatului polițienesc.

El a fost cel care a organizat Direcția Generală a Siguranței Statului (D.G.S.S.) - componentă de bază a Direcției Generale a Poliției (D.G.P.) - în subordinea căreia se aflau 12 Inspectorate Regionale de Siguranță, acestea cuprinzând 40 de servicii, 85 de birouri și 365 de agenturi informative⁸.

Epurările succesive⁹ la care a fost supus aparatul polițienesc și structurile de informații și contrainformații din cadrul acestuia, dar și obiectivele urmărite de P.C.d.R., au determinat conducerea acestui minister - *Ministerul Afacerilor Interne din care făcea parte și D.G.P.* - să procedeze la încadrări directe din rândul persoanelor civile, de cele mai multe ori cu o pregătire precară, dar bine orientate politic, în sensul că cei mai mulți dintre ei erau fie simpatizanți comuniști, fie membri ai P.C.d.R.

De altfel, ministrul de Interne, în subordinea căruia se afla și D.G.P., Teohari Georgescu, declara în acest sens că, citez: „A trebuit să schimb aproape întreg aparatul. Din 40 de inspectori, 30 erau legionari... (...) În țară s-au făcut lucruri frumoase. S-au schimbat toți chestorii, s-au schimbat comisarii și s-a trecut la arestări...”¹⁰ Un timp relativ scurt, din nevoia de a face față sarcinilor multiple cu care se confrunta Poliția la momentul respectiv, și până la pregătirea propriilor cadre, au mai fost încă menținute în funcții unele dintre vechile cadre de poliție și siguranță, ulterior acestea fiind disponibilizate sau chiar arestate, judecate și condamnate, pentru motive mai mult sau mai puțin inventate.

Cu toate greutățile de început, comuniștii au acordat însă o atenție deosebită ca în posturile cheie, de decizie, din Siguranță și Poliție - *inclusiv la Mureș* - să fie numiți oameni temeinic verificați și cu garanții solide.

FOTO 3: Târgu-Mureș, str. Horea, nr. 3. Imobilul în care, pe data de 19 noiembrie 1946, a fost arestat Petru Capotă

Un astfel de caz este cel al lui Ștrul Mauriciu¹¹. Încadrat inițial, în 1945, ca inspector în Siguranța mureșeană, devenit în scurt timp comisar șef și ulterior colonel de Securitate, acesta s-a remarcat prin eficiența administrării brutalității și terorii în anchete, fiind mutat în sectoare „calde” și rezolvând conform practicilor vremii probleme spinoase, de la anchete dificile în care se practica tortura, până la lichidarea unor grupuri anticomuniste din diverse zone ale țării.

Multe dintre personajele cu care acesta a lucrat, subordonați de ai săi, de o brutalitate și un grobianism ieșit din comun, mi-au fost prezentate de foști deținuți politici care i-am cunoscut, azi membri

⁷Generalul Constantin Popescu (1893 – 1985), s-a aflat la conducerea Poliției române între martie 1945 – februarie 1948, când a fost numit șeful Marelui Stat Major al Armatei Române (până în martie 1950).

⁸Spănu, Alin, „Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919-1945”, Editura Demiurg, Iași, 2010, p. 574.

⁹Pleșa, L., „Cadrele securității în timpul lui Teohari Georgescu”, în *Caietele CNSAS*, an IV, nr. 1-2 (7-8), 2011, pp. 9-56

¹⁰Ibidem, p. 11.

¹¹În aprilie 1948, la scurt timp după înființarea Securității, Vladimir Mazuru, în acel moment director al Direcției Cadre din M.A.I., îi făcea o caracterizare elogioasă care îi ținea loc și de recomandare pentru păstrarea lui Ștrul Mauriciu în instituția nou creată. „A fost încadrat în MAI în 1945. În prezent este șeful Serviciului de Siguranță din Tîrgu-Mureș. Devotat partidului, hotărât, bun organizator, cinstit, bine pregătit profesional, disciplinat, atașat instituției...”, îl caracteriza Mazuru. A se vedea în acest sens „Cartea Albă a Securității, 1945-1948”, vol. I, colectiv de autori, București, p. 447.

ai Asociației Foștilor Deținuți Politici – filiala Mureș, descoperindu-i ulterior, după nume, și în documentele arhivate în Fondul menționat la începutul comunicării¹².

În noiembrie 1946, aflat la Târgu Mureș - *un caz care l-a adus în atenția superiorilor săi din M.A.I.* - a fost cel al lui Petru Capotă¹³.

Acesta din urmă a fost arestat la Târgu Mureș ca urmare a unor informații primite de Siguranța mureșeană, ca desfășurând activități suspecte pe linia obținerii de informații și având la el mai multe documente cu caracter secret. La reținerea sa de către agenții Siguranței mureșene, atunci când i s-a cerut să se identifice, Capotă a prezentat - *surpriză!* - o legitimație prin care arăta că este lucrător al Serviciului Secret de Informații, instituție aflată atunci în subordinea Președinției Consiliului de Miniștri. Cătuși de puțin intimidat de acest fapt, Ștrul Mauriciu l-a arestat pe Capotă și după o anchetă sumară l-a predat sub escortă, pe data de 24.12.1946, Direcțiunii Generale a Poliției de Siguranță din București¹⁴.

Din documentele studiate de mine rezultă că problematica cu care se confrunta Inspectoratul Regional de Siguranță Târgu Mureș condus de Ștrul Mauriciu, era una deosebit de complexă.

Spre exemplu, mi-a reținut atenția faptul că în vara și toamna anului 1947 serviciul s-a ocupat de verificarea și obținerea de informații privind posibile acțiuni antiromânești și antistatale desfășurate de grupări de persoane coordonate din Ungaria și constituite în Transilvania din elemente autohtone ostile¹⁵.

FOTO 4: 30 decembrie 2012, Răstolița, jud. Mureș - Moment de la comemorarea celor trei executați de Securitate pe data de 29 decembrie 1948

Pe parcursul anului 1948, sarcinile Inspectoratului Regional de Securitate Târgu Mureș devin tot mai numeroase și mai diverse, respectiv de la urmărirea unui grup de diplomați englezi¹⁶ care, în drum spre Miercurea Ciuc, urmau să traverseze zona de responsabilitate a acestui inspectorat - *Ștrul Mauriciu trebuind să dispună măsurile corespunzătoare de filaj și stabilire a unor eventuale contacte ale diplomaților* -, și până

la cercetarea condițiilor și identificarea vinovaților în cazul unor asasinate petrecute în Transilvania în timpul ocupației hortyste¹⁷.

¹²Acești torționari sunt prezentați și în articolul intitulat „Așa s-a călit bastonul”, publicat în ediția electronică și print a săptămânalului „Ziarul de Mureș” din data de 26 iunie 2006.

¹³Fond Direcția MAI a Regiunii Autonome Maghiare, dosar 32/1946, ff. 204-209.

¹⁴Cazul l-am relatat pe larg în articolul „Agent al serviciilor speciale arestat la Târgu - Mureș”, publicat în ediția electronică a revistei „Clipa” din SUA, nr. 954, din 18 septembrie 2010, an XX.

¹⁵Adresa nr. 2479 – S/ 7 august 1947, Fond citat, dosar 1904/1947, ff. 10-11, face referire la un așa-numitul, citez: „grup terorist P12, recent judecat de Tribunalul Militar Cluj”, adresă difuzată la toate unitățile din subordinea Inspectoratului Regional, cu foarte multe detalii referitoare la misiune, locul conceperii acțiunii, persoane implicate din Ungaria și România (Transilvania).

¹⁶Este vorba despre diplomații englezi John Benett Still (n. 1911, la Londra) și Reginald Alfred Hibert (n. 1922, la Londra), aceștia fiind însoțiți de cetățeanul englez de origine română Cramiss Swen George Robert (n. 1897, la Bacău) - Fond citat, dosar 3342/1948, ff. 17-18. De menționat că Reginald Alfred Hibert (decedat în 2002) și înnoobilat pentru serviciile aduse Coroanei, lucrase anterior în SOE, avea o bogată expertiză militară și, în timp, va deveni un diplomat de carieră cu stagii petrecute la post în diverse funcții, în România, Franța, Venezuela, Turcia, Guatemala și Belgia.

¹⁷Mă refer la arestarea și împușcarea de către grănicerii maghiari, imediat după Diktatul de la Viena din august 1940, a cetățeanului român Bucur Neagoe și a altor 6 tineri români, ca urmare a denunțului și cu

Pe măsură ce puterea comunistă s-a consolidat, activitatea Inspectoratului Regional de Securitate Tîrgu Mureș devine tot mai complexă, mediile de interes tot mai diverse, iar recrutarea de informatori și colaboratori din aceste medii, o problemă tot mai stringentă.

Periodic se cereau situații care să reflecte activitatea foștilor conducători locali ai fostelor partide istorice, precum și ai fostelor partide maghiare (Partidul Crucilor cu săgeți, Partidul Reînnoirii Maghiare, Partidul Vieții Maghiare, Partidul Ardelean¹⁸).

Un caz care a solicitat mai bine de un an de muncă și care a presupus acțiuni de filaj, culegere de informații, infiltrare de agenți și documentare în mai multe localități mureșene, a fost cel reprezentat de arestarea unui grup anticomunist – *grupul Grigorescu - Cengher - Cîndea - Voinescu* - care acționa în zona Deda-Vătava- Răstolița.

În final, acțiunea Siguranței mureșene – *devenită între timp Securitate, în august 1948* – se va solda cu arestarea și anchetarea a 100 de persoane, dintre care primii trei (Grigorescu, Cîndea și Voinescu - conducătorii mișcării) vor fi executați pe timpul reconstituirii, pe 29 decembrie 1948, la Răstolița, iar 20 dintre ceilalți 100 vor suferi diverse condamnări¹⁹.

De la jumătatea anului 1948 și până spre jumătatea anului următor, în organigrama Siguranței mureșene – *ca dealtfel în întreg aparatul central* – se vor opera schimbări radicale ca urmare a înființării Direcției Generale a Securității Poporului (D.G.S.P.) și desființării Siguranței²⁰.

Într-o primă fază, fostele cadre ale Siguranței sunt preluate în aparatul de Securitate care însă se va „debarasa” destul de rapid de aceștia, pe măsură ce-și va selecta - *potrivit unor criterii specifice* – propriile cadre.

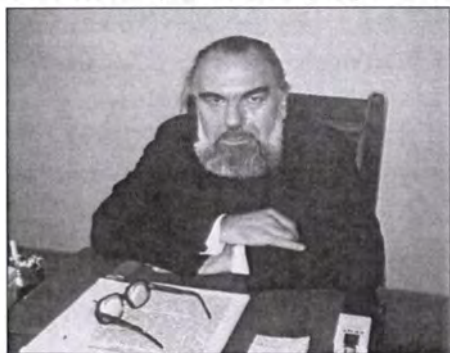

FOTO 5: Printre cei anchetați de Ștrul Mauriciu (în 1958), s-a aflat și viitorul mitropolit Bartolomeu Anania (1921-2011)

Potrivit istoricului Gabriel Catalan, în februarie 1949, în D.G.S.P. erau angajate 3.553 de persoane, dintre care 83% erau români, 10% evrei, 6% maghiari și 1% alte naționalități (dintre aceștia, 64% proveneau din rândurile muncitorilor, 28% al funcționarilor, 2% al intelectualilor, 4% al țăranilor, 2% fără profesie)²¹.

Cu totul altfel stau însă lucrurile în zona Mureșului - *pe raza de responsabilitate a fostului Inspectorat al Poliției de Siguranță* -, zonă în care ponderea maghiarilor și evreilor din aparatul de Securitate era foarte mare în aparatul de conducere local, mai ales după epurările care vor avea loc pe parcursul anilor 1949-1952.

Potrivit unei situații interne de la începutul anului 1948 realizată de Serviciul de Siguranță al județului

participarea directă a pădurarului Antal Iosif, stabilit (1948) la Sândominic/Ciuc – Fond citat, dosar 33/1948, ff. 366-367 și f. 475.

¹⁸Fond citat, dosar 37/1950, ff. 27-88; dosar 45/1951, ff. 30, 37, 39; dosar 51/1951, f. 218.

¹⁹Am relatat pe larg acest caz în articolul „*Cei ce au îmbrăcat cămașa morții*” (II), apărut în publicația on-line și print „*Curentul internațional*” (difuzată în SUA și Canada), din 9 decembrie 2010 și care articol, ulterior, a fost preluat de mai multe publicații din țară. Articolul se bazează în principal de documentele din arhivele mureșene, respectiv Fond citat, dosar 33/1948, ff. 222-223.

²⁰D.G.P.S. a fost înființată prin Dc. Nr. 221/1948, publicat în M.O. nr. 200/30 august 1948.

²¹Catalan, G., și Stănescu, M., „*Din istoria Securității*”, în „*Anuarul Institutului de istorie A.D.Xenopol*”, nr. XLI, Editura Academiei Române, Iași, 2004, f. 419.

Mureș, organigrama acestuia se prezenta astfel: un total de 37 de persoane, din care 26 de persoane încadrate la Tîrgu Mureș, 6 persoane la Reghin, 3 persoane la Toplița și 2 persoane la Sovata.

Funcțiile de conducere erau încadrate 100% cu alogeni, după cum urmează: dr. Strul Mauriciu - prim chestor, Mihaly Alexandru - comisar șef, Fúzesi Iulian - comisar²².

Situația nu se schimbă radical nici la scurt timp după înființarea Inspectoratului Regional de Securitate Tîrgu Mureș, astfel că potrivit „Tabelului nominal cu situația militară a personalului de sex bărbătesc”, tabel ce are ca antet „Serviciul de Securitate al Poporului Mureș”, nr. 110/Cabinet, din 18 noiembrie 1948, aflăm că sunt 38 de persoane încadrate, iar în funcțiile de decizie sunt menținuți aceiași alogeni menționați anterior, doar că între timp funcțiile civile – *urmare a militarizării serviciului nou înființat* – fuseseră echivalate cu grade militare²³.

Problema „vechii polițiști” și cea a basarabenilor

Printre sarcinile de serviciu trasate de M.A.I. noilor structuri din subordine, și în special inspectoratelor de securitate, s-a aflat și problema vechilor polițiști și funcționari din Siguranța Statului, dar și a foștilor lucrători din serviciile speciale românești și a militarilor deblocați care trebuiau monitorizați foarte atent, iar la momentul potrivit arestați. Un asemenea caz este cel al lui Pop Romulus, fost șef de cabinet al lui Gheorghe Alexianu²⁴ și care, în august 1948, conducea Poliția mureșeană în calitate de chestor.

Potrivit unei note-raport din august 1948, chestorul poliției mureșene Pop Romulus, care era îndeaproape monitorizat, citez: „*datorită unor împrejurări norocoase a reușit să scape de orice tragere la răspundere, ba chiar să primească posturi de conducere în Republica Populară Română (.....) datorită sistemului său viclenesc de a se introduce (...) a reușit în scurt timp să câștige încrederea locuitorilor orașului Tîrgu - Mureș.*”²⁵ Soția acestuia, Elena Pop, va împărtăși destinul tragic al soțului ei nu numai pentru că se căsătorise cu „omul nepotrivit”, dar și pentru că era româncă din Basarabia, iar autoritățile sovietice de ocupație cereau în mod repetat repatrierea acestor locuitori ai Basarabiei²⁶, teritoriu ocupat și încorporat de către URSS. În aceeași notă- raport din august 1948 privitoare la Romulus Pop, se făceau mai multe referiri la Elena Pop, citez: „*...s-a măritat cu bărbatul ei după retragerea armatei române de ocupație din Odessa (...) Numita fiind de origine rusă a fost citată în repetate rânduri la Comandamentul Sovietic unde i s-a pus în vedere că URSS nu recunoaște căsătoria ei actuală și este obligată să se întoarcă la locul ei de origine.*”²⁷ Anual, ministerul va cere Inspectoratului Regional de Securitate Tîrgu Mureș să-și intensifice eforturile și să-i identifice și localizeze pe foștii polițiști, precum și pe foștii lucrători din serviciile speciale și militarii deblocați, cum de altfel am mai spus anterior în cuprinsul acestei comunicări.²⁸ Urmare a acestor ordine repetate, vor fi identificate succesiv mai multe foste cadre care acum desfășurau ocupații cât se poate de

²²Fond citat, dosar 33/1948, f. 621.

²³Fond citat, dosar 33/1948, f. 558, ff. 634-635.

²⁴A fost guvernator al Transnistriei în perioada 19 august 1941–26 ianuarie 1944. Condamnat la moarte de Tribunalul Poporului în cadrul „lotului Antonescu”, în care s-au pronunțat 13 condamnări la moarte, prin sentința din 17 mai 1946 și executat pe data de 1 iunie 1946 prin împușcare.

²⁵Fond citat, dosar 33/1948, ff. 299-300.

²⁶A se vedea în acest sens fondul citat, dosarul 55/ 1952, f. 214 și dosarul 101/1952, ff. 12-13.

²⁷Fond citat, dosar 33/1948, f. 300.

²⁸Spre exemplu, Ordinul nr. 323/9449 din 19 mai 1951 cerea să fie identificați cei care serviseră în aparatul de stat „burghezo-moșieresc” în perioada 1918 – 6 martie 1945 (gradul avut, locul de muncă și profesia la momentul respectiv).

pașnice, multe chiar anodine. Spre exemplu, în cursul anului 1951 au fost identificate pe teritoriul RAM, 10 foste cadre, dintre care unul încă mai funcționa ca polițist²⁹.

Evident, la scurt timp după documentarea acestora urmau, cei mai mulți dintre ei, să fie arestați, judecați și condamnați la diverse termene și sub diferite acuzații - mai mult sau mai puțin probate - cea mai frecventă acuzație pe care am întâlnit-o în majoritatea cazurilor fiind aceea de, citez: „a acționat împotriva clasei muncitoare și a URSS.” Urmău astfel să împărtășească și ei soarta tragică a unui popor al cărui destin se jucase la ruleta rusească de către Churchill și Stalin, la Moscova, în octombrie 1944.

Bibliografie

Bibliografie cu caracter general:

- Catalan, G., și Stănescu, M., „Din istoria Securității”, în „Anuarul Institutului de istorie A.D. Xenopol”, nr. XLI, Editura Academiei Române, Iași, 2004;
- Colectiv de autori, „Cartea Albă a Securității, 1945-1948”, vol. I, București;
- Pleșa, L., „Cadrele securității în timpul lui Teohari Georgescu”, în *Caietele CNSAS*, an IV, nr. 1-2 (7-8);
- Spănu, Alin, „Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919-1945”, Editura Demiurg, Iași;

Decrete și ordine:

- Decret-Lege nr. 461/19 septembrie 1944;
- Decret-Lege nr. 446/30 martie 1945;
- Decret nr. 221/1948, publicat în M.O. nr. 200/30 august 1948;
- Ordinul M.A.I. nr. 323/9449 din 19 mai 1951

Fonduri arhivistice:

- DJMAN, Fond Direcția MAI a Regiunii Autonome Maghiare, dosar 32/1946, dosar 1904/1947, dosar 33/1948, dosar 37/1950, dosar 45/1951, dosar 51/1951, dosar 54/1951, dosarul 55/ 1952, dosar 101/1952.

Publicistică:

- Balint, N., „Un <<sabotor>> al noului regim... profesorul Grigore Ciortea”, în ediția electronică a Ziarului de Mureș, 14 noiembrie 2014;
- Idem, „Așa s-a călit bastonul”, publicat în ediția electronică și print a săptămânalului „Ziarul de Mureș”, 26 iunie 2006;
- Idem, „Agent al serviciilor speciale arestat la Tîrgu Mureș”, publicat în ediția electronică a revistei „Clipa” din SUA, nr. 954, din 18 septembrie 2010, an XX;
- Idem, „Cei ce au îmbrăcat cămașa morții” (II), apărut în publicația on-line și print „Curentul internațional” (difuzată în SUA și Canada), din 9 decembrie 2010.

²⁹Fond citat, dosar 54/1951, f. 103, 182-187.

Procesul unei organizații inventate: Grupul I Mehedinți

Petre BEȘLIU MUNTEANU*

The Process of an Invented Organization: Mehedinti Group 1

Summary

The study is based on the analysis of the lawsuit filed in 1959 to the members of a so-called legionary organization in Mehedinti. Corroborating the declarations of three of the members of the organization in interviews published in 2003 with the investigators' findings, the author concludes that the trial was a staging to justify the class struggle and the usefulness of the Security and the fear of a supposed insurrection of the Severin intellectuals. The investigators started from a real base, before 1950. But reality was distorted, the statements being taken under torture and by mystification of the truth. The ideals of the generation of post-war intellectuals, uncontaminated by Marxist ideology, are generally valid, and the courageous behavior of some of those arrested is exemplary.

Între familiile celor închiși în perioada 1958-1959 și judecați în august 1959 circulau "știri pe surse". Impresionantă pentru imaginația unui copil era povestea unei femei care, sfidând judecătorii din boxa acuzaților, a fost condamnată la moarte și, probabil împușcată.

Femeie a supraviețuit închisorii și împreună cu fratele ei, condamnat în același Grup 1 Mehedinți, a fost concitadina mea la Sibiu. Am moștenit un document despre procesul Vioricăi Stănulețiu și tovarășilor. Sfera profesională apropiată și, mai ales, bunele sentimente m-au determinat să-l public împreună cu propriile gânduri și păreri de rău. Niciodată nu am fost destul de hotărât să o întâlnesc pe Viorica Stănulețiu. M-am apropiat însă de amintirile ei prin intermediul unui interviu publicat, care clarifică și unele din informațiile procesului Grupului 1 Mehedinți.

În al doilea rând, analizând datele procesului pot înțelege mecanismele aparatului represiv și ideologia comunismului bazate pe exacerbarea diferențelor între grupurile sociale, transformate în lupta de clasă și folosirea unor sisteme de forță abuzive.

În sistemul securității și al procuraturii cu comanda politică care urmărea a identifica și reprima dușmanii statului democrat-popular s-a creat un model de gândire bolnavă, au apărut himere de dușmani nevăzuți dintre cei văzuți. Nu atât de mari, cât de mulți și mărunți ei arătau forța și justificau represiunea statului.

Discuțiile asupra procesului din 1959 sunt utile nu numai din perspectiva istorică, cunoașterea unei perioade zbuciumate, creatoare a societății socialiste ca și a germenilor dispariției ei, ci și pentru mai buna înțelegere peste timpul dat și peste ideologia specifică a mecanismelor care guvernează instituțiile de forță ale statului. Chiar dacă principiile sunt diferite, prin promovarea intereselor de grup regulile și procedeele își schimbă doar particularitatea umană.

Implicarea în istoriografia luptei anticomuniste are atât o motivație științifică și socială, cât și afectivă, familială. Tatăl meu, arestat în 1959 pe când era învățător în satul Ostrovul Mare din regiunea Hunedoara, mi-a lăsat copia sentinței numărul 545 din 22 august 1959 a Tribunalului Militar Craiova, care a judecat pricina din dosarul

* Cercetător științific dr., Muzeul Brukenthal; e-mail: p_besliu@yahoo.com

522 din 1959. Copia sentinței poartă ștampila C.N.S.A.S. din 15 septembrie 2008, Direcția Arhivă Popești Leordeni, p. 1-41 și va fi prescurtată *Sentința 545*.

Textul a fost dactilografiat și numerotat. Peste textul original au fost adăugate pe prima pagină, cu cerneală, note, iar întreg documentul a fost renumerotat într-o înșiruire al cărui sens îmi scapă.

Notele au fost scrise de trei persoane. O persoană cu un scris ordonat a înșiruit în partea de sus, stânga numele a 15 inculpați. Rândul de deasupra, care explica probabil rostul înșiruirii, a fost tăiat la copierea xerox.

O altă persoană a adăugat dreapta *D.41/965 – Mostieoru Grigore grațiat de ped. comp...(lementară?) și dedesubt Rolu Iosif (probabil Robu Joji) idem restituirea casei și al treilea personaj cu un scris mai greu descifrabil a notat trei nume din care am descifrat Stănuleț Mihai și Niculescu... (indescifrabil, probabil Lucreția).*

Tribunalul militar, emitentul sentinței a fost condus de un locotenent colonel și compus dintr-un membru, un asesor popular, procuror militar și un secretar. Sentința este urmare a *dezbatelor urmate de ședința publică din 21 august 1959*.¹

La început, textul cuprinde date biografice despre cei 38 inculpați (35 bărbați și trei femei): numele părinților, studiile, situația familială, profesia, apartenența politică. Cei mai mulți sunt intelectuali: profesori, învățători, ingineri, medici, chiar un student, funcționari; patru muncitori și trei persoane fără ocupație².

Nefiresc pentru o analiză, firesc probabil pentru o anchetă penală concluziile (acuzările) au fost așezate de la început. Urmează observații asupra anchetei: în pronunțarea sentinței s-au luat în considerare declarațiile inculpaților și ale apărătorului, datele de la dosar, adică depozitia martorilor.

Urmează acuzațiile însușite prin sentință de tribunal: primind directive de la foștii legionari, inculpații au organizat *nuclee legionare în special în școlile secundare*. Așa numitele nuclee *țineau legătura permanent cu conducerea organizației*³. Ele au constituit o organizație legionară numită după numele unui șef legionar omorât în 1939. Mai grav, organizația a procurat 7 arme și explozibil: patru au fost luate de partizani, iar restul ascunse de inculpatul Zgândăr Sebastian⁴. Regulile în interiorul structurii erau supuse principiilor conspirativității, erau bine stabilite și ierahizate începând de la cotizație până la propaganda legionară.

Urmează partea cea mai consistentă, rechizitorul fiecărui inculpat, prilej cu care anchetatorii au încercat să stabilească legăturile între membrii rețelei, care astfel devenea organizație. Interesant pentru studiul de caz al represiunii anticomuniste din Turnu Severin este să lămurim dacă până în 1959 a putut exista și acționa, informativ o organizație legionară sau este vorba despre un scenariu devenit criminal pentru destinele condamnaților.

Primul pe listă este Alexandru Ștefănescu, recrutat de un legionar notoriu, Iulian Pufan Iulian, împreună cu alți *legionari cum ar fi Stoichițescu Lucian, Robu Iosif și alții*.⁵ Acești și alții ar putea fi lanoși Nicolae, care a participat la o ședință unde s-au strâns bani pentru familiile celor arestați.

De fapt, Ștefănescu Alexandru este considerat șeful cuibului de la Prodaliment, format cu alți patru inculpați (Dragotă, Boiangiu, Diaconescu, Voicu).

¹ *Sentința 545*, p. 1.

² *Sentința 545*, p. 1-5.

³ *Ibidem*, p. 5.

⁴ *Ibidem*, p. 6.

⁵ *Ibidem*, p. 6.

Acuzarea e vagă: a compus versuri naționaliste și antidemocratice, a purtat discuții dușmănoase și doreau alegeri libere unde legionarii să câștige ca în 1937⁶.

Stoichițescu Lucian fusese recrutat încă din 1946 de șeful legionarilor din Turnu Severin, Bocârnea Eugen. Acuzația devine mai gravă de îndată ce a organizat ședințe și marșuri legionare (cu cine?), *exerciții de tăcere și punctualitate*, firește potrivit regulilor conspirativității. A continuat activitatea la București.⁷

A treia este în ordinea prezentării, **Stănulețiu Viorica**, va primi o atenție deosebită. (vezi anexa I)

Urmează într-o ordine ce pare a arăta importanța inculpaților în organizație, **Zgândăr Sebastian**, recrutat de alt legionar notoriu, Eftimie Gheorghe. Era acuzat de deținere ilegală de arme: un pistol găsit în pod și două puști, muniție și petarde luate de la Eftimie.⁸

Firulescu Constantin a fost recrutat tot de Pufan Iulian. Colaboratorii lui erau Stoichițescu Lucian, Oborocea Cornel, Râpeși, Pistrițiu Emil, Ștefănescu Alexandru, Vintilă, Gândacu, Ianoși. Este printre cei patru care au fugit în munți și singurul care nu a fost capturat, revenind în Turnu Severin. Semnificativ pentru cronologia fabricată a organizației: în 1954 a reluat legătura cu Pufan Iulian⁹.

Următorul inculpat, **Ianoși Nicolae**, a fost recrutat de Stoichițescu Lucian, cu care era coleg. S-a mutat apoi la Timișoara. Există și o probă în acuzare: la domiciliul său s-a găsit o *ilustrată cu arhanghelul Mihail simbol de luptă a legionarilor*¹⁰.

Ianoși Tiofan a fost recrutat de Vintilă Gheorghe. La început a activat, potrivit anchetatorilor, la Turnu Severin apoi la București¹¹.

Oborocea Cornel, fost ajutor de șef de cuib după ce Bocârnea Eugen a fugit în munți, a fost recrutat de Pufan Iulian și de Pistrițiu Emil. Tovarăși de organizație erau Ștefănescu Alexandru, Gândac Ion, Pistrițiu Emil, Georgescu Petre (nume ce nu apare între inculpați), Zgândăr, Stoichițescu Lucian, Vintilă, Ianoși Tiofan¹².

Vintilă Grigore scapă cu o acuzație ce pare mai puțin gravă: a găzduit partizanii înainte de plecarea în munți.¹³ Nu a scăpat însă de acuzația de dușman al statului.

Brânzan Lucian a fost recrutat de Eftimie Gheorghe. Militar la București, a ținut legătura cu Stoichițescu Lucian și Ianoși Tiofan¹⁴.

Niculescu Constantin, recrutat tot de Stoichițescu Lucian, a activat, după cum recunoaște, în organizația condusă de Bocârnea Eugen¹⁵.

Modâlcă Corneliu a fost recrutat de Oborocea Cornel, cu care era consătean. A lucrat la Prodaliment Severin. Acuzațiile erau cele obișnuite, adică discuții dușmănoase cu consătenii Voicu, Boiangiu, Stroescu, Roman: cât de greu e la noi și bine la americani, că presa liberă nu arată adevărul¹⁶.

⁶ *Ibidem*, p. 6-7.

⁷ *Ibidem*, p. 7-8.

⁸ *Ibidem*, p. 9-10.

⁹ *Ibidem*, p. 10-11.

¹⁰ *Ibidem*, p. 11-12.

¹¹ *Ibidem*, p. 12.

¹² *Ibidem*, p. 12-13.

¹³ *Ibidem*, p. 13-14.

¹⁴ *Ibidem*, p. 14.

¹⁵ *Ibidem*, p. 14

¹⁶ *Ibidem*, p. 14-15.

Lazăr Gheorghe face parte din grupul de la Broscari, unde au avut loc întâlniri conspirative până în 1958. Aflăm din rechizitoriul său că: în Turnu Severin ședințele se țineau în parcuri.¹⁷

Beșliu Munteanu Nicolae a fost recrutat de Zgândăr Sebastian, dovadă fiind o ilustrată trimisă de recrutor¹⁸.

Iovici Nicolae a participat în general la ședințele unde se discuta despre reforma învățământului și particular la Broscari, la locul numit Giurca¹⁹.

Pistrițiu Emil a fost recrutat de Pufan Iulian. Acuzațiile sunt aceleași: participarea la ședințe, plata cotizației și lectura propagandei legionare.²⁰ Pare un membru activ, recrutând la rândul său pe Râpeși și Oborocea Cornel²¹.

Râpeși Ion a fost recrutat, după cum spun anchetatorii, de Oborocea Cornel și Pistrițiu Emil însă nu recunoaște că a acționat în organizația legionară²².

Delurețiu Gheorghe a activat la Caransebeș, a fost arestat, dar după ieșirea din închisoare a luat legătură cu Ianoși Nicolae, cu care a discutat împotriva regimului. Din această legătură s-a dedus, probabil, apartenența la organizația severineană²³.

Stănulețiu Mihai a fost recrutat de sora sa. Potrivit anchetatorilor, el a recunoscut că Viorica i-a vorbit despre partizani și că l-a primit acasă pe Radu Gyr. Acuzația este că a fost pregătit să intre în organizația legionară²⁴.

Robu Ioji a fost recrutat de Gândac de la Liceul industrial din Severin. E acuzat că a deținut ilegal un pistol și că a dăruit o pereche de ciorapi lui Ștefănescu Alexandru, în semn de ajutor.²⁵

Gândacu Ioan a fost recrutat de Pufan Iulian și arestat în 1948 împreună cu recrutorul său. După ieșirea din închisoare a avut o misiune importantă: de a transmite noua ordine de activitate²⁶. Devine personaj important atrăgând pe Robu Ioji și Popa Marin, ocupându-se de pregătirea fizică a legionarilor. Un personaj fără legătură cu organizația, Soare Pavel, denunță că a fost recrutat de Gândacu în închisoare și a cântat acolo cântece legionare²⁷.

Popa Marin a recunoscut că a depus jurământul, dar a refuzat să participe la ședințe. Alți coinculpați declară însă că a participat la o ședință ținută în fundul curții școlii și la o alta în fața stadionului. La o ședință a fost prezent un alt personaj rămas în afara organizației deși se spunea că fusese pregătit, Dobescu Constantin²⁸.

Bojan Dumitru a fost recrutat de Bocârnea Ion, care, aflăm acum, era șef de cuib la Liceul teoretic²⁹. El însuși șef de cuib la liceul comercial în 1947 -1948 a primit material legionar de la Drăguțoiu Vasile (nici el nu apare între cei acuzați). la casa căruia au și făcut ședință.

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 15.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

²⁰ *Ibidem*, p. 16.

²¹ *Ibidem*, p. 17.

²² *Ibidem*, p. 17.

²³ *Ibidem*, p.17-18

²⁴ *Ibidem*, p.18

²⁵ *Ibidem*, p.19

²⁶ *Ibidem*, p.20

²⁷ *Ibidem*, p.20

²⁸ *Ibidem*, p.20-21

²⁹ *Ibidem*, p. 21-22.

Bulucea Florea, recrutat de Bojan Dumitru, a recunoscut că a participat la o ședință, dar nu a cunoscut șeful³⁰.

Spineanu Ion, recrutat în 1945, a activat până în 1948 când Pufan Iulian a fost arestat. El a fost acuzat că a participat la *ședințe bisericești duminică*³¹, principala învinuire fiind, după părerea mea, participarea la discuții calomnioase.

Dragotă Virgil a fost recrutat în 1952 de Ștefănescu Alexandru. Anul este important pentru că demonstrează persistența organizației. Acuzația este că a devastat o gazetă de perete, adică a murdărit-o cu noroi, și s-a întâlnit cu alți inculpați în fața Librăriei noastre din Turnu Severin, discutând despre nivelul de trai, despre incompetența conducătorilor. A afirmat că legionarii *sunt oameni intelectuali care știu să se comporta în societate și le-a promis prietenilor funcții dacă se schimbă regimul și el ajunge director*.³²

Voicu Mihai a fost recrutat de Stroescu Eliodor și Ștefănescu Alexandru tot în 1952. Cu primul stătea în cameră sperând la răsturnarea regimului democrat popular. A recunoscut că a întâlnit la restaurant pe Ștefănescu Alexandru, Boiangiu Mihai, Roman Marius, Niculescu Lucreția, dar nu a purtat discuții pe teme legionare. Martorii spun că s-a plâns că se dă totul Rusiei. În rechizitoriu, dar nu în lista condamnaților, apare un nume nou, Ivan Dumitru³³.

Roman Marius Eugen a fost racolat de Dragotă Virgil și la rândul său l-a recrutat pe Boiangiu, cu care lucra³⁴.

Boiangiu Mihai Floriana intrat în legătură³⁵ cu Ștefănescu Alexandru în 1952, după cum sună acuzația, și l-a atras pe Diaconescu calomniind regimul democrat popular. Recunoaște că a participat la discuțiile de la restaurant și de la colțul străzii și a ascultat posturi de radio imperialiste, dar, după părerea lui, discuțiile nu au fost dușmănoase regimului.

Diaconescu Tihoi Constantin e acuzat că l-a cunoscut și a discutat cu Boiangiu Mihai și, mai grav, a cunoscut existența organizației subversive conduse de legionarul Marinaș Pacu din Tr Severin și cu atât mai grav, nu l-a denunțat. Martorii Crețu Ion și Cârtoag Mircea au adus noi mărturii compromițătoare: lauda maghiarii contrarevoluționari pentru eroism. Inculpatul însă nu a fost de acord că a purtat discuții dușmănoase³⁶.

Stroescu Eliodor a primit material dușmănos de la tatăl său, și el legionar. A fost recrutat de Bocârnea Eugen, cu care a discutat la București și a recrutat pe Găinaru Ilie și Florian Nicolae, cărora le-a dat material de propagandă legionar. Anchetatorii lasă să se înțeleagă că a fost un personaj important, cu funcții de curier și casier al grupului. Martorul Tripoș Mitică arată că Stroescu Eliodor e prieten cu alt personaj dușmănos, Niculescu Lucreția³⁷.

Florian Nicolae, fost membru al PNT, a fost recrutat de Stroescu Eliodor. În fața organelor de anchetă a recunoscut că a purtat discuții *pe teme de PNT*, dar nu a recunoscut că a fost legionar. Până la urmă a rămas consemnată o acuzație jenată: a predat familiilor rămase acasă geamantanele partizanilor³⁸.

³⁰ *Ibidem*, p. 22.

³¹ *Ibidem*, p. 22.

³² *Ibidem*, p. 23-24.

³³ *Ibidem*, p. 24.

³⁴ *Ibidem*, p. 25.

³⁵ *Ibidem*, p. 25-26.

³⁶ *Ibidem*, p. 26-27.

³⁷ *Ibidem*, p. 27-28.

³⁸ *Ibidem*, p. 28-29.

Epuran Ortansa a fost recrutată de Bocârnea Eugen și Stroescu Eliodor, cu care a fost prietenă până în 1948. Chiar cu atât de mulți prieteni legionari ea nu a recunoscut că a fost membră a organizației. Este acuzată totuși că *implicit*³⁹ a fost legionară.

Monteoru Grigore, fiind șef legionar la Sovarna a cunoscut pe Bocârnea Eugen și Stroescu Eliodor. A declarat că mai avea doi băieți în sat, care ar fi promis ca se fac legionari, dar nu s-au ținut de cuvânt. Anchetatorii îl consideră un dușman periculos de îndată ce îl citează: *Om vedea noi ce om face, numai sa fie bine*⁴⁰.

Găinaru Ilie a fost recrutat de Bocârnea Eugen și Stroescu Eliodor în 1948. E acuzat că a ținut acasă un document secret luat de la serviciu și a cărat și el geamantanul partizanului Bocârnea Eugen⁴¹.

Niculescu Lucreția (grupul de la Prodaliment) a desfășurat, după cum spun anchetatorii, o intensă activitate dușmănoasă alături de Stroescu Eliodor, Roman Marius, Boiangiu Mihai, Ștefănescu Alexandru și Voicu Mihai purtând discuții dușmănoase la adresa regimului democrat-popular: despre schimbarea puterii, despre funcții și salarii, despre presa așa-zis liberă, despre unificarea Germaniei. Anchetatorii găsesc o justificare în atitudinea ei dușmănoasă: a avut averea naționalizată.⁴²

Ionescu Mircea a avut-o chiriașă pe Stănulețiu Viorica. A doua acuzație: nu-și reamintea câteva *cântece recitate* de Radu Gyr. În schimb la perchezitie i-au găsit un corp delict, revista Utopia sionismului, *considerată din punct de vedere psihologic, economic și național evreu*.⁴³

Zgândăr Haralambie a fost declarat legionar probabil prin legătura cu fiul său, care deținea arme, dinamită, petardă, toate primite de la Eftimie Gheorghe⁴⁴.

Urmează condamnarea: majoritatea au fost acuzați pentru *crimă de uneltire contra ordinii sociale*. Se arată că în sentință că: Inculpații au organizat nuclee legionare în școli din Turnu Severin cu șef în fiecare școală care țineau legătura cu conducerea. Ei și au propus să acționeze *cu violență la momentul oportun... și acel moment îl aleseseră în cazul unui conflict internațional*.⁴⁵ Doi inculpați: Niculescu Lucreția și Ionescu Mircea sunt la fel acuzați, cu toate că probele administrate de anchetatorii securității nu susțin așa ceva. Doar Zgândăr Haralambie a fost acuzat de *favorizare la crima de uneltire a ordinii sociale*.⁴⁶

Acuzațiile de la început sunt reluate pe un ton mai dur la final. Organizația era una de amploare, cu membri periculoși, care au pus în pericol securitatea statului dorind să răstoarne regimul democrat-popular. Astfel că nu există circumstanțe atenuante.⁴⁷

Sentințele erau pe măsura faptelor înscrinate: Ștefănescu Alexandru, Stoichițescu Lucian, Stănulețiu Viorica, Zgândăr Sebastian, Firulescu Constantin, Voicu, Oborocea Cornel, Brînzan, Robu Ioj, Bejan, Dragotă Virgil, Ianoși Nicoae și Tiofan primesc 20 de ani sau mai mult. Alții au fost condamnați la 18-19 ani muncă silnică; iar alții mai puțin: Găinaru Ilie 15 ani muncă silnică, Zgândăr Haralambie 15

³⁹ *Ibidem*, p. 30.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 30-31.

⁴¹ *Ibidem*, p. 31.

⁴² *Ibidem*, p. 31-31.

⁴³ *Ibidem*, p. 33.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 36.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 37-38.

ani temniță grea pentru favorizare; Stănuț Mihai opt ani, Ionescu Mircea 10 ani închisoare corecțională, Niculescu Lucreția 8 ani închisoare corecțională. Tuturora li se confiscă averea.

Îmi este străină procedura și practica juridică, așa că analiza mea se va limita la evoluția istorică a mișcării de rezistență anticomunistă particularizată în acțiunea unui grup de anticomuniști devenit organizație legionară. Creația laboratoarelor Securității a pornit de la un fapt real care a fost supradimensionat, iar faptele eludate. Realitatea istorică, atât cât am putut o reconstitui, reacțiile imediate sau mediate reverberază și azi. În fapt studiul este o reconstituire istorică bazată pe un document ce cuprinde fapte mitizate și denaturate și, mai ales pe mărturiile în libertate ale inculpaților. Acest proces nu s-a rejudecat, dar o instanță morală, așa cum o dorea Viorica Stănuțiu nu se poate pronunța decât într-un fel.

Din fericire există un studiu care evidențiază perioada anterioară activității anticomuniste a Vioricăi Stănuțiu, anii postbelici, generatori de speranță pentru intelectualitatea din România.

Organizația anticomunistă *Mișcarea română de rezistență* era compusă din cinci cadre didactice, patru proprietari, trei avocați, doi preoți, un ofițer și doi muncitori; toți din județul Mehedinți, jumătate din Turnu Severin.⁴⁸ Ea fost fondată în 1948, iar procesul a avut loc din 1952 până în 1953, când trei inculpați au fost condamnați la moarte.

Starea de spirit din Turnu Severin este numai parțial oglindită de această organizație. Tineretul era la fel de animat de sentimente anticomuniste cum bine reflectă rechizitoriul procesului din 1959.

Procurorii susțineau că cei 38 de inculpați în procesul din 1939 făceau parte dintr-un grup de sorginte legionară, având ca simbol și patronim pe Petre Geacu, un legionar împușcat înainte de 1940. Nu știm ce legături au existat între el și Pufan Iulian, alt șef de organizație din Turnu Severin. „Dinastia” legionarilor mehedinenți, tenebroasă era continuată, după cum încerca să acrediteze Securitatea, de Ștefănescu Alexandru care a devenit șef al legionarilor din oraș după arestarea lui Pufan Iulian în 1948.

Apare în scenariul Securității și un alt legionar notoriu Bocârnea Eugen, care însă fugea în munți și-l lăsa șef al legionarilor din licee pe Stoichițescu Lucian. Se prefigura astfel rețeaua de legionari din licee, în realitate minori sau tineri absolvenți care se întâlneau și vorbeau despre politică, teribiliști în căutare de aventură.

Prieteni și colegi de liceu, tineri absolvenți, viitorii infractori se întâlneau după scenariul consemnat în proces în diferite locuri în oraș sau la nedeia de la Broscari, mai târziu la restaurant, ca să discrediteze regimul.

Mulți membri ai fostelor găști de liceeni au plecat din oraș la facultate și apoi la noile locuri de muncă, iar spiritul de care va aminti Viorica Stănuțiu s-a destrămat. Securitatea are însă altă părere.

Au existat două motive folosite de anchetatori în acreditarea ideii de grup important de dușmani ai statului: la început fuga în munți a patru dintre așa zișii legionarii înarmați, fapt grav în contextul luptei de clasă de atunci și a contra revoluției din Ungaria.

Fără tulburările din rândul intelectualității din 1956-1957, urmare a contra revoluției din Ungaria și probabil fără frica extinderii influenței occidentale prin Iugoslavia, nu ar fi fost interes pentru dușmanii de clasă în adormire.

⁴⁸ Tudor Matei, *Rezistența Anticomunistă din Mehedinți*, în *Anale Sighet*, VI, p. 250-254.

Este interesant pentru starea de spirit anterioară contrarevoluției din Ungaria și pentru posibilitățile reduse de aflare a adevărului de către Securitate relatarea Vioricăi Stănuțiu. Ea recunoștea că a făcut parte de la vârsta de 17 ani, în clasa a X-a, dintr-o organizație numită *Frăția de cruce Mehedinți* împreună cu Nicolae Ianoși, Zgândăr Sebastian, Ianoși Teofan. De fapt așa numita organizație *era mai mult o stare de spirit*.⁴⁹ Mișcarea legionară dispăruse de mult. Eventual a rămas spiritul de justiție divină și dreptate socială. Anchetatorii aveau nevoie ca legionarii, declarați dușmani ai umanității prin legarea de fascism, să supraviețuiască. Organizațiile anticomuniste erau mai greu de ținut.

E adevărat, după declarațiile venite de la aceeași persoană că a fost influențată de ideile celor trei partizani cu vederi anticomuniste: frații Bocârnea și Eftimie Gheorghe, elev de liceu, prieten declarat al Vioricăi Stănuțiu. Afăm cu acest prilej că până în 1948, anul unui val masiv de arestări, existase o organizație (legionară?) de fete.

Până la un anumit punct relatarea din interviu și acuzațiile procuraturii se apropie: a existat o organizație cu idei creștine și patriotice, naționaliste după părerea anchetatorilor. Diferența între realitate și ficțiune este în dimensiunile organizației, în perioada de funcționare și mai ales atunci când se pun în discuție obiectivele: securitatea a considerat că organizația și-a propus și avea posibilitatea de a răsturna regimul cu două arme și două pistoale.

Prin anii 1957-1958 l-am cunoscut și eu pe Zgândăr Sebastian, unul dintre membrii organizației din Turnu Severin, la domiciliul său. Era un pasionat de radiotelegrafie de tipul vânătorii de vulpi. Pasiunea pentru construcția de aparate de radio l-a apropiat de tatăl meu. Nu există însă dovezi însă că vreunul din ei ar fi acționat împotriva regimului. Armele, după relatarea auzită în familia mea, au rămas la familia Zgândăr din timpul războiului și au fost ascunse, așa cum s-a întâmplat și în alte situații, de frica de a nu fi descoperite.

Anchetatorii susțineau existența unor celule la Turnu Severin, dar și la Broscari, comună din Mehedinți și Sovarna. Realitatea întâlnirilor între elevi la nedei este verosimilă. Unul dintre inculpați recunoaște într-un interviu publicat în 2002 că a fost pedepsit pentru o faptă comisă la 14 ani.⁵⁰

Încercarea Securității de a dovedi că realitatea de dinainte de 1950 s-a perpetuat este neconvingătoare. Starea de spirit anticomunistă s-a manifestat în unele cazuri, cum este demonstrată de serata cu Radu Gyr, s-a diminuat în altele. Acțiunea însă a încetat. Secretomania și conspirativitatea a fost însă păstrată doar de Securitate. Ei aveau și arme și posibilitatea de băga pumnul în gură.

Remarcăm că în lotul 1 Mehedinți au fost adunați de securitate tineri în majoritate din Turnu Severin. Mulți nu se cunoșteau între ei. Acest lucru reiese din însemnările de pe marginea manuscrisului și din afirmațiile unui inculpat.

Atmosfera din societatea locală poate fi sugerată de întâlnirile dintre cinci inculpați și doi martori, care lucrând la Prodaliment se întâlneau la restaurant sau în fața librăriei și vorbeau despre venirea americanilor, despre revista *Orizont*, proslăveau *civilizația americanilor*⁵¹, lăudau *contrarevoluția din Ungaria și patriotismul poporului maghiar, se plângeau de salariile mici, de somaj lăudând societatea capitalistă unde șomerii o duceau mai bine. Aceste discuții au continuat*

⁴⁹ Dumitru Andreca, *Arhiva Groazei. Drumuri întunecate. Dezrădăcinații*. II, Craiova, 2002, p.68.

⁵⁰ *Ibidem*, p.163.

⁵¹ *Ibidem*, p.153.

până în septembrie 1958.⁵² În acest fel rechizitoriul devine o oglindă a societății postbelice, sursă istorică. Aceste *tovărășii de pahar nu puteau constitui baza unor acuzații serioase. De aceea s-a recurs la învinuiri mai grave de port ilegal de arme sau de distrugerea unei gazete de perete adică a ideologiei comuniste.*

Esențial pentru anchetatori era să dovedească că era un grup organizat și că avea legătură cu legionari consacrați. Unele acuzații ni se par puerile: darul unei perechi de ciorapi pentru un membru al unei familii legionare.

Comunicarea mea va evidenția însă ceea ce, de fapt, documentul pune în lumină: personalitatea unei femei Viorica Stănuțiu.

Ea a declarat în 2002, la vârsta de 69 de ani, că în liceu l-a cunoscut pe Gheorghe Eftimiu Gheorghe și i-a împărtășit idealurile: *visam o soartă mai bună pentru neamul nostru, condiții mai bune de educație, de ridicare și în plan spiritual.*⁵³

Din relatarea ei aflăm că organizația din care făcea parte, *Frăția de cruce mehedinteană*, era o stare de spirit, iar cei ce se întâlneau cântau, discutau despre ce se poate face pentru o lume mai bună.⁵⁴ Aflăm și care a fost cauza imediată a arestării ei și a grupului format în imaginația securității: în 1958 ea a fost la Izverna, locul unde fuseseră împușcați partizanii după numai șase zile de pribegie.⁵⁵

Este relevant interviul ei și pentru a desluși mecanismele anchetei. Revista despre care vorbeau anchetatorii, dovada vinovăției lui Ionescu Mircea, vărul Vioricăi Stănuțiu era de fapt învelitoarea unei cărți, iar dovada vinovăției ei au fost *însemnările așternute pe hârtie* la 9 ani de la moartea partizanilor.⁵⁶ Mai mult, anchetatorul a interpretat vorbele ei că i-ar fi plăcut ca fratele și vărul ei să urmeze același ideal ca o dovadă că au fost racolați.⁵⁷ În cursul anchetei i s-a spus că ar merita să fie pusă la zid...

Despre falsificarea declarațiilor celor arestați și obținerea de declarații prin forță, prin bătăi repetate mai există și alte mărturii.⁵⁸

Din aceeași sursă am aflat că mulți dintre inculpați se cunoșteau, locuind în vecinătate, învățând la aceeași școală, dar nu se întâlniseră în grup niciodată. Aflăm câtă valoare aveau mărturiile. De exemplu un doctor renumit din Turnu Severin a declarat că a fost prieten intim cu Lucreția Niculescu și că aceasta spera să vină americanii să-i dea înapoi pământul. Era o dovadă de dușmănie de clasă.⁵⁹

Comparând datele celor două tabele din anexă a rezultat că din 33 de inculpați la care cunoaștem data racolării, numai 11 au vârsta sub 18 ani, ceea ce corespunde cu cea a unui elev de liceu. Chiar dacă includem în această categorie pe cei de 18-19 ani ajungem la un total de 19 inculpați ce au putu frecventa liceul la vârsta racolării.

Putem observa că grupul prezentat drept organizație legionară era unul eterogen, format din tineri din Turnu Severin și din localități învecinate. Mai mult,

⁵² *Sentință* 545.

⁵³ Andreca, *op.cit.* p.66.

⁵⁴ *Ibidem*, p.68.

⁵⁵ *Ibidem*, p.70-71.

⁵⁶ *Ibidem*, p.72. Însemnarea a fost citită în cursul procesului: „Azi, când se împlinesc 9 ani dela moartea celor trei camarazi, voi, cei care i-ați cunoscut să nu uitați de sacrificiul lor, iar cei care nu i-ați cunoscut să nu vă permiteți să-i judecați până nu se va ști adevărul. Pentru voi, cei le-ați făcut dușmani (probabil fost dușmani, NN) și călăi, va veni vremea când va trebui să dați socoteală de fărâdelegile voastre, căci neiertătoare va fi sabia marelui Arhanghel”, *Ibidem*, p. 75.

⁵⁷ *Ibidem*, p.74.

⁵⁸ *Ibidem*, p.151.

⁵⁹ Andreca, *op.cit.* p. 153-154.

chiar anchetatorii afirmă existența mai multor organizațiilor și grupuri fără a face dovada solidă a existenței legăturilor de structură, de durată.

Din tabel se remarcă că cel puțin la data arestării așa numiții membri ai organizației se aflau în mai multe localități: 14 se aflau în Turnu Severin în timp ce nouă locuiau în București. O întâlnire întâmplătoare devenea o piesă solidă în acuzație.⁶⁰

Numărul mare de inculpați în sarcina cărora este pusă vinovăția unor discuții dușmănoase regimului democrat-popular ar putea însemna o temere privind starea de spirit anticomunistă. De ce se recurge însă la falsificarea adevărului pentru a evidenția caracterul dușmănos al organizației sugerându-se din perspectiva antecedentelor că ar putea fi vorba de o posibilă insurecție? Răspunsul vine din activitatea ocultă a organelor de represiune din totdeauna, deserving interese diverse cu același mijloace.

Realitatea istorică este și în această situație complexă. Iulian Pufan a păstrat până la moarte convingeri legionare. Tinerii din Turnu Severin acuzați în procesul din 1959 au fost înflăcărați, așa cum declara tot în libertate Ion Gândacu, de *moralitate, credință, dreapta dragoste de neamul românesc*. Firesc, criticau comunismul, iar cotizația era numai pentru ajutorul celor săraci⁶¹. După 1949 nu a reluat legătura cu alți membri ai organizației, dar în 1959 Securitatea susținea că a fost cooptat în grupul cu baza la Turnu Severin.

Realitatea procesului este fără tăgadă, iar sentința zguduitoare, exemplară, cum se dorea: în total inculpații au primit pedepse ce însumau 625 de ani.⁶²

Putea fi considerat acest proces o victorie a regimului democrat popular? Desigur, iar Securitatea justifica încrederea acordată și directivele primite în 1957⁶³. Cât despre sabia dreptății visată de Viorica Stănulețiu putem vorbi, așa cum o putem face despre toți cei ce au suferit și au murit în tăcere: *numai de bine*.

⁶⁰ Andreca, *op.cit.* p.151.

⁶¹ Andreca, *op.cit.* p.134.

⁶² Ibidem, p.154.

⁶³ *Radiografia Securitatii in anul 1957 în*. [www. Scribtub.com](http://www.Scribtub.com) Știință și tehnică, fără autor.

I.

Actul de acuzare al inculpatei Stănuțiu Viorica

Stănuțiu Viorica a fost pregătită pe line legionară de către Eftimiu Gheorghe (care este decedat) și care i-a pus la dispoziție material de propagandă legionară, iar în anul 1948 a luat legătura cu o parte din membrii legionari din Tr. Severin, luând cunoștință astfel de existența organizației legionare din acest oraș.

Având cunoștință de la legionarul Eftimiu Gheorghe în martie 1949 că el împreună cu un grup de legionari urmează să plece în munți i-a întocmit schița amănunțită a munților Mehedințului și, după plecarea lor, a luat legătura cu Stoichițescu Lucian pe care-l cunoștea ca șef al grupului de legionari din Turnu Severin, participând la toate ședințele acestei organizații.

După anul 1951, stabilindu-se în București, unde era studentă, ea a continuat activitatea legionară, cotizând diferite sume de bani și potrivit însărcinărilor primite de la Stoichițescu Lucian a făcut de mai multe ori expuneri libere, dezvoltând subiecte legionare ca: "Puterea credinței și educarea de noi cadre", Cântecul în viața legionară", parte din ele fiind găsite chiar la domiciliul său cu ocazia perchiției și se află atașate la dosar vol. VIII, fila 38-59.

Căutând să respecte întocmai linia trasată de coindicatul Stoichițescu Lucian a purtat discuții atât cu fratele său Stănuțiu Mihai cât și cu vărul său Ionescu Mircea pe diferite teme legionare, pentru a-i atrage în cadrul acestei organizații, în care și-a desfășurat activitatea până în septembrie 1958, când a fost arestată.

Fiind interogată în instanță (fila 33, vol. V) recunoaște sincer fapta imputată, unde cu lux de amănunte arată atât activitatea depusă de ea în cadrul acestei organizații, cât și a celorlalți coindicuți, unde precizează că a ajutat foarte mult pe șeful organizației legionare pe nume Stoichițescu Lucian, prin referatele pe care ea le prezenta în cadrul organizației, unde depunea și referate de activitate personală.

Mai arată că după ce a cunoscut în casa unchiului ei Ionescu Daniel, care este tatăl coindicatului Ionescu Mircea, pe numitul Radu Gyr, care este unul din renumiții conducători ai mișcării legionare, cu care a purtat discuții pe teme legionare, recitându-i și unele poezii legionare, care pe ea au impresionat-o foarte mult și despre el a vorbit apoi fratelui său Stănuțiu Mihai și coindicatului Ionescu Mircea.

În timpul evenimentelor din Ungaria, Stănuțiu Viorica arată că a discutat cu fratele său Stănuțiu Mihai și cu coindicatul Ionescu Mircea, spunând că dacă ar avea posibilitatea și-ar sacrifica viața pentru reușita contrarevoluției și răsturnarea regimului democrat-popular din țara noastră.

Cerându-i-se în instanță a da explicații cu privire la „documentul aflat la fila 46, vol. IV dosar intitulat "9 ani" arată că este alcătuit cu contribuție proprie și este vorba despre de cei 3 legionari ce au fost împușcați în munți de către organele de securității de stat, printre care se afla și legionarul Eftimiu Gheorghe care a recrutat-o pe ea în organizație.

În ce privește expresia "vouă celor ce le-ați fost dușmani și călăi" din același document, arată că ea s-a referit la regimul democrat-popular și la organele securității de stat care au contribuit la omorârea acelor 3 legionari, organe care ar trebui, arată inculpata în interogatoriul său fila IV, verso, vol. 5 să fie judecați de către

legionari atunci când vor veni la putere și recunoaște că întreaga ei activitate a fost îndreptată împotriva securității statului democrat-popular din țara noastră.

Tabel nr. 1

Cu inculpații din procesul de la Craiova din 1959: ocupația și așa numită activitate legionară, potrivit rechizitoriului

Numele și prenumele inculpaților	Ocupația	Recrutat de:	A recrutat pe:
Beșliu Munteanu Nicolae	învățător	Zgândăr Sebastian, 1949	
Boiangiu Mihai	contabil	Ștefănescu Alexandru, 1952	Diaconescu T.
Bojan Dumitru	contabil	Bocârnea Eugen, 1945	Spineanu I., Bulucea F.
Brânzan Lucian	funcționar	Eftimiu Gheorghe, 1948	
Bulucea Florea	inginer	Bojan Dumitru, 1946	
Delurețiu Gheorghe	contabil	1949,	
Diaconescu Tihoi Constantin	fără ocupație	Boiangiu M.	
Dragotă Virgil	contabil	Ștefănescu, 1952	
Epuran Ortansa	medic	Bocârnea Eugen, 1947	
Firulescu Constantin	lăcătuș mecanic	Pufan Iulian, 1948	
Florian Nicolae	inginer	Stroescu Eleodor, 1948	
Găinaru Ilie	inginer	Bocârnea Eugen, 1948	
Gândacu Nicolae	normator	Pufan Iulian, 1947	Robu I., Popa M.
Ianoși Nicolae	inginer	Stoichițescu Lucian, 1949	
Ianoși Teofan	inginer	Vintilă Grigore, 1948	
Ionescu Mircea	medic		
Iovici Nicolae	învățător	Oborocea Cornel, 1948	
Lazăr Gheorghe	învățător	Oborocea Cornel, 1948	
Modâlcă Corneliu	? (țăran cu gospodărie)	Oborocea Cornel, 1948	
Monteoru Grigore	fierar	Bocârnea Eugen, Stroescu Eleodor, 1948	
Niculescu Constantin	medic	Stoichițescu Lucian, 1948	
Niculescu Lucreția	fără ocupație		
Oborocea Cornel	strungar	Pufan Iulian, Pistrițiu Emil, 1948	Modâlcă C., Iovici N., Lazăr Gh.
Pistrițiu Emil	normator	Pufan Iulian, 1946	
Popa Marin	inginer	Gândacu Nicolae, 1948	
Ripeși Ioan	mecanic	Oborocea Cornel, 1947	
Robu Ioji	??	Gândacu Ion, 1948	
Roman Marius Eugeniu	muncitor	Dragotă Virgil, 1952	Boiangiu M.
Spineanu Ion	contabil	1945 ?	Roman M.
Stănuleț Mihai	student	Stănulețiu Viorica, 1953	

Stănulețiu Viorica	inginer	Eftimiu Gheorghe, Stoichițescu Lucian, 1948	Stănulețiu M, Ionescu M.
Stoichițescu Lucian	funcționar	Bocârnea Eugen, 1946	Stănulețiu V, Ianoși N și T
Stroescu Eleodor	medic	Bocârnea Eugen, 1947	Găinaru Florian
Ștefănescu Alexandru	contabil	Pufan Iulian, 1947	Roman, Dragota, Boiangiu, Diaconescu, Voicu etc
Vintilă Grigore	inginer	1946	
Voicu Mihai	inginer	Stroescu Eleodor, 1952	
Zgândăr Haralambie	croitor		
Zgândăr Sebastian	inginer	Eftimiu Gheorghe, 1948	Beșliu M.N.

II.

Tabel nr. 2

Cu inculpații din procesul din 1959⁶⁴.

Numele și prenumele inculpaților	Anul și locul nașterii	Ultimul domiciliu	Starea familială
Beșliu Munteanu Nicolae	Turnu Severin, 1933	Clopotiva, Hațeg	căsătorit, un copil
Boiangiu Mihai	Pitești, 1933	Turnu Severin	căsătorit, fără copii
Bojan Dumitru	Hinova, 1928	Reșița	necăsătorit
Brânzan Lucian	Cireșu, Mehedinți, 1930	Toplița, Mehedinți	căsătorit, un copil
Bulucea Florea	Horezu, 1929	Turnu Severin	căsătorit, fără copii
Delurețiu Gheorghe	Craiova, 1930	Vârciorova	căsătorit, un copil
Diaconescu Tihoi Constantin	Baia de Aramă, 1934	Turnu Severin	necăsătorit
Dragotă Virgil	Turnu Severin, 1927	Turnu Severin	necăsătorit
Epuran Ortansa	Slănic, 1926		divorțată
Firulescu Constantin	1926, Turnu Severin	Turnu Severin	căsătorit, un copil
Florian Nicolae	Nicolae Bălcescu (București, 1924)	București	
Găinaru Ilie	Sovarna, 1923	București	căsătorit, doi copii
Gândacu Nicolae	Vânju Mare, 1923	Govora	căsătorit, doi copii
Ianoși Nicolae	Vârciorova, 1933		necăsătorit
Ianoși Teofan	Constanța, 1933	Turnu Severin	căsătorit, doi copii
Ionescu Mircea	București, 1932	București	necăsătorit
Iovici Nicolae	Broscari, 1926		căsătorit, un copil
Lazăr Gheorghe	Broscari, 1930		căsătorit, fără copii
Modâlcă Corneliu	Broscari, 1930	București	necăsătorit
Mosteoru Grigore	Sovarna, 1905		căsătorit, șase copii

⁶⁴ Datele biografice și domiciliul au fost furnizate de către anchetatori

Niculescu Constantin	Turnu Severin, 1932	Moldova Nouă	necăsătorit
Niculescu Lucreția	Vânju Mare, 1922	Turnu Severin	necăsătorită
Oborocea Cornel	Broscari, Mehedinți, 1926	Turnu Severin	căsătorit, doi copii
Pistrițiu Emil	Vârciorova, 1928	Brăila	căsătorit, un copil
Popa Marin	Pleşnița, 1927	București	Căsătorit, un copil
Ripeși Ioan	Turnu Severin, 1929	București	căsătorit, un copil
Robu Ioj	Scăpău, 1925	Turnu Severin	Căsătorit, un copil
Roman Marius Eugeniu	Turnu Severin, 1928	Turnu Severin	necăsătorit
Spineanu Ion	Baia de Aramă, 1927	Turnu Severin	căsătorit, un copil
Stănuleț Mihai	Craiova, 1938	Turnu Severin	necăsătorit
Stănulețiu Viorica	1932, Râmnicu Vâlcea	București,	necăsătorită
Stoichițescu Lucian	1931, Plopi, Craiova	București,	necăsătorit
Stroescu Eleodor	Sovarna, 1926	Sisești (Mehedinți)	căsătorit, un copil
Ștefănescu Alexandru	1927, Turnu Severin	Craiova	necăsătorit
Vintilă Grigore	Padina Mică, Mehedinți, 1931	București	căsătorit, fără copii
Voicu Mihai	Pucioasa, 1929	Turnu Severin	căsătorit, fără copii
Zgândăr Haralambie	Baia de Aramă, 1895	Turnu Severin	căsătorit, patru copii
Zgândăr Sebastian	1929, Turnu Severin	Craiova	căsătorit, fără copii

Chiaburii din Reghin în anii '50 ai sec. XX. Caracterizarea lor în listele oficiale de către autoritățile comuniste

Dorel MARC*

Les koulaks de Reghin dans les années '50 du XXème siècle. Leur caractérisation dans les listes officielles par les autorités communistes.

Résumé

Le statut spécial détenu par les koulaks de Reghin a déterminé que l'agressivité du régime communiste qui vient d'être installé au pouvoir se manifeste aussi sur cette catégorie socio-professionnelle et qui se terminera finalement par la liquidation de cette dernière par diverses formes d'abus.

La documentation met en évidence les pressions et l'action délibérée de l'Etat communiste orientée pratiquement sur la confiscation de la propriété privée, des installations, dans le but direct de la suppression d'une élite de management de la hiérarchie économique du village.

Le koulaks n'était pas seulement un modèle de prospérité dans le monde du village et de ville, mais il avait aussi un rôle d'élite catalyseur des énergies productives, un modèle d'entrepreneur, dans notre cas, et cependant, un bon administrateur des technologies populaires et industrielles.

Mots-clé : koulak, Reghin, l'Etat communiste

Context istoric. În cadrul programului de cercetare privind problematica *chiaburimii*, categorie socială denumită astfel de autoritățile comuniste, continuăm cu studiul privind chiaburii din orașul Reghin în anii '50 ai secolului trecut, insistând asupra caracterizării acestora în listele oficiale din epocă. Documentele cercetate de noi în arhivele mureșene, se adaugă celor publicate în numărul anterior al revistei¹ și considerăm aceste caracterizări ilustrative și reprezentative pentru a surprinde politica agresivă, absurdă, revanșardă și abuzivă a autorităților comuniste din epocă practicate asupra celor identificați „chiaburi”. Intenția noastră este de a dovedi că nu doar chiaburilor din lumea satelor, ci și celor din orașele devenite apoi centre de raioane li se aplica același tratament abuziv și discriminatoriu. Așa este și situația Reghinului pe care o exemplificăm în lucrarea de față, unde, cei mai buni gospodari și întreprinzători, foști reprezentanți ai micii burghezii, deși unii dețineau proprietăți în satele mureșene din împrejurimi, au fost încadrați în categoria chiaburi pentru simplul fapt că au practicat comerțul sau afaceri de mică industrie în ateliere, fabrici, mori etc., sau pentru că au avut sau aveau încă salariați angajați, au fost declarați conform noii ideologii „exploatatori” de „brațe streine”.

În legătură cu modul în care au fost întocmite listele de chiaburi de către Comitetele Provizorii comunale în 1949, iar mai târziu de Sfaturile Populare comunale din fostul județ Mureș, trecut apoi la Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, a mai publicat diferite studii istoricul arhivist mureșean László Márton². După cum se știe, această activitate de identificare trebuia să fie „îndrumată” de către organizațiile

* Cercetător științific dr., Muzeul Județean Mureș; e-mail: dorel_marcus@yahoo.com

¹ Dorel Marc, „Societatea rurală mureșeană în procesul comunizării agriculturii. Statutul chiaburilor morari și al micilor industrii țărănești”, în „Marisia-Istorie”, XXXVI, 2016, p. 265-276.

² V. László Márton, „Întocmirea listelor de chiaburi în județul Mureș-raionul Tîrgu- Mureș între 1949-1952”, în „Anuarul Arhivelor Mureșene, III, Tîrgu-Mureș, 2004, p. 225-239.

locale de partid, în special de importanți funcționari ai Sfaturilor Populare (secretarul și președintele), membrii partidului hotărând cine va fi considerat chiabur și cine nu, iar de aici, urmând o serie de consecințe umilitoare. Datorită faptului că această componentă socială a chiaburilor nu era precis definită, a făcut posibil ca cei care întocmeau listele cu chiaburii să încadreze în această categorie și alți țărani, mijlocași, uneori chiar săraci, numai din motive politice, personale, subiective sau pur și simplu din răzbunare. Odată încadrată persoana în această categorie devenită ingrată și cuprinsă pe listele oficiale, începea un adevărat calvar, nu numai pentru capul de familie, ci pentru toți membrii de familie ai chiaburului respectiv. Schimbarea poziției sociale a acestuia, s-a produs uneori treptat, alteori brusc, în funcție de conjunctura politică, financiară, economică. Deși se dorea după cum declara Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți lideri marcanti comuniști îngrădirea și apoi lichidarea grabnică a chiaburilor, datorită situației economice, a producției agricole deficitare, tot chiaburimea era deseori sursa hrănirii populației, având cotele obligatorii de predare a produselor agricole către stat cele mai ridicate și din acest motiv, înlăturarea lor s-a realizat uneori treptat și cu precauție. O altă procedură se aplica în cazul în care era nevoie de pământul acestora pentru înființarea gospodăriei colective, gospodarii considerați chiaburi fiind radiati de pe lista specială și trecuți în rândul țăranilor mijlocași, iar astfel, puteau fi primiți în gospodăria colectivă. Alteori, deși au fost primiți, urmau apoi să fie excluși când intrau în dizgrație.

Problematica acestei categorii sociale țărănești, chiaburimea, a fost diferit tratată, neunitar, de către liderii oficiali din conducerea centrală a Partidului Muncitoresc Român, în toate zonele țării. Studiind arhivele partidului și Securității, cercetători avizați în această tematică au adus noi dovezi privind atitudinea oficialilor comuniști asupra problematicei agrare în general, a statutului chiaburimii în mod special. Tot mai multe documente scot la iveală faptul că Gheorghe Gheorghiu-Dej avea deseori poziții dublitate; pe de o parte, dădea tonul și îndemna consecvent la îngrădirea apoi la lichidarea celui mai înverșunat „dușman de clasă” și al „poporului muncitor” care se opuneu „construcției socialismului”, chiaburimea, pe de altă parte, a pus pe seama liderilor Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu insuccesele partidului din trecut, pasându-le lor întreaga responsabilitate pentru tratamentul abuziv, discriminator și represiv asupra chiaburilor. Astfel, odată cu epurarea facțiunii Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej declara în Ședința Plenară a Comitetului Central al P.M.R., ținută între 30 noiembrie-5 decembrie 1961:

„Încălcând în mod grosolan linia politică și hotărârile partidului, și trecând peste capul conducerii de partid, Ana Pauker a organizat o acțiune aventuristă, provocatoare, fără precedent, menită să zdruncine grav alianța cu țăranimea muncitoare. Pe baza indicațiilor date de ea lui Teohari Georgescu, s-au organizat simultan în întreaga țară arestări în masă ale țăranilor acuzați de a nu fi respectat obligațiile față de stat. Multe zeci de mii de țărani, în mare majoritate țărani muncitori *declarați în mod provocator chiaburi* (s.n.) au fost ridicați de organele Securității, închiși și apoi judecați în procese publice”³.

Acest portret schițat de Gheorghiu-Dej a devenit în timp cea mai importantă dintre mărturiile istorice despre Ana Pauker și a continuat să fie reprodus chiar și în perioada postcomunistă. Însă, afirmațiile sale vin în contradicție cu principala acuzație adusă liderei comuniste, anume aceea de „deviere spre dreapta” și de a fi

³ Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Ed. Polirom, Iași, 2016, p. 84.

promovat o politică agrară „țăranistă și antileninistă”⁴. De altfel, o mărturie a lui Vasile Luca, arată că Ana Pauker, dimpotrivă „stăruia ca problemele agricole să aparțină de resortul ei, întrucât ea vroia să se ocupe cu problemele de socializare a agriculturii și ... tot timpul manifesta un *sentiment poporanist* față de țărani în general”⁵. Un alt exemplu poate fi luat în legătură cu poziția Anei Pauker ca responsabil cu probleme de agricultură când, în ianuarie 1951, propunea Comitetului Central să se întocmească Circulara nr.13, prevăzând pedepse care mergeau până la excluderea din partid și proces penal pentru oricine îi obliga pe țărani să intre în gospodăriile colective⁶ cu forța. Dar PMR în toamna anului 1952, curând după excluderea Anei Pauker, a recurs din nou la colectivizarea forțată pe scară largă, impunându-se linia partidului cu privire la transformarea socialistă a agriculturii folosind metoda constrângerii administrative și nerespectând principiul liberului consimțământ.

„Dușmanii” de la țară, chiaburii, dar identificați curând și la oraș, fuseseră estimați în 1949 de către secretarul Gheorghiu-Dej, ajutat de Ana Pauker la cifra de 168.000. Adăugând și familiile lor, aceștia constituiau peste 5% din întreaga populație rurală, definindu-i doar ca „exploatare ai muncii”⁷. Oricine posedea mai mult de 12 hectare de teren arabil – în unele zone, chiar și 9 hectare, 5 sau și mai puțin (limitele de suprafață variind treptat mereu) – era inclus pe liste speciale, privat de multe drepturi civile, sociale și politice, ca de exemplu dreptul la vot, și supus la un regim de taxare diferențiat. Apoi se adăugau treptat la criteriile de încadrare în categoria chiabur orice persoană care da pământul în dijmă pentru lucru, folosirea forței de muncă salariată, alta decât cea asigurată de membrii familiei apti de muncă, precum și deținerea oricăror instalații productive, mai ales cele cu forță motrică (mori), batoze, tractoare ș.a. O categorie aparte care va îngroșa rândurile chiaburilor au fost morarii și proprietarii de alte instalații hidraulice (joagăre, pive, darace)⁸.

Ana Pauker era de părere că numărul chiaburilor urma să descrească în mod natural în timpul tranziției de la capitalism la socialism și considera în continuare că chiaburii erau totuși cei mai buni gospodari, constituiau deocamdată încă sursa economică și fiscală principală, de colectare a cotelor în produse agricole, atât de necesară pentru asigurarea hranei nu doar la sate ci și la orașele tot mai populate de muncitorii migrați din agricultură. Atitudinea acestui lider marcant și controversat comunist de respingere a concepției conform căreia chiaburii erau priviți ca dușmani de clasă imuabili a persistat multă vreme după ce sovieticii impuseseră o direcție ostilă față de aceștia. În ciuda faptului că uneori retorica sa urma evident schimbările de natură politică, nu a pus de regulă în aplicare aceste cuvinte și s-a abătut foarte rar de la ceea ce pentru ea părea să fie o poziție de principiu⁹.

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*, p. 89.

⁷ *Ibidem*, p. 105.

⁸ Vezi Dorel Marc, *Naționalizarea și destinul industriilor populare în arealul intracarpatic. Statutul morarului în comunism*, în *Caietele ASER*, Asociația de Științe Etnologice din România, nr. 11/ 2015, Ed. Etnologică, București, p. 15-37.

⁹ *Ibidem*

Criterii de întocmire a listelor de chiaburi. Calendarul înregistrării chiaburilor a fost extrem de tensionat, revenirea asupra listelor făcându-se cu maximă celeritate, periodic. Primele liste au fost întocmite în anul 1949, pe baza primei definiții date de către Gheorghe-Gheorghiu Dej la plenara PMR, din 3-5 martie 1949, dar refacerea lor continuă a devenit o obsesie pentru organele de partid, eșaloanele superioare ale acestora ajungând la absurditatea să solicite în anumite perioade raportarea zilnică a oricăror schimbări în legătură cu situația chiaburilor.

Tratamentul clar discriminatoriu aplicat față de chiaburi rezultă și din Legea nr. 18/1949, ce reprezenta cadrul juridic pentru întocmirea listelor de chiaburi, prin reglementarea impozitului agricol. Articolul 19 al acestei legi prevedea, că gospodăriile chiaburilor trebuie supuse unei măriti a impozitului ce putea varia între 30-50%. Comitetele Provizorii ale plaselor trebuiau să întocmească listele de chiaburi și apoi să le înainteze Comitetului Provizoriu Județean Mureș. Întrucât acesta a considerat că listele de chiaburi trimise în aprilie 1950 erau insuficiente, a ordonat la 21 iulie a aceluiași an comitetelor provizorii ale plaselor să întocmească liste suplimentare, cu alte cuvinte, să mărească numărul chiaburilor declarați¹⁰. În acest scop s-a ținut și o conferință cu prim-secretarii comitetelor provizorii de plăși. Procedura prevedea ca aceste liste suplimentare întocmite să fie apoi înaintate Secției Financiare pentru încasarea cotelor suplimentare- obiectiv corelat.

Parcurgând documentele păstrate de Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, se poate observa din tabelele listelor întocmite evoluția conținuturilor lor, ca rezultat al cerințelor periodice ale partidului comunist.

În iulie 1950 listele de chiaburi conțineau următoarele rubrici: numele/comuna unde locuia/numărul membrilor de familie capabili de muncă/numărul personalului angajat permanent/suprafața terenului agricol/numărul animalelor mari/numărul animalelor mici/alte averi (batoză, tractor, moară sau meserie)/cota suplimentară propusă.

La 3 august 1950, Comitetul Provizoriu al județului Mureș a ordonat din nou întocmirea listelor suplimentare de chiaburi. Majoritatea plaselor au trimis listele suplimentare la jumătatea lunii august.

Intrând în vigoare la 8 septembrie 1950 noua lege de reorganizare administrativă a țării, județele și plasele fiind desființate, în locul lor se înființau raioanele și s-a întocmit o nouă listă pe raioane, inclusiv pentru raionul Reghin.

Până în noiembrie 1950, în listele de chiaburi figurau doar date economice, dar de la acea dată apare și o caracterizare din punct de vedere politic a chiaburilor. Noua caracterizare făcea posibil ca oricine, odată declarat ca fiind împotriva regimului „democrat popular” comunist, să fie considerat în mod automat chiar și retroactiv „dușman al poporului”, „dușman al socialismului”, deci, chiabur. În liste erau marcate următoarele criterii: numele/ocupația/averea avută (întinderea pământului agricol posedat)/averea existentă (întinderea pământului agricol posedat

¹⁰ László Márton, *lucr. cit.*, p. 228.

la data întocmirii)/caracterizare. În caracterizare figura modul de exploatare, dacă existau antecedente penale, afilierea politică în trecut, atitudinea față de regim.

Întocmirea listei chiaburilor pe anul 1951 a început mai centralizat decât în anii anteriori. Listele trebuiau realizate chiar înaintea colectării impozitului agricol, pentru ca chiaburii să plătească și procentajul impus numai pentru ei. La 7 mai 1951, Sfatul Popular Regional ordona Sfaturilor Populare raionale întocmirea listelor de chiaburi până la 25 mai. Acei chiaburi care din motive politice (mai ales din cauza alegerilor desfășurate în decembrie 1950) au fost radiati, trebuiau trecuți din nou pe liste. Listele de chiaburi din primăvara anului 1951 trebuiau întocmite pe aceleași criterii ca și cele din anul anterior. Conform procedurii obișnuite, după centralizarea lor la Sfatul Popular raional, lista cu numele chiaburilor era trimisă Sfatului Popular regional. Aici, după verificare și aprobare, era retrimisă la Secția Financiară a raionului respectiv. La 1 iunie Secțiile Financiare ale raioanelor începeau colectarea impozitului agricol. Chiaburii trebuiau să plătească și o mărire de impozit cu 50%, procent fixat la maximum prevăzut de lege¹¹.

Dar lupta politică și presiunea pentru creșterea numărului chiaburilor s-a simțit din plin la întocmirea listelor din anul 1952. La 15 martie a acelui an, Comitetul Central al PMR a elaborat documentul numit "Scrisoare deschisă". Ministrul de finanțe Vasile Luca aprecia că țărănimea înstărită a plătit impozite prea mici în perioada 1949-1951. O altă acuzație gravă era, că numărul gospodăriilor de chiaburi a fost micșorat artificial¹². Era așadar de așteptat o înăsprire a politicii privind chiaburii, care va fi însoțită și încurajată de elaborarea și aplicarea unei legislații draconice privind urmărirea, identificarea, arestarea, deportarea celor declarați și „sabotori” ai realizării producției agricole socialiste, în toată perioada de edificare a colectivizării. Ca urmare, la 29 martie 1951, Sfatul Popular regional a ordonat Sfaturilor Populare raionale să trimită lista acelor persoane care în 1950 au figurat pe listele de chiaburi, dar în 1951 au fost radiate¹³.

Anul 1952 avea să înregistreze de cel puțin trei ori întocmirea listelor de chiaburi. În listele din aprilie 1952 figurau: numele capului de familie/numărul angajaților/numărul animalelor mari și mici/venitul comercial profesioanl/alte venituri/procentul de majorare. Biroul Organizatoric al Comitetului Central, în ședința din 21 aprilie 1952 a definit noile criterii ("indicii de bază") pentru identificarea gospodăriilor chiaburești. Potrivit noii definiții, erau considerați chiaburi și acei agricultori care au folosit sau încă foloseau forță de muncă plătită (angajați) mai mult de 30 de zile pe an. Hotărârea a fost trimisă comitetelor de partid din regiuni¹⁴. În evidențele întocmite din luna mai s-au utilizat alte criterii: numele/dacă posedă unelte agricole/numărul vitelor/terenul ce posedă/caracterizare. În regiunea Mureș, noile criterii au fost prelucrate cu aparatul de partid la 14 mai 1952. La ședință s-a hotărât demararea unei noi acțiuni de verificare a chiaburilor¹⁵.

¹¹ *Ibidem*, p. 229.

¹² Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România- Dimensiunea politică*, vol. I. 1949-1953, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p. 286.

¹³ László Márton, *loc. cit.*

¹⁴ Dan Cătănuș, Octavian Roske, *op. cit.*, p. 304-306.

¹⁵ *Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale*, fond *Comitetul Regional Mureș al P.C.R.*, dosar nr. 58, f. 68-70.

Astfel, între 27 mai-10 iunie 1952 s-a întocmit o nouă listă a chiaburilor pe regiune. Noutatea era că acum, față de procedeul anilor anteriori, delegații raionului au participat direct (nu doar din birou, cum se întâmpla uneori) la întocmirea listelor, și aceștia desigur că exercitau presiuni pentru a se mări numărul chiaburilor din evidență.

La nivel regional, președintele, vicepreședintele, și secretarul Sfatului Popular Raional au verificat cazurile chiaburilor cu situație incertă. În septembrie 1952 a avut loc și o a doua verificare a listelor de chiaburi. Odată cu înlăturarea fracțiunii Pauker-Luca însă, lupta politică și-a pierdut din intensitate, iar presiunea exercitată asupra țărănimii a scăzut. Efectul acestei "relaxări" a fost și scăderea numărului chiaburilor¹⁶, observabil în listele revizuite.

Listele din septembrie 1952 conțineau: numele membrilor de familie/vârsta lor/suprafața totală de pământ posedat /suprafața de pământ arabil/numărul angajaților/caracterizare (se menționa dacă cel în cauză folosea salariati mai mult de 30 zile pe an). Sfatul Popular al regiunii a discutat noua listă în ședința din 22 octombrie 1952. Mai multe persoane au fost radiate conform hotărârii din această zi.

Listele din septembrie 1953 conțineau: numele capului de familie/numărul persoanelor care trăiesc în gospodărie/numărul membrilor capabili de muncă/suprafața totală de pământ posedat/suprafața terenului arabil. Ca și în alte regiuni ale țării, și Regiunea Autonomă Maghiară în 1953 avea o comisie pentru verificarea chiaburilor, periodic.

Numărul exact al chiaburilor este însă foarte greu de stabilit. Cauzele sunt multiple: unele liste lipsesc, iar în listele păstrate unele date sunt corectate fără menționarea momentului operării. De asemenea, datele listei din 1952, care centralizează și datele din anii anteriori, nu corespund celor întocmite în anii în cauză. Reorganizarea administrativ-teritorială a reprezentat o altă cauză importantă. Cu toate aceste neajunsuri documentare, numărul aproximativ al chiaburilor dintr-o anumită perioadă poate fi stabilit aproximativ, iar tendințele de creștere și micșorare pot fi relativ identificate la o urmărire atentă și comparând sursele.

Dimenisuni ale represiunii împotriva țărănimii. Cercetătorul Octavian Roske într-o lucrare reprezentativă asupra fenomenului represiunii împotriva țărănimii prezintă bazat pe arhivele securității o „*Notă – Raport cu privire la situația arestărilor făcute de către organele M.A.I. și procuraturii în rândul țăranilor în anii 1951-1952* (apud Arhivele SRI, FD, dos. nr. 7778, vol. 27, f. 1-10). Din acest raport reiese că 34738 țărani au fost arestați în perioada respectivă. Aceștia sunt împărțiți în trei categorii: chiaburi (22008), țărani cu gospodărie mijlocie (7226), țărani cu gospodărie mică (5504). În întreaga țară au avut loc 439 procese publice¹⁷.

În ceea ce privește zona noastră de referință, Direcția Regională M.A.I. Mureș – Autonomă Maghiară raporta 243 țărani arestați, dintre care: 57 chiaburi, 80 țărani cu gospodărie mijlocie; 97 țărani cu gospodărie mică. Aceștia au fost judecați și condamnați după cum urmează: Tribunalul Militar Cluj a condamnat: 111 chiaburi, țărani cu gospodărie mijlocie și țărani cu gospodărie mică; Tribunalul Militar Stalin: 65 chiaburi, țărani cu gospodărie mijlocie și țărani cu gospodărie mică; Tribunalul Militar

¹⁶ László Márton, *lucr. cit.*, p. 233.

¹⁷ Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România: anatomia represiunii*, în format electronic pe site-ul kverdery.net/wp-content/uploads/2011/09/Roske-Final-Report.doc

Sibiu și Tribunalele Raionale Reghin, Sfântu Gheorghe și Târgu Mureș au condamnat: 16 chiaburi, țărani cu gospodărie mijlocie și țărani cu gospodărie mică. De asemenea, au fost transferați la D.G.S.S. București, D.R.S. Cluj și Stalin pentru continuarea cercetărilor: 41 chiaburi, țărani cu gospodărie mijlocie și țărani cu gospodărie mică.

Amintim că se cunosc din perioada edificării agriculturii socialiste în regiunea mureșeană, ca și în alte zone ale țării, o parte din măsurile abuzive și represive luate de autorități prin deportări, arestări și chiar prin execuții demonstrative ale unor țărani¹⁸, printre ei și chiaburi. O identificare în continuare a cât mai multor documente din arhivele fostei Securități ar fi în măsură să contureze dimensiunea reală a acestui fenomen.

Bulversările ce au avut loc asupra statutului de proprietate și de producător al țăranimii mureșene precum și regimul de teroare instituit, represiunile de care am amintit au avut repercusiuni majore și asupra producției micii industriei și prestărilor de servicii din orașe, inclusiv în Reghinul la care ne referim, întrucât cea mai mare parte a materiilor prime trebuiau asigurate de producătorii din lumea satelor.

Structura ocupațională și etnică a chiaburilor. Revenind la listele întocmite pentru evidența chiaburilor din orașul Reghin, din documentele păstrate de arhivele mureșene, urmărind caracterizările realizate de autorități, constatăm o mare diversitate a ocupațiilor chiaburilor. Spre deosebire de listele întocmite pentru satele din raion, unde apar și suprafețe mari de pământ deținute de chiaburi, aici, la oraș, au fost declarați chiaburi după o serie de alte criterii, printre care domină și faptul că dețineau diferite prăvălii, restaurante, hotel, ateliere, erau întreprinzători, aveau afaceri de mică industrie sau de alt gen. Astfel, paleta ocupațională a chiaburilor era foarte largă, o mică statistică întocmită după liste ar scoate în evidență: comercianți cu lemne și alte produse, proprietari de prăvălii-12; ateliere de cizmărie-9; proprietari de batoze, tractoare-6; ateliere de tăbăcărie-6; afaceri de cărașii/transport-6; fabricanți cu ateliere de piele, talpă, scoarță – 5; cârciumari- 5; morari- 3; măcelari- 3; grădinari- 3; cojocari- 2; tâmplari- 2; viticultori- 2. Pe liste mai erau înregistrați chiaburi care dețineau câte: 1 atelier de ceasornicărie; 1 atelier mecanic, turnătorie; 1 atelier de prelucrat lactate, unt; 1 dogărie; 1 proprietar de oi; 1 pomicultor, 1 administrator de pe fostul domeniu regal de vânătoare. Dintre chiaburii declarați cu averi, „exploatați”, dar care aveau profesii liberale sau intelectuali erau înscriși: 2 notari; 2 avocați; 2 învățători; 1 profesor, 1 preot.

Structura etnică a chiaburilor. În ceea ce privește originea etnică a chiaburilor, în lipsa unor analize sistematice, bazate pe documentația arhivistică locală completă, este dificil de stabilit compoziția structurii etnice a persoanelor discriminate, declarate drept chiaburi¹⁹. Analizând însă listele referitoare la orașul

¹⁸ Amintim în acest context execuțiile săvârșite pe teritoriul actualului județ Mureș, menite să intimideze pe locuitorii din întreg ținutul: Remus Brustur din Lechința a fost împușcat la 1 august 1949; Istvan Kis la 20 iulie între Vad și Mitrești; Stefan Kacso din Miercurea Nirajului a fost ucis la el acasă în noaptea 9/10 august; Lazlo Nagy în seara de 12 august 1950 la marginea satului Curteni. Vezi <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/rrevolte/docs/revoltetaranesti5.pdf>; vezi site- ul <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar>

¹⁹ Pentru o analiză a problematicei etnice și naționale în contextul comunizării a se vedea lucrarea Bottoni, Stefano, *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională (1944–1965)*, Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, Kriterion, 2010.

Reghin, localitate multietnică, se observă însă că din cei 83 de chiaburi, după etnie, judecând după numele de familie, situația se prezintă aproximativ în felul următor: români-35 ; maghiari-25 ; germani - 23. În timpul revoluției din Ungaria (1956), în zonă au avut loc mari frământări cu unele repercursiuni asupra situației economice, politice dar și culturale a locuitorilor.

Sistemul contestatar petiționar. Schimbările fundamentale intervenite în societatea românească în anii instaurării comunismului se regăsesc și în sânul societății mureșene, în acest spațiu geografic căpătând unele nuanțe specifice în contextul organizării administrativ teritoriale sub forma Regiunii Mureș Autonome Maghiare. În contextul preocupărilor obsedante și agresive de identificare a chiaburilor de către autoritățile de partid și de stat cu concursul fundamental al celor locale, oportuniste, a existat o situație tensionată continuă, stare de spirit ce ar putea fi ușor sesizată din rapoartele organelor de miliție și securitate, reliefată însă foarte bine și în corespondența reprezentată sub forme diferite de petiții, reclamații, contestații, sesizări, scrisori, cereri etc. Și locuitori ai regiunii la care ne referim, inclusiv ai raionului Reghin au înaintat o serie de contestații în legătură cu încadrarea lor în categoria chiaburilor. Unele au fost verificate și rezolvate după numeroase reveniri, mulți chiaburi din Reghin fiind șterși de pe listele oficiale ingrate, alții primind o nouă încadrare de „fost exploatator de brațe streine”, rămânând însă în atenția „vigilentă” a organelor autorităților de partid, stat, miliție și securitate.

În general, în viziunea credulă, idealistă a semnatarilor scrisorilor, contestațiilor, petițiilor etc. dar și datorită efectelor propagandei, se pornea de la buna lor credință că partidul comunist și liderii acestuia reprezentau instanțe supreme, a căror judecată nimeni nu o putea contesta, iar verdictul lor trebuia acceptat necondiționat. Analiza epistolară realizată de cercetători scoate în evidență faptul că unii petiționari reușeau să își însușească limbajul oficial, cu formulările, șabloanele, stereotipiile limbajului „de lemn” specific din epocă și își declarau „credința neșămutată în construirea socialismului”; alții, foloseau cuvintele avute la îndemână pentru a reclama situații care le afecta într-un anume fel existența. De regulă, cei care scriau așteptau o reacție din partea autorităților, de declanșare a unei investigații, anchete, verificări în teren, cu convingerea că doleanțele lor vor fi îndeplinite. În conținuturile scrisorilor răzabat și situații de analize comparative în care unii concetățeni erau vizibil favorizați de noul sistem politic, social, economic. Se cerea un spirit justițiar de rezolvare a nedreptăților într-o societate cu democrație populară, în care trebuiau să fie reprezentate interesele „tuturor oamenilor muncii”.

În primii ani ai comunismului, cel puțin, scrisoarea reprezenta calea directă de raportare la puterea politică în efortul de a câștiga bunăvoința acesteia, de a rezolva probleme existențiale, de a obține uneori clemență sau alteori beneficii prin sublinierea unor merite personale sau, dimpotrivă, prin a-i denunța pe alții. Așa era și în cazul denunțării chiaburilor care refuzau să predea cotele obligatorii impuse, sau al celor care refuzau sau întârziu însămânțările agricole; în astfel de cazuri, legislația încuraja denunțatorul și acesta putea să primească o cotă parte din produse drept recompensă.

Ca urmare a scrisorilor adresate direct C.C. al P.M.R. de către locuitori ai Regiunii Mureș Autonome Maghiare, s-au (re)trimis o mare parte spre soluționare

Comitetului Regional de Partid, printre regiunile care au obținut mai bune rezultate fiind și regiunea mureșeană cu 91% din scrisori rezolvate la termen²⁰.

Chiaburii „de oraș”. În registrul de evidență al chiaburilor din Reghin păstrat în arhivele mureșene²¹ - sursa de bază a acestui articol, din care am extras și prelucrat informațiile, se observă însemnările efectuate în intervalul 1950-1957. Dacă registrul începea cu prezentarea a 83 de chiaburi după indicațiile primite probabil în 1949, treptat, datorită modificării criteriilor de încadrare în această categorie influențate de deciziile politice dar determinate și de contestațiile chiaburilor înșiși, în cuprinsul tabelelor au mai rămas neradiați doar 6 chiaburi, iar 11 au fost trecuți în acest interval (1950-1957) la categoria „foști exploatatori”. Sursele păstrate diferă însă, așa cum se poate observa în anexele lucrării într-un extras dintr-un alt tabel privind evoluția numărului de gospodării declarate chiaburești în întreg raionul Reghin (noi referindu-ne în acest material doar la orașul Reghin)²².

Situația chiaburilor din orașul Reghin diferă față de alte localități din raion în sensul că ponderea acestora provine din rândurile comercianților, micilor industriași oameni de afaceri și liberi profesioniști. Caracterizările realizate de autorități arată că hotărâtor pentru încadrarea lor în această categorie nu a fost neapărat criteriul suprafețelor de teren deținute ci, de cele mai multe ori, faptul că a exploatat „brațe streine” de muncă (angajați), indiferent dacă era vorba de o fabrică, o prăvălie sau un mic atelier de cizmărie, tăbăcărie, cojocărie, ceasornicărie etc., săvârșindu-se astfel numeroase abuzuri, aberante. Ca și la sate, deținătorii de batoze, tractoare, mori sau alte instalații productive, nu au scăpat de această încadrare.

Se poate afirma de către cei care analizează în primul rând marile procese sau evenimente din trecut că la scara macroistoriei, câțiva ani nu înseamnă mare lucru, dar la nivelul microistoriei, al destinului individuale umane, intervalul 1949-1962 poate însemna enorm, întrucât această categorie socială a chiaburilor, care în perioada interbelică luase avânt și devenise atât de prosperă, a cunoscut experiențe dureroase, umilitoare, uneori tragice. Un motiv în plus pentru aprofundarea acestor studii care privesc abuzurile, represiunile, destinul individual al chiaburilor și familiilor lor, cu întreg cortegiul de nedreptăți care au urmat pentru aceștia în viața școlară, universitară, profesională și chiar familială.

În loc de concluzii, dimensiunile ontologice ale problematicii. Ritmurile existenței în Republica Populară Română erau oarecum ordonate de adeziunea la ideologia oficială, fiecare dimensiune a existenței fiind defapt supusă schimbărilor. Cetățenii noii societăți erau obligați să se integreze și să găsească soluții fie pentru a supraviețui, fie pentru a se adapta unui nou mod de viață. Astfel, în timp ce o parte a societății ezita și nu reușea să articuleze strategii de adaptare, o alta se rupea de trecut și își asuma comandamentele noilor vremuri. În spatele acestor schimbări se afla însă un trecut problematic pentru unii, sau apartenența la categorii sociale excluse de noua putere (cf. Mioara Anton).

²⁰ Vezi pentru detalii privind tematica, Mioara Anton, *Guvernați și guvernanți: scrisori către putere (1945-1965)*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Ed. Polirom, Iași, 2013.

²¹ Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, fond *Sfatul Popular al Raionului Reghin, Secretariat*, dosarul nr. 19/1950, registrul de evidență a chiaburilor.

²² Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, fond *Sfatul Popular al Raionului Reghin*, dos. nr. 956, f. 167.

Consecințele instaurării comunismului nu au fost doar politice, economice, sociale, culturale ci și mentalitare, întrucât s-au produs răsturnări de conștiințe și impunerea unei noi identități politice, sociale, culturale. Destructurarea lumii satelor și orașelor, schimbarea regimului de proprietate au determinat reflexe comportamentale pe care doar continuarea studiilor din perspectivă interdisciplinară ne va ajuta să le descifrăm cât mai adecvat conținuturile și să înțelegem cât mai bine rânduilele răsturnate ale unei lumi ce a aparținut și istoriei recente mureșene.

Bibliografie

a) Fonduri arhivistice

- Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, fond *Sfatul Popular al Raionului Reghin, Secretariat*
- Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, fond *Comitetul Regional Mureș al P.C.R*

b) Lucrări

ANTON, Mioara, *Guvernați și guvernanți: scrisori către putere (1945-1965)*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Ed. Polirom, Iași, 2013

BOTTOMI, Stefano, *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională (1944-1965)*, Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, Kriterion, 2010

CĂTĂNUȘ, Dan; ROSKE, Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România-Dimensiunea politică*, vol. I. 1949-1953, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000

LEVY, Robert, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Ed. Polirom, Iași, 2016

MARC, Dorel „Societatea rurală mureșeană în procesul comunizării agriculturii. Statutul chiaburilor morari și al micilor industrii țărănești”, în „Marisia-Istorie”, XXXVI, 2016, p. 265-276

Idem, *Naționalizarea și destinul industriilor populare în arealul intracarpatic. Statutul molarului în comunism*, în *Caietele ASER*, Asociația de Științe Etnologice din România, nr. 11/ 2015, Ed. Etnologică, București, p. 15-37.

MÁRTON, László, „Întocmirea listelor de chiaburi în județul Mureș-raionul Tîrgu- Mureș între 1949-1952”, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, III, Tîrgu-Mureș, 2004, p. 225-239

c) Siteuri electronice

<http://www.kverdery.net/wp-content/uploads/2011/09/Roske-Final-Report.doc>

<http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar>

<http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/rrevolte/docs/revoltetaranesti5.pdf>

ANEXE documente

Tabel nr. 1
privind evidența chiaburilor din Reghin (1950-1959)

Nr. crt.	Nume și prenume	Domiciliul	Vârsta	Caracterizare	Obs.
1.	Feier Florian	M.Viteazul, 109	56	A avut depozit de materiale de construcție până în 1950; a avut și are angajați permanenți; a avut 2 cuptoare de ars var; în prezent este cărauș și are angajat; a fost pe listă. DECEDAT	Șters Reg. 2229/ 1953
2.	Scwab Frideric	Varga Catalin, 3	68	A avut și are angajați permanenți; a avut fabrică de piele și talpă; pământul îl lucrează cu brațe străine; a fost pe listă din 1949	Șters, 1957
3.	Morariu Mihail	Pădurea Fritsch, 1	58	A avut și are și în prezent angajați permanenți; folosește 150-200 brațe străine; a fost pe listă din 1949	
4.	Prăgoi Petru	Pandurilor, 45	56	Pământul îl dă în dijmă în întregime; a fost învățător, a fost pe listă din 1949	
5.	Pataky Coloman	2 octombrie, 15	65	A avut și are și în prezent angajați permanenți; a fost pretor, acum este profesor; pământul l-a dat în dijmă; a fost pe listă din 1948, HCM 308	Șters Reg. 2229/ 1953
6.	Ilyes Iosif	Engels	65	Folosește 100-150 brațe străine; a fost șef administrator de vânatoare la curtea regală maghiară; a fost pe listă din 1949	Șters Reg. 33050/ 1953
7.	Wagner Arnold	Kosuth, 3	62	Este comerciant; a avut și angajați; a lucrat cu brațe străine; a fost pe listă din 1949; HCM 308	Șters Reg. 2229/ 1953
8.	Wollman Adolf	Varga Catalin, 9	68	A avut atelier mare de tăbăcărie; a lucrat cu 4-5 angajați; pământul l-a lucrat în întregime cu brațe străine; are și în prezent angajați; a fost pe lista chiaburilor	
9.	Dr.Mark Andrei	Pandurilor, 26	55	Este avocat; are servitoare, pământul îl lucrează cu brațe străine; a fost pe listă din 1949; HCM 308	Șters Reg. 2229/ 1953
10.	V. Schuller Frederich	A.P. 11	71	A avut atelier de tăbăcărie; pământul l-a dat în dijmă; a fost pe listă din 1949	Șters Reg. 2229/ 1953
11.	Moica Grigore	23 August, 1	48	A avut atelier cu tăbăcărie până în 1949; a lucrat cu 3-4 muncitori; a avut servitori; și în prezent are angajat; pământul îl lucrează cu 30-40 brațe străine; se ocupă cu căraușie; a fost pe listă	Șters Reg. 33030/ 1953; trecut pe lista exploatatorilor 1200/1953
12.	V. Ilyeș Andrei	N. Bălcescu, 11	72	În tot timpul pământul l-a dat în dijmă 1,74 Ha livezi de pomi; folosește 40-50 brațe streine a fost pe listă din 1949	Șters Reg. 2229/1953
13.	V. Meizer Carol	K. Marx, 8	60	A avut și are angajat; a dat pământul în dijmă; are 0,46 Ha vie; lucrează cu brațe streine; a fost pe lista chiaburilor	Șters Reg. 17640/ 1952

14.	Sükösd Margareta	K. Marx, 34	55	A avut și are angajați permanenți; folosește 70-80 brațe streine dă și în dijmă, se trage din chiaburi, a figurat pe lista din 1949	Șters Reg. 33050/1953; trecută pe lista foștilor exploatatori
15.	Schwas Swangite	Lenin, 23	77	În trecut a avut cârciumă; a dat și dă pământ în dijmă; a avut și are angajați permanenți; are 1,70 Ha livadă; a fost pe lista chiaburilor;	Șters Reg. 17640/1952
16.	Pop Mihail	Mihai Viteazul, 77	56	A avut moară sistematică care a fost naționalizată; a avut 2-3 angajați permanenți; a avut batoză cu tractor până în 1950; a fost pe lista chiaburilor din 1949.	Șters Reg. 2229/1953; trecut pe lista foștilor exploatatori
17.	Pitlid Iuliu	Mihai Viteazul, 18	62	A avut angajați permanenți până în 1951; pământul îl lucrează în întregime cu brațe streine, folosind 50-60 brațe; a fost pe lista chiaburilor	Șters, Reg. 33030/1953
18.	Matei Vasile	G. Coșbuc	46	A avut și are și în prezent batoză cu tractor; a figurat pe lista chiaburilor din 1949	Șters, Reg. 2229/1953
19.	Morariu Ioan	Pandurilor, 56	46	A avut cârciumă până în 1949; la munca câmpului a folosit cca 30-40 brațe; a figurat pe lista chiaburilor din 1949	Șters Reg. 2229/1953
20.	Cătărigă Ilie	(...) nr. 26	42	Pământul este dat în satul Comori; a avut băcănie în Comori și în Reghin până în 1949; pământul l-a lucrat cu brațe streine; a figurat pe lista chiaburilor din 1949	
21.	Nits Martin	Roszevelt, 15	49	Pământul îl are în hotarul comunei Petelea, a avut fabrica de scoarță până în 1950 la care a avut câte 2-3 angajați; pământul l-a lucrat cu brațe străine; a fost pe lista chiaburilor din 1949	Șters Reg. 17640/1953; trecut pe lista foștilor exploatatori
22.	Lokodi Emeric	Roszevelt, 16	46	Pământul îl are în comuna Eremitul, a fost mare comerciant de lemne; până în 1949 s-a ocupat și cu exploatarea de păduri la care a întrebuințat numeroase brațe străine; are 2 case naționalizate; a fost pe listă în 1949	Șters, Reg. 2229/1953; trecut pe lista foștilor exploatatori; șters de pe listă, 1200/1953
23.	Truța Eugen	Stalin, 14	71	Fost notar public până în 1952; a avut și un angajat permanent; la munca câmpului a folosit cca 40-50 brațe streine; a figurat pe lista chiaburilor din 1949	Șters, Reg. 33050/1953; trecut pe lista foștilor exploatatori
24.	Nicoară Eugen	Stalin, 17	61	A avut și are și în prezent angajat permanent; pământul îl lucrează cu 45-50 brațe străine; a fost pe lista chiaburilor	
25.	Zolyonsi Bela	A.P.60	60	Are batoză fără motor; a avut și are tractoare; a fost arendașul morii orașului; are ½ moară în Maiorești; a fost pe lista chiaburilor din 1949	Propus Reg. 33050/1953. Propus Reg. 2229/1953. Reg. 2800/1954, trecut

					exploatare
26.	Horga Vasile	13 Martie, 8	59	A fost notar public până în 1952 în care timp a avut un salariat; pământul îl lucrează cu brațe străine; a fost pe lista chiaburilor din 1949; H.C.M. 308	Șters Reg. 2220/ 1953
27.	Sălăgean Petru	Lenin, 19	67	A avut și are și în prezent angajat; a avut atelier de cizmărie cu 3-4 angajați până în 1948, folosește 60-70 brațe străine	Șters Reg. 2220/ 1953
28.	Chebuți Gheorghe	Mihai Viteazul, 52		A fost declarat chiabur în Parta; a fost învățător; locuiește în Reghin; pământul îl lucrează cu brațe străine, 60-70 anual; a fost pe lista [chiaburilor] din 1949	Șters Reg. 2220/ 1953
29.	Halățiu Teodor	Mihai Viteazul, 111		A avut cârciumă până în 1949; are batoză fără motor; are 0,30 Ha vie	Șters Reg. 2800/28.VIII 1954
30.	Man Ioan	Mihai Viteazul, 69	62	A avut prăvălie și cârciumă, tutungerie până în 1951; pământul la lucrat în întregime cu brațe străine	Șters Reg. 2229/ 1953
31.	Borș Alexandru	Avram Iancu, 66	48	Pământul îl dă în dijmă; el se ocupă cu comerțul clandestin de vite; folosește cca 50-60 brațe străine anual	Prop. Reg. 23050/1953
32.	v. Lungu Teodor	Mureșului, 15	65	A avut fabrică de piele naționalizată, a exploatat brațe străine 4-5 angajați; pământul l-a lucrat și îl lucrează în întregime cu brațe străine	Șters Resp. 17640/ 1953
33.	Wagner Hugt ?	Rakoczi, 5	64	A avut prăvălie de fier și coloniale până în 1950 în care timp a avut 2 angajați; pământul l-a dat în dijmă.	Resp. Reg. 32050/1953; Resp. Reg. 2800/ 1954; Șters 1200/ 1956
34.	Hinschberg Villhelm	Barițiu, 6	68	A avut cârciumă până în 1949, pământul l-a lucrat cu brațe străine; are 1,52 Ha livadă de pomi	Șters Reg. 2229/1953
35.	Moica Petru	A.P.	41	A fost tăbăcar clandestin până în 1949; în prezent este căraș la munca câmpului; folosește cca 70-80 brațe străine.	Șters Reg. 17640/1952
36.	Popa Alexandru	Crișan, 11	47	A avut atelier de cizmărie până în 1952; între anii 1945-1948 a avut cîte 2 angajați; la munca câmpului a folosit 30-40 brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
37.	v. Szedlak Ioan	Bem Iosif, 13	55	Este grădinar; are 2 angajați și în prezent	Șters Reg. 2229/1952
38.	Boariu Grigore	Mihai Viteazul, 66	86	A avut restaurant până în 1949; a avut servitori; la lucrarea viei a folosit brațe străine: H.C.M. 308/1953	Șters Reg. 2229/1953
39.	Cioloa Ioan	Ady Andre, 20	45	A avut atelier de tăbăcărie, până în anul 1949, în care timp, a avut și angajați permanenți	Șters Reg. 2229/1952
40.	Moldovan Gheorghe	Barițiu, 8		Are atelier de tâmplărie; a avut angajați.	Anulat
41.	Săplăcan Vasile	Pandurilor, 22	47	Pământul îl lucrează cu brațe străine; a avut cârciumă până în 1952	Șters Reg. 2229/1953
42.	Rondi Geremia ?	Muncitorilor, 4	60	S-a ocupat și se ocupă și în prezent cu cărașie, a avut și are angajați.	Șters Reg.

					2229/1953
43.	Antal Gustav	Mihai Viteazul	55	A avut și are și în prezent servitoare; pământul îl lucrează cu brațe străine; este preot	Șters Reg. 17640/1952
44.	Fazakas Ioan	Pandurilor, 8	50	A avut restaurant până în 1949 la care a avut angajat; a avut atelier de cuțitar la care a avut angajat; este angajat la Coop(erativă) fierar-rotar; atelier cuțitarie	Anulat
45.	Mădărășan Ioan	Horea	50	A avut cizmărie până în 1949 și cârciumă până în 1949; a avut și angajați	Șters Reg. 33050/1953. Trecut pe lista foștilor exploataori
46.	Urban R. Walter	Pandurilor, 21	60		Șters Reg. 19645/1952
47.	Kabr Samoilă ?	Mihai Viteazul	45	A avut și are atelier de cojocărie; a avut și angajați la munca câmpului; a folosit brațe străine	Anulat
48.	Nășner Iosif	Eminescu, 7	50	A avut și are și în prezent ceasornicărie; a avut și are și angajat	Anulat
49.	Schuller Samoilă	Mihai	98	A avut și are atelier de pielărie; a lucrat cu câte 1-2 angajați; folosește la munca câmpului 40-50 brațe străine	Șters Reg. 33050/1953
50.	Denes Andrei	A.P, 6	40	A avut atelier de cizmărie până în 1952; a lucrat cu câte 1-2 angajați; la munca câmpului folosește 30-40 brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
51.	Fodor Iuliu		65	A avut și are și în prezent atelier de cizmărie; a avut și un angajat; la munca câmpului folosește 30-40 brațe streine	Șters Reg. 2229/1953
52.	Smith Francisc	Jdanzi, 7	38	A avut și are angajat permanent; pământul l-a lucrat și-l lucrează cu 50-60 brațe străine; a figurat pe lista din 1949. H.C.M. 308/1953	
53.	v. Polak Lujza		46	În trecut a avut 9,22 Ha teren; pământul a lucrat și lucrează cu brațe străine; a figurat pe lista chiaburilor	Șters Reg. 2229/1952
54.	Borstea Ioan	Constituției, 7	62	Pentru munca câmpului folosește 35-40 brațe streine; a fost picher de drum; a figurat pe lista din 1949	Șters Reg. 2229/1953
55.	Șimon Ioan	Crișan	50	A avut măcelărie până în 1948 a avut între 2 angajați; a avut și turmă de oi; la munca câmpului a folosit 40-50 brațe streine; este angajat la baza fixă; pământul în Petelea.	Șters Reg. 17640/1952
56.	Szöks Bela	Bălcescu, 18	45	A avut și are și în prezent batoză cu tractor și mașină de tăiat lemne; are și în prezent 2 angajați	Șters Reg. 2229/1953. Trecut pe lista foștilor exploataori
57.	Maier Aurel	2 Octombrie, 1	64	A avut atelier mecanic și turnătorie până în 1948, la care a avut câte 2-3 angajați; în prezent are batoză cu tractor	Șters Reg. 2229/1953; Trecut pe lista foștilor exploataori
58.	Abraham Dezideriu	Bălcescu, 7	43	A avut batoză cu tractor până în 1951; în prezent are 3 angajați	Șters Reg.

					2229/1953. Decedat
59.	Peter Iosif	Mihai Viteazul, 42	45	A avut și are și în prezent batoză cu tractor și mașină de tăiat lemne; a avut și are angajați	Șters Reg. 2229/1953. Trecut pe lista foștilor exploatare
60.	Baritz Ignat	Avram Iancu	47	A avut grădinărie până în 1950 la care a folosit 40-50 brațe streine	Șters Reg. 17640/1952
61.	Szabo Alexandru	Mureșului, 26	38	A avut grădinărie până în 1950, folosind 40-50 brațe streine; este încadrat la cantina Progresul.	Șters Reg. 17640/1952
62.	Szabo Francisc	Gen. Bem	46	A avut grădinărie până în 1950, folosind 70-80 brațe streine; este angajat la Republica	Șters Reg. 17640/1952
63.	Monyci ? Mihail	2 Octombrie, 25	47	A avut atelier de tâmplărie cu mașinării până în 1952; a lucrat cu câte 2-3 angajați; în prezent este angajat la Coop. fierar-rotar	Șters Reg. 17640/1952
64.	Grhoman Mendel ?	Simo-Donca ?	47	Are moară cu 2 pietre cu motor special în comuna Aluniș; în prezent moara este arendată timp de 3 ani; în trecut a făcut comerț cu animale, în prezent este angajat la U.R.C.C.	Șters Reg. 2229/1952
65.	Iuănaș Leon	Armata Roșie	37	A avut până în 1948 măcelărie la care a avut 1-2 angajați; la munca câmpului a folosit 35-40 brațe streine	Șters Reg. 17640/1952
66.	Doroftei Octavian	K. Marx, 37	50	Are separator de lapte; face comerț cu unt; la munca câmpului folosește 40-50 brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
67.	Oprea Cosma	Mihai Viteazul, 106	48	A avut prăvălie până în 1949, la care a avut 3-4 angajați; în prezent se ocupă cu cărașie	Șters Reg. 17640/1952
68.	Balint Pranem?	2 Octombrie, 19	60	A avut atelier de cizmărie până în 1951 la care a avut 1-2 angajați; la munca câmpului folosește 30-40 brațe streine	Șters Reg. 17640/1952
69.	Kis Iosif sen.	Kaliniu, 5	60	A avut și are și în prezent atelier de dogărie; în trecut a avut și un angajat; la munca câmpului folosește 30-40 brațe streine	Anulat
70.	Magyarosi Ladislau	Pandurilor, 97	69	A avut până în 1952 atelier de cizmărie până în 1950 cu un angajat; în trecut a avut 2-3 angajați la munca câmpului folosind brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
71.	Szente Vasile	7 Noiembrie, 21	50	A avut măcelărie până în 1948; a avut 1-2 angajați; la munca câmpului folosește 40-50 brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
72.	Molnar Iosif sen.	A.P. 20	71	A avut atelier de cojocărie până în 1949, având 1-2 angajați; pământul l-a lucrat cu brațe străine	Anulat
73.	Farkas Adalbert	K. Marx, 23	40	Pentru munca câmpului a folosit cca 80-90 brațe streine, atât el, cât și soția sa se trage din familie de moșieri; a avut angajați permanenți până în 1950	Șters Reg. 17640/1952
74.	Grasf Srida	Negru Vodă	40	Pământul predat G.A.S. prin schimb; soțul a avut magazin de sticlărie până în 1949; a avut 1-2 angajați; a figurat pe listă din 1949	Șters Reg. 17640/1952
75.	Vertan	K. Marx,	52	Pământul la predat G.A.S. în 1949, până	

	Margareta			atunci a lucrat cu brațe străine; locuiește la Tg. Mureș	
76.	Barta Iosif	A.P.	48	A fost tăbăcar până în 1948; are ½ parte din mașină de tăiat lemne; pământul îl are în Voivodeni pe care îi lucrează cu brațe străine.	Șters Reg. 17640/1952
77.	Crișan Alexandru	Dealul Garda ?	38	În tot timpul a avut stână de oi, la care a avut câte 2 angajați, iar la munca câmpului întrebuințează brațe străine; în prezent are 2 angajați la stână	Șters Reg. 17640/1952
78.	Ceușianu Alexandru	Mihai Viteazul, 40	40	Până în 1950 s-a ocupat cu avocatura, iar la lucrarea viei a întrebuințat 150 brațe străine și un angajat permanent; în prezent este profesor la școala profesională	Șters Reg. 2/I/1955
79.	Rudi ? Geya	Muncitorilor, 4	28	Se ocupă cu căraușie și în trecut a avut angajat până în 1951	Anulat
80.	Lurta Erich	K. Marx, 20	46	s-a ocupat și se ocupă cu căraușia; a avut și are angajați permanenți; la munca câmpului folosește brațe străine	Șters Reg. 17640/1952
81.	Bândilă Simion	Gării, 66	52	A avut până în 1949 restaurant în care timp a avut și hotel și casa naționalizată; a avut angajat; în prezent face comerț cu opinci	Resp. Reg.../1954
82.	Pröblidr? Vilhelm	Pandurilor 7	61	A avut restaurant și cîrciumă până în 1949; în acest timp a avut angajați; la munca viei folosește brațe străine	Șters Reg. 2229/1950
83.	Iüngel Ludovic	Eminescu	60	A avut moară sistematică și prăvălie în angro; pământul l-a lucrat cu brațe străine	Șters Reg. 1200/1957.X. 23

Tabel nr. 2

privind evoluția numărului gospodăriilor chiaburești din Reghin
(1952-1959)

	1952			1953			1954			1955			1956			1957			1958			1959		
	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași	Înscriși	Șterși	Rămași
Nr. chiaburi	102	34	68	68	40	28	28	3	25	25	8	17	17	3	14	14	3	11	14	-	14	14		

Tendințe geopolitice și geostrategice actuale în bazinul Mării Negre și în zona adiacentă acestuia (ponto-caucazo-caspică)

Traian Valentin PONCEA*

Current geopolitical and geostrategic trends in the Black Sea basin and its additional area

Summary

The author refers in particular to the situation of Eastern Europe (Republic of Moldova and Ukraine) and Southeast (Serbia and the other successor states of the former Yugoslavia), especially after Brexit and the launch of the two-speed theory of Europe, which predict the plausible hypothesis of the European Union's disappearance. As a result of the new orientations, two contradictory trends are currently recorded in the Danubian-Ponto-Caspian area: on the one hand, the decrease of E.U. and N.A.T.O. actions to include in these structures the Republic of Moldova, Ukraine and Georgia and, on the other hand, the increased effort of the Russian Federation to include the three states in its political-military and economic block (the Eurasian Union).

In this situation, the author writes, contributed to a great extent to the ambiguity of the political option of Ukraine and the Republic of Moldova, which did not take decisive steps on the road to full alignment with the Euro-Atlantic values, swinging between the East and West and the duplicity of the great powers whose promises have not been finalized. Under these circumstances, the geopolitical prospects of the entire Danubian-Ponto-Caspian area are uncertain.

Key-words: the Danubian-Ponto-Caspian area, the Eurasian Union, the Republic of Moldova

1. Tendințe geopolitice și geostrategice în zona ponto-caucazo-caspică

Tendințe geopolitice

În ultimele decenii, în arealul danubiano-pontic se înregistrează două curenți contradictorii: pe de o parte, includerea statelor din această zonă în U.E. și N.A.T.O. concomitent cu sporirea activității organizațiilor respective, îndeosebi în Republica Moldova și Ucraina, iar pe de altă parte, creșterea efortului Federației Ruse atât pe linia înglobării celor două state în blocul său politico-militar și economic, cât și pe linia prezervării rolului ei hotărâtor în problemele „vecinătății imediate” și a conservării prezenței militare ruse semnificative în Transnistria, precum și în întregul areal al Mării Negre, inclusive la Dunărea de Jos. Mai nou, Rusia a avansat câteva sute de kilometri spre sud și vest, prin înglobarea Crimeei și declanșarea conflictului interetnic în zona Dombasului (regiunile Doneț și Lugansk).

Lărgirea N.A.T.O. și accesarea U.E. în Europa Centrală și de Est, Balcani și Mediterana de Est, prin includerea, în primul val, a țărilor baltice (Estonia, Letonia și Lituania) și a celor central-europene (Ungaria, Polonia și Cehia, inclusiv Slovenia și Cipru), urmat de un al doilea val, în 2007 (România și Bulgaria), constituie o

* Profesor universitar doctor, București; e-mail: traian_poncea@yahoo.com

contribuție de seamă la pacea și securitatea în Balcani și în arealul balcanic, peribalcanic, pontic și, prin extensie, ponto-caspic. Într-o perspectivă, probabil, mai îndepărtată, Bruxelles-ul va integra întreaga Europă de Sud-Est (Serbia și celelalte state succesoare fostei Iugoslavii), iar după soluționarea unor probleme de natură diplomatică și de politică internă, posibil și Turcia¹. Într-adevăr, fără Turcia – cu cei peste 60 milioane de locuitori, Uniunea Europeană ar fi mult mai slabă, această țară constituind un pilon real al stabilității, securității și modernizării în Orientul Apropiat și Mijlociu. Din păcate, poziția duplicitară și echivocă a unor state europene privind includerea Turciei în U.E.² dar și problema stipendierii taberelor de refugiați de către Occident a determinat îndepărtarea treptată a regimului de la Ankara condus de Erdogan (în prezent, președintele Turciei) față de Bruxelles și implicarea sa în acțiuni cu tentă antioccidentală, chiar antiamericană³ (îndeosebi după doborârea avionului rusesc, în 2015, soldat cu sancțiuni extreme de dure ale Rusiei la adresa Turciei).⁴ În prezent se observă o apropiere a Turciei față de Federația Rusă, inclusiv în ceea ce privește staționarea unor nave militare occidentale în Marea Neagră, la care se adaugă o atitudine cel puțin ciudată a Bulgariei.

Merită subliniat faptul că dependența energetică a statelor de la Marea Neagră de Federația Rusă favorizează, în mare măsură, planurile Moscovei de reconstituire a fostului său bloc. Totuși, nu trebuie uitat un element esențial: principalele conducte rusești de petrol și gaze care merg în Occident tranzitează Ucraina și Polonia, tranzitul de resurse energetice fiind practic controlat de actori regionali asupra cărora Kremlinul exercită un control slab și nesigur.

Mai trebuie menționați și alți factori sau, mai precis, evenimente care au periclitat, într-o oarecare măsură, stabilitatea regiunii, între care controversatul canal Bâstroe⁵, un punct intens dezbătut de politicieni, mass-media și opinia publică din România, Ucraina și alte state, ca și problema Insulei Șerpilor și a perimetrului gazeifer aferent, ultimul soluționat la Haga în favoarea României.

O altă problemă o reprezintă ambiguitatea opțiunii politice a Ucrainei și Republicii Moldova⁶, care nu s-au angajat decisiv pe drumul racordării complete la

¹ După pseudo-puciul de la Ankara din 2016, integrarea Turciei în U.E. este puțin probabilă (n.n.).

² Germania a adoptat o poziție oscilantă dar principalul oponent este Franța (n.n.).

³ Erdogan a acuzat indirect serviciile secrete americane de implicare în tentative de lovitură de stat armată din 2016 (n.n.).

⁴ Vezi scuzele prezentate de Erdogan lui Putin pe tema avionului rusesc doborât, urmate de ridicarea sancțiunilor economice inițiate de acesta la adresa Turciei (n.n.).

⁵ În intenția sa de a diminua controlul României asupra gurilor Dunării, Ucraina a început construcția unui nou canal de legătură între Dunăre și Marea Neagră, canal ce va diminua exclusivitatea României în privința dirijării traficului naval dintre Dunăre și Mare pe brațul Sulina. Potrivit unor surse din presa de la Chișinău, băncile de investiții din Ucraina dar și o serie de bănci occidentale, îndeosebi germane, au acordat credite virând fonduri guvernului ucrainean care, cu toată opoziția Bucureștiului, a început procesul de lărgire și adâncire a porțiunii de vărsare a brațului Chilia în Marea Neagră în dreptul localității Bâstroe. Poziția adoptată de autoritățile de la Kiev a determinat un conflict diplomatic româno-ucrainean deoarece construirea canalului Bâstroe, concomitent cu modificarea rutelor fluviale pe Dunare, afectează major flora și fauna Deltei Dunării. În prezent, datorită sângeroaselor lupte interetnice din estul țării și pierderii Crimeei, conflictul româno-ucrainean se află în „stand-by”, reprezentând ceea ce în termenii de specialitate se numește un *conflict înghețat*. Merită menționat faptul că marile puteri occidentale, îndeosebi Franța și Germania, au adoptat față de acest conflict o poziție puțin amiabilă părții române, declarând clar că în cazul unui război româno-ucrainean țara noastră nu se va bucura de sprijin militar N.A.T.O., deși este membră a Tratatului. Fac excepție organizațiile ecologiste internaționale care au militat și militează pentru sistarea lucrărilor (n.n.).

⁶ Nici marile cancelarii vest-europene, inclusive Bruxelles-ul nu au adoptat o poziție fermă privind includerea lor în cadrul U.E., pretextând că regimul corupt la nivel înalt din cele două state, real, de

valorile euroatlantice, și conflictul din estul Ucrainei. În plus, alegerea candidatului pro-rus Igor Dodon ca președinte al Republicii Moldova a amânat *sine die* opțiunea pro-occidentală a țării.

Tendențe geostrategice

Din punct de vedere geostrategic, zona Mării Negre și îndeosebi a Caucazului de Sud se caracterizează prin numeroase tensiuni (Turcia și Armenia) și conflicte (înghețete sau fierbinți: Transnistria, Cecenia, Osetia de Sud, Nagorno-Karabakh⁷, Abhazia, ca să nu mai vorbim de războiul interetnic din Ucraina de Est.), care reprezintă tot atâtea riscuri și amenințări de securitate, în soluționarea cărora organizațiile internaționale de securitate depun eforturi importante. Aici, principalele motive de îngrijorare sunt de natură geostrategică și economică (Ucraina), teritorială (Turcia și Armenia), mai puțin religioasă. În Caucaz, armenii ortodocși au fost în război cu musulmanii din Azerbaidjan, motivul principal fiind anexarea zonei Nagorno Karabakh, zonă locuită de armeni din interiorul granițelor azere, creată de Stalin. Războaiele din Georgia au avut ca motiv principal (declarat) aspecte de ordin teritorial, georgienii, abhazii și oșetii fiind creștini, rușii, deasemenea⁸, cauzele reale fiind tendințele geostrategice și economice ale Federației Ruse. La fel și în Nagorno-Karabakh.

2. România și tendințele Moscovei de întărire a spațiului C.S.I.

Aflată într-o zonă considerată în mod tradițional de factorii de decizie de la Moscova ca făcând parte integrantă din sfera lor de influență, România, stat ce și-a manifestat deschis încă din ultimul deceniu al secolului XX opțiunea de a se integra în structurile europene și euro-atlantice, a făcut constant obiectul acțiunilor derulate sistematic de serviciile speciale ale Federației Ruse prin posibilitățile specifice de care dispun în țara noastră, dar și prin cele din exterior. Și aceasta deoarece în noul concept de securitate națională, aprobat de Duma de Stat, România este considerată *un dușman potențial* al Federației Ruse, calificare motivată de „virulența atitudinii antiruse receptată din majoritatea mediilor socio-politice române”.

În esență, aceste acțiuni au cuprins următoarele *orientări*:

❖ *Descurajarea autorităților române în ce privește integrarea și aderarea în structurile europene – mai puțin euro-atlantice –, prin inducerea în opinia publică românească a ideii de neîncredere în posibilitățile țării de a face față exigențelor în plan economic și militar ale acestor organisme*

Prin acțiuni de propagandă derulate pe canale oficiale, inclusiv prin mass-media autohtone, dar și specifice, s-au transmis sistematic autorităților și societății civile din România mesaje potrivit cărora aderarea României la N.A.T.O. și U.E. ar fi

altfel, le împiedică. Asta nu a împiedicat ca structuri non-guvernamentale și servicii secrete occidentale să instige populația ucraineană la acțiuni antiguvernamentale în Piața Maidan din Kiev, soldate cu demiterea președintelui Ucrainei, acțiune de care a profitat regimul de la Kremlin pentru a organiza referendum-ul din Crimeea în urma căruia această peninsulă a fost înglobată Federației Ruse și declanșarea războiului interetnic din estul Ucrainei (n.n.).

⁷Conflictul dintre Armenia și Azerbaidjan în enclava Nagorno-Karabach, teritoriu azer locuit preponderent de armeni (n.n.).

⁸Secesiunea Abhaziei și a Osetiei de Sud, teritorii georgiene, a fost sprijinită *manu-militari* de Rusia împotriva Georgiei(n.n.).

dezastruoasă pentru București, din cauza noilor probleme economico-sociale pe care le-ar antrena și, în cele din urmă, a imposibilității suportării costurilor integrării.

❖ *Obstrucționarea eforturilor României de aderare la N.A.T.O. pe multiple planuri, în special în plan politic și economic*

În plan politic, s-a vizat crearea unor curenți de opinie ostile N.A.T.O. pentru a contrabalansa suportul larg pe care populația îl acordă integrării în structurile euro-atlantice.

În plan economic, s-a detașat, într-o fază inițială, șantajul Moscovei cu „arma economică”, prin înăsprirea relațiilor bilaterale în domeniu și impunerea unui regim restrictiv și condiționat în privința accesului la resurse energetice (îndeosebi gaze) și materii prime strategice. În prezent, registrul tactic a fost schimbat, acționându-se pe linia infiltrării capitalului propriu în sectoare strategice ale economiei – ceea ce reprezintă un enorm risc de securitate – , valorificând oportunitățile oferite de procesul de privatizare⁹.

După aderarea României la N.A.T.O. și U.E. au fost inițiate și derulate ample acțiuni de propagare și influență în cercurile diplomatice străine la București și în mass-media române și din străinătate, vizându-se compromiterea imaginii țării noastre în plan extern, în scopul erodării credibilității României în raporturile sale cu organismele internaționale.

Pe tema relației cu vecinii, *propaganda, dezinformarea și diversiunea* au fost centrate pe raporturile României cu Republica Moldova, Ucraina și Ungaria, înregistrându-se acțiuni concertate, menite a prezenta pozițiile României nu numai ca exagerate, ci și în afara adevărului istoric. Au fost vehiculate teze, idei și referiri la evenimente secvențiale, rupte din contextul istoric, spre a induce imaginea unui stat cu „tendințe revanșarde” și expansioniste.

❖ *Discreditarea proceselor interne de democratizare a vieții social-politice interne și a celor circumscrise reformei economice*

Acțiunile diversioniste au vizat în mod deosebit probleme de ordin etnic și confesional, urmărind, totodată, și discreditarea unor personalități politice și a unor instituții ale statului.

În abordările problematicii minoritarilor, pe suportul tezelor privind „drepturile colective” și „comunitatea etnică”, susținute pe plan internațional și de diverși reprezentanți occidentali, corelate, într-o manieră proprie, cu dreptul asumat de „protecție a rușilor din vecinătatea apropiată”, factorii implicați în propaganda anti-românească au cointerestat și implicat operatori media ai diasporei ruse și ucrainene ori direct ai minorităților amintite din țara noastră.

Totodată, s-a stabilit că și suporteri din diasporă, împreună cu omologii lor ungari și ucraineni, precum și cadre de informații ruse (sub diverse acoperiri) investighează zone din Transilvania spre a obține informații privind starea de spirit, eventualele incidente și revendicări de ordin etnic. În acest demers, conlucrând cu jurnaliștii de la publicațiile minorităților, sunt contactați predilect etnici maghiari și ucraineni cu poziții radicale, revizioniste, precum și unii reprezentanți ai celor două etnii în structurile puterii locale.

❖ *Influențarea autorităților române în vederea determinării acestora de a apela la disponibilități de cooperare cu Federația Rusă*

⁹ Că lucrurile au stat așa o dovedește faptul că cvasitotalitatea întreprinderilor economice cumpărate de ruși sau de intermediari ai acestora în spatele cărora au stat capitalurile rusești au fost falimentate (Industria Metalurgică și Siderurgică etc.). Spre exemplificare dăm un singur caz: Întreprinderea Industria Sârmei din Câmpia Turzii).

În contextul măsurilor circumscrise reformelor structurale în domeniul petrolier, s-a încercat înlăturarea partenerilor occidentali și controlarea pieței românești în materie¹⁰, vizând mai ales capacitatea de procesare a țițeiului din import dar și distribuirea carburanților și vânzarea lor la pompă.

Prin metode și posibilități specifice muncii secrete, dar și prin acțiuni de influență și dezinformare, serviciile speciale ruse încearcă obstrucționarea demersurilor române de asigurare a resurselor energetice din statele caucaziene.

De asemenea, serviciile secrete ruse, împreună cu cele din Ucraina și Bulgaria, au întreprins acțiuni de dezinformare în privința domeniului nuclear românesc, prin lansarea unor zvonuri alarmiste privind pretinse accidente la Centrala Nucleo-Electrică de la Cernavodă¹¹.

❖ *Penetrarea informativă a unor structuri fundamentale ale statului, în scopul exercitării de influență și presiuni, precum și pentru determinarea luării unor decizii conforme cu interesele rusești*

În acest sens, în atenția spionajului rus s-a aflat aparatul tehnic al Președinției, Parlamentului, Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Externe, F.P.S., precum și alte instituții strategice, organizații neguvernamentale și personalități ale vieții publice.

❖ *Subordonarea de către Moscova a tuturor serviciilor speciale ale statelor membre C.S.I. și coordonarea acțiunilor acestora împotriva țărilor membre N.A.T.O. și a celor ce aspiră la integrarea în Alianța Nord-Atlantică*

Nota dominantă o constituie valorificarea de către Federația Rusă a posibilităților de ordin logistic și informativ oferite de Republica Moldova în relațiile acesteia cu România, care sunt receptate ca fiind similare celor dintre fostele state germane (R.D.G. și R.F.G.) și care sunt abordate în prezent de către serviciile speciale ruse drept o breșă prin care dezvoltă direcții de acțiune mult mai fluide.

3. Riscuri și amenințări de securitate reprezentate de conflictele mai mult sau mai puțin „înghețate” din arealul ponto-caspic

Transnistria

Conflictul intern moldo-transnistrean este de fapt un conflict geopolitic și vizează exercitarea controlului asupra raioanelor Camenca, Dubăsari, Grigoriopol, Rîbnița, Slobozia și orașul Tiraspol, capitala autoproclamatei republici tansnistrene, aflate pe malul stâng al Nistrului, precum și asupra orașului Tighina, de pe malul drept al aceluiași râu. El s-a declanșat o dată cu proclamarea independenței Republicii Moldovenești Nistrene (Transnistria)¹². Rostul apariției acestor false

¹⁰ Aspect realizat cu brio, marile companii petroliere ruse achiziționând pachetele majoritare de acțiuni ale companiilor occidentale ce controlează petrolul românesc (n.n.).

¹¹ Merită subliniat faptul că, în urma marelui cutremur din Japonia, cutremur ce a afectat și centrala nucleo-electrică, în presa rusă au apărut o serie de articole care, voalat, atrăgeau atenția asupra unui pericol potențial ce amenință centrala de la Cernavodă, subliniind necesitatea renunțării la continuarea lucrărilor la celelalte trei reactoare preconizate (n.n.).

¹² Pretinsa Republică Moldovenească Nistreană (R.M.N.) ocupă o suprafață de circa 4.000 kmp., adică aproximativ 12% din teritoriul Republicii Moldova. Conform rezultatelor preliminare ale recensământului populației desfășurat în așa-zisa Republica Moldova Nistreană, între 11 și 18 noiembrie 2004, în teritoriile controlate de autoritățile separatiste locuiesc 555.500 persoane, cu peste 170.000 mai puține decât în anul 1989. În anul 1989, când a avut loc ultimul recensământ al populației desfășurat pe teritoriul fostei U.R.S.S., 39,9% din populația raioanelor din stânga Nistrului erau

republici, creată de diplomația și structurile secrete rusești (K.G.B. și G.R.U.) cu peste două decenii în urmă a fost de a împiedica desprinderea Republicii Moldova de U.R.S.S. (ulterior, Federația Rusă), iar ulterior, de a păstra Moldova în sfera de influență a Moscovei. Totodată, „problema transnistreană”, respectiv conflictul transnistrean au menținut Republica Moldova ca stat independent (de fapt, cvasidependent de Federația Rusă) și a obligat Chișinăul să adere la Comunitatea Statelor Independente. Personal, am convingerea fermă că dacă acest conflict nu ar fi existat, atunci independenței Republicii Moldova s-ar fi terminat chiar înaintesau imediat după coborârea drapelului sovietic (roșu, cu secera și ciocanul) de pe Kremlin și prin reunirea normală și firească a Moldovei răsăritene cu România¹³. Autoproclamată independentă în anul 1990, Transnistria a constituit și constituie atât un factor de destabilizare internațională, cât și un „centru al crimei organizate” est-europene, mai precis al mafiei ruse. Ea reprezintă nu numai o sursă de instabilitate în regiune ci și o piedică în calea integrării Republicii Moldova în Europa. Regimul corupt de la Tiraspol, apărat de trupele ruse dislocate ilegal pe teritoriul național al Republicii Moldova – și neretrase încă, în pofida acordurilor internaționale –, nu acceptă o opoziție politică în regiune, văzând în activitatea partidelor, organizațiilor neguvernamentale și mass-mediei necontrolate de „putere” o activitate ilegală care atentează la „temeliile Republicii Moldova Nistrene”, cum a fost autoproclamat acest teritoriu transnistrean de Smirnov și urmașii și obedienții săi.

S.U.A., alături de U.E. și O.S.C.E., au susținut și susțin revendicările Republicii Moldova cu privire la exercitarea atribuțiilor statale asupra teritoriului de peste Nistru și retragerea bazelor militare rusești din Transnistria, însă Federația Rusă consideră această provincie un fel de „bază înaintată” a Rusiei care îi apropie frontiera de N.A.T.O. cu circa 1.000 de km, constituind un fel de Kaliningrad nord-pontic¹⁴. Indiferent de extinderea N.A.T.O. spre est¹⁵ – sau tocmai din această cauză, Moscova nu-și va retrage trupele staționate în C.S.I. (respectiv, enclava transnistreană), fiind interesată să mențină aliniamentul de protecție al Federației Ruse pe traseul Kaliningrad (Fosta Prusie Orientală)-Tiraspol (Republica Moldova)-Sevastopol (Crimeea, recent unită cu Federația Rusă prin referendum).

Una din măsurile luate de Kremlin pentru a consolida acest aliniament este utilizarea *armei demografice* prin creșterea prezenței elementului rusesc (favorizarea dislocărilor persoanelor de etnie rusă în zonele externe de interes ale Rusiei, inclusiv în Transnistria). Creșterea ritmului de „implantare” a cetățenilor ruși¹⁶, respectiv,

moldoveni (români), 28,3% ucraineni și 25,4 ruși sau rusofoni colonizați aici în decursul timpului de autoritățile țariste sau comuniste. Astăzi, dacă e să dam crezare recensământului desfașurat de autoritățile separatiste, moldovenii constituie doar 31,9%, rușii 30,3% iar ucraineni 28,8%. Este explicabilă diminuarea populației de origine etnică moldoveană din raioanele transnistrene, din cei 170.000 emigrați, cei mai mulți au reprezentat-o moldovenii refugiați în urma conflictului militar transnistrean (n.n.).

¹³ Din perspectiva ultimelor două decenii și jumătate, o parte de vină aparține și autorităților nou instalate la București, tributare Kremlinului. A se vedea, în acest sens, atât compoziția politică (eșaloanele 2 și 3 din fostul P.C.R.) cât și originea etnică dar și natura relațiilor multor factori decizionali din primul guvern post-decembrist, respectiv din C.P.U.N. de la București cu structurile de putere (inclusiv cu serviciile secrete) de la Moscova (n.n.).

¹⁴ După înglobarea Peninsulei Crimeea, în 2014, rolul Transnistriei a crescut, Putin intenționând să creeze un coridor între cele două teritorii (n.n.).

¹⁵ După alegerea lui Igor Dodon, perspectivele extinderii N.A.T.O. în Republica Moldova sunt improbabile (n.n.).

¹⁶ În prezent, regiunea separatistă numără circa 700.000 locuitori (aproximativ 16% din populația întregii republici), cuprinzând a șasea parte din teritoriul țării. Merită menționat faptul că numărul

rusofoni dintre care mulți sunt cadre militare (în rezervă sau în retragere), dovedesc că autoritățile de la Kremlin urmăresc să-și consolideze prezența în statele limitrofe Federației – sau în „vecinătatea imediată” – cu scopul asigurării unei zone tampon la eventuala falie de fractură între frontiera estică a N.A.T.O. și granițele vestice.

Rusia a oferit și acordă și în prezent sprijin Armatei a 14-a, care trebuia evacuată de aici încă din anul 1999, conform angajamentelor asumate de Moscova în fața O.S.C.E., dar care staționează încă, din rațiuni bine-cunoscute Moscovei, pe pământ moldovenesc. În același timp, enormul depozit de armament de la Cobasna al fostei Armate a 14-a se află la dispoziția guvernului separatist. Conflictul, aflat în stare de „stand-by” datorită implicării organizațiilor internaționale de securitate, reprezintă, totuși, un risc major de securitate pentru întreaga zonă a Dunării de Jos, inclusiv pentru țara noastră, îndeosebi după ocuparea Crimeei de către Federația Rusă și declanșării conflictului armat interetnic din estul Ucrainei (2014).

Decizia lui Evgheni Sevciuk, al doilea președinte al autoproclamatei Republici Transnistrene, de a pune în aplicare rezultatele referendumului din anul 2006, prin „armonizarea accelerată a legislației din Transnistria cu cea din Rusia, este o hotărâre de consum intern”¹⁷. Autorul articolului apreciază că această decizie, menită să-i consolideze imaginea de lider în interior și să-l readucă în grațiile Kremlinului, în afara faptului că va irita factorii politici de la Chișinău și București, nu va avea alte consecințe întrucât Moscova dorește să mențină fragilul echilibru politic în regiune. Ori Putin, oricât de mult acționează pe linia destructurării actualului sistem mondial, care să-i permită să se instaleze temeinic în regiunile pe care le consideră strategice, evită situațiile tranșante, gen Crimeea sau zona Dombasului, soldate cu sancțiuni economice extrem de dure din partea Uniunii Europene și a S.U.A. Într-adevăr, Rusia, angajată masiv și simultan în Europa Orientală (Ucraina), Caucaz, Orientul Mijlociu (Siria, de unde a anunțat că se va retrage) și Extremul Orient, evită „reconfirmarea unitară și pe termen lung a sancțiunilor economice”¹⁸ internaționale care au adus-o aproape în pragul colapsului. Ideal pentru Kremlin este ca Rusia să finalizeze cele începute în Ucraina și Moldova (alipirea provinciilor vizate, într-o „formulă constituțională”, la Federație), după scenariul Georgia-Osetia de Sud. În această situație, ne putem aștepta la acțiuni propagandistice extreme de dure, menite să determine ieșire din amorțeală a factorilor politici de la Kiev și Chișinău, ba chiar unele acțiuni nervoase ale acestora (în ceea ce ne privește, exacerbară sentimentelor unioniste la Chișinău), inclusiv acțiuni *manu militari*, în genul atacului armatei georgiene la Thinvali. Evident, reacția Rusiei de apărare militară a populației ruse și rusofone din S-E Ucrainei și din Transnistria ar apărea firească, un act de *realpolitik*, fiind acceptat de o bună parte din marile puteri europene, și aici am în vedere în primul rând Germania și Marea Britanie, ba chiar și Franța, aflată de o bună bucată de vreme, la remorca Berlinului.

La rândul ei, și Ucraina a fost ani în șir foarte interesată în menținerea unei situații tensionate în Republica Moldova deoarece în acest fel atât autoritățile de la

cetățenilor ruși din Transnistria este în continuă creștere. Dacă în anul 1999 în regiune locuiau circa 56.000 de cetățeni ai Federației Ruse, în iunie 2000 dețineau cetățenia rusă peste 65.000 de locuitori iar în noiembrie 2001 erau peste 70.000, în anul 2003 numărul lor depășind 120.000. Cea mai mare parte a rușilor care se stabilesc în Transnistria sunt foste cadre militare, ceea ce ridică un veritabil semn de întrebare cu privire la adevăratul nivel al forțelor militare în caz de mobilizare (n.n.).

¹⁷ Cosmin Popa, *Alipirea Transnistriei la Rusia sau disperarea unei slugi în dizgrație*, articol apărut în *Ziare.com*, vineri 09 sept. 2016.

¹⁸ *Ibidem*.

Chișinău cât și cele de la București au fost obligate să-și devieze atenția de la problema celor peste 500.000 de români ucraineni (respectiv, „moldoveni”, cum le place să se numească unii dintre frații noștri de peste Prut)¹⁹ și a contestatei probleme moldo-ucrainene și chiar româno-ucrainene. În plus, preluând un „bun” obicei sovietic, Ucraina a rășluit teritorii aparținând Republicii Moldova din zona Dunării Maritime²⁰, această țară fiind riverană Dunării doar pe o lungime a țărmului de câteva sute de metri.

Trebuie să menționăm că tendințele expansionist-agresive ucrainene în spațiul moldav sunt mult mai vechi, datând încă din vremea lui Bogdan Hmielnițki. În acest studiu am să mă refer doar la cele manifestate în ultimul secol, îndeosebi după constituirea, cu ajutorul armatelor kaiserului Wilhelm al II-lea, a hatmanatului ucrainean. Noua formațiune politică apărută artificial pe harta Europei a dorit, încă din anul 1918, anexarea întregii Basarabii, alături de Maramureșul istoric și a întregii Bucovine, și numai prezența trupelor regale române au împiedicat-o să acționeze atunci. În 1945, ca parte a Uniunii Sovietice, tendințele sale agresiv-expansioniste s-au manifestat din nou, dorind să anexeze, alături de cele patru cincimi din Maramureșul ce făcuse parte în perioada interbelică din Cehoslovacia, și Maramureșul românesc, teritorii recent eliberate de sub ocupația horthystă. Numai opoziția fermă a lui Stalin i-au limitat pretențiile.

După implozia U.R.S.S., a participat alături de ruși cu trupe în războiul din Transnistria (1992) împotriva românilor basarabeni, vizând desprinderea ținutului nistrean și înglobarea lui la Ucraina. Începând cu același an a fost parte activă din formatul de negociere pentru regiunea nistreană susținând fervent (cel puțin până în 2014) pozițiile părții ruse și făcând tot posibilul ca negocierile să fie formale și să eșueze.

Cea mai mare parte a mafiei ce a condus Republica Moldova după 1991 a fost (și este) reprezentată de ucraineni și mai puțin de ruși, ordinul Kievului fiind ca Republica Moldova să eșueze pe toate planurile. De asemenea, cei ce au condus regiunea nistreană și promovează separatismul la Bălți, Cahul și Găgăuzia sunt, în proporție covârșitoare, ucraineni²¹. Tot ei au fost aceia care în timpul ocupației Basarabiei (1940-1941 și după 1944) au dus o politică de distrugere a identității românești în teritoriile ocupate – activă și astăzi în teritoriile românești înglobate Ucrainei – , poate mai dură decât Stalin în restul imperiului roșu. Și în prezent Ucraina deține arbitrar patru cincimi din Maramureșul istoric (ținuturile Apsei de Sus și de Jos, Barjavei, Izvoarele Tisei), nordul Bucovinei istorice cu Ținturul Herța, Hotinul și Bugeacul (Ismail, Cetatea Albă), datorite de Nikita Sergheevici Hrusciiov,

¹⁹ Este vorba de populația de origine română din Bucovina de Nord, ținuturile Herța și Hotin, precum și din zona Bugeacului (acum, parte a regiunii Odessa).

²⁰ Cu acceptul autorităților de la Chișinău (premierul Vladimir Filat), Ucraina a ocupat un tronson de 7,7 km din șoseaua Reni-Odessa, pe raza comunei *Palanca*, raionul Ștefan cel Mare, din sudul teritoriului național al Republicii Moldova, împărțind în trei teritoriul agricol al comunei și blocând practic accesul locuitorilor comunei la circa 1000 de hectare de teren agricol prin instituirea unor noi puncte vamale. La dosarul cazului *Palanca* se adaugă și problema ieșirii la Mare (prin Dunărea Maritimă), la *Giurgiulești*, a Republicii Moldova. Și aici, după bunul obicei sovietic, ucrainenii au mutat frontiera, puțin câte puțin, deplasând, pe șest, borna kilometrică a Republicii Moldova. Dacă în anul 1951 R.S.S. Moldovenească deținea un acces la Dunăre de 1150 m (lungimea țărmului), în prezent mai are doar 450 m. Ca semn de mare bunăvoință, Kievul a decis să *retrocedeze* Moldovei 150 de metri de țărm, frontiera fluvial-maritimă a Republicii Moldova ajungând la 600 m, care oricum, nu sunt suficienți pentru construirea unui port (n.n.).

²¹ Noul Președinte al autoproclamatei Republici Nistrene, Vadim Krassnoselski este de origine ucraineană, cel puțin pe linie paternă (n.n.).

ucrainean de origine, cu ocazia aniversării a trei secole de la unirea Ucrainei cu Rusia (1654), la care a acesta adăugat și Peninsula Crimeea.

Alături de Rusia și poate chiar mai mult decât aceasta, Ucraina constituie principala stavilă în calea reunirii celor două țări românești, văzând în unirea Basarabiei cu țara-mamă începutul unui proces de uniune pașnică și a celorlalte teritorii românești, ba și a altor teritorii vestice locuite de slovaci, unguri și polonezi cu țările lor de origine: Slovacia, Ungaria și Polonia.

„Europeniștii” de la Kiev au interzis prin lege utilizarea limbilor regionale, inclusiv a limbii române și chiar a rusei, aceasta fiind și una dintre cauzele desprinderii Crimeei²² și a războiului din partea de est.

4. Republica Moldova în cadrul tendințelor Moscovei de întărire a spațiului C.S.I.

Teritoriul Republicii Moldova este folosit de către serviciile de informații ruse și ca bază pentru desfășurarea de activități de culegere de informații în și despre România. Prin pătrunderi pe teritoriul național și prin cercetare radio mobilă, ofițerii de informații ruși au acționat și acționează pentru culegerea de date referitoare la structura, dispunerea și dotarea Armatei române și despre celelalte structuri militare ale siguranței naționale. După unele informații apărute în presa de peste Prut, sistemele tehnice de interceptare a comunicațiilor radio și telefonice ale K.G.B. se află în dotarea Serviciului de Informații și Securitate (S.I.S.) al Republicii Moldova, fără însă a exista certitudinea că acestea nu sunt folosite pentru culegerea de informații militare din România. De asemenea, foști ofițeri K.G.B., încadrați ulterior în S.I.S., au obținut, ulterior, cetățenie română, lărgindu-se astfel posibilitățile de executare a acțiunilor de culegere de informații pe teritoriul țării noastre.

Tendințele Moscovei de refacere a spațiului fostei Uniuni Sovietice sunt materializate, în prezent, de noua formulă „unională”, cu fundament economic, numită Comunitatea Statelor Independente, al cărei promotor este Federația Rusă. Cel mai mare susținător al Rusiei în cadrul C.S.I. este statul Belarus, unde toți președinții țării (de la Lukașenco încoace) au invocat pericolul extinderii N.A.T.O. pentru a justifica alianța cu Federația Rusă, Georgia și Azerbaidjan. Ei consideră că terorismul internațional și separatismul etnic, susținut din exterior, sunt două noțiuni similare. În ceea ce privește separatismul etnic susținut din exterior, au în mare măsură dreptate (vezi poziția Ungariei față de România, Slovacia și Serbia).

Acest punct de vedere a fost susținut până la ultimele alegeri și de fostele autorități politico-militare de la Chișinău, interesate în susținerea externă a integrității teritoriale a statului.

Ucraina

În contextul geostrategic actual, poziția Ucrainei este vitală pentru statele situate în Europa Centrală și de Est și, în consecință, de interes strategic atât pentru Federația Rusă²³, cât și pentru țările Alianței Nord-Atlantice²⁴.

²²Crimeea nu a aparținut Ucrainei decât din 1954, și asta datorită actului de voință al lui Hrușciiov, ucrainenii fiind minoritari în Peninsulă, prezența lor fiind formală. Cererea și actul de voință al Rusiei au fost, în opinia mea, normale, cel puțin din perspectiva dreptului istoric și etnic, dar nu și din perspectiva dreptului internațional, care, pe bună dreptate, le consideră un rapt (n.n.).

O eventuală refacere a „imperiului rus”- chiar cosmetizat și având o fațadă „democratică”- prin înglobarea Ucrainei, al treilea stat ca mărime din Europa, cu o populație de circa 50.000.000 de locuitori, ar produce un grav dezechilibru geopolitic înclinând brusc și, poate, ireversibil, balanța puterii pentru o lungă perioadă de timp, *ad Oriente*.

În acest cadru politic încă imprevizibil, România este direct interesată ca Ucraina să-și mențină orientarea spre structurile economice și de securitate europene, deoarece altfel, dificilul dialog cu factorii de putere de la Kiev²³ ar putea fi înlocuit ușor cu o ostilitate deschisă, total neproductivă în primul rând pentru țara noastră, dar și cu impact negativ în plangeopolitic general european.

Situată la interferența de interese ale Occidentului cu ale Rusiei și Ucrainei, România constituie o zonă strategică deosebită, statele interesate urmărind atât cunoașterea cu exactitate a poziției viitoare a țării noastre, cât și disponibilitățile ei de a se lăsa atrasă în sfera de influență a uneia sau alteia din aceste puteri.

În această situație, structurile informative ucrainene monitorizează cu atenție România, fiind interesate în primul rând să descurajeze orice intenție sau tentativă de a aduce la masa tratativelor sau în cadrul unor organisme internaționale orice probleme de ordin teritorial sau etnic, iar în al doilea rând, să-și promoveze interesele proprii în raporturile cu țara noastră.

Obiectivul cel mai important al Kremlinului l-a constituit și îl constituie însă *Ucraina*, care, deși în anii '90 a dezvoltat legături strânse cu Occidentul, în ultimii ani s-a apropiat tot mai mult de Rusia. Este de așteptat ca autoritățile de la Kremlin să folosească problema datoriilor Ucrainei pentru a extinde influența Moscovei, având în vedere faptul că Ucraina datorează Rusiei peste 4,6 miliarde de dolari pentru livrările de gaz.

Influența economică rusă în Ucraina este în creștere, industriașii ruși cumpărând mari părți ale industriilor strategice ale acestei țări. Până la anexarea Crimeei și la declanșarea războiului interetnic din estul Ucrainei, cele două state și-au planificat, de asemenea, exerciții militare comune iar colaborarea în domeniul informativ între structurile de informații și securitate de la Moscova și Kiev a fost de notorietate.

²³ O Ucraină independentă și neutră politico-militar ar putea bloca cu ușurință accesul direct al Federației Ruse la frontierele estice ale Europei Centrale și de Est. În acest context, Kremlinul a exploatat conjunctura creată și vulnerabilitățile fostului președinte Leonid Kucima, implicat în multiple scandaluri, ca și conflictele succesorului său cu Iulia Timoșenko, fost premier al Ucrainei, depunând eforturi considerabile pentru atragerea Ucrainei în sfera sa de influență. Acest lucru s-a conturat în timpul celor două mandate ale președintelui Vladimir Putin, a fost vizibil sub președintele Medvedev și a exacerbat în timpul celui de-al treilea mandat al lui Putin.

²⁴ Regimul politic de la Kiev poate controla strategic nu numai Polonia, Ungaria, România și Bulgaria – țări membre N.A.T.O.-, ci întreaga peninsulă Balcanică, iar prin stăpânirea țărmului de nord al Mării Negre, indirect Stămtorile Bosfor și Dardanele și, prin ele, Turcia (ceea ce se și vede în prezent).

²⁵ Problemele româno-ucrainene aflate în litigiu sunt de *ordin teritorial*: definitivarea liniei de demarcație pe brațul Chilia, regimul Insulei Șerpilor și delimitarea platformei continentale în zona Gurilor Dunării (soluționate recent în favoarea României prin decizia Tribunalului Internațional de la Haga), la care se mai adaugă altele de *natură etnică* privind situația minorității românești din regiunile Cernăuți (Bucovina de Nord și ținuturile Herța și Hotin) și Odesa (zona Bugeacului, adică Basarabia de Sud).

5. Originea și evoluția conflictelor din Caucaz

Munții Marele Caucaz traversează spațiul dintre Marea Neagră și Marea Caspică de la Nord-Vest la Sud-Est, formând un fel de graniță naturală extrem de bine fortificată. Timp de sute de ani locuitorii muntenii²⁶ din zonă, diverși din punct de vedere etnic: *cecenii*, *abhazi*, *osetini*, *abreci*, *cabardini*, *cerchezi* etc., dar unitari ca religie (musulmani), s-au bucurat, dacă nu de sprijinul Imperiului Otoman și statului persan – ambele state musulmane –, cel puțin de neutralitatea acestora, ambele imperii fiind interesate de oprirea expansiunii rusești în propriile teritorii.

Inițial, nici rușii nu au manifestat interes pentru teritoriile din zona Munților Caucaz. Ivan cel Groaznic, după ce a cucerit hanatele Astrahanului și Kazanului, și-a orientat expansiunea spre Țările Baltice, apoi spre Crimeea și la est de Urali, în Siberia Apuseană. Căsătorit cu o prințesă cabardină, Maria Temriukovna, primul țar al rușilor a avut relații amiabile cu populațiile caucaziene. La rândul său, Petru cel Mare a ocolit Caucazul pe la est, cucerind de la perși țărmul Mării Caspice de la Kizliar la Baku.

Discordia a început în Transcaucazia în momentul în care Georgia, țară creștină înconjurată și atacată permanent de aceste popoare muntene de religie islamică, a cerut ajutor Rusiei țariste, mergând până la exprimarea dorinței de a fi integrată în Imperiul Rus. Inițial, factorii de decizie politică de la Sankt-Petersburg, conștienți de dificultățile guvernării unui teritoriu situat dincolo de munți, au ezitat în a da curs cererii Georgiei, chiar dacă erau interesați de sprijinul militar al acesteia în conflictul cvasipermanent cu Imperiul Otoman. Ulterior, în timpul domniei Annei Ivanovna, nepoata de frate a țarului Petru cel Mare, s-au construit o serie de fortărețe formând așa-numita *Linie Caucaziană*, care, conform Tratatului de pace din 1739, delimita zonele de influență dintre Imperiile Rus și Otoman. Această linie reprezenta, totodată, și o cale de acces ce traversa Caucazul, legând Rusia de Tiflis (Tbilisi), capitala Georgiei. Evident, această cale de acces a început să-i îngrijoreze pe muntenii și, pentru prima dată, în 1785, când trupele hanului Omar au atacat Georgia, muntenii au blocat accesul trupelor ruse trimise în ajutorul georgienilor. Sub conducerea șeicului Mansur se declanșează *Ghazavat-ul* (Războiul sfânt împotriva necredincioșilor), care, cu intermitențe, a durat până astăzi.

Armenia

Un alt obiectiv important al Moscovei îl reprezintă *Armenia*. În acest sens, populația de origine rusă sau rusofonă, spijinită din umbră de rezidenți ai structurilor de informații din Federația Rusă, a organizat la Erevan un marș în cadrul căruia peste 8.000 de participanți au cerut aderarea la Uniunea Rusia-Belarus. De asemenea, Partidul Comunist Armean a adunat peste 1,2 milioane de semnături pe o petiție prin care a cerut, de asemenea, alăturarea la Uniune. Guvernul armean a respins acest lucru, însă rămâne un partener apropiat al Moscovei, permițând celor 5.000 de militari ruși dislocați în Armenia să-i păzească propriile frontiere externe. În alte foste republici sovietice, Vladimir Putin a întărit conexiunile militare ale Moscovei. Astfel, ofițeri din Kazahstan, Kirghizstan și Tadjikistan au participat, alături de ofițeri ruși și cadre militare din Armenia și Belarus, la un exercițiu antiterorist care a avut loc în luna mai 2002 lângă Moscova. De asemenea, Rusia menține 12.000 de grăniceri în

²⁶ *Munteni* = *gorți*, de la *gori* = *munte*, în limba rusă, prin extensie: *locuitori ai munților* (n.n.).

Tadjikistan și se consideră că posedă o bază militară secretă în această țară, pentru a ajuta forțele de opoziție din Afganistan.

Cecenia

Cecenia este o regiune situată în nordul Caucazului, cu o populație preponderent musulmană. Antagonismele ruso-cecene își au originea undeva, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și sunt rezultatul expansiunii militare a Imperiului Rus care se ciocnea aici cu Imperiul Persan (1785-1791). După ocuparea țării de către ruși, Cecenia, preponderent musulmană, s-a răsculat în repetate rânduri împotriva autorităților de la Sankt-Petersburg, respectiv Moscova, rebeliunile reizbucnind ori de câte ori statul rus a trecut prin perioade de instabilitate internă (1877-1878, revoluție (1917), războiul civil, colectivizarea agriculturii etc.)²⁷. În timpul regimului comunist, spre sfârșitul deceniului al patrulea, din ordinul lui Stalin, Cecenia a fost unită cu Ingușetia. Lupta cecenilor împotriva regimului comunist de la Moscova din perioada celui de-al II-lea război mondial a dus la deportarea în masă a sute de mii de ceceni în Kazahstan și Siberia, sub pretextul colaborării cu Germania nazistă.

În anul 1990, Djokar Dudaev, profitând de declinul U.R.S.S. a declanșat lupta de eliberare națională, soldată cu proclamarea independenței de stat a Ceceniei (1991). Merită menționat faptul că la referendum-ul național organizat în anul 1992, peste 80% din populația țării s-a pronunțat pentru independență. Profitând de agresiunea, neinspirată, de altfel, a cecenilor asupra micii republici a Daghestanului, trupele rusești au intrat în Cecenia, declanșând primul război cecen²⁸. După numai câteva săptămâni de preparative și fără o planificare sau muncă informativă corespunzătoare, trupele rusești au intrat în Cecenia (10 decembrie 1994). Suferind pierderi umiltoare, ele se retrag la ordinele exprese ale președintelui Elțin și guvernului de la Moscova, lăsând un contingent nesemnificativ (circa 3.000 militari în Groznâi). După celebra asasinare a lui Dudaev, la care a concurat și tehnologia militară de ultimă oră primită de la americani, lupta a fost continuată de un alt lider, Șamil Basaev, care i-a obligat pe ruși să negocieze în condiții umiltoare²⁹. În ciuda acordurilor de pace, activitățile militare au continuat. Profitând de situația explozivă din Cecenia, G.R.U. și alte structuri informative rusești au organizat o serie de acțiuni de provocare care au dus inevitabil la al doilea război cecen³⁰, declanșat în septembrie 1999, odată cu încetarea campaniei N.A.T.O. împotriva Serbiei. În acest război armata rusă a utilizat aceleași tactici ca și cea germană împotriva partizanilor

²⁷ Ferchedau Munteanu, *Terorism-istorie, forme, combatere*, București, Editura Omega, 2001.

²⁸ Lt.col. Marius Potârniche, *Primul razboi ruso-cecen, 1994-1996*, în „Curierul Armatei”, nr.6/31 martie 2005.

²⁹ Acordurile de la Hasaviurt, din 31 august 1996, nu opresc nici luptele de gherila, și nici seria atentatelor cecene pe pamânt rusesc (n.n.)

³⁰ Vladimir Putin avea nevoie neaparat de acest război pentru campania sa electorala (n.n.).

ruși³¹. Alegerile din august 2004 – făcute sub control armat rus – au permis instalarea unei administrații pro-ruse.

În prezent, separatiștii ceceni luptă în continuare pentru independența țării, organizând numeroase atacuri teroriste chiar pe teritoriul Rusiei, pretext pentru Vladimir Putin să asocieze, îndeosebi după atentatele de la 11 septembrie 2001, conflictul cecen cu războiul împotriva *terrorismului*. În realitate, interesul Moscovei față de această teritoriu muntos vizează îndeosebi conducta Baku-Novorossisk, motiv pentru care nu poate ceda Cecenia.

Indiferența opiniei publice internaționale și a cancelariilor occidentale și nord-americane care acceptă genocidul acestui minuscul popor din Caucaz în numele războiului mondial împotriva terorismului face ca și în prezent numeroși ceceni fanatizați să continue luptele de gherilă contra trupelor de ocupație rusești, fiind ajutați de talibani din Afganistan, membri Al-Qaida, fundamentalisti saudiți, iranieni, palestiniei etc.

Osetia de Sud

Separatiștii osetini³² au declanșat lupta armată în anii 1990-1991. Zeci de mii de georgieni au fost uciși sau au trebuit să părăsească provincia. În iunie 1991 (Acordul de la Soci), președintele Federației Ruse, Boris Elțin, a mediat încetarea focului și a deplasat aici o forță de pace însumând 1.700 militari. Totodată, s-a constituit și un grup de negociere a viitorului provinciei compus din O.S.C.E., Federația Rusă, Georgia și Osetia de Nord, iar ulterior, Uniunea Europeană. În vederea realizării unei mai mari stabilități a zonei și a unei rapide soluționări a tensiunilor, în luna august 2006 O.S.C.E. a decis să trimită mai mulți observatori în zonă.

Schimbările recente de la Tbilisi și o atitudine activă a S.U.A.³³ vor deschide, probabil, noi perspective de negociere deși Georgia, cu toate că a fost îngenuncheată de recenta agresiune militară rusă, nu acceptă secesiunile din

³¹Totodată, serviciile speciale au înființat lagăre de concentrare în care erau „internate” toate persoanele de sex masculin cu vârste cuprinse între 14 și 70 ani. Există indicii că aici s-a practicat tortura. Similitudinea manierelor de „tratare” a populației civile s-a văzut îndeosebi în cazul represiunii de tip nazist căreia i-au căzut victimă locuitorii satului Samaszkî, exterminți în totalitate, localitatea fiind ștearsă literalmente de pe hartă. Aceste acțiuni s-au realizat cu concursul mercenarilor ruși sau rusofoni din armata de invazie și a cadrelor serviciilor speciale, mai puțin a soldaților ruși. Ca dovadă, soldații ruși făcuți prizonieri erau dați la schimb, în timp ce mercenarii ruși aveau un regim „privilegiat”, fiind, la rândul lor, torturați și uciși. Ferchedau Munteanu, *op. cit.*, loc. cit.

³²Osetinii (circa 600.000) sunt un popor de origine iraniană (persană), descendenți direct din sciți, sarmați și alani. Ei sunt unicul popor creștin băștinaș din nordul Caucazului. În prezent sunt divizați în două structuri statale: *Republica Alania* (Osetia de Nord, cu capitala la Vladikavkaz), stat aflat în componența Federației Ruse, și *Osetia de Sud*, cu capitala în orașul Tskhinval, din componența Georgiei. La 12 noiembrie 2006, în urma unui referendum organizat în regiunea separatistă Osetia de Sud dar nerecunoscut de comunitatea internațională, localnicii au votat, în proporție de 99% (și-au exprimat votul circa 55.000 persoane) în favoarea obținerii independenței față de Georgia. Demersurile lor sunt susținute de Rusia. Atât U.E., cât și N.A.T.O. și S.U.A. și-au manifestat dezacordul față de organizarea și recunoașterea acestui referendum. Vezi, pe larg, articolul: *Osetia de Sud a votat pentru independență*, apărut în „Ziarul Financiar”, nr. din 14 noiembrie 2006.

³³ Puțin probabilă după venirea la Casa Albă a lui Donald Trump (n.n.).

Abhazia, Osetia de Sud³⁴ și Adjaria, susținând o soluție de integritate teritorială, cu o largă autonomie locală și retragerea forțelor ruse de pace.

Abhazia

Este o altă republică autonomă a Georgiei. Situată pe litoralul Mării Negre, ea are o populație de 540.000 locuitori (17% abhazi, 43% gruzini (georgieni) și 17% ruși). Capitala este la Suhumi. Deși ponderea populației abhaze este relativ mică, la „sugestia” Moscovei, Abhazia și-a proclamat independența. Cum era și firesc, autoritățile georgiene de la Tbilisi nu i-au recunoscut independența. Ca urmare a acestui fapt, a izbucnit un puternic război de gherilă, abhazii fiind sprijiniți de „voluntari” din Caucazul de Nord. La 14 mai 1994 a fost semnat, la Moscova, un acord de încetarea focului care prevedea crearea unei zone de securitate unde să fie dislocate forțe de menținere a păcii ale C.S.I. În 1996, La presiunea Moscovei, Georgia și Abhazia au convenit „prelungirea mandatului trupelor ruse”.

Nagorno-Karabah (Karabahul de Munte)³⁵

Reprezintă o regiune aflată în zona de falie dintre creștinătate și islam, fiind profund marcată de contraste culturale și religioase, care o macină de secole. Dacă Transnistria este o creație eminamente politică, fondată în perioada interbelică (sub denumirea de R.S.S. Moldovenească, cu capitala la Balta, apoi la Tiraspol) pentru a da o aparență de legitimitate revendicărilor sovietice asupra Basarabiei românești, Abhazia și Osetia de Sud sunt predominant creștine și au o istorie comună cu cea a Georgiei³⁶, Nagorno-Karabah reprezintă un teritoriu disputat de secole între diferite entități politice aflate de o parte sau de cealaltă a „faliei” creștino-islamice.

³⁴ Dacă în Abhazia pretențiile Georgiei sunt corecte, în Osetia de Sud drepturile osetinilor la independență sunt îndreptățite (n.n.).

³⁵ Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayeti (în azeră) sau Nagorno-Karabakhskaja Avtonomnaja Oblast (în rusă). Este o provincie creată de liderii sovietici în anul 1923 în cadrul unui vechi teritoriu istoric azer, Karabah unde minoritatea armeană reprezenta un element majoritar (186.610 locuitori, adică 73,5% armeni și 47.500, adică 25,3% azeri). Deși în anul 1920, Congresul Național al Armenilor din această enclavă armeană din interiorul Azerbaijanului a decis unirea acestei zone cu Armenia, intervenția directă a lui Stalin a hotărât cedarea sa Azerbaijanului. Ulterior (1987), reprezentanții R.S.S. Armene au revendicat de la R.S.S. Azerbaijan acest teritoriu. În 1989, Sovietul Suprem al Armeniei a adoptat o lege de anexare a acesteia, urmată de confruntări interetnice și deportarea minorității azere de aici. Guvernarea sovietică și apoi rusă de la Kremlin au încurajat mișcarea naționalistă din Armenia. Până în anul 1992, Armenia a reușit să facă o epurare etnică în cadrul autonomiei și să ocupe teritoriile de legătură (locuite de azeri) dintre ea și Karabahul de Munte. După un scurt interval (1993) în care azerii au preluat inițiativa, intervenția masivă a trupelor rusești au schimbat sorții victoriei în favoarea Armeniei, care a ocupat 20% din teritoriul azer (14.176 kmp). Cu toate că Consiliul de Securitate al O.N.U. a adoptat patru rezoluții (822, 853, 873 și 884) cerând retragerea armatei armene din teritoriile ocupate, Armenia a refuzat să accepte rezoluțiile. Deși un stat de proporții reduse, Armenia beneficiază de un puternic lobby din partea diasporei, fiind un fel de nou Israel care se bucură de sprijinul sau complicitatea cancelariilor occidentale. În plus, ea se mai bucură și de sprijinul Rusiei, care are un cuvânt hotărâtor în zonă. Oricum, ponderea masivă a populației armene în provincie este un argument irefutabil (n.n.).

³⁶ Ele sunt părți ale Georgiei Mari a regelui David al IV-lea (1089-1125) și a reginei Tamar (1184-1213). Probabil că nu ar fi devenit regiuni secesioniste fără intervenția Rusiei (n.n.).

Dificultatea de a soluționa în mod pașnic situația din această provincie este amplificată, din perspectivă armeană, de doi factori:

- ♦ conștiința națională puternică a populației armenice, conștiință alimentată de istoria milenară a acestui popor, fapt care face puțin probabilă cedarea benevolă a teritoriilor obținute în urma războiului cu Azerbaidjanul, chiar dacă unele nu au făcut parte niciodată din enclavă, dar reprezintă singura legătură terestră cu Armenia;
- ♦ puternicul lobby armean care se manifestă la nivelul administrației americane³⁷ și a altor cancelarii occidentale³⁸.

În prezent, Nagorno-Karabakh are toate atributele unui stat independent, având un birou de reprezentare la Washington care, prin activitățile pe care le desfășoară în mod oficial, ține loc de ambasadă.

Întregul context geopolitic este marcat de un echilibru aproape total generat de modul în care interesele Federației Ruse, Statelor Unite și ale puterilor regionale (Turcia și Iranul) se contrabalansează, precum și de faptul că partea armeană beneficiază de suficiente pârghii pentru a menține pe termen nedeterminat situația *de facto* din teren. În această situație, recunoașterea, *de jure* a situației ar putea deveni o opțiune.

³⁷ Puternicul lobby din diaspora armeană a reușit în anul 1992 să promoveze la nivelul Congresului American Secțiunea 907 din cadrul Legii „Freedom Support Act” – care obliga guvernul american să nu acorde anumite tipuri de ajutor economic Azerbaidjanului. De asemenea, Comitetul Bancar din cadrul Senatului SUA a acceptat propunerea aceluiași lobby armean de a bloca finanțarea de către „American Eximbank” a proiectului de construire a unei căi ferate care ar lega Turcia, Georgia și Azerbaidjanul (n.n.).

³⁸ Este notorie atitudinea pasivă a marilor puteri care nu se grăbesc să exercite suficiente presiuni asupra actorilor direct implicați pentru a-i determina să se așeze la masa negocierilor. Acest fapt este, în mod evident, dictat de interesele pe care mai-marii lumii le au în regiune (n.n.).

NOTE

Paradoxul maghiar în Transilvania. De la „Gesta Hungarorum” la „Metamorphosis Transylvaniae”

Traian Tr. CEPOIU*

The maghiar paradox in Transylvania from „Hungarorum Gesta” to „Metamorphosis Transylvaniae”

Abstract

Since the establishment of the Hungarian Apostolic Kingdom by Pope Sylvester II at the end of the year 1001 and the end of the First World War, during the 918 years, the majority Romanian people in Transylvania, who lived on that land before the Hungarian invasion, even if it was conquered, resisted all Magyar policies of Catholicization and forced assimilation through Magyarization. For these reasons, over the centuries it was treated with total adversity and intolerance by the Hungarians, disrespected, applying all sort of punitive laws, until they were brought into a state of inferior nation without rights and liberties. Even at the time when Europe was on its way to the emancipation of the people. After the French Revolution, the attitude and mentality of the emancipation of the people. After the French Revolution, the attitude and mentality of the Hungarians towards majority Roumanian element remained at the medieval level. The pleading from from the perspective of paradoxism on the main historical events generated by the Hungarian absolutist policies over the centuries, applied to the Romanians, brings back to the present issues major problems of historical causality, neglected by the Hungarian political class sick of the beatitude of the Messianic people. Even when Europe was crossed by the wind of the „people's spring”, the Hungarian political class became even more oppressive with the Romanians. All these competed after the First World War on the results of the Trianon conferences of 1920, which enshriending the right to self-determination of the oppressed people of the former Austro-Hungarian Empire, the same being established for the existence of an ideal Hungarian state, only of the Magyars, and Transylvania, which had a majority Romanian population, joined with Romania, marking the end of the surrogate Hungarian state of papal origin of King Stephen.

Key-words: the Hungarian Apostolic Kingdom, Transylvania, the Trianon conferences

De origine fino-ugrică, din marea familie uralo-altaică, ungurii erau o populație nomadă la sosirea lor în zona Europei Centrale. Nu aparțineau indo-europenilor ca majoritatea popoarelor europene. În rostogolirea lor din centrul Asiei până în Europa, în căutarea spațiului vital supraviețuirii, cum era și firesc, un însemnat număr dintre ei au dispărut în acțiunile armate de pradă sau în conflictele cu alte popoare, locul lor fiind luat în mod firesc de populații alogene. Prădând totul în calea lor, ajung până în zona Kievului, de unde în jurul anului 896, trec Carpații Păduroși îndreptându-se spre Câmpia Panoniei, unde sunt obligați să poarte lupte cu populațiile pe care le găsesc

* Profesor, Asociația Europeană a Cadrelor Didactice Bruxelles; e-mail: traiancepoi@gmail.com

acolo. Relativ la Câmpia Panoniei, informațiile istorice rețin faptul că „după moartea lui Atila, românii numeau țara Panoniei «pășune», fiindcă turmele lor pășteau acolo”.¹ Ajunși aici, „au organizat dese expediții de jaf contra popoarelor din jur. Au atacat mai întâi teritoriile de azi ale Austriei, Italiei, Germaniei, chiar și Franței, până în anul 955 când au fost opriți de armata germană a regelui Otto I cel Mare”.²

Nefiind organizați într-o formațiune statală stabilă – în jurul anului 1000 maghiarii își duceau existența într-o formă gentilico-tribală, neatingând încă stadiul de aculturație–, trăind din jafuri armate sau prădând popoarele în mijlocul cărora își ridicaseră iurtele, tulburând lumea creștină prin modul lor de viață, barbară, păgână. Situația nu putea fi acceptată de către popoarele creștine afectate, dar nici de către Roma papală. Iar pentru imperiul germanic apelarea la sprijinul papei în rezolvarea situației neplăcute în care se afla, era foarte important. Se impunea adoptarea unor politici amiabile, prin care să-i atragă, insufându-le percepțele civilizatoare ale vremii, a creștinismul catolic, și a vieții sedentare.

Ungurii, nomazi fiind, și păgâni, aveau un statul politic incert între popoarele în mijlocul cărora intraseră, și nici nu-și puteau permite să pună *sine die* bazele unui regat după modelul apusean, într-o zonă de mare vulnerabilitate în imediata apropiere a imperiului germanic. Rezolvarea situației va intra în grija papei Silvestru al II-lea care, împreună cu împăratul Otto al III-lea (983-1002),³ dorind o stabilitate la granița de răsărit a Imperiului germanic, având ca substrat fenomenul de catolicizare în zona Europei Centrale. După ce îi alungaseră pe „apostolii slavilor”, papalitatea crează din triburile maghiare un regat surogat – regatul apostolic Ungar, circumscris ireversibil planurilor papale de încreștinare a popoarelor barbare, dar și de catolicizare a celor încreștinate deja în ritul răsăritean ortodox. Să nu uităm că peste o jumătate de secol, în 1054 se va produce marea schismă a creștinismului în lupta pentru supremație între Constantinopol și Roma. De ce era imperios necesară intervenția papei Silvestru al II-lea? Pentru că, așa cum afirmă și Iorga, „Societatea politică a evului mediu este «Biserica lui Hristos», *Ecclesia Christi*, al cărei «rege adevărat», este singurul, e Hristos. Domnul e vizibil însă, în Apus, prin urmașul aceluia pe care l-a făcut «piatră de temelie» a Bisericii sale, Apostolul jertfit în Roma. «Servii servilor lui Dumnezeu» care sunt episcopii Romei, al căror titlu de Papă, «părinte», a ajuns numele unei atotputernice autorități universale, au oarecum dreptul de a anula prin prezența lor, care înseamnă cea dintâi emanare politică a divinității, orice altă autoritate, de o derivație mediată și mai târzie”.⁴ Adică, un regat asupra căruia papa avea puteri discreționare, un regat vulnerabil, instrument de luptă în mâna papalității, fără o istorie și identitate etnică sau teritorială afirmată în timp, în

¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia traiană*, vol. II, *marile năvăliri, 270-1290*, Ediția a III-a, București, Editura Cartea Românească, 1927, p. 135.

² Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Ediția a II-a, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 54. Vezi și *Magyarország történeti kronológiája*, coord. Benda Kálmán, Vol. I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, p. 75

³ K.F. Beckers, *Weltgeschichte*, capitol. *Otto III 983-1002*, IV, Union Deutsche Verlagsgeellschaft, MCCCXC, pp. 82-83.

⁴ N. Iorga, *Originea și sensul direcțiilor politice în trecutul țărilor noastre*, în „Analele Academiei Române” Tom. XXXVIII, Memoriile Secț. Istorie, București, 1916. pp. 921-992.

această zonă a Europei, care să fi fost format din inițiativa șefilor triburilor de migratori, pe fundamentele „dreptului păcii și al războiului” instrument juridic care reglementa „neînțelegerile ce se ivesc între cei pe care nu-i leagă o comunitate întemeiată pe legi civile, cum sunt cei care nu s-au unit într-un popor, precum și cei ce aparțin unor neamuri diferite, fie că sunt oamenii de rând, fie că sunt regi sau se bucură de un drept egal cu al regilor – fie cei de viță aleasă, fie popoare libere”.⁵ Întemeierea Regatului apostolic ungar, trebuie reanalizată pe principii istorico-juridice obiective, pentru că, nu suntem în fața unei cuceriri realizată în baza unui plan prestabilit, prin forța armelor, iar după ocuparea teritoriului, să-ți dezvolți propriile instituții civile, militare, etc. Dacă, atunci când papa Silvestru al II-lea a înființat acest regat apostolic ungurii ar fi fost constituiți deja într-un nucleu bine determinat, sau regat, mai înainte cu mulți ani, atunci această problemă putea fi privită din altă perspectivă. Regatul ungar nu este decât rezultatul unei corecții politico-istorice papale asupra unei populații migratoare barbară care rătăcea în permanentă căutare a spațiului vital supraviețuirii într-un areal al Europei de Est și Centrale. A fost voința papalității și a puterii imperiale germane de a asana destinul politic al hoardelor păgâne maghiare, în scopul vădit al stabilizării situației în zonă, implicit de mărire și consolidare a puterii politico-militară și misionară catolică în zonă, a celor două entități: papalitatea și imperiul germanic. Ar fi o absurditate ca cineva să încerce să traseze azi pe o hartă prezumtivele frontiere ale noului regat ungar, atât din perspectiva politică, religioasă cât și antropologică, într-un timp al Evului Mediu în care, prin excelență, politicile vremii nu foloseau încă noțiunile relative la suprafața teritorială, așa cum o vom cunoaște mai târziu sub conceptul de frontieră. Să privim numărul însemnat de hărți care s-au făcut în perioada romană. „Uriașa rețea de drumuri organizată pe toată întinderea lumii romane răspundea cerințelor de expansiune romană și sunt cunoscute sub numele de *itinerarii* (liste de etape și de distanțe)”.⁶ Dar, „cea mai veche și reușită hartă care menționează grafic și pământul Daciei, mult superioară hărților generale din vremea romană, care a ajuns până la noi, este *Tabula Peutingeriana*”.⁷ „Este o hartă pictată în culori, reprezentând provinciile Imperiului roman, în interiorul cărora sunt desenate, prin linii frânte în cremalieră, drumurile oficiale cu toate stațiunile și cu distanțele dintre ele în mii de pași [...] așa că de fapt acest document cartografic nu este în esență decât un *Itinerariu* desenat”.⁸ Nici în hărțile medievale nu întâlnim semnalate oricât de vag/confuz perimetrele trasate ale statelor alcătuitoare, cu semne sau culori care să indice frontierele. Dar, puteau fi induse proximitățile acestor frontiere, care se rezumau de regulă la anumite structuri ale reliefului, semne particulare ale acestuia, apele, etc. Noțiunea de frontieră așa cum o cunoaștem noi azi, începe să se afirme

⁵ Hugo Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Trad. note și comentarii George Dumitru, pref. și Studiu introductiv de Vladimir Hanga. Editura științifică, București, 1968, p. 103.

⁶ Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice. Din antichitate până în pragul veacului nostru*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 79.

⁷ Ibidem. Apud: K. Miller, *Die Peutingersche Tafel oder Weltkarte des Castorius, (Tabla lui Peutingersche sau harta universală a castrelor)*, Stuttgart, 1929.

⁸ Idem, p. 80.

în urma Păcii Westphalice din 24 oct. 1648, prin care se punea capăt războiului de 30 de ani 1618-1625.⁹ Abia spre sfârșitul secolului al XV-lea întâlnim hărți care ne prezintă destul de echivoc arealul sau numele unor țări.¹⁰

Ca și în alte împrejurări, papa își crează acum „un nou organ de luptă pentru cruce, și mai mult decât odinioară, pentru Sfântul Scaun”¹¹ adunând toate triburile maghiare. „Maghiarii din Panonia ai ducelui, adică voievodului, Vajik, Voicu, îi par cei mai potriviți pentru aceasta, fiind prea slabi sub raportul național pentru a-și însuși mai târziu și ei egoismul național al Carolingienilor sau Ottonilor”.¹²

Pe tronul noului regat este numit rege nobilul Vajik, după ce este creștinat și botezat cu numele creștin de Istva (Ștefan). Iar pentru a-l introduce pe noul rege trecut prin purgatoriul cristic în lumea creștinismului „civilizator” al acelei perioade de ev mediu întunecat – de tranziție dintre secolele VIII – XI, când creștinismul demolează cu râvnă toată civilizația, cultura și arta antică – și a-l menține ca un aliat credibil, se recurge la încheierea unei alianțe politice prin căsătorie, fenomen practicat în asemenea situații, căsătorindu-l pe Ștefan cu Gizella de Bavaria, nepoata lui (Civakodó) Henrik.¹³ Din acest moment, „cercul de acțiune e tras astfel pentru această regalitate, care e, la început a «ungurilor», dar nu a Ungariei”.¹⁴ Misionarii catolici bavarezi, care reușiseră să-i alunge din Moravia Mare pe cei doi misionari al Bizanțului, Chiril și Metodie,¹⁵ aveau acum posibilitatea să extindă catolicismul în zonă, creând mari probleme atât țaratului bulgar cât și Rusiei kievene. Relativ la maghiarii care ajunseseră în extremitatea vestică a Transilvaniei, și fuseseră convertiți deja la creștinism în forma bizantină (ortodoxă) în jurul anului 940,¹⁶ vor fi obligați să treacă la catolicism în urma luptei de expansiune spre interiorul provinciei Transilvania a regelui Ștefan. Erau vizați în mod deosebit valahii – românii. Este începutul unei îndelungi sângerări a Transilvaniei, care va avea de luptat, nu cu năvălitori de aiurea, nu cu barbari, ci cu vecinii sau frații înregimentati de papalitate în marea *Respublica christiana*. În Transilvania, oștile „apostolice” nu intrau să aducă pacea cristică, ci sabia cristică, a cărei menire era să-i catolicizeze pe „ereticii ortodocși” fără o susținere legală, biblică, oferită de vreun text evanghelic, care să afirme că, Iisus Hristos, înainte de Înălțare, le-a comunicat apostolilor că, Biserica

⁹ K.F. Beckers, *Weltgeschichte*, capitol. *Der Westfälische Frieden* (24 Oktober 1648, VI, Union Deutsche Verlagsgeßellschaft, MDCCCXC, pp. 114-120.

¹⁰ *** *Cartes et Figures de la Terre*, Paris, Centre Georges-Pompidou, 1980, p. 114.

¹¹ N. Iorga, *Originea și sensul...* op. cit. p. 922.

¹² N. Iorga, *Originea și sensul...* op. cit. p. 922.

¹³ *** *Magyarország történeti kronológiája*, coordonator Benda Kálmán, Vol. I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, p. 78. Vezi și în : Gyula László, *Arpád népe* (*Neamul lui Arpad*), Ediția a II-a. Edit. Helicon, 1988, p. 38

¹⁴ N. Iorga, *Originea și sensul...* op. cit. p. 923. Făcând referire la ceea ce avea să urmeze, Iorga adaugă: „Ceilalți stăpânitori medievali, trăind într-o epocă de strict drept, superior forței, vor chibzui titlurile pe care și le adaugă prin cesiuni legale și căsătorii canonice mai mult decât prin silă. Această regalitate, de altă esență, va putea scrie pe actele sale ca pe steagurile de război ale Papei, fără vreo ocupare și fără vreo supunere din partea celor ocupați, titlurile țărilor pe care schisma le face pasibile de o cucerire catolică, binecuvântată de Papa”.

¹⁵ Traian Tr. Cepoiu, *Chiril și Metodie*, II, în „Cugetarea Europeană” Anul VII, nr. 1(12)/2010, p. 7.

¹⁶ Alain Corbin, *Historia del cristianismo*, trad. de Isabel Margelí, Edit. „Ariel” S.A. Barcelona, 2008, pp. 153-154.

întemeiată de El este catolică sau ortodoxă, sângerosul creștinism catolic, transformându-l pe „Mântuitorul Lumii” într-un Dumnezeu care-și decima servii necatolici. Această situație se va alătura altora, care definesc marele paradox maghiar.

Regatul ungar se va număra printre acele state ale Evului Mediu din arealul geopolitic al Europei Central-Estice aflate la interferența celor două mari falii istorico-culturale și religioase, respectiv Europa de Vest cu toate cutumele politico-istorice, culturale și religioase ale latinității, și Europa de Est, cu aceleași cutume dar de sorginte greco-bizantină, implicate totdeauna în tot felul de contradicții, în mod deosebit când acestea – cum este cazul Ungariei, reprezentau brațul purtător de armă pus în slujba apărării intereselor bisericii catolice, așa cum observăm din opisul evenimentțial al istoriei maghiarilor în lupta pentru supraviețuirea etnică și consolidarea demografică prin alogenizare și maghiarizare, forțată. Ceea ce nu au înțeles ungurii atunci, este faptul că odată cu încreștinarea și înființarea regatului, ei sunt un produs al voinței papale, rupții pentru totdeauna de enoul lor ancestral, religie, tradiții, etc. cu care veniseră din Asia, ceea ce a condus irevocabil la dispariția panaceului lor etnic înainte de a muri ca o nație minoră. Analizând cu ceva timp în urmă imaginea „Cuceririi Bazinului Carpatic de către unguri”¹⁷ din *Chronicon Pictum*, mi-am pus multe multe întrebări, relativ la actul „descălecării”, atât cu trimitere la peisaj, și arhitectură, care dă impresia că te aflii undeva într-o Bavarie idilică (personal, cunosc bine atât relieful Bazinului Carpatic, al Panoniei cât și al Bavariei), subiectul scenei, vestimentația personajelor care indică poziția socială, atitudinea, expresia feței, gestică sau, ca un amănunt neînsemnat pentru privitor cu referire la acțiunea înfățișată și anul în care a fost executată imaginea, dacă autorul o fi știut că în perioada „descălecării” era în uzul năvălitorilor maghiari cămașa din zale? Tabloul, ar putea să reprezinte cu totul altceva dacă analizăm bine cele trei personaje care alcătuiesc scena centrală din partea stângă a evenimentului din imagine: cred că reprezintă momentul în care papa sau un episcop bavarez (după cărja pe care o ține în mâna stângă și a îmbrăcămînții, personajul face parte din cler) oficiază căsătoria lui Ștefan cu Gizella de Bavaria. Probabil că, cercetătorii se vor apleca mai mult asupra acestei situații. Dar „descălecarea” în nici un caz nu este.

Chiar dacă puterea noului „regat apostolic” era recunoscută ca lăstar răsărit din cărja papală, nu a însemnat că va fi și acceptat de către toate popoarele înconjurătoare. Iar evenimentele belice vor fi declanșate de viitorul „Ștefan cel Sfânt” la începutul sec. al XI-lea, cu primele agresiuni asupra voievozilor din regatul „Ultrasilvaniei”. Amintim conflictul armat cu Ahtum voievodul Banatului și partea de sud a Crișanei, precum și a fostului teritoriu dintre Mureș și Criș. Ahtum (Ohtum), era descendentul lui Glad. Își avea reședința la Morisena „*Urbs Morisena*” – orașul de pe Mureș (Cenad). Se botează la Vidin în ritul răsăritean ortodox. La întoarcere, a adus cu el și călugări greci care au întemeiat o mănăstire la Morisena. Fiind considerat schismatic, regele Ștefan I, îi cere supunere, condiționată de trecerea la catolicism, impunându-i în subsidiar și perceperea de vamă pentru transportul sării pe Mureș

¹⁷ O imagine foarte bună în materialul *Chronicon Pictum*,
https://en.wikipedia.org/wiki/Chronicon_Pictum

spre Panonia. Refuzul lui Ahtum este categoric. Este înfrânt de unguri urmare a trădării căpeteniei sale Chanadinus, care-l și asasinează.¹⁸

Același scenariu se va repeta și cu Gyula, a cărui domnie se întindea „peste întregul regat al Ultrasilvaniei”. Pentru că nu a acceptat „întoarcerea la legea creștină și n-a încetat de a ataca pe unguri”, intră în conflict militar cu Ungaria, fiind învins, iar regatul său care era foarte bogat și udât „de foarte multe râuri din nisipul cărora se culegea aur” este trecut în posesiunile coroanei.¹⁹

Din conținutul documentelor emise de papa Grigore al XI-lea (1370-1378) în secolul XIV, identificăm un exemplu edificator cum, „cetatea Mediaș și ținutul din jur (districtus) din nord-vestul Transilvaniei, au fost cucerite din mâinile românilor schismatici (ortodocși) – *de manibus Vallacorum scismaticorum* – de către un rege al Ungariei, în vremuri imemorabile, înainte de un anumit conciliu general al bisericii catolice”.²⁰ Evenimentele care au concurat la cucerirea Mediașului de către unguri, pot fi puse în legătură cu cruciada a IV-a, când s-a declanșat marea ofensivă împotriva ortodoxiei, respectiv a Constantinopolului.²¹ Chiar dacă informațiile sunt introduse în circuitul istoric mai târziu, acestea vin să confirme prin izvoarele narrative latino-maghiare și slave, prezența românilor în Transilvania, înainte de cucerirea maghiară.

Să nu uităm că în această perioadă scaunul pontifical era ocupat de Inocențiu al III-lea, „om politic de mare anvergură, ambițios, autoritar și capabil. Adept al cezaropapismului gregorian, el voia să-și depășească înaintașii, adăugând la suzeranitatea spirituală a șefului bisericii creștine catolice și o suzeranitate temporală, politică, ce avea în parte, să-i reușească. Dar pentru ca universalismul spiritual să devină o realitate, Inocențiu al III-lea a militat, mai presus de toate, pentru o unificare a bisericii de Apus cu cea de Răsărit, pentru o recunoaștere a drepturilor sale în Orient”.²² În acest context, regele Regatului apostolic ungar, își putea pune în aplicare cu și mai multă legitimitate acțiunile de maghiarizare și catolicizare în Transilvania.

Dacă până la începutul secolului al XIV-lea când se stinge dinastia arpadiană, românii – așa cum se pronunță Bielz – erau considerați „nu numai ca pe cei mai numeroși, ci și ca pe cei mai vechi locuitori de azi ai Transilvaniei, deoarece toate

¹⁸ Costin Scorpan, *Istoria României – Enciclopedie*, Editura Nemira, București, 1997, p. 38. Vezi în: Anonimus Belae regis notar, *Gesta Hungarorum*, în *Historiae Hungariae, fontes domesticii*, c. 11, p. 12-13.

¹⁹ *** *Istoria României în date*, sub coord. lui C.C. Giurescu, Editura Enciclopedică română, București, 1971, p. 59.

²⁰ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541*, în: *Istoria României. Transilvania*. Vol. I. Edit. „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1977, pp. 451-543. Apud: Fr. Pall, *Romanians of Transilvania in the Middle Ages*, în „Bulletin of the Center for Transylvanian Studies” 1993, Vol. II, nr. 2, p. 3-12.

²¹ În primăvara anului 1204 cruciații au cucerit impunătoarea cetate a Constantinopolului, centrul lumii creștine răsăritene ortodoxe, pe care o pradă și o trece prin foc și sabie mai multe zile. „Istoricul bizantin Nikita Acominatul lasă o descriere sumbră, încărcată de dezgust, a celor ce se petreceau sub ochii lui: «Armata din Apus [...] nu era indulgentă față de nimeni; în schimb, prăda pe toți, luându-le banii, averea, adăposturile, îmbrăcămintea, nelăsând absolut nimic» [...] Sub pretext că grecii sunt eretici, edificiile religioase, ca și cele publice au fost prădate fără deosebire «încât nimeni nu era în stare să precizeze cantitatea furată de aur, argint, pietre prețioase, catifea, mătăsuri, haine de blană, și alte obiecte de valoare»”. Apud: Florin Căzan, *Cruciadele*, Editura Academiei Române, București, 1990, p. 101.

²² Florin Căzan, *Cruciadele*, Editura Academiei Române, București, 1990, p. 94.

celelalte naționalități ale țării au imigrat mai târziu, pe când românii din Transilvania, deși mai târziu au primit elemente din țările vecine, de imigrarea națiunii române ca atare nu poate fi adevărată cu nici o dovadă istorică”.²³ Începând cu secolul al XIV-lea, odată cu urcarea pe tronul Ungariei a regelui Carol Robert de Anjou, la 27 noiembrie 1308²⁴ situația socială a imensei mase țărănești, a iobăgimii din Transilvania intră într-un ireversibil regres, datorat neînțelegerilor și a conflictelor intervenite între Carol Robert și Ladislau Apor, voievodul Transilvaniei, prin pierderea tuturor libertăților, respectiv pierderea drepturilor pe care le aveau, precum și o exagerată încărcare cu sarcini și impozite insuportabile. Iar procentul majoritar al acestui proletariat agrar era constituit din populația autohtonă românească, situație recunoscută și de mulți istorici maghiari, care au făcut sau fac istorie și nu propagandă istorică promaghiară.²⁵

Începutul secolului al XIII-lea, este marcat de intensificarea acțiunilor de maghiarizare și catolicizare a elementului românesc din Transilvania, în mod deosebit a căpeteniilor românești, acțiuni însoțite simultan de o serie întreagă de restrângeri a drepturilor și libertăților românilor ortodocși. Este perioada când aproape întreg teritoriu intracarpatic este acaparat de regalitatea maghiară, care trece și la organizarea politică și administrativă în zona vestică a Transilvaniei, după modelul apusean. Urmează o altă perioadă în care organizarea politico-administrativă este făcută după modelul germanic, pe principate, care se deosebeau de voievodate prin faptul că principatul era o instituție centrală formată din mai multe voievodate. Până în jurul anului 1541, „dintre toate provinciile și țările cucerite și încadrate în regatul Ungariei, numai Transilvania a păstrat formula voievodatului ca instituție politică centrală”.²⁶

Paradoxal, regalitatea maghiară se confrunta și cu unele inconveniente: „Asimilarea cnezimii cu noua feudalitate a statului maghiar s-a lovit aici de radicalele deosebiri confesionale, dar și de cele etnolingvistice, de puternica tradiție romano-bizantină și de influența bizantino-slavă care anima societatea românească”.²⁷

Intoleranța și adversitatea față de elementul românesc ortodox autohton, considerat ca o clasă „schismatică” inferioară, atrage o revoltă din partea acestora în 1437 față de pretențiile episcopului Gh. Lepeș din 1436. Acesta ceruse ca țăranii să plătească dijmele – nestrânse în mod voit mai mult de trei ani, în noua monedă, situație care ar fi îngreunat peste limita suportabilității nevoile iobagilor. Țăranii s-au adunat pe dealul Bobâlna, aflat pe moșia Olpert lângă Dej. Revolta a fost înăbușită, urmând represalii plătite cu prețul sângelui, având ca și consecință directă și imediată atragerea de către nobilimea maghiară de partea lor a fruntașilor șasi și secui, cu

²³ E.A. Bielz, în *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgen. Eine physikalische topographische Beschreibung dieses Landes*, Sibiu, 1857, p. 139-143. Apud. Ștefan Meteș, în *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*. Ediția a II-a, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 13

²⁴ *** *Magyarország történeti kronológiája...* op. cit. p. 191.

²⁵ I. Acsády, *A Magyar jobbágyság története*, Budapesta, 1908. Lucrarea prezintă situația precară a iobăgimii maghiare formată majoritar din populația autohtonă românească.

²⁶ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul Transilvaniei...* op. cit. pp. 451-543.

<http://www.istoriatransilvaniei.ro/index.php>.

²⁷ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul.....idem*.

care au încheiat la 6 septembrie 1437, la Căpâlna tot lângă Dej, monstruasa coalitiție a *unirii frățești* sub jurământ a celor trei națiuni, cunoscută sub denumirea generică de *Unio Trium Nationum*, care avea ca obiect de activitate lupta împotriva răsculaților din interior și a dușmanilor din exterior. Cele trei națiuni, erau reprezentate de unguri, sași și secui. Elementul românesc lipsește, el fiind de fapt principalul dușman din interior. Un instrument diadolic, pe care ungurii îl vor folosi patru secole și jumătate mai târziu, ca material probatoriu de ordin istorico-politic propagandistic, de dezinformare în cadrul negocierilor din timpul conferințelor de pace de la Trianon din 1920, prin care voiau să demonstreze că elementul românesc nu era reprezentat în Transilvania²⁸ deoarece, conform stipulațiilor din *Unio Trium Nationum*, acolo nu existau români. Chestiunea, rămânând de mare actualitate și în zilele noastre, când propaganda iredentismului maghiar, cu tentacule globalizate, sfidând orice regulă a bunului simț, și ignorând orice adevăr istoric bine documentat, inclusiv de izvoarele maghiare, proliferază o propagandă abjectă, a dezinformării. Dintre lucrările detractorilor propagandistici ai românismului transilvănean, relativ la *Unio Trium Nationum*, redăm următoarea atitudine: „Concepția istoriografiei românești, conform căreia Unio Trium Nationum era o alianță a celor trei națiuni ardelenice împotriva românilor, nu este decât retroproiectarea unei idei moderne, naționaliste (care își are rădăcinile în epoca deșteptării naționale), într-o perioadă, când națiunea română încă n-a existat. A existat doar o vagă conștiință de grup etnic, pe atunci încă minoritar. Înțelegerea de la Căpâlna se îndrepta împotriva tuturor iobagilor, maghiari și români (Jancsó, 1931, p. 71)”.²⁹ Parcurgând lucrarea din care am extras citatul, nu putem afirma decât că este lipsită de o minimă rigoare științifică, cu caracter propagandistic, autorul fiind un maghiarofon dezinformant.

Alte abordări interesante asupra subiectului, întâlnim și la alți autori care, abordând problema din perspectiva unei „influențe umaniste și cu un îndoit sens, unul social și altul etnic-teritorial, la care evoluția a adăugat treptat și un înțeles politic, pe măsura celor trei națiuni” această problemă de importanță majoră în istoria românilor transilvăneni, *națiunea* este rezumată de clasa nobiliară: „Națiunea nobililor a cuprins inițial totalitatea nobilimii țării, fără deosebire de etnicitate, singura condiție de ridicare constituind-o, de regulă slujba militară. Cu timpul, familiile înnobilate din rândul nemaghiarilor au putut trece la catolicism și treptat multe s-au maghiarizat prin căsători mixte și ocuparea de slujbe, integrându-se în marea masă a nobilimii maghiare. Dar multă vreme nobilimea din Transilvania, ca și din Ungaria, a păstrat diversitatea sa etnică și confesională, expresie a originii sale, încât termenul de *nobilis hungarus* din texte putea însemna juridic atât nobil maghiar sau ungur de neam, cât și numai nobil ungur, adică al regatului”.³⁰ Aici, o observație se impune: autorii nu ne specifică cine sunt „nemaghiarii”. Au folosit o abilă omisiune a

²⁸ Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, prima ediție, București, 1944, ediția a II-a, Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, pp. 72-73.

²⁹ Alain du Nay, *Români și maghiari în vârtejul istoriei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Matthias Corvinus, Buffalo-Toronto, 2008, p. 30. <http://www.hungarianhistory.com/lib/dunay2>

³⁰ Avram Andea, Susana Andea, *Principatul Transilvaniei sub suzeranitatea otomană (1451-1691)*, în: *Istoria României. Transilvania*. Vol. I. Ed. „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997, pp. 544-646. <http://www.istoriatransilvaniei.ro/index.php>.

termenului de „români”. Nu vorbesc nimic despre problemele de cauzalitate istorică majoră care a concurat la apariția *unirii frățești* în 1437 la Căpâlna, în urma înăbușirii în sânge a răscoalei de la Bobâlna, dar aduc un veritabil *laudatio* în favoarea lui *Unio Trium Nationum*,³¹ care contribuisese „la o asemenea libertate de dezvoltare pe care puține țări europene au cunoscut-o în epocă”.³²

Din elogiosul discurs, putem să tragem concluzia clară, că niciodată principatul Transilvaniei aflat sub coroana ungară nu s-a dezvoltat așa de bine ca în perioada celor 150 de ani sub suzeranitatea otomană care urma să vină. Singura mențiune făcută despre români, este că pentru aceștia „nu se garanta drepturi”. Bineînțeles, erau români, erau majoritari, erau „eretici” sau „schismatici” ortodocși.

Unio Trium Nationum, este urmat în 1515 de *Codex Tripartium* ale cărui prevederi punitive față de majoritatea românească, vor atrage noi acțiuni de protest din ce în ce mai vehemente, adâncind și mai mult criza sub aspectul politic și social. Nu putem ignora în acest caz nici situația internațională de loc favorabilă zonei din Europa Centrală, dacă luăm în considerație că, Ungaria, Casa Habsburgilor și Imperiul germanic, se aflau în epicentrul înclăștării dintre providență – ca regate apostolice –, și geopolitică. Ne aflăm în perioada marilor paradoxuri ale „Reformei”. Presiunile politice și fricțiunile interconfesionale creau mari disensiuni relaționale, deoarece intrând în scenă Imperiul otoman, în „rivalitatea turco-austriacă problema Ungariei și Transilvaniei va avea un caracter permanent”.³³ Vedem angrenate în caruselului geopolitic și al providenței, interesele Imperiului otoman, ale papalității, habsburgilor, germanilor dar, și a Franței.³⁴ Cele mai mari dificultăți avea să le întâmpine habsburgii, deoarece, în lupta împotriva otomanilor, cei care câștigau erau protestanții, prin obținerea unor concesiuni în favoarea lor, pentru contribuția adusă slăbirii catolicismului.³⁵ Toate problemele geopolitice ale Europei Centrale, vor influența atât situația regatului apostolic al Ungariei, cât și divergențele dintre Carol Quintul, împăratul „Sfântului Imperiu roman” și regele Franței: „Există toate dovezile documentare precum că, în fața dilemei: «alianța cu Semiluna sau desființarea regatului său», Francisc I a abandonat «politica tradițională de sentimente impregnate de mistică religioasă» în favoarea unei politici de rațiune, chiar și

³¹ Idem: „În cadrul sistemului politic al principatului, bazat pe cele trei națiuni, la care se vor adăuga treptat cele patru religii recepte, stările au ajuns la o asemenea libertate de dezvoltare pe care puține țări europene au cunoscut-o în epocă. Nicăieri stările prin hotărârile instituției reprezentative, care a fost dieta, nu au avut un rol mai mare în așezarea și structurarea constituțională a țării, în apărarea și consolidarea propriilor libertăți și privilegii. Cele trei națiuni politice și-au reînnoit periodic unirea, și-au durat noi temeuri din religiile recepte, rezultate din Reformă, și au înțeles să colaboreze în dietă pentru a înzestra principatul cu legi din cele mai diverse domenii. Astfel, prin hotărârile dietale și-au găsit legiferarea și reglementarea problemele privitoare la biserică și conștiința religioasă, la oaste și apărarea țării, la dări și sistemele de impunere, la judecăți și procedurile legate de acestea”.

³² Idem.

³³ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 185.

³⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa siyasetininsebeb ve amilleri, Geçidigi Safhalar*, (Cauzele și factorii politicii sultanului Soliman Legiuitorul față de Ungaria și Europa; etapele ei), în „Kanunî Armagani”, Ankara, 1970, pp. 12-14.

³⁵ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor...* op. cit., p. 186. Apud Stephan A. Fischer-Galați, *Ottoman imperialism and German Protestantism 1521-1555*, Cambridge Harvard University Press, 1959. Autorul indică consultarea pag. 140; recomandăm și pag. 30-31.

împotriva protestelor papalității sau a lumii creștine în general”,³⁶ după ce „acesta a fost învins și luat prizonier de Carol Quintus, fiind apoi eliberat și mereu amenințat”.³⁷

Iar primul mare moment astral nefast pentru regatul ungar va fi marcat de bătălia de la Mohacs (29 aug. 1526),³⁸ când, Ungaria este desființată de către Otomani, moment care reprezintă unul din marile paradoxuri maghiare din perspectiva shakespeareanului „*To be or not to be?*” a regatului pentru următorii 150. Cu bătălia de la Mohács, Imperiul otoman pune la capăt războiului turco-maghiar de peste o sută de ani, prin desființarea regatului Ungariei, și ocuparea capitalei Buda (11 sept 1526).³⁹ Așadar, nu mai avem un regat al Ungariei. „În istoria Ungariei și a ungarilor ziua de 29 august 1526 este înscrisă sub numele de «*Mohácsi vész*», «Pieirea de la Mohács», mai fatală decât pustiirea de la Muhi în 1241, căci tătarii s-au retras în anul următor”.⁴⁰ Descrierea bătăliei este impresionantă.⁴¹ În luna septembrie același an, turcii ocupă Buda, iar Ioan Zápolya va primi de la turci coroana Ungariei la Szekesfehévar (Alba Regală). Ferdinand de Habsburg care intră în luptă pentru același tron, va fi ales o lună mai târziu, de Dieta de la Pozsony, rege al Ungariei. De remarcat că Ungaria nu a fost transformată imediat de către turci în pașalâc. Iar poziția de „co-suveranitate” a lui Zápolya alături de sultan, va marca pentru „Imperiul otoman un nou sistem de «federalizare»”⁴² folosit cu succes împotriva Austriei. Starea de spirit în rândul nobilimii maghiare este confuză și dominată numai de interese proprii. Faptul că Ioan Zápolya voievodul Transilvaniei

³⁶ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor...* op. cit., p. 186. Apud: A. Büyüktugrul, *Kanunî Sultan Süleiman ve Toplu Strateji* (Sultanul Soliman Magnificul și strategia colectivă), în „*Kanunî Armagani*”, Ancara, 1970, pp. 119-123.

³⁷ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman, până la 1656*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 177.

³⁸ După cucerirea Belgradului în 1521, Imperiul otoman sub conducerea lui Soliman I, pornește războiul împotriva Ungariei. Bătălia va avea loc în aprilie 1526 pe mlăștinoasa câmpie de la Mohacs. În câteva ore, armata lui Ludovic al II-lea este nimicită, Ludovic fiind și el ucis în luptă. Istoriografia încă nu a lămurit starea de expectativă a voievodului transilvan Ioan Zápolya care se afla pe malul stâng al Tisei, în tabăra de la Szeged. Cinci luni mai târziu, turcii vor ocupa fără nici un fel de opoziție Buda.

³⁹ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor...* op. cit., p. 184.

⁴⁰ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman...* op. cit., p. 173.

⁴¹ Idem. „Armata ungară a manevrat pentru a ieși înaintea sultanului și a ajuns pe câmpia de la Mohács între localitatea Báta și Drava, nu departe de Dunăre. Bătălia s-a dat la 29 august 1526. Ungurii cunoșteau, din experiență proprie, dispozitivul de luptă obișnuit al turcilor, care a fost însă schimbat, în urma recomandărilor făcute de sangeacbeii de Semendria Yahya pașazâde Bali bey, care cu acingii lui făcuse mai multe incursiuni în Ungaria, constatând că șarja cavaleriei maghiare (îmbrăcată în fier, cu caii înzăuați și legați între ei cu lanțuri) este irezistibilă. [...] Primul bloc al cavaleriei grele, mândre, a banderilor feudalilor maghiari, a înaintat vijelios, cu strigătul de luptă «Jézus, Jézus!», rupând primele linii ale dușmanului, care se retrăgeau în ordine. Al doilea bloc cu Ludovic al II-lea între ei s-a angajat pe același făgaș – nadorul Báthori a alergat la rege anunțându-l: «Victorie!», în timp ce aripile spahiilor și acingiiilor otomani îi încercuiau. Forțele lui Bali bey, ajungându-i din spate pe unguri, îi despărțiră în două și din spate și astfel aduși fiind în apropierea tunurilor ascunse în valea de la Földvár, s-au găsit dintr-odată expuși focului ucigător și compact al artileriei, pe lângă atacul spahiilor și, acum și al inicerilor. A urmat, scurt de tot, catastrofa. Scenele de eroism disperat au fost mai multe, dar nu au salvat de la dezastrul total; astfel, un detașament condus de Marczali, care jurase că-l va prinde sau ucide pe padișah, a ajuns să tragă câteva săgeți asupra lui Soliman, atingându-i chiar cuirasa, însă nu l-au făcut să se clintească din loc. Puțini au scăpat. Regele cu garda lui s-a sustras măcelului, fugind, însă s-a înecat cu cal cu tot în pârâul Csele, devenit o mocirlă, din cauza ploilor neconținute din acele zile nenorocite pentru Ungaria”.

⁴² Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor...* op. cit., p. 188

nu a dorit în mod deliberat să își ajute regele în lupta de la Mohacs,⁴³ denotă cu pregnanță existența unor fricțiuni politico-militare deosebit de periculoase între regatul apostolic și provincia Transilvania, cucerită ulterior. Confruntarea dintre Ioan Zápolya și Ferdinand destabilizează și mai mult situația politică din fosta Ungaria, fapt pentru care se încearcă ajungerea la un consens de împărțire a părților neocupate de turci din Ungaria între cei doi, Transilvania urmând să rămână lui Zápolya, iar restul lui Ferdinand.

Moartea lui Zápolya în 1540, lasă drum liber succesiunii la tronul Ungariei, dar convenția încheiată cu Ferdinand va pica, deoarece, lui Zápolya care se căsătorise între timp cu Isabela, fiica regelui Poloniei, i se născuse un fiu, Ioan Sigismund. Apariția unui urmaș direct vine și complică situația pentru austrieci, care fac tot felul de intervenții și manevre politice să intre în posesia teritoriilor prevăzute în pacea de la Oradea. Între cei doi regi ai Ungariei se încheiase în 24 febr. 1538 la Oradea, o pace secretă, în care se stipula că teritoriile din fosta Ungarie pe care le stăpânea Zápolya, după moartea acestuia să rămână coroanei lui Ferdinand de Habsburg – unul din multele paradoxuri maghiare care nu se justifică sub nici o formă juridico-istorică. Ca intenție jaluză, ca act politic, ne îndoiim că se urmărea „refacerea unității statului maghiar”,⁴⁴ atâta timp cât partea centrală a regatului era sub ocupația otomană, și nu se cunoșteau intențiile de viitor în planurile otomane de consolidare a puterii lor în zonă.

Asediarea Budei de către oastea comandată de von Rogendorf în 1541, a fost o mare gafă politică, diplomatică și militară, care va declanșa începerea ostilităților cu Imperiul otoman, prin organizarea unei noi expediții: „Era de fapt expediția care a orânduit situația Ungariei. Oastea trimisă înainte, sub comanda vizirului Mehmed pașa și a beilerbeiului Rumeliei Hüsrev pașa, a depresurat Buda de austrieci. Soliman sosește lângă Buda la 26 august și imediat îi cere Isabellei să-l trimită să-l vadă pe pruncul Ioan Sigismund. [...] voia să se convingă dacă e băiat sau fată, căci dușmanii lansaseră tot felul de zvonuri asupra lui. [...] În aceeași zi padișahul a pus de a fost ocupată Buda, prin infiltrarea ienicerilor și a altor soldați turci [...] la 29 august. Soliman Magnificul a intrat în Buda la 2 septembrie și transformând catedrala Fecioarei în geamia «Fethiyye» («Cucerirea»), și-a făcut acolo rugăciunea (*namaz*)”,⁴⁵

Micuțul rege Ioan Sigismund va fi trimis sub locotenența mamei sale Isabella în voievodatul Transilvaniei, având asupra lor firmanul sultanului prin care se confirma „atribuirea regatului Ungariei fiului lui Zápolya”.⁴⁶ Așadar Transilvania devine stat autonom supus Imperiului otoman, situație recunoscută o lună mai târziu prin Dieta de la Debrețin. În aceste condiții regatul independent al Ungariei, după o existență de peste 500 de ani, este șters de pe harta Europei. Fosta Ungarie este împărțită în trei: partea centrală numită de turci și *Orta Macaristan* este transformată în vilaiet otoman, adică „pașalâc” cu capitala la Buda, pentru aproape 150 de ani. Și

⁴³ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul...* op. cit. pp. 451-543

⁴⁴ Aurel Decei, *Istoria Imperiului..* op. cit. p. 191.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Idem.

tot ca un paradox, primul valiu al pașalâcului turcesc Buda, este numit un maghiar islamizat, vizirul Süleyman pașa, valiu din 1535 al Bagdadului.⁴⁷ Un lucru a atras atenția cercetătorilor acestui subiect. Imediat ce pașalâcul Budei a intrat sub administrația otomană, i-a fost făcută „conscriptia (înregistrare anuală pentru recrutarea militară – n.n.) sub supravegherea defterdarului de Buda, Halil efendi, așa cum se proceda cu teritoriile din restul imperiului”.⁴⁸ „Comitatele din vestul și nord-vestul țării rămân sub stăpânirea habsburgilor, iar Transilvania voievodală, Banatul și Partium, alcătuiesc un principat autonom”.⁴⁹ Nici o intervenție diplomatică a Austriei la Poarta otomană relativ la Transilvania nu a avut succes. Prin tratatul din 1547, conform stipulațiilor de la cap. V, Austria avea de plătit anual „30 000 de bani maghiari de aur» (*otuz şikke macar altini*) haraci, pentru ca părțile din fostul regat maghiar – al cărui moștenitor este sultanul –, ocupate de Ferdinand, să poată rămâne în continuare sub ocupație austriacă. În plus, marelui vizir trebuie să-i dea anual 3000 de galbeni maghiari, iar vizirilor câte 1000 de galbeni fiecare. Austria devenea prin urmare *harâcgüzâr*⁵⁰ adică, plătitoare de haraci către Imperiul otoman, fără a avea însă statutul de vasală. Așadar, primul drept de ocupare a unei părți din teritoriul fostei Ungarii a fost plătit de austrieci în aur. Istoriografia ungară ar trebui să țină cont de acest lucru. Foarte curând, tensiunile cresc între sultanul Soliman și Austria, sultanul hotărând reînceperea războiului cu austriecii, trimițând spre Viena o oaste sub comanda lui Sokollu Mehmed pașa, numit *Macaristan serdar*, „Serdarul Ungariei”. La încheierea ostilităților legate de recucerirea Banatului, rezultatul este apariția în 1552 a unei noi mari structuri militare și administrative otomane, vilaietul numit *Temeşvar eyaleti (vilayeti)* „deosebit de vilaietul Budei, și cuprindea câmpia Banatului de la Dunăre la Tisa până aproape de Lugoj-Caransebeș, trecând dincolo Mureș până la Crișul Alb”.⁵¹

Cert este că, în toată această perioadă (1551-1556) cât Transilvania s-a aflat sub influența habsburgilor, situația ei nu s-a putut consolida, chiar dacă, oștile din Moldova (*Kara Boğdan*) și Țara Românească (*Kara İflak*) trimise de sultan eliberează Transilvania de habsburgi și o reînstalează pe regina văduvă și fiul ei regele-principe Ioan Sigismund la Alba Iulia, Ferdinand pierzând definitiv Transilvania. Chiar dacă s-au limpezit pentru moment lucrurile, statutul majorității ortodoxe românești este în continuare unul al discriminării, în mod deosebit a celei etnice, unde asistăm iarăși la contradicții din ce în ce mai dure, cum este cazul fostului castelan de Făgăraș arhiepiscopul de Kalocsa Paul Tomory, care la 1523, recomandă organelor de justiție, cum trebuie aplicată legea în disputele dintre români și sași, cu precizarea expresă: „sasul trebuie să aibă întâietate față de român, cum era și pe vremea noastră: altfel, țara aceea ar ajunge curând la egalitate, dacă s-ar cumpăni cu aceeași măsură interesul catolicului cu al românului”.⁵² Întâlnim aici un exemplu

⁴⁷ Idem.

⁴⁸ Idem. De remarcat faptul că acest lucru nu a fost niciodată aplicat în Transilvania, Țara Românească și Moldova,

⁴⁹ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul...* op. cit. pp. 451-543

⁵⁰ Aurel Decei, *Istoria Imperiului...* op. cit. p. 193.

⁵¹ Aurel Decei, *Istoria Imperiului...* op. cit. p. 195.

⁵² Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 131.

edificator, a modului arbitrar în care se aplicau în practică prevederile din *Unio Ttrium Nationum*. Dietele Transilvaniei vor „hotărâri discriminatorii în raporturile cu românii: «Românul să nu poată denunța (extrăda) pe ungur sau pe sas, dar ungurul sau sasul să poată denunța pe român» (regulamentul pentru executarea art. 28 al dietei din 1552); «Nici un țăran maghiar nu poate fi acuzat doar cu trei martori, ci este necesară adevărata și publica mărturie a șapte oameni de încredere»; românul poate fi însă pedepsit prin pronunțarea a trei oameni de încredere) prin hotărâre dietală din 1554); «De asemenea, omul țăran și creștin (în sensul de „catolic” n.n.) poate fi ridicat prin jurământul a șapte creștini, românul prin jurământul a trei creștini, șapte români trebuind să fie martori pentru un român» (art. 20 al dietei din 1552)”.⁵³

Dintre lucrările cercetate pe marginea acestui subiect, m-am oprit asupra uneia de dată mai recentă, care aduce următoarea explicație a chintesenței *Trium-*ului, sau națiunilor privilegiate, dintre care cea mai numeroasă este *Natio hungarica* formată din nobilimea maghiară, care nobilime, „cu toate că majoritatea nobililor erau de origine etnică maghiară, nobilimea nu poate fi considerată o categorie etnică. Aceasta a inclus în ea fiecare familie de nobil din Transilvania indiferent de etnie și limbă maternă. Datorită acestui fapt, nobilii de origine română din districtele Făgăraș și Hațeg au reprezentat *Natio hungarica*”,⁵⁴ urmată de *Saxon Universitas*, un grup administrativ autonom de origine etnică germană, și un grup etnic de limbă maghiară, *Székelys* cu origini contestate.⁵⁵ Dar, tot ca un paradox, autorul a omis să specifice un lucru deosebit de important: nobilii de origine română care erau acceptați în *Natio hungarica*, sunt acei nobili, care s-au catolicizat și maghiarizat pentru a-și putea păstra toate drepturile și privilegiile. Este o chestiune arhicunoscută, dar foarte bine cosmetizată în istoriografia maghiară. Iar secuii (*Székelys*), „grup etnic de limba maghiară” cu „origini contestate”. O definiție ingenioasă, care omite un lucru extrem de sensibil: secuii nu sunt maghiari. Un grup etnic cu „origini necunoscute”, dar asimilat prin maghiarizare, va rămâne un grup alogen maghiarizat. Este iarăși o manipulare istorico-propagandistică maghiarofonă, asupra unor importante elemente de fond discutabile, cu mare impact în istoria actuală a Transilvaniei.

Anul 1653 debutează cu aprobarea de către Dieta Transilvaniei a celebrei legiuri care va deslănțui o nouă prigoană fără precedent față de elementul românesc: *Aprobate et Compilate*,⁵⁶ un opus de legi care extind și întăresc prevederile punitive față de românii din Transilvania, prin care se sublinia în mod expres starea de popor tolerat *pro tempore* în propria lor țară, iar aceasta numai în modul expres când *usque bene placitum principum et regnicolarum...*

Convulsiile se vor accentua pe fondul nemulțumirilor ajunse acum la limita critică a suportabilității, care va declanșa răscoala din 1784 condusă de Horea,

⁵³ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul.....idem*. Apud D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or the Policial Struggle of the Romains in Transilvania during the 18-th Century*, Bucharest, 1971, p. 80-81.

⁵⁴ Áron Kovács, *Continuity and Discontinuity in Transylvanian Romanian Thought*, în *Hungarian Historical Review* 5, nr. 1, 2016, p. 48, <http://WWW.hunghist.org>.

⁵⁵ Idem, pp. 47-48.

⁵⁶ *Aprobate et Compilate*, un opus de legi emise de către Dieta Transilvaniei în perioada 1635-1669 când au fost adoptate. Colecția este publicată în „Corpus Juris Hungarici” – *Magyar törvénytár, 1540-1848*, evi *Erdély törvények*, Ed. Nagy Gyula – Kolosvári Sándor... Budapest, 1899.

Cloșca și Crișan. Cât de împovărat a trebuit să fie regimul servituțiilor impuse țăranilor români, în mod deosebit după schimbarea destinației întregii zone a Munților Apuseni în domeniu imperial, lipsind de drepturi străvechi pe toți locuitorii, de au fost nevoiți să se răscoale? Răscoala a fost reprimată cu o duritate fără precedent, iar sentințele aplicate capilor răscoalei, în mod special lui Horia, amintea și „depășea în cruzime cele mai grozave decizii ale tribunalelor inchizitoriale din Evul Mediu”, și nu numai.⁵⁷

Cei 22 de condamnați au fost supuși unui adevărat carnagiu, așa cum arată Densușianu, prin „tăierea mâinilor, urmată de tăierea capului și ciopârțirea trupului [...] i se taie mâna și apoi să fie decapitat”, sau „să li se taie capul cu paloșul și cadavrele să li se pună pe roată”.⁵⁸ Pentru a demonstra românilor zădărnicia luptei lor pentru libertate și emancipare, înaintea supliciului, lui Horea i s-a pus pe cap, ca un semn al dezonoarei, o coroană din hârtie groasă pe care scria *Rex Dacie*, ca o replică la edictul de toleranță a „schismaticilor” ortodocși dat de împărăteasa Maria Tereza în 1769, prin care se recunoaștea legalitatea Bisericii ortodoxe. Edictul Mariei Tereza venea la peste o jumătate de secol, de la evenimentele din 1700 când, în Transilvania, după ani de luptă susținută a catolicismului, dar și a Reformei, o parte dintre clericii românii ortodocși, desnădăjduiți de toate relele acestor evenimente, dar și sprijiniți de interese oculte, care avea ca substrat atragerea spre catolicism, părăsesc ortodoxismul răsăritean constantinopolitan, și se unesc cu Roma, formând ritul greco-catolic, cunoscut în istoriografie ca Biserica Română Unită cu Roma. A fost o luptă teologică cu substrat politic, moment care va deschide o nouă perspectivă istorico-culturală și politică pentru românismul transilvănean, deoarece, chiar dacă s-au făcut mutații confesionale care trebuia să-i apropie pe românii ardeleni de catolicism, atât rădăcinile ortodoxe cât și mai vechile rădăcini și tradiții ancestrale săpate în granitul istoriei de pe Columna de la Roma, au făcut din Biserica Unită un puternic luptător în Transilvania pentru afirmarea românismului, chiar dacă, printre membrii ei, prelați, mai erau și maghiarofoni.

Pentru a înțelege mai bine evenimentele care vor urma, un mic incurs în istoria europeană a luptelor de idei democratice este absolut necesar. Europa se afla la apogeul Iluminismului, a revoluției intelectuale care începuse să-și spună cuvântul, dând gândirii libere dreptul la autonomie. În jurul anului 1770, circula în societatea intelectualității pariziene un manuscris cu statut de clandestinitate, apărut încă din 1730, intitulat *Mémoire des pensées et sentiments de Jean Meslier (Memorialul gândurilor și sentimentelor lui Jean Meslier)*.⁵⁹ Conținutul doctrinar al lucrării ne relevă profunzimea ideilor sociale exprimate de preotul catolic și filosof Meslier în aceste memorii, relativ la dreptul natural, inegalitatea și abuzurile nobilimii, magistraților, fiscul, a clerului superior catolic, etc. care striveau pur și simplu poporul sub greaua povară a servituțiilor și dărilor: „Toți oamenii sunt egali de la natură, toți au în mod egal dreptul de a trăi, de a păși pe pământ, de a se bucura de libertatea lor

⁵⁷ Milton G. Lehrer, *Ardealul...* op. cit. p. 94.

⁵⁸ N. Densușianu, *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*, București, 1884, pp. 324-328.

⁵⁹ Raymond Trousson, *Istoria gândirii libere. De la origini până în 1789*. Polirom, Iași, 1997, p. 162.

firească, și de a primi partea lor din roadele pământului", [...] spre binele societății omenești, să existe și o dependență între oameni, o subordonare a unora față de alții; și mai trebuie ca dependența și subordonarea a unora față de alții să fie dreaptă și bine proporționată".⁶⁰ Critica lui Meslier denunță fără echivoc „absolutismul lacom de dări și impozite, care sărăcește oamenii pentru a-i stăpâni mai bine, și golește satele, înrolând cu forța bărbații în armată. Tiranii «abuzează cât pot de puterea și de autoritatea lor, pentru că puterea și autoritatea nu le-au fost date sau încredințate decât pentru a conduce cu înțelepciune popoarele, cu dreptate și echitate, și pentru a-i menține în fericire și pace. [...] Acest regim este susținut de Biserică; ea și-a trădat misiunea și a intrat în cădășie cu asupritorii, pretinzând că această putere nedreaptă a fost lăsată de la Dumnezeu»".⁶¹ Memoriile lui Meslier au avut un impact enorm asupra evoluției gândirii libere în epocă, multe idei din gândirea lui socială, le întâlnim stipulate în *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, cartea fundamentală care în data de 26 august 1879, a pus piatra de temelie a democrației moderne, și care stipulează încă din preambul: „considerând că ignorarea, uitarea sau disprețuirea drepturilor omului sunt singurele cauze ale nefericirilor populare și ale corupției, au decis să expună, într-o declarație solemnă, drepturile naturale, inalienabile și sacre ale omului”, iar Art. I prevede: „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi”. Existența acestui manuscris a fost cunoscută în lumea oamenilor istoriei ideilor din întreaga Europă, inclusiv în Ungaria. Printre cei care au tratat la justa valoare subiectul acestui manuscris cu multă onestitate și expertiză, s-a numărat și Gustave Lanson, care, publică în 1912,⁶² concluziile sale în două materiale succesive, care avea să „bulverseze solidele certitudini stabilite pe tot parcursul secolului al XIX”.⁶³ În capitolul care se referă la *Critica socială în fața timpului său*, autorul atacă „inegalitățile și condițiile sociale, mecanismele exploatarei sociale, denunțând în același timp opresiunile fiscale de stat, criticând monarhia absolută”.⁶⁴

În Europa apar noi paradigme socio-politice, culturale și religioase. Lumea se va schimba ireversibil. Asistăm după 1750 și în Transilvania la un vast program de construcție istorico-culturală și politică românească, prin apariția școlilor de la Blaj, biblioteca și tipografia, dar în mod deosebit la „afirmarea unei generații de studioși formați în școlile superioare europene” din rândurile românilor uniți, când „cultura din

⁶⁰ Jean Meslier, *Œuvres complètes*, coord. J. Deprun, R. Desné, A. Soboul, Reditura Anthropos, Paris, 1970, II, p. 17. Ca operă edită, *Mémoire de Meslier*, apare sub îngrijirea lui Rudolf Charles în 1864, în trei volume. A doua ediție apare sub îngrijirea și coordonarea lui Jean Deprun, Editura Anthropos, 1970, în trei volume. Jean Meslier sau Mellier (1664 – 1729), preot și filosof francez.

⁶¹ Raymond Trousson, *Istoria gândirii libere...* op. cit. p. 165. Apud: Jean Meslier, *Œuvres complètes...* op. cit. vol. II, p. 127, p. 143.

⁶² Gustave Lanson, *Questions diverses sur l'histoire de l'esprit philosophique en France avant 1750*, (*Chestiuni diverse relativ la istoria spiritului filosofic în Franța înainte de 1750*) în „Revue d'Histoire littéraire de la France”, tom. XIX, 1912. Prima parte la pp. 1-29, a doua parte la pp. 293-317.

⁶³ Geneviève Artigas-Menant, *Cent ans de réponses aux „Questions diverses” de Lanson*, (*O sută de ani de răspunsuri la „ diverse întrebări*), Problema: R. Intern. Fil. Vol. 04. No. 03. (2013), p. 21-49 ISSN 2236-8612.

⁶⁴ Jean-Pierre Deschepper, *Jean Meslier, Œuvres complètes...* în „Revue philosophique de Louvain, Quatrième série, nr. 2, tome 69, 1971, p. 298.

Ardeal parcurge o etapă de organizare a viitoarelor instituții iluministe⁶⁵ al Școlii Ardelene, al cărei ctitor a fost episcopul Inocențiu Micu, instituție care a generat „cel mai reprezentativ curent de idei din cardul iluminismului românesc”,⁶⁶ care va deveni un exemplu al „modului cum românii au știut să întoarcă spre folosul lor tendințele de deznaționalizare ale streinilor”,⁶⁷ acea teribilă mișcare de *renovatio* din Transilvania. Nobilimea maghiară, ignorând caracterul profund revoluționar al iluminismului din Apus, ale cărui unde de șoc erau resimțite puternic și în zona Europei Centrale și de Est, interpreta și aplica aceste idei în interesul propriu, poporul român majoritar din Transilvania fiind tratat în continuare ca o minoritate acceptată, privilegiile și egalitățile în drepturi revenind aceleiași pătri minoritare dominante.⁶⁸

Programul Școlii Ardelene, având ca suport o cultură istorică solidă asupra originii poporului român, Inocențiu Micu, împreună cu ceilalți corifei ai iluminismului ardelean din generația sa, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu Samuil Micu sau Ioan Piuariu-Molnar, prin programul lor politic sunt deschizătorii unei noi epoci, care stabilea și conceptualiza dezideratele *națiunii române*, care se manifesta pentru prima dată ca o entitate de sine stătătoare, solidară prin noile sale postulate politice. Inocențiu Micu, este cel care zguduie din temelii statutul constituțional al lui *Unum Trium Nationum*, prin revendicarea în baza dreptului natural, invocat de gândirea liberă europeană, a dreptului constituțional ca cea de a patra națiune politică și religie receptă. Este o revednicare a rațiunii care postulează din *illo tempore* cugetarea liberă pe care nimeni nu o poate reduce la tăcere, a Declarației drepturilor omului, care „formulează catehismul unei ordini noi. Aceste drepturi sunt considerate a fi anterioare oricărei societăți, naturale și imprescriptibile, iar instituția politică consideră în mod explicit că-i de datoria ei să le apere”.⁶⁹

Una din ideile care emană fără drept de apel din conținutul *Supplex*-ului este următoarea: „*Eft Natio Valachica omnium in Transilvania Nationum antiqvissima longæ hujus ætatis, cum a Romanis ipfam Cploniis, per Imperatorem Trajanum Seculo 2 inchoante in Daciam frequenter copiolissimo veteranorum militum numero ad tutandam Provinciam deductis propaginem fuam habere fide hiftorica, traditione nunquam interrupta idiomatis & morum confvetudinumque similitudine lit certum probatumque*”.⁷⁰

Agresiunilor nobilimii maghiare, Școala Ardeleană prin politica sa revendicativă fără precedent, va răspunde prin apariția în 1791, a memoriului

⁶⁵ Dum. Ghișe și Pompiliu Teodor, în „Introducere” la Școala Ardeleană, vol. I, Edit. Minerva, București, 1983, p. XI.

⁶⁶ Andreas Freyberger, *Historica relatio Unionis Walachicæ cum Romana Ecclesia*, Clusium, 1996, p. 5. Ediție bilingvă, latină-română, *Relatare istorică despre unirea Bisericii românești cu Biserica Romei*, versiunea românească și studiu introductiv de Ioan Chindriș.

⁶⁷ Ovidiu Densușianu, *Opere*, vol. I. „Lingvistică”, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 158. Este vorba de articolul: Școala latinistă în limba și literatura română. Originile și influența ei. Lecțiune de deschidere ținută la Facultatea de litere din București în ziua de 10 noiembrie 1899, apărut în „Noua revistă română”, București, 1900.

⁶⁸ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Editura Enciclopedică, București, 1988, pp. 375-377.

⁶⁹ Raymond Trousson, *Istoria gândirii...* op cit. p. 221.

⁷⁰ *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniæ... Cum notis historico – criticis I. C. E. Civis Transsilvani*. Claudiopoli, MDCCXCI, p. 8-9.

Supplex Libellus Valachorum, cel mai important act politic al națiunii române transilvane din secolul al XVIII-lea, veritabil vârf de lance al forței iluminismului românesc, arma istorică și morală, a luptei pentru ridicarea națiunii române la rangul de națiune politică. A apărut imediat o întreagă literatură „de specialitate” maghiară, cu un puternic substrat propagandistic combativ menit să scoată în lumină un Iluminism maghiar declarat exaltat, învăluit în mantia celei mai nocive politici ale urii și șovinismului, încercând să combată adevăruri incomensurabile relativ la istoria românilor, dar lăsând în urma sa prin fapte, urmele reprobabile ale unei realități sumbre. *Supplex*-ul va sta la baza *Memorandumului* din 1892, în lupta generațiilor încununată cu momentul 1918, producând un val de iritabilitate fără precedent, în rândul nobilimii maghiare din Principat „încât notabilii maghiari ai dietei l-au anatemizat, le-a fost «rușine» să asculte asemenea «aberații», iar semnatarii au fost prizonieri, considerați fiind instigatori, elemente ostile statului ce vroiau răsturnarea sistemului politic, constituțional «atât de bun» al Principatului”.⁷¹

Atitudinea „notabililor maghiari” nu surprindea pe nimeni. În 1790, unul dintre cei mai înflăcărați ideologi ai șovinismului maghiar, Samuel Decsi, trasa în opusul său *Phonixul Panonic*, principalele metode și direcții ale politicii de maghiarizare: „Limba maghiară trebuie impusă în întreaga țară. Prin școală și biserică popoarele de limbi străine pot fi maghiarizate pe neobservate, deoarece până aceasta nu se realizează nu putem fi fericiți nici cu starea noastră naturală și morală, nici cetățenească”.⁷² Cum se aplica în teritoriu, luăm ca exemplu localitatea Bichiș, unde în 1806 administrația publică, „obliga comunitatea să angajeze învățători unguri pentru a-i învăța limba ungurească”.⁷³ Însuși împăratul Iosif al II-lea, care realizease cât de adâncă era prăpastia șovinismului maghiar, a „urii naționale și religioase, dezordinii și intrigii, magistrației și autoritățile”⁷⁴ la care se adăugau marii proprietari care îi decimau pe supuși. Iar situația continua să se agraveze din ce în ce mai mult.

De ce înaintăm în timp, vedem cum și imaginea Europei se schimbă sub adierea vântului „primăverii popoarelor” venit din Vest. Ce se întâmpla însă cu Europa Centrală, unde întâlnim paradoxul balansării între acceptarea tuturor cutumelor civilizatoare ale occidentului și tectonica clivajului unor realități specifice zonei de interferență a sistemelor social-politice, culturi diferite, confesiuni religioase diferite, mentalități diferite (catolicism, Protestantismul, etc. în conflict cu ortodoxismul răsăritean), acționând pe o falie divizată etnic, în structura Imperiului austro-ungar. În cazul de față, chiar dacă Ungaria panonică, tindea spre civilizația occidentală, marele paradox îl întâlnim în Principatul Transilvania, unde ungurii voiau o maghiarizare totală forțată, lovindu-se însă de marea rezistență a populației majoritare românești ortodoxe. Aflată într-o asemenea paradoxalitate, unii autori au etichetat Europa

⁷¹ Daniel Mihai Melinte, *Sub semnul progresului: Supplex Libellus Valachorum și Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, p. 5. www.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia/16_melinte.

⁷² Ernst Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmăruului*, Editura Lamuri, Satu Mare, 1998, p. 94.

⁷³ Raol Șorban, *Chestiunea maghiară*, Editura Valahia, București, 2001, p. 17.

⁷⁴ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 247.

Centrală ca pe un „Occident furat”.⁷⁵ Raportat la poziția geografică, Budapesta se află în epicentrul Europei Centrale. Am spus „epicentru”, deoarece, de aici, din Budapesta au pornit cele mai mari zguduiri sociale și politice care au afectat ireversibil majoritatea etnică atât a Împărăției apostolice, dar și a Regatului dominant prin cărja papală, devenită izvorul tumorogenezei maghiarismului.

Intr-un asemenea context, constatăm cum, efectele Revoluției insurgenților de la Palermo din ianuarie 1848, transgresa în statele federative occidentale, în Franța lui Ludovic Filip de Orléans, străbătând apoi spațiul germanic al Boemiei, oprindu-se la Praga, de unde va coborâ la Viena și apoi la Budapesta.⁷⁶ Spre deosebire de celelalte mișcări revoluționare similare din Europa, revoluția ungară a avut ca problematică de fenomenologie și cauzalitate istorică, o caracteristică aparte. Dacă în prima fază a revoluției ungare condusă de Kossuth Lajos s-a pus problema emancipării și eliberării Ungariei de sub tutela Imperiului habsburgic, în profunzime, aisbergul mișcării maghiare îl constituia de fapt, punerea în aplicare a celui mai aprig vis unguresc, acela de expansiune teritorială prin anexarea principatului Transilvaniei, declanșând astfel o puternică mișcare contrarevoluționară din partea românilor transilvăneni. Pe lângă unele reforme democratice și mai multe transformări structurale, conducătorii revoluției condusă de Kossuth, prin hotărârea luată în cadrul Dietei de la Pozsonz (Bratislava) se institua crearea unui stat unitar ungar indivizibil, pe principiul lui „Unio” (lat.: *unitate, unicitate*), adică „Uniunea” cu Transilvania, ignorând faptul că se poziționau prin hotărârile lor curentului de nestăvilit al demnității majorităților pe care doreau să le maghiarizeze forțat în plină „primăvară a popoarelor” în Europa.

Urmare a acestui neinspirat act politic al maghiarilor, vom asista și la primele acțiuni românești transilvane împotriva programului de anexare a Transilvaniei, care se vor manifesta în mod simultan atât la Pesta cât și în principat. La Pesta apar documentele redactate de Eftimie Murgu, iar în Transilvania, acțiunile lui Papiu-Ilarian, Avram Iancu, și în mod deosebit *Provocațiunea* lui Simion Bărnuțiu din 24 martie 1848 la Sibiu, finalizate prin adunarea din 3/15 mai 1848 pe câmpia din fața catedralei de la Blaj, la care au participat peste 40 000 de români transilvăneni, cărora li s-au alăturat și un mare număr de sași, unguri și alte naționalități mărunte. Adunarea s-a desfășurat sub președenția episcopilor Lemény și Șaguna, având ca vicepreședinți pe Simion Bărnuțiu și George Barițiu. Acțiunilor românești li s-a răspuns cu o serie întreagă de măsuri de terorizare, provocare a spaimei și manipularea românilor, care atinsese culmi nebănuite, trecându-se în același timp, la anexarea unor părți din vestul Transilvaniei la Ungaria, creându-se o stare de spirit de maximă tensiune.

Intrând în fondul problemei, prezentarea în continuare a unor fragmente din fulminantul discurs al inegalabilului ideolog român transilvănean al epocii, Simion Bărnuțiu, un veritabil *bard* al națiunii române, rostit pe Câmpia de la Blaj în 3/15 mai 1848, vom realiza importanța capitală a momentului, din care vor rezulta o serie

⁷⁵ Milan Kundera, *Un Occident kidnappé*, în *Le Débat*, nr. 27, nombrie 1983, pp. 3-22.

⁷⁶ *** *Magyarország történeti kronológiája...* op. cit. III, vezi cronologic din luna martie 1848, pp. 677-691.

întreagă de aspecte cu caracter fundamental asupra situației națiunii române din Transilvania, precum și a gravelor probleme pe care le-ar provoca aprobarea planului de „*Uniunea Ardealului cu țara Ungurească*” propus de Kossuth, cât și unele aspecte și rezultate ale propagandei ungurești în acest sens, prin care se reușise convingerea unui număr restrâns de români să accepte Uniunea: „Ce fierbere și ce tulburare a cășunat în țară uniunea aceasta, nu e de lipsă a mai spune, că o știu toți, asta însă înseamnă, că această uniune nu e nimic mai puțin, decât contopirea care o doresc ungurii de mult, adică, ungurii vor prin uniune să șteargă deocamdată privilegiile Ardealului, și împreună cu privilegiile să stingă pe toate popoarele neungurești, ca să facă din toate numai o națiune, care să se numească națiunea cea mare și tare ungurească, [...]. Dieta Ungariei de la 1836 puse lege, ca să se facă ungurește toate negocierile administrațiunii publice și să se bage limba ungurească în toate școlile din Ungaria; jurnalele ungurești din ambele patrii ungurești – așa numesc ei țara Ungurească și Ardealul – lătesc de mult planul unguririi pretutindeni, învățând pe toate națiunile că nu se salută într-alt nume afară de cel unguresc. De este vreun român aci de față, care n-ar fi văzut gazeta de Pesta (Pesti Hirlap), pentru acela mă repet, că de când a început a ieși această gazetă, redactorul ei Kossuth Lajos strigă neîncetat cu glasul tunetului către toți ungurii: «*să prosperăm, să prosperăm, să ungurim pe toți croații, românii și schiaii, că de nu pierim!*» [...] în cât comitele Szechény, cel de întâiu apostol al unguririi, e constrâns a-i dumiri furia și a-i striga: «*ne kényszerítsük tüzzel vassal, hanem veggük bé az altkotmány sántzai közzé, hogy ökis be veggének minket magokba, tudni illik nyelvünket*», adică: să nu-i constrângem cu focul și cu fierul⁷⁷ ci să-i recunoaștem în constituțiune ca și ei să ne recunoască pe noi, adică limba noastră». Nicora (Miklós n.n.) Wesselényi⁷⁸ dă sfat ungurilor, că «*numai acei români să capete drepturi de cetățean, care se vor face unguri*», și-i pare rău că Joane Bobu episcopul românilor a făcut toate fundațiunile sale în interesul național [...] că lățirea limbii ungurești peste toți locuitorii țării e mai importantă decât fericirea țării. [...] laca ce voiesc ungurii, și care este scopul lor! [...] ca «*Uniunea Ardealului cu țara ungurească*»; pentru că aceasta se înțelege de la sine. Și ce este Uniunea pentru România? Ce se ține de prima întrebare: ce este *Uniunea pentru unguri*? Aceasta o poate cunoaște fiecare fără să fie politic; știm cu toți că ungurii vor să facă țara ungurească din pământul Ardealului: vor să nu mai fie două patrii ungurești mici; ci să facă din amândouă una patrie ungurească mare. Ungurii știu că proprietatea care și-au arogat-o până acum pe pământul românilor, nu stă pe temei sacru; pentru că din dreptul războiului cuceritor nu se naște proprietatea, ci numai posesiunea până se simte în putere națiunea subjugată ca să

⁷⁷ Aluzie de intimidare relativ la modul de aplicare a pedepselor, cu trimitere la marile atrocități produse în cazul pedepselor aplicate celor care se răsculasera de-a lungul timpului împotriva cruzimii regimului unguresc – vezi Gh. Doja, Horea, Cloșca, Crișan ș.a.

⁷⁸ Miklós Wesselényi de Hadad, baron (20 dec. 1796 – 2 april. 1850), Jibou, județul Sălaj. Personalitate marcantă a lumii politice maghiare, exponentul celui mai autentic liberalism absolutist unguresc, a jucat un rol foarte important în cadrul Revoluției de la 1848 în Transilvania, care a dezvoltat și pus în aplicare, alături de Kossuth, conducătorul revoluției maghiare și alții, planul de salvare a „națiunii maghiare” formată dintr-o minoritate infimă de nobili, prin maghiarizarea forțată a unei majorități de milioane de români.

scutute jugul. Asta bine o știu ungurii; ei știu că Maurii nici în 700 de ani nu și-au câștigat proprietatea, care într-adevăr nu o au avut până acum; [...] **Asta este Uniunea pentru români! Pentru unguri e viață, moarte pentru români: pentru unguri libertate nemărginită, pentru români servitute eternă. Unindu-se națiunea română cu Ungaria, nu va avea nici școli, nici dregători naționali, care să poarte grija de secole și de interesele naționale, nici chiar biserica națională: toate aceste se vor boteza a doua oară pe nume unguresc, toate se vor îmbrăca în veșmântu ungurescu [...]** În mâna acestei Adunări e pusă viața și moartea, soarta prezentă și viitoare, nu a unui om, ci a unei națiuni întregi: ce va răspunde Adunarea înaintea națiunii, a lumii, și a posterității, când ar subscrie sentința la moarte asupra națiunii sale?⁷⁹ Prin glasul lui Bărnuțiu, românii din Transilvania își scriau în epocă una din marile pagini ale istoriei sale, cu litere de foc și sânge etnocid, urmare a măsurilor represive aplicate de regimul politic de la Budapesta. De remarcat în discursul lui Bărnuțiu faptul că, până și „cel dintâi apostol al unguririi”, contele Syéchenyi, se străduia „să arate prăpastia spre care împingea țara, direcția politică a lui Kossuth, desfășurarea evenimentelor devenind prielnică acestei direcții. Toate împrejurările păreau a se fi aliat spre a promova scopurile agitatorului Kossuth, pe care – cum observă un publicist maghiar – norocul îl persecuta cu darurile sale ca pe Polikrates.⁸⁰

Paradoxul imperioasei realizări a Uniunii invocată de maghiari implică serioase probleme de geopolitică demografică a națiunii ungare autentice atât din Ungaria veche, panonică, unde, unguri veritabili erau doar nobilii, dar nu în totalitate, și foarte puțini în provincia Transilvania, deoarece marea majoritate a grofilor unguri ardeleni proveneau din rândul vechilor feudali români care s-au maghiarizat, pentru a-și putea păstra statutul social. Iar veridicitatea acestei tragice realități ajunsă la apogeu, ne este confirmată de cuvintele lui Miklós Wesselényi, în perioada revoluției când, luând în considerare efectele Revoluției franceze care distrusese în mare parte clasa nobiliară, lucru care se putea întâmpla și în Ungaria, Wesselényi dezaprobă această prezumtivă dar posibilă dramă: „Consider nu numai corect dar și foarte necesar ca poporul de jos să nu se bucure de drepturi naționale și de reprezentare decât dacă va deveni cu adevărat maghiar, dacă se va contopi cu națiunea de ale cărei drepturi vrea să beneficieze e chiar o primejdie și deci de neîngăduit, și pentru că prin aceasta multă, se poate spune aproape toată nobilimea proprietară ar fi ruinată. Și nu trebuie să uităm că **în această nobilime există acum naționalitatea noastră** (subl. n.). Are nobilimea noastră pe toată scara valorilor și rațiunii, destule cusururi și nu puține păcate; dar atâta e adevărat, că **maghiarimea numai sau aproape numai în rândurile ei există** (subl. n.). Dacă miile nobilimii ruinându-se ea se reduce la insignifiantă, cea mai mare parte a milioanelor care-i vor lua locul nu vor fi

⁷⁹ Simion Bărnuțiu, *Dreptulu Publicu al Româniloru*, Tiparul Tribunei Române, Iași, 1867, pp. 333-402.

⁸⁰ Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Marin Vlasiu, Cuvânt înainte de Fl. Constantiniu, Editura Eminescu, București, 1988, p. 164. Apud. Kemény Zsigmond, *A forradalom után* (După revoluție), în Pest, 1850, p. 156.

maghiare”.⁸¹ Și Wesselényi Miklós a indus pericolul pe care îl putea dezlănțui atitudinea partidei ungurești radicale, care dorea „*uniune necondiționată* «cu orice preț, chiar cu vărsare de sânge (minden áron vérrelis)”.⁸² Dar, unii autori, analizând reformismul maghiar în Transilvania, cu trimitere directă la liderii mișcării liberare dar și la baza socială a acesteia, în cazul de față cu referire la Wesselényi, această mare personalitate care organizase cu mult efort mișcarea națională modernă în Ungaria care se moderniza de la o zi la alta, și-au pus multe întrebări, din care ne-am oprit la cea prin care mișcarea liberală era considerată sub nivelul epocii: „Cum se explică strategia mișcării liberare transilvănene? Au ei într-adevăr dreptul de a vorbi despre o mișcare liberală, și în ce măsură pot ei spune că mișcarea nobililor liberali transilvăneni este sub «nivelul epocii», așa cum afirmă un manual. [...] este o «societate de clasă» așa cum a fost sistemul Ordinilor”,⁸³ deoarece, sistemul de luptă al societății liberale fiind foarte riguros organizat, autorul continuă: „Un sistem de Ordine (democrația nobiliară) prea slab, mai puțin evoluat, așa cum zicem și de condițiile foarte arhaice, a oferit evoluției burgheziei o bază prea fragilă în Transilvania față de Ungaria. «Patria noastră nu prea are clasa de mijloc interesată de reformele liberale «care să poată crea peste tot mișcare, viață și progres»”.⁸⁴

În derularea evenimentelor relative la punerea în aplicare a planului unionist al lui Kossuth, în data de 29 mai 1848 se deschid lucrările Dietei din Cluj. Uniunea este aprobată de majoritatea maghiară într-o atmosferă cuprinsă de frenezie. A doua zi, arbitrarul triumf al tiraniei liberalismului naționalist maghiar de Uniune a Transilvaniei cu Ungaria este anunțat de către Miklós Wesselényi. Simbolul heraldic adoptat era un steag în culorile roșu-alb-verde. Hotărârea dietei va constitui momentul declanșării sângerosului etnocid transilvan, transformând revoluția emancipatoare a lui Kossuth într-un război civil. Încă din 21 mai armata maghiară făcuse primele victime printre români la Mihalț – Alba Iulia, unde 12 țărani încercau să-și recupereze proprietățile confiscate de către contele Esterhazy, au fost uciși. Agresiunile sângeroase ale armatei ungare împotriva românilor vor continua luând amploare, alți români fiind uciși la Luna (Turda).

Așa cum aprecia Ioan Lupaș, „agitațiile lui Ludovic Kossuth pregătiră însă politicele ungurești două conflicte acute: unul extern, atacând legăturile seculare dintre Austria și Ungaria, altul intern, provocând susceptibilitatea popoarelor nemaghiare, de ale căror postulate naționale nu se ținea seamă”.⁸⁵ Punându-și în aplicare planul de ocupare a Transilvaniei, „El Lider Maximo” Kossuth, organizează o armată

⁸¹ Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1989, pag. 112, nota 178.

⁸² Elena Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*. În „Ardealul Nostru”, www.ardealul.blogspot.ro

⁸³ Ambrus Miskolczy, *Questions de société, nationalité, opposition dans le mouvement réformiste hongrois en Transylvanie (1830-1843)*, în „Acta Historica”, Academiae Scientiarum Hungaricae, , Budapesta, 1978, Tom 33, Nr. 1, p. 4. Apud: Antalád, *A magyar irodalom kezdetei a reformkorban és 1848-49-ben (Les débuts de la littérature hongroise à l'époque des Réformes et en 1848-49)*. Bucarest, 1979. 180.

⁸⁴ Idem, p. 4-5. Apud: Zsigmond Kemény, Erintések (Touches). *Erdély Híradó*, (în colecția EH) 1845, Nr. 10.

⁸⁵ Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei ...* op. cit. p. 164.

revoluționară pe care o pune sub comanda generalului polonez Iosif Bem,⁸⁶ care alungă trupele austriece din Ardeal. Prefecții români din Munții Apuseni Avram Iancu, Ioan Boteanu, Petre Sever și Pătru Dobra, vor organiza lupta de rezistență. Acțiunile militare dure care au avut loc la Abrud între armata lui Avram Iancu și trupele maiorului ungur Emeric Hatvani și colonelul Kemény Farkas, soldându-se de fiecare dată cu victoria legiunilor române.⁸⁷

Sub presiunea politică a delegației ungare condusă de Bathýány președintele Consiliului de miniștri al Ungariei, care-l amenință pe împăratul Austriei cu instabilitatea tronului, se obține sancționarea actului de unire a Transilvaniei cu Ungaria. Revoluția va lua o întorsătură neașteptată. Împăratul realizând că *Austriei care îi era dat să poruncească lumii întregi*⁸⁸ i se zdruncinau acum temeliile, că nu mai poate stăpâni situația în imperiu, Ungaria devenind incontrollabilă, cere sprijin țarului Nicolae I al Rusiei. Mare apărător al „legitimismului” țarul, care nu tolera revoluțiile, „dă curs apelului austriac, pe baza acordului din 1833, pentru suprimarea revoltei din Ungaria, încredințându-i lui Paskievici aproape 200 000 de ostași pentru această campanie”⁸⁹ care a fost o mare reușită în zbrobirea revoluției maghiare, Kossuth scăpând de execuție prin fuga în exil, stabilindu-se în Statele Unite. Din politica atât de agresivă dar falimentară a lui Kossuth, s-a observat clar viziunea sa singulară în peisajul programelor revoluțiilor europene de identificare a cetățeanului cu Statul. Viziune care denaturase polifonia concertului de valori ale Europei, așa cum rezulta din consacrată teorie a lui Herder și Fichte, care subliniază în mod deosebit faptul că nu statul este entitatea din care emană și reprezintă Națiunea, ci macro sau micro societatea umană este cea legitimată să se organizeze într-o formă statală.

Concepțiile exclusiviste ale lui Kossuth din „anii de refugiu și de meditație senină” se vor schimba radical. Tardiv, realizează utopia înfăptuirii unui stat unitar maghiar, „recunoscând că Ungaria este un stat polinațional și trăgând de aici toate consecințele logice ale acestei concepții”,⁹⁰ visând însă la realizarea unei Confederații Dunărene formată din Ungaria, Croația Serbia și România. Proiectul lui Kossuth așa cum rezultă din corespondența acestuia trimisă din exil și publicată de Jászai Oskár în revista americană «Foreign Office», a produs consternare în rândul ungarilor, deoarece, „delimitând teritoriul etnografic al diferitelor popoare din Ungaria, Kossuth atribuie elementului etnic românesc un teritoriu care nu numai avea să-l egaleze pe acela fixat mai târziu prin Tratatul de la Trianon, dar îl și depășește”.⁹¹ Autorii care au consemnat evenimentele, au subliniat starea de spirit a ungarimii total nefavorabilă față de proiectul lui Kossuth. Iar alți autori maghiari care au avut bunul simț și au recurs la luciditate în analiza situației, cum este cazul istoricului maghiar

⁸⁶ Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei...* op. cit. p. 171. Vezi și: Kovács Endre, *Bem a magyar szabadsággharcban* (Bem în lupta pentru eliberarea Ungariei) Budapesta, 1979.

⁸⁷ Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei...* op. cit. Vezi pe larg la pag. 171-174.

⁸⁸ *Austriae es imperare orbi universa*, deviză a Casei de Austria, formată din cuvinte care încep în ordine cu cele cinci vocale ale alfabetului: a e i o u.

⁸⁹ Nicholas V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, trad. de Areta Voroniuc, Institutul European, Iași, 2001, p. 349.

⁹⁰ Milton G. Lehrer, *Ardealul ...* op. cit. p. 127.

⁹¹ Milton G. Lehrer, *Ardealul ...* op. cit. p. 128. Apud: I. Moga, *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale*, București, 1938, p. 11.

Szekfű Gyula în lucrarea *Cele trei generații*⁹² au avut parte de critici serioase atât în epocă, dar și pe tot parcursul timpului până în contemporanietate, sau interpretări care să estompeze actul de „neloialitate față de idealurile lui Széchenyi” a celor din prima generație, în cazul de față a lui Kossuth.⁹³ Dar, inimaginabilul paradox îl constituie literatura propagandistică cu care Ungaria dezinforma lumea occidentală. Vom lua ca exemplu lucrarea lui A. de Gerando, *L'Esprit public en Hongrie depuis la Révolution Française*,⁹⁴ apărută în chiar teribilul an 1848; un adevărat monument de literatură propagandistică maghiarofonă, menit să inducă în eroare orice persoană de oriunde, neavizată în problematica maghiară, care, încă din primele pagini, face din Ungaria un fel de *primus inter pares* între națiunile europene, o națiune mesianică, care „între secolele XI și XVI, a fost unul dintre marile puteri ale Europei, care se întindea de la Bulgaria până la Polonia, din Austria la Marea Neagră, în timp ce imperiul grec subcomba”.⁹⁵ Era leagănul „ideilor de libertate care au fost totdeauna o forță în Ungaria; idei care se schimbau în funcție de instabilitatea situației; ele fac să bată încă și azi inimile, după trei secole de dominație austriacă. După ce a salvat pe creștini în lupta cu islamul, ungurii, moștenitorii legitimi ai puterii turcești, vor servi cauza Europei”.⁹⁶ Așadar, după trei secole de dominație austriacă – autorul uitând să amintească și cei aproape 150 de ani cât Buda a fost pașalâc turcesc, Ungaria, „printre primele națiuni din Europe”,⁹⁷ ale cărei „instituții își aveau sorgintea în stepele Asiei”.⁹⁸ Uitând că Ungaria era un regat creat de papalitate, care nu mai păstrase din ancestralitatea lor decât limba, vorbește despre instituțiile de sorginte asiatică, văitându-se și de „violenta opresiune austriacă, care a dat naștere în Ungaria la două

⁹² Vezi în Szekfű Gyula, *A három nemzedék, és ami utáná követkeyik*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1934. (Cele trei generații, și ceea ce a urmat).

⁹³ Hatos Pál, *Szekfű Gyula és nemzedék toposza*, în revista „Kommentár”, nr. 3, 2013. Pe lângă aprecierile la cartea lui Szekfű *Cele trei generații*... (titlul ediției din 1935), ediția din 1922 are titlul *Három nemzedék. Egy hanyaltó kór története* (Trei generații. Istoria unei atmosfere de epocă), articolul cuprinde și aprecieri la o altă lucrare a lui Szekfű: *Rákóczi în exil*, apărută în 1913. „După publicarea lucrării *Rákóczi în exil*, în 1913, Szekfű a fost atacat puternic atât de presa liberală cât și de politicienii de frunte și istorici. Potrivit lui Irene Kaab Epstein – biograful lui, vehemența reacțiilor negative la adresa cărții sale l-a rănit foarte mult pe Szekfű, încât pleacă în exil și nu s-a întors la Budapesta zece ani. A revenit abia în 1925, pentru a ocupa postul de profesor de istorie modernă la Alma Mater”. Apud, Árpád v. Klímó, *Nineteenth Century Liberal. Master Narratives Revisited: A Comparison of Gyula Szekfű and Benedetto Croce*, in *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, Edited by: Stefan Berger, Chris Lorenz, New York, 2010, p. 344.

⁹⁴ Auguste de Gerando, *L'Esprit public en Hongrie depuis la Révolution Française*, Imprimeurs Unis, Paris, 1848. A. de Gerando (4 apr. 1819, Lyon – 8 dec. 1849 Drezda), francez de origine spaniolă, provenind dintr-o familie aristocratică ruinată de Revoluția franceză, cunoaște la Paris pe contesa maghiară Emma Teleki (1809-1893), descendentă din cunoscuta familie nobiliară Teleki, cu care se „couple”. Foarte curând, cuplul se va muta la una din proprietățile familiei Teleki din Transilvania situată în Kövárhosszúfalu (Satulung). Împătimit ungarofil, ia parte la „guerre d'indépendance” a Ungariei din 1848-1849. Rănit în luptele de la Győr din iunie 1849, se refugiază în Germania, la Dresda, unde moare la 8 decembrie același an, la numai 30 de ani. A fost membru corespondent al Academiei Ungare de Știință. Lucrări publicate: *Essai historique sur l'origine des Hongrois*, Imprimeurs-Unis, Paris, 1844; *La Transylvanie et ses habitants*, I, II, Imprimeurs-Unis, Paris, 1845; *L'Esprit public en Hongrie depuis la Révolution française*. Imprimeurs-Unis, Paris, 1848.

⁹⁵ Idem, p. 2.

⁹⁶ Idem, p. 3.

⁹⁷ Idem, p. 5.

⁹⁸ Ibidem.

mari evenimente, foarte elocvente, cu toate detaliile transmise de istorie: extinderea protestantismului și alianța ungarilor cu turcii. Iar în raport cu infidelii, Ungaria a devenit asemenea Spaniei, înflăcărată catolică”.⁹⁹ Desigur, cuprins de beatitudinea maghiarismului, inspirată – probabil – de soția sa, frumoasa contesă maghiară Emma Teleki, autorul a uitat că Ungaria, a apărut ca regat, așa cum am menționat la începutul materialului, ca emanație a cârjei papale, și la dispoziția acesteia, în lupta pentru expansiunea catolicismului în zonă, și la convertirea la catolicism a resturilor de triburi asiatice care mai rătăceau prin Europa Centrală, dar, în mod deosebit, cucerire și convertire la creștinism a „schismaticilor” ortodocși din interiorul arcului Carpatic, în baza unor percepte numai de papa știute, deoarece, în paginile evangheliilor nu se menționează nicăieri de către evangheliști, faptul că Iisus Hristos ar fi creștin catolic sau ortodox. În ce privește catolicismul înflăcărat „asemenea Spaniei”, suntem de acord, dar cu respectarea fundamentală a diferențelor: catolicismul spaniol, prin instituția inchiziției, practica în întunecimile temnițelor sale cele mai abominabile torturi pentru exterminarea ereticilor, vrăjitoarelor, etc. pe când catolicismul înflăcărat maghiar, practica în public și cu mare fast cele mai odioase atrocități asupra supușilor săi din Transilvania, pentru că erau români „eretici ortodocși”, sau, unguri ori secui, care luptau pentru obținerea de libertăți și drepturi civile. Fapt pentru care, ne îndoim de pioșenia lor catolică, care era mai mult o mască, ce ascundea fondul problemei: perpetuarea mentalității sălbătice din stepele Asiei într-un cerc restrâns de nobili. Torturarea barbară a secuiului Makfalvai Dózsa György liderul răscoalei țărănești din 1514 nu ne spune nimic? A fost torturat cu o cruzime inimaginabilă prin încoronarea cu o coroană de fier înroșită în foc și așezat pe un „tron” deasemenea înroșit în foc, iar soldații săi înfometați au fost obligați să rupă cu dinții carne din el. În care dintre „primele națiuni din Europa” avem în acea perioadă asemenea exemple de canibalism catolic indus cu forța? Abordând problematici apropiate revoluției, De Gerondo, combate atitudinea opresivă a Austriei care se făcea vinovată de „producerea în Ungaria a două mișcări neplăcute și opuse într-o oarecare măsură. Un exclusivism național ungar, care a fost rezultatul unei reacții a sentimentului patriotic împotriva pretențiilor austriece de suveranitate, iar alta, pur franceză, inspirată din ideile democratice, patrioții unguri adversari ai împăratului, dorind să păstreze vechile libertăți ale regatului, constituția națională [...] liberalii reclamând egalitatea civilă (a se citi „maghiarizare forțată” n.n.) acordată tuturor cetățenilor”.¹⁰⁰ Dar, diferența foarte mare dintre propagandă și realitate, a condus la încheierea revoluției maghiare printr-un fiasco total.

La scurt timp după aceasta, împăratul Franz Iosif introduce în imperiu regimul absolutist, care oferea încă odată ungarilor ocazia să-și impună cu și mai multă cruzime planurile lor hegemonice asupra celorlalte națiuni, prin crearea unei Ungarii unitare, care va pune la grea încercare viitorul românilor din Transilvania. Politicienii maghiari profitau acum de situația instabilității politice care se manifesta din plin în toată Europa, în mod deosebit în defavoarea Austriei. Acest lucru le permitea să

⁹⁹ Idem, p. 9.

¹⁰⁰ Idem, pp. 80-81.

afirme în 1860 în plenul Senatului Imperial, prin vocea lui Mailath, că nu vor renunța la ideea făuririi „unui regat unitar cu o singură nație, de naționalitate ungară, toți ceilalți cetățeni, fără distincție de limbă, trebuind să se considere maghiari”.¹⁰¹ Pionul principal în jocul perfid al politicii externe maghiare îl juca în acel moment Bismark, care „se împrietenii în curând cu emigranții maghiari din Franța și din Italia. Bismark nu putea să privească decât cu simpatie la cei mai înverșunați vrășmași interni ai Austriei, pe care o ura din suflet. Pe când era ambasador al Prusiei la Paris, la 1862, Bismark declara unui emigrant revoluționar maghiar, de origine germană dar ungur fanatic, contele Seherr-Thoss, următoarele: «Eu vreau să ridic Prusia, să-i dau în Germania poziția ce i se cuvine ca unui stat curat german. Nu ignor valoarea pe care poate să o aibă pentru noi ajutorul Ungariei [...] *dacă noi vom învinge se va elibera și Ungaria. Fii sigur de aceasta*»”¹⁰²

Procedând și în cazul lui Bismark așa cum au procedat și cu francezii pe care-i dezinformară asupra cauzelor care au demolat planul unguresc de formare a unei confederații dunărene, fapt pentru care aceștia îi părăsiseră din acest motiv, ungurii „își puseră atunci toată nădejdea în Bismark, care vizitase Ungaria și care fusese «răpit de forța eterogenă și primitivă a poporului maghiar». Bismark, care nu văzuse însă decât «pusta» ungurească și capitala Ungariei și care fu informat în mod cu totul *unilateral* de către prietenii săi magnați, își formă dela început o idee foarte greșită despre caracterul etnic al Ungariei, căci altfel nu ne-am putea explica sprijinul încăpățânat dat de dânsul tendințelor de supremație ale ungurilor chiar și în epoca când luptele dintre națiunile Ungariei începură să devină amenințătoare pentru însăși pacea Europei. [...] sprijinul ungurilor îi venea foarte bine și încă din 1862 Bismark se gândi la mutarea punctului de gravitație al imperiului austriac dela Viena la Budapesta. «Centrul monarhiei voastre este la Pesta» spunea el în 1862 ambasadorului Austriei la Berlin, contelui Karoly, voind să afirme în mod brutal pretențiunile de proprietate ale Hohenzollernilor asupra statelor de mijloc ale confederațiunii germane”.¹⁰³

Noul regim constituțional impus de Franz Iosif în 1860, având în vedere – în cazul de față, că „puterea legislativă cât și puterea executivă s-a aflat între rege și națiunea divizată”,¹⁰⁴ consta în punerea în aplicare în toate țările și provinciile imperiului, un regim politic de conducere pe principiul „propriei lor individualități istorice și politice” prin care, provinciile, cum este cazul Transilvaniei trebuiau conduse: „o astfel de condiționare trebuie acceptată, fiindcă pe parcursul celor opt sute de ani, aceste vechi instituții și-au păstrat o mare elasticitate. Desigur, atunci veți putea întâlni în oricare alte din țările Imperiului, instituții unde pot fi văzute

¹⁰¹ I. Moga, *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale*, București, 1938, p. 406.

¹⁰² Aurel A. Mureșianu, *Temeiurile istorice ale politicii noastre naționale*, Brașov, 1929, p. 129. Apud, Seherr-Thoss, *Erinnerungen...*, citat în Heinrich Fried-jung, *Der Kampf um die Vorherrschaft...*, Vol I, p. 52

¹⁰³ Aurel A. Mureșianu, *Temeiurile istorice...* op. cit. p. 131. Apud V. Valentin, *Bismark u. seine Zeit*, Lipsca, 1918, și E. Bourgeois,

¹⁰⁴ *** *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes, 1860. Nah den stenographischen Berichten*, Vol. II, Viena, 1860, p. 296.

organisme similare provinciale autonome: [...] Aveți dar pentru toate propunerile discuții cu instituțiile superioare, [...] probabil că într-o situație atât de diferită, cerințele vieții de stat, moderne, pot deveni o artă. Așadar, trebuie ca intențiile municipalităților să abordeze cu devotament și fără ezitare să-și cunoască pe deplin conștiința propriei lor individualități istorice și politice, fiecare organism să aibă stabilitate, iar dacă au o tradiție învechită, să nu o mai folosească; numai în acest mod un guvern poate rezolva cu succes ceea ce se adoptă azi”.¹⁰⁵

Dar, la atitudinea plină de înțelegere a românilor față de veșnicul ei asupritor, tocmai acum când se bucurau de drepturi constituționale, ungurii se luptă din plin pentru ca Transilvania să-și piardă autonomia. Exagerările ungurești care întreceau orice limită, le găsim comentate și în paginile presei săsești din Transilvania, care scria la 2 decembrie 1864: „Opoziția separatistă ungurească cu planurile ei îngâmfate care urmăresc *dărâmarea Austriei prin mijlocul dualismului*, independența de stat a Ungariei și oprirea celorlalte naționalități, pe care ea le numește în mod fals «drepturi cardinale ale țării», seamănă cu un bolnav de friguri, căruia i se pare că vede în «fata morgana» ce i se reflectează în mod înșelător în fantezia-i înfierbântată, adevărata lume reală a făgăduinței pe care trebuie să o ajungă cu orice chip [...] Pentru starea cea rea a Ungariei nu este de vină întreruperea activității constituționale, ci *orbirea opoziției maghiare încăpățânate și separatiste*”.¹⁰⁶

Desigur, ungurii nu puteau accepta dizolvarea parlamentului lor în 1861, precum nici măsurile excepționale impuse de Curtea aulică pentru a le înăbuși campania de rezistență pasivă. Evenimentele externe în care Austria era implicată în acel moment, soldate cu înfrângeri repetate, (vezi momentul Königgratz) oferă o excepțională ocazie Ungariei să facă presiuni asupra Vienei, aflată în pragul prăbușirii.¹⁰⁷ Împăratul, este obligat de situație să cedeze puternicelor presiuni ale Budapestei, iar „prin decretul regal din 25 decembrie 1865, a fost prorogată pe termen nelimitat adunarea dietei din Cluj, Transilvania fiind obligată să-și trimită reprezentanții la Parlamentul din Budapesta”.¹⁰⁸ Transilvania ajunge iarăși pe mâna nobilimii maghiare. Situația nou creată ne pune în fața unui alt paradox: Austria credea că se consolidează cu sprijinul Ungariei, iar Ungaria este convinsă că venise momentul prielnic să spulbere Austria. Este adusă în actualitate problema anexării Transilvaniei. Fruntașii români i-au imediat atitudine, și organizează la Blaj în luna mai, o amplă manifestare comemorativă, cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de la Revoluția din 1848. Cu acest prilej, este făcut public *Pronunciamentul* – protest public împotriva anexării Transilvaniei, cerându-se autonomia ei în baza *Diplomei*

¹⁰⁵ Idem, p. 308. Este recomandat a se citi integral stenogramele din capitolul *Zwanzigste Sitzung vom 27 September 1860*, pp. 292-383, pentru a înțelege mai bine atmosfera vremii, atitudinea și multitudinea problemelor puse în discuție de către cei care au participat la această ședință.

¹⁰⁶ *** *Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürger Boten*, nr. 288 din 1861. Apud: Aurel A. Mureșianu, *Temeiurile istorice...* op cit. pp.132-133.

¹⁰⁷ Veit Valentin, *Reader's Digest. Illustrierte Weltgeschichte*, II, Verlag DAS BESTE GmbH, Stuttgart-Zürich-Wien, 1968, p. 1161.

¹⁰⁸ I. Lupaș, *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu, 1943, p. 524. Vezi și atitudinea sașilor în: Friederich Deutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. Hermannstadt, 1910, p. 44.

leopoldine. invocându-se și revendicările de la 1848.¹⁰⁹ Conținutul memoriului a fost publicat în presa românească din Transilvania. Autoritățile intră în alertă, iar Judecătoria din Târgul Mureș, sub nr. 2487 – crim. 1868, formulează actul de acuzare împotriva autorilor Pronunciamentului: lui „Iacob Mureșianu, redactorul responsabil al jurnalului politic «Gazeta Transilvaniei», apărând în Brașov, Basiliu Rațiu, canonic și prepozit greco-catolic din Blaj, Elie Vlassa și Gregoriu Mihali, canonici greco-catolici, așa Ioan Moldovan Micu, Gavrilă Pop și Alexandru Micu, profesori greco-catolici din Blaj, *pentru crima de conturbare a păcii publice*”.¹¹⁰ Cum era de așteptat, autorii au fost arestați și judecați, dar agitația internă și internațională, l-a obligat pe împărat să dispună încetarea urmăririi și judecății penale. Din raportul nr. 273/316 din 24 nov. 1868 al ambasadorului Belgiei la Viena, Jonghe d'Ardoye, înaintat ministrului afacerilor externe Vanderstichelen, relativ la această situație creată de recrudescența ungară după instaurarea dualismului, reținem: „Problema naționalităților este flagelul monarhiei austro-ungare și amenință, dacă nu va fi rezolvată într-o manieră mai mult sau mai puțin satisfăcătoare, să-i paralizeze toate forțele. Ungaria, care din acest punct de vedere a contribuit atât de mult la înfrângerea Austriei, simte, în prezent, pe propria-i piele dificultățile pe care le presupune înțelegerea între popoare de origine diferită, care-și cer drepturile și privilegiile, deși depind în același timp de un centru comun”.¹¹¹ Un moment major al luptei pentru libertate și emancipare a românilor transilvăneni, l-a constituit înființarea Partidului Național Român din Transilvania, care din acest moment devine un instrument de luptă viabil, modern, în lupta contra oprimării naționale a românilor.

Anul 1879 este marcat de hotărârea ministrului Augustin Tréfort de a depune în Parlament legea obligativității de a învăța limba maghiară în școlile publice. Clasa politică românească întâmpină în paginile presei vestea cu atitudini ferme de respingere a noului proiect de maghiarizare forțată: „Se mai poate îndoi cineva de tendințele cărora s-a dat expresiune în foile oficiale ale guvernului unguresc, unde se zice răspicat: că în viitor numai acei cetățeni ai Ungariei să fie fericiți care nu numai după nume, dar și după limbă vor fi maghiari”.¹¹² Având ca motivare „lipsa de înțelegere reciprocă între cetățen, care îndeamnă pe ministru a veni cu proiectul înaintea legislațiunii și pentru ca să se ajungă la înțelegere trebuie să știe toți cetățenii statului Ungaria, cu toate că aceasta e numai limba majorității relative. [...] Aici e șovinismul, care calculează, că va pune toate mijloacele în mișcare, ca să învețe în două, mult trei generații pe toate naționalitățile ungurești, și în chipul acesta să pună în picioare un popor de 15 milioane de maghiari”.¹¹³ Cu certitudine,

¹⁰⁹ *** *De la Pronunciament la Memorandum, 1868 – 1892*, Arhivele Statului din România, București, 1993, pp. 60-64.

¹¹⁰ Idem, pp. 72-73. Apud: Arh. St. Cluj, fondul personal „Ioan Micu Moldovan”, doc. 5158, orig.

¹¹¹ Idem, p. 79. Apud: ¹¹¹ *** *De la Pronunciament la Memorandum, 1868 – 1892*, Arhivele Statului din România, Colecția Microfilme – Belgia, r. 39, c. 35-38, (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur Bruxelles. Correspondance Politique Légations, Autriche-Hongrie, dos. 35).

¹¹² *** *Să maghiarizăm*, Editorial în „Telegraful român” nr. 6, XXVII, din 16 ian. 1879.

¹¹³ *** *Lege despre Despre obligația de a învăța limba maghiară în institutele populare de instrucțiune*. Vezi comentariu în „Telegraful român” nr. 33, XXVIII, 20 martie 1879, Sibiu. În numărul 56 din 15 mai,

era o încercare tardivă de punere în practică a „Apelului” făcut de Wesselényi relativ la români în 1843: „Mai ales prin școli populare și prin educație populară populațiunea valahă ar fi putut fi și ar fi trebuit maghiarizată. Autoritățile n-au făcut nimic și chiar parțicular s-a făcut atât de puțin pentru această cauză, încât, ca o picătură într-un ocean, nici nu poate fi luată în seamă. Doar acum, în ultima vreme guvernul a provocat autoritățile transilvane să promoveze educația poporului și s-o extindă cu deosebire la valahi, anume în interesul limbii noastre. Deie Cerul ca această măsură foarte înțeleaptă și cu adevărat părintească a guvernului să fie îmbrățișată de toate autoritățile, ca și de particulari cu tot zelul, și cât mai activ; ceea ce – durere – până acum nu s-a prea văzut”.¹¹⁴

În 1877, acțiunile românilor capătă o și mai mare intensitate, fruntașii politici transilvăneni luând în calcul elaborarea unui Memorandum, prin care să aducă la cunoștința împăratului, dar și întregii lumi civilizate, avatarurile pe care națiunea română le suporta mai mult ca oricând sub regimul dualist. Pe parcursul timpului, au fost puse în discuție mai multe variante, prima fiind publicată în 1882. În 1890, Parlamentul ungar pune în discuție proiectul de lege privind reglementarea situației învățământului preșcolar, prin care se preconiza ca maghiarizarea prin instrucție să înceapă din grădiniță. Situația devine din ce în ce mai tensionată. În 15 nov. 1890, Consistoriul evanghelic superior C.A. din Transilvania, reprezentat de episcopul Georg Daniel Teutsch și Karl Fritsch, secretar, depun la Înalta Cameră a Reprezentanților din Parlamentul ungar, un amplu și bine documentat memoriu: „Prevederile, de mare însemnătate și cu efecte profunde asupra vieții familiei și a bisericii, ale proiectului [...] impune subsemnatului preasupus Consistoriu îndatorirea de a păși în fața înaltei Camere cu explicațiile de mai jos. [...] Cu deplină justete, § 8 precizează că orice instrucție de tip școlar este exclusă din grădinițe și aziluri. În schimb în același articol se dispune ca în grădinițe și aziluri în preocupările copiilor a căror limbă maternă nu este maghiara, să fie introdusă și învățarea acesteia, ca limbă de stat. Această dispoziție ni se pare atât de inconsistentă cât și foarte reprobabilă. Conform părerilor concordante ale tuturor psihologilor și antropologilor, este inadmisibil ca un copil să fie pus să învețe o altă limbă înainte de a-și fi însușit limba maternă nu numai la nivelul memoriei, cât și al afectelor, adică să fie în stare să-și exprime starea suflertească în această limbă. [...] Considerăm acea precizare reprobabilă și pentru că vedem în ea un atac îndreptat contra limbii materne a copiilor aparținători bisericii noastre, și deci contra poporului nostru”.¹¹⁵ Deja, hegemonia ungară asupra românilor devenise un subiect de mare actualitate la nivel european, iar ultimele evenimente propagandistice de denigrare și dezinformare a opiniei publice de către partea maghiară, la care se adăugau constrângerile asimilării sub mare presiune, liderii politici români decid pregătirea textelor pentru întocmirea memorandumului. Amplă analiză istorico-juridică, politică, administrativă și culturală a

același an, se poate citi o parte a dezbaterii parlamentare pe această temă, disputa între Aladár Molnár și Mihai Polit.

¹¹⁴ B. Wesselényi Miklostól, *Szózat a' magyar és szlav nemzetiség'ügyében.*, Lipcsében, Wigand Ottónál, 1843, p. 89.

¹¹⁵ *** *De la Pronunciament la Memorandum...* op. cit. pp376-384.

românilor transilvăneni, *Memorandumul* este încheiat la 26 martie 1892 la Sibiu, constituind actul de acuzare al națiunii române la adresa autorităților maghiare de la Budapesta.¹¹⁶

Memorandumul a avut un impact deosebit la nivel european, așa cum rezultă și din documentele arhivistice diplomatice, din care rezultă cecitatea politică de care a dat dovadă autoritățile politice de la Budapesta, incapabile să realizeze realitățile timpului, deoarece, prin acțiunile întreprinse împotriva tuturor minorităților majoritare din Ungaria, vor crea nolens volens platforma politică forte a prăbușirii care va urma curând. Din conținutul raportului nr. 56 al Consulatului General Imperial German pentru Ungaria, din Budapesta, înaintat la 16 iulie 1892, cancelarului Reichului, contele Caprivi, reținem: „Purtătorii de cuvânt ai opoziției, Ugron și Appony, au făcut miercurea trecută din Memorandul românesc obiectul unor interpelări. Domnul Ugron a întrebat de ce procurorul nu ia măsuri împotriva trădătorilor de țară care au semnat documentul, în timp ce contele Appony deși, după toate aparențele, știa că nu este adevărat, a învinovățit România oficial de violare a dreptului internațional. [...] Societatea maghiară se încheie ermetic în fața intelectualității române și românilor li se amintește întotdeauna vechea realitate de la stăpân la slugă, căci românilor le este interzisă orice carieră de stat, dacă nu *de iure* atunci *de facto* și rămânând în afara Parlamentului, datorită censului electoral și a abuzurilor electorale, nu au acces la cuvânt nici la auto administrare; pe de altă parte, situația culturală din interiorul Ungariei – ce păstrează reminiscențe din Evul Mediu, lasă diferitelor biserici și în speță și celei ortodoxe române cea mai mare libertate, așa încât activitățile culturale ale românilor din Ungaria, în măsura în care nu se îndepărtează spre exterior, se concentrează în viața bisericească. [...] O altă cauză a nemulțumirii este starea economică proastă a românilor. [...] În Transilvania propriu-zisă a apăsătorie și azi atât de greu mâna prefectilor lui Tisza, iar impozitele apăsătoare și notarii comunali corupți au ruinat atât de profund existența materială a ciobanilor și a țăranilor oricum săraci, încât pentru aceștia rău mai mare nu poate fi”.¹¹⁷

Cum era de așteptat, guvernul maghiar a instrumentat în justiție acțiune publică împotriva celor 25 de persoane care alcătuiau comitetul Partidului Național Român, ca autori *de facto* ai *Memorandumului*. Procesul se va finaliza cu pedepse aspre pentru militanții români, respectiv condamnări între 8 luni și 5 ani, sau amenzi care depășeau limitele suportabilității.

În 1898, Simon Telkeș, președintele Societății Centrale de maghiarizare a numelui, scoate o lucrare în care se fac propuneri asupra unor norme tehnice și etice relativ la maghiarizarea numelui: *Hogy Magyarosítsuk*, Budapest, 1898. Este o lucrare de referință care conturează în forme clare cum trebuie înțeleasă și pusă în aplicare politica maghiarizării numelui, devenită o problemă de stat. Înaintea acestuia, mai fusese întocmit un plan de maghiarizare în 1883, de către Beksicsi Gusztav.

¹¹⁶ Idem. Textul integral al „*Memorandumului*” din 26 martie 1892, pp. 398-426.

¹¹⁷ *** *Diplomația europeană și mișcarea Memorandistă (1892-1896)*, Arhivele Statului din România, București, 1995, p. 103-104. Colecția microfilme Germania, rola 14, c. 72-78; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 68-74.

Nu se cunoaște dacă are legătură cu apariția acestei cărți, dar în același an, în articolul intitulat *Maghiarizarea Transilvaniei* din februarie 1898, A.D. Xenopol, trece în revistă toate eforturile și siluirile pe care Ungaria le făcea „pentru a duce la îndeplinire visul lor atât de dorit, maghiarizarea românilor din regatul lor”.¹¹⁸ În finalul articolului trage următoarea concluzie: „Ungurii nu văd prăpastia pe care singuri și-o sapă sub picioare. Austria se duce. Ea este în plină descompunere, și nimic în lume nu va mai putea menține într-un singur trup elementele deosebite din care această monarhie este alcătuită. Koșutiștii cărora simțul politic le lipsește cu desăvârșire, se bucură de această dislocare care le va învoi a întocmi Ungaria ca regat neatârnat. Dar ei nu văd că această neatârnată este judecata lor de moarte”.¹¹⁹ Punctul culminant al politicii maghiarizării este atins în 1907, când Antal Husar, translator în cadrul Ministerului de Interne de la Budapesta, întocmește la cererea guvernului întocmirea unui nou plan strategic de maghiarizare, extrem de complex intitulat: *A Magyarorszag Románok. Bizalmas Használatara. (Românii din Ungaria. Folosire confidențială)*, Budapesta 1907. Lucrarea folosită numai pentru uz intern, fusese tipărită în 25 de exemplare, care avea 953 pagini text și 24 anexe. În spațiul românesc, lucrarea a fost foarte bine analizată de către Onisifor Ghibu în 1934.¹²⁰ Făcând referire la caracterul ei oficial, Seșișanu afirma: „Faptul că autorul volumului *Românii din Ungaria* a fost în 1907 funcționar superior în ministerul de interne ungar; că lucrarea aceasta a fost tipărită pe cheltuiala guvernului din Budapesta și e dedicată contelui Julius Andrássy de Csik-Szent Király, ministrul de interne al Ungariei, dovedește caracterul ei oficios [...] De aceea puținele exemplare tipărite ce au mai rămas în Ungaria, au fost depuse într-o secție secretă de acte și manuscrise la Arhivelor Statului. Ba, s-a încercat chiar să se conteste existența sa, la Budapesta”.¹²¹ În continuarea articolului, autorul vine și cu alte informații interesante: „Noi posedăm două volume din această rară publicațiune, dintre care unul – cel de la Biblioteca Universității din Cluj – poartă chiar semnătura autorului cu indicația «Volum propriu» și care a fost donat în 1919 de văduva lui Huszar drept recunoștință pentru că i s-a îngăduit de autoritățile române să se stabilească în Transilvania”.¹²² În continuare, este amintit și al treilea plan „întocmit de contele Bethlen Istvan, în 1912-1914, împotriva «pericolului român» din Transilvania”, urmat de „planul secret maghiar întocmit în 1917 și care interesează zona frontierei Carpaților româno-ungară de atunci, publicat în câteva exemplare, cu caracter strict confidențial, ca și cel din 1907”.¹²³ De ce era atât de secretă lucrarea lui Huszar? În „Cap. II se recunoaște, că în Transilvania (12 comitate) românii formează majoritatea absolută a

¹¹⁸ A. D. Xenopol, *Maghiarizarea Transilvaniei*, în Arhiva Societății Științifice și Literare, Anul IX, Iași, 1898 p. 122. Articolul a fost preluat din „Revista de Geografie”, Paris, Februarie 1898.

¹¹⁹ Idem, p. 124.

¹²⁰ Onisifor Ghibu, *Un livre secret du gouvernement hongrois: les Roumains de Hongrie et la nécessité de les magyariser*, în „Revue de Transylvanie”, I, nr. 1, 1934, pp. 61-72.

¹²¹ R. Seșișanu, *Planurile secrete maghiare de dinainte de 1918*, în ziarul „Universul” din 8 nov. 1940.

¹²² Idem.

¹²³ Idem.

populațiunii. Între minimum 50,8 la sută și un maxim de 90,2 la sută. În 70 de circumscripții administrative românii au majoritatea covârșitoare”.¹²⁴

Dar, după cum s-a văzut, istoria nu a mai avut răbdare cu Austro-Ungaria. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand la 28 iunie 1914, a constituit momentul astral nefast al dublei monarhii, căreia i se oferise prilejul de a declanșa unul dintre cele mai mari conflicte ale umanității: Primul Război Mondial. La o lună după asasinat, Viena înmânează Serbiei declarația de război. De fapt, a fost momentul în care Austro-Ungaria se prăbușea pentru totdeauna în cavoul istoriei. Încheierea Primului Război mondial – așa cum subliniam și cu altă ocazie,¹²⁵ se soldase și cu schimbarea configurației geopolitice a Europei, în cazul de față a Europei Centrale și de Est, prin apariția unor state noi, sau mărirea altora pe principiul etnogenetic al autodeterminării, așa cum este și cazul României. Exercițându-și în mod democratic dreptul la autodeterminare, urmare actului de la 1 decembrie 1918, populația majoritară românească din provincia Transilvania înglobată în regatul Ungariei, a cerut unirea acestei provincii cu România. Legitimitatea cererii, recunoscută și de Conferința de Pace de la Paris (Tratatul de la Trianon, 1920), se baza atât pe imanența drepturilor sale istorice, cât și pe problematica geopolitică a demografiei. Situația fiind invocată și de alte națiuni din cadrul Imperiului austro-ungar, evenimente care au contribuit la destrămarea dublei monarhii și configurarea unor noi frontiere, în cazul de față și pentru regatul Ungar.

Vocația afirmată a tuturor naționalităților înglobate în structura administrativ teritorială a Ungariei înainte de 1918, în mod deosebit a populației majoritare românești din Transilvania, a fost încriminată de către Budapesta, și atunci dar și astăzi, prin ample campanii de denigrare a elementului românesc, precum și a conținutului tuturor convențiilor de pace¹²⁶ și a tratatului de la Trianon.¹²⁷ Detractorii fenomenului de emancipare a popoarelor înglobate arbitrar în sistemul federatist al Austro-Ungariei, în mod deosebit în Ungaria, au încercat, nu odată, să dea acestui caz și conotații de politică militară prin care, aliații ar fi manipulat minoritățile: „La nivel politic, intervine în primul rând ușurința cu care puterile în conflict uzează de expedientul ce constă în ațâțarea susceptibilităților ușor naționale ale minorităților

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Traian Tr. Cepoiu, *Complexitatea problemelor minoritare din perioada 1918-1931, care au determinat reînființarea subsecretariatului de stat pentru minorități în timpul guvernării Iorga*, în „Acta Carpatica”, 2015.

¹²⁶ În cazul de față, a tratatului de pace de la Saint-Germain en Layne din 10 septembrie 1919, prin care era recunoscută dezmembrarea Dublei Monarhii, recunoașterea independenței Austriei, constituirea statelor Cehoslovacia și Polonia, trecerea Bucovinei la România și a Tirolului de Sud la Italia, a regatului Serbiei, Croației și Sloveniei. Situația Ungariei se va stabili în anul următor prin Tratatul de la Trianon. Pentru că exista posibilitatea ca Austria să se unească cu Germania, deoarece era slăbită economic și nu putea plăti despăgubirile de război, prin art. 88, Tratatul stabilea clauze precise în acest sens.

¹²⁷ Tratatul cu Ungaria de la Trianon s-a semnat la 4 iunie 1920. Tratatul prevedea obligativitatea cedării de către Ungaria a Transilvaniei către România; la nord, părțile din Slovacia și Rutenia subcarpatică, care vor intra în componența noului stat Cehoslovacia; în partea sudică, Croația, Slovenia, regiunea Fiume, Batchka – zona dintre Dunăre și Tisa –, și Banatul occidental, teritorii care, exceptând regiunea Fiume, vor reveni Iugoslaviei. Urmare a acestor cedări, teritoriul Ungariei Mari se va reduce la o suprafață de 92 915 km², cu o populație de 8 457 000 locuitori.

taberei adverse pentru a le transforma în aspirații separatiste capabile să le slăbească din punct de vedere militar”.¹²⁸

Referindu-se în continuare la statutul liderilor politici, respectiv a motivațiilor individuale ale acestora, prin participarea „la această parcelare a Europei Centrale și de Est, acestea se observă în comportamentul liderilor ce profită de această conjunctură, în fiecare din teritoriile cărora li s-a promis independență sau o mărire miraculoasă”.¹²⁹ Iar detractiunea la adresa emancipării și autodeterminării națiunilor care au fost înglobate în teritoriul Ungariei Mari, la adresa liderilor politici continuă prin prevestirea de „șanse de carieră nesperată pentru activiști destul de obscuri, ca și pentru un grup de persoane instruite care puteau spera să acceadă grație independenței sau extinderii țării lor, la posturi eminamente în fruntea unei oarecare identități înălțate la demnitatea unei instituții naționale de primă mână. [...] speranța lor mirifică de a deveni primii în loc să rămână pe poziția a doua, a treia sau și mai puțin de-atât, justificarea statelor improvizate care trebuiau să permită aceasta conta prea puțin”,¹³⁰ naționalismul acestor state care au fost eliberate de prigoana asuprii ungurești, nereprezentând în idea autorului decât „un naționalism de amuzament al puterilor ce l-au făcut posibil, fie un naționalism carierist, dacă avem în vedere beneficiarii”.¹³¹

Referindu-se la statele noi sau mărite după destrămarea Austro-Ungariei, Hobsbawm afirmă: „toate noile state construite pe ruinele fostelor imperii erau la fel de multinaționale ca și vechile «închisori ale popoarelor» pe care le înlocuiau”.¹³² Iar Hermet conchide relativ la cele spuse de Hobsbawm: „și încă este prea puțin spus astfel, fiindcă acestea s-au dovedit mai represive și mai indiferente față de drepturile diverselor compozante”.¹³³

Iredentismul maghiar – pentru că Europa Centrală și de Est, nu a cunoscut și o altă formă de iredentism, care să nege convențiile internaționale la Curtea Națiunilor de la Geneva, după 1920 –, capătă o trunură internațională. Detractorii îl introduc în scenă și pe papa Benoît XV, care-i pune în gardă pe Aliați „cu privire la iluzia reglării conflictelor de naționalitate, aliații bulversează harta politică a continentului cu tratate de pace de prost renume: „[...] la Trianon cu Ungaria, la 2 iunie 1920, [...] Nici unul dintre acestea nu face obiectul negocierii cu învinșii, amputați aproape mortal în cazul Austriei și al Ungariei”.¹³⁴ Găsim firească atitudinea papei. Regatul ungare era doar lăstar al cârjei papale. Un lăstar pe care secolele în care crescuse, nu îl maturizase politic. Suntem în fața unui fenomen iredentist speculativ. Autorii acestor teze fac dovada necunoașterii jurisprudenței internaționale relative la „Dreptul păcii și al războiului”. Cu „învinșii” care au declamșat cea mai sângeroasă conflagrație mondială din mileniul al doilea, nu era nimic de negociat

¹²⁸ Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*. Institutul European, Iași, 1997, p. 231.

¹²⁹ Guy Hermet, *Op. cit.* p. 231.

¹³⁰ Guy Hermet, *Op. cit.* p. 232.

¹³¹ Guy Hermet, *Op. cit.* p. 232.

¹³² Eric Hobsbawm, *Nation et Nationalism depuis 1780*. Gallimard, Paris, 1992, p. 171.

¹³³ Guy Hermet, *Op. cit.* p. 234.

¹³⁴ Guy Hermet, *Op. cit.* p. 234.

decât ceea ce li se cuvenea după legile existente atunci în vigoare, și care vor fi valabile și în viitor. Ei aveau de suportat numai consecințe.

Despre „problema maghiară” respectiv complexitatea problemelor minoritare – în cazul de față al minorității maghiare din Transilvania după Marea Unire din 1918, din perspectiva politică, ne-am rostit cu altă ocazie. De data aceasta încercăm o scurtă privire asupra complexității problemelor minorității maghiare din Transilvania, din perspectiva sociologică.

La începutul secolului XX, știința sociologiei se apropia cu pași temeinici de fenomenul sociologic european. După Marea Unire, la București ia ființă, printre alte instituții culturale, și Școala sociologică, sub direcțiunea lui Dimitrie Gusti. Încă înainte de începerea războiului, pe când era profesor la Catedra de Istoria filosofiei grecești, etică și sociologie, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Iași, Dimitrie Gusti publică în paginile renumitei publicații *Arhiva*, o „Scrisoare adresată colaboratorilor prin care-și anunță intenția de a scoate începând cu 1 ianuarie 1914, o revistă *Arhiva pentru științe sociale, sociologie, politică și etică*.”¹³⁵ Desigur, evenimentele politice și militare în desfășurare, legate de declanșarea războiului, au făcut ca revista să nu mai apară. Dar, în 1918, când soarta războiului este pecetluită, Gusti va pune bazele „Asociației pentru Studiul și Reforma Socială”, care până la sfârșitul anului se va muta la București, iar în 1919, vede lumina tiparului publicația *Arhiva pentru știință și reformă socială*, ca organ al Asociației, sub direcțiunea lui D. Gusti. În 1921, la propunerea lui Gusti, Asociația își schimbă statutul, devenind „Institutul Social Român”. În cuvântul de deschidere, Gusti rostește printre altele: „Institutul Social Român tinde să fie expresia actuală, clară și bine definită a ideii că propășirea neamului nostru atârnă de actualizarea energiei sale naționale printr-o bună organizare, ceea ce înseamnă, în primul rând, voința și conștiința metodei de lucru”. Printr-o muncă perseverentă, Gusti a reușit să atragă în proiectele sale de cercetare sociologică o impresionantă pleiadă de intelectuali din toate sferele societății românești academice și nu numai.

Era un lucru firesc deoarece, Primul Război, al Marii Uniri, schimbase într-o proporție covârșitoare paradigmele de până atunci ale societății cât și ale sociologiei românești. „După război – afirmă Gusti, sorții de izbândă ai sociologiei au crescut considerabil. Războiul ne-a pus în fața unei experiențe fără asemănare în istotia neamului și ne-a dus la rezultate tot atât de neasemănate. Problemele sociale ridicate de Unire și de noua pace nu mai țineau de tehnica politică, nici de resortul unor discipline parțiale, ca economia politică sau știința financiară, ci au fost probleme totalitare, care cereau soluții de ansamblu, de largă colaborare între științe și de cuprinzătoare perspective de cunoaștere. În împrejurările acestea, sociologia, știința de sinteză a societății, care nu pierde din vedere nici un aspect al vieții sociale

¹³⁵ Dan Dungaci, *Elita interbelică: Sociologia românească în context european*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 18.

prezente și nu nesocotește nici determinările trecutului și nici idealul anticipator al viitorului, era de-a dreptul cerută de nevoile vremii”¹³⁶

Tocmai aceste „nevoi” impuse de vremurile pe care România le traversa, au adus o mare notorietate metodelor de cercetare gustiene, organizate cu vestitele sate echipe de lucru interdisciplinare, de sociologie aplicată, ale căror rezultate se concretizau în întocmirea monografiilor sociologice, un loc important ca spațiu de lucru ocupându-l satul transilvan; erau lucrări de mare complexitate, care cuprindeau studii referitoare la manifestările spirituale, ocupaționale, economice, culturale, politice, juridice, relații și procese sociale, etc, ale nucleului socio-uman investigat.¹³⁷

Simultan, și în Transilvania, intrată în componența României după război, intelectualitatea maghiară, respectiv tineretul maghiar care urma sau absolvise cursurile Universității din Cluj în prima decadă a interbelicului, începe să fie preocupat de problemele de sociologie și sociografie, înțelegând prin aceasta că sosise vremea – așa cum afirmă un reputat autor maghiar „să treacă de la lamentările asupra pierderii statutului de națiune majoritară (probabil că autorul a vrut să spună «minoritate conducătoare» n.n.) a generației războiului, la o acceptare constructivă a statutului de minoritate etnică”.¹³⁸

Comparativ cu generațiile de dinainte de război, când Transilvania aparținea Ungariei, în marea ei majoritate, clasa politică, intelectualitatea maghiară, pătura minoritară conducătoare, a dus una din cele mai crunte lupte de maghiarizare a majorităților tuturor națiunilor conlocuitoare, în mod deosebit a celei românești. În noua calitate de populație minoritară, în noua patrie România, maghiarimea s-a trezit ruptă de realitate, iar unul dintre marile handicapuri consta în necunoașterea culturii românești, cu care trebuia acum să coabiteze și interfereze. Îi lipsea cunoștințele de bază despre națiunea română alături de care conviețuise de secole, în calitate de „stăpân”. Impactul a fost dur, în mod deosebit asupra noii generații care studia în instituții de învățământ reorganizate după război, cu statut de cetățean român aparținând minorității etnice maghiare. Dar, de reținut cel mai important lucru din statutul minoritarilor maghiari din România: românii nu le-au impus niciodată să-și schimbe numele din ungurește în românește. Dar fost obligați de împrejurări să facă cunoștință cu fenomenele culturale ale noii patrii. Încă din timpul studiilor, tinerii preocupați de fenomenul sociologic, au luat cunoștință despre existența la București a școlii de sociologie condusă de renumitul sociolog Dimitrie Gusti, dar mai ales despre cercetările sociologice pe care acesta le efectua cu studenții bucureșteni în satele transilvane, deoarece, și la Universitatea din Cluj se începuse studierea sociologiei.

Atât echipele de la București a Școlii gustiene, cât și cele ale minoritatilor școlii clujene de sociologie, erau interesați și preocupați de viitorul lor comun în noua patrie, și care, nu nutreau la posibile acțiuni șovine pe care să le afișeze jaluz. Un

¹³⁶ Dimitrie Gusti, *Sociologie românească*, în „Sociologie românească” Anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 4.

¹³⁷ D. Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, Vol. II, București, 1939, pp. 23-25.

¹³⁸ Martin Ladislau Salamon, „Știința națiunii” a lui Dimitrie Gusti – un model pentru tinerii ardeleni. În Revista „Sfera politicii”, nr. 175/mai-iunie 2013.

important număr dintr-*te* concetățenii lor, au început să se preocupau de investigarea satului românesc, cu specificarea că minoritarii, cunoscători de acum și ei ai limbii române, se ocupau de cercetarea satelor cu populație maghiară, tinerii minoritari clujeni intrând în contact cu echipele gustiste, apoi chiar cu Dimitrie Gusti, a cărui reputație în domeniu era bine statuată în România, și în persoana căruia ei vedeau un *vade mecum*.

Desigur, nu toată intelectualitatea maghiară din Transilvania agreea atitudinea acestor tineri, în mod deosebit iridentă maghiară bine organizată în chiar spațiul românesc, dar în mod deosebit iridentă din Ungaria care își întinsese tentaculele în toată Europa, desfășurând o politică de negare a Tratatului de la Trianon. Cu toate acestea, o serie întreagă de tineri maghiari, cu un statut bine definit în lumea intelectualității din Ungaria, încep să facă călătorii de cercetare sociologică în vechile provincii românești ale Vechiului Regat: „În vara anului 1935 – relatează Octavian Neamțu –, au coborât în vechiul port al Giurgiului trei tineri călători unguri veniți ca să cunoască oameni și locuri din România, dar mai presus de toate ca să desprindă fapte din care să poată înțelege desfășurarea viitoare a vieții noastre și a lor.

Călătorii găzduiți de primitoarele sate și orașe ale României sunt în țara lor cărturari frunțași ai frământărilor spirituale din sânul tineretului intelectual. N-am avut prilejul să-i cunosc. Din scris, din fapte și din eco-ul trecerii lor pe la noi, îi ghicesc pe fiecare din ei cu un fel de a fi al lui: Dezideriu Keresztury, tăcut, cu un ochi liniștit pe care-l poartă atent peste oameni și peste faptele lor, prins în grijile literare ale însărcinărilor lui de lector de limba maghiară al universității din Berlin; Ivan Boldizsár, îmbină într-un suflet strunit de doruri politice, emoția caldă pricinuită de nobila frumusețe a Ardealului cu violența cruntă împotriva leaderilor politici maghiare din România; iar Ladislau Németh trece cu ei deodată, prezent peste tot, purtând în orașe, ca și în sate, în cele românești, ca și în cele ungurești, credința neodihnită într-o chemare a lui de a trezi la idealuri noi, tovarăși de vârstă și popoare; el trece vizionar și profetic din Muntenia în Dobrogea și de acolo în Ardeal, stăpânit de un singur gând, de o singură țință, de un unic și mare ideal al lui, ideea unei uniuni a statelor dunărene. În Ungaria, Boldizsár își continuă lupta în presă, iar Németh își împarte vremea între meseria de medic și misiunea de conducător spiritual al tineretului maghiar”.¹³⁹

Un an mai târziu, același Octavian Neamțu, comentând ecourile acestei călătorii apărute în publicațiile din Ungaria, și citând din ele, trage concluzii care nu suportă nici un echivoc:

„Pe când cutreeram – afirma Ladislau Németh (n.n.) Ardealul, mi s-a lămurit tot mai mult, că Ardealul a fost un examen și faptul că nu l-am putut păstra: cădere la examen. Căci Ardealul nu ne-a fost luat: noi n'am încheiat cucerirea lui și noi am lăsat să ne scape din mână ceea ce cucerisem din el. Să i se răpească Franței Bretania. Chiar dacă o istețime violentă ar isbuti s-o facă, partea smulsă s-ar realipi de la sine. Ardealul a fost pierdut când caracterul său unguresc a devenit

¹³⁹ Octavian Neamțu, *Călători unguri în România*, în „Sociologia Românească”, Anul I, nr. 5, mai 1936, p. 32

problematic». De aici înainte caetul de călătorie al lui Németh cuprinde însemnări privitoare la viața și faptele minorității maghiare, caracteruzând pătrunzător și dojenitor atitudinea conducătorilor politici ai ungarilor din Ardeal. Părerea politică a călătorilor noștri, asupra soartei și datoriei ungarilor din Romania, este formulată în articolul lui Boldiszár «Al doilea Trianon al Ardealului». Ardealul răpit Ungariei prin tratatul de la Trianon a fost luat definitiv, arată Boldiszár, prin cei cinsprezece ani de stăpânire românească în care viața ungurească s-a lăsat doborâtă de vigoarea vieții românești. Acești cinsprezece ani sunt: «al doilea Trianon al Ardealului». Față de acesta nu se mai poate face nimic. El este o stare de fapt. Boldiszár arată că vina acestei situații o poartă, în primul rând, partidul maghiar care n'a organizat rezistența spirituală și economică a colectivității maghiare și a pierdut legătura cu satul. Același gând îl găsim și în însemnările lui Németh, care, în drumul său prin Secuime, scrie: «Dovada cea mai limpede a faptului că ungurii au pierdut din vina lor Ardealul, sunt acești cincisute de mii de Unguri, a căror părăsire la capătul pământului pare să fi început mult mai înainte stăpânirii românești»¹⁴⁰.

Așadar, păreri și observațiile exprimate de tinerii din Ungaria lăsau să se vadă regretul incomensurabil față de pierderea Ardealului, a situației paradoxale pentru care acuzau pe conducătorii maghiari că nu au gestionat cum trebuie problema maghiarizării românilor pentru consolidarea puterii în această provincie, dar nici nu excludeau, recuperarea sub o formă sau alta a Transilvaniei, fără a face o analiză sinceră a problemelor de cauzalitate istorică, care i-au adus în această situație. Din contră, în primii ani după război, așa cum observă O. Neamțu, „minoritarii maghiari din România duceau o viață dezorientată, în care nu se arăta lumina organizatoare a nici unui ideal social, politic ori științific. Uneori la sugestiile rău inspirate ale cercurilor budapestane de foști conducători politici, care nu puteau înțelege caracterul definitiv al petrecerilor politice întâmplare, ungurii din Ardeal socoteau că-și îndeplinesc o datorie agitând idei potrivnice intereselor statului național român. Atitudinea aceasta era proprie, în deosebi, clasei nobile, foștilor stăpânitori ai vieții publice, din Ungaria întreagă și din Ardeal, și foștilor înalți funcționari, pe care un sistem ciudat de orânduire socială i-a legat, ca mentalitate și interese, de oligarhia maghiară istorică. Revoluția dela 1918, atât în Ungaria, cât și în Ardeal, a avut un caracter profund național și democratic: luptând cu înverșunare împotriva privilegiilor nobilimii și înalților funcționari, protectori ai acesteia, conducătorii mișcării revoluționare din Ungaria, în faza ei de răzvrătire a păturilor sociale naționale mai ales, agitau ideea unei noi alcătuii sociale, în care cuvântul hotărâtor să-l aibă țărănimea și muncitorimea, iar conducerea să aparțină intelectualilor ridicați din această pătură națională, cu înlăturarea elementelor suprapuse, de altă origine etnică. Ungurii din Ardeal își încep viața lor de cetățeni minoritari ai statului național român sbuciumați de asemenea ideii, care continuau să adâncească procesul de transformare a structurii societății maghiare din Ardeal. [...] Uitați, în curând, de oficialitatea maghiară, prea prinsă în luptele politice dela Budapesta, ungurii din Ardeal lăsați să-și găsească posibilități de viață prin propriile

¹⁴⁰ Octavian Neamțu, *Călători...op. cit.* p. 33.

lor puteri, înțeleseră că vor trebui să-și orânduiască existența ținând seama de noua lor situație politică. Acest adevăr își făcu drum și în lumea științifică și culturală. În chipul acesta, viața spirituală a ungarilor din Ardeal și toată activitatea lor culturală ori științifică, obiectivă, teoretică, de cercetare și căutare a adevărului, cu preocuparea politică, pasionată, practică, de luptă pentru menținerea conștiinței de neam și a idealurilor politice naționale”.¹⁴¹

Incontestabil, au fost și voci ale minoritarilor din România care apreciau toată această febrilă activitate sociologică a echipelor gustiene, așa cum rezultă și din conținutul unor „Însemnări” apărute în *Sociologia Românească* care citează atitudinea conciliantă și constructivă a lui Tibor Molnár în paginile ziarului *Bukaresti Lapok*: „Între ungurii din Transilvania există un curent destul de puternic, e vorba mai cu seamă de tineret, către țărani și viața de la sat. Oamenii acestui curent au descoperit de mai mulți ani activitatea monografică a Institutului Social Român și au căutat s-o urmărească cel puțin în publicațiile lui. Nicăieri numărul cel mare din *Arhiva*, închinat monografiei sociologice, n'a fost răsfoit cu mai înfrigurată nerăbdare decât la Cluj, în anumite cercuri ungurești.

Nu era decât firesc atunci ca o luare aminte asemenea să arate aceiași oameni lucrărilor Fundației Culturale Principele Carol și în deosebi echipelor studențești. Dovada o aduce ziarul lor «Bukaresti Lapok». Autorul articolului a fost martor la ceea ce a făcut în 1935 echipa din Sâmbăteni, satul de pe Mureș. El s-a lămurit destul de bine, și despre scopuri și mijloace și despre metoda de lucru. [...]D-l Tiberiu Molnar, care scrie acest articol, încheie cu următoarea propoziție: «Conducătorii vieții publice maghiare să determine pe d-l profesor Gusti să facă pasul acesta și să colaboreze cu el în acest domeniu»”.¹⁴²

În mod paradoxal, în timp ce, un număr relativ redus de minoritari maghiari din România depuneau eforturi pentru rezolvarea problemelor complexe ale statutului de minoritar, în Ungaria, apogeul luptei iridente de sorginte național-socialiste germană și italiană, în mod deosebit a doctrinei statocrației fasciste, atingea un sinistru apogeu al mussoliniadei la Budapesta, unde, se crease un adevărat cult religios inspirat de lupta „dreptății pentru Ungaria” a „Ducelui”, așa cum rezultă din presa vremii: „La Budapesta, se ridică un monument. Nu e vorba de un monument oarecare, ci de unul care înseamnă mai mult decât o simplă piatră evocatoare. Acela ridicat în Budapesta are menirea de a arăta ungarilor în viitor că Mussolini a vorbit pentru ei. Pe un bloc de o înălțime considerabilă, așezat pe una din cele mai populate piețe din Budapesta, va fi săpat în întregime discursul lui Mussolini, discurs în care acesta a cerut «dreptate pentru Ungaria». E primul monument de acest fel în lume”.¹⁴³

Fenomenul, nu constituia o noutate ca semnificație geopolitică a iredentismului maghiar. În paginile prestigioasei publicații *Conferencia*, întâlnim un amplu material în care este tratată „avec le plus vif souci d'impartialité” tipologia

¹⁴¹ Octavian Neamțu, *Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal*, în „Sociologia Românească”, Anul I, nr. 2, febr. 1936, pp. 24-25.

¹⁴² *** *Însemnări*, în „Sociologia românească”, Anul I, nr. 1, ian. 1936, p. 47.

¹⁴³ *** *Monumentul de la Budapesta*, în ziarul independent „Bara”, director Radu Lupescu, anul I, nr. 11, 5 dec. 1936.

doctrinară a regimului fascist,¹⁴⁴ considerată de către ideologii din jurul lui Mussolini „o religie cu o ierarhie, cu disciplina sa, și, de asemenea, cu mistica regimului, cu dorința de acțiune, nu numai politică dar și morală”.¹⁴⁵ Materialul cuprinde o serie întreagă de interviuri sau fragmente din discursurile Ducelui, în care se face referire directă la „mutilarea Ungariei”, sau la tratatul de la Trianon: „Tratatele de pace nu sunt eterne”,¹⁴⁶ care făcea trimitere directă către România.

În acest context, declivitatea clasei politice din Ungaria devine ireversibilă, sub travaliul politic dominat la limite de ideologiile extremiste fasciste și național-socialiste germane, în concurență cu violența cominternismului bolșevic, influențând în mod direct prin politicile iredentiste conduse de Budapesta, întreaga minoritate maghiară din România. Haosul experimentelor politice extremiste și totalitare se instaurase în primul rând în aproape toate țările europene cu mari vulnerabilități sociale, politice și economice de după criza economică din perioada 1929-1933. În mod deosebit Ungaria, se afla în plin exercițiu de agonie ideologică, izvorâtă dintr-un naționalism șovin născut, alimentat și cultivat după încheierea Primului Război mondial. Fenomenul se repercutează egocentric și în rândul minorității maghiare din România, care se manifesta mocnit.

Chiar dacă, „unele cercuri, cu prestigiu în societatea maghiară ardeleană, încearcă o reluare de raporturi, ori o legătură cu lumea științifică și literară românească”¹⁴⁷, având ca principiu de bază „recâștigarea comunității de vedere cu Budapesta. Toate încercările acestea au ca rezultat legarea lumii intelectuale, științifice și literare, maghiare, din Ardeal, de realitățile politice și sociale, în care trăia”¹⁴⁸. Multe dintre acestea au rămas doar simple intenții formale, deoarece, realitățile istorice erau altele, nu cum le dorea Budapesta, așa cum vom vedea în continuare, și pe care le va încredința, așa cum au procedat și în cazul tinerilor maghiari care au vizitat România: „Capitolul privitor la mișcarea Echipelor Studențești se încheie la Németh cu o viziune apocaliptică, în care, folosind imaginea unei furtuni care l-a prins pe drumurile sălbatice ale Rodnei, sugerează cotropitoarea revărsare de viață românească asupra populației maghiare din Ardeal.

În asemenea împrejurări, Németh nu mai vede posibilă, cel puțin în această stare de viață spirituală și politică, înfăptuirea gândului său despre înfrățirea statelor dunărene prin experiența politică și misiunea unificatoare a Ungariei, căci poporul unguresc nu trăiește cu ideia chemării sale mesianice în suflet, iar poporul românesc înflăcărea creație, constructivă a mișcării tineretului, format doctrinar în școala monografiei sociologice și educat în disciplina de muncă practică a echipelor

¹⁴⁴ Despre regimul fascist, așa cum s-a manifestat la nivel european, în special în Ungaria, vezi în Aristotel A. Kallis, *Modelul regimului fascist. O tipologie*, în volumul de studii: *Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religii politice*. Editor Constantin Iordachi, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2014, pp. 232-253.

¹⁴⁵ Edouard Herriot, *Les Grands Problèmes de l'Heure Présente. La France dans le Monde en 1933*, în „Conferencia”, Anul 27, nr. 7, 15 Mars 1933, pp. 342-346.

¹⁴⁶ Idem, p. 344.

¹⁴⁷ Octavian Neamțu, *Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal*, în „Sociologia Românească”, Anul I nr. 2, 1936, p. 25.

¹⁴⁸ Idem.

studentești și a taberelor naționaliste, crește cu idealul unui imperialism românesc între popoarele vecine.

În Ungaria, însemnările lui Németh au fost rău înțelese. Pătura conducătoare, potrivnică ideilor lui Németh, care ducea o crâncenă luptă împotriva ei, l-a atacat violent, arătându-l ca un rău patriot. Noi, dimpotrivă, vedem în studiul său și de asemenea în articolul tovarășului său Boldizsar, o chemare sinceră, întemeiată pe o cunoaștere dreaptă a împrejurărilor, la lupta pentru apărare. Tot ce spun despre români, bun sau rău, atât Németh cât și Boldizsar, spun ținând seama de interesele maghiare, nu din dragoste pentru noi, așa cum au făcut întotdeauna publiciștii unguri. Dar acolo unde aceștia aduceau ură, violență de limbaj, minciună, Németh și tovarășii săi aduc înțelegere, talent, un spirit cultivat și bună credință, adică însușiri alese și noi care impun stimă și justifică înfățișarea, cu rosturi de document, a părerilor lor”.¹⁴⁹

Discuțiile nu puteau avea în mod teoretic, decât o abordare cu o foarte largă plajă paradigmatică. Pentru ca cercetarea sociologică să dea roade, ideile de profunzime ale sociologiei ca disciplină de studiu, pe lângă alte discipline conexe, impunea o gândire și un dialog în care problemele trebuiau exprimate liber, fără reticențe sau idei preconcepute, având ca scop final, identificarea acelor elemente de bază cu care să se construiască o hiperbolă sociologică, în care să se armonizeze specificul național românesc, cu specificul minoritarilor maghiari în noul context dat, fără inerentele aglomerări de stereotipi ideologice superficiale, care nu aveau nimic cu disciplina sociologiei ca știință.

Era dela sine înțeles că minoritatea maghiară din Transilvania, milita pentru idealurile ei politice în primul rând, și apoi cele spirituale. Urmare a politicilor budapestane – este suficient să ne gândim numai la numeroasele reclamații făcute la Liga Națiunilor – minoritatea maghiară a avut ca primă prioritate idealul politic național, bine poziționat în landschaftul spiritual. Urmărind cu atenție toate manifestările lor culturale, vom observa cu ușurință substratul proteic, uneori împins la limitele disperării, la fel ca în perioada pașoptistă de „pieirea neamului”, atitudine care nu va înregistra decât un rezultat deconstructivist.

Lupta acerbă de maghiarizare forțată a elementului românesc dusă înainte de război, demonstrează fără nici un echivoc, faptul că societatea minorității maghiare din Ardeal, era formată în cea mai mare parte din „maghiarizați” ci nu dintr-o populație maghiară vîguroasă biologic, condusă de o pătură nobiliară saturată de politica budapestană, care nu urmărea decât interesul lor himeric de popor mesianic în geografia Europei Centrale, neglijând principalele năzuințe ale poporului. Totul se executa prin tot felul de mijloace politice de constrângere, prin acțiuni extreme, ci nu printr-un sprijin al unei anume categorii sociale. Categoriile sociale sau exponenții acestor categorii sociale executau ordine, cultivau șovinismul și extremismul, pentru a nu risca punerea la stâlpul infamiei.

¹⁴⁹ Octavian Neamțu, *Călători unguri în România*. În „Sociologia Românească”, Anul I. nr. 5, mai, 1936. pp. 35-36.

Acest lucru poate explica de ce, în primii ani după război, „viața culturală și științifică a ungarilor din Ardeal, nu cunoaște nici o altă manifestare decât conferințele de popularizare ale oamenilor de știință și lucrările de specialitate ale acestora, publicate în reviste răzlețe locale ori în altele cunoscute, în deosebi germane, închinată studiilor de fizică, medicină, chimie, arheologie, ori lingvistică. O învioreare aduce, „revista ardeleană de literatură” (*Erdélyi Irodalmi Szemle*), apărută în 1924”.¹⁵⁰ Noul stat România de care aparțineau acum minoritarii maghiari, nu pune nici un fel de opreliște în buna dezvoltare spirituală și politică a lor. Depinde cum înțelegeau aceștia să-și desăvârșescă această dezvoltare: printr-o atitudine armonioasă, cooperantă, sociocognitivă reciprocă între poporul român și minoritarii maghiari de bună conviețuire în noua patrie, folosindu-se în cazul de față de toate facilitățile create de acțiunile cercetărilor sociologice, sau de abordarea unei atitudini șovine, iredentiste dirijată de Budapesta.

Situația aceasta a fost abordată într-un mod pragmatic de Fr. Müller: „Dacă conducătorii Statului înțeleg tendințele sociologice contemporane, Statul n'are nevoie de un sistem de siluire artificial – dăunător la urma urmelor și poporului majoritar – nici atunci când are a face cu popoare minoritare iredentiste. Asuprirea unei astfel de minorități, nutrește iridentia «subterană», care e mult mai primejdioasă. Dacă se tolerează însă dezvoltarea culturală a poporului respectiv, vor ieși la iveală și tendințele iredentiste; măsurile necesare pentru apărarea intereselor Statului se pot lua atunci în așa mod încât vor fi loviți numai membrii iloiali ai poporului minoritar respectiv, cei loiali rămânând neatinși. În cazul unui astfel de procedeu bine chibzuit al autorităților vor slăbi cu timpul dela sine tendințele iredentiste.

În State, unde poporul care a format Statul, n'are majoritate sigură, pare a fi motivat un sistem de siluire în urma sentimentelor de slăbiciune; dar pe deoparte nu se va putea asigura astfel Statul în mod durabil, pe de altă parte se va periclita în orice caz dezvoltarea organică a poporului precumpănitor în Stat. În State de felul României, unde poporul dominant are o majoritate compactă și condiții de creștere organică superioare, încercate și confirmate prin multe veacuri, orice sistem de siluire față de popoarele minoritare e o autootrăvire a poporului majoritar. Nici la un popor atât de sănător și tare, precum cel român, nu se vor putea evita efectele unei astfel de autootrăviri”.¹⁵¹

Examinând în 1934 *Drumul vieții științifice din Ardeal*, publicistul maghiar Tavaszy Sándor constată că activitatea este bine ancorată în peisajul vieții minoritarilor, încadrându-se în canoanele impuse de pragmatismul istoric.¹⁵²

În epocă, a fost apreciată de către sociologii români, „lucrarea d-lui Iosif Venczel, intitulată: «Munca la sate și mișcarea ardeleană pentru munca la sate», apărută la Cluj, 1935, în colecția amintită a «Caetelor ardelene pentru știință» («A

¹⁵⁰ Octavian Neamțu, *Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal*, în „Sociologia Românească”, Anul I nr. 2, 1936, p. 25.

¹⁵¹ Friedrich Müller, *Statul, cultura și școala minoritară*. În „Institutul Social Român” volumul *Politica Culturii*, 30 de prelegeri și comunicări organizate de Institutul Social Român, București, 1928, p. 466

¹⁵² Tavaszy Sándor, *Az Erdély magyar tudományos élet útja*, în „Erdélyi Helikon”, anul VII, nr. 8, octombrie, Cluj, 1934. Cluj

falumunka és az erdélyi falumunka mozgalom», irta Venczel Lószef, Erdélyi tudományos füzetek, 78 sz., Cluj, 1935)¹⁵³

Lucrarea este privită ca o realizare epistemologică din perspectiva exercițiului sociologic, relativ la metodele de investigare și cunoaștere a componentelor vieții culturale ale tinerilor minoritari maghiari din Transilvania, avându-se în vedere că lucrarea lui Venczel, respecta toate coordonatele metodei gustiene, adaptată la situația specială impusă de statutul de minoritar etnic: „Întocmită cu un deosebit simț de precizie și sistem, întemeiată pe o bună cunoaștere a datelor problemelor dezbătute, înzestrată cu o bogată și bine prezentată bibliografie a chestiunilor teoretice și a acțiunii practice, broșura de 32 pagini a d-lui Venczel, ne face cunoscută o latură deosebit de importantă și deosebit de interesantă a vieții culturale a maghiarilor din Ardeal. Metoda pe care o propune dl. Venczel, pentru cercetarea sociologică a satelor maghiare, este metoda monografiei sociologice așa cum a fost concepută și formulată de dl prof. Dimitrie Gusti și așa cum a fost întrebuințată de Institutul Social Român, în cei zece ani de cercetări sociologice, pe teren. Căutând să lege preocupările sociale și orientarea teoretică a sistemului d-lui prof. Gusti, de tendințele politice și orientarea doctrinară, recunoscute în lumea științifică maghiară, d-l Venczel citează lucrarea cunoscută a sociologului maghiar Gyula Ortutay: «A magyar falu kutatás új útjai» (Metode noi în cercetarea satului maghiar, 1935). Iar cu prilejul criticii sumare pe care o face curentelor sociologice, din cercurile maghiare, citează lucrarea d-lui Antal Bodar: *A falu megismerése* (Cunoașterea satului) și lucrările d-lui Mészár Oszkár, privitoare la monografiile satești. Nu uită să citeze nici lucrarea fostului elev al Seminarului de Sociologie de sub conducerea d-lui prof. D. Gusti, Lükö Gábor: *A román «monografisták» falukutató munkája* (Activitatea de cercetarea satelor a «monografiștilor» români), pe care o socotește cea mai bună lucrare maghiară privitoare la sistemul sociologic al Școlii de la București»¹⁵⁴

În acest context, legarea unor relații strânse între echipele bucureștene și ale minoritarilor clujeni care realizau campaniile de cercetare sociologică-monografică, generează o anumită complementaritate de idei ale sociologiei ca știință universală, care va concura în mod benefic asupra cercetărilor întreprinse de cele două echipe, atât a fenomenului național românesc, cât și a noului statut al minoritarilor maghiari, care trăiau acum în granițele statului unitar național român.

Desigur, puteau exista și disocieri, situație care impunea adoptarea unei maniere de tratare a problemei, încât să nu se creeze puncte de cotitură ireversibile, emblematice, care să nu fie acceptate de nici o perspectivă a vreunui tipar sociologist.

Unul din factorii de bază care a contribuit la buna colaborare între grupurile de tineri sociologi din cadrul Școlii lui Gusti și tinerii minoritari maghiari de la școala clujeană, a fost, cunoașterea de către tinerii români a limbii maghiare. Din grupul tinerilor gustiști care formau nucleul bucureștean, amintim pe Gh. Retregan, A.

¹⁵³ Octavian Neamțu, *Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal*, în „Sociologia Românească”, Anul I nr. 2, 1936, p. 28.

¹⁵⁴ Idem.

Golopenția, M. Pop, T. Herseni și O. Neamțu, iar dintre tinerii maghiari Baradai László, Benczel Béla, Gaál Gábor, Gárdos Sándor, Gyárfás Endre, Janovics Jenő, Kakassy Endre, Kalotai Gábor, Károly Sándor ș.a. care inițiaseră o grupare nouă, cu o nouă mentalitate în analizarea fenomenului, comparativ cu generațiile anterioare care se maturizaseră și aveau formată mentalitatea de cetățeni ai Ungariei. Tinerii ardeleni maghiari îi găsim grupați în jurul revistei *Erdélyi Fiatalok (Tinerii Ardeleni)*, „mișcarea studenților maghiari se situa instinctiv aproape de Gusti și de studenții români participanți la campaniile monografice organizate de acesta, din moment ce ambele grupări aveau ca scop cercetarea și ridicarea satului (românesc în general, în ceea ce îi privește pe gustiști, maghiar-transilvănean, în ceea ce îi privește pe *Tinerii ardeleni*), în plus ambele grupări fiind – cel puțin în intenții – apolitice”.¹⁵⁵

Dorind să prezinte opiniei publice maghiare din Transilvania rezultatele cercetărilor întreprinse de ei relativ la toate avaturile pe care minoritatea maghiară le-a întâmpinat în perioada 1918-1936, precum și ceea ce ar trebui urmat pe viitor, grupul tinerilor maghiari de la *Erdélyi Fiatalok*, care au colaborat cu grupul gustist, scot în 1937 lucrarea *Metamorphosis Transylvaniae. Országgrészünk átalakulása, 1918-1936 (Metamorfoza Transilvaniei. Transformarea ținutului nostru. 1918-1936)*, sub coordonarea lui Györi Illés István. Autorii materialelor: Baradlai László, Benczel Béla, Gaál Gábor, Gárdos Sándor, Gyárfás Endre, dr. Janovics Jenő, Kakassy Endre, Kalotai Gábor, Károly Sándor, Kömüves Lajos, Mikes Imre, karádi Nagy Laios, Pogáni Marcel, Szász Endre, dr. Szeghő Imre, Tabéry Géza și dr. Turnovsky Sándor. Titlul lucrării, este mai mult decât sugestiv și fără echivoc. Perioada de timp scursă de la 1918 până în 1936, produsese o adevărată metamorfoză în mentalitatea populației alogene maghiare din Transilvania, în mod deosebit a noii clase tinere de intelectuali maghiari, în încercarea „să-și găsească o ideologie proprie, precum și un rost pentru comunitatea maghiară transilvăneană, în noile condiții politice și sociale”.¹⁵⁶

O lucrare de o asemenea anvergură, nu putea să nu se bucure de atenția școlii gustiene, care, prin analiza critică făcută de Anton Golopenția,¹⁵⁷ apărută în

¹⁵⁵ Martin Ladislau Salamon, *Un aliat uitat. Relețiile româno-maghiare în sociologia interbelică*, pref. Zoltán Rostás, Editura Tracus Arte, București, 2014, p. 10.

¹⁵⁶ Idem, p. 181.

¹⁵⁷ Anton Golopenția (12 mai 1909, Prigor, Caraș-Severin – 9 sept. 1951 în închisoarea Văcărești unde a făcut detenție politică). Personalitate marcantă în lumea sociologiei și statisticii românești interbelice. Membru activ în echipele de cercetare ale școlii românești de sociologie conduse de Dimitrie Gusti în interbelic, unul din fondatorii școlii românești de geopolitică. Fost șef de cabinet al lui D. Gusti, îndeplinește o serie întreagă de funcții administrative în cadrul Institutului Social Român, responsabilități redacționale la revista *Sociologia Românească*, și director de publicații ale I.S.R., inspector general la Institutul Central de Statistică ș.a. face parte din delegația României la Conferința de la Paris în 1946. Arestat în 1950 și cercetat de securitatea bolșevică. A fost un vizionar. Conform documentelor aflate în arhivele SRI, în perioada detenției încredințează hârtiei conceptul său asupra „Sugestiilor pentru programul de guvernare al regimului viitor” în contextul în care, „ce ar fi de făcut în eventualitatea unei schimbări de regim și a «debolșevizării» țării, pe care le estima posibile în anul 2000” (Sanda Golopenția, în „Introducere” la lucrarea apărută postum, A. Golopenția, *Ultima carte*, Editura Enciclopedică, 2001, p. LXI. Lucrare întocmită de fiica sa Sanda Golopenția în baza documentelor de arhivă).

paginile revistei *Sociologia Românească*,¹⁵⁸ sub titlul *Metamorphosis Transylvaniae 1918-1936. Un bilanț al maghiarilor din România*. Golopenția, abordând o atitudine îndrăznească dar pragmatică, obiectivă, prezintă cititorului român o radiografie clară din care rezultă situația minorității maghiare din Transilvania din respectiva perioadă. Cum era și firesc, pe lângă aprecierile de ordin geopolitic relativ la factorul etnic căruia Golopenția îi acorda o mare atenție, atitudinea autorului este extrem de relevantă atunci când abordează starea de spirit a maghiarimii, care „și-a dat seama foarte târziu că, după un război pierdut, trebuie să se împace cu inevitabilul și să se integreze, în cadrul Statului nou, zicându-și să salvăm ce mai e de salvat”.¹⁵⁹ Dacă, atunci când Golopenția făcea această analiză a prelungitei perioade de trezire a minorității maghiare nu se cunoșteau o serie întreagă de lucruri și informații pe care le dețineau instituțiile de forță ale statului, care se ocupa cu siguranța națională, astăzi, din cercetarea arhivelor, se poate afirma fără nici un echivoc „buna credință” a multora dintre „cronicarii nepărtinitori” care prezintă metamorfozările transilvane.

Informațiile arhivistice ne ajută să decodificăm anumite aspecte din greaua „integrare” a minorităților maghiari, în noua ordine socială, politică și economică din noua patrie România, deoarece, integrarea era bine indusă și controlată în spațiul transilvan de către conducerea politică de la Budapesta, care ducea o luptă iridentă extrem de violentă și radicală în scopul destabilizării totale a situației din Transilvania, așa cum rezultă dintr-un document confidențial „din 21 ianuarie 1921, al Corpului IV Armată, către structurile din Transilvania, referitor la propaganda iredentistă pe care ungurii o făceau în teritoriu din ordinul Budapestei [...] : «Fiecare ungur să fie convins că se află în Transilvania pe propriul său teritoriu ungur și că alipirea acestui ținut la România nu este decât o transitorie pradă balcanică, ungurii să fie veșnic pregătiți a scutura, la semnalul dat, jugul impus de către români.[...]. Ziarele ungurești care apar acum în țară se vor declara ca ziare ovrești trădătoare, care urmează a nu mai fi cumpărate de nimeni. [...]. Ungurii filo-români să fie bajocuriți, insultați și compromiși. Datoria fiecărui membru al populației ungare este să propage în public cu orice ocazie ideea că Transilvania este teritoriu unguresc. [...] Să se cumpere și ascundă arme pentru momentul venit de revoltă. [...] Lozinca oamenilor «noștri» este: «Nem, nem, soha» (în limba maghiară – Nu, Nu, niciodată – n.n.). Aceștia vor purta un inel cu Sf. Ștefan în relief»”.¹⁶⁰

Toate aceste manipulări, sunt identificate sub o formă sau alta de Golopenția în textul autorilor, care, recunosc faptul că nu pot arunca „toată răspunderea în sarcina românimii, care a luat conducerea, căci noi avem partea de răspundere toți, care am trăit într-o toropeală atât de prelungă și am nădăjduit de la forțe oculte (subl.n) îndreptarea situației pe potriva dorințelor noastre”.¹⁶¹

¹⁵⁸ Anton Golopenția, *Metamorphosis Transylvaniae 1918-1936. Un bilanț al maghiarilor din România*, în revista „Sociologia Românească”, nr. 7-8, iulie-aug. 1937, pp. 322-327.

¹⁵⁹ Idem.

¹⁶⁰ Traian Tr. Cepoiu, *Complexitatea problemelor minoritare din perioada 1918-1931, care au determinat reînființarea subsecretariatului de stat pentru minorități în timpul guvernării Iorga*, în „Acta Carpatica” Anul II, p. 241-242.

¹⁶¹ Anton Golopenția, *Metamorphosis...* op. cit. pp. 322-327.

Desigur, spațiul nu ne permite o analiză mai amplă dar, ca o concluzie, Golopenția emite aprecieri juste relativ la mentalitatea și concepția minoritarilor maghiari, rămași înțepeniți „în tiparele iredentiste ce le stau la îndemână de decenii, cu toate că se comportă în viața practică ca cetățeni mulțumiți ai României Întregite”.¹⁶²

Cum era de așteptat, Budapesta, *forța ocultă* care îndrumase „toropeala” minorității maghiare din Ardeal, cultivând în sufletele acestora falsa iluzie a mesianismului maghiar, și care desfășura o campanie iredentistă fără precedent în tot spațiul european. Foloseau o recuzită propagandistică impresionantă, de o recurență infecțioasă, care-i singularizează în lumea occidentală, prin poziția lor de o aroganță sfidătoare; la început de mari filogermani, apoi filofrancezi, filoitalieni, filoamericani, de care se vor dezice conjunctural la începutul celui de al Doilea Război mondial,¹⁶³ pentru a deveni în final filojaponeji.¹⁶⁴ Așadar, cum putea admite Budapesta ca tocmai în Transilvania, un grup de tineri care înțeleseseră rostul lor și implicit al minorității maghiare în noua patrie, să contribuie la apariția unui curent nou de tipologie sociologică, prin care să se creeze un echilibru între populația majoritară și minoritatea maghiară, la un loc, toții fiind cetățenii aceleiași țări. Se poate presupune că, respectând normele de cercetare sociologice, era posibil ca în unele localități, să iasă la iveală, urmare a chestionarelor de investigare analitică, faptul că acea comunitate care era în acel moment maghiară, să fie la origine românească, maghiarizată de curând sau mai înainte cu o generație sau mai multe.

Depistarea unor asemenea situații, respectiv a maghiarizării forțate a unui însemnat segment din populația românrască transilvană, atât de trâmbitată de Ungaria după anul 1848 și până la începutul Primului Război mondial, putea anticipa și mai pregnant apariția unor tendințe istoriografice care să contrabalanseze eforturile Budapestei în propaganda iredentistă de dezinformare a opiniei publice.

¹⁶² Idem.

¹⁶³ Trăind într-o indicibilă megalovisătorie de popor mesianic, Ungaria a făcut în America o propagandă violentă în favoarea „dreptății cauzei maghiare” după 1920, când, contele Apponyi face un turneu propagandistic în 1923, iar lordul Rothermere căuta în 1927 adepți pentru revizuirea tratatelor de pace în favoarea Ungariei prin intermediul oficinei „Reference Library”.

¹⁶⁴ La începutul celui de al Doilea Război mondial, urmare a relațiilor politico-militare pe care le avea cu Germania, Ungaria a fost sigură că America va pierde războiul cu Japonia. În acest context, cu un entuziasm morganatic, spiritul maghiar se etalează în paginile ziarului „Nemzeti Etel” din 12 dec. 1942: „În lupta mare care a aprins o lume întreagă, nu numai popoarele europene și anglo-saxone dezlănțuiesc lupta lor de rasă și de economie (sic!), ci și turanicii, cei ce la număr fac o treime din omenirea întreagă, își dezlănțuiesc sub conducerea Japoniei, lupta lor pentru libertate. Lupta turanicilor nu este o luptă secundară; ea a devenit un factor decisiv în reglementarea formării imaginii viitorului. Această luptă, a cărei pulsație astăzi nici nu se poate constata, duce în fapt la realizarea concepției turanice. E numai o chestiune de timp și se va realiza imperiul mondial japono-manciuro-mongolo-asiatico-răsăritean, prin care toate statele turanice, cot la cot, vor putea să-și valorifice voința lor politică și economică mondială”. Apud, Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 271-280. Probabil că, entuziasmul acesta de popor coborât din ginta turanică, le-a fost indus ungurilor de politica nazistă, care a avut printre instrumentele sale propagandistice, și publicația *Zeitschrift für Geopolitik*, (Revista pentru Geopolitică). Ion Conea, în cadrul studiului *O știință nouă*, publică imaginea copertei *Zeitschrift für Geopolitik* nr. 1/1937, și o planșă cu toate continentele lumii, care înfățișează cititorului una dintre problematicile geopolitice ale momentului, demografia, desigur, cu scop propagandistic, prin care să justifice axa militară Berlin-Tokio. Este o planșă care sugerează, o posibilă presiune demografică a expansiunii Japoniei, spre celelalte zone ale lumii. În *Sociologia Românerască*, anul 2, nr. 9-10 sept.-oct. 1937.

Strania istoriografie a comunismului românesc?

Lucian Boia, *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*, Editura Humanitas, București, 2016

Emanuel COPILAȘ¹

Prodigioasa activitate științifică a profesorului Lucian Boia s-a îmbogățit recent cu un volum despre istoria comunismului românesc. Un volum interesant, care demontează tardiv unele „mituri” ale perioadei, așa cum le numește domnia sa, dar care ajunge în schimb să recicleze alte mituri, alte inconsistențe istoriografice și ideologice și chiar să producă unele noi, cum ar fi, de exemplu, mitul excepționalismului comunismului românesc sau, mai pe larg, mitul excepționalismului românesc în sine. Domnul Boia discută deseori despre o Românie „altfel”, „neserioasă” sau „blestemată” de istorie (*De ce este România altfel?*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 5, 42), respectiv despre un comunism românesc „straniu”, continuat ulterior de un postcomunism pe măsură. Desigur, autorul conștientizează valențele neștiințifice, oarecum mistic-defetiste, care ar putea fi imputate demersului său: „Firește, toate țările și toate popoarele sunt *altfel*, cu alte cuvinte fiecare dintre ele prezintă, pe lângă ceea ce se înscrie în fondul comun al umanității, și o serie întreaga de trăsături specifice, de natura sa le individualizeze. Părerea pe care am susținut-o - și nu mi-am modificat-o între timp - este aceea ca România înfățișează, în multe privințe, trăsături deosebitoare încă și mai accentuate, în raport cu Europa în ansamblu sau chiar cu națiunile aflate în imediata ei vecinătate” (p. 5, subl. în orig.). Cu toate acestea, invocarea excepționalismului românesc ia deseori locul argumentelor științifice care ar fi mult mai în măsură să contribuie la elucidarea problemelor respective.

Să începem cu aspectele laudabile ale cărții. Autorul persiflează îndreptățit anticomunismul postcomunist vehement, care afirmă necritic presupusa ostilitate funciară a românilor față de comunism. Comunismul românesc, și nu numai, a constatat în faptul că majoritatea populației a considerat că poate câștiga ceva de pe urma regimului, fapt care, până la un punct, s-a și întâmplat. Comunismul a produs o mobilizare socială și intelectuală de proporții, fiind, cu toate carențele și imperfecțiunile sale structurale, o formă distorsionată de modernizare. Desigur, aici autorul putea pune în balanță costurile sociale enorme pe care le-a avut modernizarea și în Occident, în Anglia din prima jumătate a secolului XIX, de exemplu, ca să nu mai vorbim de jaful sistematic al populațiilor neoccidentale, acumularea primitivă care a oferit modernității europene combustibilul economic de care avea nevoie pentru a-și susține și extinde expansiunea globală. S-ar fi putut observa atunci, cu asupra de măsură, cât de distorsionat este și modelul original de modernizare.

Să trecem însă mai departe. Boia amintește episodul „devierii de dreapta” din 1952, o măsură prin care Gheorghe Gheorghiu-Dej îi neutraliza politic pe ministrul de externe Ana Pauker, pe ministrul de finanțe Vasile Luca și pe ministrul de interne Teohari Georgescu. Deși menționează în treacăt faptul că a fost vorba de o luptă politică în primul rând, nu una comunistilor români get-beget împotriva minorităților cominterniști, autorul nu pare prea convins de această idee, din simplul motiv că nu o duce până la capăt. Per ansamblu, Boia percepe răfuielele interne din partidul

* Într-o formă de lucru, acest text a fost publicat în revista *Observator Cultural*, nr. 861, 2017.

¹ Lector universitar dr. la Universitatea de Vest din Timișoara; e-mail: copilasemanuel@yahoo.com

comunist al anilor 1952-1964 ca pe o marginalizare a minoritarilor etnici de către majoritarii români, ce-i drept minoritari până mai ieri în propriul partid. Însă lucrurile sunt mult mai complicate. Epurarea a fost strict politică, grupuri de staliști convinși luptând unii cu alții pentru a păstra sau pentru a câștiga puterea în partid. Teohari Georgescu era român; Miron Constantinescu la fel, acesta fiind protejatul Anei Pauker până ajunge într-un final să o repudieze. Asta ca să nu mai vorbim de amicii sovietici cu care Gheorghiu-Dej a împărțit pușcăriile între anii 1933 și 1945. Nu putem vorbi deci de comuniști „nativi” și comuniști „moscoviți”, chiar dacă protagoniștii evenimentelor înțelegeau deseori situația în acest fel. Mai târziu, în perioada Ceaușescu și după 1989, „devierii de dreapta” i-a fost aplicată coloratura ideologică naționalistă de care nu s-a desprins nici până azi: comuniștii români ar fi reușit să-i izoleze și să-i înlocuiască la conducerea partidului pe alogenii responsabili, la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, de cele mai mari atrocități ale regimului; după acest episod, și mai ales începând cu anii 1960, comunismul se transformă gradual dintr-un regim politic impus arbitrar și violent din exterior într-un regim politic autohton și astfel mult mai respectabil (trimit aici la lucrarea lui Michael Shafir, *Romania. Politics, economics, and society. Political stagnation and simulated change*, Frances Pinter, London, 1985, respectiv la contribuția mea din volumul editat de către politologii Sergiu Gherghina și Sergiu Mișcoiu, *Miturile politice în România contemporană*, intitulată „Comuniști «nativi» versus comuniști «moscoviți»: strategii de reconstruire identitară a național-comunismului în România postcomunistă”).

Printre celelalte merite ale cărții aș sublinia descrierea relativ relaxată și nepartinică a bunăstării existente în anii 1960-1970, abrupt încheiată, din motive binecunoscute, în ultimul deceniu al existenței regimului, respectiv sublinierea unor inconsecvențe terminologice (și atât, din păcate) din cadrul raportului oficial de condamnare a comunismului din 2006. Mai exact, este vorba de termenul „genocid”, termen utilizat în mod total impropriu în raportul final al condamnării regimului comunist, deoarece represiunea comunistă a avut baze sociale și economice (lupta de clasă), nu baze rasiale cum a avut represiunea nazistă, centrată pe exterminarea integrală a populației de rit iudaic.

Totuși, după ce observă și problematizează această importantă diferență, Boia nu ezită să alăture comunismul și nazismul în creuzetul conceptual al totalitarismului secolului XX, arătându-se indignat, întocmai ca majoritatea intelectualilor noștri publici, de condamnarea mai puțin vehementă a comunismului în raport cu nazismul. Ba merge până acolo încât îi compară direct pe Karl Marx și pe Adolf Hitler. Să fie doar „bunele intenții” ale comunismului care au „orbit” în asemenea măsură Occidentul, încât să nu îl mai perceapă în toată goliciunea sa ideologică și criminală? Și în sfârșit, argumentul suprem: „cercetările istorice au dovedit că mult mai mulți oameni au pierit din pricina comunismului decât a tuturor fascismelor luate la un loc” (p. 65).

În primul rând, mulți politologi și istorici, printre care și Vladimir Tismăneanu (chiar dacă abordările sale asupra comunismului românesc au limitele lor), s-au pronunțat asupra inconsistenței comparației victimelor produse de regimurile dictatoriale. O „comparație trivială”, chiar așa a numit-o, pe bună dreptate, Tismăneanu (citez din memorie). Nu putem judeca și condamna un regim politic opresiv strict în funcție de numărul de victime pe care le-a produs. Nu știm, dar nu strică să ne închipuim chiar și așa, contrafactualist, câte victime ar fi produs nazismul la scară globală dacă ar fi existat timp de șapte decenii. În plus, politica oficială a nazismului era crima, genocidul, în timp ce politica oficială a comunismului a constatat în justiție socială, chiar și așa autoritară, agresivă și grobiană cum a fost și chiar dacă a degenerat ulterior într-un regim polițienesc, corupt, paranoic, rapace și ridicol, în cele din

urmă. Sunt, totuși, două lucruri total distincte. Istoric și intelectual apoi, comunismul provine dintr-un lung șir de gândiri politice aflate pe filiația iluminismului francez, în timp ce nazismul s-a inspirat enorm din romantismul german, la rândul său o reacție mistică, violentă și (semi)conservatoare la adresa iluminismului. Că ulterior comunismele, mai ales cel românesc, au recuperat mituri romantice și au devenit tot mai personalizate, „legitimitatea impersonală” a partidului, cum o numește Kenneth Jowitt, lăsând treptat locul unor personalizări fățișe ale puterii, este o cu totul altă discuție.

O discuție pe care Boia nu o prezintă. Prezintă doar concluziile sale, sistematizate sub forma conceptului de „comunism dinastic”. Ca variație, putea fi adăugat conceptul de „sultanism”, teoretizat de către politologii Juan Linz și Alfred Stephan. Nu sunt de acord cu niciunul. Nu pentru că nu ar fi veridice, ci pentru că sunt pur și simplu incomplete. Individualismul metodologic weberian, care poate degenera extrem de rapid într-un psihologism facil, este depășit. Nu putem reduce nazismul, stalinismul sau ceaușismul la obsesiile și patologiiile lui Hitler, Stalin și Ceaușescu. La fel ca Stalin, Ceaușescu și-a asigurat din timp o rețea birocratică și politică bine pusă la punct, care câștiga sau se prăbușea împreună cu el. Aceasta reprezenta baza de putere reală a ambilor, plus o populație care se resemnase cu inamovibilitatea puterii și învățase să se descurce în interstițiile acesteia, fructificându-i limitele mai mult sau mai puțin explicite în folos propriu. Pornind de aici putem înțelege, pe urmele aceluiași Kenneth Jowitt, de ce în comunismul sovietic a fost posibilă o destalinizare, pe când în nazism o „dehitlerificare” ar fi fost practic de neconceput. În primul, partidul și ceea ce mai rămăsese din charisma sa instituțională reprezenta depozitarul oficial al puterii, în timp ce în nazism partidul nu era decât un apendice al megalomaniei Führerului. Dar chiar și așa, nici nazismul nu poate fi redus strict la personalitatea lui Hitler. Au existat și în cadrul acestui regim diferite rețele de putere alternativă, chiar dacă, din păcate, au funcționat în cadrul unui consens social relativ omogen, marea majoritate a populației germane nefiind ostilă regimului nazist. Și în comunism s-a întâmplat la fel în ceea ce privește populația, dar asta nu face decât să certifice cât de insuficientă este analiza unui regim politic prin reducerea acestuia fără rest la individualitatea liderului.

În al doilea rând, asocierea lui Marx cu Hitler, și a *Capitalului* cu *Mein Kampf*, chiar dacă precaută, de la distanță – „Marx, oricât 1-am contrazice, e mai respectabil decât Hitler, iar *Capitalul* oferă totuși o lectură mai elevată decât *Mein Kampf* (ceea ce nu înseamnă că fondatorul comunismului științific ar avea, fie și indirect, mai puține victime pe conștiință decât fondatorul celui de-al Treilea Reich)” (pp. 65-66) – rămâne totuși una nu numai exagerată și pripită, ci una de-a dreptul falacioasă și total neștiințifică. *Capitalul* este, în ciuda tuturor criticilor mai mult sau mai puțin întemeiate care i-au fost aduse, o lucrare științifică impresionantă ca inovativitate și anvergură intelectuală. *Mein Kampf* este o broșură propagandistică. Da, Marx a scris și el broșuri propagandistice, cea mai cunoscută fiind desigur *Manifestul Partidului Comunist* (alături de Friedrich Engels), dar nu putem confunda aceste două tipuri de scriitură radical diferite. Dar e mult mai simplu, așa cum procedează vocile intelectuale cele mai frecvent auzite în spațiul public, să limităm lectura marxismului la *Manifestul Partidului Comunist* și atât. În plus, în afară de lucrarea lui Alfred Rosenberg *Mythus*, nazismul nu a produs nicio încercare măcar de fațadă științifică, așa cum este această carte, pentru a-și întemeia ideologia.

În al treilea rând, Occidentul a fost mai tolerant față de comunism decât față de nazism din mai multe motive: pentru că nu a avut o ideologie asumat și deschis criminală, ca nazismul, ci s-a bazat pe un program de libertate și egalitate foarte familiar occidentalilor, chiar dacă a ajuns ulterior să-l compromită în ultimul hal și a

fost autoritar și unilateral de la bun început, respectiv deoarece, în timpul Războiului Rece, elitele occidentale au înțeles foarte bine „pericolul comunist” reprezentat de URSS și aliații săi, potențialul subversiv al acestuia, și s-au gândit să tempereze pornirile de justiție socială ale propriilor populații, printre care amintirea celui de-al Doilea Război Mondial încă mai dăinuia, pentru ca spectrul comunismului să nu devină prea atrăgător la un moment dat. Orice am spune, una dintre premisele statului occidental al bunăstării a reprezentat-o și această teamă ideologică a Occidentului de comunism, teamă pe care a înlănțuit-o prin implementarea unor principii social-democrate care dormitau latent în propria cultură politică.

În continuare, Boia discută urbanizarea și industrializarea comunistă afirmând că, în ciuda tuturor eforturilor depuse, România lui Ceaușescu se plasa tot la coada clasamentelor europene în materie de urbanitate: „Super industrializata Românie semăna de minune cu o țară subdezvoltată din Lumea a Treia. De remarcat că și procentul de urbanizare, rezultat al unui proces aparent spectaculos, așează România tot în urma celorlalți. În 1987, mediul urban al țării cuprindea 51,5% din populație, în timp ce, în 1986, Bulgaria înregistra 65,5% populație urbană, Ungaria 58,9%, Cehoslovacia 74,3%. România a ieșit din comunism ca țara europeană cu cel mai ridicat procent de populație rurală, și așa a rămas până astăzi. Sigur, și România de dinainte de comunism se afla tot la coada clasamentelor europene. Comunismul promisese însă să urce țara pe culmi de prosperitate. Or, comparativ cu ceilalți, rezultatul era zero (dacă nu de-a dreptul cu minus). O jumătate de secol de eforturi, de chin, de sacrificii: pentru nimic!” (pp. 146-147).

Nu înțeleg de ce, dacă „superindustrializata” Românie a lui Ceaușescu era practic identică din punct de vedere al nivelului de dezvoltare, cu o țară din Lumea a Treia – veneau zeci de mii de studenți din Africa și Orientul Mijlociu să studieze aici, și nu invers. Nu înțeleg, în aceeași logică, nici de ce, în anii 1970, România a oferit sute de milioane de dolari ajutor statelor din Lumea a Treia împovărate de moștenirea colonialistă, reușind în același timp să facă față, din ce în ce mai puțin, e drept, fluctuațiilor economice ale pieței globale. Lucrarea lui Cornel Ban despre economia politică a capitalismului românesc este deosebit de utilă în această privință. Ban demonstrează convingător, utilizând numeroase surse credibile, faptul că marasmul economic în care a intrat România la cumpăna dintre deceniile șapte și opt ale secolului precedent este direct proporțională cu decizia SUA, datorată „șocului petrolifer” (1973, 1979) de a mări dobânzile la creditele internaționale și de a le reduce durata de restituire. Evident că industrializarea României era exacerbată, cu mult peste nevoile și resursele naturale ale țării. Evident că incapacitatea economică și administrativă internă, cuplată cu ambiția național-comunistă a lui Ceaușescu de a proteja și extinde independența țării, reprezintă o premisă majoră a eșecului generalizat pe toate planurile în anii 1980. Dar nu este singura. România, care împrumutase sume enorme din Occident și nu numai pentru a se industrializa cât mai rapid și pe orizontală și pe verticală, era prinsă acum în spirala unui război geopolitic și geo-economic dintre SUA și URSS. Minusurile regimului Ceaușescu nu pot și nu trebuie să fie înțelese exclusiv în cheie internă; factorii externi au jucat în acest proces un rol pronunțat, indiferent dacă dorim sau nu să luăm în calcul acest aspect.

În ceea ce privește disidența sau revoluția din 1989, Boia le utilizează pe ambele pentru a dovedi, din nou, excepția românească. Nu am avut disidenți cum au avut cehii sau polonezii, sau chiar sovieticii, în schimb am avut cea mai violentă trecere de la comunism la postcomunism. Deși recunoaște și apreciază vocile disidente singulare, și menționează de asemenea și revoltele muncitorești din 1977 sau 1987, Boia nu face pasul următor, acela de a înțelege absența unei disidențe

organizate ca rezultând din lipsa unei alianțe dintre intelectualitate și muncitori. Autorul observă, pe bune dreptate, că printre intelectualii comuniști nu existau prea mulți marxiști autentici care ar fi putut reforma regimul din interior, devenind de asemenea o portavoce a nemulțumirilor tot mai pronunțate ale muncitorilor și a întregii populații. Cu toate acestea, conexiunea dintre o intelectualitate necritică, așa cum este, în mare măsură, și cea contemporană, respectiv lipsurile și nevoile societății, nu este realizată. O astfel de concluzie este disponibilă însă de peste 30 de ani, în lucrarea mai sus citată a lui Michael Shafir. Referitor la revoluția română, dacă ținem cont de toți acești factori, respectiv de aroganța încăpățânată a regimului, nedispus să opereze nici măcar câteva reforme de teama ca acestea să nu se constituie în bulgărele declanșator al avalanșei – singularitatea acesteia printre statele comuniste est-europene nu mai pare atât de excepțională. Cum nu mai pare nici trecerea de la comunismul internaționalist din perioada dejistă la cel naționalist din perioada dejistă târzie, respectiv din perioada ceaușistă. În primul caz, rațiunile geopolitice și economice au primat, în ultimul caz, acestea au fost completate cu un naționalism bazat pe convingeri ideologice autentice, nu doar pragmatic. (Discuția pe această temă fiind foarte amplă, îmi permit să trimit la lucrarea mea *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Editura Polirom, Iași, 2015).

Dacă România a rămas la coada clasamentului european în materie de urbanitate și nu numai, asta nu înseamnă că nu s-a dezvoltat în perioada comunistă, chiar așa încet, incomplet și absurd, de multe ori. Nu înseamnă că nivelul de trai nu a crescut, iar alfabetizarea nu a scăzut. Nu înseamnă că speranța de viață care era în jur de 30 de ani în Moldova interbelică, nu a ajuns la aproape 70 de ani la finalul anilor 1960, e drept, alături de speranța de viață din URSS, una dintre cele mai scăzute din Europa. Însă, atunci când ajunge la istoria României postcomuniste, Boia schimbă radical registrul interpretativ. Autorul nu o spune explicit, dar și acum suntem pe ultimele locuri în clasamentele europene în ceea ce privește urbanitatea, ca să nu mai vorbim de protecție socială. Și totuși, asta nu înseamnă că, în ultimii 27 de ani, România nu s-a dezvoltat deloc. În ce măsură și în ce direcții, asta rămâne evident de dezbătut. Un ultim citat: „După cum e stupid să idealizezi comunismul, uitându-i falimentul total, ar fi absurd să nu percepem marile schimbări care s-au petrecut în ultimul sfert de veac. Pe lângă meritul românilor, cât va fi fost, România a avut și mult noroc (ca și în alte momente cruciale ale istoriei: și la 1859, și la 1918...). Norocul, de data asta, a fost extinderea N.A.T.O. și a Uniunii Europene spre Europa Centrală și Răsăriteană” (p. 210). Aș reformula în felul următor: pe cât de stupid este să idealizezi comunismul, pe atât de stupidă este idealizarea tranziției postcomuniste, a ideologiei austerității care a produs milioane de șomeri și a contribuit la distrugerea sistematică a infrastructurii țării, ca să nu mai vorbim de resursele naturale și umane. Sau, pe cât de stupidă este condamnarea integrală, aproape metafizică și în cele din urmă neștiințifică a comunismului, pe atât de stupidă este și glorificarea necritică și agresivă a postcomunismului. Sau glorificarea amândurora, pentru a exclude toate opțiunile posibile, chiar dacă extrem de puțin probabile. Sigur că apartenența la UE reprezintă un avantaj, măcar prin faptul că putem exporta șomeri care nu mai trebuie angajați cu orice preț în cadrul unor industrii masive și disfuncționale, dar o UE tot mai austeră și mai tehnocratică începe să devină problematică, așa cum a arătat cu asupra de măsură Brexitul.

Per ansamblu, *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* nu face decât să depășească anumite clișee pentru a se împotmoli, fie și parțial, în altele. O istorie atent contextualizată, echilibrată și cât mai imparțială a comunismului românesc își așteaptă, în continuare, autorul.

RAFT

Dorin-Ioan Rus

Wald- und Ressourcenpolitik im Siebenbürgen des 18. Jahrhunderts

PETER LANG
EDITION

Neue Forschungen zur
ostmittel- und südosteuropäischen Geschichte

New Researches on
East Central and South East European History

Recherches nouvelles sur
l'histoire de l'Europe centrale et orientale

Dorin-Ioan RUS

Wald- und Ressourcenpolitik im Siebenbürgen des 18. Jahrhunderts¹⁰⁵⁴

Peter Lang Verlag, 2017, – Frankfurt am Main·Bern·Bruxelles·New York·Oxford·Warszawa
Wien, ISBN 978-3-631-69865-5, 460 Pagini, 36 ilustrații

Seria: *Neue Forschungen zur ostmittel- und südosteuropäischen Geschichte / New Researches on East Central and South East European History / Recherches nouvelles sur l'histoire de l'Europe centrale et orientale*

Prin prezenta lucrare, Dorin-Ioan Rus oferă un studiu cuprinzător al politicii resurselor și politicii forestiere în Transilvania secolului al XVIII-lea. Împărțirea lucrării în patru secțiuni majore, cu o defalcare bine structurată a capitolelor, indică o gamă largă de subiecte care necesită o cunoaștere bine fundamentată a istoriei ecologice. De asemenea, se observă încă de la început, că autorul a luat în considerare o varietate de surse diferite pentru a-și atinge obiectivele propuse prin studii multidisciplinare și documente arhivistice necercetate încă.

Pentru a cerceta o astfel de temă foarte cuprinzătoare, autorul a selectat patru studii de caz reprezentative, care reflectă utilizarea pădurii pe diferite paliere, prezentate în prima parte a capitolului introductiv (p. 15-91), alături de necesarele prezentări ale stadiului cercetărilor și metodelor de lucru. Este vorba despre prezentarea rolului pădurilor ca sursă de energie în sectorul minier, pentru care a fost selectat localitatea minieră Nagyag / Săcărâmb. Apoi, au fost analizată folosirea pădurii în legătură cu salina de la Ocna Dej, localitatea Prundul Bârgăului de pe granița militară, și în cele din urmă a fost selectat pentru prezentarea utilizării forestiere în zona urbană, orașul săsesc Sighisoara. În continuare, autorul prezintă pe baza surselor documentare publicate, modul de gospodărire a pădurii, politica și legislația silvică din Transilvania până la instaurarea autorității habsburgice.

În capitolul al 2-lea, intitulat *Die Waldpolitik der Habsburger in Siebenbürgen* (p. 131-224), autorul continuă cu investigarea politicii forestiere concrete a habsburgilor în Transilvania înainte și după 1781, anul emiterii ordonanței silvice iosefine. Aici este analizată în detaliu legislația și administrarea pădurilor ca și dreptul penal silvic, prezentând politicile economice ale Habsburgilor din Transilvania pe baza unor exemple bine selectate, aducând prin aceasta o mulțime de informații noi și o expertiză privind utilizarea pădurilor, lipsite până acum cercetătorilor și publicului larg. Dintre actele juridice ale acestui secol, autorul menționează și transpune în germana modernă regulamentele forestiere iosefine de 1781 și de vânătoare de la 1786, care au avut drept scop conservarea pădurii pentru generațiile următoare. Alături de acestea, autorul arată că un rol important în legislația silvică din Transilvania de dinainte și de după 1781 l-au jucat regulamentele silvice locale din orașele săsești.

¹⁰⁵⁴ Traducere și adaptare de Szilamér Péter PÁNCZÉL după textul *Gutachten und Würdigung der Arbeit Wald- und Ressourcenpolitik in Siebenbürgen vorgelegt von Dr. Dorin-Ioan Rus*, prezentat în anul 2016 de către doamna prof.univ.dr. Erika Binder-Schneider, de la Institut für Geographie und Geoökologie der Universität Karlsruhe, Bereich WWF-Auen-Institut Rastatt, pentru propunerea de decernare a premiului de cercetare a landului Steiermark (Forschungspreis des Landes Steiermark) pentru această lucrare.

Rezultatele cercetărilor privitoare la reglementările de gestionare a pădurilor și de durabilitate silvică, măsurile pentru conservarea pădurilor în cazul consumatorilor mari și mici, precum și măsurile de împădurire și de înlocuire a lemnului ca sursă de energie de-a lungul secolului al XVIII-lea, sunt cuprinse în capitolul al III-lea (*Forstpflge und Nachhaltigkeit*, p. 225-366). Aici sunt analizate și conflictele pentru pădure între diferitele grupuri și părți de interese, colective, instituționale sau individuale, care au avut puncte de vedere diferite asupra pădurilor, de după 1781, iscate ca urmare a legislației silvice.

Autoritățile habsburgice din Transilvania au fost, potrivit rezultatelor cercetărilor, conștiente de lipsa de lemn de construcție și au găsit soluții pentru a combate această criză. Autorul descrie modul în care autoritățile au căutat să înlocuiască lemnul de stejar cu lemnul de molid în fabricarea navelor de transport de la Partoș, prezentând pe scurt și măsurile de regularizare a Mureșului, ca o parte a procesului de regândire a politicii silvice. În acest sens, sunt prezentate și imagini inedite provenite din Arhivele Statului din Viena, hărți și planuri ale regiunii Topliței de la 1780, ambarcațiuni, etc. În general, arată autorul, este vorba de un transfer semnificativ de cunoștințe care a avut loc din Austria spre Transilvania, care lasă să se întrevadă un plan pozitiv, modern și de durată privind silvicultura.

În capitolul final, intitulat *Die Waldpolitik in Siebenbürgens im 18. Jahrhundert zwischen Ausbeutung und Nachhaltigkeit im europäischen Vergleich* (p. 367-409) autorul discutată și evaluează politica silvică din Transilvania în secolul al 18-lea între exploatare și durabilitate, comparând rolul pădurilor în arta și tehnica militară din Transilvania cu Țările de Jos, evidențiind asemănările și diferențele dintre acestea. Comparațiile cu alte țări europene sunt prezente și în ceea ce privește industria minieră, legislația silvică din mediul urban și rural, ca și folosirea secundată în vânătoare și pescuit.

În general, cartea include o prezentare extrem de importantă și cuprinzătoare a politicii silvice și a resurselor din Transilvania secolului al XVIII-lea, în care sunt aduse multe aspecte noi, fiind notabilă ca rezultat al cercetării în profunzime. Ea se bazează pe o documentație foarte cuprinzătoare și de cercetare a documentelor de arhivă și surse nepublicate din arhivele din Germania (Gundelsheim/Neckar), Austria (Viena), Ungaria (Budapesta), România (Cluj-Napoca, Sibiu, Bistrița), completate cu literatură secundară și unele surse de Internet. Astfel, lucrarea de față este o realizare științifică remarcabilă a autorului. Tema de cercetare nu se privește doar Transilvania ci și celelalte teritorii istorice al monarhiei habsburgice.

ANEXE

ANEXA I

Nr. inv. 817

Nr. inv. 1482

Nr. inv. 1484

Nr. inv. 1501

Nr. inv. 1685

Nr. inv. 1788

ANEXA II

Casa din Bistrița în care, după incendiul din 1822, s-au mutat, la părinții din partea mamei, membrii familiei Mureșanu (lucrările de refacere s-au făcut după proiectul arhitectei Mariana Michiu)

Casa memorială Andrei Mureșanu din Bistrița. Fațada de la stradă.

Foto: (c) TINA TUCUI / AGERPRES ARHIVA

Unul din spațiile casei cu meniri polivalente: trezorer al fondului de cărți, expoziție evocatoare a lui Andrei Mureșanu și sală de manifestări culturale.

Participanți la evocarea lui Andrei Mureșanu la comemorarea din anul 2013

SÂMBĂȚĂ, 19 martie 2016, ORA 10.30

La Casa memorială Andrei Mureșanu
(filială a Bibliotecii Județene George Coșbuc)

INAUGURAREA BUSTULUI ANDREI MUREȘANU

autor Alexandru Gavrilăș

bust donat de Clubul Rotary Bistrița

Afișul prin care a fost anunțat evenimentul dezvelirii portretului Andrei Mureșanu.¹

¹Clubul „Rotary” din Bistrița a suporta cheltuielile de turnare în bronz, de realizare a radierului, pedestalului și amplasarea lucrării. Cu speranța că și noile generații vor prelua simțămintele înaintașilor facem precizarea că nu este un bust ci un portret (hermă).

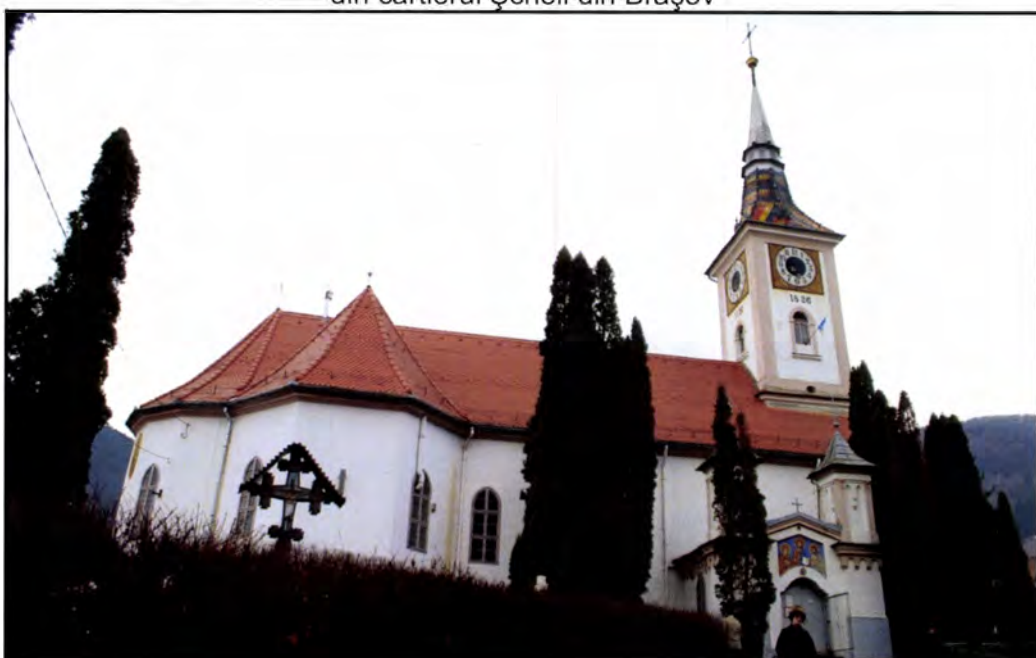

Oficialități și asistență la solemnitatea dezvelirii portretului Andrei Mureșanu.

Fațada vestică cu turnul clopotniță al Bisericii „Sf. Treime”
din cartierul Șcheii din Brașov

Fațada nordică și parțial cea estică a bisericii „Sf. Treime” din Șcheii Brașovului

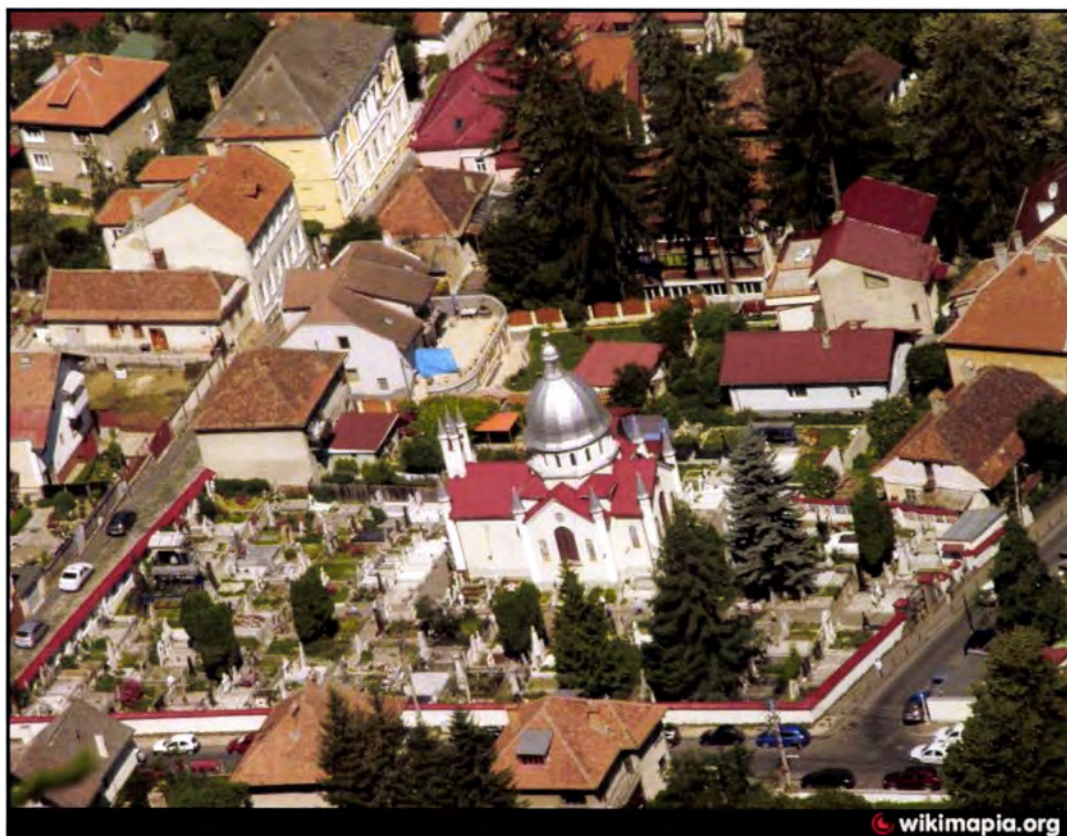

Interiorul bisericii văzut dinspre pronaos către naos

Cimitirul Biserici Sf. Treime²

²Cimitirul bisericii Sf. Treime este mult mai mare decât cel de la Biserica Sfântul Nicolae din Schei, iar inscripțiile de pe vechile Cruci evocă numele unor localnici, cetățeni implicați în propășirea comunității românilor ortodocși: preoții Bonifatie Pitiș, Nicolae Chicomban, directorul școlilor primare din Brașov, Ioan Vătășan, profesorii I.C. Pantu, Gheorghe Prejmerean, Ion Darius - autori de manuale, botanistul Dumitru Lupan, filologul Constantin Lacea, Vasile Greceanu socrul lui Andrei Mureșianu ș.a. Până în 1883 și osemintele lui Andrei Mureșianu erau găzduite de acest cimitir, dar apoi au fost strămutate în cimitirul bisericii cu hramul „Sfânta Cuvioasă Parascheva”, cartierului Groaveri, unde se găsesc și astăzi.

Fotografie aeriană a Bisericii Sf. Cuvioasă Parascheva
din Brașov încadrată de cimitir.

Biserica cu hramul „Sf. Cuvioasă Parascheva” din Brașov și o parțială prezență a cimitirului care o încadrează.³

³După ce ortodocșii din Șcheii Brașovului au pierdut Biserica Sf. Treime, au construit Biserica Sf. Adormire a Maicii Domnului, iar cimitirul lor era la Groaveri, unde în prima fază s-a construit doar o capelă. În 1876 se începe construcția actualei biserici, după modelul bisericii ortodoxe din Viena, dar până în 1954 biserica a fost utilizată tot ca și capelă. Doar în 1954 devine biserică parohială. Biserica este construită din piatră și cărămidă, în formă de cruce, cu sânnuri semicirculare în exterior, cu elemente decorative orientale și mozaicuri, având lungimea de 18 m., lățimea de 6 m. și înălțimea de 12 m. Tavanul este boltit, cupola centrală având 16 ferestre. În zidurile laterale sunt amplasate 3 ferestre mari înzestrate cu vitralii. Acoperișul, făcut din tablă, are 10 turnulețe și o clopotniță cu 2 clopote. Pictura interioară este realizată în frescă de pictorul Iosif Vasu, altarul este pictat de Vasile Niculescu, iar icoanele de la Cafas sunt realizate de pictorul Dobrescu. Icoanele de pe Catapeteasmă datează din anul 1838, provenind de la capela din Cetate. În cimitirul ce o înconjoară au fost înmormântați oameni de seamă: Andrei Mureșanu, autorul versurilor Imnului Național, protopopul Bartolomeu Baiulescu, lingvistul Sextil Pușcariu, pictorul Mișu Pop și mulți alții.

N.B. suntosemintelelui Andrei Mureșanustransferate la 1883 din cimitirulbisericii ortodoxe din cartierul PeTocile din ȘcheiiBrașovului.

Mormântul lui Andrei Mureșianu
și al soției, Susana Andrei Mureșianu

Mormântul cu osemintele lui Andrei Mureșanu și ale soției Susana din cimitirul Groaveri din municipiul Brașov.

Detaliu – baza monumentului funerar din cimitirul bisericii Sf. Cuvioasă Parascheva din cartierul Groaveri de la mormântul lui Andrei Mureșianu⁴.

Monumentul Andrei Mureșanu din Bistrița⁵

⁴Are fotografia realizată pe ceramică, (porțelan) reproducând miniatural portretul realizat de Mișu Pop încadrată de o mare coroană cu ramuri de stejar. La timpul respectiv specialist în confecționarea unor asemenea piese prin modelare și turnare în bronz era sculptorul Ettore Cadorin. La Bistrița, inițial în Piața Unirii, nume care evocă atmosfera premergătoare lui 1 Decembrie 1918 amintește că de aici au plecat cei care primiseră „credenționale” care le asigura împuternicirea ca la Alba Iulia să realizeze finalizarea formulării „Vrem să ne unim cu Țara!” exprimată la 3/15 mai 1848 la Blaj când pe Câmpul Libertății într-un glas exprimaseră voința, dorința fierbinte, de a se unii toți români în țara lor.

Monumentul „Andrei Mureșanu” din Bistrița⁶

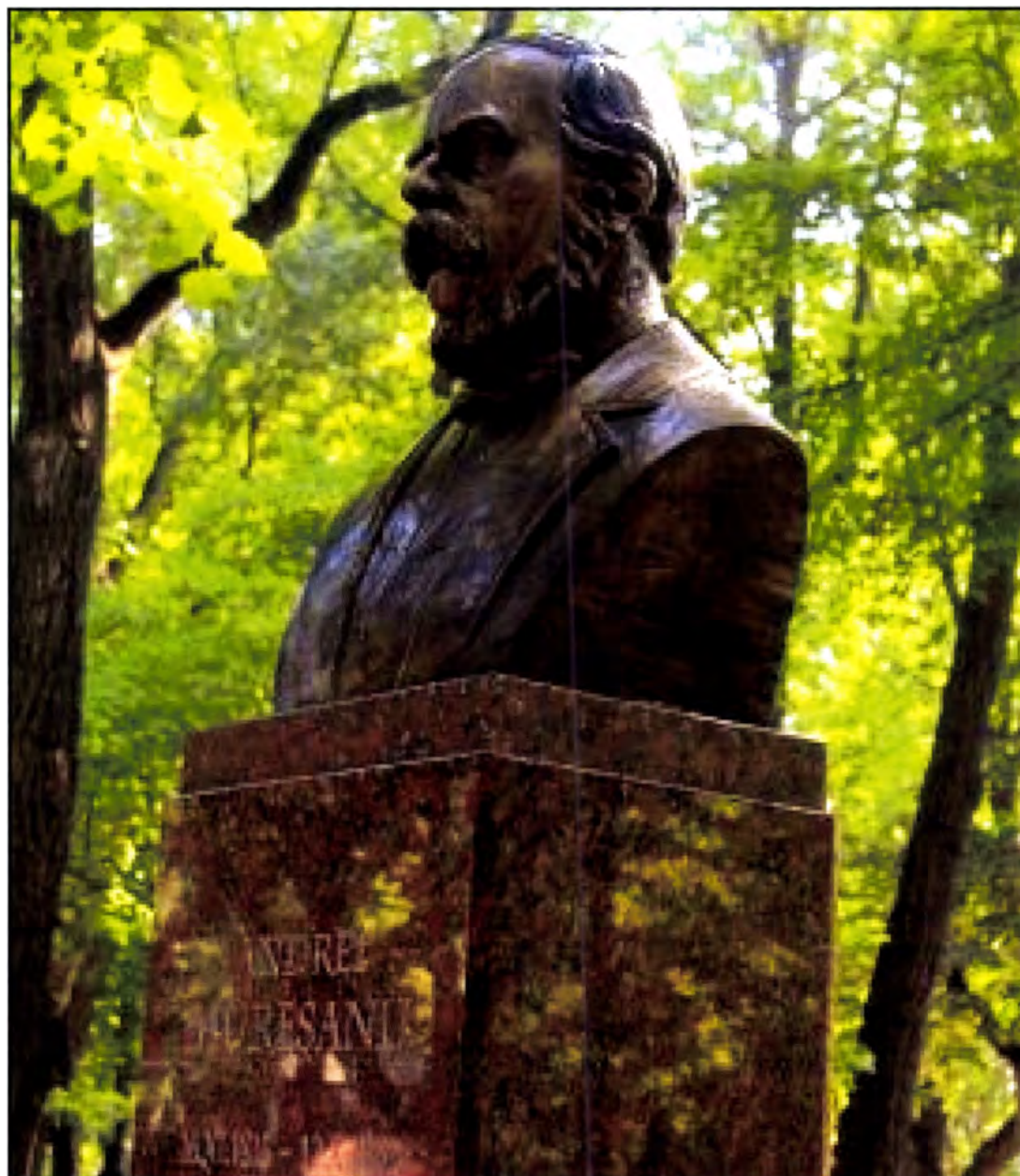
⁵Monumentul Andrei Mureșanu din Bistrița în amplasamentul inițial din Piața Unirii, inaugurat la 27 noiembrie 1938 de unde a fost evacuat salvator la începutul lunii septembrie 1940 la Sibiu (sculptor: Corneliu Medrea).

⁶Monumentul „Andrei Mureșanu” a fost modelat de sculptorul Corneliu Medrea, în anul 1935. Are în compunere pe pedestal statuia monumentală, redându-l pe poet în postura de revoluționar chemându-i pe români la luptă. Acum este amplasat în Piața Centrală, fiind simbol al municipiului Bistrița, inclusiv integrat și pe stema localității.

Portretul modelat de Vladimir Predescu⁷,
amplasat pe Câmpul Libertății de la Blaj, la 17 mai 1973.

⁷Vladimir Dan PREDESCU (24 iunie 1928, Albești, jud. Buzău -). Absolvent al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București, secția Sculptură, promoția 1957. cu Constantin Baraschi și Cornel Medrea. Lector la același Institut. Format la începutul deceniului șase, în perioada cea mai îngrată a artei postbelice românești, traiectoria artistică a lui V.P. merge de la un realism care cultivă tematica epocii – figuri istorice, eroi ai istoriei recente, portrete ale unor oameni de cultură, spre forme mai abstrase ale realului, care mai curând se lasă ghicite decât se afirmă în neta lor configurație. În perioada 1957-1990, carieră universitară la Institutul de Arte Plastice din București, secția Sculptură. În 1962 devine membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România. În 1964 primește bursa Academiei „Pietro Vannucci” din Perugia (Italia).

Chișinău – Portretul Andrei Mureșanu dezvelit la 31 August 2015.

Vechea captare a apei din Parcul „Zăvoi” din Râmnicu Vâlcea unde, la 29 iulie 1848, s-a intonat pentru prima oară imnul „Deșteaptă-te române”, pe versurile lui Andrei Mureșanu

Noua realizare, ignorând totalmente elementele de arhitectură, decorațiunile și mterialul pus în operă de înaintași

Foto 7 aprilie 2010: L. Kenzel

Instituții școlare care l-au adoptat pe Andrei Mureșanu ca patron spiritual

Clădirea Colegiului Național „Andrei Mureșanu” din Bistrița. Fațada principală.

Liceul Teoretic „Andrei Mureșanu”, Str. Bisericii Sf. Nicolae, Nr. 1, Brașov.
Denumire dobândită în 1992.

Școala gimnazială „Andrei Mureșanu, str. Troțuș nr. 4, Ploiești.

Carte poștală ilustrată redând clădirea școlară din Dej
care în prezent este Colegiului Național „Andrei Mureșanu” din Dej

ISSN 1016-9652